THE BOOK WAS DRENCHED

॥ ಶ್ರೀಃ ॥

ಸಭಾಷ್ಯಸತಾತ್ಪರ್ಯ ಶ್ರೀಮದ್ಭಗವದ್ಗೀತೆಯ

ಮುನ್ನುಡಿ.

ಸುಲಲಿತವೇಣುನಿನಾದವಿಲಾಸೀ ಸುರುಚಿರವಲ್ಲವಿಕಾಪರಿಲಾಸೀ ।
ಯದುಪತಿಮಾನಸಸಾರಸವಾಸೀ ಭವತು ಮುದೇ ಮಮ ಕಂಸನಿರಾಸೀ ॥

ಕಾಲಗತಿಯಿಂದ ಮತ್ತು ಕಲಿಯ ಮಹಿಮೆಯಿಂದಲೂ ಪರಾಪರತತ್ತ್ವಜ್ಞಾನಸೂರ್ಯನು ಕ್ಷೀಣನಾಗುತ್ತಿರಲು, ಸಜ್ಜನರು ಜ್ಞಾನಾಂಧರಾದದ್ದನ್ನು ನೋಡಿ ಮಹಾಕರುಣಾಳುಗಳಾದ ಬ್ರಹ್ಮಾದಿ ದೇವತೆಗಳು ಆದಿದೇವನಾದ ಶ್ರೀ ನಾರಾಯಣನನ್ನು ಮೊರೆಯಿಡಲು, ಶ್ರೀಪತಿಯಾದರೂ ಈ ಕಲಿಯುಗದಲ್ಲಿ ತಾನು ಅವತರಿಸಲು ಸಂಕಲ್ಪಮಾಡದೆ, ತನ್ನ ನಂತರದ ಸರ್ವಜ್ಞ ಮತ್ತು ಕಾರ್ಯಧುರಂಧರರಾದ ಚತುರ್ಮುಖರು ಸ್ವಯಂ ಅವತಾರರಹಿತರಾದ ಕಾರಣ ಆ ಚತುರ್ಮುಖರ ಸಮರಾದ ಭಾರತೀಪತಿ ಮುಖ್ಯಪ್ರಾಣದೇವರನ್ನು ಹಸನ್ಮುಖನಾಗಿ ವೇದಾಂತವಿಜ್ಞಾನ ಲೋಪದಿಂದ ಖಿನ್ನರಾದ ಸಜ್ಜನರನ್ನು ನನ ಸಮೀಚೀನಗುಣನಿರ್ಣಾಯಕ ಶಾಸ್ತ್ರಾದಿನಿರ್ಮಿತಿಯಿಂದ ಸಂತೋಷಗೊಳಿಸುವ ಸಲುವಾಗಿ ಅವತರಿಸೆಂಬ ಆಜ್ಞೆಯನು ಕೊಡಲು, ಆ ಶ್ರೀ ಮುಖ್ಯಪ್ರಾಣದೇವರು ಮಹಾಪ್ರಸಾದರೂಪ ಆಜ್ಞೆಯನ್ನು ಶಿರಸಾ ವಹಿಸಿದರು ಇತ್ತ ಪವಿತ್ರ ಪಾಜಕಕ್ಷೇತ್ರದಲ್ಲಿ ಮಧ್ಯಗೇಹಭಟ್ಟರೆಂಬ ಬ್ರಾಹ್ಮಣೋತ್ತಮರು ಪುತ್ರೇಚ್ಛೆಯಿಂದ ಶ್ರೀ ರಜತಪೀಠಪುರದ ಶ್ರೀಮದನಂತಪದ್ಮನಾಭದೇವರನ್ನು ನಾನಾವ್ರತಗಳಿಂದ ಅದಿತಿ-ಕಶ್ಯಪರಂತೆ ಸತಿಯಿಂದೊಡಗೂಡಿ ಸೇವಿಸುತ್ತಿರಲು, ಶ್ರೀ ಪರಮಾತ್ಮನ ಸಂಕಲ್ಪವನ್ನರಿತ ಶ್ರೀ ಪ್ರಾಣದೇವರಾದರೂ ಆ ಸೇವಾಫಲರೂಪವಾಗಿ ಅವರ ಸತಿಜಠರದಲ್ಲಿ ಅವತರಿಸಿದರು ಪ್ರಾಣದೇವರಿಗೆ ಅವತಾರದೆಶೆಯಲ್ಲಿಯೂ ಜ್ಞಾನಲೋಪವಿಲ್ಲದ ಕಾರಣ ಮಧ್ಯಗೇಹರ ಪುತ್ರ ವಾಸುದೇವಸುಗೃಹೀತನಾಮರು ಈಗ ಜ್ಞಾನಲೋಪ ಕಾರಣರಾದ ದುರ್ಜನರಿಗೆ ಭೀಮಾದಿರೂಪಗಳಂತೆ ಶಿಕ್ಷಿಸುವುದು ಈಶಸಂಕಲ್ಪವಲ್ಲ. ಆ ಬಗ್ಗೆ ಶ್ರೀ ಜಗನ್ಮಾತೆ ದುರ್ಗೆಯು ಸದ್ಯ ಅವತರಿಸುವ ಕಾರಣ ಯತಿಧರ್ಮವನ್ನು ಸ್ವೀಕರಿಸಿ ಜ್ಞಾನೋಪದೇಶಮಾಡುವ ನಿರ್ಧಾರದಿಂದ ಉಪನಯನಯೋಗ್ಯ ಕಾಲದಲ್ಲಿ ತಂದೆಯಿಂದ ಉಪನಯನ ಹೊಂದಿದರು. ಇತ್ತ ಅನಂತ ಪದ್ಮನಾಭದೇವರ ಸನ್ನಿಧಿಯಲ್ಲಿ ಶ್ರೀ ಭಗವದ್ಭಕ್ತರೂ ವೈರಾಗ್ಯಾದಿ ಸಕಲಗುಣಭರಿತರೂ ಆದ ಅಚ್ಯುತಪ್ರೇಕ್ಷರೆಂಬ ಯತೀಶ್ವರರು ಸಮ್ಯಗ್ಜ್ಞಾನಪ್ರಾಪ್ತಿಗಾಗಿ ಅನವರತ ಸೇವಾನಿರತರಾಗಿರಲು ಶ್ರೀ ದೇವರು ಒಬ್ಬ ಪುರುಷನಲ್ಲಾವಿಷ್ಟರಾಗಿ ಮುಂದೆ ಲಭಿಸುವ ಶಿಷ್ಯದ್ವಾರಾ ಜ್ಞಾನಲಾಭದ ಅಪ್ಪಣೆಯನ್ನೀಯಲು. ಚಾತಕಪಕ್ಷಿಯಂತೆ ಆ ಕಾಲ ನಿರೀಕ್ಷಕರಾದ ಯತಿವರ್ಯರನ್ನು ಸ್ವಯಂ ಸರ್ವಜ್ಞರಾದ ವಾಸುದೇವಾಚಾರ್ಯರು ಸನ್ಯಾಸದೀಕ್ಷೆಗಾಗಿ ಸೇವಾದಿಂದೊಲಿಸಿ ಸನ್ಯಾಸ ದೀಕ್ಷೆ ಪಡೆದು, ಸರ್ವಜನಸಮಕ್ಷಮದಲ್ಲಿ ಪುರುಷಾವಿಷ್ಟರಾದ ಶ್ರೀ ದೇವರಿಂದ-"ನೀನೇನು ಜ್ಞಾನೇಚ್ಛೆಯಿಂದ ನನ್ನ ಸೇವಾ ಬಹು ಮಾಡಿದೆ, ಆದಕ್ಕೆ ಫಲರೂಪವಾಗಿ ಈತನನ್ನು ಕೊಡುವೆ ಈತನಿಂದ ಜ್ಞಾನಲಾಭವಾಗುವುದು" ಎಂಬುದಾಗಿ ಆಜ್ಞೆ ಹೊಂದಿದ ಅಚ್ಯುತಪ್ರೇಕ್ಷರು ಸಂತೋಷದಿಂದ ದೇವರಿಗೆವಂದಿಸಿ ಈ ಶಿಷ್ಯರತ್ನವನ್ನು ಹೊಂದಿ, ಇವರ ಉಪದೇಶದಿಂದ ಜ್ಞಾನವನ್ನು ಹೊಂದಿ ಕೃತಕೃತ್ಯನೆಂದು ಭಾವಿಸಿದರು.

ಅಚ್ಯುತಪ್ರೇಕ್ಷರ ಮುಖದಿಂದ ಶ್ರೀಮದಾನಂದತೀರ್ಥರು ಸನ್ಯಾಸ ಹೊಂದಿದವರಾಗಿ ಯದ್ಯಪಿ ಗಂಗಾ ಜನಕನಾಜ್ಞೆಯಂತೆ ಗಂಗೆ ತಾನಿದ್ದಲ್ಲಿಗೆ ಬಂದರೂ, **"ಪ್ರಾಪ್ತೇ ನರೇಷು ಜನನೇ ನರವತ್ಪ್ರವೃತ್ತಿಃ"** ಎಂದು ಇರುವ ಕಾರಣ "ತೀರ್ಥಯಾತ್ರೆಯು ಯತಿಧರ್ಮ" ಎಂದು ತಿಳಿಸುವ ಉದ್ದಿಶ್ಯ ತೀರ್ಥಯಾತ್ರಾ ಕ್ರಮೇಣ ಬದರಿಕಾಶ್ರಮಕ್ಕೆ ಬಂದು, ಶ್ರೀ ನಾರಾಯಣದೇವರ ಸಮಕ್ಷ ಶ್ರೀ ಗೀತಾಭಾಷ್ಯ ನೂತನವಾಗಿ ತಾನು ರಚಿಸಿದ್ದನ್ನು ಕಾಣಿಕೆಯಾಗಿ ಅರ್ಪಿಸಲು, ಅದರ ಆದಿಪದ್ಯದಲ್ಲಿ **"ಗೀತಾರ್ಥಂ ವಕ್ಷ್ಯಾಮಿ ಶಕ್ತಿತಃ"** ಎಂದಿರಲು, "ನೀನು ಸಮಗ್ರಾರ್ಥವ್ಯಾಖ್ಯಾನದಲ್ಲಿ ಶಕ್ತನೇ. ಆದರೂ ಈಗಿನ ಜನರು ಸಮಗ್ರಾರ್ಥ ತಿಳಿಯಲು ಅಶಕ್ತರಾದ ಕಾರಣ **'ಲೇಶತಃ'** ಎಂದಿರಲೆಂದು ಹಸ್ತಾಸ್ಫಾಲನಪೂರ್ವಕ ಶ್ರೀ ದೇವರು ಆಜ್ಞಾಪಿಸಲು, ಆದಿಮ ಶ್ಲೋಕದಲ್ಲಿ **'ಶಕ್ತಿತಃ'** ಎಂಬ ಪದ ತಿದ್ದಿ **'ಲೇಶತಃ'** ಎಂದು ಮಾಡಿದರೆಂಬುದೂ, ಈ ಗೀತಾರ್ಪಣರೂಪ ಸೇವೆಯನ್ನು ಶ್ರೀ ದೇವರು, ಮೂರ್ತಿಮತ್ತಾಗಿ ಸ್ವೀಕರಿಸಿದರೆಂಬುದೂ ಈ ಎಲ್ಲಾ ವಿಷಯವು ಶ್ರೀ ಸುಮಧ್ವವಿಜಯದ್ರಷ್ಟೃಗಳಿಗೆ ವಿದಿತವು.

ಇಲ್ಲಿ ಯಥಾಶ್ರುತವಾಗಿ ಈ ರೀತಿ ಶಂಕಾ ಬರಬಹುದು. ಏನೆಂದರೆ— ಶ್ರೀ ಬ್ರಹ್ಮಸೂತ್ರಭಾಷ್ಯಾದಿ ಗ್ರಂಥಗಳ ರಚನೆಯನ್ನು ಮುಂದಿಟ್ಟು, ಅಲ್ಲದೆ ಈ ಗೀತೆಯು ಯಾವ ಭಾರತದಲ್ಲಿ ಏಕದೇಶವೋ, ಅಂಥಾ ಮಹಾಭಾರತದ ವ್ಯಾಖ್ಯಾನರೂಪವಾದ ಮಹಾಭಾರತತಾತ್ಪರ್ಯನಿರ್ಣಯಾಖ್ಯ ಗ್ರಂಥದ ರಚನೆಯನ್ನೇ ಮುಂದಿಟ್ಟು ಈ ಗೀತಾಭಾಷ್ಯವನ್ನು ಪ್ರಥಮ ಮಾಡಲು ಏನು ಕಾರಣವಿರಬಹುದೆಂದು ಇಲ್ಲಿ ಮಹಾಭಾರತಕ್ಕೇನೇ ಸಮಗ್ರ ವ್ಯಾಖ್ಯಾನದ ಉದ್ದೇಶವಿಲ್ಲದ ಕಾರಣ ಸ್ಥಾಲೀಪುಲಾಕನ್ಯಾಯೇನ ಏಕದೇಶ ವ್ಯಾಖ್ಯಾನ ಮಾಡುವುದರಿಂದ ಅದನ್ನೇ ಪ್ರಥಮದಲ್ಲಿ ಮಾಡಿದರೆಂದು ಹೇಳಲೂ ಬರುವುದಿಲ್ಲ. ಮುಂದೆ ಭಾರತಕ್ಕೇನೇ ಸಮಗ್ರ ವ್ಯಾಖ್ಯಾನರೂಪವಾಗಿ ತಾತ್ಪರ್ಯನಿರ್ಣಯಾಖ್ಯ ಗ್ರಂಥವನ್ನು ಮಾಡಿದ್ರಿಂದ ಈ ವಿಷಯದಲ್ಲಿ ಯೋಗ್ಯವಾದ ಬೇರೆಯೇ ಕಾರಣ ತಿಳಿಯತಕ್ಕದ್ದು.

ಜಗತ್ತಿನಲ್ಲಿ ಯಾರಾದರೂ ವ್ಯಾಖ್ಯಾನಕಾರರು ವ್ಯಾಖ್ಯಾನಮಾಡಲು ಉದ್ದೇಶಪಟ್ಟಿರುವ ಗ್ರಂಥವು ಪ್ರಮಾಣವಾಗಿ ಪ್ರಾಜ್ಞಸಮ್ಮತವೋ ಎಂದು ವಿಚಾರಮಾಡಿ ಪ್ರಮಾಣವೆಂದು ಸಮ್ಮತವಾದದ್ದಕ್ಕೇನೇ ವ್ಯಾಖ್ಯಾನಮಾಡುವರು. ಇದು ಸರ್ವಸಮ್ಮತವು ಹೀಗೆ ಪ್ರಮಾಣಗಳಾಗಿ ವ್ಯಾಖ್ಯಾನಯೋಗ್ಯ ಗ್ರಂಥಗಳು ಬಹು ಇದ್ದಲ್ಲಿ ಎಲ್ಲದಕ್ಕೂ ವ್ಯಾಖ್ಯಾನಮಾಡಲು ಹೆಚ್ಚಾಗಿ ಯಾರೂ ಹೋಗುವುದಿಲ್ಲ ಮತ್ತೆ ಆ ಗ್ರಂಥಗಳ ಪೈಕಿ ಯಾವವು ಶ್ರೇಷ್ಠ ಪ್ರಮಾಣವೆಂದೆನಿಸಿಕೊಳ್ಳುವವೋ, ಅದಕ್ಕೇನೇ ವ್ಯಾಖ್ಯಾನ ಮಾಡುವುದು ರೂಢಿಯಲ್ಲಿದೆ. ಹೀಗಿದ್ದ ಕಾರಣ ಪ್ರಕೃತ ಮಹಾಭಾರತಕ್ಕೆ ಶ್ರೀಮದಾಚಾರ್ಯರು ೨ ವ್ಯಾಖ್ಯಾನ ಮಾಡಲು ಹೊರಟದ್ದು ಮಹಾಭಾರತವು ಪ್ರಮಾಣವೆಂತಲೂ. ಇತರಾಪೇಕ್ಷಯಾ ಶ್ರೇಷ್ಠ ಪ್ರಮಾಣವೆಂತಲೂ ತಿಳಿದೇ ಪ್ರವೃತ್ತಿಮಾಡಿದ್ದೆಂದು ಸಹಜವಾಗಿ ಎಲ್ಲರಿಗೂ ತೋರುವ ವಿಷಯವು. ಹಾಗಾದರೆ ಮಹಾಭಾರತವು ಪ್ರಮಾಣವೆಂತಲೂ ಇತರಗ್ರಂಥಗಳ ಅಪೇಕ್ಷಯಾ ಶ್ರೇಷ್ಠವೆಂತಲೂ ನಾವು ಹೇಳಿದರೆ ಹಿಂದಿನ ಆಶಂಕೆಗೆ ಸಮಾಧಾನ ಕೊಟ್ಟಂತಾಯಿತು. ಯಾವುದಾದರೊಂದು ವಾಕ್ಯವು ಪ್ರಮಾಣವಾಗಬೇಕಾದರೆ ಅದು ಆಪ್ತನ ವಾಕ್ಯವಾಗಬೇಕು ಆಪ್ತನು ಯಾರೆಂದರೆ-ಯಾರು ಯಾವ ವಾಕ್ಯದಿಂದ ಯಾವ ಪ್ರಮೇಯವನು, ನಿರೂಪಿಸಲು ಹೊರಟಿರುವನೋ ಆತನು ಆ ಪ್ರಮೇಯವನೂ, ಯಥಾರ್ಥವಾಗಿ ತಿಳಿದವನಿರಬೇಕು ಅಷ್ಟೇ ಅಲ್ಲ. ಯಾರ ಉದ್ದಿಶ್ಯ ಆ ವಾಕ್ಯವನ್ನು ರಚಿಸುವನೋ, ಆತಗೆ ಆ ಜ್ಞಾನ ಬರಬೇಕೆಂಬ ಉದ್ದೇಶವು ಈತನಲ್ಲಿರಬೇಕು. ಈ ಉದ್ದೇಶಪೂರ್ವಕ ಈ ವಾಕ್ಯ ರಚಿತವಾಗಿರಬೇಕು. ಅದೂ ಸಾಲದೆ ಆ ವಾಕ್ಯಕರ್ತನಿಗೆ ವಂಚಕತ್ವ ಇರಬಾರದು ಇಂತಹವನೇ ಆಪ್ತನು. ಇಂತಹವನ ವಾಕ್ಯವು ಪ್ರಮಾಣವು ಆಪ್ತನಲ್ಲಿ ಯಾಕಿಷ್ಟು ಗುಣಗಳನ್ನೊಪ್ಪಬೇಕೆಂದರೆ— ಯಾರು ಯಾವ ವಾಕ್ಯದಿಂದ ಯಾವ ಪ್ರಮೇಯವನ್ನು ನಿರೂಪಿಸಲು ಹೊರಡುವನೋ, ಆತಗೆ ತಾನು ನಿರೂಪಿಸುವ ವಿಷಯದ ಯಥಾರ್ಥಜ್ಞಾನವಿರಬೇಕೆಂಬುವುದು ಎಲ್ಲರಿಗೂ

ತಿಳಿಯುವುದೇ ತಾನು ತಿಳಿಯದ ವಿಷಯವನ್ನು ಇತರರಿಗೆ ಹೇಗೆ ನಿರೂಪಿಸಲು ಬರುವುದು? ಆದುದರಿಂದ ಅದನ್ನು ನಿರೂಪಿಸುವ ಅಗತ್ಯವಿಲ್ಲ ಇನ್ನು ವಾಕ್ಯರಚನಾ ಮಾಡುವವನಲ್ಲಿ ಕೇಳುವವನನ್ನು ಕುರಿತು ಹೇಳುವ ಇಚ್ಛೆಯಿರಬೇಕು, ಯಾಕೆಂದರೆ—ಅತನೆಲ್ಲಾದರೂ ವಿನೋದಗೋಷ್ಠಿಯಲ್ಲಿ ಇಲ್ಲವೆ ಏನಾದರೂ ವ್ಯಗ್ರಚಿತ್ತನಾಗಿರುವಾಗ ಯಾರಾದರೂ ಏನಾದರೂ ವಿಷಯವನ್ನು ಕೇಳಿದರೂ ತಮಾಷೆಗೆ ಏನಾದರೊಂದು ಹೇಳುವುದುಂಟು. ಶ್ರೋತೃವಿಗೂ ಹಾಗೆ ಹೇಳಬಹುದೋ, ಎಂದರೆ—**"ನ ನರ್ಮಯುಕ್ತಂ ಹ್ಯನೃತಂ ಹಿನಸ್ತಿ ನ ಸ್ತ್ರೀಷು ರಾಜನ್ನ ವಿವಾಹಕಾಲೇ । ಪ್ರಾಣಾತ್ಯಯೇ ಸರ್ವ ಧನಾಪಹಾರೇ ಪಂಚಾನೃತಾನ್ಯಾಹುರಪಾತಕಾನಿ"** ಎಂದು ಭಾರತಾದಿಗಳಲ್ಲಿದ್ದ ಕಾರಣ ವಿನೋದಾರ್ಥವಾಗಿ ಸುಳ್ಳಾಡುವುದು ದೋಷವಲ್ಲ ಆದುದರಿಂದ ಕೇಳುವವನಿಗೆ ವಿಷಯವನ್ನು ನಿರೂಪಿಸಬೇಕೆಂಬ ಇಚ್ಛಾ ಅಂದರೆ "ವಿವಕ್ಷಾ" ವಾಕ್ಯಕರ್ತನಲ್ಲಿರಬೇಕು ಇನ್ನು ಕೇಳುವವನಿಗೆ ವಂಚನೆ ಮಾಡಬಾರದೆಂಬ ಅವಂಚಕತ್ವವೂ ಆಪ್ತನಾದವನಲ್ಲಿರಬೇಕು ಅದು ಯಾಕೆಂದರೆ—ಬುದ್ಧದೇವರು ಸರ್ವಜ್ಞರಾದಕಾರಣ ಎಲ್ಲಾ ಪ್ರಮೇಯವನ್ನು ತಿಳಿದಿದ್ದರೂ ಹೇಳಬೇಕೆಂಬ ಇಚ್ಛೆಯಿದ್ದರೂ ಅವಂಚಕತ್ವವಿಲ್ಲದ ಕಾರಣ ಜಿನಾದಿಗಳನ್ನು ಕುರಿತು ಉಪದೇಶಕೊಟ್ಟ ಪ್ರಮೇಯವು ಯಥಾರ್ಥವಾಗಲಿಲ್ಲ ಬುದ್ಧನ ಅವತಾರವೇ ಅಯೋಗ್ಯರಾದ ಅಸುರರು ವೇದೋಕ್ತ ಕರ್ಮಾದಿಗಳನ್ನಾಚರಿಸಿ ಅವರಿಗಯೋಗ್ಯವಾದ ಮೋಕ್ಷಮಾರ್ಗಾವಲಂಬಿಗಳಾಗೋಣ, ಅವರನ್ನು ಆ ಮಾರ್ಗಭ್ರಷ್ಟರನ್ನಾಗಿ ಮಾಡಲು ಉದ್ದಿಶ್ಯವಾಗಿದೆ. ಶ್ರೀ ನಾರಾಯಣನೇ ಬುದ್ಧನಾಗಿ ಅವತರಿಸಿದ್ದು ಆದುದರಿಂದ ಆಪ್ತನಾದವನಲ್ಲಿ ಯಾವುದು ನಿರೂಪಿಸಲು ಇಚ್ಛಿತವೋ, ಅದರ ಯಥಾರ್ಥಜ್ಞಾನ ಹೇಳಬೇಕೆಂಬ ಇಚ್ಛಾ ಅವಂಚಕತ್ವ ಇಷ್ಟಿರಬೇಕು. ಇದರಲ್ಲಿ ವಂಚಕತ್ವ ಬರುವುದು ಒಂದೋ ವಕ್ತನು ಅಯೋಗ್ಯನಾದರೆ, ಅಥವಾ ಶ್ರೋತೃ ಹೇಳುವವನ ಪ್ರೀತಿಪಾತ್ರನಾಗದೆ ಅಯೋಗ್ಯನಾಗಿದ್ದರೆ ಇಲ್ಲಿ ಶ್ರೀ ವ್ಯಾಸದೇವರು ವಕ್ತರು ಶ್ರೀ ನಾರಾಯಣಾವತಾರರು ಆದ ಕಾರಣ ಆ ದೋಷವಿರಲು ಶಕ್ಯವಿಲ್ಲ ಶ್ರೋತೃಗಳು ಸಮಸ್ತ ಬ್ರಹ್ಮಾದಿ ದೇವತೆಗಳು ಆ ದೇವತೆಗಳು ತತ್ತ್ವಜ್ಞಾನಯೋಗ್ಯರೂ, ಶ್ರೀದೇವರ ಪರಮ ಪ್ರೇಮಾಸ್ಪದರೂ ಎಂಬುವುದು ಸರ್ವಶಾಸ್ತ್ರಸಮ್ಮತವಾದ ಕಾರಣ ಆ ವಂಚಕತ್ವಕ್ಕೆ ಯಾವ ಕಾರಣವೂ ಇಲ್ಲ ಈ ವಿಷಯದಲ್ಲಿ—**"ದ್ವಾಪರೇ ಸರ್ವತ್ರ ಜ್ಞಾನ ಆಕುಲೀಭೂತೇ ಬ್ರಹ್ಮರುದ್ರೇಂದ್ರಾದಿಭಿರರ್ಥಿತೋ ಭಗವಾನ್ನಾರಾಯಣೋ ವ್ಯಾಸತ್ವೇನಾವತತಾರ"** ಇತ್ಯಾದಿ ಆಗಮವು ಪ್ರಮಾಣವು **"ನಾರಾಯಣಾದ್ವಿನಿಷ್ಪನ್ನಂ ಜ್ಞಾನಂ ಕೃತಯುಗೇ ಸ್ಥಿತಂ । ಕಿಂಚಿತ್ತದನ್ಯಥಾ ಜಾತಂ ತ್ರೇತಾಯಾಂ ದ್ವಾಪರೇಽಖಿಲಂ ॥ ಗೌತಮಸ್ಯ ಋಷೇಃ ಶಾಪಾಜ್ಜ್ಞಾನೇ ತ್ವಜ್ಞಾನತಾಂ ಗತೇ । ಸಂಕೀರ್ಣಬುದ್ಧಯೋ ದೇವಾಃ ಬ್ರಹ್ಮರುದ್ರಪುರಸ್ಸರಾಃ ॥ ಶರಣ್ಯಂ ಶರಣಂ ಜಗ್ಮುರ್ನಾರಾಯಣಮನಾಮಯಂ ॥ ತೈರ್ವಿಜ್ಞಾಪಿತಕಾರ್ಯಸ್ತು ಭಗವಾನ್ಪುರುಷೋತ್ತಮಃ । ಅವತೀರ್ಣೋ ಮಹಾಯೋಗೀ ಸತ್ಯವತ್ಯಾಂ ಪರಾಶರಾತ್"** ಇತ್ಯಾದಿ ಸ್ಕಾಂದವಚನವೂ ಪ್ರಮಾಣವು ಇಂತಹ ಆಪ್ತರಲ್ಲಿರಬೇಕಾದ ಗುಣಗಳು ಶ್ರೀ ವ್ಯಾಸರಲ್ಲಿದ್ದ ಕಾರಣ ಇವರ ವಾಕ್ಯವು ಆಪ್ತವಾಕ್ಯವು. ಈ ವಿಷಯದಲ್ಲಿ ವಾಕ್ಯಪ್ರಯೋಗವನ್ನು ಮಾಡುವವರಲ್ಲಿ ಹಿಂದಿನ ಮೂರು ಗುಣಗಳಲ್ಲಿ ಯಾವಯಾವ ಗುಣಗಳು ಯಾರ್ಯಾರಲ್ಲಿ ಎಷ್ಟೆಷ್ಟು ಜಾಸ್ತಿ ಇರುವವೋ, ಅಂತಹವರು ಅಷ್ಟು ಆಪ್ತರಲ್ಲಿ ಶ್ರೇಷ್ಠರೆಂದೂ, ಅವರವರ ವಾಕ್ಯವು ಪ್ರಮಾಣಗಳಲ್ಲಿ ಉತ್ತಮವೆಂದೂ ಅನಿಸಿಕೊಳ್ಳುವವು ಇಂತಹ ವಾಕ್ಯಗಳ ಸಮೂಹವೇ ಗ್ರಂಥವೆಂದೆನಿಸಿಕೊಳ್ಳುತ್ತದೆ

ಪ್ರಕೃತ ನಮ್ಮ ಶ್ರೀಮದಾಚಾರ್ಯರಿಂದ ವ್ಯಾಖ್ಯಾತವಾದ ಭಾರತಾಂತರ್ಗತವಾದ ಶ್ರೀಮದ್ಭಗವದ್ಗೀತೆಯ ಕರ್ತರು ಶ್ರೀಮದ್ವೇದವ್ಯಾಸರು ಅವರು ಸರ್ವಜ್ಞತಮರಾದ ಕಾರಣ ಅವರಲ್ಲಿ ಇತರರಿಂದ ತತ್ತ್ವಜ್ಞಾನವಧಿಕವುಂಟೆಂದು ಪ್ರತ್ಯೇಕ ಹೇಳಬೇಕಾಗಿಲ್ಲ. **"ಯಃ ಸರ್ವಜ್ಞಸ್ಸರ್ವವಿತ್, ನಿರನಿಷ್ಟೋ**

ನಿರವದ್ಯಃ" ಇತ್ಯಾದಿ ಶ್ರುತಿಗಳಿಂದ ಜಗಜ್ಜೇಗೀಯಮಾನರಾದ ಅವರಲ್ಲಿ ಯಾವ ದೋಷವೂ ಇಲ್ಲದಿರಲು ವಂಚಕತ್ವದೋಷವಿಲ್ಲವೆಂದು ಪ್ರತ್ಯೇಕ ಹೇಳಬೇಕಾಗಿಲ್ಲ ಇನ್ನು ಪರಮದಯಾಸಾಗರರಾದ ಅವರಿಗೆ ನಮಗೆ ಪರಮಮೋಕ್ಷಸಾಧನವನ್ನು ತಿಳಿಸಬೇಕೆಂಬ ಇಚ್ಛೆಯೂ ಉಂಟೆಂದು ಈ ಗ್ರಂಥರಚನೆಯಿಂದಲೇ ತಿಳಿಯುವುದು.

ಹೀಗೆ ಕರ್ತೃವಿಚಾರ ಮಾಡುವಾಗಲೂ ಆಪ್ತತ್ವವಿವರಲ್ಲಿದ್ದಷ್ಟು ಬೇರೆಲ್ಲಿಯೂ ಇಲ್ಲದ್ರಿಂದ ಈ ಗ್ರಂಥವು ಇತರ ಗ್ರಂಥಗಳಿಂದ ಶ್ರೇಷ್ಠವೆಂದಾಗುತ್ತದೆ. ಇಷ್ಟು ಮಾತ್ರವಲ್ಲ, ಈ ಗ್ರಂಥದ ವಿಷಯವನ್ನು ವಿಚಾರಮಾಡಿದರೂ ಈ ಗ್ರಂಥವು ಶ್ರೇಷ್ಠತಮವೆಂದೆನಲು ಯಾವ ಅಭ್ಯಂತರವೂ ಇಲ್ಲ. ಅದೇನೆಂದರೆ—ಶ್ರೀಮದಾಚಾರ್ಯರೇ ಮಹಾಭಾರತದ ಮಹತ್ವವನ್ನು ತಿಳಿಸಲೋಸುಗ ಹೇಳಿದ ಮಾತೇನೆಂದರೆ ಭಾರತದಲ್ಲಿ ಸಕಲ ವೇದಾರ್ಥವನ್ನು ಹೇಳಿದ್ದಲ್ಲದೆ. ವೇದಾದಿಗಳಲ್ಲಿ ಹೇಳದಿದ್ದ ಅರ್ಥವನ್ನೂ ಹೇಳುವ ಕಾರಣ ಇದು ವೇದಕ್ಕಿಂತಲೂ ಉತ್ತಮವೆಂದು 'ವೇದಾದಪಿ ಪರಂ ಚಕ್ರೇ' ಎಂದು ನಿರೂಪಿಸಿರುವ ಕಾರಣ ವೇದಕ್ಕಿಂತಲೂ ಆಧಿಕ್ಯವು ಲಭಿಸುವುದು. ಇಲ್ಲಿ ವೇದದಲ್ಲಿ ಹೇಳದಿದ್ದ ಅರ್ಥವನ್ನು ಹೇಳಿರುವರೆಂದರೆ ಅದು ಅಪ್ರಾಮಾಣಿಕವಾಗಿ ಜ್ಝಟಿತಿ ತೋರಬಹುದು. ಇದಕ್ಕೆ ಹೇಳುವುದು ಈ ಭಾರತವನ್ನು ಮಾಡಿದ್ದು ಶ್ರೀಮನ್ನಾರಾಯಣಾವತಾರರಾದ ಶ್ರೀ ವ್ಯಾಸರು. ಅವರು ಸರ್ವಜ್ಞರೂ, ಆಪ್ತರಲ್ಲಿ ಪ್ರಥಮ ಗಣನೀಯರೂ, ಶ್ರೇಷ್ಠರೂ ಎಂದು ಹೇಳಿದ್ದು. ಇದೇ ಅಭಿಪ್ರಾಯದಿಂದ ಅಂದರೆ ಆಪ್ತರಾಗಲು ಬೇಕಾದ ನಾವು ಹಿಂದೆ ಹೇಳಿದ ತತ್ವಜ್ಞಾನಾದಿರೂಪಗಳಾದ ಗುಣಗಳು ಅವರಲ್ಲಿ ಅಪರಿಮಿತ ಇರುವುದರಿಂದ ಅರ್ಥಗಳನ್ನು ಅವರು ತಮ್ಮ ಅಲೌಕಿಕ ಪ್ರತ್ಯಕ್ಷರೂಪ ತತ್ವಜ್ಞಾನದಿಂದ ತಿಳಿದು ತಾನು ಮಾಡಿದ ಗ್ರಂಥದಲ್ಲಿ ಆ ವಿಷಯಗಳನ್ನು ನಿರೂಪಿಸಿರುವರು ಆದ ಕಾರಣ ವೇದದಲ್ಲಿ ಹೇಳದಿದ್ದರೂ ಆ ವಿಷಯಗಳು ವ್ಯಾಸದೇವರ ಪ್ರತ್ಯಕ್ಷಪ್ರಮಾಣಕ್ಕೆ ವಿಷಯಗಳಾದ ಪ್ರಯುಕ್ತ ಅಪ್ರಾಮಾಣಿಕವಲ್ಲ ಮಾತ್ರವಲ್ಲ ಕೇವಲ ಶಬ್ದದಲ್ಲಿ ಹೇಳುವುದಕ್ಕಿಂತಲೂ ಕಣ್ಣಿನಲ್ಲಿ ನೋಡಿದ್ದನು ತಿಳಿಸುವುದು ಅತಿವಿಶ್ವಾಸಜನಕವಾದ ಕಾರಣ ಆ ವಿಷಯಗಳು ಅತಿಪ್ರಾಮಾಣಿಕವೆಂದೆನ್ನಬೇಕು ಅತ ಏವ ಊರಲ್ಲಿ ಯಾರಾದರೂ ಏನಾದರೂ ಪ್ರಮೇಯವನ್ನು ಹೇಳುವಲ್ಲಿ—"ಏವಮೇವ ವದಸಿ, ದೃಷ್ಟ್ವಾ ವಾ ವದಸಿ?" ಎನ್ನುವರು ಅತ ಏವ "ಯದಿಹಾಸ್ತಿ ತದನ್ಯತ್ರ ಯನ್ನೇಹಾಸ್ತಿ ನ ಕುತ್ರಚಿತ್" ಎಂದು ಇರುವುದು ಇನ್ನು ನಮಗೆ ಶ್ರೇಯಸ್ಸಾಧನವಾಗಿ ವೇದ ತದುಪಕರಣ ಬ್ರಹ್ಮಮೀಮಾಂಸಾದಿ ಶಾಸ್ತ್ರಗಳಿದ್ದರೂ "ಸ್ತ್ರೀಶೂದ್ರಬ್ರಹ್ಮಬಂಧೂನಾಂ ತ್ರಯೀ ನ ಶ್ರುತಿಗೋಚರಾ" ಎಂದಿರುವ ಕಾರಣ ವೇದೋಕ್ತಪ್ರಮೇಯಜ್ಞಾನ ಮತ್ತು ತದಧ್ಯಯನಾದಿಗಳಲ್ಲಿ ಸರ್ವರಿಗಧಿಕಾರವಿಲ್ಲದ ಕಾರಣ ಪರಮದಯಾಳುಗಳಾದ ಶ್ರೀ ವ್ಯಾಸದೇವರು ಸರ್ವರೂ ಪರಮಮೋಕರೂಪ ಪುರುಷಾರ್ಥಭಾಗಿಗಳಾಗಲೆಂಬ ಮಹೋದ್ದೇಶದಿಂದ ಈ ಮಹಾಭಾರತವನ್ನು ರಚಿಸಿದ್ದು ಆದುದರಿಂದ ಇದು ಸರ್ವಾಧಿಕಾರಿಕವು ಅತೋಽಪಿ ಈ ಗ್ರಂಥವು ಶ್ರೇಷ್ಠವು. ಈ ಅಭಿಪ್ರಾಯದಿಂದಲೂ 'ವೇದಾದಪಿ ಪರಂ ಚಕ್ರೇ' ಎಂದು ಶ್ರೀಮದಾಚಾರ್ಯರು ನಿರೂಪಿಸಿದ್ದು.

ಇನ್ನು ಈ ಮಹಾಭಾರತದ ಮಹತ್ವವನ್ನು ನಾವು ಹೆಚ್ಚಿಗೆ ನಿರೂಪಿಸಬೇಕಾಗಿಲ್ಲ ಮತ್ತೆ ಇದಕ್ಕೆ ಮಾಡಿದ ಮಹಾಭಾರತವೆಂಬ ನಾಮನಿರ್ದೇಶವೇ ಇದರ ಮಹತ್ವವನ್ನು ಹೇಳುತದೆ ಈ ಪದವು ಬೇರೆ ಯಾವ ಗ್ರಂಥಕ್ಕೂ ಇಲ್ಲದೆ ಇದಕ್ಕೆ ಮಾತ್ರ ಬರಲು ವಿಶೇಷ ಕಾರಣವಿರಬೇಕು ಅದರಲ್ಲಿಯೂ ಇದು ಯೌಗಿಕನಾಮ. ಅಂದರೆ ಶಬ್ದದ ಪ್ರತಿಯೊಂದೂ ಏಕದೇಶದ ಅರ್ಥ ಅಪೇಕ್ಷಿಸಿ ಬರುವುದು ಹಿಂದೆ ಬ್ರಹ್ಮಾದಿ ದೇವತೆಗಳೂ ಋಷಿಗಳೂ ಸೇರಿ ಎರಡು ಸಮಭಾರದ ಮಣಿಗಳಲ್ಲಿ ಒಂದನ್ನು ಸರ್ವವೇದಶಾಸ್ತ್ರಗಳೆಂದು ಸರ್ವವೇದಶಾಸ್ತ್ರಗಳನ್ನು ಆ ಮಣಿಯಲ್ಲಿ ಆರೋಪಿಸಿ, ಇನ್ನೊಂದರಲ್ಲಿ ಭಾರತವನ್ನು ಆರೋಪಿಸಿ ತುಲಾದಲ್ಲಿ ಹಾಕೋಣ ಈ ಭಾರತವನ್ನು ಆರೋಪಿಸಿದ ಮಣಿಯು ಭಾರವತ್ತಾಗೋಣ ಇದಕ್ಕೆ ಮಹಾ

ಭಾರತವೆಂದು ನಾಮಧೇಯವನ್ನು ಇಟ್ಟರು ಮಹತ್ತ್ವ ಮತ್ತು ಭಾರವಿಶಿಷ್ಟವಾದ್ದರಿಂದ ಮಹಾಭಾರತ ವೆಂದು ಅನ್ವರ್ಥನಾಮ ಬಂದುದೆಂದು **"ಭಾರತಂ ಸರ್ವವೇದಾಶ್ಚ ತುಲಾಮಾರೋಪಿತಾಃ ಪುರಾ। ದೇವೈರ್ಬ್ರಹ್ಮಾದಿಭಿಃ ಸರ್ವೈಃ ಋಷಿಭಿಶ್ಚ ಸಮನ್ವಿತೈಃ। ಮಹತ್ವಾದ್ಭಾರವತ್ವಾಚ್ಚ ಮಹಾಭಾರತ ಮುಚ್ಯತೇ"** ಇತ್ಯಾದಿ ಪ್ರಮಾಣಪ್ರಸಿದ್ಧವು.

ಇನ್ನೂ ಭಾರತಕ್ಕೆ ಶ್ರೇಷ್ಠತ್ವದಲ್ಲಿ ಸರ್ವಶಾಸ್ತ್ರಪ್ರಮೇಯವನ್ನು ದೃಷ್ಟಾಂತಸಹಿತವಾಗಿ ಇಲ್ಲಿ ನಿರೂ ಪಿಸಿದ್ದೂ ಕಾರಣವು ಅದು ಹೇಗೆಂದರೆ ಸಮಸ್ತ ರಾಜನ್ಯಮಂಡಲದಿಂದ ತುಂಬಿರುವ ಧರ್ಮರಾಜನ ರಾಜಸೂಯ ಯಾಗದಲ್ಲಿ ಅಗ್ರಪೂಜೆಯು ಶ್ರೀ ಕೃಷ್ಣಪರಮಾತ್ಮನಿಗಲ್ಲವೇ ಸಂದದ್ದು ಇದು ಅನ್ಯಾಯವೆಂದು ಹೇಳಿದ ಚೈದ್ಯನ ದುರವಸ್ಥೆಯಿಂದ ಇದು ನ್ಯಾಯವೆಂದು ಸಮರ್ಥಿತವೂ ಆಯಿತಲ್ಲವೆ? ಇದರಲ್ಲಿ ಯಾವಾಗ ವ್ಯಾಸ ಪರಶುರಾಮಾದಿ ಋಷಿಗಳ ಭೀಷ್ಮ ದ್ರೋಣಾದಿ ಜ್ಞಾನಿಗಳ ಸಮ್ಮತಿಯಿಂದ ನಡೆದ ಈ ಅಗ್ರಪೂಜೆ ಯಿಂದ ವಿಷ್ಣುಸರ್ವೋತ್ತಮತ್ವವು ಪ್ರಕಟಿತವಾಯಿತಲ್ಲವೆ?

ಇನ್ನು ಭೀಮಸೇನದೇವರು ಜೀವೋತ್ತಮರೆಂಬುವುದು ಸರ್ವಶ್ರೇಷ್ಠತ್ವ ಸಂಪಾದಕ ಬಲಾಧಿಕ್ಯದಿಂದ ವ್ಯಕ್ತವಾಗಿಯದೆ ಬಲಾಧಿಕ್ಯವಾದರೂ ರಾಜನ್ಯಮುಕುಟರಂತಿದ್ದ ಜರಾಸಂಧಾದಿಗಳ ವಧದಿಂದ ವ್ಯಕ್ತವಾಡ ಲ್ಪಟ್ಟಿತು ಕ್ಷತ್ರಿಯರಲ್ಲಿ ಬಲವೇ ವೈಶಿಷ್ಟ್ಯಸಂಪಾದಕವು ಲಕ್ಷ್ಮಿಯನಂತರದ ಸ್ತ್ರೀಯರಲ್ಲಿ ಉತ್ತಮತ್ವವು ದ್ರೌಪದೀ ದೇವಿಯರಿಗೆ ಲಾವಣ್ಯಾಧಿಕ್ಯದಿಂದ ಭಾರತದಲ್ಲಿ ನಿರೂಪಿತವಾಗಿದೆ. ಇನ್ನು ವಿಷ್ಣುಭಕ್ತರ ಸೌಭಾ ಗ್ಯದಲ್ಲಿ ಧರ್ಮರಾಜನ ರಾಜಸೂಯಯಾಗಾದಿ ಮಹಾ ಕಾರ್ಯಕಾರಿತ್ವಾದಿಗಳಿಂದ ಕೂಡಿದ ಇವರ ಸಾಮ್ರಾಜ್ಯವೇ ದೃಷ್ಟಾಂತವಾಗಿ ನಿರೂಪಿತವಾಗಿಯದೆ ವಿಷ್ಣುದ್ವೇಷಿಗಳು ದುರ್ಭಾಗ್ಯರೆಂಬುವುದಕ್ಕೂ ನೂರು ಜನ ದುರ್ಯೋಧನಾದಿಗಳ ಅಧಃಪತನವನ್ನೇ ನಿರೂಪಿಸಿರುವರು ಭೀಮಾದಿಗಳು ಬ್ರಹ್ಮಾದಿ ದೇವತಾ ಸಮೂಹದವರೆಂಬುವುದೂ ದುರ್ಯೋಧನಾದಿಗಳು ಅಸುರವರ್ಗದವರೆಂಬುವುದೂ ಪ್ರಸಿದ್ಧ. ಈ ಎಲ್ಲಾ ಪ್ರಮೇಯವೂ **"ನಿರ್ಣಯಃ ಸರ್ವಶಾಸ್ತ್ರಾಣಾಂ ಸದೃಷ್ಟಾಂತೋ ಹಿ ಭಾರತೇ"** ಎಂಬ ಬ್ರಹ್ಮಾಂಡಪುರಾಣವಾಕ್ಯದಿಂದ ತಿಳಿದದೆ

ಇನ್ನು ಈ ಭಾರತಾಖ್ಯ ಗ್ರಂಥವು ಸಂಖ್ಯಾತಃ ಲಕ್ಷಾಧಿಕ ಪರಿಮಾಣವುಳ್ಳದ್ದರಿಂದ ಇದಕ್ಕೆ ಮಹತ್ತ್ವ ವಾಗಲೀ ಇಂತಹ ಲಕ್ಷಾಧಿಕ ಸಂಖ್ಯಾಕ ಶ್ಲೋಕರಚನ ಮಾತ್ರದಿಂದ ಶ್ರೀವ್ಯಾಸರಿಗೆ ಸಾಕ್ಷಾತ್ ನಾರಾಯಣಾವತಾರತ್ವವಾಗಲೀ ಹೇಗೆ ಸಿದ್ಧಿಸುವದೆಂದು ಶಂಕಿಸಬಾರದು ಕುರುಗಳ ಮತ್ತು ಪಾಂಡ ವರ ವಂಶೋತ್ಪತ್ತಿಯ ಪೂರ್ವದಲ್ಲಿಯೇ ಈ ಎರಡು ವಂಶಗಳ ಉತ್ಪತ್ತಿ ಪ್ರಕಾರವನ್ನೂ, ಮುಂದೆ ನಡೆಯುವ ರಾಜಸೂಯಾಶ್ವಮೇಧಾದಿ ಯಾಗಗಳ ಮಹಾ ಮಹಿಮೆಯನ್ನೂ ತದುದ್ದೇಶವಾಗಿ ಮಾಡಿದ ಸಮಸ್ತ ಲೋಕದ ದಿಗ್ವಿಜಯದ ರೀತಿಯನ್ನೂ, ದುರ್ಯೋಧನಾದಿಗಳು ನಡಿಸಿದ ಅರಗಿನ ಮನೆಯ ನಿರ್ಮಾಣ ಪ್ರಯಾಸವನ್ನೂ ಅದರಿಂದ ಸಪರಿವಾರರಾಗಿ ಪಾಂಡವರು ತಪ್ಪಿಸಿಕೊಂಡು ಸುಖಿಗಳಾಗಿ ಪಾರಾದ ಕೌಶಲವನ್ನೂ ಇತರರಿಂದ ಸಂಹರಿಸಲು ಅಸಾಧ್ಯರಾದ ಬಕ ಹಿಡಿಂಬ ಕೀಚಕಾದಿಗಳ ನಿರಾಯುಧರಾದ ಭೀಮಸೇನ ದೇವರಿಂದ ಸಂಹಾರ ನಡೆದ ಚಾತುರ್ಯವನ್ನೂ, ದ್ರೌಪದೀದೇವಿಯವರ ವಿವಾಹನಿರ್ವಾಹಶಕ್ತಿಯನ್ನೂ, ದ್ಯೂತದ ಉದ್ಯೋಗವನ್ನೂ, ತದನಂತರ ವನವಾಸ ಅಜ್ಞಾತ ವಾಸ ಗೋಗ್ರಹಣಾದಿ ಬಹುತರ ಕಥಾಸಂದರ್ಭಗಳನ್ನೂ, ಅಷ್ಟಾದಶ ಅಕ್ಷೌಹಿಣೀ ಸೇನೆಗಳಲ್ಲಿ ಅನ್ಯೋನ್ಯವಾಗಿ ನಡೆದ ಉಕ್ತಿ ಪ್ರತ್ಯುಕ್ತಿಗಳ ಪ್ರಕಾರವನ್ನೂ, ಶರಪ್ರತಿಶರಗಳ ಸಂಖ್ಯೆಯನ್ನೂ, ಬಂಧ ನಾದಿ ಚಾತುರ್ಯವನ್ನೂ ವ್ಯೂಹ ಪ್ರತಿವ್ಯೂಹಕರಣ ಕೌಶಲವನ್ನೂ, ಅಸ್ತ್ರ ಪ್ರತ್ಯಸ್ತ್ರಗಳ ಪ್ರಯೋಗ ಪರಿಪಾಟಿಯನ್ನೂ ಭೀಮಾರ್ಜುನ ಭೀಷ್ಮ ದ್ರೋಣಾದಿಗಳಿಂದ ಪ್ರತಿದಿನದಲ್ಲಿಯೂ ಸಂಹರಿಸಲ್ಪಟ್ಟ ಗಜಾಶ್ವಾದಿ ಸೇನಾ ಸಂಖ್ಯಾದಿಗಳನ್ನೂ, ಕರತಲದಲ್ಲಿರುವ ಆಮಲಕೋಪಾದಿಯಲ್ಲಿ ನೋಡಿ ತನ್ನ

ಮಹಾಭಾರತಾಖ್ಯ ಗ್ರಂಥದಲ್ಲಿ ಸಂಘಟಿಸಿ ಹೇಳುವ ಶ್ರೀ ವ್ಯಾಸದೇವರಿಗೆ ಸಕಲ ಜಗನ್ನಿರ್ಮಾತೃ ಶ್ರೀ ನಾರಾಯಣದೇವರಂತೆ ಸಾರ್ವಜ್ಞ್ಯವೂ ಸಾಕ್ಷಾತ್ತದವತಾರತ್ವವೂ ಜ್ಞಾನಿಗಳಿಂದ ಊಹಿಸಲ್ಪಡಲು ಬರುವುದಿಲ್ಲವೇ. ಹಾಗಲ್ಲದಿದ್ದರೆ ಮತ್ಸ್ಯ ಕೂರ್ಮಾದಿ ಹೀನ ಯೋನಿಗಳಲ್ಲಿ ಅವತರಿಸಿದ ದೇವರನ್ನು ಸಾಕ್ಷಾತ್ ನಾರಾಯಣದೇವರೆಂದು ಹೇಗೆ ತಾನೇ ಊಹಿಸಬೇಕು. ಒಬ್ಬರ ಲಕ್ಷಣವು ಇನ್ನೊಬ್ಬರಲ್ಲಿ ಪೂರ್ಣ ನೋಡಲು ಸಿಕ್ಕಿದರೆ ಇವರೇ ಅವರೆಂದು ವ್ಯವಸ್ಥಾಮಾಡುವುದು ವಿಚಾರದ ಮಾರ್ಗವಷ್ಟೇ. ಇಷ್ಟೆಲ್ಲಾ ಪ್ರಮೇಯಗಳನ್ನು ಮನಸಾ ವಿಚಾರಮಾಡಿಯೇ **"ಕೋ ಹ್ಯನ್ಯಃ ಪುಂಡರೀಕಾಕ್ಷಾನ್ಮಹಾಭಾರತಕೃದ್ಭವೇತ್"** ಎಂಬ ದಿವ್ಯ ವಾಣಿಯು ಹೊರಟಿದೆ.

ಒಂದು ಗ್ರಂಥಕ್ಕೆ ಆದಿಭಾಗದಲ್ಲಿ ಅಂದರೆ ಉಪಕ್ರಮದಲ್ಲಿ ಹೇಳಿದ ಅರ್ಥವನ್ನೇ ಅನುಸರಿಸಿ ಅಂತ್ಯದ ವರೆಗೂ ಬೇರೆಬೇರೆ ಪ್ರಮೇಯವನ್ನು ಅಮುಖ್ಯವಾಗಿ ಅಲ್ಪಸ್ವಲ್ಪ ಹೇಳಿದರೂ ಮುಖ್ಯವಾಗಿ ಗ್ರಂಥ ಪ್ರತಿಪಾದ್ಯವಾದದ್ದು ಆರಬ್ಧವಾದ ಪ್ರಮೇಯವೇ. ಹಾಗಿದ್ದರೇನೇ ಇಡೀ ಗ್ರಂಥಕ್ಕೆ ಏಕಾರ್ಥಕತ್ವವು ಬರುತ್ತದೆ. **"ಆರಬ್ಧಸ್ಯಾಂತಗಾಮಿತ್ವಂ"** ಎಂಬ ಲೋಕನ್ಯಾಯಸಿದ್ಧವೂ ಹೌದು ಆದಕಾರಣ ಭಾರತದಲ್ಲಿ ಮಂಗಲಾಚರಣರೂಪವಾಗಿ ಹೊರಟ ಆದಿ ಪದ್ಯದ ಅರ್ಥವನ್ನು ವಿಚಾರಮಾಡಿದರೆ ಸಕಲ ಭಾರತಾರ್ಥವೂ ಮನಸ್ಸಿಗೆ ತಿಳಿಯುವ ಕಾರಣ ಆದಿಮ ಮಂಗಳ ಶ್ಲೋಕದ ಅರ್ಥವನ್ನು ನಾವು ಸಂಕ್ಷೇಪವಾಗಿ ವಿವರಿಸಿದರೆ ಅದು ಅಪ್ರಸ್ತುತವಾಗಲಿಕ್ಕಿಲ್ಲ. **"ನಾರಾಯಣಂ (1) ಸುರಗುರುಂ (2) ಜಗದೇಕನಾಥಂ (3) ಭಕ್ತಪ್ರಿಯಂ (4) ಸಕಲಲೋಕನಮಸ್ಕೃತಂ ಚ ।** (5) ತ್ರೈಗುಣ್ಯವರ್ಜಿತ(6)ಮಜಂ **(7)ವಿಭು(8)ಮಾದ್ಯ(9)ಮಿಶಂ ವಂದೇ (10)ಭವಘ್ನ(11)ಮಮರಾಸುರಸಿದ್ಧವಂದ್ಯಂ"** ಇದು ಭಾರತದ ಆದಿಮಶ್ಲೋಕವು ಇದರಲ್ಲಿ ಕೊಟ್ಟ ಹನ್ನೊಂದು ವಿಶೇಷಣಗಳೂ ಅರ್ಥಗರ್ಭಿತಗಳೂ, ಸಾಕೂತಗಳೂ ಆಗಿವೆ. ಈ ಭಾರತಕ್ಕೆ ಮಹಾಭಾರತವೆಂತ ನಾಮವು ನಾರಾಯಣನೆಂಬ ಸರ್ವೋತ್ತಮ ವಸ್ತುವನ್ನು ನಿರೂಪಿಸಿದ ಪ್ರಯುಕ್ತವೆಂತ ಹಿಂದೆ ಸೂಚಿಸಿರುವೆವು ಆ ನಾರಾಯಣನು ಸರ್ವೋತ್ತಮನೆಂದು ಈ ಪದ್ಯದಲ್ಲಿ ಹೇಳಿದೆ. ಈ ವಿಷಯವು ವಿಶೇಷಣಗಳ ಅರ್ಥವಿಚಾರದಿಂದ ಸಿದ್ಧವಾಗುತ್ತದೆ **"ಸುರಗುರುಂ"** ಎಂದು ಆದಿಮವಿಶೇಷಣವು ಇಲ್ಲಿ ಸುರಶಬ್ದದಿಂದ ಹೇಳಲ್ಪಡುವವರು ಇಂಥವರೇ ಎಂದು ಹೇಳದಿದ್ದುದರಿಂದ ಲಕ್ಷ್ಮೀಬ್ರಹ್ಮರುದ್ರೇಂದ್ರಾದಿ ಸಕಲ ಸುರರಿಗೂ ಗುರು. ಅಂದರೆ ಜ್ಞಾನಪ್ರದನೆಂದು ಅರ್ಥವಾಗುತ್ತದೆ "ಸುಷ್ಠು ರಮಯತಿ"ಎಂಬುವ ಸಂಸ್ಕೃತ ವ್ಯುತ್ಪತ್ತಿಯಿಂದ ಶ್ರೀರೂಪ ಲಕ್ಷ್ಮೀಗೆ ಸುರಶಬ್ದ ವಾಚ್ಯತ್ವವನ್ನು ಪ್ರಾಜ್ಞರು ಹೇಳುವರು ಇವನೇ ಸರ್ವ ಸುರರಿಗೂ ಜ್ಞಾನಪ್ರದನು ಏಕೆ ಎಂಬ ಶಂಕೆಗೆ **"ಜಗದೇಕನಾಥಂ"** ಎಂಬ ವಿಶೇಷಣವು ಉತ್ತರವಾಗಿ ಹೊರಟಿದೆ. ಸರ್ವರಿಂದಲೂ ಉತ್ತಮನು. ಆದುದರಿಂದಲೇ ಸರ್ವರಿಗೂ ಏಕನಾಥ ಅಂದರೆ ಮುಖ್ಯಸ್ವಾಮಿಯು ಎಂತ ಈ ಪದದಲ್ಲಿ ಹೇಳಿದ ಪ್ರಯುಕ್ತ ಇಂಥಾ ಜ್ಞಾನಪ್ರದನು ಬೇರೆಯಿಲ್ಲ. ಈತನೇ ಮಹಾಜ್ಞಾನಿಯೆಂಬುವುದು ಸಹಜವಾಗಿ ತೋರುತ್ತದೆ. ಇಂಥವನನ್ನು ಪ್ರಸನ್ನನನ್ನಾಗಿ ಮಾಡುವುದು ಬಹಳ ಸುಲಭವಲ್ಲವೆಂದು ಶಂಕಿಸಿದರೆ ಹಾಗಿಲ್ಲವೆಂಬ ಅರ್ಥವನ್ನು ಸೂಚಿಸಲಿಕ್ಕೆ **'ಭಕ್ತಪ್ರಿಯಂ'** ಎಂಬ ಮೂರನೇ ವಿಶೇಷಣವು ಕೊಡಲ್ಪಟ್ಟಿತು. ಇಲ್ಲಿ **"ಭಕ್ತ್ಯೈವ ತುಷ್ಟಿಮಭ್ಯೇತಿ ವಿಷ್ಣುರ್ನಾನ್ಯೇನ ಕೇನಚಿತ್"**ಎಂದು ಪ್ರಮಾಣವಿರುವುದರಿಂದಲೂ **'ಸರ್ವಂ ವಾಕ್ಯಂ ಸಾವಧಾರಣಂ'** ಎಂತ ನ್ಯಾಯವಿರುವುದರಿಂದಲೂ ಭಕ್ತಿಯೇ ಆತನ ಪ್ರೀತಿಗೆ ಪ್ರಧಾನವಾದ ಸಾಧನವೆಂದು ಲಭಿಸುತ್ತದೆ. ಅಂತಹ ಭಕ್ತಿಯು ನಮ್ಮಲ್ಲಂತೂ ಇಲ್ಲವೆಂದು ತಿಳಿಯುವುದು ತಪ್ಪಲ್ಲ ಬ್ರಹ್ಮಾದಿಗಳಲ್ಲಿ ಉಂಟೆಂದು ನಮಗೆ ಹೇಗೆ ತಿಳಿಯುವುದು? ಪರರ ಮನೋಗತವಾದದ್ದನ್ನು ತಿಳಿಯುವುದು ಕಷ್ಟವಷ್ಟೇ? ಎಂಬ ಶಂಕೆಗೂ ಸಮರ್ಪಕವಾದ ಉತ್ತರರೂಪವಾಗಿ **'ಸಕಲಲೋಕನಮಸ್ಕೃತಂ ಚ'** ಎಂಬ ನಾಲ್ಕನೇ ವಿಶೇಷಣವನ್ನು ಕೊಟ್ಟಿರುವರು. ಇದರಿಂದ ದೇವರಲ್ಲಿ ಬ್ರಹ್ಮಾದಿಗಳಿಗೆ ಪರಮಭಕ್ತಿಯು ಇದೆ

ಎಂಬುವುದು ಸ್ಪಷ್ಟವಾಗುತ್ತದೆ. ದೇವರಿಗೆ ಸುತ್ತಲೂ ಪರಿವಾರರೂಪದಿಂದ ಬ್ರಹ್ಮಾದಿ ದೇವತೆಗಳು ಕೈ ಜೋಡಿಸಿಕೊಂಡು ಶಿರಸ್ಸಿನಿಂದ ನಮಸ್ಕಾರಮಾಡುತ್ತಾ ಸ್ತುತಿಸಿಕೊಂಡು ಒಂದು ದಿನವಲ್ಲ, ಒಂದು ಕ್ಷಣ ವಲ್ಲ, ಪ್ರತಿದಿನಗಳಲ್ಲಿಯೂ ಪ್ರತಿಕ್ಷಣಗಳಲ್ಲಿಯೂ ಇದೇ ರೀತಿಯಲ್ಲಿರಬೇಕಾಗಿದ್ದರೆ ಪರಮಭಕ್ತಿಯೊಂದು ಅಲ್ಲದೆ ಬೇರೆ ಯಾವ ಕಾರಣದಿಂದಲೂ ಸಾಧ್ಯವಿಲ್ಲ ಲೋಕದಲ್ಲಿಯೂ ಸಹ ರಾಜರಲ್ಲಿ ಪರಮಾದರವುಳ್ಳ ಭೃತ್ಯರು ಹಗಲೂರಾತ್ರಿ ತಮ್ಮ ಪ್ರಭುವಿನ ಸೇವಾ ಮಾಡಿಕೊಂಡಿದ್ದಂತೆ ಬೇರೆ ಯಾವ ಭೃತ್ಯರೂ ಇರು ವುದಿಲ್ಲವೆಂಬುವುದು ಸರ್ವಸಮ್ಮತವಾದುದು ಆದಕಾರಣ ಈ ಬ್ರಹ್ಮಾದಿಗಳಲ್ಲಿಯೂ ಭಕ್ತಿಯುಂಟೆಂಬು ವುದಕ್ಕೆ ಇತರ ಪ್ರಮಾಣಾನ್ವೇಷಣದ ಆಗತ್ಯವಿಲ್ಲ ಈ ಹರಿನಮನವೆಂಬುವುದು ಸಂಧ್ಯಾದಿಕರ್ಮಗಳಂತೆ ಮಾಡದಿದ್ದರೆ ಪ್ರತ್ಯವಾಯವುಳ್ಳದಾಗಿಯೂ, ಮಾಡಿದರೆ ಮಹಾಫಲವುಳ್ಳದಾಗಿಯೂ ಶ್ರುತಿವಿಹಿತವಾದ ಕಾರಣ ಪ್ರತಿದಿನದಲ್ಲಿಯೂ ಅನುಷ್ಠೇಯವೆಂತ ತಿಳಿಯುತ್ತದೆ ಇಷ್ಟು ತೋರಿಸಲಿಕ್ಕೆ '**ನತಂ**' ಎಂದಿಷ್ಟು ಹೇಳದೆ ಕರ್ತವ್ಯತ್ವಬೋಧಕವಾದ '**ನಮಸ್ಕೃತಂ**' ಎಂಬುವ ಪದವನ್ನು ವ್ಯಾಸರು ನಿರೂಪಿಸಿರುವರು. ಇನ್ನೊಂದು ಶಂಕಾ ಬರಬಹುದು ಸಂಧ್ಯಾವಂದನಾದಿಗಳು "**ಅಹರಹಃ ಸಂಧ್ಯಾಮುಪಾಸೀತ**" ಎಂಬ ಶ್ರುತಿವಿಹಿತವಾದ ಪ್ರಯುಕ್ತ ನಮಗದು ಧರ್ಮವು ಅದನ್ನಾಚರಿಸದಿದರೆ ನಮಗೆ ಪಾಪವು ಬರುವುದು ನ್ಯಾಯ್ಯವಾದುದು ನಮನಕ್ಕೆ ಯಾವ ಶ್ರುತಿಯು ಬೋಧಕವೆಂದು. ಈ ಶಂಕೆಗೂ "**ಭೂಯಿಷ್ಠಾಂ ತೇ ನಮಉಕ್ತಿಂ ವಿಧೇಮ**" ಎಂಬ ಶ್ರುತಿಯು ಇರುವ ಕಾರಣ ನಾವು ಹೇಳಿದ್ದು ವಸ್ತುಸ್ಥಿತಿಯೇ. ಯಾಗಾದಿಗಳಂತೆ ಈ ಹರಿನಮನವೂ ಅಧಿಕಾರಿವಿಶೇಷನಿಯತವಲ್ಲ ಸ್ತ್ರೀ ಶೂದ್ರ ಚಂಡಾಲಾದಿಗಳಿಗೂ ಕರ್ತವ್ಯವೇ ಎಂಬೀ ಅಭಿಪ್ರಾಯದಿಂದ ಇದು ಸರ್ವಧರ್ಮವೆಂದು ತಿಳಿಸಲು '**ಸಕಲಲೋಕನಮಸ್ಕೃತಂ ಚ**' ಎಂಬ ಈ ಒಂದುಸಣ್ಣ ಪದದಲ್ಲಿ ಇಷ್ಟೆಲ್ಲಾ ಅಭಿಪ್ರಾಯವನ್ನು ತುಂಬಿಸಿಟ್ಟಿದ್ದಾರೆ ಈ ರೀತಿ ವಿಚಾರ ಮಾಡಲು ಹೊರಟರೆ ವ್ಯಾಸರ ಅಪಾರ ಮಹಿಮೆಯೂ ಸಾರ್ವಜ್ಞ್ಯವೂ ಪ್ರಕಟವಾಗುತ್ತದೆ. ಶ್ರೀ ಹರಿಗೆ ಸಕಲಗುಣಪರಿಪೂರ್ಣತ್ವವು ಬರಬೇಕಾದರೆ ಸರ್ವದೋಷವಿದೂರತ್ವವು ಆಗತ್ಯವಾದುದು ಅದನ್ನು ನಿರೂಪಿಸಲು '**ತ್ರೈಗುಣ್ಯವರ್ಜಿತಂ**' ಎಂಬ ಐದನೇ ವಿಶೇಷಣವನು ಕೊಟ್ಟಿರುವರು ಲೋಕದಲ್ಲಿ ಅಜ್ಞಾನ ರಾಗ, ನಿದ್ರಾ, ಆಲಸ್ಯ, ದುಃಖ ಪಾರತಂತ್ರ್ಯ, ಅಲ್ಪಶಕ್ತಿ, ಬಂಧಾದಿ ದೋಷಗಳು ಸತ್ವ ರಜಸ್ತಮೋರೂಪ ಗುಣತ್ರಯಮೂಲಕಗಳು. ಆದುದರಿಂದ ದೋಷವಿಲ್ಲವೆಂದೆನ್ನುವ ಬಗೆ, ಮೂಲಕಾ ರಣವಾದ ಗುಣತ್ರಯವೇ ಇಲ್ಲವೆಂಬ ಅಭಿಪ್ರಾಯದಿಂದ '**ತ್ರೈಗುಣ್ಯವರ್ಜಿತಂ**' ಎಂದು ಹೇಳಿದು ನಿರ್ದೋಷತ್ವವೇ ಅದರ ಅಭಿಪ್ರಾಯವು. ಕಾರಣವೇ ಇಲ್ಲದಲ್ಲಿ ಕಾರ್ಯವಿಲ್ಲವೆಂಬುವುದು ಕೈಮುತ್ಯ ನ್ಯಾಯಸಿದ್ಧವು. '**ಅಜಂ**' ಎಂಬುವುದು ಆರನೇ ವಿಶೇಷಣವು ಅದರಲ್ಲಿ ಜ ಎಂದರೆ ಜನನವು ಅದೇ ಬಹುಸಲವಾದರೆ ಪುನಃಪುನಃ ಜನನವು ಸಂಸಾರವೆಂದೆನಿಸಿಕೊಳ್ಳುತ್ತದೆ ನಮ್ಮಂತೆ ಸಂಸಾರಶೂನ್ಯನು '**ಅಜ**' ಎಂದರ್ಥವು 'ಭೂ' ಎಂಬ ಧಾತುವು ಪ್ರಾಪ್ತಿಯೆಂಬ ಅರ್ಥದಲ್ಲಿದೆ ಆದ್ದರಿಂದ ಪ್ರಾಪ್ತಿಯುಳ್ಳ ವನು ಎಂದು ವಿಭುವೆಂಬ ಪದದಿಂದ ಲಭ್ಯವಾದ ಅರ್ಥವು ಪ್ರಾಪ್ತಿಯೆಂದರೂ ಜ್ಞಾನವೆಂದರೂ ಒಂದೇ ಅರ್ಥವು ಆದ್ದರಿಂದ ಭೂ ಎಂದರೆ ಜ್ಞಾನ, ವಿ ಎಂಬ ಉಪಸರ್ಗದಿಂದ ವಿಶಿಷ್ಟಜ್ಞಾನ ಅಂದರೆ ಸರ್ವಜ್ಞ ನೆಂದು ವಿಭುಪದದ ಅರ್ಥವಾಗುತ್ತದೆ. ಹೀಗೆ ಭೂ ಎಂದರೆ ಭೂಮಿ ಅಂದರೆ ಆಶ್ರಯ, ವಿಶೇಷತಃ ಭೂ ಎಂದರೆ ಸರ್ವಾಶ್ರಯ ಎಂತಲೂ, ಭವನಂ ದೀಪ್ತಿಃ ವಿಶಿಷ್ಟಕಾಂತಿಃ ವಿಭವನಂ ಅಂದರೆ ಸೂರ್ಯಾದಿ ಗಳನ್ನು ತಿರಸ್ಕರಿಸುವ ಕಾಂತಿ, ಅಥವಾ ಭವನಂ ಅಭಿಭವನಂ ಅಂದರೆ ಶತ್ರುಗಳಿಗೆ ಪರಾಭವವು, ಅಥವಾ "ಭೂ ಸತ್ತಾಯಾಂ" ಎಂಬ ಧಾತುವಿನಿಂದ ಭವನಂ ಎಂದರೆ ಇರುವುದು, ವಿಶಿಷ್ಟ ಇರೋಣವೇ ವಿಭವನ ಅಂದರೆ ಸರ್ವದಾ ಇರುವುದು ನಿತ್ಯತ್ವವು — ಅಥವಾ ವಿ=ವಿಶಿಷ್ಯ ಅಂದರೆ ಸರ್ವತ್ರ ಭವನಂ=ಇರೋಣವು ವ್ಯಾಪ್ತಿಃ ಯದ್ವಾ ಭವನ=ತಿರೋಭವನ ಅಂದರೆ ಅದೃಶ್ಯತ್ವವು, ವಿಶಿಷ್ಟ ಭವನವೆಂದರೆ ತನ್ನ ಅನುಗ್ರಹ ವಿಲ್ಲದೆ ಯಾರ ಪ್ರಯತ್ನದಿಂದಲೂ ತೋರದಿರೋಣ. ವಿ ಅಂದರೆ ಉತ್ಕೃಷ್ಟಗಳೂ ಸರ್ವೋತ್ತಮಗಳೂ,

ಪೂರ್ಣಗಳೂ ಆದ ಜ್ಞಾನ, ಸರ್ವಾಧಾರತ್ವ ಸರ್ವಪ್ರಕಾಶಕತ್ವ, ಸರ್ವಾಭಿಭಾವಕತ್ವ, ಸರ್ವದಾ ವಿದ್ಯಮಾನತ್ವ, ಸರ್ವದೇಶ ಸರ್ವಕಾಲಗಳಲ್ಲಿ ವ್ಯಾಪ್ತತ್ವ, ಸರ್ವಪ್ರಯತ್ನದಿಂದಲೂ ತನ್ನ ಅನುಗ್ರಹವಿಲ್ಲದೆ ಅದೃಶ್ಯತ್ವ ಇತ್ಯಾದಿ ಗುಣಗಳುಳ್ಳವನೆಂತ ಏಳನೇ ವಿಶೇಷಣವಾದ ವಿಭುಪದದ ಅರ್ಥವು. ಸೃಷ್ಟಿಯ ಆದಿಯಲ್ಲಿ ತನ್ನ ಉದರಲ್ಲಿದ್ದ ಜಗತ್ತನ್ನು ಹೊರಗೆ ಪ್ರಕಟಿಸಿದುವರಿಂದ ಆದೌ ಯಾಪಯತಿ ಎಂಬ ವ್ಯುತ್ಪತ್ತಿಯಿಂದ ಆದ್ಯಂ ಎಂಬ ಎಂಟನೇ ವಿಶೇಷಣಕ್ಕೆ ಸಕಲಜಗತ್ತಿನ ಪ್ರಾಥಮಿಕ ಸೃಷ್ಟಿಕರ್ತನೆಂಬ ಅರ್ಥವು ಸಿಗುತ್ತದೆ ಈಶಂ ಎಂಬ ಒಂಭತ್ತನೇ ವಿಶೇಷಣಕ್ಕೆ 'ಈಶ್ಲ್ ಶಕ್ತೌ' ಎಂಬ ಧಾತುವಿನಿಂದ ಹುಟ್ಟಿದ ಈಶಪದಕ್ಕೆ ಸರ್ವಶಕ್ತನೆಂದರ್ಥವು ಇನು ಭವಘ್ನಂ ಎಂಬ ಹತ್ತನೇ ವಿಶೇಷಣಕ್ಕೆ ಭವವೆಂದರೆ ಸಂಸಾರ ಅದನ್ನು ಘ್ನ ಎಂದರೆ ನಾಶಪಡಿಸುವವನು ಅಂದರೆ ಸಂಸಾರನಿವೃತ್ತಿರೂಪ ಮೋಕ್ಷದಾತನೆಂದಾಗುತ್ತದೆ. ಅಮರಾಸುರಸಿದ್ಧವಂದ್ಯಂ ಎಂಬ ಹನ್ನೊಂದನೇ ವಿಶೇಷಣಕ್ಕೆ ಸ್ವಲ್ಪ ವಿಚಾರಮಾಡಿ ಅರ್ಥವನ್ನು ವಿವರಿಸಬೇಕು. ಇಲ್ಲಿ ಅಮರರು, ಅಸುರರು, ಸಿದರು ಇವರಿಂದ ವಂದ್ಯನೆಂದು ಯಥಾಶ್ರುತವಾಗಿ ಅರ್ಥ ತೋರುತ್ತದೆ ಇದು ಶಾಸ್ತ್ರವಿರುದ್ಧವು ಶಾಸ್ತ್ರದಲ್ಲಿ ದೇವರಿಗೆ ಅಸುರವಂದ್ಯತ್ವವನ್ನು ಹೇಳಲಿಲ್ಲ ಆದಕಾರಣ ಇಲ್ಲಿಯ ಅಸುರಪದಕ್ಕೆ ಯಥಾಶ್ರುತವಾಗಿ ತೋರುವ ಅರ್ಥವು ವಿವಕ್ಷಿತವಲ್ಲ. ಮತ್ತೆ ಅಸು ಎಂದರೆ ಪ್ರಾಣ ಅವುಗಳನ್ನು ರಮಯಂತಿ ಅಂದರೆ ಸಂತೋಷಪಡಿಸುತ್ತಾರೆ, ಎಂತ ಅಸುರಾಃ ಅಂದರೆ ತತ್ತ್ವಾಭಿಮಾನಿ ದೇವತೆಗಳು. ನಮ್ಮ ಅಸುಗಳಿಗೆ ಅನ್ನಪಾನಾದಿಗಳನ್ನು ಕೊಟ್ಟು ನಡಿಸಿದರೆ ಅವುಗಳು ಸಂತೋಷದಿಂದ ಇರುತ್ತವೆ. ಹಾಗೆ ದೇವತೆಗಳು ಅನುಗ್ರಹಿಸದಿದರೆ ದೈರ್ಘ್ಯ ಮಾಂದ್ಯ ಕಾಸಾದಿರೂಪದಿಂದ ಅವುಗಳ ಸಂಚಾರಕ್ಕೆ ಬಹಳ ಕಷ್ಟ ಬಂದು ಅವುಗಳು ನಮಗೆ ದುಃಖದಾಯಕಗಳಾಗುತ್ತವೆ ಆದಕಾರಣ ನಮ್ಮ ಶ್ವಾಸಾದಿ ವಾಯುಗಳಿಗೆ ಸುಖದಾಯಕರಾದ ತತ್ತ್ವಾಭಿಮಾನಿ ದೇವತೆಗಳೇ ಇಲ್ಲಿ ಅಸುರಪದವಾಚ್ಯರು ಸಿದ್ಧರೆಂದರೆ ಮುಕ್ತಿ ಹೊಂದಿದವರು. ಇಂತಹ ಅಸುರರು=ದೇವತೆಗಳು ಇವರಿಂದ ವಂದ್ಯನು=ನಮಸ್ಕರಿಸಿಕೊಂಡವನೆಂದು ಹನ್ನೊಂದನೇ ವಿಶೇಷಣದ ಅರ್ಥವಾಗುತ್ತದೆ ಹೀಗೆ ಭಾರತದ ಮಂಗಲಾಚರಣರೂಪ ಪ್ರಥಮಪದ್ಯದಲ್ಲಿ ಉಕ್ತರೀತಿಯಿಂದ ಸಕಲಗುಣವಿಶಿಷ್ಟನಾದ ವಿಷ್ಣುವನ್ನೇ ಹೇಳಿದ ಪ್ರಯುಕ್ತ ಇಡೀ ಭಾರತದ ಅರ್ಥವನ್ನು ಹೇಳಿದಂತಾಯಿತು. ಸಕಲ ಭಾರತದಲ್ಲಿ ಗುಣಗಣಪೂರ್ಣನಾದ ವಿಷ್ಣುವೇ ಪ್ರತಿಪಾದ್ಯನೆಂದು ಬೇರೆ ಹೇಳಬೇಕಾಗಿಲ್ಲ. ಇಷ್ಟು ಮಾತ್ರವಲ್ಲ ಸಕಲ ಶಾಸ್ತ್ರಗಳದೂ ಪುರಾಣಗಳದೂ ಹೆಚ್ಚೇನು?—ನಾಟಕಾದಿ ಕಾವ್ಯಕಾರರದೂ ಒಂದು ಸಂಪ್ರದಾಯವಿದೆ ಅದೇನೆಂದರೆ ಶ್ರೋತೃಗಳ ಮನಸ್ಸಮಾಧಾನಕ್ಕಾಗಿ ಇಡೀ ಮುಂದಿನ ಗ್ರಂಥದಲ್ಲಿ ನಿರೂಪಿಸುವ ವಿಷಯವನ್ನು ಆದಿಯಲ್ಲಿ ಸಂಕ್ಷೇಪದಿಂದ ಸೂಚಿಸುವುದು. ಈ ಲೋಕಸಂಪ್ರದಾಯವನ್ನು ಸರ್ವಜ್ಞರಾದ ವ್ಯಾಸರೂ ಬಿಡಲಿಲ್ಲ ಮಾತ್ರವಲ್ಲ 'ಸಂಕ್ಷೇಪವಿಸ್ತರಾಭ್ಯಾಂ ತು ಕಥಯಂತಿ ಮನೀಷಿಣಃ' ಎಂಬ ಪ್ರಮಾಣಸಿದ್ಧವೂ ಆಗಿದೆ ತಾವು ಹೇಳುವ ದೇವತಾದಿ ವಿಷಯವನ್ನು ಅನೇಕಸಲ ಸ್ಮರಣೆಗೆ ತಂದಪ್ರಯುಕ್ತ ಮಹಾಫಲವೂ ಪ್ರಮಾಣಸಿದ್ಧವೆಂಬುವಲ್ಲಿ "ಬಹುವಾರಸ್ಮೃತೇಸ್ತಸ್ಯ ಫಲಬಾಹುಲ್ಯಕಾರಣಾತ್" ಎಂಬ ವಾಕ್ಯವು ಪ್ರಮಾಣವು.

ಹೀಗೆ ಆದಿಮಪದ್ಯದಲ್ಲಿ ಹೇಳಿದ ವಿಷ್ಣುಸರ್ವೋತ್ತಮತ್ವವನ್ನು ಮಧ್ಯೇಮಧ್ಯೇ ಅಲ್ಲಲ್ಲಿ ತಪ್ಪದೆ ನಿರೂಪಿಸಿ, ಅದೇ ವಿಷ್ಣುಸರ್ವೋತ್ತಮತ್ವವನ್ನೇ ಅಂತ್ಯದಲ್ಲಿಯೂ ಶಪಥಪೂರ್ವಕವಾಗಿ ನಿರೂಪಿಸಿದ್ದರಿಂದ ಲಕ್ಷಸಂಖ್ಯಾಕವಾದ ಈ ಭಾರತಗ್ರಂಥದಲ್ಲಿ ವಿಷ್ಣುಸರ್ವೋತ್ತಮತ್ವವೇ ಪ್ರತಿಪಾದ್ಯವೆನ್ನುವುದು ಆಪಾಮರಸಾಧಾರಣವಾದುದು ಅದನ್ನು ಇಲ್ಲಿ ಸಂಕ್ಷೇಪತಃ "ಸ್ಥಾಲೀಪುಲಾಕ"ನ್ಯಾಯದಿಂದ ತೋರಿಸುವೆವು. ಆದಿಪದ್ಯಾರ್ಥವನ್ನು ನಿರೂಪಿಸಿರುವೆವು "ಸಸುರಾಸುರಗಂಧರ್ವಂ ಸಯಕ್ಷೋರಗರಾಕ್ಷಸಂ । ಜಗದ್ವಶೇ ವರ್ತತೇದಂ ಕೃಷ್ಣಸ್ಯ ಸಚರಾಚರಂ" "ವಿಶ್ವಂ ವಿಷ್ಣುರ್ವಷಟ್ಕಾರೋ ಭೂತಭವ್ಯಭವತ್ಪ್ರಭುಃ । ....ಪೂತಾತ್ಮಾ ಪರಮಾತ್ಮಾ ಚ ಮುಕ್ತಾನಾಂ ಪರಮಾ ಗತಿಃ" "ವಿಷ ನಿಷ್ಕಂಟಕಃ

ಪಂಥಾಃ ಯತ್ರ ಸಂಪೂಜ್ಯತೇ ಹರಿಃ । ಕುಪಥಂ ತಂ ವಿಜಾನೀಯಾದ್ಗೋವಿಂದರಹಿತಾಗಮಂ” “ರುದ್ರಂ ಸಮಾಶ್ರಿತಾ ದೇವಾ ರುದ್ರೋ ಬ್ರಹ್ಮಾಣಮಾಶ್ರಿತಃ । ಬ್ರಹ್ಮಾ ಮಾಮಾಶ್ರಿತೋ ನಿತ್ಯಂ ನಾಹಂ ಕಂಚಿದುಪಾಶ್ರಿತಃ” “ನಾಸ್ತಿ ನಾರಾಯಣಸಮಂ ನ ಭೂತಂ ನ ಭವಿಷ್ಯತಿ । ಸತ್ಯಂ ಸತ್ಯಂ ಪುನಸ್ಸತ್ಯಮುದ್ಧೃತ್ಯ ಭುಜಮುಚ್ಯತೇ । ವೇದಶಾಸ್ತ್ರಾತ್ಪರಂ ನಾಸ್ತಿ ನ ದೈವಂ ಕೇಶವಾತ್ಪರಂ” ಹೀಗೆ ಶಪಥಪೂರ್ವಕವಾಗಿ ಕೈ ಎತ್ತಿಕೊಂಡು ವಿಷ್ಣು ಸರ್ವೋತ್ತಮತ್ವವನ್ನು ಉದ್ಘೋಷಿಸಿದುದರಿಂದ ಇದಕ್ಕೆ ಅನ್ಯಾರ್ಥವನ್ನು ಹೇಳುವವರನ್ನು ಕುರುಡರೆಂದರೂ ತಪ್ಪಾಗದು. ಇದೇ ರೀತಿಯಾಗಿ ವಿಷ್ಣು ಸರ್ವೋತ್ತಮತ್ವವನ್ನು ಭಾರತಭಾಗಗಳಿಂದ ಸಮರ್ಥಿಸಲು ಹೊರಟರೆ ಅದೇ ಒಂದು ಗ್ರಂಥದಂತಾಗಬಹುದು. ಅದಕ್ಕೆ ಈಗ ಅವಕಾಶವಿಲ್ಲದ ಕಾರಣ ಈಗ ಆ ವಿಷಯನಿರೂಪಣೆಯನ್ನು ಉಪರಮಿಸುವೆವು.

ಇದೇ ರೀತಿಯಲ್ಲಿ **ದರ್ಶನಭಾಷಾ, ಸಮಾಧಿಭಾಷಾ, ಗುಹ್ಯಭಾಷಾ** ಎಂಬ ಮೂರು ಭಾಷಾ ರೀತಿಯಿಂದಲೂ ಪ್ರಾಜ್ಞರು ಅರ್ಥವನ್ನು ನಿರೂಪಿಸುವರು. ಈಗ ಇಲ್ಲಿ ಅದಕ್ಕೂ ಅವಕಾಶವಿಲ್ಲ. ನಾವು ನಿರೂಪಿಸುವುದಿಲ್ಲ. ಈಗ ನಾವು ಹೊರಟಿದ್ದು ಸಭಾಷ್ಯ ಸತಾತ್ಪರ್ಯ ಶ್ರೀಮದ್ಭಗವದ್ಗೀತೆಯ ಮುನ್ನುಡಿ ಬರಿಯಲು. ಅದಕ್ಕೆ ಉಪಪಾದಕವಾಗಿ ಇಷ್ಟು ಬರೆದದ್ದು. ಈ ಭಾರತವೆಂಬುವುದು ಸರ್ವಶಾಸ್ತ್ರಗಳಲ್ಲಿ ಉತ್ತಮವೆಂತಲೂ, ಆ ಭಾರತದಲ್ಲಿ ಶ್ರೀಮದ್ಭಗವದ್ಗೀತೆಯು ಶ್ರೇಷ್ಠವೆಂತಲೂ **“ಭಾರತಂ ಸರ್ವಶಾಸ್ತ್ರೇಷು ಭಾರತೇ ಗೀತಿಕಾ ವರಾ”** ಎಂಬ ಪ್ರಮಾಣಸಿದ್ಧವು

ಯುದ್ಧಭೂಮಿಯಾದ ಕುರುಕ್ಷೇತ್ರದಲ್ಲಿ ಉಭಯಸೇನೆಯು ಯುದ್ಧಸನ್ನದ್ಧವಾಗಿ ಬಂದು ನಿಂತಿರಲು ತನ್ನ ಶೌರ್ಯದಲ್ಲಿಯೇ ಹೆಸ್ರುಯಿಟ್ಟಿರುವ ಪಾರ್ಥನು ಯುದ್ಧಸನ್ನದ್ಧನಾಗಿ ಬಂದು ನಿಂತು ತನ್ನ ಇದಿರಿನಲ್ಲಿರುವ ತನ್ನ ಬಂಧು-ಗುರು-ಮಿತ್ರವರ್ಗದವರನ್ನು ನೋಡಿದಾಕ್ಷಣ ತನ್ನ ಶಸ್ತ್ರಗಳನ್ನು ಚೆಲ್ಲಿಬಿಟ್ಟು ಹೇಡಿಯಂತೆ ನಿರ್ವೀರ್ಯನಂತೆ ಯುದ್ಧಪರಾಙ್ಮುಖನಾಗಿ ಶೋಕಾಕ್ರಾಂತನಾಗಲು, ಆಗ ಆತಗೆ ತತ್ತ್ವೋಪದೇಶವನ್ನು ಕೊಟ್ಟು ನವಚೈತನ್ಯವನ್ನು ತಂದೊಡ್ಡಿ ಯುದ್ಧೋನ್ಮುಖನನ್ನಾಗಿ ಮಾಡಿ “ಹೇ ಕೃಷ್ಣ! ನಿನ್ನಾಜ್ಞೆಯಂತೆ ನಡೆವೆ”ನೆಂದು ಅವನಿಂದಲೇ ಹೇಳಿಸಿ, ಹೃಷ್ಟಚಿತ್ತನನ್ನಾಗಿ ಮಾಡಿದ, ಅರಸಿಕರಿಗೆ ರಸಿಕತನವನ್ನೀಯುವಂತಹುದೂ, ನೈರಾಶ್ಯವಾದಿಗಳಿಗೆ ಆಶಾಪೂರಕವೂ, ದುಃಖಸಾಗರಮಗ್ನರಿಗೆ ಮಾರ್ಗದರ್ಶಕವೂ, ಜ್ಞಾನಶೂನ್ಯರಿಗೆ ಜ್ಞಾನಪ್ರದವೂ, ಮಾರ್ಗಭ್ರಷ್ಟರಿಗೆ ಸನ್ಮಾರ್ಗದರ್ಶಕವೂ, ದುರ್ವಿನೀತರಿಗೆ ಸನ್ನೀತಿದಾಯಕವೂ ಕಿಂಕರ್ತವ್ಯತಾಮೂಢರಿಗೆ ಕರ್ತವ್ಯಬೋಧಕವೂ, ಪಾಪಮಾರ್ಗಾನುಸಾರಿಗಳಿಗೆ ಸನ್ಮಾರ್ಗದಾಯಿಯೂ ಜ್ಞಾನಿಗಳಿಗೆ ದಿವ್ಯಜ್ಞಾನಜನಕವೂ, ಕರ್ಮಿಗಳಿಗೆ ನಿವೃತ್ತಕರ್ಮಬುದ್ಧಿಪ್ರದವೂ, ಭಕ್ತರಿಗೆ ಭಾವೋದ್ರೇಕದಾಯಕವೂ, ನಾಸ್ತಿಕರಿಗೆ ಆಸ್ತಿಕ್ಯಬುದ್ಧಿದಾಯಕವೂ ಆಗಿದೆ. ಕಿಂ ಬಹುನಾ? ಜಾತಿ ನೀತಿ ಪಂಥಾದಿ ಯಾವ ವಿಶೇಷವನ್ನೂ ಅವಲಂಬಿಸದೆ ಸರ್ವರಿಗೂ ಆದರಣೀಯವಾಗಿರುವ ಶ್ರೀ ಕೃಷ್ಣ ಭಗವಂತನ ದಿವ್ಯ ವಾಣೀಚಮತ್ಕಾರಸರ್ವಸ್ವವೇ ಈ ಗೀತೆಯು

ಹಿಂದೆ ಹೇಳಿದಂತೆ ವೇದಾಧಿಕಾರವಿಲ್ಲದ ಸ್ತ್ರೀ ಶೂದ್ರ ಬ್ರಹ್ಮಬಂಧುಗಳಿಗೂ ಧರ್ಮಜ್ಞಾನದ್ವಾರಾ ಮೋಕ್ಷವಾಗಲೆಂಬ ಸದುದ್ದೇಶದಿಂದ ರಚಿತವಾದ ಸಂಭವ, ಸಭಾ ಅರಣ್ಯ, ವಿರಾಟ, ಉದ್ಯೋಗ, ಭೀಷ್ಮ, ದ್ರೋಣ ಕರ್ಣ, ಶಲ್ಯ, ಗದಾ, ಸೌಷುಪ್ತಿಕ, ಶಾಂತಿ ಆನುಶಾಸನಿಕ, ಆಶ್ವಮೇಧಿಕ, ಮೌಸಲ ಮಹಾಪ್ರಸ್ಥಾನ, ಸ್ವರ್ಗಾರೋಹಣ, ಭವಿಷ್ಯತ್ ಎಂಬ (18) ಹದಿನೆಂಟು ಪರ್ವಾತ್ಮಕವಾದ ಮಹಾಭಾರತದ ಭೀಷ್ಮಪರ್ವದಲ್ಲಿ ಭಾರತವೆಂಬ ಪಾರಿಜಾತದ ಮಧುಭೂತವಾಗಿಯೂ, ಸರ್ವಭಾರತತಾತ್ಪರ್ಯಸಂಗ್ರಹರೂಪವಾಗಿಯೂ ಇರುವ ಶ್ರೀ ಕೃಷ್ಣಾರ್ಜುನರ ಸಂವಾದಾತ್ಮಕವಾದ ಗೀತೆಯು(18) ಹದಿನೆಂಟು ಅಧ್ಯಾಯಾತ್ಮಕವಾಗಿದೆ ಎಂದು ಸರ್ವವಿದಿತವಷ್ಟೆ! ಅದನ್ನು ಆರರಿಂದ ಭಾಗಿಸಿದರೆ (3) ಮೂರು ಷಟ್ಕಗಳಾಗುವವಷ್ಟೆ!

ಅದರ ಪ್ರಥಮ ಷಟ್ಕದಲ್ಲಿ ಅಂದರೆ ಮೊದಲಿನ ಆರು ಅಧ್ಯಾಯಗಳಲ್ಲಿ ಜ್ಞಾನೋಪಾಯಗಳನ್ನು ಹೇಳಿರುವರು. ಎರಡನೇ ಷಟ್ಕದಲ್ಲಿ ಅಂದರೆ ಏಳರಿಂದ ಹನ್ನೆರಡರ ತನಕದ ಆರು ಅಧ್ಯಾಯಗಳಲ್ಲಿ ಉಪಾಯ ಸಾಧ್ಯವಾದ ಜ್ಞಾನವನ್ನು ನಿರೂಪಿಸಿರುವರು- ತೃತೀಯ ಷಟ್ಕದಲ್ಲಿ ಅಂದರೆ ಹದಿಮೂರರಿಂದ ಅಂತ್ಯದ ತನಕದ ಆರು ಅಧ್ಯಾಯಗಳಲ್ಲಿ ಹಿಂದೆ ನಿರೂಪಿಸಿದ ಜ್ಞಾನೋಪಾಯ ಮತ್ತು ಜ್ಞಾನಗಳನ್ನೇ ಬುದ್ಧ್ಯಾರೂಢವಾಗುವ ಉದ್ದಿಶ್ಯ ವಿವರಿಸಿ ನಿರೂಪಿಸಿದ್ದಾರೆ

೧ ಒಂದನೇ ಅಧ್ಯಾಯದಲ್ಲಿ:—ಅದರಲ್ಲಿಯೂ ಪ್ರಥಮಾಧ್ಯಾಯ ಮತ್ತು ದ್ವಿತೀಯಾಧ್ಯಾಯದ ಹತ್ತು ಶ್ಲೋಕಗಳ ಪರ್ಯಂತ ಅರ್ಜುನನಿಗೆ ಶ್ರೀ ಕೃಷ್ಣನು ಉಪದೇಶಕೊಡಲು ಪ್ರಸಕ್ತಿ ತಂದೊಡ್ಡುವ ವಿಷಯವನ್ನು ನಿರೂಪಿಸಿದ್ದಾರೆ

೨ ಎರಡನೇ ಅಧ್ಯಾಯ ದಲ್ಲಿ:—ಭಗವದಾರಾಧನರೂಪವಾಗಿ ತನಗೆ ವಿಹಿತವಾದ ವೃತ್ತಿಯನ್ನನುಸರಿಸುವುದೇ ಧರ್ಮವು, ಅದನ್ನಾಚರಿಸದಿರುವುದೇ ಅಧರ್ಮವು ಪ್ರಕೃತ ಕ್ಷತ್ರಿಯರಿಗೆ ಶ್ರೀಮನ್ನಾರಾಯಣನ ಮತ್ತು ತದ್ಭಕ್ತರ ದ್ವೇಷಿಗಳೂ ಅವರ ಅನುಯಾಯಿಗಳೂ ಇವರ ನಿಗ್ರಹವೇ ಪರಮ ಧರ್ಮವು ಅಂತಹ ಸ್ವವರ್ಣಾಶ್ರಮೋಚಿತವಾಗಿ ಬಂದ ಈ ದುಷ್ಟರ ನಿಗ್ರಹರೂಪ ಧರ್ಮವನ್ನು ಬಂಧುವ್ಯಾಮೋಹದಿಂದ ಅಧರ್ಮವೆಂದು ಶಂಕಿಸುವ ಅರ್ಜುನನಿಗೆ ನಾವು ಹಿಂದೆ ಹೇಳಿದ ದ್ವೇಷಿಗಳ ನಿಗ್ರಹವೇ ಪರಮ ಧರ್ಮ, ತದ್ವಿರುದ್ಧವಾದುದು ಸರ್ವವೂ ಅಧರ್ಮವೆಂತ ಬೋಧಿಸುವವನಾಗಿ ಈಗ ನಿನಗೆ ಪ್ರಾಪ್ತವಾದ ಬಂಧುನಿಗ್ರಹ ನಿಮಿತ್ತ ನೀನು ತಿಳಿದುಕೊಂಡ ಶೋಕವು ಅವಿವೇಕಮೂಲಕವೆಂದು ನಿರೂಪಿಸಿದ್ದಾರೆ

೩ ಮೂರನೇ ಅಧ್ಯಾಯದಲ್ಲಿ:—'ಏಷಾ ತೇಽಭಿಹಿತಾ ಸಾಂಖ್ಯೇ' ಎಂಬುವ ತನಕ ಜೀವೇಶ್ವರರ ಸ್ವರೂಪವನ್ನು ನಿರೂಪಣಮಾಡಿ **'ಯೋಗೇ ತ್ವಿಮಾಂ ಶೃಣು'** ಎಂಬುದರಿಂದ ಜ್ಞಾನೋಪಾಯವನ್ನು ಕೇಳು, ಎಂದು ಪ್ರತಿಜ್ಞಾಮಾಡಿ **'ತ್ರೈಗುಣ್ಯವಿಷಯಾ ವೇದಾಃ'** ಇತ್ಯಾದಿಗಳಿಂದ ಆ ಉಪಾಯವನ್ನು ಹೇಳಿ **'ಕರ್ಮಜಂ ಬುದ್ಧಿಯುಕ್ತಾ ಹಿ'** ಇತ್ಯಾದಿ ಶ್ಲೋಕಗಳಿಂದ ಅತ್ಯಲ್ಪ ಬಿಡಿಸಿ ನಿರೂಪಿಸಿದ್ದಾರೆ ಅದೇ ಉಪಾಯವನ್ನು ಅವಶ್ಯವಾಗಿ ಆಚರಿಸಬೇಕೆಂದು ಬಹುವಾಗಿ ಈ ಮೂರನೇ ಅಧಾಯದಲ್ಲಿ ನಿರೂಪಿಸುವವರಾಗಿದ್ದಾರೆ

೪ ನಾಲ್ಕನೇ ಅಧ್ಯಾಯದಲ್ಲಿ:—ಯೋಗ ನಿವೃತ್ತಕರ್ಮ ಎಂತ ಬೇರೆಬೇರೆ ನಾಮವುಳ್ಳ ಉಪಾಯವನ್ನೂ. ನೀಚೋಚ್ಚಭಾವದಿಂದಿರುವ ಪದಾರ್ಥಗಳ ಕೊನೆ ಅಂದರೆ ಅತ್ಯುಚ್ಚನಾಗಿರುವ ಶ್ರೀಮನ್ನಾರಾಯಣತತ್ವಜ್ಞಾನವನ್ನು ಗೀತೆಯ ನಾಲ್ಕನೇ ಅಧ್ಯಾಯದಲ್ಲಿ ಪ್ರತಿಪಾದಿಸಿರುವರು.

೫ ಐದನೇ ಅಧ್ಯಾಯದಲ್ಲಿ:—**'ಯೋಗಸ್ಥಃ ಕುರು ಕರ್ಮಾಣಿ'** ಎಂತಲೂ ಹಾಗೆಯೇ **'ಸಂಗಂ ತ್ಯಕ್ತ್ವಾ'** ಎಂತಲೂ, ದ್ವಿತೀಯಾಧ್ಯಾಯದಲ್ಲಿ ಸಂಕ್ಷೇಪದಿಂದ ಹೇಳಿದ್ದ ತೃತೀಯಾಧ್ಯಾಯದಲ್ಲಿ ವಿಶೇಷತಃ ಸ್ಪಷ್ಟವಾಗಿ ಹೇಳಿದ ವರ್ಣಾಶ್ರಮವಿಹಿತವಾದ ಕರ್ಮಾನುಷ್ಠಾನರೂಪವಾದ ಕರ್ಮಯೋಗದ ಎರಡಂಶಗಳನ್ನು ಅಂದರೆ ಫಲಕಾಮನಾವನ್ನು ಬಿಡುವುದು ಒಂದಂಶ, ಈಶ್ವರಾರ್ಪಣಬುದ್ಧಿಯಿಂದ ಮಾಡುವುದು ಇನ್ನೊಂದಂಶ—ಹೀಗೆ ಎರಡಂಶವುಳ್ಳ, ಕರ್ಮಯೋಗವನ್ನು ಈ ಐದನೆಯ ಅಧ್ಯಾಯದಲ್ಲಿ ಹೇಳಿರುವರು

೬ ಆರನೇ ಅಧ್ಯಾಯದಲ್ಲಿ:—**"ಬುದ್ಧಿಯೋಗೇ ತ್ವಿಮಾಂ ಶೃಣು"** ಎಂತ ಪ್ರತಿಜ್ಞಾತವಾದ ಯೋಗವು ಎರಡು ವಿಧ--ಕರ್ಮಯೋಗ, ಧ್ಯಾನಯೋಗವೆಂದು. ಅದರಲ್ಲಿ ಕರ್ಮಯೋಗವು ಜ್ಞಾನವನ್ನು ಕುರಿತು ಬಹಿರಂಗ ಸಾಧನವು. ಜ್ಞಾನಕ್ಕೆ ಅಂತರಂಗ ಸಾಧನವು ಧ್ಯಾನಯೋಗವೇ. ಅಂತಹ ಧ್ಯಾನಯೋಗವು ಕರ್ಮಯೋಗಸಾಧ್ಯವಾದ ಕಾರಣ ಕರ್ಮಯೋಗವನ್ನು ನಿರೂಪಿಸಿ ಜ್ಞಾನಕ್ಕೆ

ಸಾಧಕವಾದ ಪ್ರಯುಕ್ತ ಈಗ ಹೇಳುವುದು ಯುಕ್ತವಾದುದರಿಂದ ಈ ಆರನೇ ಅಧ್ಯಾಯದಲ್ಲಿ ಧ್ಯಾನಯೋಗವನ್ನು ನಿರೂಪಣಮಾಡುತ್ತಾರೆ.

೭ **ಏಳನೇ ಅಧ್ಯಾಯದಲ್ಲಿ:** - ಯದ್ಯಪಿ ಆಸನಾದ್ಯಂಗಗಳನ್ನು ನಿರೂಪಿಸುವರು ಆದರೆ ಅದು ಧ್ಯಾನಯೋಗದ ಉದ್ದಿಶ್ಯ ಹೇಳುವುದರಿಂದ ಧ್ಯಾನಯೋಗವೇ ಮುಖ್ಯ ನಿರೂಪಣೀಯವು. ಹೀಗೆಯೇ ಧ್ಯಾನಯೋಗದಲ್ಲಿ ಹಿಂದೆ ಹೇಳಿದ ಕರ್ಮಯೋಗವು ಅಧಿಕಾರ ಪ್ರಯೋಜಕವಾಗಿದ್ದ ಪ್ರಯುಕ್ತ ಅದನ್ನು ಇಲ್ಲಿ ನಿರೂಪಿಸಿದರೂ ಅದು ಮುಖ್ಯ ನಿರೂಪಣೀಯವಲ್ಲವೆಂದು ತಿಳಿಯತಕ್ಕದ್ದು ಹೀಗೆ ಜ್ಞಾನದ ಬಹಿರಂಗಸಾಧನವಾದ ಕರ್ಮಯೋಗವನ್ನು ಸಂಕ್ಷೇಪ ವಿಸ್ತಾರಗಳಿಂದ ಐದು ಅಧ್ಯಾಯಪರ್ಯಂತ ನಿರೂಪಿಸಿ ಅಂತರಂಗಸಾಧನವಾದ ಧ್ಯಾನಯೋಗವನ್ನು ಆರನೇ ಅಧ್ಯಾಯದಲ್ಲಿ ನಿರೂಪಣಮಾಡಿ, ಅಂತಹ ಧ್ಯಾನವು ಭಕ್ತಿಪೂರ್ವಕವಾಗಿ ಅನುಷ್ಠಿತವಾದರೇನೇ ಜ್ಞಾನಸಾಧಕವಾಗುತ್ತದೆ. ಶಿಶುಪಾಲಾದಿಗಳಂತೆ ದ್ವೇಷಪೂರ್ವಕವಾದ ಧ್ಯಾನವು ಜ್ಞಾನಸಾಧಕವಲ್ಲ. ಅಂತಹ ಭಕ್ತಿಯು ಹುಟ್ಟಲಿಕ್ಕೆ ಭಗವನ್ಮಾಹಾತ್ಮ್ಯವನ್ನು ಇನ್ನು ಮೇಲಿನ ಆರು ಅಧ್ಯಾಯಗಳಲ್ಲಿ ನಿರೂಪಿಸುತ್ತಾರೆ **"ನ ತ್ವೇವಾಹಂ ಜಾತು ನಾಸಂ"** ಇತ್ಯಾದಿಗಳಿಂದ ಪೂರ್ವದ ಅಧ್ಯಾಯಷಟ್ಕದಲ್ಲಿ ಭಗವನ್ಮಾಹಾತ್ಮ್ಯವನ್ನು ನಿರೂಪಿಸಿದ್ದರೂ ಸಾಧನವನ್ನೇ ಪ್ರಧಾನವಾಗಿ ಹೇಳಿದ ಕಾರಣ ಅದಕ್ಕೆ ಸಾಧನವನ್ನು ಹೇಳುವದರಿಂದ ಸಾಧನ ಷಟ್ಕವೆಂದು ಹೆಸರು. ಇಲ್ಲಿ ಮಾಹಾತ್ಮ್ಯವನ್ನು ಜಾಸ್ತಿ ನಿರೂಪಿಸಿದ್ದರಿಂದ ಅಧ್ಯಾಯಷಟ್ಕಗಳ ಅರ್ಥ ಭೇದವನ್ನು ತಿಳಿಯಬೇಕು ಅದರಲ್ಲಿ ಪ್ರತಿಜ್ಞಾಮಾಡಿದ ಮಾಹಾತ್ಮ್ಯವನ್ನು **'ಮಯ್ಯಾಸಕ್ತ'** ಇತ್ಯಾದಿಗಳಿಂದ ಈ ಅಧ್ಯಾಯದಲ್ಲಿ ಹೇಳಲಿಕ್ಕೆ ಉಪಕ್ರಮ ಮಾಡುವನು

೮ ಎಂಟನೇ ಅಧ್ಯಾಯದಲ್ಲಿ: - ಅಂತಕಾಲದಲ್ಲಿ ಸ್ಮರಣೀಯತ್ವವನ್ನೂ ಪ್ರಾಪ್ಯತ್ವವನ್ನೂ ಪರಮಾತ್ಮ ಮಹಿಮಾರೂಪವಾದದು ನಿರೂಪಿಸುವನು ಅದಕ್ಕೋಸ್ಕರ ಪೂರ್ವಾಧ್ಯಾಯದ ಅಂತ್ಯದಲ್ಲಿ **"ತೇ ಬ್ರಹ್ಮ ತದ್ವಿದುಃ" "ಪ್ರಯಾಣಕಾಲೇಽಪಿ ಚ ಮಾಂ"** ಎಂತ ಹೇಳಿದ್ದಕ್ಕೂ ವ್ಯಾಖ್ಯಾನವನ್ನು ಈ ಅಧ್ಯಾಯದಲ್ಲಿ ಮಾಡುತ್ತಾರೆ ತತ್ ಸಂಗಾತ್ ಅಂತ್ಯಕಾಲದ ಸ್ಮರಣಫಲವೂ ಅದರ ಉಪಾಯಪ್ರಕಾರವೂ ಬ್ರಹ್ಮಪ್ರಾಪಿಯ ಮಾರ್ಗವೂ ಈ ಅಧ್ಯಾಯದಲ್ಲಿ ನಿರೂಪಿತವಾಗಿದೆ

೯ **ಒಂಭತ್ತನೇ ಅಧ್ಯಾಯದಲ್ಲಿ:** — ಏಳನೇ ಅಧ್ಯಾಯದಲ್ಲಿ **'ಸಾಧಿಭೂತಾಧಿದೈವಂ ಮಾಂ'** ಎಂದು ಹೇಳಿದ ಭಗವನ್ಮಾಹಾತ್ಮ್ಯವನ್ನು ಈ ಅಧ್ಯಾಯದಲ್ಲಿ ಬಿಡಿಸಿ ಹೇಳುತ್ತಾರೆ ಇಂತಹ ಮಾಹಾತ್ಮ್ಯ ನಿರೂಪಣವನ್ನು ಮಾಡಬೇಕಾದರೆ ಅಧ್ಯಾತ್ಮಾದಿ ಪದಾರ್ಥವನ್ನು ತಿಳಿದುಕೊಳ್ಳುವುದು ಅಗತ್ಯವಾಗಿರುವ ಕಾರಣ ಆ ಪದಗಳ ಅರ್ಥವನ್ನು ಎಂಟನೇ ಅಧ್ಯಾಯದಲ್ಲಿ ನಿರೂಪಿಸಿ ಭಗವನ್ಮಾಹಾತ್ಮ್ಯ ನಿರೂಪಣವು ಅವಸರ ಪ್ರಾಪ್ತವಾದದ್ದಾಗಿದೆ

೧೦ **ಹತ್ತನೇ ಅಧ್ಯಾಯದಲ್ಲಿ:** — ಷಷ್ಠಾಧ್ಯಾಯದಲ್ಲಿ ಧ್ಯಾನಯೋಗವನ್ನು ನಿರೂಪಿಸಿ ನವಮಾಧ್ಯಾಯದ ಅಂತ್ಯದಲ್ಲಿ **'ಮನ್ಮನಾ ಭವ'** ಇತ್ಯಾದಿಗಳಿಂದ ಆ ಧ್ಯಾನವನ್ನು ನಮ್ಮ ಸ್ಮೃತಿಪಥಕ್ಕೆ ತಂದೊಡ್ಡಿ ಆ ಧ್ಯಾನವು ವಿಷಯಸಾಪೇಕ್ಷವಾದ ಪ್ರಯುಕ್ತ ವಿಷಯರೂಪವಾದ ಅಂದರೆ ಧ್ಯೇಯ ಭಗವಂತನ ವಿಭೂತಿ ರೂಪಗಳನ್ನು ವಿಸ್ತಾರದಿಂದ ಈ ಅಧ್ಯಾಯದಲ್ಲಿ ಹೇಳುವವರಾಗಿ ಆದಿಯಲ್ಲಿ ಮಹಾ ಋಷ್ಯಾದಿಗಳಿಗೆ ಅತಿ ಸಾಮರ್ಥ್ಯವಿರುವುದು ನಮಗೆ ವಿದಿತವಾದ ಪ್ರಯುಕ್ತ ಅಂತಹ ಸಾಮರ್ಥ್ಯದಿಂದ ಕೂಡಿದ ಮಹರ್ಷ್ಯಾದಿಗಳನ್ನು ನಿರ್ಮಾಣಮಾಡುವವನು ಇವನೇ ಎಂತ ಪರಮಾತ್ಮನ ವಿಶೇಷಸೃಷ್ಟಿಕರ್ತೃತ್ವವನ್ನು ನಿರೂಪಿಸುತ್ತಾರೆ

೧೧ **ಹನ್ನೊಂದನೇ ಅಧ್ಯಾಯದಲ್ಲಿ:** — ಪೂರ್ವಾಧ್ಯಾಯಾಂತ್ಯದಲ್ಲಿ **"ವಿಷ್ಟಭ್ಯಾಹಮಿದಂ"** ಎಂತ ಪರಮಾತ್ಮನ ವ್ಯಾಪ್ತರೂಪೋಪಾಸನವನ್ನು ಸಂಕ್ಷೇಪದಿಂದ ಹೇಳಿದ್ದಾರೆ ಸಂಕ್ಷೇಪದಿಂದ ಹೇಳಿದ್ದು

ಸರಿಯಾಗಿ ಮನಸ್ಸಿಗೆ ಹಿಡಿಯದು. ಮನಸ್ಸಿಗೆ ಸರಿಯಾಗಿ ಹಿಡಿಯದೆ ಧ್ಯಾನಮಾಡಲು ಶಕ್ಯವಿಲ್ಲ. ಆದ ಕಾರಣ ಧ್ಯಾನದ ಸೌಕರ್ಯಾರ್ಥವಾಗಿ ಪೂರ್ವಾಧ್ಯಾಯಾಂತ್ಯದಲ್ಲಿ ಹೇಳಿದ ವಿಶ್ವರೂಪದ ಸ್ಥಿತಿಯನ್ನು ವಿಸ್ತಾರ ವಾಗಿ ಈ ಅಧ್ಯಾಯದಲ್ಲಿ ನಿರೂಪಿಸುತ್ತಾರೆ.

೧೨ ಹದಿನೆರಡನೇ ಅಧ್ಯಾಯದಲ್ಲಿ:—ಹೇಗೆ ಭಗವದುಪಾಸನವು ಮೋಕ್ಷಸಾಧನವೋ ಹಾಗೆಯೇ ಶ್ರೀ ಲಕ್ಷ್ಮೀದೇವಿಯ ಉಪಾಸನೆಯೂ ಮುಕ್ತಿಸಾಧನವೆಂತ ಮುಂದಿನ ಶ್ರುತಿಯಿಂದ ತಿಳಿಯುತ್ತದೆ. **"ಶ್ರಿಯಂ ವಸಾನಾ ಅಮೃತತ್ವಮಾಯನ್"** ಎಂಬ ಶ್ರುತಿಯಲ್ಲಿ ಶ್ರೀದೇವಿಯ ಉಪಾಸಕರೂ ಅಮೃತತ್ವ ಶಬ್ದವಾಚ್ಯ ಮೋಕ್ಷವನ್ನು ಹೊಂದಿದ್ದಾರಾಗಿ ಹೇಳಿದೆ ಆದಕಾರಣ ಇದರಲ್ಲಿಯೂ ಒಂದು ಮುಖ್ಯಸಾಧನ ವೆಂದು ತಿಳಿಯಲೋಸುಗ ಶ್ರೀದೇವಿಯ ಉಪಾಸನಾಪೇಕ್ಷಯಾ ಶ್ರೀಪತಿಯ ಉಪಾಸನೆಯೇ ಶ್ರೇಷ್ಠವೆಂದು ಈ ಅಧ್ಯಾಯದಲ್ಲಿ ನಿರೂಪಿಸಿರುವರು

೧೩ ಹದಿಮೂರನೇ ಅಧ್ಯಾಯದಲ್ಲಿ:—ಪೂರ್ವಾಧ್ಯಾಯಷಟ್ಕದಲ್ಲಿ ಉಕ್ತವಾದ ಅರ್ಥಗಳ ಸಂಗ್ರ ಹರೂಪವಾದದ್ದು ಈ ಅಧ್ಯಾಯವು ಹೇಗೆಂದರೆ—ಅಧ್ಯಾಯಗಳ ಪ್ರಥಮಷಟ್ಕದಲ್ಲಿ **"ತ್ರೈಗುಣ್ಯವಿಷ ಯಾ ವೇದಾಃ"** ಇತ್ಯಾದಿಗಳಿಂದ ಬಹಳವಾಗಿ ಹೇಳಿದ ಜ್ಞಾನಸಾಧನವು ಷಷ್ಠಾಧ್ಯಾಯಸಮಾಪ್ತಿತನಕ ನಿರೂಪಿತವಾಯಿತು. ಪ್ರಥಮಷಟ್ಕದ ದ್ವಿತೀಯಾಧ್ಯಾಯದಲ್ಲಿ **'ನ ತ್ವೇವಾಹ'** ಮಿತ್ಯಾದಿಗಳಿಂದ **ಅನಾದಿ ನಿತ್ಯತ್ವಾದಿ** ಜೀವಸ್ವರೂಪವನ್ನು ಹೇಳಿ, ದ್ವಿತೀಯಷಟ್ಕದಲ್ಲಿ ಭಗವತ್ಸ್ವರೂಪವನು ಹೇಳಿ, ಸಪ್ತಮಾ ಧ್ಯಾಯದಲ್ಲಿ **'ಭೂಮಿರಾಪ'** ಇತ್ಯಾದಿಗಳಿಂದ ಕ್ಷೇತ್ರಶಬ್ದವಾಚ್ಯವಾದ ಭಗವದಾವಾಸಸ್ಥಾನವೂ ನಿರೂಪಿತ ವಾಗಿದೆ. ಹೀಗೆ ಅಲ್ಲಲ್ಲಿ ಹೇಳಿದ ವಿಷಯಗಳನ್ನು ಬುಧ್ಯಾರೂಢವಾಗುವ ಉದ್ದಿಶ್ಯ ಈ ಅಧ್ಯಾಯದಲ್ಲಿ ನಿರೂ ಪಿಸಿರುವರು.

೧೪ ಹದಿನಾಲ್ಕನೇ ಅಧ್ಯಾಯದಲ್ಲಿ:—**"ಬುದ್ಧಿರ್ಯೋಗೇ ತ್ವಿಮಾಂ ಶೃಣು"** ಎಂತ ದ್ವಿತೀ ಯಾಧ್ಯಾಯದಲ್ಲಿ ಪ್ರತಿಜ್ಞಾಮಾಡಿದ ಕರ್ಮಧ್ಯಾನಲಕ್ಷಣ ಜ್ಞಾನಸಾಧನವನ್ನು ಕಾಮಾದಿವರ್ಜನರೂಪ ಸಹಕಾರಿಸಹಿತವಾದದ್ದನ್ನು ನಿರೂಪಿಸಿ ಕಾಮಾದಿವರ್ಜನರೂಪ ಇತಿಕರ್ತವ್ಯಾಂಶ (ಸಹಕಾರಿ) ಯನ್ನು ಉತ್ತರದ ಐದು ಅಧ್ಯಾಯದಲ್ಲಿ ಬಿಡಿಸಿ ನಿರೂಪಿಸುತ್ತಾನೆ ಅದರಲ್ಲಿ ಬಂಧದ ರೀತಿಯನ್ನು ತಿಳಿದರೆ ತನ್ನಿ ವೃತ್ತಿಸಾಧನಗಳಾದ ಆ ಸಹಕಾರಿಗಳನ್ನು ಅನುಷ್ಠಾನಾರ್ಥ ನಿರೂಪಿಸುವುದು ನ್ಯಾಯ ಬಂಧವಾದರೂ **'ಕಾರಣಂ ಗುಣಸಂಗೋಽಸ್ಯ'** ಎಂತ ಪೂರ್ವಾಧ್ಯಾಯದಲ್ಲಿ ಹೇಳಿದ ರೀತ್ಯಾ ತ್ರಿಗುಣಾತ್ಮಕವಾದದ್ದು. ಅದಕಾರಣ **"ಕ್ಷೇತ್ರಕ್ಷೇತ್ರಜ್ಞಸಂಯೋಗಾತ್"** ಎಂತ ಹೇಳಿದ ಉತ್ಪತ್ತಿಯನ್ನು ವಿವರಣಪೂರ್ವಕವಾಗಿ ತ್ರಿಗುಣದ ವಿಕಾರಸ್ಥಿತಿಯನ್ನೂ ತನ್ನಿವೃತ್ತ್ಯುಪಾಯವನ್ನೂ ಈ ಅಧ್ಯಾಯದಲ್ಲಿ ನಿರೂಪಣೆಮಾಡುತ್ತಾರೆ

೧೫ ಹದಿನೈದನೇ ಅಧ್ಯಾಯದಲ್ಲಿ: – ತ್ರಯೋದಶಾಧ್ಯಾಯದಲ್ಲಿ ಸಂಸಾರ ಹೇತುಭೂತವಾದ ಕ್ಷೇತ್ರನಾಮಕವಾದ ಜಗತ್ಸ್ವರೂಪವನ್ನು ನಿರೂಪಿಸಿ **'ಯ ಏನಂ ವೇತ್ತಿ ಪುರುಷಂ'** ಇತ್ಯಾದಿಯಿಂದ ಭಗವದಾದಿಜ್ಞಾನರೂಪವಾದ ತನ್ನಿವೃತ್ತ್ಯುಪಾಯವನ್ನು ಹೇಳಿರುವರು. ಅವೆರಡನ್ನು ಕೂಡಿಸಿ ಇಲ್ಲಿ ವಿಶದವಾಗಿ ನಿರೂಪಿಸುತ್ತಾರೆ

೧೬ ಹದಿನಾರನೇ ಅಧ್ಯಾಯದಲ್ಲಿ:—**"ನಿರ್ಮಾನಮೋಹಾ"** ಇತ್ಯಾದಿಯಿಂದ ಹೇಳಿದ ಪುರು ಷಾರ್ಥಭೂತಗಳಾದ ಜ್ಞಾನಮೋಕ್ಷಗಳ ಸಾಧನವನ್ನೂ **'ಯತಂತೋಽಪ್ಯಕೃತಾತ್ಮಾನಃ'** ಇತ್ಯಾದಿಯಿಂದ ಹೇಳಿದ ಪುಮರ್ಥವಿರೋಧಿಯನ್ನೂ ಹೇಳುವುದಕ್ಕೋಸ್ಕರ ಅದು ದೇವಾಸುರಲಕ್ಷಣರೂಪವಾದುದರಿಂದ ಅದನ್ನು ಈ ಅಧ್ಯಾಯದಲ್ಲಿ ವಿಸ್ತರಿಸುವರು.

೧೭ ಹದಿನೇಳನೇ ಅಧ್ಯಾಯದಲ್ಲಿ: – ಚತುರ್ದಶಾಧ್ಯಾಯದಲ್ಲಿ **"ನಾನ್ಯಂ ಗುಣೇಭ್ಯಃ ಕರ್ತಾ ರಂ"** ಇತ್ಯಾದಿಯಿಂದ ಎಲ್ಲಾ ಪರಿಣಾಮಗಳೂ ಗುಣಕೃತವೆಂತ **ಸಾಮಾನ್ಯತಃ ಹೇಳಿದ್ದನ್ನು** ಇಲ್ಲಿ ಸತ್ವಾದಿ

ಗುಣಕೃತವಾದ ಶ್ರದ್ಧಾದಿಭೇದವನ್ನೂ ಆಹಾರದ ಭೇದವನ್ನೂ ತಪಃಪ್ರಭೃತಿ ಕರ್ಮಭೇದವನ್ನೂ ಹೇಳಿ ಅದರ ಪ್ರಪಂಚವನ್ನೇ ಮಾಡುವರು

೧೮ ಹದಿನೆಂಟನೇ ಅಧ್ಯಾಯದಲ್ಲಿ:—ಮಂದರಿಗೆ ಅನುಗ್ರಹಿಸುವ ಬುದ್ಧಿಯಿಂದ ಹಿಂದೆ ಅಲ್ಲಲ್ಲಿ ವಿಕ್ಷಿಪ್ತವಾಗಿ ಹೇಳಿದ ಜ್ಞಾನಸಾಧನವನ್ನೂ, ತ್ರಿಗುಣಕಾರ್ಯವನ್ನೂ, ಸನ್ನ್ಯಾಸವನ್ನೂ, ತ್ಯಾಗವನ್ನೂ ಪುಮರ್ಥಹೇತುಗಳೆಂದು ಹಿಂದೆ ಹೇಳಿದ ಪ್ರಯುಕ್ತ ಅದರ ಸ್ವರೂಪವನ್ನು ಈ ಅಧ್ಯಾಯದಲ್ಲಿ ನಿರೂಪಣೆ ಮಾಡುತ್ತಾರೆ.

ನಾವು ಹಿಂದೆ ಹೇಳಿದ ರೀತಿಯಿಂದ ಇಡೀ ಭಾರತದಲ್ಲಿ ವಿಷ್ಣುಸರ್ವೋತ್ತಮತ್ವವು ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟಿದೆ ಎಂಬುವುದು ಸಿದ್ಧವೆಂತ ನಾವು ತೋರಿಸಿಕೊಟ್ಟಿರುವೆವು ಅದನ್ನು ಪುನಃ ಹೇಳುವುದಿಲ್ಲ. ಹಾಗಾದರೆ **"ಭಾರತಂ ಸರ್ವಶಾಸ್ತ್ರೇಷು ಭಾರತೇ ಗೀತಿಕಾ ವರಾ"** ಎಂಬ ಪ್ರಮಾಣದಲ್ಲಿ ಹೇಳಿದ ರೀತಿಯಿಂದ ಈ ಗೀತೆಗೆ ಸರ್ವಶ್ರೈಷ್ಠ್ಯವು ಸಿದ್ಧವಾಗುತ್ತದೆ. ಇಲ್ಲಿ ನಾವು ಸ್ವಲ್ಪ ವಿಚಾರಮಾಡಬೇಕಾಗಿ ಬರುತ್ತದೆ. ಗೀತೆಗೆ ಸರ್ವಶ್ರೇಷ್ಠತ್ವವು ಹೇಳುವುದು ಇದು ಭಾರತಾಂತರ್ಗತವೆಂದೊ, ಅಥವಾ ಸ್ವಾತಂತ್ರ್ಯದಿಂದಲೊ? ಸ್ವಾತಂತ್ರ್ಯದಿಂದ ಸರ್ವಶ್ರೇಷ್ಠತ್ವವನ್ನು ಹೇಳುವುದಾದರೆ ಎಷ್ಟು ಮಾತ್ರಕ್ಕೂ ವ್ಯಾಸರು ಇದನ್ನು ಭಾರತಾಂತರ್ಗತವಾಗಿಯೂ ತದೇಕದೇಶವಾಗಿಯೂ ಮಾಡುತ್ತಿರಲಿಲ್ಲ. ಆದರೆ ಹಾಗೆ ಮಾಡಲಿಲ್ಲ ಹಾಗಾದರೆ ಇದು ಭಾರತದಿಂದಲೂ ಶ್ರೇಷ್ಠವೆಂದುದು ಯಾವ ನಿಮಿತ್ತ? ಸಾಮಾನ್ಯತಃ ಒಂದು ಗ್ರಂಥದ ಭಾಗವೆಂದು ಆಗಬೇಕಾದರೆ ಆ ಗ್ರಂಥದಲ್ಲಿ ನಿರೂಪಿಸಿದ ವಿಷಯಗಳಲ್ಲಿ ಕೆಲವೇ ಆದರೂ ಇಲ್ಲಿ ನಿರೂಪಿಸಿರಬೇಕು ಹಾಗಾದರೆ ಭಾರತದಲ್ಲಿ ಹೇಳಿದ ವಿಷಯವನ್ನೇ ಏಕದೇಶವಾದ ಗೀತೆಯಲ್ಲಿ ನಿರೂಪಿಸಿರುವರೆಂದೊಪ್ಪಬೇಕು. ಹಾಗಾದರೆ ಬಾಕಿ ಗ್ರಂಥದಲ್ಲಿ ಹೇಳಿದ ಕೆಲವು ವಿಷಯಗಳನ್ನು ಹೇಳುವ ಆ ಗ್ರಂಥದ ಏಕದೇಶಕ್ಕೆ ಆ ಗ್ರಂಥದಿಂದ ಶ್ರೇಷ್ಠತೆಯಿಲ್ಲ ಹಾಗೆ ಭಾರತದಲ್ಲಿ ಹೇಳಿದ ಕೆಲವು ವಿಷಯವನ್ನು ಇಲ್ಲಿ ನಿರೂಪಿಸಿದರೆ ಇದು ತದೇಕದೇಶವಾಗಲಿ; ತದಪೇಕ್ಷಯಾ ಇದಕ್ಕೆ ಉತ್ತಮತ್ವವು ಹೇಗೆ? ಈ ಶಂಕಾ ಸಹಜವಾಗಿ ಬರಬಹುದು ಅದಕ್ಕೆ ಆರಂಭದಲ್ಲಿ ಇಲ್ಲಿ ಸ್ವಲ್ಪ ವಿಚಾರ ಮಾಡಬೇಕೆಂದು ಹೇಳಿದ್ದು ಇಲ್ಲಿ ನಾಟಕಗಳಲ್ಲಿ "ಪತಾಕಾ" ಪ್ರಕರೀ ಇತ್ಯಾದಿಗಳನ್ನು ತಿಳಿದವರಿಗೆ ಈ ವಿಷಯವನ್ನು ತಿಳಿಸುವುದು ಬಹು ಸುಲಭವು. ನಮಗೆ ಇಲ್ಲಿ ಅದನ್ನು ಬಿಡಿಸುವುದು ಅಪ್ರಸ್ತುತವು. ಆದರೆ ಒಂದು ಗ್ರಂಥದಲ್ಲಿ ಹೇಳಿದ ವಿಷಯಗಳಲ್ಲಿ ಅಮುಖ್ಯವಾದವುಗಳನ್ನು ಆ ಗ್ರಂಥದ ಏಕದೇಶದಲ್ಲಿ ನಿರೂಪಿಸಿದರೆ ಆ ಏಕದೇಶವು ಆ ಗ್ರಂಥದಿಂದ ಶ್ರೇಷ್ಠವಾಗಲಾರದು ಪ್ರಕೃತ ಹಾಗಲ್ಲ ದಧಿಯಿಂದ ಮಥಿತವಾಗಿ ತೆಗೆದ ನವನೀತವು ಅವಶಿಷ್ಟ ಮಜ್ಜಿಗೆಯಿಂದ ಹೇಗೆ ಶ್ರೇಷ್ಠವೋ, ಹಾಗೆ ಇಡೀ ಭಾರತದಲ್ಲಿ ಹೇಳಿದ ವಿಷಯಗಳಲ್ಲಿ ಮುಖ್ಯವಾದ ವಿಷಯವನ್ನು ಗೀತೆಯಲ್ಲಿ ಹೇಳಿದಕಾರಣ ಇದು ಮುಖ್ಯವೆಂದು ಮಹನೀಯರಿಂದ ಪರಿಗಣಿತವಾಗಿದೆ ಅಂತಹ ವಿಷಯವು ಯಾವುದೆಂದು ಯಾರಾದರೂ ಕೇಳಬಹುದು ಅಂತಹ ವಿಷಯಗಳು ವಿಷ್ಣುಸರ್ವೋತ್ತಮತ್ವಾದಿಗಳೇ ಇದನ್ನು ಒಬ್ಬರು ಮಹಾನುಭಾವರು ನವರತ್ನಗಳೆಂದು ತಮ್ಮ ಈ ಪದ್ಯದಲ್ಲಿ ಹೇಳಿದ್ದಾರೆ **"ಶ್ರೀಮನ್ಮಧ್ವಮತೇ ಹರಿಃ ಪರತರಃ ಸತ್ಯಂ ಜಗತ್ತತ್ತ್ವತೋ ಭೇದೋ ಜೀವಗಣಾ ಹರೇರನುಚರಾ ನೀಚೋಚ್ಚಭಾವಂ ಗತಾಃ। ಮುಕ್ತಿ. ರ್ನೈಜಸುಖಾನುಭೂತಿರಮಲಾ ಭಕ್ತಿಶ್ಚ ತತ್ಸಾಧನಂ ಹ್ಯಕ್ಷಾದಿತ್ರಿತಯಂ ಪ್ರಮಾಣಮಖಿಲಾ- ಮ್ನಾಯೈಕವೇದ್ಯೋ ಹರಿಃ"**

ಇಲ್ಲಿ ಯಾರಾದರೂ ನಮ್ಮಲ್ಲಿ ಶಂಕಿಸಬಾರದೆಂದು ಹೇಳುವೆವು ಏನೆಂದರೆ ಶ್ರೀಮನ್ಮಧ್ವಾಚಾರ್ಯರು ಈಗಿನವರು, ಗೀತೆಯು ಪ್ರಾಚೀನವಾದದ್ದು ಮತ್ತಿನವರಾದ ಶ್ರೀಮಧ್ವಾಚಾರ್ಯರು ತಮ್ಮ ಶಾಸ್ತ್ರದಲ್ಲಿ ಹೇಳಿದುದು ಪೂರ್ವತನ ಗೀತೆಯಲ್ಲಿ ಹೇಳಿದೆ, ಎಂಬುವುದು ಕೇವಲ ಮತಾಭಿಮಾನಮೂಲಕವೆಂದು ಶಂಕಿಸಬಾರದು. ಎಂತ ನಮ್ಮ ಆಚಾರ್ಯರು ಹೇಳಿದ್ದನ್ನು ನೋಡಿ ಗೀತೆಯಲ್ಲಿ ನಿರೂಪಿತವಾಯಿತೆಂದರೆ ಅದು

ಮತಾಭಿಮಾನಮೂಲಕವೆನ್ನಬಹುದು. ಗೀತೆಯಲ್ಲಿ ಹೇಳಿದ್ದನ್ನು ನೋಡಿ ಆ ಪ್ರಮೇಯವು ನಮ್ಮ ಶಾಸ್ತ್ರ ಪ್ರತಿಪಾದ್ಯವೆಂದು ಹೇಳಿದರೆ ಗೀತೆಗೆ ನ್ಯೂನತೆಯಿಲ್ಲ—ಮಾತ್ರವಲ್ಲ ನಮ್ಮ ಶಾಸ್ತ್ರವು ಗೀತಾಮೂಲಕ ವಾದ ಕಾರಣ ಮಹಾಪ್ರಮಾಣವೆಂದಾಯಿತು. ನಮ್ಮ ಶಾಸ್ತ್ರವೂ ಗೀತೆಯೂ ಏಕಾರ್ಥಕವೆಂದು ಹೇಳಲು ನಾವು ಹೆಮ್ಮೆ ಪಡುವೆವು. ಹೀಗೆ ಹೇಳಲು ನಮಗಿದ್ದಷ್ಟು ಸತ್ಯವಾದ ಸಮರ್ಥಕವಾದ ಕಾರಣವು ಯಾವ ಭಾಷ್ಯಕಾರರಿಗೂ ಇಲ್ಲ ಅದು ಹ್ಯಾಗೆಂದರೆ ನಿರ್ಮತ್ಸರ ದೃಷ್ಟಿಯಿಂದ ನೋಡಿರಿ ಏನೆಂದರೆ ಈ ಗೀತೆಗೆ ನಮ್ಮ ಆಚಾರ್ಯರಂತೆ ಬಹು ಪ್ರಾಚೀನರೂ ಭಾಷ್ಯ ಮಾಡಿರುವರು ಅದನ್ನು ಅಲ್ಲವೆಂದು ಹೇಳುವು ದಿಲ್ಲ. ಆದರೂ ನಮ್ಮ ಆಚಾರ್ಯರ ವ್ಯಾಖ್ಯಾನವೇ ಮೂಲಕಾರರ ಅಭಿಪ್ರಾಯಾನುಸಾರವೆಂದೂ ಮುಖ್ಯ ವೆಂದೂ ನಾವು ಹೇಳುವೆವು. ನೀವೂ ಒಪ್ಪಲೇಬೇಕಾಗುವುದು ನೋಡಿರಿ—

ಈಗ ಲೋಕದಲ್ಲಿ ಎಲ್ಲಾದರೂ ಒಂದು ವಿಷಯವು ನಡೆದರೆ ಅಲ್ಲಿ ತಾನಿದ್ದು ನೋಡಿ ಹೇಳುವವನ ಮಾತಿಗೆ ಪ್ರಾಮಾಣ್ಯವೋ ಇಲ್ಲವೆ ಕೇವಲ ಊಹಿಸಿ ಮತ್ತೊಬ್ಬರ ಮಾತಿನಿಂದ ಕೇಳಿ ಹೇಳುವವನ ಮಾತು ಪ್ರಮಾಣವೋ? ನೀವೇ ವಿಚಾರಮಾಡಿರಿ. ನ್ಯಾಯವಾದರೆ ನೋಡಿ ಹೇಳುವವನ ಮಾತಿಗೆ ಬೆಲೆ ಕೊಡುವುದೆಂಬುವುದರಲ್ಲಿ ವಿವಾದವಿಲ್ಲ ಹಾಗಾದರೆ ಭಾರತಯುದ್ಧವು ನಡೆಯುವ ಸಂದರ್ಭದಲ್ಲಿ ಕೆಳಗಿದ್ದ ಶ್ರೀಕೃಷ್ಣನು ಹತ್ತಿರವಿದ್ದ ಪಾರ್ಥನಿಗೆ ಉಪದೇಶ ಕೊಟ್ಟದು ಇದೆಲ್ಲವನ್ನೂ ನೋಡುತ್ತ ಕೇಳಿ ದುದು ಅರ್ಜುನನ ರಥದ ಮೇಲೆ ಮೂರ್ತಿಮತ್ತಾಗಿ ಸಿಂಹನಾದಗೈಯ್ಯುತ್ತ, ಶತ್ರುಗಳ ಬಲವನ್ನು ಕುಗ್ಗಿಸುತ್ತ ಪಾರ್ಥನನ್ನೂ ಯಾ ಇವನ ಪಕ್ಷೀಯರನ್ನೂ ಉಬ್ಬಿಸುತಾ ಇದ್ದವ ಹನುಮಂತನೊಬ್ಬನೇ ಈ ಪ್ರಾಣ ರಲ್ಲದೆ ಇತರರಿಗೆ ಈ ವಿಷಯವು ಸ್ಪಷ್ಟವಾಗಿ ಗೊತ್ತಿಲ್ಲವಷ್ಟೆ! ಹೀಗಿರುವಾಗ ಆ ಮುಖ್ಯವಾಯುವಿನ ಅಂಶ ರಾದ ಹನುಮಂತರೇ ನಮ್ಮ ಶ್ರೀಮನ್ಮಧ್ವನಾಮಕರಾಗಿ ಅವತರಿಸಿದ ಕಾರಣ ಆ ಶ್ರೀ ಕೃಷ್ಣನ ದಿವ್ಯ ಉಪ ದೇಶವನ್ನು ಸಾಕ್ಷಾತ್ ಕಿವಿಯಲ್ಲಿ ಕೇಳಿ ನಡೆದ ಸರ್ವವನ್ನೂ ಕಣ್ಣಾರೆ ನೋಡಿ ಇಲ್ಲಿ ನಿರೂಪಿಸಿದ ನಮ್ಮ ಆಚಾರ್ಯರ ವ್ಯಾಖ್ಯಾನಕ್ಕೆ ಸರಿ ಯಾವ ವ್ಯಾಖ್ಯಾನವಾದೀತು? ಇದನ್ನು ನಮ್ಮ ಆಚಾರ್ಯವ್ಯಾಖ್ಯಾನ ವೆಂಬ ದುರಭಿಮಾನದಿಂದ ಹೆಮ್ಮೆಪಡುವುದಲ್ಲ ಕಿಂತು ಈ ನಿಮಿತ್ತವ ಅನ್ಯತ್ರ ಯಾವ ವ್ಯಾಖ್ಯಾನಕ್ಕೂ ಇಲ್ಲದ್ದು ನಮ್ಮ ಶ್ರೀಮದಾಚಾರ್ಯರ ಕೃತಿಗೆ ಮಾತ್ರವೆಂದು ಹೆಮ್ಮೆ.

ಇಲ್ಲಿ ವಾಯುವಿನ ಅವತಾರನಾದ ಹನುಮಂತನೇ ಶ್ರೀಮದಾಚಾರ್ಯರಾಗಿ ಅವತರಿಸಿದ್ದೆಂಬುವುದು ಶ್ರುತಿಸ್ಮೃತಿಗಳಲ್ಲಿ ಪ್ರಸಿದ್ಧವಾಗಿಯೂ ಇತರತ್ರ ಅದನ್ನು ಸಮರ್ಥನಮಾಡಿಯೂ ಅದು ನಿರ್ಣೀತವಾದುದ ರಿಂದ ಇಲ್ಲಿ ಅದನ್ನು ಸಮರ್ಥಿಸುವುದು ಅಗತ್ಯವಿಲ್ಲ ಇಷ್ಟು ಮಾತವಲ್ಲ ಹಿಂದೆ ಹೇಳಿದ ಮೂವರ ಪೈಕಿ ಸಾಕ್ಷಾತ್ ಶ್ರುತನಾದ ಪಾರ್ಥನೇ ಜಯತೀರ್ಥರಾಗಿ ಜನಿಸಿ ಶ್ರೀಮದಾಚಾರ್ಯರ ಸಮಗ್ರ ಗ್ರಂಥಜಾ ತಕ್ಕೆ ಅಭೂತಪೂರ್ವವಾದ ಟೀಕಾಮಾಡಿ ಟೀಕಾಚಾರ್ಯರೆಂದು ಜಗತ್ಪ್ರಸಿದ್ಧರಾಗಿರುವರಷ್ಟೆ! ಆದ ಕಾರಣ ಪಾರ್ಥನೇ ಗೀತಾಭಾಷ್ಯಕ್ಕೆ ಟೀಕಾಚಾರ್ಯರಾಗಿ ವ್ಯಾಖ್ಯಾನಮಾಡಿದರೆ ಇದನ್ನು ಬಿಟ್ಟು ಇನ್ನಾವುದು ಇದರ ಎದುರಲ್ಲಿ ಮಾನ್ಯತೆಯನ್ನು ಹೊಂದೀತು? ವಾಚಕರೇ ವಿಚಾರಿಸಬಹುದು ಟೀಕಾಚಾರ್ಯರು ಪಾರ್ಥ ಅವತಾರವೆಂಬುವುದು ಐತಿಹ್ಯವೂ, ಅಪರೋಕ್ಷಜ್ಞಾನಿಗಳಾದ ಇತರ ಮಹನೀಯರ ವಚನಗಳೂ ಇವುಗಳಿಂದ ಸಿದ್ಧವಾಗುತ್ತದೆ ಇನ್ನು ಈ ಮಾತನ್ನು ವ್ಯಾಸರೇ ತಮ್ಮ ಮಹಾಭಾರತದಲ್ಲಿ ಮೋಕ್ಷಪರ್ವದಲ್ಲಿ "**ಯೂಯಂ ಮಾನುಷ್ಯಮೇಷ್ಯಥ**" ಎಂತ ಪಾಂಡವರೇ ಮನುಷ್ಯರಾಗಿ ಜನಿಸುವರೆಂಬುದನ್ನು ಸೂಚಿಸಿರುವರು

ನಾವು ಹಿಂದೆ ಗೀತಾದಲ್ಲಿ ವಿಷ್ಣುಸರ್ವೋತ್ತಮತ್ವಾದಿ ವಿಷಯವು ನಿರೂಪಿತವಾಗಿದ್ದಾಗಿ ಹೇಳಿದ್ದೇವೆ ಅದನ್ನು ನಿಮ್ಮ ಮನಸ್ಸಿಗೆ ಆರೂಢವಾಗುವಗೋಸ್ಕರ ದಿಙ್ಮಾತ್ರಪ್ರದರ್ಶನವನ್ನು ಮಾಡುತ್ತೇವೆ, ಗೀತೆಯ ಪ್ರಥಮಾಧ್ಯಾಯದಲ್ಲಿ ಶ್ಲೋಕ 14ರಲ್ಲಿ ಮಾಧವ ಎಂತಲೂ 15–21ರಲ್ಲಿ ಹೃಷೀಕೇಶ ಎಂತಲೂ ಅಚ್ಯುತ ಎಂತಲೂ, 31ರಲ್ಲಿ ಕೇಶವ ಎಂತಲೂ, 32ರಲ್ಲಿ ಗೋವಿಂದ ಎಂತಲೂ, 35ರಲ್ಲಿ ಮಧುಸೂದನ

ಎಂತಲೂ, 39 ಮತ್ತು 44ರಲ್ಲಿ **ಜನಾರ್ದನ** ಎಂತಲೂ ಅಲ್ಲಲ್ಲಿ ವ್ಯಾಸರು ತಾವಾಗಿಯಾಗಲೀ, ಅರ್ಜುನನ ಮುಖದಿಂದಾಗಿಯಾಗಲೀ ಶ್ರೀ ಕೃಷ್ಣನಿಗೆ ಅನೇಕ ವಿಧ ನಾಮನಿರ್ದೇಶ ಮಾಡಿರುದು ಸರಿಯಷ್ಟೆ! ಇಲ್ಲಿ ಸ್ವಲ್ಪ ವಿಚಾರಮಾಡುವ ಶ್ರೀ ಕೃಷ್ಣನಿಗೆ ಈ ಅವತಾರದಲ್ಲಿ **ವಾಸುದೇವ, ದೇವಕೀತನಯ, ನಂದಕುಮಾರ, ವಾರ್ಷ್ಣೇಯ, ಯಾದವೋತ್ತಮ, ರಾಮಾನುಜ, ಗದಾಗ್ರಜ, ಭೈಷ್ಮೀಪತಿ, ಸತ್ಯಾಪತಿ** ಇತ್ಯಾದಿ ಅನೇಕ ವಿಧನಾಮಗಳಿರುವಾಗ ಅದರ ಮಧ್ಯದ ನಾಮಗಳಿಂದ ಸರ್ವತ್ರ ಸಂಬೋಧಿಸಿದ್ದರೆ ಅಥವಾ ಹೇಳಿದ್ದರೆ ನಮ್ಮ ಈ ಯಾವ ಶಂಕೆಗೂ ಅವಸರವಿರುತ್ತಿರಲಿಲ್ಲ ಹಾಗೇನೂ ಮಾಡದೆ **ಮಾಧವ ಮಧುಸೂದನ** ಇತ್ಯಾದಿ ಮಹಾವಿಷ್ಣುವಿನ ತತ್ತದವತಾರಗಳಲ್ಲಿ ಪ್ರಸಿದ್ಧಗಳೂ ಶಾಸ್ತ್ರಸಮ್ಮತಗಳೂ ಆದ, ನಾಮಗಳಿಂದ ಶ್ರೀಕೃಷ್ಣನನ್ನು ಕರೆದದ್ದರಿಂದ ಇವನು ಸಾಕ್ಷಾತ್ ಶ್ರೀ ನಾರಾಯಣನ ಅವತಾರನೆಂದು ಹೇಳದೆ ಬೇರೆ ದಾರಿಯಿಲ್ಲ ಆಯಾಯ ಅವತಾರಗಳಲ್ಲಿ ಪುರಾಣಪ್ರಸಿದ್ಧಗಳಾದ ಜನಾರ್ದನೇತ್ಯಾದಿ ನಾಮಗಳು ಆಯಾಯ ನಾಮಗಳಿಂದ ತೋರುವ ಕ್ರಿಯೆಗಳನ್ನು ಈ ಶ್ರೀ ಕೃಷ್ಣನಲ್ಲಿ ಹೇಳದೆ ಆ ನಾಮಗಳು ಶ್ರೀ ಕೃಷ್ಣನಿಗೆ ಬರಲು ಏನು ಕಾರಣ? ಮಧುನಾಮಕ ದೈತ್ಯನನ್ನು ಸಂಹರಿಸಿದ ಕಾರಣ ಪುರಾಣಗಳಲ್ಲಿಯೂ ಶಾಸ್ತ್ರಗಳಲ್ಲಿಯೂ ಸರ್ವೋತ್ತಮನಾದ ಶ್ರೀ ನಾರಾಯಣನನ್ನು ಕರೆದಿದ್ದಾರೆ ಅದನ್ನು ಶ್ರೀ ಕೃಷ್ಣನಲ್ಲಿ ಕೂಡಿಸಬೇಕಾದರೆ ಆ ಮಧುನಾಮಕ ದೈತ್ಯನನ್ನು ಸಂಹರಿಸಿದ ರೂಪವೇ ಈ ಶ್ರೀ ಕೃಷ್ಣನು ಎಂತ ಹೇಳದೆ ಬೇರೆ ದಾರಿಯಿಲ್ಲ ಎಂಬೆ? ಹೀಗೆ ಜಗನ್ಮಾತೆಯಾದ ರಮಾದೇವಿಯ ಪತಿಯಾದ ಕಾರಣ ಮಾಧವ ಎಂತ ಹೆಸರು ಇದು ಶ್ರೀ ಕೃಷ್ಣನಿಗೆ ಬರಬೇಕಾದರೆ ಸಾಕ್ಷಾತ್ ಲಕ್ಷ್ಮೀಪತಿಯೆಂದು ಹೇಳದೆ ಬೇರೆ ಗತಿಯುಂಟೇ ಹೀಗೆ ಪ್ರತಿಯೊಂದು ನಾಮ ವಿಚಾರಮಾಡುವಾಗ ಆ ನಾಮಗಳಲ್ಲಿ ತೋರುವ ರೂಪಕ್ರಿಯೆಗಳಿಂದ ಬಂದ ನಾಮವನ್ನು ಕೃಷ್ಣನಲ್ಲಿ ಹೇಳಬೇಕಾಗಿದ್ದರೆ ಆ ಅವತಾರರೂಪವೂ ಈ ಕೃಷ್ಣನೂ ಒಬ್ಬನೆಂದು ಹೇಳದೆ ಬೇರೆ ನಿರ್ವಾಹವುಂಟೇ ಹೀಗೆ ಪ್ರತಿಯೊಂದನ್ನೂ ವಿಚಾರಮಾಡುವಾಗ ಆಯಾಯ ಅವತಾರಗಳನ್ನು ಮಾಡಿದ ಮಹಾಸರ್ವೋತ್ತಮನಾದ ಶ್ರೀ ನಾರಾಯಣನೇ ಶ್ರೀ ಕೃಷ್ಣನೆಂದು ಕೃಷ್ಣನಿಗೆ ಸರ್ವೋತ್ತಮತ್ವವು ಅನಾಯಾಸದಿಂದ ಲಭಿಸುತ್ತದೆ ಇದು ಈ ಜನ್ಮದಲ್ಲಿ ಕೃಷ್ಣನಿಗೆ ಕೂಡುವ ನಾಮಗಳನ್ನು ಬಿಟ್ಟು ಬೇರೆ ನಾಮಗಳಿಂದ ಕೃಷ್ಣನನ್ನು ನಿರ್ದೇಶ ಮಾಡಿದ ಶ್ರೀವೇದವ್ಯಾಸದೇವರ ವಿಷಯನಿರೂಪಣಚಾತುರ್ಯವು. ಏನೆಂದರೆ ಲೋಕದ ಎಲ್ಲ ತಂದೆತಾಯಿಗಳಿಂದ ಹುಟ್ಟುವ ಮನುಷ್ಯಪುತ್ರರಂತೆ ವಸುದೇವದೇವಕಿಯರಲ್ಲಿ ಜನಿಸಿದ ಮಗನಿವನಲ್ಲ ಕಿಂತು ಸರ್ವೋತ್ತಮನಾದ ಮಹಾವಿಷ್ಣುವಿನ ಅವತಾರಮೂರ್ತಿಯೆಂದು ಬೋಧಿಸುವ ಕೌಶಲವು

2ನೇ ಅಧ್ಯಾಯದ 9ನೇ ಶ್ಲೋಕದಲ್ಲಿ **"ಗೋವಿಂದಮುಕ್ತ್ವಾ ತೂಷ್ಣೀಂ ಬಭೂವ ಹ"** ಎಂತ ಶ್ರೀ ಕೃಷ್ಣನಿಗೆ ಗೋವಿಂದ ಎಂದು ಹೆಸರಿಟ್ಟದ್ದರಿಂದ ಭಾಷ್ಯಕಾರರು ಆ ಪದಕ್ಕೆ ವೇದಪ್ರತಿಪಾದ್ಯ ಎಂದು ಅರ್ಥ ಮಾಡಿದ್ದರಿಂದ ಶ್ರೀ ಕೃಷ್ಣನಿಗೆ ವೇದಪ್ರತಿಪಾದ್ಯತ್ವವೂ ಇದೇಅಧ್ಯಾಯದ 61ನೇ ಶ್ಲೋಕದಲ್ಲಿ **"ಯುಕ್ತ ಆಸೀತ ಮತ್ಪರಃ"** ಎಂತ ಕೃಷ್ಣನು 'ಅಹಂ ಪರೋ ಯಸ್ಯ' ಎಂದು ತನಗೆ ಉತ್ತಮತ್ವವನ್ನು ಹೇಳಿದ ಕಾರಣ ಸರ್ವೋತ್ತಮತ್ವವು ಅಭಿಪ್ರೇತವಾಯಿತು.

3ನೇ ಅಧ್ಯಾಯದ 22ನೇ ಶ್ಲೋಕದಲ್ಲಿ ತಾನು ಕರ್ಮದಿಂದ ಪ್ರಾಪ್ತವ್ಯವೇನಿದೆಯೋ, ಅದನ್ನೆಲ್ಲ ಹೊಂದಿದವ ಇನ್ನು ಕರ್ಮದಿಂದ ಹೊಂದುವುದಿಲ್ಲವಾಗಿ ಹೇಳಿ ತನಗೆ ನಿತ್ಯಮುಕ್ತತ್ವ ಸರ್ವೋತ್ತಮತ್ವಗಳನ್ನು ಸೂಚಿಸಿದ್ದಾನೆ

4ನೇ ಅಧ್ಯಾಯ 5ನೇ ಶ್ಲೋಕದಲ್ಲಿ **'ತಾನ್ಯಹಂ ವೇದ'** ಇತ್ಯಾದಿಗಳಲ್ಲಿ ತನಗೆ ಸರ್ವಜ್ಞತ್ವವನ್ನೂ, **'ಭೂತಾನಾಮೀಶ್ವರೋಽಪಿ ಸನ್'** ಎಂಬ 6ನೇ ಶ್ಲೋಕದಲ್ಲಿ ತನಗೆ ಸರ್ವೇಶ್ವರತ್ವವನ್ನೂ, 14ರಲ್ಲಿ **'ನ ಮಾಂ ಕರ್ಮಾಣಿ ಲಿಂಪಂತಿ'** ಎಂಬ ಶ್ಲೋಕದಲ್ಲಿ ಈಶ್ವರಲಕ್ಷಣವಾದ ಪುಣ್ಯಪಾಪಕರ್ಮಗಳ

ಅಲೇಪವನ್ನೂ, ಹಾಗೆ 35ರಲ್ಲಿ 'ದ್ರಷ್ಟಸ್ಯಾತ್ಮನ್ಯಥೋ ಮಯಿ' ಎಂದು ತನಗೆ ಸರ್ವಭೂತಾಧಾರತ್ವವನ್ನೂ ಹೇಳಿ ಶ್ರೀ ಕೃಷ್ಣನು ತನಗೆ ಸರ್ವೋತ್ತಮತ್ವವನ್ನು ಪ್ರತಿಪಾದಿಸಿರುವನು.

5ನೇ ಅಧ್ಯಾಯದ 29ರಲ್ಲಿ 'ಭೋಕ್ತಾರಂ ಯಜ್ಞತಪಸಾಂ' ಎಂಬುವುದರಿಂದ ತನಗೆ ಸರ್ವಯಜ್ಞ ಭೋಕ್ತೃತ್ವ, ಸರ್ವೇಶ್ವರತ್ವ ತನ್ನನ್ನು ಹಾಗೆ ತಿಳಿದವರಿಗೆ ಮುಕ್ತಿದಾಯಕತ್ವ ಇವುಗಳನ್ನು ಹೇಳಿದ್ದಾನೆ.

6ನೇ ಅಧ್ಯಾಯದ 14ರಲ್ಲಿ 'ಮತ್ಪರಃ' ಎಂಬುದರಿಂದ ತನಗೆ ಸರ್ವೋತ್ತಮತ್ವವನ್ನೂ, ಶ್ಲೋ. 15ರಲ್ಲಿ 'ಮತ್ಸಂಸ್ಥಾಮಧಿಗಚ್ಛತಿ' ಎಂದು ತನ್ನ ಜ್ಞಾನಿಗೆ ಮೋಕ್ಷವನ್ನೂ, 30ರಲ್ಲಿ 'ಯೋ ಮಾಂ ಪಶ್ಯತಿ ಸರ್ವತ್ರ'ಎಂದು ತನಗೆ ಸರ್ವಾಧಾರತ್ವ, ಸರ್ವದೇಶದಲ್ಲಿ ವ್ಯಾಪ್ತಿ ಇವುಗಳನ್ನು ನಿರೂಪಿಸಿರುವನು.

7ನೇ ಅಧ್ಯಾಯದ 7ನೇ ಶ್ಲೋಕದಲ್ಲಿ 'ಮತ್ತಃ ಪರತರಂ ನಾನ್ಯತ್'ಇತ್ಯಾದಿಗಳಲ್ಲಿ ತನ್ನಿಂದ ಉತ್ತಮ ವಸ್ತು ಇಲ್ಲವೆಂತಲೂ, ತಾನು ಸರ್ವಾಶ್ರಯನೆಂತಲೂ 12ರಲ್ಲಿ 'ಯೇ ಚೈವ' ಇತ್ಯಾದಿ ಶ್ಲೋಕಗಳಲ್ಲಿ ಸಾತ್ವಿಕ ರಾಜಸ ತಾಮಸ ಸರ್ವಕ್ರಿಯಾಕರ್ತ ತಾನೇ ಎಂತಲೂ, 22ನೇ ಶ್ಲೋಕದಲ್ಲಿ 'ಲಭತೇ ಚ ತತಃ ಕಾಮಾನ್ಮಯೈವ ವಿಹಿತಾನ್ ಹಿ ತಾನ್' ಎಂತ ಯಾವ ದೇವತಾ ಉಪಾಸನಾ ಮಾಡಿದರೂ ತತ್ತತ್ಫಲದಾತನು ತಾನೇ ಎಂತಲೂ ನಿರೂಪಿಸಿದ್ದಾನೆ

8ನೇ ಅಧ್ಯಾಯದ 5ನೇ ಶ್ಲೋಕ 'ಅಂತಕಾಲೇ ಚ' ಎಂಬುದರಿಂದ ತನ್ನ ಸ್ಮರಣೆ ಅಂತ್ಯಕಾಲದಲ್ಲಿ ಮಾಡುವವರಿಗೆ ಮುಕ್ತಿಯಾಗುವುದೆಂತಲೂ, 13ನೇ 'ಓಮಿತ್ಯೇಕಾಕ್ಷರಂ' ಎಂಬ ಶ್ಲೋಕದಲ್ಲಿ ತಾನು ಓಂಕಾರ ಪ್ರತಿಪಾದ್ಯ ಬ್ರಹ್ಮ ಎಂತಲೂ 'ಮಾಮುಪೇತ್ಯ ಪುನರ್ಜನ್ಮ' ಎಂಬ 15ನೇ ಶ್ಲೋಕದಿಂದ ತನ್ನನ್ನು ಹೊಂದಿದವರಿಗೆ ಪುನಃಪುನಃ ಜನಿರೂಪ ಸಂಸಾರವಿಲ್ಲವೆಂತಲೂ ನಿರೂಪಿಸಿದ್ದಾನೆ

9ನೇ ಅಧ್ಯಾಯದ 4ನೇ ಶ್ಲೋಕದಲ್ಲಿ ಶ್ರೀ ಕೃಷ್ಣನು 'ಮಯಾ ತತಮಿದ' ಮಿತ್ಯಾದಿಗಳಿಂದ ತನಗೆ ಜಗತ್ತಿನ ವ್ಯಾಪ್ತಿಯನ್ನು ವಿಶದವಾಗಿ ಪ್ರತಿಪಾದನಮಾಡಿದ್ದಾನೆ

10ನೇ ಅಧ್ಯಾಯದ 2ನೇ 'ಅಹಮಾದಿರ್ಹಿ' 5ನೇ 'ಅಹಿಂಸಾ ಸಮತಾ ತುಷ್ಟಿಃ' 8ನೇ 'ಅಹಂ ಸರ್ವಸ್ಯ' ಇತ್ಯಾದಿ ಶ್ಲೋಕಗಳಲ್ಲಿ ತಾನೇ ಸರ್ವಕಾರಣನೆಂತಲೂ ಇನ್ನು ಕೊನೆತನಕ ತನಗೆ ಸರ್ವ ರಲ್ಲಿಯೂ ಸಾರತ್ವವನ್ನೂ ನಿರೂಪಿಸಿದ್ದಾನೆ

11ನೇ ಅಧ್ಯಾಯದಲ್ಲಿ 30 'ಭಾಸಸ್ತವೋಗ್ರಾಃ' ಇತ್ಯಾದಿಗಳಿಂದ ಕೊನೆಯವರೆಗೂ ಸೂರ್ಯಾದಿ ಸರ್ವಪ್ರತಾಪಕ ತೇಜಸ್ವಿತೆಯನ್ನೂ, ಸರ್ವರಿಗೂ ಭಯಜನಕವಾದ ವಿಶ್ವವ್ಯಾಪ್ತರೂಪಿತ್ವವನ್ನೂ ಸರ್ವ ಸಂಹಾರಕತ್ವವನ್ನೂ, ತನಗೆ ಸರ್ವೋತ್ತಮತ್ವವನ್ನೂ ಜೀವರಲ್ಲಿ ತಾರತಮ್ಯಸಾಧಕ ನೀಚೋಚ್ಚತ್ವವನ್ನೂ ನಿರೂಪಿಸಿದ್ದಾನೆ

12ನೇ ಅಧ್ಯಾಯದ 'ತೇಷಾಮಹಂ ಸಮುದ್ಧರ್ತಾ' ಎಂಬ 7ನೇ ಶ್ಲೋಕದಲ್ಲಿ ಕೃಷ್ಣನು ತಾನು ತನ್ನ ಉಪಾಸಕರಿಗೆ ಮೋಕ್ಷದಾಯಕನೆಂತಲೂ ಉದ್ಧಾರಕನೆಂತಲೂನಿರೂಪಿಸಿರುವನು

13ನೇ ಅಧ್ಯಾಯದ 19ನೇ ಶ್ಲೋಕದಲ್ಲಿ "ಮದ್ಭಾವಾಯೋಪಪದ್ಯತೇ" ಎಂತ ತನ್ನ ಜ್ಞಾನಿ ಭಕ್ತ ನಿಗೆ ಮೋಕ್ಷವಾಗುತ್ತದೆಂದು ಹೇಳಿದ್ದಾನೆ

14ನೇ ಅಧ್ಯಾಯ 26ನೇ "ಮಾಂ ಚ ಯೋಽವ್ಯಭಿಚಾರೇಣ" ಎಂಬ ಶ್ಲೋಕದಿಂದ ಭಕ್ತಿಯಿಂದ ತನ್ನನ್ನು ಸೇವಿಸುವವರಿಗೆ ಮೋಕ್ಷವಾಗುತ್ತವೆಂದು ಹೇಳಿ ಮೋಕ್ಷಕ್ಕೆ ನಿರ್ಮಲ ಭಕ್ತಿಯೇ ಸಾಧನವೆಂತಲೂ ನಿರೂಪಿಸುವವನಾಗಿದ್ದಾನೆ

15ನೇ ಅಧ್ಯಾಯದಲ್ಲಿ ಶ್ರೀಕೃಷ್ಣನು ತಾನೇ ಸರ್ವೋತ್ತಮನೆಂದೂ 16ನೇ ಅಧ್ಯಾಯದಲ್ಲಿ ಜಗತ್ತು ಸುಳ್ಳೆಂಬುವ ವಾದವನ್ನು ನಿಂದಿಸಿ ಸತ್ಯತ್ವವನ್ನು ಜಗತ್ತಿಗೆ ಸ್ಥಾಪಿಸಿ, ಜಾತಿಭೇದವನ್ನೂ ನಿರೂಪಿಸಿದ್ದಾನೆ.

17ನೇ ಅಧ್ಯಾಯದಲ್ಲಿ ಪ್ರಾಯಃ ಆದಿಯಿಂದ ಅಂತ್ಯತನಕವೂ ಜೀವರಿಗೆ ಪರಸ್ಪರ ಭೇದವನ್ನೂ ತಾರತಮ್ಯವನ್ನೂ ನಿರೂಪಿಸಿದ್ದಾನೆ

18ನೇ ಅಧ್ಯಾಯದ 65ನೇ ಶ್ಲೋಕದಲ್ಲಿ **"ಮದ್ಭಕ್ತೋ ಮಾಮುಪೈಷ್ಯಸಿ"** ಎಂಬೋಣದರಿಂದ ತನ್ನ ಭಕ್ತಿಯನ್ನು ಮಾಡು, ಅದರಿಂದ ಮತ್ಪ್ರಾಪ್ತಿರೂಪ ಮುಕ್ತಿಯನ್ನು ಹೊಂದುವಿ, ಎಂತ ಹೇಳಿ, ಮುಕ್ತಿಗೆ ಭಕ್ತಿಯೇ ಮುಖ್ಯಸಾಧನವೆಂತಲೂ ಅದರಿಂದ ಪ್ರಸನ್ನನಾಗಿ ನಾನು ಮೋಕ್ಷ ಕೊಡುವವನೆಂತಲೂ ಸೂಚಿಸಿದ್ದಾನೆ ಹೀಗೆ ಗೀತೆಯ 18 ಅಧ್ಯಾಯಗಳಲ್ಲಿ ಮಾತ್ಸರ್ಯವನ್ನು ಬಿಟ್ಟು ಬಲಾತ್ಕಾರದಿಂದ ಅರ್ಥಗಳನ್ನು ಹೇಳದೆ ವಿಚಾರ ಮಾಡಿದರೆ 1 ವಿಷ್ಣುವೇ ಸರ್ವೋತ್ತಮನು, 2 ಜಗತ್ತು ಸತ್ಯವು, 3 ಜೀವರಲ್ಲಿ ಸತ್ಯವಾದ ಭೇದವು, 4 ಜೀವರಲ್ಲಿ ಪರಸ್ಪರ ಉತ್ಕರ್ಷಾಪಕರ್ಷರೂಪ ತಾರತಮ್ಯ— ಇದನ್ನೇ ಶಾಸ್ತ್ರೀಯ ಶಬ್ದದಿಂದ ಹೇಳುವುದಾದರೆ ನೀಚೋಚ್ಚಭಾವ ಸ್ವಸ್ವರೂಪಾನಂದವನ್ನು ತಂದುಕೊಡುವ ಪರಮಾತ್ಮಪ್ರಾಪ್ತಿಯೇ ಅಥವಾ ಪರಮಾತ್ಮಪ್ರಾಪ್ತಿಯಿಂದಾಗುವ ಸ್ವಸ್ವರೂಪಾನಂದಾವಿರ್ಭಾವವೇ ಮುಕ್ತಿಯೆಂತಲೂ ಅದಕ್ಕೆ ಭಕ್ತಿಯೇ ಮುಖ್ಯ ಸಾಧನವೆಂತಲೂ ಹೇಳಿದ ಪ್ರಯುಕ್ತ ಹಿಂದೆನಾವು ಹೇಳಿದಂತೇ **"ಶ್ರೀಮನ್ಮಧ್ವಮತೇ ಹರಿಃ ಪರತರಃ...‥..."** ಎಂಬ ಶ್ಲೋಕದಲ್ಲಿ ಹೇಳಿದ ಶ್ರೀಮದಾನಂದತೀರ್ಥಭಗವತ್ಪಾದರ ಮತವನ್ನೇ ಶ್ರೀಕೃಷ್ಣನು ತೋರಿಸಿದಂತಾಯಿತೆಂದು ನಾವ ಪ್ರತ್ಯೇಕ ಹೇಳಬೇಕಾಗಿಲ್ಲ

ದ್ವೈತವೇದಾಂತ ಮಹಾಸಾಗರದಲ್ಲಿ ಶ್ರೀಮದಾನಂದತೀರ್ಥ ಭಗವತ್ಪಾದಾಚಾರ್ಯರು ಮುಳುಗಿ ಅಮೂಲ್ಯ ರತ್ನತುಲ್ಯಗಳಾದ ತತ್ವಗಳನ್ನು ತೆಗೆದುತಂದು ನಮಗೆ ತೋರಿಸಿದರೂ ಸಂಸ್ಕೃತಭಾಷೆಯನ್ನು ಅರಿಯದ ಕಾರಣ ಕಣ್ಣಿಲ್ಲದಂತಿರುವವರು ನೋಡಲಸಮರ್ಥರಾಗಿ ದುಃಖಪಡುತ್ತಿರಲು ಸುಲಭವಾದ ತಿಳಿಗನ್ನಡಭಾಷೆಯಲ್ಲಿ ಬೋಧಿಸಿ ಪ್ರಚಾರಪಡಿಸುವ ಮುಖ್ಯೋದ್ದೇಶದಿಂದ ಹೊರಟಿರುವ ಈ ಮಧ್ವಮುನಿ ಸೇವಾಸಂಘವು ಯಾರಿಂದ ಪ್ರಶಂಸನೀಯವಾಗಲಿಕ್ಕಿಲ್ಲ? ಯಾರು ಈ ಸಂಘದ ಉಪಕಾರಸ್ಮರಣೆಯನ್ನು ಮಾಡಲಿಕ್ಕಿಲ್ಲ?

ಈ ರತ್ನತುಲ್ಯಗಳಾದ ಶ್ರೀಮದಾಚಾರ್ಯರು ಹೇಳಿದ ತತ್ವಗಳನ್ನು ಶ್ರೀಮದ್ವ್ಯಾಸವಿಠಾರ ಶ್ರೀಮದ್ವಾದಿರಾಜಪೂಜ್ಯಚರಣರು, ಪುರಂದರದಾಸರು, ವಿಜಯದಾಸರು, ಶ್ರೀ ವ್ಯಾಸರಾಯಶ್ರೀಮಚ್ಚರಣರು, ಕನಕದಾಸ ಮೊದಲಾದ ಮಹಾಮಹಿಮರು ಸರಳವಾದ ಶೈಲಿಯಲ್ಲಿ ಪಾಮರರಿಗೂ ತಿಳಿಯುವಂತೆ ಸುಳಾದಿ ರೂಪದಿಂದ ತಿಳಿಸಿದ್ದರೂ ಅದನ್ನೂ ನೋಡದ ಮತ್ತು ಅದರಲ್ಲಿ ಶ್ರೀಮದಾಚಾರ್ಯರ ಸಮಗ್ರ ಗ್ರಂಥಗಳ ಅನೂಚಾನವಾಗಿ ತೋರುವ ಅರ್ಥವು ನಮಗೆ ಅದರಿಂದ ಆಗದಿರುವ ಕಾರಣವೂ ಆ ವಿಷಯವನ್ನು ಮನಸ್ಸಿನಲ್ಲಿ ವಿಚಾರಮಾಡಿ ಈ ಮಧ್ವಮುನಿಸೇವಾಸಂಘವು ಅಂತಹ ಅಜ್ಞರಿಗೂ ತಿಳಿಯಲೋಸುಗ ಈ ಕಾರ್ಯವನ್ನು ಮಾಡಲುದ್ಯುಕ್ತವಾದ ಪ್ರಯುಕ್ತ ಈ ಮಧ್ವಮುನಿಸೇವಾಸಂಘವನ್ನು ಶ್ಲಾಘಿಸುವೆವು.

ಈ ಸಂಘವು ಇಂತಹ ಜನೋಪಕಾರಿಯಾದ ಕಾರ್ಯವನ್ನು ಇತೋಪ್ಯತಿಶಯವಾಗಿ ಮಾಡಿ ಶ್ರೀಹರಿವಾಯುಗಳ ಅನುಗ್ರಹಕ್ಕೆ ಪಾತ್ರವಾಗಲಿ, ಎಂದು ನಾವು ಹಾರೈಸುವೆವು

ಇಲ್ಲಿ ಇನ್ನೊಂದು ಮಾತನ್ನು ಹೇಳದೆ ಮನಸ್ಸು ಕೇಳುವುದಿಲ್ಲ ಅದೇನೆಂದರೆ— ಸಿದ್ಧಾಂತತತ್ವಗಳನ್ನು ಪ್ರಚಾರಪಡಿಸಲು ಶ್ರೀಮದಾಚಾರ್ಯರ ಗ್ರಂಥಗಳನ್ನು ಭಾಷಾಂತರಪಡಿಸುವ ವಿಷಯದಲ್ಲಿ ಪಂಡಿತರು ಬಹುಮಂದಿಯಿದ್ದರೂ ನಮ್ಮ ಶ್ರೀಮನ್ಮಧ್ವಸಿದ್ಧಾಂತಪ್ರಬೋಧಿನೀ ಸಂಸ್ಕೃತ ಮಹಾಪಾಠಶಾಲೆಯ ಪಂಡಿತರಾದ ಅಗ್ರಹಾರ ಶ್ರೀಮತ್ ನಾರಾಯಣತಂತ್ರಿಗಳನ್ನು ಹುಡುಕಿ ತೆಗೆದದ್ದಕ್ಕೆ ನಮ್ಮ ಸಮ್ಮತಿಯನ್ನು ತೋರಿಸುವುದು ತಪ್ಪಾಗದು. ಏಕೆಂದರೆ–ನಮ್ಮ ಮುನ್ನುಡಿಯಲ್ಲಿ ನಾವು ಹಿಂದೆ ಹೇಳಿದಂತೆಯೇ ಅನೇಕ ಭಾವ

ಗರ್ಭಿತವಾದ ಗೀತೆಯ ಭಾಷ್ಯ ತಾತ್ಪರ್ಯ ಟೀಕಾ ಟಿಪ್ಪಣಿಗಳು ಇದ್ದರೂ ಅನಭಿಜ್ಞರಿಗೆ ಅವುಗಳು ಇಲ್ಲದ ಹಾಗೆ ಇರುವ ಕಾರಣ ಅದನ್ನು ಪ್ರಕೃತ ಭಾಷಾಂತರಿಸಲಿಕ್ಕೆ ಹೊರಟ ನಮ್ಮ ಶ್ರೀಯುತರು ಭಾಷ್ಯ ತಾತ್ಪರ್ಯಾದಿ ಗ್ರಂಥಗಳಲ್ಲಿ ಆಪಾತತಃ ತೋರುವ ವಿರೋಧಗಳನ್ನು ಸಹಜವಾಗಿ ವೇದಾಂತಶಾಸ್ತ್ರಗಳಿಗಾಗಲೀ ಪುರಾಣಾದಿ ಬೇರೆ ಗ್ರಂಥಗಳಿಗಾಗಲೀ ವಿರೋಧವು ಬಾರದಹಾಗೆ ಸಮಂಜಸ ರೀತಿಯಿಂದ ಬಿಡಿಸಿ ಹೇಳಿದ್ದು ಈ ಗ್ರಂಥವನ್ನು ನೋಡುವ ವಾಚಕರಿಗೆ ಸ್ವಯಂ ವ್ಯಕ್ತವಾಗುವಪ್ರಯುಕ್ತ ನಾವು ಹೇಳುವುದು ಅಗತ್ಯವಿಲ್ಲ. ಆದರೂ ಸ್ಥಾಲೀಪುಲಾಕ ನ್ಯಾಯದಿಂದ ಒಂದೆರಡು ವಿಷಯಗಳನ್ನು ಹೆಕ್ಕಿ ತೋರಿಸುವೆವು. ಅದು ಹೇಗೆಂದರೆ--೨ನೇ ಅಧ್ಯಾಯ ಪುಟ ೨೨ರಲ್ಲಿ "ಬ್ರಹ್ಮಾಽಪಿ ತನ್ನ ಜಾನಾತಿ" ಎಂಬುವ ಪ್ರಮಾಣ ಕೊಟ್ಟು ಬ್ರಹ್ಮನಿಗೆ ಭಾರತದಲ್ಲಿ ಹೇಳಿದ ಎಲ್ಲಾ ಅರ್ಥಜ್ಞಾನವಿಲ್ಲವೆಂತಲೂ, ಅದೇ ಅಧ್ಯಾಯ ಪುಟ ೨೩ ರಲ್ಲಿ "**ಸ್ವಯಂ ವ್ಯಾಸೋ ಹಿ ತದ್ವೇದ ಬ್ರಹ್ಮಾ ವಾ ತತ್ಪ್ರಸಾದತಃ**" ಎಂಬುವ ಪ್ರಮಾಣದಲ್ಲಿ ಹೇಳಿದ ಪ್ರಯುಕ್ತ ಬ್ರಹ್ಮದೇವರಿಗೆ ಭಾರತದ ಎಲ್ಲಾ ಅರ್ಥಜ್ಞಾನವಿದೆ, ಎಂತಲೂ ಪರಸ್ಪರ ವಿರುದ್ಧಗಳಾದ ಅರ್ಥಗಳು ತೋರುವುದನ್ನು ಬ್ರಹ್ಮಾ ಎಂಬುವುದಕ್ಕೆ ಬೃಹಸ್ಪತ್ಯಾಚಾರ್ಯರೂ ಚತುರ್ಮುಖ ಬ್ರಹ್ಮದೇವರೂ ವಾಚ್ಯರು ಎಂತ ಎರಡು ಅರ್ಥಗಳನ್ನು ಸಪ್ರಮಾಣವಾಗಿ ಹೇಳಿ ಅಪರಿಹಾರ್ಯವಾಗಿ ತೋರುವ ಈ ವಿರೋಧದ ಪರಿಹಾರವನ್ನು ಅತಿಸುಲಭವಾಗಿ ಮನದಟ್ಟಾಗುವಂತೆ ಪರಿಹರಿಸಿದ್ದು ನೋಡಿದರೆ ಯಾರ ಮನಸ್ಸಿಗೆ ಸಮಾಧಾನವಾಗಲಿಕ್ಕಿಲ್ಲ?

ಹೀಗೆ ೨ನೇ ಅಧ್ಯಾಯದ ೭೦ನೇ ಪುಟದಲ್ಲಿ "ಅವಿನಾಶಿ ತು ತದ್ವಿದ್ಧಿ" ಎಂಬ ಶ್ಲೋಕಕ್ಕೆ ವ್ಯಾಖ್ಯಾನವನ್ನು ಬರೆಯುವಾಗ ಈ ಲೇಖಕರು ಇಲ್ಲಿ ಭಾಷ್ಯಕ್ಕೂ ತಾತ್ಪರ್ಯಕ್ಕೂ ವಿರೋಧ ಬರುತ್ತದೆ ಹೇಗೆಂದರೆ ಭಾಷ್ಯದಲ್ಲಿ ಆ ಶ್ಲೋಕದಲ್ಲಿ ಆಕಾಶ ಮೊದಲಾದವುಗಳನ್ನು ಹೇಳುತ್ತದೆಂದು ಹೇಳಿದ್ದಾರೆ ತಾತ್ಪರ್ಯದಲ್ಲಿ ಶ್ರೀಹರಿಗೆ ಲಕ್ಷಣವನ್ನು ಹೇಳುತ್ತದೆಂದು ಹೇಳಿದ್ದಾರೆ ಹೀಗೆ ಭಿನ್ನಾರ್ಥಕವಾಗಿ ತೋರುವ ಈ ವಿರೋಧವನ್ನು ಬಹಳ ಸುಲಭಶೈಲಿಯಲ್ಲಿ ಪರಿಹರಿಸಿದ್ದಾರೆ ಅದು ಹೇಗೆಂದರೆ—ಎರಡು ವ್ಯಾಖ್ಯಾನಗಳಿಗೂ ಈ ಶ್ಲೋಕದಲ್ಲಿ ಜೀವರು ಹೇಳಲ್ಪಡುವುದಿಲ್ಲವೆಂಬ ತಾತ್ಪರ್ಯವೊಂದೇ ಆದುದರಿಂದ ಎರಡು ವ್ಯಾಖ್ಯಾನಗಳಿಗೂ ವಿರೋಧವಿಲ್ಲ. ಮೊದಲೇ ನಾವು ಹೇಳಿದ ಪ್ರಕಾರ ಭಾರತವೇ ದಶಾರ್ಥಕವಾಗಿರುವ ಪ್ರಯುಕ್ತ ಅದರಲ್ಲಿ ಅಂತರ್ಗತವಾದ ಗೀತೆಯೂ ದಶಾರ್ಥಕವೇ ಆಗಿರುವುದರಿಂದ ಅದರಲ್ಲೊಂದು ಅಮುಖ್ಯಾರ್ಥವನ್ನೂ ಭಾಷ್ಯಕಾರರು ಹೇಳಿದ್ದಾರೆ. ತನ್ನದೇ ಇನ್ನೊಂದು ವ್ಯಾಖ್ಯಾನದಲ್ಲಿ ಮುಖ್ಯಾರ್ಥವನ್ನೂ ಹೇಳಿದ್ದಾರೆ ಹೀಗೆ ನಮಗೆ ಇದು ಅನೇಕಾರ್ಥಕವೆಂಬುವ ವಿಷಯದಲ್ಲಿ ದಾರಿ ತೋರಿಸಿಕೊಟ್ಟಿದ್ದಾರೆ ಎರಡು ವ್ಯಾಖ್ಯಾನಗಳಲ್ಲಿಯೂ ಜೀವರು ಹೇಳಲ್ಪಡುವುದಿಲ್ಲವೆಂಬ ಒಂದೇ ತಾತ್ಪರ್ಯಕ್ಕೆ ಯಾವ ಹಾನಿಯೂ ಇಲ್ಲ. ಈಗ ಯಾವ ವಿರೋಧಶಂಕೆಯು? ಈ ರಹಸ್ಯವನ್ನು ನಮಗೆ ತೋರಿಸಿಕೊಟ್ಟದ್ದಕ್ಕೆ ಈ ಲೇಖಕರು ಅಭಿನಂದನೀಯರು. ವಾಚಕರೂ ಇದೇ ರೀತಿಯಾಗಿ ಇದನ್ನು ಹೀಗೆಯೇ ಗಮನಿಸಬೇಕಾಗಿ ನಾವು ಆಶಿಸುತ್ತೇವೆ

ಇದೇ ರೀತಿಯಾಗಿ ಜನೋಪಕಾರಿಯಾದ ಕೆಲಸಗಳು ಇನ್ನೂ ಅಧಿಕವಾಗಿ ಈ ಸಂಘದಿಂದ ಆಗಲಿ. ಎಂದು ನಮ್ಮ ಭೈಷ್ಮೀಭಾಮಾಪತಿ ಶ್ರೀ ಕೃಷ್ಣವಿಟ್ಠಲರಲ್ಲಿ ಪ್ರಾರ್ಥಿಸಿ, ಇನ್ನೊಮ್ಮೆ ಈ ಸಂಘಕ್ಕೆ ಶುಭವನ್ನು ಕೋರಿ, ನಮ್ಮ ಮುನ್ನುಡಿಯನ್ನು ಮುಗಿಸುತ್ತೇವೆ.

ಶ್ರೀಶಸ್ತೇ ಸುಶ್ರಿಯಂ ದದ್ಯಾದಾಯುರ್ವಾಯುಸುಶಪ್ರಿಯಃ ।
ಭೂಮಿಂ ಶೇ ವಾಮನೋ ದದ್ಯಾದರೀನ್ಹಂತು ನೃಕೇಸರೀ ॥

ಇತಿ ಶಂ!

ಜಯಸಂ। ಚೈತ್ರ ಪೂರ್ಣಿಮಾ,
ರವಿವಾಸರ,
ತಾ. 18--4--1954.

ಶ್ರೀ(೧೦೮)ಶ್ರೀಮಲ್ಲಕ್ಷ್ಮೀಂದ್ರತೀರ್ಥಶ್ರೀಪಾದಂಗಳವರು,
"ಜಗದ್ಗುರು ಶ್ರೀ ಮಧ್ವಾಚಾರ್ಯರ ಸಂಸ್ಥಾನ,"ಶೀರೂರುಮಠ, ಉಡುಪಿ.

The Philosophy of the Gita and Sri Madhvacharya's Place and Achievement as its Interpreter.

by

VIDYABHUSHANA

DR. B. N. KRISHNAMURTI SARMA, M.A., Ph.D.
Professor of Sanskrit,
RUPAREL COLLEGE, BOMBAY

The *Bhagavadgita* takes rank among the great Scriptures of the world and holds the admiration of the East and the West on account of the sublimity of its ideas, the inimitable felicity of its expression, incredible simplicity of its language and its passionate faith in universal Monotheism. Without denying its universality of outlook or application, one may still study it in its strictly Indian *milieu* to get at its central philosophy of life The interpretation of its philosophy by the Indian philosophers of the past, has then, a solemn right to be carefully considered by all those, who want to study its teachings in the original. Within India itself, it has been recognised together with the *Upanishads* and the *Brahmasutras* as constituting the Prasthanatrayi or Triple Source or Canon of orthodox Hindu philosophy

Like Samkara and Ramanuja before him, Sri Madhvacharya too, began his philosophical career with a Bhashya on the *Gita* It was his first philosophical work The *Gita-Tatparyanirnaya*, as its companion volume, supplements the interpretations of the Bhashya with additional arguments, authorities, and discussions. It also discusses the general teachings of the Vedantasastra and the interpretations of the *Gita* by other schools.

The interpretations of the *Gita* as of the *Brahmasutras*, by Samkara and Ramanuja, have received wide publicity at the hands of many modern scholars. But very little is known to a modern Indian about the views of Madhva Considering the remarkable originality, subtlety and richness of thought and deep suggestiveness of Madhva's interpretations of this great text, it seems worthwhile to invite the attention of all those interested in enriching their religious and philosophical lives and experience by reflecting on what an original Thinker and

Teacher of mankind like Sri Madhva has to tell us about the teachings of this great Scripture of India, to some salient features of his Bhashya.

It would however be necessary to provide a background of ideas about the philosophical teachings of the *Gita* in respect of God and the world of Matter and souls, to enable one to correctly appreciate the value and merit of Madhva's new interpretations of the text from a fresh standpoint and assess the worth of his achivement, in this direction. The best way to try to get at the philosophical outline of the Gita teachings, is to apply the Upakramopasamhara-method, to determine the general trend of its thought, which we shall do in the following examination.

The *Gita* is evidently later than the *Brahmasutras* (See *Gita* xiii, 4). The *Sutras* yield a Theistic system whose pivotal ideas may be stated to be the reality of the world of matter and souls, the validity of our ethical codes, their moral values and sanctions, the acceptance ,of the human personality as a real centre of consciousness and activity, its plurality and its persistence in release, God's government of the Cosmos at all times, His lordship over all fiinite reality, His metaphisical Independence, Immanence and Transcendence for all time We shall now proceed to see how much natural support these basic truths of Theism derive from the *Gita*.

Plurality of Selves and their Persistence in Release

This point receives attention even at the outset The dramatic opening of the *Gita* philosophy is made with an allusion to the cardinal principles of Theism- viz. immortality of a multiplicity of souls and the Lord as their Ruler [1] It is natural to believe that this plurality has reference to the souls rather than *merely* to their physical bodies alone, as Samkara has been eager to suggest in the interests of his system of Ekatmavada and the identity of that Atman with the Brahman[2]. Sure, "We cannot draw any conclusion about the ultimate nature of the soul from an *occasional* singular or plural usage" (Radhskrishnan *Ind Phil* i, p 551). But Samkara is the first who has tried to avoid the natural implication of the plural usage and explain it away, which meets with a rebuff and an

1. न त्वेवाहं जातु नासं न त्व नेमे जनाधिपाः। न चैव न भविष्याम· सर्वे वयमतः परम् (ii, 12) "तु" gains point only on Madhva's explantation
2. Cf देहभेदानुवृत्त्या बहुवचनं नात्मभेदाभिप्रायेण ।

emphasis on the plural from Ramanuja[1] and Madhva [2] However that may be we are confronted with plural usages *not occasionally,* but as a matter of course in the beginning, middle and towards the close of the work: आदावन्ते च मध्ये च गीयते as knowers of Tatparyalingas might put it. Cf. अशोच्यान्, गतासून्, पण्डिता: (ii, 11) तेषामादित्यवत् (v 16) पुनर्जन्म नाप्नुवन्ति महात्मान: (viii 15, viii, 11, 21;) मां ध्यायन्त उपासते तेषां (xiii, 7) ईश्वर: सर्वभूतानां (xviii, 61) गच्छन्त्यमूढा: (xv, 5)

Even if all these could be dismissed as casual and unintentional, we are forced to swallow an inescapable doctrine of plurality of souls and the Supreme as their Transcendent Lord in xv, 16–18 which has rightly been emphasised by Madhva. This Chapter, termed Purushottama Yoga, occurring right in the heart of the *Gita* and *so close* on the heels of the Visvarupadarsana, where the Lord had just communicated to Arjuna *in camera,* and in the most solemn confidence, the highest vision of Himself, could at least be trusted to tell the highest truth and nothing but the truth about the nature of the souls and their relation to the Supreme:

द्वाविमौ पुरुषौ लोके क्षरश्चाक्षर एव च
क्षर सर्वाणि भूतानि कूटस्थोऽक्षर उच्यते ॥
उत्तम पुरुषस्त्वन्य: परमात्मेत्युदाहृत ।
यो लोकत्रयमाविश्य बिभर्त्यव्यय ईश्वर ॥

The verses clearly enunciate the difference between God and the souls (kshara) that are *ex hypothesi* many (*Sarvani bhutani* The term *bhutani* must indeed refer to Sentient beings not only because they are spoken of as Purushas which unquestionably denotes sentients here as elsewhere: ईश्वर सर्वभूतानां (xviii, 61) but also because of established usages of the kind: अस्य महतो भूतस्य निश्वसितमेतत् (Chan. Up. referring to Brahman Cf. also एको विष्णुर्महद्भूत पृथग्भूतान्यनेकश:(Mbh.) Apart from the propriety of the use of "Purusha", attention to the manner of wording of the socalled "Purushottama-level" shows no trace of any consciousness of a yet higher stage in the mind of its author, at the time of making so momentous a declaration:

1 एवं भगवत सर्वेश्वरादात्मनां परस्परं च भेद: पारमार्थिक इति भगवतैवोक्तमिति प्रतीयते ।

2. अत्र भगवता जीवानां परस्परमीश्वराच्च भेदे प्रतिपादितेऽपि, बहुवचनं शरीरापेक्षया न स्वात्मापेक्षयेति वदतो भविष्यत्युत्तरम् । (Jayatirtha)

अतोऽस्मि लोके वेदे च प्रथितः पुरुषोत्तमः (xv, 18)

एतद्बुध्वा बुद्धिमान्स्यात् कृतकृत्यश्च भारत (xv, 20)

Cf. also *Gita* (vi, 25–26 and ix, 4). Krishna is emphatic that the distinction of Purushottma holds good "within this world of experience" (लोके) as well as in Scripture (वेदे च). It is not thus, a mere popular view or an "opinion of the world", but the conclusion of the Veda and is true of the released state *also* cf. उतामृतत्वस्येशानः *(Rg Veda* x. 90. 2) and परंज्योतिरुपसम्पद्यxxस उत्तमः पुरुषः (Chan. Up. viii. 12, 2). Purushottamatvajnana, is thus the *"Sastra-drshti"* too as much as it is the *loka-drshti*- This is conveyed in another statement of the Lord वेदैश्च सर्वैरहमेव वेद्यः vx. 15 This superiority of the Lord consists not only in his Transcendence, but in his active control *(antaryamitva)* of creatures referred to in xviii, 61 and illustrated in passages like जीवभूताम् (vii. 5) which means not so much 'becoming the soul' as *vivifying it:* धारकत्वम् cf ययेदं धार्यते जगत् as explained by that text itself, and many others: गामाविश्य च भूतानि धारयाम्यहमोजसा.................. xv 13 "Jivabhuta" then, can only mean "life-giver" which is its root meaning. This meaning is found in one of the thousand names of Vishnu. जीवो विनयिता साक्षी and in the Sruti from the Pancharatra, quoted by Madhva: 'जीव इति भगवतोऽनिरुद्धस्याख्या' as well as in the Pancaratra text: 'वासुदेवात्सङ्कर्षणो नाम जीवो जायते' quoted by Samkara in his bhashya on *Brahmasutra* (ii 2. 42) which has been shown by Ramanuja and Madhva to refer *(not* to the human soul as understood by Samkara but) to one of the Vyuha-forms of the Supreme [1]

Purushottama then is the highest concept reached in the *Gita* philosophy and the keynote of its entire thought. The other parts of the text must therefore be interpreted in strict harmony with this principal teaching. It is characterised by Krishna himself as "the most precious doctrine" (गुह्यतमं शास्त्रम्) and the *summum bonum* of philosophic wisdom, the be all and end-all of Sastra: एतद्बुध्वा बुद्धिमान्स्यात्कृतकृत्यश्च भारत (xv, 20) Indeed, even Samkara so forgets himself or lays aside for the nonce his pet theory to such an extent here as to observe that it

1. This is proved even by the tail-end of the very text cited by Samkara:
वासुदेवा एवैते सर्वे निर्दोषा निरधिष्ठाना निरवद्याश्च ।

(Purushottamayoga) is the quintessence *not only of the Gita*, but of the entire Vedas and that it marks the terminus of the subject: सर्वो हि गीताशास्त्रार्थो अस्मिन्नध्याये समासेनोक्तः । न केवलं गीताशास्त्रार्थ एव , किंतु सर्वश्च वेदार्थ इह परिसमाप्तः In the face of such plain-speaking of the father of Advaita itself, the special pleading of Dr. Radhakrishnan, that "even the Purushottama is *imaginary*, since there is in Him an element of not self" (!) [1], fails to impress.

ii

The basis for a plurality of standpoints in the *Gita*, being so slender, the alleged presence of two conflicting views about the ultimate state, "one making the freed soul lose itself in the impersonality of Brahman and the other, where we possess and enjoy God, being lifted above all suffering and pain which are the badges of subjection" (Radhakrishnan, *I Phil* i, 578) can only be referred to a misunderstanding of the real import of the cryptically worded passages [2] descriptive of the goal of "Brahma-bhuya"

The *Gita* however endeavours to resolve such doubts and give a proper lead in matters of conflict, following the method of review adopted by the Sutrakara Cf. *Gita*, ii, 16; 44-45; iii, 2; v, 1-4; vii, 30

The case for the familiar Absorptionist view of Moksha generally rests on the following texts of the *Gita* मद्भावमागताः (iv, 10) ब्रह्मनिर्वाणमृच्छति (ii, 72) ब्रह्मयोगयुक्तात्मा (v, 21) ब्रह्मनिर्वाणं ब्रह्मभूतोऽधिगच्छति (v, 24) लभन्ते ब्रह्मनिर्वाणम् (v, 25) ब्रह्मभूयाय कल्पते (xiv, 26) यः प्रयाति स मद्भावम् (viii, 5)

The terms मद्भाव and ब्रह्मभूय are obviously used as synonymous. But for an Advaitin, strictly speaking, absorption in Krishna, the Saguna Brahman, could not be deemed the highest Mukti of ब्रह्मभूय. Elsewhere again, in xviii, 54, the "ब्रह्मभूत" is said to acquire highest devotion to Krishna!

ब्रह्मभूतः प्रसन्नात्मा न शोचति न कांक्षति ।
समः सर्वेषु भूतेषु मद्भक्तिं लभते पराम् ॥

1 *I Phil.* i, p. 549.

2 The *raison d'etre* of such cryptic utterances in Sastra is furnished in the *Aitareya-Aranyaka* परोक्षप्रिया इव हि देवाः प्रत्यक्षद्विषः (ii, 4, 3).

This shows *how untenable* is the distinction of higher and lower Mukti introduced by Samkara. The true sense of ब्रह्मनिर्वाणं लभन्ते, ऋच्छति, ब्रह्मभूयाय कल्पते (xiv, 26) is brought out by the otherwise redundant phraseology adopted in स योगी ब्रह्मनिर्वाण ब्रह्मभूतोऽधिगच्छति (v, 24). The ब्रह्मभूत has no need to *attain* ब्रह्मनिर्वाण over again! The bliss of "Brahmanirvana" is said to lie in "abiding in Krishna": शान्ति निर्वाण-परमां मत्संस्थामधिगच्छति (vi, 15). *This is most singular*, as in Advaitic parlance Brahmanirvana is represented as a *far higher state* than *mere union with Krishna*,—who is at best, *only* a Saguna Brahmana! This lets the Advaitic interpretation of these passages, completely down. In these circumstances, phrases like मद्भाव, मत्संस्थ............ can hardly make the freed souls "lose themselves in the impersonality of the Brahman".[1] They could only signify the final resting of the self of man in the Supreme: अभि+सं+विशान्ति as the *Taittiriya Upanisad* puts it; अस्मिन्नस्य च तद्योगं शास्ति as the *Brahmasutras* (i, I, 19) put it or ज्ञातुं द्रष्टुं च तत्त्वेन प्रवेष्टुं च परंतप as the Gita (xi, 54) itself expresses it.

iii

Tho' the human souls resemble God in certain respects, many are the points of disparity between the two emphasised by the *Gita*, with a view to establishing their ultimate distinction. These points (उपपत्ति) of contrast (वैधर्म्य) could be indicated as follows:

1. The Omniscience of God and the limited nature of human understanding:

तान्यहं वेद सर्वाणि न त्वं वेत्थ परंतप (iv, 5)

वेदाहं समतीतानि वर्तमानानि चार्जुन ।

भविष्याणि च सर्वाणि मां तु वेद न कश्चन (vii, 26)

वेदान्तकृत् वेदविदेव चाहम् (xv, 15)

स्वयमेवात्मनात्मानं वेत्थ त्वं पुरुषोत्तम (x, 15)

2. The infinitude of God and the finiteness of the self:

नानवाप्तमवाप्तव्यम् (iii, 22) पुरुषः प्रकृतिस्थो हि भुङ्क्ते (xiii, 21)

3. The eternal freedom of the Deity and the need for divine grace in the deliverance of the finite selves from the miseries of embodiment:

मत्प्रसादात्तरिष्यसि । तेषामहं समुद्धर्ता मृत्युसंसारसागरात् ।

---

1. Radhakrishnan, *I. Phil.* i, p. 578.

4. God is the goal while the souls are seekers after peace:

   ततो मां तत्त्वतो ज्ञात्वा विशते (xviii, 55)

5. He is the ground and basis of all—(आधार)

   मयि सर्वमिदं प्रोतम् (vii, 7) न चाहं तेषु ते मयि (vii, 12)

   बहिरन्तश्च भूतानाम् (xiii, 15)

6 He is the great Controller of creatures:

   मत्तः स्मृतिर्ज्ञानमपोहनं च (xv, 16) मत्तः सर्वं प्रवर्तते (x, 8)

   ईश्वरः सर्वभूतानाम् (xviii, 61)

7. He is the Creator, Preserver etc., of all:

   अहमादिर्हि देवानाम् (x, 2) ब्रह्मणो हि प्रतिष्ठाहम् (xiv, 27)

   कल्पादौ विसृजाम्यहम् (ix, 7) अहं बीजप्रदः पिता (xiv, 4)

   मयाध्यक्षेण प्रकृतिः सूयते (ix, 10) मयि सर्वमिदं प्रोतम् (vii, 7)

8 His all-pervasiveness and the atomicity of the self: [1]

   सर्वं समाप्नोषि ततोऽसि सर्वः (xi, 40) नित्यः सर्वगतः स्थाणुः (ii, 24)

   बहिरन्तश्च भूतानाम् (xiii, 15)

9. The special attention paid by the *Gita* to theological matters like the Ways of Exit (viii, 12-13; 23-24) and means of release and the description of a special realm reached by the Muktas and the elaborate codes of Karma conducive to it, would all be out of place, in a strictly Absolutistic scheme of Moksha, conceived as a simple process of *Āvidya nivrtti*, which when accomplished, automatically ushers in the dawn of monistic consciousness. There can be no justification for the colorful and elaborate details regarding the upward passage of the knower (विदुष उत्क्रान्तिः) the choice of the path (मार्ग) and journey (cf viii, 24) to a far of goal (viii, 21) and so on The Advaitic philosopher has always nursed an uncomfortable feeling of dissatisfaction with such dualistic trappings as 'exit' 'journey' and 'way' and Samkara makes no secret of his disapproval

---

1. The atomicity of the self is upheld in the *Brahmasutras*. As the *Gita* presupposes the Sutras and as the atomicity of souls is a legitimate doctrine of the *Bhagavata* system, it may be deemed to have been taken over in the *Gita* without demur. It is admitted by many authorities that "the Bhagavata religion was the immediate stimulus to the system of the Gita"

of such a Smarta scheme and its incompatibility with Mayavada.[1] Indeed, he and his commentator Vacaspati have reversed the order of Sutras iv, 3, 7-14, of which the last three as they now stand refer to the गतिश्रुतिs to the Supreme Brahman,-sutras 7-11 opening with the *purvapaksha* of Badari that "gati-srutis" must refer to the Lower Brahman. Samkara cuts the Gordian knot here, by proposing to reverse the order to suit his view [2] Vacaspati defends his master pleading that the sense-order is superior to the mere text-order.[3] And he roundly denounces Jaimini as a "blunderer" (असाधुदर्शी) and praises Badari (the alleged objector) as a 'knower of truth: तस्मात्साधुदर्शी भगवान् बादरि असाधुदर्शी जैमिनिरिति सिध्दम् (iv, 3, 7) But so far as the Gita itself is concerned there is no room in it for such *tours de force* in as much as it is stated definitely that the knowers of Brahman *jonrney to the Brahman* in the Uttaravana (viii 24) And there is no allusion to a higher Mukti This is the one and only one·

एकया यान्त्यनावृत्तिमन्ययावर्तते पुन· (viii, 26)

iv

Attention may now be drawn to a telling instance of the Tatparyalinga of Apurvata, supporting the thesis of difference between God and soul An unwary reader is apt to be thrown off his balance by the series of identifications beginning with आदित्यानामहं विष्णु: पाण्डवानां धनंजय· etc But the context in Chapter X, embodying a series of identifications, is in reply to Arjuna's query about 'the special forms of the Divine manifestations (विभूतिरूप) that an Upasaka may concentrate upon, with advantage: केषु केषु च भावेषु चिन्त्योऽसि भगवन्मया (x, 87) The equations: आयुधानमहं वज्र: पाण्डवानां धनंजय· cannot therefore establish any identity of essence, in respect of some while leaving out others of the same

1. तदनुपपन्नम् । गन्तव्यानुपपत्तेर्ब्रह्मण· । नहि गतमेव गम्यते (iv, 3-14). असति भेदे, कस्य कुतो गति· स्यात्? तदभावे दक्षिणोत्तरमार्गविशेषानुपपत्तिश्चेति । भिन्नस्य तु परमात्मन: सर्वमेतदुपपन्नं । कर्मज्ञानसाधनोपदेशश्च (Samkara Brh Up Com)
2. केचित्पुन: पूर्वाणि पूर्वपक्षसूत्राणि भवन्त्युत्तराणि सिध्दान्तसूत्राणीत्येतां व्यवस्थामनुरुध्यमाना: परविद्याविषय एव गतिश्रुती: प्रतिपादयन्ति । तदनुपपन्नम् (iv, 3-14)
3. पाठक्रमादर्थक्रमो बलवानिति यथार्थक्रम पठ्यन्ते सूत्राणि—पर जैमिनिमुख्यत्वात् (*Bhamati* iv, 3, 17)

class, as identity does not admit of degrees, one cannot also speak of "greater" and "lesser" degrees of it, in various objects What is really meant to be conveyed is a certain amount of special or holy presence of the Supreme in certain objects which may be chosen for adoration. This is what Krishna has in mind in saying पाण्डवानां धनञ्जयः This is clear from his exhortation: मयैवैते निहताः पूर्वमेव निमित्तमात्रं भव सव्यसाचिन् (xi, 33) the full significance of which would be realised if one contrasts the brilliant feats of courage and valor achieved by Arjuna against the Kaurava hosts both at the Gograha and in the great war, with the dismal defeat at the hands of a handful of highway robbers while escorting a bevy of ladies of Krishna's harem, from Dvaraka to Hastinapura after the exit of the Lord from the scene of his earthly labors. The Vibhutyadhyaya then, far from helping to establish any identity of the human with the Divine being, simply serves to underline the complete dependence of all things of the world, physical, psychical or spiritual great or small, upon the Great Source of all, for every one of their powers or marks of distinction. This is summed up in the solemn truth: न तदस्ति विना यत्स्यान्मया भूतं चराचरम् । (x, 39) Nothing exists in this vast world without my aid.

The revelation of the Cosmic Form (Visvarupa) coming soon after this declaration, whereby Arjuna is stricken with 'holy fear' (भीतभीत) and awed into absolute surrender is an unprecedented way of bringing home to him and thro' him to us, the utter insignificance of the Universe before God and its absolute dependence on Him. A vision such as *that*, has अपूर्वता in the fullest sense of the term—Krishna himself asserting that the like of it has never been shown to another: यन्मे त्वदन्येन न दृष्टपूर्वम् (xi, 47) नैवंरूपः शक्य अहं नृलोके द्रष्टुं त्वदन्येन कुरुप्रवीर (xi, 48) दृष्टवानसि मां यथा (xi, 53). There is thus *cent per cent* Apurvata in the conviction of difference and dependence of the souls on God produced in the mind of Arjuna after seeing what he had seen of the Lord in His Cosmic Aspect. The purpose of the Visvarupadhyaya, is thus unquestionably the vindication of the doctrine of Difference taught by Theistic Commentators like Ramanuja and Madhva. Had the contrary thesis of identity been intended to be conveyed by Krishna, he should either have appeared before Arjuna in the guise of his *alter-ego* or *double* so that the at first puzzled Arjuna may eventually realise their mutual identity or else have chosen some other way of conveying

the message of identity. But the means actually resorted to by Him, of shooting forth into a Vishvarupa of such awful and Titanic dimensions and super-cosmic aspect, was not only most inappropriate but what is worse has had the opposite effect of striking Arjuna dumb with holy fear and making him an inveterate incorrigible and irreclaimable Theist *for life.* Prof. Rudolph Qtto is the only modern interpreter of the *Gita who* has been able to appreciate this true significance of the description of the Theophany in chapter XI. See his *Original Gite* p 141 Tr. Turner, Unwin Ltd. London 1939

This intense spiritual awakening called forth by this realisation of truth, wrung from his heart and soul a profound Theistic reorientation of every sort and species of 'monistic or quasi-monistic' thought, utterance or feeling and rise to the highest level of mystic intuition that God is the ONE AND ONLY INDEPENDENT REALITY made him that comprises all नमोऽस्तु ते सर्वत एव सर्व। सर्वं समाप्नोषि ततोऽसि सर्वः (xi, 40) and that *Quo comparata, nec pulchra sunt, nec bona sunt, nec sunt"*[1] This higest point of Thesim has furnished Madhva and other Theists with an unfailing "open - sesame" in respect of many a monistic - looking or monistically-worded passage. That the author of the *Gita* has no attraction for a Pantheistic solution is clear from many of his warnings:

मत्त एवेति तान्विद्धि न चाहं तेषु ते मयि (vii, 12)
मत्स्थानि सर्वभूतानि न चाहं तेष्ववस्थितः (ix, 4)

V

That the highest form of Moksha envisaged by the *Gita,* is *not* one of absorption of individual consciousness in the Brahman terminating in a Void, but a conscious *life* of bliss स ब्रह्मयोगयुक्तात्मा सुखमक्षय्यमश्नुते (v, 21) freed from all further meshes of transmigration, which however go on in the case of a host of unreleased souls in Samsara, is seen from

इदं ज्ञानमुपाश्रित्य मम साधर्म्यमागताः ।
सर्गेऽपि नोपजायन्ते प्रलये न व्यथन्ति च ॥ (xiv, 2)

---

1. As compared with Him, they are neither fair, nor good nor *are* — — St. Augustine

This verse is shot thro' and thro' with Theistic significance. The use of the plural in the state of the *great Beyond,* where the released souls are said to be *exempt* from the process of creation and dissolution, for ever afterwards, even as God himself is and has been, bears out two important facts viz., that (I) the world-cycle *goes on* as usual in the case of the other souls who are still in bondege which proves that the souls are *many* and *distinct* and that the release of *one or more* does *not* mean the release of *all* and that (2) these released too, are not merged and dissolved in the absolute; but possess and enjov a personal existence of their own[1] with the full knowledge of their deliverance The possibility of their coming again within the ambit of creation, dissolution etc, that is denied in the above verse, can arise only in the event of their having a separate existence of their own. Thus, in exempting them once and for all from any further connection with the world process, the *Gita* could thus be clearly seen to assign them an individual existence (albeit in close communion with God) afterwards with a guarantee of "no return" to Samsara: मामुपेत्य पुनर्जन्म ... ..नाप्नुवन्ति महात्मानः viii, 15. Otherwise, the praise intended to be accorded to the released state [cf Samkara also: फलवादश्चायं स्तुत्यर्थ उच्यते सृष्टिकाले नोपजायन्ते प्रलये ब्रह्मणोऽपि विनाशे न व्यथन्ति] would fall flat and Moksha lapse into a state of blank forgetfulness of self

It is significant in the present case, that the state of release is designated as one of parity or resemblance (साधर्म्यम्) of attributes (such as in the first instance of non-liability to (further) Samsara and not as one of "sameness" or स्वरूपता as Samkara is anxious to hold: मम परमेश्वरस्य साधर्म्यं मत्स्वरूपताम् । Sadharmya is *not* the proper word to denote "Svarupata" and the Lord could not have failed to use the precise word, had He intended to convey identitv ! Samkara's rendering of the verse is thus extremely *forced* and partisan. The reason he assigns for taking this sense, is even more curious and involves a *petitio principii*: क्षेत्रज्ञेश्वरयोर्भेदानभ्युपगमात् गीताशास्त्रे । The discussion on द्वाविमौ... ....would show the untenability of such an argument. Still, one should have thought that the Kshetrajna (i. e: Jiva) and Isvara were always understood to be different from each other in Advaita and that identity was to be claimed only with the Nirguna or Suddha-Brahman It is no use also to try to escape the difficulty by suggesting that the Moksha

[1] The plural "Sadharmyam agatah" in the state of release, equally indicates the plurality among the released themselves!

represented in Gita xiv, 2, in terms of (Saguna)-brahma-sadharmya", is only a lesser one. This familiar stunt of the Indian Monist, is ruled out in xiv, 1 which purports to teach "once more, that supreme and highest wisdom after knowing which there is nothing *more* left to be known":

ज्ञानं तेऽहं सविज्ञानमिदं वक्ष्याम्यशेषतः ।
यज्ज्ञात्वा नेह भूयोऽन्यत् ज्ञातव्यमवशिष्यते ॥

According to Advaitic theory, the Saguna Mukti referred to here, would still be *a long long way* from ultimate release. But the *Gita* knows nothing of a Para Mukti in Samkara's sense

vi

Last, but not the least, we come to an equally telling instance of *(ninda)-arthavada* the last of the Tatparyalingas, in support of the belief in the reality of the world of difference between God and the souls, towards the close of the *Gita* wherein (1) the doctrine of the unreality of the world and (2) the claim of oneness or identity with God, appear to be strongly denounced as heresies of Asurisampat, and its advocates and believers threatened with divine displeasure leading to Hell:

असत्यमप्रतिष्ठं ते जगदाहुरनीश्वरम् [1] । 8
× × ×
ईश्वरोऽहमहं भोगी........ ।
तानहं द्विषतः क्रूरान्संसारेषु नराधमान । 14
क्षिपाम्यजस्रमशुभानासुरीष्वेव योनिषु 19
आसुरीं योनिमापन्ना मूढा जन्मनि जन्मनि ।
मामप्राप्यैव कौन्तेय ततो यान्त्यधमां गतिम् xvi 20

The opening line here would appear to allude to the Buddhist and Advaitic views of the status of the world. The difference between the "Maya" of Advaita and "Samvrti" of Buddhism is more nominal i e terminological than real or factual. The contention that the Advaita does not, like the Bauddha, dismiss the world as an absolute unreality (तुच्छ)but as Mithya i e as a *tertium quid* has obviously no critical value as not even the Buddhist or for that matter no

[1] It is not therefore clear how or why Dr Radhakrishan could say in the face of this, that the *Gita* is not aware of Buddhism Besides, the *Gita* knows the *Brahmasutras* also (xiv. 4) and these *sutras* clearly refute Buddhistic *sunyavada* etc.,

philosopher worth the name, as pointed out by Jayatirtha)[1] would care to reject the world in which he lives, moves and has his being, as totally fictitious having not even an apparent existence or dispute its "phenomenal" or "Vyavaharika,, status even. The term "आहु:" in the text also precludes such a possibility The criticism of the Buddhist attitude to the world applies then with equal force to the Advaitic view, also. It cannot therefore be contended that the text is intended to establish just some sort of "Vyavaharic reality" to the world which is supposed to be denied by the Buddhist. We have clear proofs that the Buddhists accept the Vyavaharic reality of the world Hence the criticism must necessarily be taken to establish the "paramarthika-satyatva" of the world, and nothing *less*

The term "Isvara" similarly seems to signify something more than merely "competent". It signifies the Divine Being in continuation of that sense from xvi, 8 This sense is to be found in several other places in the *Gita* both earlier and later: भूतानामीश्वरोऽपिसन् (iv, 6) बिभर्त्यव्यय ईश्वर· (xv, 17) तिष्ठन्तं परमेश्वरम् (xiii, 27) मम भूतमहेश्वरम् (ix, 15) सर्वलोक महेश्वर (xv, 29) यच्चाप्युत्क्रामतीश्वरः (xv, 8) ईश्वरः सर्वभूतानां (xvi 6) A vague and limited assumption of rulership or competence of some sort cannot merit such extreme penalty and anathema as are visited upon persons of Asuric temperament (xv, 19-20).

vii

The foundations of Theism being thus so securely laid in the *Gita*, the character of the human soul as a *real* agent in his own sphere, and as the architect of his own fortune, would have to follow as a corollary In these circumstances, the Advaitic view of the self as inherently inactive and being operative only under the spell of Ignorance, would appear to be out of tune with the spirit of the teachings of the *Gita*. It can give no support to the theory of Adhyasta-kartrtva (अध्यस्तकर्तृत्व) in Samkara's sense. It is due to a confusion of thought and a failure to distinguish properly between *independent activity* and *real activity*. The *Gita* does not tell us anywhere that we are *not real* agents but assume agency under the spell of Maya. Far from it. The text:

---

[1] न चात्रासत्यशब्दोऽत्यन्तासत्यपरः अत्यन्तासत्त्वाभ्युपगन्तु र्वादिन एवाभावात् ।

Jayatirtha, *Vadavali*

Cf. the threefold classification of reality into Parikalpita-satya (imagined), partantrasatya (caused natures) and parinishpanna-satya (metaphysical real) in Buddhistic (Yogachara) thought., S. Radhakrishnan I. Phil. i, p. 636-8.

तत्रैव सति कर्तारमात्मानं केवलं तु यः ।
पश्यत्यकृतबुद्धित्वात् न स पश्यति दुर्मतिः ॥ (xviii, 16)

could not be construed as denying real agency of any kind to the soul. Apart from the futility of Sastraic (moral) law, its injunctions and prohibitions in such a case (already raised in the *Brahmasutras* II 3.33), there is the immediate difficulty of reconciling such a position with the general admission of causality to the *five* factors named in the preceding text: पञ्चैते तस्य हेतवः (xviii, 15) which include the soul designated roundly as DOER: तथा कर्ता [1] Even a cooperative activity of all the factors, could not be conceived in the absence of some measure of individual activity in each of the co-operating factors! The second verse: तत्रैव सति कर्तारमात्मानं केवलं तु यः । cannot therefore, be made to negative real activity to the self. The conditional form would have no sense if "kevalam" should mean "inert": शुद्ध=अक्रिय as Samkara takes it. The text is thus properly interpreted only as emphasising that the soul's activity is not independent of the other four factors but only in conjunction or co-operation with them. But we frequently think otherwise and take upon ourselves the sole credit for our acts. The dependence of human effort and activity on the grace and will of God is specially to be stressed and so has it been in दैवं चैवात्र पञ्चमम् and more personally and intimately in: मयैवैते निहताः पूर्वमेव निमित्तमात्रं भव (xi, 33) That the author of the *Gita* is not prepared to rule out the merest activity of the self as a pure myth and a delusion, is easily seen from His own repeated and unashamed exhortations to Arjuna to cast off his foolish doubts and feverish fancies, and fight like a man.

क्लैब्यं मा स्म गमः पार्थ त्यक्त्वोत्तिष्ठ परंतप (ii, 3) युध्यस्व विगतज्वरः (iii, 30) युध्यस्व भारत (ii, 18) उत्तिष्ठ युद्धाय कृतनिश्चयः (ii, 37) युद्धाय युज्यस्व (ii, 38) आतिष्ठोत्तिष्ठ (iv 42) मया हतांस्त्वं जहि माव्यथिष्ठा युद्ध्यस्व (xi, 34) मयैवैते निहताः पूर्वमेव निमित्तमात्रं भव (xi, 33) This effectively disposes of the familar Advaitic interpretion put on:

य एनं वेत्ति हन्तारं यश्चैनं मन्यते हतम् ।
उभौ तौ न विजानीतो नायं हन्ति न हन्यते ॥ (ii, 19)

---

[1] Vide *Gitavivrti* of Raghavendra Svami. Dr Radhakrishnan too departs from Samkara's rendering *"kevalam"* in xviii, 16, as 'sole' doer and not as "pure self" according to Samkara.

by Samkara and his school denying all activity to the self in reality and attributing all activity to the play of Avidya and कर्तृत्वाध्यास. If this had been the true meaning of the Lord His own pompous exhortations to Arjuna: मया हतान् त्वं जहि मा व्यथिष्ठा युध्यस्व । would be most *bathetic* indeed! We cannot seriously believe that Sri Krishna, who had taken Arjuna into his confidence and displayed the Visvarupa to him and had received such platitudes and homage from him as the Supreme Brahman and who had also a while ago, claimed omnisience and divinity of the highest description, had himself lapsed into blank Avidya the next moment and claimed activity of killing the entire Kaurava force: मयैवैते निहता: पूर्वमेव (xi, 33) forgetting his nature as निष्कल निष्क्रिय शान्तम् and worse still, calling on Arjuna to "kill his enemies" जहि, युध्यस्व all-forgetful of His own sapient comment and 'Vedantic ideal' of नाय हन्ति न हन्यते । Nay, it cannot be

Again, apart from even Krishna's own precepts and examples, what conclusion are we to draw from Arjuna's last assurance to his Teacher that his doubts had vanished and that he would do His bidding? And *what does he actually do?* What else, but fight and kill? Where then does this all lead, if not to the theory of the dependent activity of the Jiva, derived from the Supreme Power which is brought out by Madhva and his Commentator Jayatirtha, most clearly in their comments on xviii, 18 : वस्तुतोऽकर्तृत्वेऽपि आभिमानिकं कर्तृत्व तस्यव । स्वातन्त्र्य च जडापेक्षयैवेति न प्रवृत्तिविधिवैयर्थ्यम् । (Gitabhashya) स्यादित विधिप्रवृत्तिवैयर्थ्यं यदि जीवस्य क्रियास्वातंत्र्यलक्षण कर्तृत्वं सर्वथा न स्यात् । न चैव । ईश्वरायत्तस्य तस्याङ्गीकारात । जीवस्तु अनादिसिद्धया परमेश्वरप्रसादायत्तया सत्तायुक्तया क्रियाशक्तया कर्ता इति युक्तम् (*Prameyadipika*, p 897, Ananda Press Edn., Madras) Such then, are the true trends of thought in the *Bhagavad Gita*.

Turn we now to Madhva's achievement as an Interpreter of the *Gita*. The first thing that strikes a reader of his *Gitabhashya*, is its terseness and brevity. Only such verses of the *Gita* as are philosophically important or are found to be tersely worded or have *not* been correctly or adequately explained by his predecessors, have been taken up by him for elucidation This is in marked contrast with the performance, particularly of Samkara, who is seen to comment on almost every verse of the *Gita* and every word of it, including the most obvious ones, splitting and explaining even the most common-place compounds and derivatives like

किरीटिनं, गदिनं, चक्रिणम् or phrases like नास्ति=न भवति; सोढुम्=सहितुम् . There is thus much that is mediocre and uninteresting in the vain verbosities of these older commentaries which Madhva set himself to avoid and eschew. In Ramanuja, we are hardly allowed to see the wood for the trees. His inflated style almost smothers the text. In contrast to both, Madhva's Bhashya stands out as a model of what a true *Gitabhashya* should be—a Sastra work, interpreting only difficult words and passages and elucidating only knotty points of text and interpretation and doctrinal or metaphysical issues, in the clearest, briefest terms. When one recalls Bhoja's caustic comment on commentators:

दुर्बोधं यदतीव तद्विजहति स्पष्टार्थमित्युक्तिभि·
स्पष्टार्थेष्वपि विस्तृतिं विदधति व्यर्थैः समासादिकैः ।
अस्थानेऽनुपयोगिभिश्च बहुभिर्जल्पैः भ्रमं तन्वते
श्रोतॄणामिति वस्तुविप्लवकृतः सर्वेऽपि टीकाकृतः ॥

and how perilously some of the existing commentaries on the *Gita* threaten to answer to it, one feels really proud and happy to see in Madhva, a Commentator of the right type who seems to thrive on difficulties which beset others, and who welcomes and solves them with an almost uncanny insight into the mind of the author of the text He does not waste *his* time or ours on splitting of trivial compounds, or word for word explanations, which should more properly be left to minor fries of Tippanikaras Whatever compounds Madhva has split in his *Gitabhashya* show a decided improvement in sense and significance at his hands, over those of others'. It is no exaggeration to say that he has lighted up every compound or isolated expression of the original that he touches upon, with new, unsuspected and edifying significance Vide: प्रज्ञावाद; त्रैगुण्यविषया:, ब्राह्मण; कर्मफल-हेतु:; समदर्शिन·; ब्रह्मभूय; प्रत्यक्षावगमम्; कमलासनस्थम्; सर्वेन्द्रियगुणाभासम्; अन्तकाले स्मरन्; भवाप्ययौ त्वत्त: (xi, 2) and isolated expressions like न (ii, 11) तु (ii, 14) अनाशिन· (ii, 18) महर्षय: सप्त पूर्वे चत्वारो मनव: (x, 6) ते (ii, 47) निर्वेदम् (ii, 52) पुरुष (iii, 3)

At the outset, Madhva emphasises the philosophical relation of the *Gita* to the Epic which is an esoteric document of divinely intuited truths·[1] केवलेश्वरज्ञानदृष्टार्थ·युक्तां महाभारतसंहिताम् Hence, the main subject-matter of the *Gita* too, must be the nature and majesty of God: केवलभगवत्स्वरूपपरा । all other contents of the

[1] Vide the views of Jnanesvara, in this connection.

text re Matter and souls and means of release etc., being relative to it (आनुषङ्गिक). While other commentators had missed this central thought of the *Gita* and struggled with its interpretation in terms of such problems as whether its central teaching was pure Karma or Jnana or Bhakti or Jnanakarmasamucchaya and so on, Madhva resolutely stuck to the highest perspective of the *Gita* viz. God Himself in the first instance and at the highest level Whatever else it might contain, is only subsidiary to this end. The governing thought (Mahatatparya) of the Gita as indeed of the entire Vedasastra, according to him is that God is the ONE INDEPENDENT TRANSCENDENT CUM IMMANENT REFERENCE OF THE ENTIRE UNIVERSE He is immenent in each individual and in every particle of Matter and sustains them at every point and stage of their evolution and life. This great truth is shown by him to run thro' the teachings of the *Gita* as their warp and woof and give meaning and significance to everything else it teaches. It is the master-key to the understanding of its secrets, its enigmas and generalisations.

We hear also the vibrating call of his metaphysical Ideology that everything in finite reality, derives its existence reality knowledge, activity etc, from the One Source of all existence reality, knowledge and activity: तदधीनसत्ताप्रतीतिप्रवृत्तिमत् a thesis which is repeatedly stressed by him in every one of his later works The text from the *Bhagavata* (ii 10,12): —

द्रव्यं कर्म च कालश्च स्वभावो जीव एव च ।
यदनुग्रहतः सन्ति न सन्ति यदुपेक्षया ॥

which forms the corner stone of his thought, is already found cited here with all the far reaching metaphysical implications which it has for him We also find here, decisive anticipations of his own distinctive interpretations of certain crucial sutras of Badarayana which were later on elaborated by him in his *Brahmasutrabhashya* and other works (cf his references to the principle of Gunopasamhara in the interpretation of the Sutras, and the specific sense in which sutras such as यावदात्मभावित्वात्तु (ii, 3 30) आनन्दादयः प्रधानस्य (iii, 3 12) शरीररूपकविन्यस्तगृहीतेः (i, 4,1) आभास एव च (ii, 3, 50) the conception of Jivas as an Amsa or Pratibimba of God, of अहंग्रहोपासना (G B xiii, 2) of the different kinds of Uadhis of Jivas including a नित्योपाधि, the classification of कर्मफल into इष्ट and अनिष्ट and their scope and bearings on अपरोक्षज्ञान, the untenability of भगवद्द्वेष as a means of realisation (G B.

xviii, 12) the doctrine of Taratamya in Sadhanas and bliss in Moksha (ii 52) and the interpretation of Advaitic texts such as ध्यायतीव; यत्र नान्यत्पश्यति; यथोदकं शुद्धे शुद्ध मासिक्तम् (ii. 50) etc.

Madhva finds his favorite metaphical ideology of the knowledge of the Brah man as the true and ultimate source of all being and becoming of the finite universe and of every activity and functioning or form of expression of matter and souls, most revealingly taught in the VII chapter of the *Gita* significantly termed the Chapter of Jnana and Vijnana Yoga.

The texts अहं कृत्स्नस्य जगतः प्रभवः प्रलयस्तथा (vii, 6) and रसोऽहमप्सु कौन्तेय (vii, 8) and others of their kind, are shown to embody a far deeper philosophical conception of Brahman's causality of the world at each successive stage or aspect of the evolution of matter or the lives of souls, than is apparent on the surface We have only to contrast the explanations of Samkara under vii, 6 यस्मान्मम प्रकृतिः कारणं सर्वभूतानां अतोऽहं कृत्स्नस्य प्रभवः । प्रकृतिद्वयद्वारेणाहं जगतः कारणमित्यर्थः ॥ with that of Madhva to realise its grave philosophical limitations Samkara's explanation amounts to this that while the two Prakritis mentioned in vii,4 and 5 are *alone* dependent on God, the origination, existence, functioning and disintegration etc , of the entire Universe in and thro' its various stages of development, flow from the nature of the Prakritis themselves, once they are brought forth by God and are in themselves independent of God It is to correct this unphilosophic view that Madhva emphasises that God is not only the source of the Prakritis, but that He is also directly the source of the causality of Prakriti towards its. evolutes and their subsequent forms of manifestations See what a profound observation it is that he makes under this text: प्रभवादे सत्ताप्रतीत्यादेः कारणत्वाच्च प्रभव इत्यादि ॥ This is precisely the teaching of the Upanishad तत्सृष्ट्वा तदेवानुप्राविशत् तदनुप्रविश्य सच्च त्यच्चाभवत् *(Taitteriya)* So fully imbued is Madhva with the spirit of this teaching, that he reiterates it every now and then in his *Brahmasutrabhashya* तत्र तत्र स्थितो विष्णुस्तत्तच्छक्तीः प्रबोधयन् । एक एव महाशक्तिः कुरुते सर्वमञ्जसा ॥ That he regarded this as the essence of the teaching of the *Gita* is clear from his iteration of it under ii, 50 अतो 'यत्र नान्यत्पश्यति' इत्याद्यपि तदधीनसत्तादित्वाच्चि । अन्यथा कथमैश्वर्यं स्यात् ॥ and elsewhere in the *Sutrabhashya*: प्रकृतिमनुप्रविश्य तां परिणाम्य, तत्परिणामनियामकतया तत्र स्थित्वा आत्मनो बहुधाकरणात् ॥

Whether one accepts Madhva as a divinely appointed Teacher come to awaken the world to the fulness of Divine Majesty Immanence and Transcendence, or looks on him as a great Thinker who discovered a new thought-current in the Gita and other basic Scriptures of his country and wanted to give it a powerful expression for the spiritual benefit of his fellowmen, one cannot fail to be impressed by the dizzy heights to which to which he has taken us in the conception of God's Transcendence and the deep levels of His Immanence which he has revealed to us by his analysis of the subject

The idea that God is the true and ultimate source of the very existence, reality knowledge and activities nay, of even the very natures and characteristic properties of everything in the Universe (cf द्रव्यं कर्म च कालश्च स्वभावो जीव एव च । यदनुग्रहतः सन्ति *(Bhagavata)* is most profoundly brought out by Madhva from the passages: रसोऽहमप्सु कौन्तेय प्रभास्मि शशिसूर्ययोः ।

× × × × vii, 8-10

His commentary on the verses shows the illimitable extent of Divine Immanence: अबादयोऽपि तत एव । तथापि, रसादिस्वभावाना मागणां च स्वभावत्वे च विशेषतोऽपि नियामक । न त्वबादिनियमानुबद्धो रसादिः तत्सारत्वादिश्चेति दर्शयति "अप्सु" "रसः" इत्यादि विशेषशब्दैः ॥ Jayatirtha brings out the penetrating significance of Madhva's stand here, by the counter-illustiation of weavers and other craftsmen whose creative efforts are directed to the production of certain products and do not extend to their properties (gunas) of color taste or smell etc , or the characteristics of these qualities themselves such as *rupatva*, *gandhatva* These are contingent on the characteristics of the objects themselves Not so in the case of God, whose causality applies as much to the bringing into being of the objects as to endowing them with their specific properties and conditioning the essential characteristics of those properties themselves! It is to bring home to us *this* point that the Lord teaches Arjuna that He is 'taste in the waters, manhood in men, intelligence of the intelligent, strength of the strong and life in all existence' (vii, 8-10)

It is because of this all-penetrating immanence and *niyamakatva* of God that the Scriptures sometimes identify Him with the Universe as a whole, in a large metaphysical sense : सर्वं खल्विदं ब्रह्म तज्जलानिति शान्त उपासीत ॥ That such an identification includes the insentient reality too, in its sweep, would show that it must be

understood in a highly specialised sense and from a mystic point of view rather than in a flat and ordinary sense. Again and again Madhva shows us in his *Gitabhashya* the correct approach to such august teaching of the Sastra: ब्रह्मार्पणं ब्रह्महवि· × × × । सर्वमेतत् ब्रह्मेत्युच्यते तदधीनसत्ताप्रवृत्तिमत्वात् न तु तत्स्वरूपत्वात् । उक्तंहि—

We have already observed that Madhva is able to find more consistent and commensurate explanations of many crucial verses of the *Gita* which have not been satisfactorily explained by his predecessors. To quote a few instances· The line नित्य: सर्वगत:स्थाणुरचलोऽयं सनातन: (ii, 24) describing the nature of the self has not been properly accounted for by Ramanuja (1) The term "Sarvagata" would appear to go against the atomicity of the self established in the *Brahmasutra* (cf. ii, 3. 21) according to Ramanuja (2) Notwithstanding the doctrine of immortality of the soul, the statement in ii, 19, नायं हन्ति न हन्यते । if literally understood, would be difficult to reconcile with the statement of Krishna himself in xi, 34, where Arjuna is *asked to kill* those whom the Lord has *already slain*. This demands an explanation not forthcoming form the other commentators (3) The preamble to Samkara's and Ramanuja's explanation of ii, 26. is most improbable. The former's view that the verse supposes for argument's sake that the Jiva is impermanent, is amusing and so is Ramanujajs attempted explanation on the presumption of the body itself being regarded as the Atman here, after the clear establishment of their distinction in ii, 22 (4) The term "Asat" in ii 16, has not been adequately interpreted by Samkara or Ramanuja The former treats it as equivalent to the opposites of heat and cold (शीतोष्णादय:) which are arbitrarily dubbed as "Asat" (unreal), in which case the question of "enduring" them will not arise. The latter takes "Asat" to mean 'bodies' constituted by Acit. But the Acit is as much a reality in Ramanuja's philosophy as Cit, both being adjuncts to Isvara These explanations are therefore far from happy or natural (5) The Bhashyas of Samkara and Ramanuja have not resolved the apparent contradiction noticeable between the attitude to the Veda taken up in त्रैगुण्यविषया वेदा· (ii, 45) and यावानर्थ उदपाने .... (ii, 46) on the one hand and in वेदैश्च सर्वैरहमेव वेद्य· (xv, 15) Here, Samkara limits the scope of the Vedas (ii, 46) to the world of Traigunya alone; while Ramanuja opines that even amongst the Vedas the Mumukshu should take up such things as are conducive to Moksha and leave out the rest of its teahcings

सर्वेषु वेदेषु वैदिकस्य मुमुक्षोः यदेव मोक्षसाधनं तदेवोपादेयं नान्यत्[1] । वेदोदितमपि न मोक्षसाधनव्यतिरिक्तमुपादेयम्; अनधिकृतत्वात् (Desika) which presumes that the Vedas have two kinds of truths to propound which is opposed to the Lord's declaration in xv, 15 cd) (6) No good reason has been given by Samkara for the Lord's referring to himself in ii, 12. Ramanuja explains it as an illustration to establish the eternity of souls.[2] Madhva while accepting the explanation and working out the syllogism [3] derives from it one other corollary that the Jivas are the Pratibimbas of Isvara (metaphysically dependent) which he applies to the interpretation of certain difficult verses which follow:

अनाशिनोऽप्रमेयस्य (ii, 18)

य एनं वेत्ति हन्तारं (ii, 19)

नित्यः सर्वगतस्थाणुरचलोऽयं (ii, 24)

आश्चर्यवत्पश्यति कश्चिदेनम् (ii, 29)

In all these cases an explanation in terms of Bimbapratibimbabhava, between God and soul, gives greater significance to the declarations. Thus according to Madhva, the Jiva is "aprameya" (ii 18) not in himself but *as* a Pratibimba of the Supreme; that the belief in his killing another or being killed by another is a misplaced one in so far as God Himself is the One Independent Person who does anything in fact and the reference to Jiva's killing is a secondary one resting on Pratibimbakriya which is Bimbadhina The same figure is applicable to the interpretation of नित्यः सर्वगतः स्थाणुः and आश्चर्यवत्पश्यति। The occurrence of श्रवणायापि बहुभिर्यो न लभ्यः × × आश्चर्यो वक्ता in the *Katha Upanishad* (i, 2 7) in an obviously Brahma-prakarana

[1] cf अपरे तु, यत्कर्मसमुच्चितं मोक्षसाधनं तत्कर्मपर एव वेदभागोऽधिगन्तव्यः नतु समस्तवेदाभ्यासेनायुः समापनीयमिति । तन्निराचष्टे (Jayatirtha)

[2] यथाहं सर्वेश्वरः परमात्मा नित्य इति नात्र संशयः तथैव भवन्तः क्षेत्रज्ञा आत्मानोऽपि नित्या एवेति मन्तव्याः । एवं भगवतः सर्वेश्वरात् आत्मनां परस्परं च भेदः पारमार्थिक इति भगवतैवोक्तमिति प्रतीयते॥

[3] ईश्वरनित्यत्वस्याप्रस्तुतत्वाद्दृष्टान्तत्वेनाह—न त्वेति । यथाहं नित्यः सर्ववेदान्तेषु प्रसिद्धः एव त्वमेते जनाधिपाश्च नित्याः । See Jayatirtha for two lines of inferential judgment based on this: तत्र ये भगवतः कृष्णस्येश्वरत्वं नित्यत्वं च न जानन्ति तान्प्रति यथाश्रुतैव योजना । दृष्टान्तस्तूत्तरत्र भविष्यति । ये तु तज्ज्ञात्वापि जीवनित्यत्वमेव न जानन्ति तान्प्रत्यन्यथा योजनीयमित्याह–ईश्वरेति ॥

gives strong support to Madhva's interpretation of it *here* in the *Gita* in terms of the Parabrahman as the Bimba of Souls.

The *Gitabhashya* of Madhva discloses a remarkable fact that already while writing it, the Acharya had collected or was in possession of a vast mass of authorities and interpretative literature of a very wide range, which he brought to bear on its interpretation. The range and extent of these authorities and the clinching nature of the evidences furnished by them in favor of his line of interpretation of the Sastras, show that he had by his energy and scholarship discovered an old and forgotten line of rigorous Theistic interpretation and focussed attention upon it, by his writings.

That many of these works cited by him are not *now* available can neither detract their validity nor impugn his *bona fides* in citing them No doubt, some laterday critics of Madhva, like Appayya Dikshita, have tried to discredit his interpretations on these grounds. But hard words break no bones There are many *prima facie* grounds that render it probable that these citations are genuine and not faked, This is a major problem by itself and should be taken up as such One may however draw attention to a few interesting points which throw a favorable light on the issue. A comparison of the sources cited in the *Gitabhashya* and the *Gita-Tatparya* (which latter is admittedly a later work) shows that the *Brahma-Tarka*, one of the source books of Madhva from which he makesf requent citations in his *Brahmasutrabhasya, Vishnutattvanirnaya* and the *Gita-tatparya, has not been quoted at all* in the *Gitabhashya*, which we all know, was the very first philosophical work of Madhva One can safely infer form this that Madhva had either not yet come across the work or made use of it while writing his first work. This means that he was at no time sailing under false colors, that he took pains to collect materials to reinforce his line of interpretations and make use of them as and when he came across them His own remarks in his *Mahabharata-Tatparyanirnaya* (ii, 7-8) would bear out that he was a patient collector of materials, as much as any conscientious modern researcher Some of the untrace-able texts bear an unmistakable stamp of genuineness in referring to names of certain interlocutors figuring in the passages Cf. 'महादेव परे जन्मस्तव मुस्तिार्निरूप्यते'इति नारदीये। or in citing just so much of a preceding quarter of a hemistich and a succeeding quarter as to cover a given point: Cf. under ii, 62 × × × × मोहसञ्ज्ञितम् । अधर्मलक्षणं चैव नियतं पापकर्मसु ॥ तथा चान्यत्र–सम्मोहोऽधर्मकामिता । "यो भुक्ते स तु न ब्रूयात्" इत्यादौ (iii, 17).

Or again, the passage from *Vyasasmrti* शुद्धात्मतत्त्वविज्ञानं साङ्ख्यमित्यभिधीयते । cited in support of his interpretation of the term "Samkhya" (ii, 39). The *Vyasasmrti* is a work frequently cited by him. It is not now extant. The Smriti work current by that name, is not the work that he cites. But the identical text from the non-extant *Vyasasmrti* of Madhva, has been cited in the *Vishnusahasranamabhashya* (Verse 10) attributed to Samkara. Irrespective of whether this Samkara is an earlier or a later one, this agreement throws further light in favour of Madhva

On a large number of crucial verses, we have from Madhva, far better interpretations than those attempted by others These prove his mettle as an Interpreter. For example, he links नासतो विद्यतेऽभावो नाभावो विद्यते सत: which is otherwise hanging loose in the context, with the inferential judgment of the Anaditva of souls in ii, 12, as furnishing the necessary illustrations in point. Here "Asat" signifies Prakrti (on the sound authority of *Bhagavata* i, 2 3) It is eternal not being subject to destruction (*abhava*) In the second half, the Brahman is cited as another example of an eternal substance that knows no destruction (*abhava*). The repetition of the term "abava" in ii, 16 ab, is on account of special interest in the matter (adara) The explanation is certainly an improvement on those of Ramanuja and Samkara Bal Gangadhar Tilak, is however mistaken in thinking that Madhva takes "Asat" to mean "bodies" and treats them as eternal. [1]

मात्रास्पर्शास्तु कौन्तेय शीतोष्णसुखदु:खदा: ।
आगमापायिनोऽनित्यास्तांस्तितिक्षस्व भारत ॥ (ii 14)

is another pregnant verse of the Gita, whose full significance has been missed by other commentators Their explanations are flat and unimpressive and amount to a truism that contacts of sense-organs with objects, cause pleasure and pain This entirely fails to take note of the particle "तु" that is found in the text Madhva infuses

[1] cf. तरी व्यक्त किंवा दृश्यसृष्टींत पडणारे मनुष्याचे शरीर नाशवंत म्हणजे अनित्य आहे, असे पुढे १८ व्या श्लोकांत स्पष्टच म्हटलें आहे । म्हणून आत्म्या बरोबर देहही भगवद्गीतेने प्रमाणें नित्य मानिता येत नाहीं, एक नित्य व दुसरें अनित्य आहे असे उघड सिद्ध होतें । तथापि सांप्रदायिक दृष्ट्या ओढताण कशी करितात हें वाचकांच्या लक्षात येण्यासाठी माध्वभाष्यांतील या श्लोकाचा अर्थ नमुन्यासाठी आम्ही येथें दिला आहे ॥ pp. 26-27 *Sri Bhagavadgita*, Marathi Translation. and Commentary by B. G. Tilak Vol I Poona 1924

a challenging significance into the particle and arrives at a new interpretaion which gives the passage an altogether new turn: मात्रास्पर्शास्तु कौन्तेय शीतोष्णसुखदुःखदाः ?
The question elicits an answer in the negative and brings in an ellipsis that it is *not the mere contacts that cause pleasure and pain; but contacts inspired by personal attachment* (अभिमान) of the percipient towards the things experienced. It is this attachment that lies at the root of all sensations of pleasure and pain. Madhva shows this by an analysis of the experiences of Waking, Dream, Sushupti and Death, and concludes that it is the contact of the objects accompanied by the false sense of attachment to the body as "mine", that is responsible for the reactions. So then, one who frees himself from such attachment, would never be affected by such reactions. Madhva's exposition of the part played by attachment or Abhimana, as a vital factor of our life of pleasure and pain, is thus, something more then a mere verbal correction of his predecessors' interpretations. It gives us the correct psychological clue[1] to the understanding of the passage in all its bearings. He also gives a more pertinent rendering of "Matra" as sense-objects (विषयाः) instead of "senses" (इन्द्रियाणि), on the authority of recorded usages, as in *Bhagavata* x, 87, 2.

Some of the interpretations of Samkara and Ramanuja look tame and pointless by the side of Madhva's more telling and pointed ones. A few examples at random, may be given.

(1) अशोच्यानन्वशोचस्त्वं प्रज्ञावादांश्च भाषसे ।
गतासूनगतासूंश्च नानुशोचन्ति पण्डिताः ॥

Samkara renders the first quarter: Thou grievest for those whom thou should not grieve for". This involves a logical defect of "Asiddhasya anuvada" (saying something that is to be proved) as pointed out by Jayatirtha. The term "Prajnavada" has been literally understood as "wise words" by both Samkara and Ramanuja, which Madhva shows to be entirely misplaced, and opposed to the context The Lord does not certainly approve of Arjuna's grief for Bhishma and others.

---

1 cf. "If a thing is not loved, no quarrels will arise concerning it, no sadness will be felt if it perishes, no enemy if another has it, in short, no disturbances of the mind" Spinoza *De Intellectus Emendations,* quoted p 148, *Gita, Translation & Notes,* S. Radhakrishan 1948.

The proposition अशोच्यानन्वशोचः has then, to be read the other way about: यानन्वशोचः तेऽशोच्याः to yield a proper judgment: Those for whom you have grieved are'nt fit to be grieved for, so grieve not. Even so, the second proposition too, should be read· यांश्च भाषसे ते प्रज्ञावादाःस्तो न भाषणीयाः—The words you have spoken are sapient words So speak them not. This is the only way in which the Lord's admonition to Arjuna could be rightly understood Even supposing that Arjuna regarded his speech beginning with दृष्ट्वेमं स्वजनं कृष्ण × × × × to be words of wisdom, it would be inappropriate for the Lord who is criticising him for his stand, to compliment him for his words. It would thus be clear that प्रज्ञावादान् is not to be taken at its face value but as "स्वमनीषोत्थवचनानि" "according to your own distorted light", as has been done by Madhva The formation of this compound and its syntactical implications have been fully explained by Jayatirtha (in his *Prameyadipika*) who makes out a good case for accepting Madhva's explanation of प्रज्ञावाद in preference to those of Samkara and Ramanuja. It may perhaps be mentioned, in this connection, that Madhva's very suggestive interpretation of "प्रज्ञावाद" gets unexpected support from the Kashmirian reading:[1]

1 The relative merits of the Kashmirian and the Vulgate reading have been discussed by Otto Schrader (Kashmirian Recension) Drs Barnett and Belvalkar. Prof. Rudolph Otto, in his thought- provoking work "The Original Gita" (Transl., by S E Turner London 1939) opines that "the Vulgate term Prajnavada" is a questionable and disputed construction and that he has attempted to derive some meaning from it tho' he prefers the Kashmirian reading He however notices Madhva's rendering and Jayatirtha's commentary on it Judging from similar compounds in the *Gita* like अवाच्यवाद and वेदवाद, one may *not* object to the genitive *Tatpurusha* in "Prajnavadan" as made out by Jayatirtha. The sort of "Madhyamapadalopi-construction suggested by Belvalkar misses the point of the Lord as already made clear Objection to Jayatirtha that "the poet was not thinking of the contrast with the doctrines of writings or of masters but to human reflection and judgment which are incapable of insight into God's eternal decrees" (*Original Gita*, pp 280-1, *Notes*) curiously enough, only lends indirect weight to Madhva's interpretation स्वमनीषोत्थवचनानि based on more or less similar grounds: नहि बुद्धिमन्तो नारायणद्विट्तदनुबन्धिनिग्रहमधर्मं वदन्ति । न च धर्माधर्मविषयत्वमात्रेण बुद्धिमद्वादो भवति; बौद्धादेरपि तत्त्वसङ्गात् *(Prameyadipika.)*

अशोच्यनान्वशोचस्त्वं प्राज्ञवन्नाभिभाषसे

The second half: गतासूनगतासूंश्च नानुशोचन्ति पण्डिताः । has been equally unimaginatively rendered by Samkara and Ramanuja as "wise men do not grieve for the dead *and the living*". It is not clear on this explanation, why the wise or for that matter anybody should at all grieve for the living! Unless they wish them to die! The only way in which we can put some real sense into the text is by taking the particle "च" with Madhva, as expressive of comparison: Cf Jayatirtha (*Prameyadipika* ii, 12) कस्मात्कारणात्पण्डिता अप्यगतासूनिव गतासूनामस्त्रविनाशान्नानुशोचन्तीति भाव· This would impart to the passage: गतासूनगतासूंश्च नानुशोचन्ति पण्डिताः a new and lively significance that it never had before in other interpretations and make it signify that the wise do not at all grieve for the dead even as they do not for the living. The provenness of such a sense of "comparison" (इवार्थे) for the particle "च" is fortunately demonstrable on the authority of the following passage from the *Mahabharata* that I have been able to discover for myself:

गृहीत्वा कीचकं भीमो विरराज महाबलः ।
शार्दूलः पिशिताकांक्षी गृहीत्वेव महामृगम् ॥ (iv, 22, 73)

whereof the commentator Nilakantha records a *varia lectio*: गृहीत्वा च upon which he comments: 'गृहीत्वा च' इति पाठे इवार्थे चः । This is sufficient to lend weight to Madhva's explanation of the force of "च" in *Gita* ii. 11) in terms of इव । It is also interesting to note in this connection that the variant reading noted by Nilakantha is supported by the evidence of Manuscripts recorded in the great Critical Edition of the Epic (Virataparva) by the Bhandarkar Oriental Research Institute, Poona, that at least three Manuscripts· utilised therein

Dn2 (Bombay Govt. Collection deposited in the BORI,
Vishrambag, dated A D 1614
D11 Tanjore Sarasvatimahal Library No. 8315
D12 ....do........ .... No. 8322.

read: गृहीत्वा च.

In this connection, one cannot but deplore the fact of the valuable Mss. of the Epic preserved in the Udipi Mutts and that of Vadiraja's commentary on the whole of the Epic, not having been made available to the Bhandarker Research Institute, Poona, for purposes of collation with the other Mss. of the South Indian Recension. This, if done, would throw a good

deal of light on the nature of the Epic Recension followed by Madhva in his *Mahabharatatatparyanirnaya* and other works and vindicate the *bona fides* of his readings on the basis of sound Mss. materials. Much depends on readings at times, as in his quotation from the *Mokshadharma* in his *Sutrabhashya* i, 1, 3, where his reading is *not* attested by any of the published editions or Mss. of the Southern or Northern Recension (except Vadiraja's) or of the following (*in Mbh. T Nir* ii 164, 6) from the *Virataparva*

वीराणां शास्त्रविदुषां कृतीनां तत्त्वनिर्णये ।
चत्वारः प्राणिनां श्रेष्ठाः सम्पूर्णबलपौरुषाः ।
भीमश्च बलभद्रश्च मद्रराजश्च वीर्यवान् ।
चतुर्थः कीचकस्तेषां पञ्चमं नानुशुश्रुम ॥

where the point made out by Madhva *rests entirely* on the *order* of the heroes referred to in the verse, which is *not* however attested by the published editions of the Southern Recension,[1] which read:

1. It has to be pointed out, in this connection, that one whole chapter of 40 lines containing a long speech of Duryodhana beginning with the words·

ततो दुर्योधनो वाक्यं श्रुत्वा तेषां महात्मनाम् ।
मुहूर्तमिव सञ्चिन्त्य सचिवानिदमब्रवीत् ॥
श्रुतं ह्येतन्मया पूर्वं कथासु जनसंसदि ।

× × × ×

in which he gives a shrewd guess based on the sensational report by the spies, of the killing of Kichaka, that the Pandavas must be in hiding in the city of Virata, is *not* found in any of the Northern Mss. collated by the Bhandarkar Institute for the Critical Edition All the Northern Mss including the Sharada codexes of its Kashmir, utilised for the purpose and all the printed editions of the Virataparvan according to Northern Recension (including the Bombay edn with Nilakantha's Comm) drop this chapter and many others found in the Sothern Recension, elsewhere. The Critical Edition of the BORI therefore, omits these from the body of its constituted text and gives all such chapters and additions in the Appendix with all the variant readings registered by the Telugu, Grantha and Malayalam Mss of the Southern Recension. Prof P. P S Sastri's printed edition of the Southern Recension and the Kumbakonam edition, however, read the above chapter But

बलदेवश्च भीमश्च मद्रराजश्च वीर्यवान् ।
चतुर्थः कीचकस्तेषां पञ्चमं नानुशुश्रुम ॥

It is a pity that when even distant Kerala and Melkote Mss. have supplied materials for the great Indian Critical Edition of the national Epic, the great Mss. source at the Udipi Mutts should yet remain untapped in connection with so outstanding a work of national and universal importance. Even now, it is not too late as many other Parvans of the Epic await critical edition.

(2) धूमेनाव्रियते वह्निर्यथाऽऽदर्शो मलेन च ।
यथोल्बेनावृतो गर्भस्तथा तेनेदमावृतम् ॥ (iii, 38)

Here too, none but Madhva has paused to consider why *three* similes should have been used, where *one* would have sufficed to bring out the meaning as understood by the other commentators! No one but he, has tried to elicit the force or purpose and distinctivness of each of the illustrations. Herein lies Madhva's genius as a Commentator! Samkara simply says here: कथं वैरीति दृष्टान्तैः प्रतिपादयति—धूमेनेति । धूमेन सहजेनाव्रियते वह्निः । यथाऽऽदर्शो मलेन, यथोल्बेन च गर्भः, तथा तेनेदमावृतम् ॥ and Ramanuja follows suit: यथा धूमेन वह्निराव्रियते, यथाऽऽदर्शो मलेन, यथोल्बेनावृतो गर्भस्तथा तेन कामेनेदं जन्तुजातमावृतम् ॥ But, Madhva refuses to follow this beaten track and echo the same idea or repeat the same wooden explanation.

But Madhva is not satisfied with so wooden an explanation He feels it his duty as a Commentator to do justice to the underlying significance of the three distinct

---

the readings given by Madhva, show many vital and important divergences from those of the printed editions *even* of the S Indian recension and of the Telugu, Grantha and Malayalam Mss collated for the S. I. Recension from different places, by the BORI. It appears on whole that Madhva's text represents the Southern Recension rather than the Northen. but, even there, his text reflects a distinctive sub-version of the Southern It is possible that the Mss of the Epic still preserved in the several Mutts at Udipi represent the standard text of the Tulu sub-version of the Epic fixed by Madhva for himself, some eight hundred years ago after a careful collection, critical examination and sifting of readings, as he himself tells us, in his *Mbh. T Nirnaya* (ii, 3-7). What a distinct gain to the value of the S I Recension, if this version were made available to the world without further loss of time and risk of their total loss if they are allowed to decay in their present neglected state!

But Madhva is not satisfied such formal explanations. He feels it his duty as a Commentator to do justice to the underlying significance of the three distinct similes used by Krishna and unveil the distinctive conception at the back of each of them He shows that the three illustrations have reference to three different types of आवरण (concealment) by Kama, operating in three different ways on *three different entities* viz, God, Soul and the Antahkarana, as follows:—

1. यथा धूमेनाग्निरावृत: प्रकाशरूपोऽपि अन्येषां न सम्यग्दर्शनाय, तथा **परमात्मा** ।
2. यथादर्शो मलेनावृतोऽन्याभिव्यक्तिहेतुर्न भवति, तथा **अन्त:करणं** परमात्मादेर्व्यक्तिहेतुर्न भवति कामेनावृतम् ।
3. यथोल्बेनावृत्य बद्धो भवति गर्भस्तथा कामेनावृतो **जीव:** ।

On this refreshingly original interpretation, the illustrations each time acquire a new significance and point, for which one seeks in vain in the other "received explanations" Just see: (1) God tho' personally omniscient, is not known by others who are enveloped by Kama, as Fire by Smoke. (2) The Antahkarana, while enveloped by Kama, is unable to manifest the true nature of the Atman and Brahman in itself, like a Mirror covered over by dirt unable to reflect images clearly (3) The Jiva surrounded by Kama, cannot see God and is held up like the embryo enveloped by the womb, feeling helpless to move about freely. By such masterly and penetrating interpretations of the *Gita*, Madhva has opened our eyes more than any other commentator, to the depth of thought and richness of ideas that lie behind the symbolic and suggestive language of the verses[1] The light thrown by him on the above verse would bear out the justness of his claim that the *Gita* as a part of the *Mahabharata* would also be सर्वप्राणिनामवगाह्यानवगाह्यरूपा and so "ब्रह्मापि तत्र जानाति ईषत्सर्वोऽपि जानति" and that, in these circumstances, he has rightly hinted that there are many more surprising and welcome discoveries of the kind, to be made in his Bhashya: गीतार्थं वक्ष्यामि लेशत: ।

In कर्मण्यकर्म य: पश्येदकर्मणि च कर्म य: ।
स बुद्धिमान्मनुष्येषु स युक्त: कृत्स्नकर्मकृत् ॥ (iv, 18.)

1 In these circumstances, it is really disappointing that the beautiful significance put by Madhva, according to Jayatirtha and others, on the particle "च" in गतासून-गतासूंश्च (ii, 11), should have been completely ignored in favor of the usual wooden explanation of other schools, in a recent Translation of the Gita conforming to Madhva interpretational traditions, issued by the S M S O. Sabha Tirupati 1953

which is a veritable puzzle, he shows that in all *our actions,* (कर्मणि) we must learn to see God's activity, *not ours* (अकर्म) and when we suspend our outward activities as in deep sleep (अकरणावस्था), we must find therein God's ever-present activities going on The explanation is straightforward and spiritually significant:—

स्वप्नेन शारीरमभिप्रहत्यासुप्तः सुप्तानभिचाकशीति ।

शुक्रमादाय पुनरेति चास्त हिरण्मयः पुरुष एक हंसः ॥ (Brh Up. iv.3.12)

The reference to Avyaktopasana in Chapter XII. has been a source of discomfiture to Samkara and a surprise to Ramanuja. Samkara takes "Avyakta" in the sense of Nirguna Brahman; but his *amour propre* as an Advaitin is sure to be rudely disturbed by Krishna's quiet declaration that the meditators on the Avyakta (Nirguna Brahman) come to Him (i e. Krishna the Saguna) ये त्वक्षरमनिर्देश्यमव्यक्तं पर्युपासते । ते प्राप्नुवन्ति मामेव ॥ This would be turning the tables on Samkara and therefore inconsistent with his position. As for Ramanuja, he is forced to take Avyakta as Jiva which is rather strange Stranger still, to have to speak of Upasana of Jiva in any Vedantic parlance In view of these difficulties, there is much to be said for Madhva's interpretation of Avyakta as (Chetana)-Prakrti or Sritattva, an equation for which there is textual authoriiy. The worship of Sritattva is also supported by texts:

त्वया जुष्ट ऋषिर्भवति देवि त्वया ब्रह्मा गतश्रीरुत त्वया । (*Taitt Aran* x, 39 *a*)

The identification of "Kshara" and "Akshara" Purushas in xv. 16 is equally unsatisfactory in Samkara and Ramanuja There is no ground to restrict the term "Kshara" to inanimate things alone so as to exclude the Jivas as is done by Samkara. The use of the term "Purusha" in respect of both "Kshara" and "Akshara" in the *Gita* (xv. 16) would seem to signify that the reference is to be sentient beings alone. Ramanuja evidently felt this difficulty keenly. So, he takes "Kshara" to denote all souls in bondage and "Akshara" to mean "emancipated souls". The unqualified nature of the reference to all living beings (क्षरः सर्वाणि भूतानि) would seem to show that all types of soul's (bound and released) are meant to be comprehended by it, "kshara" denoting liability embodiment The deliberate use of the singular number with reference to the "Kutastha" would also show that even accepting Ramanuja's view of "Akshara", only One such "emancipated soul" and in that case, by preference and preeminence, the "ever-emancipated" (nityamukta) Lakshmi, should have been meant, as accepted by Madhva on other grounds. If

the distinction of bound and released souls were in order here, there is no reason why the internal classification amongst the latter into *Samsara-mukta* (released from bondage) and *nityasuri* (ever-released) accepted by Ramanuja Siddhanta, should *not* have been similarly referred to. The use of "Kutastha" in the singular as contrasted with क्षर: सर्वाणि भूतानि in the plural, shows that "Kutastha" here could *not* possibly refer to Muktas (emancipated souls), who are *many* according to Ramanuja; but to some other Single sentient Principle (viz. Sritattva?). At any rate, Ramanuja could have no objection to Madhva's interpretation of Kutastha-Akshara as the Sritattva (Laksmi) since he too accepts the Goddess Lakshmi of the Bhagavata and Pancharatra systems as a non-jiva, never subject to embodiment and bondage. Samkara too regards the "Kutastha-Akshara" as the Maya-Sakti of Isvara, which comes very near to the Sritattva of Vaishnava theology as the presiding deity of Jada-Prakrti or Maya (cf *Svetasvatara* iv, 10).

Lasting credit is due to Madhva for having given the correct lead to the understanding of the true nature, meaning and scope of Karma-Yoga and its auxilaries in the scheme of spiritual Sadhanas set out in the *Gita*. While Samkara had openly dismissed Karma as fit only for the ignorant folk, Ramanuja had given it an equal status with Jnana as leading to Bhakti [1] Bhaskara and others treat Karma and Jnana as coordinated means of Moksha As a true Vedantin, Madhva subscribes to none of these views He presses the claims of Jnana alone as the ultimate means of release. By Jnana is meant the immediate vision of God (Aparoksha) But he assigns to Karma an adequate place in the scheme of Sadhanas He opposes Samkara's view that Karma by its very nature is rooted in Avidya and is therefore fit only for the ignorant (अविद्यावान्) He contends that such a view is clearly at variance with the spirit of the Sastras which recognise the possibility of Karma going hand in hand with enlightenment: यदेव विद्यया करोति श्रद्धयोपनिषदा तदेव वीर्यवत्तरं भवति । न ह्यस्य कर्म क्षीयते । तमेतं वेदानुवचनेन ब्राह्मणा विविदिषन्ति यज्ञेन दानेन तपसानाशकेन ।। He therefore clears up the misunderstanding of the problem by a clarification of the true status of Adhikaris for Jnana and Karma set out in the beginning of the VI chapter of the *Gita*: लोकेऽस्मिन्द्विविधा निष्ठा पुरा प्रोक्ता मयानघ ।। He shows on the authority of the *Vishnu Purana* (V,), that we have here a reference to two types of natural eligibility fixed by Divine will: the Samkhyas

---

1 cf "ज्ञानकर्मानुगृहीत भक्तियोगम्"—ज्ञानकर्मानुगृहीतत्व ज्ञानकर्मसाध्यत्वम् (Desika Intood, to R G B).

who are meant to approach God mainly thro' Dhyana or meditation and renunciation and the Yogins who are desired to approach him thro' active Karmayoga. But there is no suggestion here that those appointed for Karmayoga are not regarded as *Jnana-nishtas*, much less, that they are steeped in ignorance Nor is such Karmayoga a *step* to Jnanayoga as Ramanuja takes it.[1] Madhva places both types of Adhikarins on a par as *Jnana-nishtas*: द्विविधा आर्पजनाः सन्ति—गृहस्थादिकर्मत्यागेन ज्ञाननिष्ठाः सनकादिवत् । तत्स्था एव ज्ञाननिष्ठा· जनकादिवत । मद्धर्मस्था ऐवेत्यर्थ· × × × × तेऽपि योगिनः ॥ in essence, tho' their approach is different He quotes the instance of King Priyavrata (from the *Vishnu Purana*) who tho' bent upon renucnciation, was prevailed upon by Hiranyagarbha to stick to Karmayoga: सन्ति हीश्वरेच्छयैव कर्मकृत· प्रियव्रतादयोऽपि ज्ञानिन· । तथा ह्युक्तम्—"ईश्वरेच्छया विनिवेशितकर्माधिकारः" इति ॥ It would thus follow from this that but for a few select cases of Sanaka and others, the rank and file of humanity *has necessarily* to adopt the latter course of आधिकारिक and approach God thro' Karmayoga, according to their status in life, and live up to it in the right spirit of dispassionate dedication to God (iii, 19).

The identification of "Samkhya" and "Yoga" in effect in v, 4, confirms the correctness of Madhva's view that both are Jnana-nishtas in fact, and one is not justified in making any invidious distinction of higher and lower between them

Karmayoga is as much a spiritual discipline as the other. In order to make this point clear, Madhva gives a striking reorientation to the entire theory of works underlying the Karmakanda, of the Vedas Thanks to his reorientation, the Karmakanda receives from him, for the first time in the history of Indian philosophy, a proper and edifying explanation of its scope and purpose as aids to spiritual uplift. Tne Karmakanda is not to be treated as a mere "Pravrtti-Marga" in the narrow Mimamsaka sense of the term with no higher promises, potency or possibilities, as has been held by most other Vedantins By raising its status and investing it with a fuller and higher scope, Madhva has been able to rid the thought of the Gita of that unhappy contradiction in the glorification of Vedas as sources of God-knowledge in xv 15 and their seeming censure voiced in त्रैगुण्य विषया वेदाः ii, 45 and यावानर्थः ii, 46

---

1 इहापि कर्मण्येवाधिकार इत्यादिनानभिसंहितफल कर्मानुष्ठान विधाय, तेन विपयव्याकुलतारूपमोहादुत्तीर्णबुद्धेर्ज्ञानयोग उदितः (Ramanuja iii, 3).

He achieves this harmonisation by showing that it is not the intention of (Karmakanda) to stop with the mere fleeting joys of Svarga and make for a never-ending series of transmigrations (ix, 20, 21). Such a narrow estimate of the Vedas has rightly been condemned by the *Gita* as Veda-vada". The results proclaimed in connection with Kamyakarmas like Jyotishtoma, should not be interpreted too literally (ii, 44). They are to be viewed as so many inducements or baits to attract the attention of average humanity which is always impressed by promise of rewards (पुष्पितां वाचम्) Madhva finds support for this interpretation in the texts of the Bhagavata   कर्ममोक्षाय कर्माणि विधत्ते ह्यगद् यथा xi 3, 45

रोचनार्था फलश्रुतिः x, 3, 47

and in the *Gita* ii, 42 He also refers in this connectian to Vedic texts like वसन्ते वसन्ते ज्योतिषा यजेत and विश्वजिता यजेत *which do not contain any express mention of results to be* attained by their performance. This clearly envisages the possibility of such sacrifices being performed by enlightened Adhikaris *without* aspiring for any result which in its turn would imply that the *pursuit of such results is not necessarily enjoined* by the texts From this to the *extension* of the same principle to the performence of every other kind of act or ritual prescribed by Scripture, it is *not a* difficult step. Indeed, we have a most wonderful and admirable exposition of the scope of an average Vedic injunction *a la* ज्योतिष्टोमेन स्वर्गकामो यजेत from Madhva: अत एव कामी यजेतेत्यर्थ । नतु कामी भूत्वेत्यर्थः । This is equally admirably explained by Jayatirtha in accepted technical form: कामानुवादेन यजनं विधीयत इति यावत् । कामविशिष्टयजनं तु नेत्यर्थः ॥ (II 47) The injunction in other words, applies only to the performence not to the results The results are just mentioned in passing (anuvada) *Their* pursuit is *not obligatory* The object of Scripture prescribing sacrifices with set results is thus to induce men to take kindly and readily to Karma in the first instance and then gradually and in course of time make them perform them in the genuine spirit of Karmayoga without hankering for such fruits and thus purify them for Aparokshajnana: अनादिविषयवासनावासितान्तःकरणा न सहसा ज्ञानसाधने कर्मणि प्रवर्तयितुं शक्यन्ते । अतस्तेषां कर्मण्यभिरुचिजननार्थं "स्वर्गकाम" इत्यादिश्रुतिः प्रवृत्ता । कर्मणि प्रवृत्तांस्तु शनैः काम त्याजयिष्यामीत्यभिप्रायवती ॥ (*Prameyadipika on* ii, 47) This is indeed a master stroke of interpretational genius and the discovery of a new *raison d' etre* of Karmakanda Madhva does not flinch from the consequences of such a reorientation of the

karma theory. He readily envisages the possiblity nay necessity of performing the so-called "Kamyakarmas" also, in the true spirit of "Nishkamata". This is clearly supported by the Gita (xviii 6):

एतान्यपि तु कर्माणि सङ्गं त्यक्त्वा फलानि च ।
कर्तव्यानीति मे पार्थ निश्चित मतमुत्तमम् ॥

where the term "एतानि" cannot possibly refer to any other karma like *nitya* or *naimittika*[1]. *This is indeed the most far-reaching interpretation of the practical philosophy of the Gita that has been propounded by any Commentator* We gather from Samkara's commentary on *Gita* xviii, 6 that *an identical view had been held by certain other commentators who had preceded him*[2] A similar reference is to be found in the bhashya of Bhaskara too on *Brahmasutra* iii, 4, 32: केचिदस्मिन्सूत्रे, गृहस्थस्य ब्रह्मार्पणन्यायेन काम्यानि कर्माणि कर्तव्यानीति प्रतिपाद्यत इति वदन्ति । तद्युक्तमयुक्तमिति चिन्त्यम् ॥

Great then, is the credit due to Madhva for having resurrected the genuine view of the Scriptures on this point and given it such an outstanding presentation.

In view of this sublimated conception of Kamyakarmas and of every other variety of Karma, expounded in the *Gita*, Madhva has no difficulty in identifving the true Karma-Yoga with the "Nivrtti-Marga" of the Sastras and contrast it with the narrow hedonism of the Mimamsakas which is to be equated as a Pravrtti-marga This interpretation is clearly supported by the *Vyasasmrti* quoted by Madhva·

निष्कामं ज्ञानपूर्वं यन्निवृत्तमिह चोच्यते ।
निवृत्त सेवमानस्तु ब्रह्माप्येति सनातनम् ॥
(quoted in Madhva's *Mundaka Up Bhashya* i, 2)

1 नचैतानि नित्यनैमित्तिक विषयाणि; तत्र कामप्रसक्त्यभावेन तन्निषेधानुपपत्तेः (Jayatirtha *op cit*)

2 अन्ये तु वर्णयन्ति - नित्यानां कर्मणां फलाभावात् 'सङ्गं त्यक्त्वा फलानि च' इति नोपपद्यते । अत 'एतान्यपि' इति यानि काम्यानि कर्माणि नित्येभ्योऽन्यानि एतान्यपि कर्तव्यानि, किमुत यज्ञदानतपांसीति; तदसत ॥ नित्यानामपि कर्मणामिह फलवत्त्वस्योपपादितत्वात् "यज्ञो दान तपश्चैव पावनानि" इत्यादिना वचनेन ॥ But Jayatirtha's point here is *not* about the possibility of their फल but of कामप्रसक्ति (optional character) which is not possible is regard to obligatrory rites

The same verse (quoted in the *Gitabhshya* too) is also found in *Manu Smrti* xii, 88-89 (Medhatithi). It will be seen that Madhva does not confine his Karma-yoga to the Avidyavastha of Samkara[1], but considers it as the right sort of wisdom and action which even great Jnanins like Janaka and Priyavrata had followed.

The credit of having established Nivrtti-Marga as a life of healthy participation in Karma consecrated to God, is exclusively Madhva's. Its true activistic character had been very much obscured by the trappings of Monistic acosmism and inactivism. Even the flaming ideal of "Nishkamakarma had been reduced to a mechanical discipline *emptied even of the noble desire to* please the Deity: ईश्वरो मे तुष्यतु इति सङ्गं त्यक्त्वा (Samkara on *Gita* ii, 48), which is rightly rebuked by Madhva: अन्यफलाभावेऽपि मत्प्रसादाख्यफलभावात् । इच्छा च तस्य युक्ता 'वृणीमहे ते परितोषणाय' (Bhag IV, 31.40) इति महदाचारात् । अनिन्दनाद्विशेषत इतरनिन्दनाच्च ॥ (II, 47). 'ईश्वरो मे प्रसीदतु इत्यभिसन्धिमपि त्यक्त्वा' इति व्याख्यानं तु पूर्वेणैव निरस्तम् (Jayatirtha II, 48).

The crux of the whole problem of Karma, and Phala is to be found in the famous *Upadesha* of the Lord:

कर्मण्येवाधिकारस्ते मा फलेषु कदाचन ।
मा कर्मफलहेतुर्भूः मा ते सङ्गोऽस्त्वकर्मणि ॥

This verse which is only too well known to every one, has been differently interpreted by different commentators Madhva's is the most happy and suggestive explanation of all At the very outset, he is constrained to repudiate Samkara's uncharitable hit at Arjuna that he is *not fit* for Jnanamarga and is therefore *particularly* advised to take to Karma This not only misses the point, but is also unfair to Arjuna Madhva quotes पार्थाग्निषेण. .... from *Bhagavata* ii, 7 45, to show that Arjuna is a *recognised* Jnani classed with other worthies like Hanuman, Upendra, and Datta apart from his being a Deva and Naramsa, and *as such* preeminently entitled to Jnana. Samkara is not sure of himself either, if Janaka and others quoted in iii, 20, *should* or *should not be* treated as having "attained knowledge", while following the way of works.[2] Madhva sees things in a clear

---

1. विदुषः कर्मासंभववचनात् यानि कर्माणि शास्त्रेण विधीयन्ते तान्यविदुषो विहितानीति भगवतो निश्चयोऽवगम्यते (II, 21)

2. यदि ते प्राप्तसम्यग्दर्शनास्ततो लोकसंग्रहार्थं प्रारब्धकर्मवशात्कर्मणा सहैवासन्न्यस्यैव कर्म संसिद्धिमास्थिता इत्यर्थः । अथाप्राप्तसम्यग्दर्शनाजनकादयः तदा कर्मणा सत्त्वशुद्धिसाधनभूतेन क्रमेण संसिद्धिमास्थिता इति व्याख्येयः श्लोकः ।

light. He knows *where Arjuna, Janaka and others are to be placed and places them there unerringly without any vacillation or mental reservation.* The supreme suggestive power of the words of the Lord, is most beautifully brought out by him· "ते" इत्युपलक्षणार्थम् । तव ज्ञानिनोऽपि न फलकामकर्तव्यता, किमुतान्येषाम्! न त्वस्ति केषांचित् । न तेऽस्तीति (II, 47). There is no backfiring at Arjuna in "ते"[1] in this context, such as we get in Samkara's interpretation According to Madhva, it stands *for persons of all Varnas and Asramas.* The idea is that *even a Jnanin like Arjuna* should'nt entertain any desire for the fruits of his actions while performing them. Such a hankering *may not* be a serious obstacle to the Jnanin's release, since 'he has already had enlightenment, and his release would therefore be assured *But even so,* it *might* cause considerable *delay* in release. Hence the Lord's advise to all Jnanins *thro' Arjuna* to relinquish the desire for the fruits of one's Karma Such being the case, one can easily see the *more serious consequences* of Phalakama among the rank and file of those who are *not* Jnanis. Hence, the Lord advises humanity at large, thro' Arjuna, to give up the desire for fruits completely in any and every Karma as the most effective means of enlightenment and release *This interpretation* shows the words of Krishna to the *best advantage.* It would lead to very ridiculous results, says Madhva, to take "ते" here, in a restricted sense, *as if Arjuna alone* were *not* entitled to desire fruits but others *are!* केषांचित्फलकामकर्तव्यता अस्ति, केवलं ते नास्तीति तु नेत्यर्थः (Jayatirtha) Such a conclusion would be clearly opposed to the spirit of the Sastras: कामान्यः कामयते (*Mundaka* III, 3, 2)

Madhva, also, gives us a *better* and *more satisfactory* sense of the phrase: कर्मफलहेतुः in the light of what has been said in the first half. The explanations of Samkara and Ramanuja miss the true bearings of the third quarter: मा कर्मफलहेतुर्भूः on *a b* कर्मण्येवाधिकारस्ते मा फलेषु कदाचन । Samkara's rendering of ii, 47 c, is· Don't you be the cause (hetu) of your rebirth (*karmaphala=janma*) by hankering after fruits. This is going beyond the terms of reference in *a b* to a much later stage of the bargain Ramanuja feels the difficulty and *tries* to *avoid* it by taking "कर्मफल" as a co ordinate compound (द्वन्द्व) which he renders as: मा कर्मफलयोर्हेतुर्भूः । 'Don't be the cause of Karma *and* its fruits'. He himself feels that this would be

1. कर्मण्येवाधिकारो न ज्ञाननिष्ठायां ते तव ॥ (Samkara)

somewhat inconsistent with the express declaration of rights (हेतुत्व) of the individual in regard to Karma (cf. कर्मण्येवाधिकारस्ते) and so hastens to put in that tho' the cause of action, the individual is here asked to cultivate the spirit of *not* looking upon himself (alone?) as the cause of all actions but to look upon God or the Gunas (also?) as the cause" (Ramanuja's Gitabhashya). Now this is sidetracking the issue before the verse and it also misses the distinction between the possession of a right (अधिकार) and the exercising of it. The issue is limited to whether one is entitled to perform certain Karmas alone or whether one is at the same time entitled to aspire for their results also. There is no concern with the question of the dependence or independence of the individual's 'doership' at all, for the nonce.

Madhva, has therefore, good reason to be dissatisfied with these explanations and suggest a better one by taking "कर्मफलहेतु:" as a Bahuvrihi compound: कर्मफल तत्कृतौ हेतुर्यस्य स मा भू: meaning 'Don't make the fruits of your actions your motive for doing them'. This brings into relief Krishna's anxiety to warn us thro' Arjuna against the general human tendency to make the results the motive-force of our actions. This fits in with the spirit of the following conclusion सिद्ध्यसिद्ध्यो: समो भूत्वा × × × × (ii, 48). It is interesing to see that Dr. Radhakrishnan, who *generally follows* Samkara's interpretations, definitely discards it here and adopts one which is substantially the same as Madhva's: "Let not the fruits of actions be thy motive" (for doing then) (*The Bhagavadgita*, Translation and Notes, Allen and Unwin, 1948, p 119).

Madhva teaches that such a high ideal of Nishkamakarma lighted up by a constant knowledge of Man's dependence on the Deity for his very existence, knowledge, activity etc., would lead to the next step in spiritual evolution viz Jnana

He has also at the same time resolved the conflict of Jnana *vs* Karma as means to Moksha and set at rest the Jnana-karma-Samuccaya-Vada, of Bhaskara and others by clinching the issue in favor of Aparokshajnana: अतोऽपरोक्षज्ञानादेव मोक्ष. । कर्म तु तत्साधनमेव । This is done by him under the verse: कर्मणैव हि ससिद्धिमास्थिता जनकादय: (iii, 20).

This is also an intriguing verse. The instrumental (कर्मणा) with the iterative particle (एव) raise a legitimate doubt in favor of Karma being a direct and only

means of release, which the commentators are naturally obliged to notice. This may be very favorable to the Jnanakarmasamuccayavadins who may take advnatage of the instrumental case with a sociative particle easily understood But the other schools of Vedantins, would find the exclusive emphasis on Karma (कर्मणैव) a bit troublesome. Samkara is quite indefinite here whether Janaka and others referred to here are really Jnanis or not. Ramanuja pleads that "even for those entitled to practise Jnanayoga, the Lord says it would be "more conducive"(श्रेयान्) to Atmadarsana. to adopt Karmayoga and that is why Janaka and others are said to have adopted it" This would not be a correct representation of the teachings of Sastras, but a lame excuse Madhva therefore views the instrumental case as one of associative relation (Sahayoga) without prejudice to the Vedantic position that Moksha is to be attained by knowledge alone, chiefly, Such Karmas as are practised by Jnanins *after* Aparokshajnana, make for exhuberance of bliss in Moksha, according to Madhva. Janaka and others are examples of such type of Jnanins who continue to perform Karmas even after enlightenment (Aparokshajnana) and even *in* release The position has been impressively explained by Raghavendra Svami, in his *Gitavivrti* following the authorities of the Bhashya and the *Prameyadipika*: मुक्तावानन्दातिशयार्थं विहितकर्मणोऽवश्यकर्तव्यतायां ज्ञानिनामाचारमपि प्रमाणयति कर्मणैवेति । जनकादयो ज्ञानिनः कर्मसहिता एव, कर्म कुर्वन्त एव, संपूर्णमोक्षमास्थिताः । ज्ञानमात्रात् मुक्तिसिद्धावपि तत्रानन्दातिशयार्थं कर्म कुर्वन्तीत्यर्थः ॥ We have therefore to take it that the text "कर्मणैव हि" is intended to quote precedents for the view that those who desire welling up of their innate bliss in Moksha, must practise the prescribed Karmas even after Aparokshajnana, and that Janaka and other Jnanins attained *full and complete Moksha* only while continuing to perform their Karmas (कर्म कुर्वन्त एव) after jnana. Tho' Moksha is assured as a result of Jnana itself, the Jnanin might engage in Karma to achieve exhuberance of bliss. (Raghavendra)

Madhva has, thus, taken the most comprehensive view of the Karma-Srutis and the Karmakanda and given them a well-knit explanation correlated to the teachings of the *Gita*. Texts like न ह्यस्य कर्म क्षीयते in the Upanishads show that some karmas are productive of results even after destruction of bondage (i e. *in* release). The only result that can be reasonably associated with them is the welling up of innate bliss and manifestation of newer shades of it by such activity. It is such a prospect that is hinted at and held out in the Gita (iii, 20). All texts

supporting Jnanakarmasamuccaya should be interpreted says Madhva, from this standpoint. He is thus able to find a place for some sort of Jnanakarmasamuccaya in his system, tho' not as a means to Moksha. As regards the status of Karma *per se* as a means of Moksha, he leaves us in no doubt. It is only a "Sadhana" to Aparokshajnana and is not by itself or directly capable of conferring Moksha. Jayatirtha sums up the entire position in the clearest terms explaining the place of Karma in the scheme of Sadhanas in Madhva's philosophy: नाविद्यैवात्मस्वरूपावरणम्; किं तु ईश्वरेच्छापि । तथा च वक्ष्यति । तथा च ज्ञानेनाविद्यायां निवृत्तायां अशेषानिष्टनिवृत्तिर्भवति । स्वरूपसुखं च बहुतरं व्यज्यते । न तु सर्वम् । ज्ञानोत्तरानुष्ठितेन निवृत्तकर्मणा प्रसन्नः परमेश्वरो मुक्तौ विषयानुत्पाद्य तद्भोगेन ज्ञानानभिव्यक्तमपि स्वरूपसुखं व्यक्तीकरोति । अत्र भाष्यकृतैव तत्र तत्र प्रमाणान्युक्तानि ॥ अनेनैवाभिप्रायेण श्रुत्यादिषु मुक्तेः ज्ञानकर्मसमुच्चयसाध्यत्वं चोच्यते ॥

Equally revealing is Madhva's exposition of the place of Bhakti in its twofold aspect as a means (साधनरूपा) and as an end in itself (सिद्धिरूपा) Vide his bhashya on *Gita* II, 52 In this conception of Siddhirupa-Bhakti, in Moksha, he has gone *farther than any known philosopher* or commentator

Monistic acosmism is losing its hold on modern interpreters of *Gita* Its place is being fast taken by Pantheists under the alluring name of Integralists. The views of Aurobindo Ghosh, in this respect, have come to be prominently voiced. According to an authentic exposition of this reorientation of the Gita-thought, given in "*The Message of the Gita* (as interpreted by Sri Aurobindo) Ed by Anilbaran Roy (G. Allen and Unwin Ltd. London, 1946), the Gita idea of the Supreme is an "integral one" embracing within it, the entire gamut of reality-sentient and other. This is said to be the implicaton of the term समग्रम् in vii, 1 and of the declaration वासुदेवः सर्वमिति (vii 19) "If the Brahman is known integrally, in all His powers and principles, then all is known (Vii, 2 cd) not only the pure self but the world of action and nature There is then, nothing else left to be known, because all is that Divine existence. It is because our view here is not thus integral, because it rests on the dividing mind and reason and the separative idea of the Ego, that in mental perception of things there is an Ignorance. We have to get away from this mental egoistic view to the true unifying knowledge" It is contended further that this "new idea" helps the Gita "to sart from the notions of the Samkhya philosophy and yet exceed them and give to their terms, which it

keeps and extends, a Vedantic significance. An eightfold nature is the Samkhya Prakrti. The Samkhya stops there. It has set up an unbridgeable division between the soul and nature. It has to posit them as two quite distinct primary entities. The Gita also, if it stopped there, would have to make the same incurable antinomy between the self and Cosmic nature which would then be only the Maya of the three *gunas* and all this Cosmic existence would simply be the result of the Maya; it could be nothing else. But there is something else, there is a higher principle, a nature of Spirit: परा प्रकृतिर्मम ।" (*Message of the Gita* pp 108–9. f. n)

The above extract sums up the thesis of Integral philosophy adequately. Among ancient commentators, Ramanuja comes nearest to this view tho' he does not openly identify the two Prakrtis referred to here with the *essence of the Supreme.* And unless that is done there can be really no integration. All that Ramanuja says here is that the two Prakrtis which he interprets as Matter and Souls, constitute the "modes" or "Prakara" or "Sesha". *of* the the Supreme and are *HIS* They are clearly subordinate to Him even as the very idea of "Sesha" implies, in Visistadvaita. This is made clear by his commentator Vedantadesika who clinches the matter thus: स्वस्य तद्विलक्षणत्वतच्छेषित्वतन्नियामकत्वदिसिद्ध्यर्थं मे इति तस्याः स्वकीयत्व विधीयत इत्यभिप्रायेणोक्तम्–मदीयेति ॥ (*Tatparya Candrike on Gita* 7 4) Nevertheless, there is a discordant note in Ramanuja. He does not explain, how on his uiew, the Brahman "becomes" the Jiva जीवभूताम् (vii. 5) and yet retains His superiority as Purushottama This is the greatest stumbling block in the case of both Ramanuja and the modern Integralists headed by Aurobindo. There can be no partial diminution or defacement of the Deity to become the Creature The reference to Jivas as "Amsas" of the Brahman, elsewhere, must be otherwise explained

The correct interpretation of the "two Prakrtis" and their interrelation to the Supreme, thus deserves closer attention. The term "मे" in "मे प्रकृतिः" has been unfortunately stretched too far by modern interpreters like Aurobindo and Prof. Vadekar. This is responsible for the wrong conclusions drawn from it. Ramanuja's commentator warns us against seeing any identity here. "मे" as a possessive pronoun is perfectly compatible with difference. The juxtaposition of "मे" and "प्रकृतिः" seems to be in favor of identity. But this is not so in reality For it is not so sure or easy to prove that in "इतस्त्वन्यां प्रकृतिं विद्धि मे पराम् जीवभूताम्" the

reference is necessarily to the Jivas. There are serious objections to such an interpretation which is blindly followed by most commentators on the Gita, ancient and modern. It is here that Madhva asks us to be wary. (1) For, in view of the Gita's acceptance of the plurality of souls as an ultimate fact, (ii, 12; and xiv. 2) the "परा प्रकृति" referred to in the singular, cannot be equated with the individual souls. (See also, the studied use of the plural later in xv. 16cd). (2) Secondly, the term "Prakrti", is nowhere else in the Shastras, met with in the sense of "Jivas". (3) "Prakriti" in the sense of a constitutive elemet, would be singularly inapplicable to the Purushas, who according to the Samkhya philosophy also, are neither Prakrtis, nor Vikrtis (cf. न प्रकृतिर्न विकृतिः पुरुषः *Samkhya Karika*) (4) It would be unphilosophical to regard the Brahman as the result of an integration of itself with two others "Prakrtis". (5) There being no possibility of internal distinctions in Brahman, it would not be fair to speak of its having a "Lower Nature" (अपरा प्रकृति) and a "Higher Nature", whatever these may be. (6) Since the expression "Prakrti" in the first instance of "Apara Prakrti" has been taken to signify a single principle (which is the root cause of the entire material universe (vii, 4), *a like expression* in vii, 5, would naturally seem to be intended to refer to *another species of the same Prakriti*,-[1]. to wit, "CETANA-PRAKRTI" which is also a distinctive principle behind cosmic evolution, taught in the Pancaratra metaphysics,[2] which is adopted by the Gita.

Such an interpretation would have the advantage of connecting the further references to this other Prakrti as in xii. 1, where the question of its worship and meditation is actually raised and in xv. 16 where also the same designation of "Akshara" is met with [3] The Upanishads also, trace the creative process to this principle of Akshara on the analogy of the Spider and its web: यथोर्णनाभिः सृजते गृह्णते च × × × तथाक्षरात्संभवतीह विश्वम् । (*Mundaka*). (7) Another serious

---

1 cf the Vaiyakarana dictum: अस्य गोर्द्वितीयोऽन्वेष्टव्य इत्युक्ते गौरेव द्वितीयोऽन्विष्यते नाश्वो न गर्दभः) from the *Mahabhashya* utilised by Samkara in his B. S B.

2. Cf. अस्येशाना जगतो विष्णुपत्नी । *Yajus* iv, 12, 57.
ईश्वरीं सर्वभूतानां तामिहोपह्वये श्रियम् ॥ (*Srisukta*)

3. Vedanta Desika agrees under xii 1 that Akshara denotes both Isvara and Prakrti in the Shastras.

difficulty in the way of identifying the परा प्रकृति with the Jivas is the statement that it is that which "sustains the whole Universe": ययेदं धार्यते जगत् । The individuals sustain, not the entire world, but their own limited "kshetras" at the most, and cannot, without violence to facts and experience, be claimed to sustain the whole world.

These are sufficient grounds to reject the proposed identification of "Para Prakrti" with the Jivas and press for its identification with the well-known principle of "Cetana-Prakrti" as is done by Madhva. Such an identification would not be open to any of the difficulties raised in respect of the Jivas. It is a single Principle attested by the Scriptures, and one to which cosmic control and other powers are ascribed in Vedic texts: अहं रुद्रेभिर्वसुभिश्चरामि । अहं मित्रावरुणोभा बिभर्मि × (*Ambhrni Sukta*) ईश्वरीं सर्वभूतानाम् (*Srisukta*) This Cetana-Prakriti, is, in Pancaratra theosophy, the presiding deity of Jada-Prakrti and by virtue of that position, is the sustainer of the entire cosmic evolution. The *Pancarata* text: व्यापकावति-संश्लेषादेकतत्त्वाविवोदितौ । cited by Vedantadesika, in the Introduction to his commentary on the *Gitabhashya* of Ramanuja (p. 8 Ananda Press edn)., lends great support to this point.

We may therefore accept Madhva's identification of the परा प्रकृति with "Cetana-Prakrti" without further ado If that is done, the reference to cosmic sustenance becomes easily explained and even the phrase "जीवभूताम्" would find its real etymological explanation as जीवानां प्राणधारिणीम् (sustaining the life-force).

Thus, we see that the imposing edifice of "Integralism" collapses as an untenable hypothesis based on false premises. With the exposure of such fanciful theories, the true philosophy of the Gita emerges more brightly as embodied in the doctrine of Kshara, Akshara and Purushottama, which marks the triumph of THEISM.

The resilient strength and inner vitality of Madhva's interpretations of the Gita, could thus be realised by similar critical examination of many more contexts. This Introduction, I fear, has already become longer than was intended and I shall conclude by inviting the readers to visualise in the light of all that has been said so far, how true and prophetic are the statements made about the works of Madhva in general and of the *Gitabhashya* in particular, by himself and by his disciples:

1. गीतार्थं वक्ष्यामि लेशत:
2. अप्यदूष्यमतनोदनन्तधीर्भूतभाविभवदात्मभि: क्वचित् (M. V. IX.)
3. अन्यै: स्वपक्षनिक्षिप्तदृष्टिभि: स्वाभिप्रायो भगवद्गीतार्थत्वेनारोप्योक्त: । अहं तु गीतार्थमेव वक्ष्यामीति सूचनात् (Jayatirtha.)
4. गीतातात्पर्यभाष्याभ्यामाभ्यां विश्व प्रकाशते (M. Vij)

There is no doubt that following the lead of Madhva and his brilliant commentators, as indicated above, the reders will be able to discover for themselves and appreciate more deeply numerous other outstanding contributions of the Acharya, to a truer, deeper and better understanding of the *Gita* and recognise in him the truest, and safest guide to the correct understanding of the heart of the *Gita* and the spirit of the message of the Song Celestial. If my humble efforts in this diretion enthuse others to go ahead on the same lines and spread the light of his works far and wide, I shall feel well requitted.

I consider it a privilege to be associated with this great work of the Sri Madhvamuni Seva Sangha of Udipi, and invited to contribute this Introduction in English to this mighty work I am thankful for this honour, to my most esteemed friends Sri C. R. Krishna Rao, the Founder-President of the Sangha and to (the late) Sri Panduranga Nayak whose enthusiasm and zeal for propagation of Madhva's philosophy were truly remarkable and contagious, as I actually found during my association with him at Udipi. I sincerely hope that I have herein fulfilled the task which these two friends had assigned to me, to their satisfaction. May the Gracious Lord Sri Krishna of Udipi accept this humble offering at His Feet:

माध्वव्याख्यानवैशिष्ट्यं गीताभाष्यादिषु स्फुटम् ।
यथाप्रज्ञं मया ख्यातं प्रीत्यै माधवमध्वयो: ॥

The Madhvamuni Seva Sangha has placed the entire Madhva world under a great spiritual debt to it by its mighty labors in translating and annotating the thirtyseven works of the great Acharya for the benefit of thousands of Madhvas who are denied access to the originals, for want of time, energy and equipment to master them. The task of translating the works of Madhva offers peculiar difficulties on account of the terseness of his language and the highly condensed and

suggestive nature of his style and arguments and the richness of authorites drawn upon. These works have been the delight of master-minds like Jayatirtha and it would be really presumptuous for the present generation to claim to interpret them correctly in our own way thro' our own languages Yet the Sangha has come forward to attempt the well-nigh impossible task and has achieved commendable success in it. The credit for this must go to the inspiring drive and guidance of its President and the indefatigable energy, enthusiasm, devotion and scholarship of Sri Agrahara Narayana Tantri the well-chosen Translator of the Sarvamula. It is no mean privilege and its successful accomplishment by him is its own reward. His additional explanatory annotations show that he is content not merely with translating but seeks to expound the knotty points of the Master with unerring penetration, with the help of the super-commentaries of Jayatirtha, Raghavendra and other eminent followers of Madhva. No wonder the publications are a befitting tribute to the Master whose philosophical eminence they truly reflect.

॥ ಶ್ರೀಃ ॥

ಅಕಾರಾದಿಕ್ರಮೇಣ ಶ್ರೀಮದ್ಭಗವದ್ಗೀತಾ ಶ್ಲೋಕಾನುಕ್ರಮಣಿಕಾ

ನಿಜಪೂರ್ಣಸುಖಾಮಿತಬೋಧತನುಃ ಪರಶಕ್ತಿರನಂತಗುಣಃ ಪರಮಃ ।
ಅಜರಾಮರಣಃ ಸಕಲಾರ್ತಿಹರಃ ಕಮಲಾಪತಿರೀಡ್ಯತಮೋಽವತು ನಃ ॥

ಅ

ಓಂ

ಕ

ದ

ಲ

ವ

ವ್ಯಾಸಂ ಭಾರತಕರ್ತಾರಂ ಮಧ್ವಂ ಮೂಲಕೃತಂ ತಥಾ ।
ಚೇತೋ ವಾಗ್ದೇವತಾಂ ವಾಣೀಂ ಗುರೂಂಶ್ಚ ಪ್ರಣಮಾಮ್ಯಹಂ ॥

ಯೋಗಃ

1) ಯೋಗಃ = ಮೋಕ್ಷೋಪಾಯವು ಮೋಕ್ಷಕ್ಕೆ ಸಾಧನವಾದುದು. ಅದು (೧) ಕರ್ಮಯೋಗ, (೨) ಜ್ಞಾನಯೋಗ, (ಅಥವಾ ಸಮಾಧಿಯೋಗ,) ಎಂದು ೨ ಎರಡು ವಿಧವು. (ಪು. ೨೧೭) ಕರ್ಮ ಪ್ರಚುರವಾದ ಯೋಗವು ಕರ್ಮಯೋಗವು. ಅಂದರೆ ಶ್ರೀಪರಮಾತ್ಮನಿಗೆ ಪ್ರೀತಿಯಾಗಲಿ ಎಂಬುವ ಬುದ್ಧಿಯಿಂದ ತಮ್ಮ ತಮ್ಮ ವರ್ಣಾಶ್ರಮಗಳಿಗೆ ಉಚಿತಗಳಾದ ಕರ್ಮಗಳನ್ನು ಮಾಡುವುದು. ಈ ಕರ್ಮಯೋಗವು ಮೋಕ್ಷಕ್ಕೆ ಪರಂಪರಯಾ ಕಾರಣವು.

2) ಜ್ಞಾನಪ್ರಚುರವಾದ ಯೋಗವು ಜ್ಞಾನಯೋಗವು ಆ ಅಪರೋಕ್ಷಜ್ಞಾನವು ಮೋಕ್ಷಕ್ಕೆ ಮುಖ್ಯ ಕಾರಣವು. ಅಪರೋಕ್ಷಜ್ಞಾನಕ್ಕೆ ಧ್ಯಾನವೂ, ಅದಕ್ಕೆ ಭಕ್ತಿ ಮೊದಲಾದವುಗಳೂ ಕಾರಣಗಳು.

3) ಪ್ರಥಮ ಷಟ್ಕದಲ್ಲಿ (ಅಧ್ಯಾ ೧—೬ ರಲ್ಲಿ) ಜ್ಞಾನಸಾಧನವನ್ನೂ, ದ್ವಿತೀಯ **ಷಟ್ಕದಲ್ಲಿ** (೭-೧೨ ರಲ್ಲಿ) ಭಕ್ತಿಯು ಹುಟ್ಟುವುದಕ್ಕಾಗಿ ಶ್ರೀಹರಿಯ ಸ್ವರೂಪ ಮಹಿಮೆಗಳನ್ನೂ, ತೃತೀಯ ಷಟ್ಕದಲ್ಲಿ ಜ್ಞಾನೋಪಾಯಾದಿಗಳನ್ನು ವಿವರಿಸಿ ನಿರೂಪಿಸಿರುವರು. ಅದರಲ್ಲಿಯೂ ೧—೧೨ ಅಧ್ಯಾಯ ಪರ್ಯಂತ ಅಲ್ಲಲ್ಲಿ ಬಿಕ್ಕಿ ಹೇಳಿದ್ದನ್ನೆಲ್ಲಾ ಬುದ್ಧಿಯಲ್ಲಿ ಆರೂಢವಾಗುವುದಕ್ಕಾಗಿ ಸಂಕ್ಷೇಪದಿಂದ ೧೩ನೇ ಅಧ್ಯಾಯದಲ್ಲಿ ಹೇಳಿರುವರು. ೧೪—೧೮ರ ಪರ್ಯಂತ ಜ್ಞಾನಸಾಧನವಾದ ನಿಷ್ಕಾಮಕರ್ಮ, ಧ್ಯಾನ, ಇವುಗಳ ಇತಿ ಕರ್ತವ್ಯತಾಂಶವನ್ನು ವಿವರಿಸಿರುವರು.

4) ಅಂದರೆ ಅಧ್ಯಾ ೨. ಶ್ಲೋ ೧೨ ಪು ೪೬ **ನತ್ವೇವಾಹಂ** ಎಂಬುವುದನ್ನಾರಂಭಿಸಿ ಶ್ಲೋ. ೩೦ ಪುಟ. ೧೨೬ **ದೇಹೀ ನಿತ್ಯಂ** ಎಂಬುವ ಪರ್ಯಂತವಾದುದು ಜೀವೇಶ್ವರರಿಬ್ಬರ ಸ್ವರೂಪಜ್ಞಾನವನ್ನು ಹುಟ್ಟಿಸುವಂತಾದ್ದು. **ತ್ರೈಗುಣ್ಯವಿಷಯಾ ವೇದಾಃ** ಶ್ಲೋ. ೪೫ ಪು. ೧೪೪ ಆರಂಭಿಸಿ ೬ನೇ ಅಧ್ಯಾಯ ಸಮಾಪ್ತಿ ಪು. ೩೯೬ ಪರ್ಯಂತವಾದುದು ಶ್ರೀಹರಿಯ ಅಪರೋಕ್ಷಜ್ಞಾನಕ್ಕೆ ಕಾರಣವಾದ ಉಪಾಯದ ಜ್ಞಾನವು ಬರುವುದಕ್ಕಾಗಿ. ಏವಂಚ ೨ನೇ ಅಧ್ಯಾಯದಲ್ಲಿ **ಸಾಂಖ್ಯ ಯೋಗಗಳನ್ನು** ಅಂದರೆ-ಜೀವೇಶ್ವರರ ಸ್ವರೂಪಜ್ಞಾನ ಮತ್ತು ಅದಕ್ಕೆ ಸಾಧನವಾದ ನಿವೃತ್ತ ಕರ್ಮರೂಪವಾದ ಜ್ಞಾನೋಪಾಯ ಇವುಗಳನ್ನು ಹೇಳಿರುವರು

5) ೩ನೇ ಅಧ್ಯಾಯದಲ್ಲಿ ನಿವೃತ್ತಕರ್ಮರೂಪವಾದ ಜ್ಞಾನೋಪಾಯವೆಂಬೀ ಯೋಗವು ಅವಶ್ಯ ಕಾರ್ಯವಾಗಿರುವುದರಿಂದ ಆ ಕರ್ಮಯೋಗವನ್ನು ವಿಶೇಷವಾಗಿ ವಿವರಿಸಿರುವರು.

6) ೪ನೇ ಅಧ್ಯಾಯದಲ್ಲಿ ಜ್ಞಾನಯೋಗವನ್ನು ಅಂದರೆ **ನಿಯುತಂ ಕುರು ಕರ್ಮ ತ್ವಂ** (೩-೮-ಪು. ೨೩೦) ಇತ್ಯಾದಿಗಳಿಂದ ಹೇಳಿದ ನಿವೃತ್ತ ಕರ್ಮವನ್ನೂ **ಯೋ** ಬುದ್ಧೇಃ ಪರತಸ್ತು ಸಃ (೩-೪೨-ಪು ೨೬೬) ಇತ್ಯಾದಿಗಳಿಂದ ಹೇಳಿದ ವಿಷ್ಣು ಸರ್ವೋತ್ತಮತ್ವವನ್ನೂ ವಿಸ್ತರಿಸಿ ಹೇಳಿರುವರು

7) (೫ನೇ ಅಧ್ಯಾಯದಲ್ಲಿ **ಸನ್ನ್ಯಾಸ ಯೋಗಗಳನ್ನು** ಹೇಳಿರುವರು ಅಂದರೆ ಫಲೇಚ್ಛಾದಿಗಳನ್ನು ಬಿಟ್ಟು ಶ್ರೀ ಪರಮಾತ್ಮನಿಗೆ ಪ್ರೀತಿಯಾಗಲಿ, ಎಂಬುವ ಬುದ್ಧಿಯಿಂದ ತಮ್ಮ ತಮ್ಮ ವರ್ಣಾಶ್ರಮಗಳಿಗೆ ವಿಹಿತಗಳಾದ ಕರ್ಮಗಳನ್ನು ಮಾಡುವುದು **ಕರ್ಮಯೋಗವು** ಆ ಕರ್ಮಯೋಗಕ್ಕೆ, ೧) ಕಾಮ ಕ್ರೋಧ ಮೊದಲಾದುವುಗಳನ್ನು ಬಿಡುವುದು. (೨) ಶ್ರೀಹರಿಗೆ ಪ್ರೀತಿಯಾಗಲಿ, ಎಂಬುವ ಬುದ್ಧಿಯಿಂದ ತಮಗೆ ವಿಹಿತಗಳಾದ ಕರ್ಮಗಳನ್ನು ಮಾಡುವುದು, ಎಂದು ಎರಡು ಅಂಶಗಳು. ೩ನೇ ಅಧ್ಯಾಯದಲ್ಲಿ ಸಂಕ್ಷೇಪದಿಂದ ಹೇಳಿದ್ದ ಅವುಗಳನ್ನು ಇಲ್ಲಿ ವಿವರಿಸುತ್ತಾರೆ.

8) ೬ನೇ ಅಧ್ಯಾಯದಲ್ಲಿ ಕರ್ಮಯೋಗದಿಂದ ಸಾಧ್ಯವಾದ ಅಪರೋಕ್ಷ ಜ್ಞಾನಕ್ಕೆ ಮುಖ್ಯ ಸಾಧನವಾದ ಸಮಾಧಿ (ಧ್ಯಾನ) ರೂಪ ಯೋಗವನ್ನು ವಿಸ್ತರಿಸಿ ಹೇಳಿರುವರು.

9) ೭ನೇ ಅಧ್ಯಾಯದಲ್ಲಿ ಧ್ಯಾನವು ಭಕ್ತಿಪೂರ್ವಕವಾಗಿ ಮಾಡಿದರೇನೇ ಜ್ಞಾನಸಾಧನವಾಗುವುದೆಂದು ಧ್ಯಾನ (ಸಮಾಧಿ) ಯೋಗವನ್ನು ಹೇಳಿರುವರು. ಅಂದರೆ ಭಕ್ತಿಯು ಹುಟ್ಟುವುದಕ್ಕಾಗಿ ಭಗವಂತನ ಮಹಿಮೆಯನ್ನು ಹೇಳಿರುವರು.

10) ೯ನೇ ಅಧ್ಯಾಯದಲ್ಲಿ ಭಗವಂತನ ಮಹಿಮಾ ವರ್ಣನ ರೂಪವಾದ ಭಕ್ತಿಯೋಗವನ್ನು ವಿವರಿಸಿ ಹೇಳಿರುವರು.

ಅಗ್ರಹಾರ ನಾರಾಯಣ ಶಂತ್ರಿ.

ಶುದ್ಧಾಶುದ್ಧ ಪತ್ರಿಕೆ Introduction

ಪುಟ	ಪಂಕ್ತಿ	ಅಶುದ್ಧ	ಶುದ್ಧ
10	5	Qtto	Otto
„	7	Gite	Gita
„	11	and rise	and made him rise
„	13	madehim	*Delete*
11	6	bondege	bondage
13	31	partantra satya	paratantra satya
17	10	immenent	immanent
„	30	uadhis	upadhis
19	15	विशेणतो	विशेषतो
„	16	रसा	रस
19	28	all-penettatring	all-penetrating
23	17	abava	abhava
28	19+20	delete	
37	20	then	them
41	8	elemet	element

ಭಗವದ್ಗೀತೆಯ ಗ್ರಂಥದಲ್ಲಿ

೧೨೯	೧೭	ಸಭಾಂವಿತಗ್ಯ	ಸಂಭಾವಿತಸ್ಯ
೧೩೧	೨೮	ಧಿಯತೇ	ಧೀಯತೇ
೨೫೭	೧೮	ತಿಳಿದಿರುವ	ತಿಳಿಯದಿರುವ
೩೮೪	೫	ಭೂಶಸ್ಧ	ಭೂತಸ್ಥ
೪೩೫	೧೩	ದೈವವಂ	ದೈವಂ
೪೮೮	೨೨	ದಿಷಂತಿ	ದ್ವಿಷಂತಿ
೫೭೮	೧೧	ಮಾದಂ	ಮಾದ್ಯಂ
೫೮೯	೧೯	ಭಾರತೇ	ಭಾಗವತೇ
೬೨೩	೧೧	ದಃಖಾನಾಂ	ಭಾವಾನಾಂ

Volume VII – Part 3
ಸಂಚಿಕೆ ೭—ಭಾಗ ೩

ಶ್ರೀಮದ್ಭಗವದ್ಗೀತೆಯು

ತೃತೀಯ ಭಾಗ

ಅಧ್ಯಾಯ ೧೫—೧೮ರ ವರೆಗೆ, ಪುಟಗಳು 711—847
ಕನ್ನಡ ಮುನ್ನುಡಿ ಇಂಗ್ಲಿಷ್ ಮುನ್ನುಡಿ ಸಹಿತ

ಕರೋತು ಮಮ ಕಲ್ಯಾಣಂ ಹರಿರ್ಹಯಮುಖಾಭಿಧಃ ।
ಗುರುಶ್ಚ ಮಧ್ವನಾಮಾ ಮೇ ವರದೋಽಸ್ತು ನಿರಂತರಮ್ ॥

ಪೀ—೧೩ನೇ ಅಧ್ಯಾಯದಲಿ ಸಂಸಾರಕ್ಕೆ ಕಾರಣವಾದ ಪ್ರಕೃತಿ, ಮಹತ್ತತ್ವ, ಅಹಂಕಾರ ತತ್ವ, ಮೊದಲಾದ ತತ್ವಸಮೂಹರೂಪವಾದ ಜಗತ್ಸ್ವರೂಪವನ್ನು ಹೇಳಿ **ಯ ಏನಂ ವೇತ್ತಿ ಪುರುಷಂ** ಇತ್ಯಾದಿಗಳಿಂದ ಶ್ರೀಪರಮಾತ್ಮನೇ ಮೊದಲಾದವರ ಜ್ಞಾನವೂ ಸಂಸಾರದಿಂದ ಬಿಡುಗಡೆಯಾಗುವ ಉಪಾಯವೆಂದು ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟಿದೆ ಅವುಗಳನ್ನು ಈ ಅಧ್ಯಾಯದಲ್ಲಿ ವಿಸ್ತರಿಸಿ ಹೇಳುತ್ತಾ ಭಗವನ್ಮಹಿಮೆಯನ್ನು ಹೇಳುತ್ತಾರೆ ಪ್ರಕೃತ ಜಗತ್ಸ್ವರೂಪವನ್ನು ಹೇಳುತ್ತಾರೆ—

ಗೀ ॥ ॥ ಶ್ರೀಭಗವಾನುವಾಚ ॥

ಓಂ ॥ ಊರ್ಧ್ವಮೂಲಮಧಶ್ಶಾಖಮಶ್ವತ್ಥಂ ಪ್ರಾಹುರವ್ಯಯಮ್ ।
ಛಂದಾಂಸಿ ಯಸ್ಯ ಪರ್ಣಾನಿ ಯಸ್ತಂ ವೇದ ಸ ವೇದವಿತ್ ॥ ೧ ॥

ಅ ॥ ಶ್ರೀಭಗವಾನ್ = ಶ್ರೀಕೃಷ್ಣ ಪರಮಾತ್ಮನು, ಉವಾಚ = ಉಪದೇಶಿಸುತ್ತಾನೆ ಅಶ್ವತ್ಥಂ = ಇಂದಿನಂತೆ ನಾಳೆಯೂ ಒಂದೇ ರೀತಿಯಾಗಿ ಇಲ್ಲದಿರುವುದರಿಂದ ಅಥವಾ ಅಶ್ವದಂತೆ ಚಂಚಲವಾಗಿರುವುದರಿಂದ ಅಶ್ವತ್ಥನೆನಿಸಿಕೊಂಡ ಚೇತನಾಚೇತನಾತ್ಮಕವಾದ ಜಗತ್ತೆಂಬ ವೃಕ್ಷವನ್ನು, ಊರ್ಧ್ವಮೂಲಂ = ಊರ್ಧ್ವ-ಸರ್ವೋತ್ತಮನಾದ ಶ್ರೀಹರಿಯೂ, ಪರತಂತ್ರರಲ್ಲಿ ಉತ್ತಮಳಾದ ಲಕ್ಷ್ಮೀದೇವಿಯೂ, ಅಚೇತನಗಳಲ್ಲಿ ಉತ್ತಮವಾದ ಜಡಪ್ರಕೃತಿಯೂ, ಇವುಗಳನ್ನು, ಮೂಲಂ = ಮೂಲವಾಗಿ ಉಳ್ಳವುಗಳನ್ನಾಗಿಯೂ ಅಧಃ-ಶಾಖಂ = ಅಧಃ ಹಿಂದೆ ಹೇಳಿದ ವಿಷ್ಣು ಮೊದಲಾದ ಮೂವರಿಗಿಂತ ಅಧಮರಾದ ಪೃಥಿವೀ ಅಪ್ ತೇಜಸ್ಸು ವಾಯು ಆಕಾಶ ಮಹತತ್ವ ಅಹಂಕಾರತತ್ವ ಬುದ್ಧಿತತ್ವ ಈ ಎಂಟು ಪದಾರ್ಥಗಳೂ ಇವುಗಳಿಗೆ ಅಭಿಮಾನಿಗಳಾದ ದೇವತೆಗಳೂ ಇವುಗಳು, ಶಾಖಂ – ಶಾಖಾ (ಗೆಲ್ಲು) ಸ್ಥಾನಗಳಾಗಿ ಉಳ್ಳವುಗಳನ್ನಾಗಿಯೂ, ಅವ್ಯಯಂ = ಸರ್ವಥಾ ನಾಶ ಹೊಂದದಿರುವುದನ್ನಾಗಿಯೂ, (ಅಂದರೆ ಪೂರ್ವಕಲ್ಪದಲ್ಲಿ ಹೇಗೆ ಇತ್ತೋ ಹಾಗೆಯೇ ಕಲ್ಪಾಂತರದಲ್ಲಿಯೂ ಇರತಕ್ಕುದು ಒಂದು ಜಗತ್ತು ನಾಶಹೊಂದಿದರೂ ಮತ್ತೊಂದು ಜಗತು ಹುಟ್ಟುವುದರಿಂದ ನದಿಯ ಪ್ರವಾಹದಂತೆಯೇ ಆದ್ಯಂತ್ಯ ಇಲ್ಲದಿರುವುದುದನ್ನಾಗಿಯೂ) (ಜ್ಞಾನಿಗಳು) ಪ್ರಾಹುಃ-ಹೇಳುತ್ತಾರೆ ಯಸ್ಯ = ಯಾವ ಜಗತ್ತೆಂಬ ವೃಕ್ಷಕ್ಕೆ, ಛಂದಾಂಸಿ =

ಋಗಾದಿ ವೇದಗಳೂ ವೇದಾಭಿಮಾನಿ ದೇವತೆಗಳೂ ಇವರನ್ನು, ಪರ್ಣಾನಿ=ಎಲೆಗಳನ್ನಾಗಿ ಹೇಳುತ್ತಾರೋ, ತಂ=ಆ ಜಗದ್ವೃಕ್ಷವನ್ನು, ಯಃ=ಯಾವನು, ವೇದ=ತಿಳಿಯುತ್ತಾನೋ, ಸಃ=ಆತನು, ವೇದವಿತ್=ಸರ್ವ ವೇದಾರ್ಥಗಳನ್ನು ತಿಳಿದವನು. ॥ ೧ ॥

ಪೀ—ಈ ಅಧ್ಯಾಯದಲ್ಲಿ ಹೇಳಲ್ಪಡತಕ್ಕ ಸಾರಾಂಶವನ್ನು ಹೇಳುತ್ತಾರೆ—

ಭಾ ॥ ಓಂ ॥ (೧) ಸಂಸಾರಸ್ವರೂಪತದತ್ಯಯೋಪಾಯವಿಜ್ಞಾನಾನ್ಯಸ್ಮಿನ್ನಧ್ಯಾಯೇ ದರ್ಶಯತಿ ॥ (೨) ಊರ್ಧ್ವೋ ವಿಷ್ಣುಃ । ಊರ್ಧ್ವಪವಿತ್ರೋ ವಾಜಿನೀವಸ್ವಮೃತಮಸ್ಮಿ ದ್ರವಿಣಂ ಸವರ್ಚಸಮಿತಿಹಿಶ್ರುತಿಃ ॥ (೩) ಊರ್ಧ್ವಃ ಉತ್ತಮಃ ಸರ್ವತಃ । ಅಧೋ ನಿಕೃಷ್ಟಂ । ಶಾಖಾ ಭೂತಾನಿ ॥ (೪) ಶ್ವೋಽಪ್ಯೇಕಪ್ರಕಾರೇಣ ನ ತಿಷ್ಠತೀತ್ಯಶ್ವತ್ಥಃ ॥ (೫) ತಥಾಽಪಿ ನ ಪ್ರವಾಹವ್ಯಯಃ । ಪೂರ್ವಬ್ರಹ್ಮಕಾಲೇ ಯಥಾ ಸ್ಥಿತಿಸ್ತಥಾ ಸರ್ವತ್ರಾಪೀತ್ಯವ್ಯಯತಾ ॥ (೬) ಫಲಕಾರಣತ್ವಾಚ್ಛಂದಸಾಂ ಪರ್ಣತ್ವಂ । ನಹಿ ಕದಾಽಪ್ಯಜಾತೇ ಪರ್ಣೇ ಫಲೋತ್ಪತ್ತಿಃ ॥ ೧ ॥

ಅ ॥ (೧) ಪ್ರಕೃತಿ ಮೊದಲಾದ ಕ್ಷೇತ್ರ, ಆ ಸಂಸಾರವನ್ನು ದಾಟಲಿಕ್ಕೆ ಬೇಕಾದ ಉಪಾಯ, ಅಲೌಕಿಕ ಭಗವನ್ಮಾಹಾತ್ಮ್ಯ ಇವುಗಳನ್ನು ಈ ಅಧ್ಯಾಯದಲ್ಲಿ ತೋರಿಸುತ್ತಾರೆ. (ಅಂದರೆ—ಹಿಂದಿನ ಅಧ್ಯಾಯದಲ್ಲಿ ಸಂಸಾರದ ಏಕದೇಶಗಳಾದ ಗುಣಗಳ ಸ್ಥಿತಿಯನ್ನು ತೋರಿಸಿದರು ಈ ಅಧ್ಯಾಯದಲ್ಲಿ ಸಂಪೂರ್ಣ ಸಂಸಾರ ಸ್ವರೂಪವನ್ನು ತೋರಿಸುತ್ತಾ ಸಂಸಾರದಿಂದ ಬಿಡುಗಡೆ ಹೊಂದಬೇಕೆಂಬ ಇಚ್ಛೆಯನ್ನು ಹುಟ್ಟಿಸಿ ಅದರ ಸಾಧನವನ್ನು ತಿಳಿಯಲಿಚ್ಛಿಸುವವನಿಗೆ ಹಿಂದೆ ಹೇಳಿದ ಸಾಧನವನ್ನು ವಿವರಿಸುತ್ತಾರೆ ಅಲೌಕಿಕ ಭಗವನ್ಮಹಿಮೆಯನ್ನು ತೋರಿಸುತ್ತಾರೆ—) (೨) ಊರ್ಧ್ವಃ=ವಿಷ್ಣುವು (ಆ ಅರ್ಥವು ಹೇಗೆ ಸಿಗುವುದೆಂದರೆ—ಪ್ರಮಾಣ ಹೇಳುತ್ತಾರೆ—) ನಾನು ಊರ್ಧ್ವಪವಿತ್ರಃ=ಆದಿಯಲ್ಲಿ ಸರ್ವೋತ್ತಮನಾದ ವಿಷ್ಣುವಿನ ಅನುಗ್ರಹದಿಂದ ಸಂಚಿತ ಪಾಪವಿಲ್ಲದವನೂ ವಾಜಿನೀವಸ್ವಮೃತಂ=ಅಶ್ವರೂಪನೂ ಬುದ್ಧ್ಯಾದಿಗಳಿಗೆ ಪ್ರೇರಕನೂ ಆಗಿರುವ ಪ್ರಯುಕ್ತ ವಾಜಿನೀ ಎನಿಸಿಕೊಂಡ ಸೂರ್ಯನಲ್ಲಿ ನಿಯಾಮಕನಾಗಿರುವ ವಿಷ್ಣುವಿನ ಅನುಗ್ರಹದಿಂದ ಪ್ರಾರಬ್ಧಕರ್ಮದಿಂದ ಬಿಡುಗಡೆ ಹೊಂದಿದವನೂ ಸವರ್ಚಸಂ ದ್ರವಿಣಂ=ಅನುಭವಿಸಲ್ಪಡತಕ್ಕ ಅನರ್ಘ್ಯವಾದ ಧನಸ್ವರೂಪನೂ, ಸುಖಸ್ವರೂಪನೂ, ನಿತ್ಯಾನಂದ ಸ್ವರೂಪನೂ ಆಗಿರುತ್ತೇನೆ ಎಂದು ತೈತ್ತಿರೀಯಶ್ರುತಿಯು. (ಇದರಲ್ಲಿ ಊರ್ಧ್ವ ಶಬ್ದವು ವಿಷ್ಣುವಿನಲ್ಲಿಯೇ ಪ್ರಯುಕ್ತವಾಗಿದೆ.) (೩) (ಊರ್ಧ್ವಶಬ್ದವು ವಿಷ್ಣುವಿನಲ್ಲಿ ಹೇಗೆ ಇರುವುದೆಂದರೆ) ಎಲ್ಲರಿಂದಲೂ ಉತ್ತಮನಾದುದರಿಂದ ವಿಷ್ಣುವು ಊರ್ಧ್ವನೆನಿಸುವನು ಅಧಃ=ನಿಕೃಷ್ಟಗಳು ಶಾಖಾಃ=ಕೊಂಬೆಗಳಂತಿರುವ ಪಂಚ ಮಹಾ ಭೂತಗಳು. ಮೂಲ (ಬುಡ) ಕ್ಕಿಂತ ಕೊಂಬೆಗಳು ನಿಕೃಷ್ಟಗಳು. ವಿಷ್ಣು ಜಡಪ್ರಕೃತಿ, ಚೇತನಪ್ರಕೃತಿ ಸತ್ವರಜಸ್ತಮೋಗುಣ ಇವುಗಳಿಗಿಂತ ಪಂಚಭೂತಾದಿಗಳು ನಿಕೃಷ್ಟಗಳು (ಏವಂಚ ಸಂಸಾರವೃಕ್ಷಕ್ಕೆ ಪಂಚಭೂತ ಮಹತ್ತತ್ತ್ವ, ಅಹಂಕಾರ, ಬುದ್ಧಿತತ್ವ ಇವುಗಳು ಕೊಂಬೆಗಳಂತಿರುವವುಗಳು.) (೪) ಇಂದಿನಂತೆಯೇ ನಾಳೆಯೂ ಕಾಲಾಂತರದಲ್ಲಿಯೂ ಒಂದೇ ರೀತಿ ಇಲ್ಲದಿರುವುದರಿಂದ (ಜಗದ್ವೃಕ್ಷವು) ಅಶ್ವತ್ಥಃ ಎನಿಸುತ್ತದೆ (೫) ಅದಕ್ಕೆ ವಿಕಾರವಿದ್ದರೂ ನದಿಯ ಪ್ರವಾಹದಂತೆಯೇ ನಾಶವಿಲ್ಲದಿರುವುದು ಪ್ರವಾಹತಃ (ಅನಾದಿನಿತ್ಯವು) ಅಂದರೆ ಹಿಂದಿನ ಬ್ರಹ್ಮಕಲ್ಪದಲ್ಲಿ ಹೇಗೆ ಜಗತ್ತು ಇರುತ್ತಿತ್ತೋ, ಹಾಗೆಯೇ ಸರ್ವ ಕಾಲದಲ್ಲಿ ಇರುತ್ತದೆ. ಆದಕಾರಣ ಜಗತ್ತಿಗೆ ಅವ್ಯಯತ್ವವು (ನಾಶವಿಲ್ಲದಿರುವಿಕೆ) (೬) ವೇದಗಳು ಮೋಕ್ಷ, ಕಾಮಗಳೆಂಬ ಫಲಗಳಿಗೆ ಕಾರಣಗಳಾಗಿರುವುದರಿಂದ ಎಲೆಗಳು ಎನಿ

ಸುತ್ತವೆ (ಪರ್ಣಗಳು ಫಲಕ್ಕೆ ಕಾರಣಗಳೆಂಬುವುದು ಹೇಗೆಂದರೆ—) ಯಾವಾಗಲಾದರೂ ಎಲೆಯು ಹುಟ್ಟದಿದ್ದರೆ ಫಲವು ಸರ್ವಥಾ ಹುಟ್ಟುವುದೇ ಇಲ್ಲ (ಏವಂಚ ಲೋಕದಲ್ಲಿ ವೃಕ್ಷಗಳಲ್ಲಿ ಎಲೆಗಳಿದ್ದರೇನೇ ಫಲವು ತೋರುವುದರಿಂದ ವೇದಗಳು ಕಾಮ ಮೋಕ್ಷಗಳೆಂಬುವ ಎರಡು ಫಲಗಳಿಗೆ ಕಾರಣಗಳಾಗಿರುವುದರಿಂದ ವೇದಗಳನ್ನು ಪರ್ಣಸ್ಥಾನೀಯಗಳೆಂದದ್ದು || ೧ ||

ಗೀ || ಅಧಶ್ಚೋರ್ಧ್ವಂ ಪ್ರಸೃತಾಸ್ತಸ್ಯ ಶಾಖಾ
ಗುಣಪ್ರವೃದ್ಧಾ ವಿಷಯಪ್ರವಾಲಾಃ |
ಅಧಶ್ಚ ಮೂಲಾನ್ಯನುಸಂತತಾನಿ
ಕರ್ಮಾನುಬಂಧೀನಿ ಮನುಷ್ಯಲೋಕೇ || ೨ ||

ಅ || ತಸ್ಯ=ಜಗತ್ತೆಂಬ ವೃಕ್ಷಕ್ಕೆ, ಗುಣಪ್ರವೃದ್ಧಾಃ=ಸತ್ತ್ವಾದಿಗುಣಗಳಿಂದ ಪುಷ್ಟಗಳಾದ, ವಿಷಯಪ್ರವಾಲಾಃ=ಶಬ್ದ ರೂಪ ಸ್ಪರ್ಶ ಮೊದಲಾದ ವಿಷಯಗಳೇ ಚಿಗುರು ಎಲೆಗಳಂತಿರುವ, ಶಾಖಾಃ=ಗೆಲ್ಲುಗಳಂತಿರುವ ಮಹತ್ತತ್ತ್ವ ಅಹಂಕಾರತತ್ತ್ವ ಮೊದಲಾದ ತತ್ತ್ವಗಳೂ ಅವುಗಳಿಗೆ ಅಭಿಮಾನಿಗಳಾದ ದೇವತೆಗಳೂ, ಅಧಃ=ತಮಗಿಂತ ನಿಕೃಷ್ಟಗಳಾದ ಶರೀರಾದಿ ಕಾರ್ಯಗಳಲ್ಲಿಯೂ, ಊರ್ಧ್ವಂ ಚ=ತಮಗಿಂತ ಉತ್ಕೃಷ್ಟವಾದ ಕಾರಣವಾದ ಅವ್ಯಕ್ತ ತತ್ತ್ವದಲ್ಲಿಯೂ ಪ್ರಸೃತಾಃ=ಸೂಕ್ಷ್ಮರೂಪಗಳಿಂದ ವ್ಯಾಪಿಸಿಕೊಂಡಿರುತ್ತಾರೆ ಮನುಷ್ಯಲೋಕೇ=ಭೂಲೋಕದಲ್ಲಿ ಕರ್ಮಾನುಬಂಧೀನಿ=ಕರ್ಮಗಳನ್ನನುಸರಿಸಿ ಫಲಗಳನ್ನು ಕೊಡುವ, ಮೂಲಾನಿ=ವೃಕ್ಷಕ್ಕೆ ಬೇರುಗಳಂತಿರುವ ವಿಷ್ಣುವಿನ ರೂಪಗಳೂ, ಚಿತ್ಪ್ರಕೃತಿಯಾದ ಲಕ್ಷ್ಮೀದೇವಿಯೂ, ಜಡಪ್ರಕೃತಿಯೂ, ಸತ್ತ್ವ ರಜಸ್ತಮೋಗುಣಗಳೂ, ಅಧಶ್ಚ=ಜಗತ್ತೆಂಬ ವೃಕ್ಷಕ್ಕೆ ಗೆಲ್ಲುಗಳಂತಿರುವ ಚತುರ್ಮುಖಾದಿ ದೇವತೆಗಳಲ್ಲಿಯೂ ಮಹತ್ತತ್ತ್ವಾದಿಗಳಲ್ಲಿಯೂ, ಅನುಸಂತತಾನಿ—ವ್ಯಾಪಿಸಿರುತ್ತವೆ.

ವಿ || (1) ಸಂಸಾರವೃಕ್ಷಕ್ಕೆ ಸತ್ತ್ವಾದಿಗುಣಗಳಿಂದ ಪುಷ್ಟಗಳಾದ ಮಹತ್ತತ್ತ್ವ ಮೊದಲಾದ ಪದಾರ್ಥಗಳು ಕೊಂಬೆಗಳಂತಿರುವವುಗಳು (2) ತತ್ಕಾಲದಲ್ಲಿ ಸುಖವನ್ನು ಹುಟ್ಟಿಸುವ ಶಬ್ದಾದಿ ವಿಷಯಗಳು ಚಿಗುರು ಎಲೆಗಳಂತಿರುವವುಗಳು (3) ಶ್ರೀವಿಷ್ಣುರೂಪಾದಿಗಳು ಚತುರ್ಮುಖಾದಿಗಳಲ್ಲಿ ವ್ಯಾಪಿಸಿಕೊಂಡಿರುತ್ತವೆ ಮತ್ತೂ ಆಯಾಯ ಜೀವರು ಮಾಡಿದ ಕರ್ಮಗಳನ್ನು ಅನುಸರಿಸಿ ಫಲವನ್ನು ಕೊಡುವವುಗಳು || ೨ ||

ಭಾ || (೧) ಅವ್ಯಕ್ತೇಽಪಿ ಸೂಕ್ಷ್ಮರೂಪೇಣ ಸಂತಿ ಶರೀರಾದೌ ಚ ಭೂತಾನೀತ್ಯಧಶ್ಚೋರ್ಧ್ವಂ ಚ ಪ್ರಸೃತಾಃ || (೨) ಗುಣೈಃ ಸತ್ತ್ವಾದಿಭಿಃ | ಪ್ರತೀತಿಮಾತ್ರಸುಖತ್ವಾತ್ ಪ್ರವಾಲಾಃ ವಿಷಯಾಃ || (೩) ಮೂಲಾನಿ ಭಗವದ್ರೂಪಾದೀನಿ | ಭಗವಾನಪಿ ಕರ್ಮಾನುಬಂಧೇನ ಹಿ ಫಲಂ ದದಾತಿ ||(೪) ತಥಾ ಚ ಭಾಲ್ಲವೇಯಶಾಖಾಯಾಂ | ಬ್ರಹ್ಮ ವಾ ಅಸ್ಯ ಪೃಥಙ್ಮೂಲಂ ಪ್ರಕೃತಿಃ ಸಮೂಲಂ ಸತ್ತ್ವಾದಯೋಽರ್ವಾಚೀನಮೂಲಂ ಭೂತಾನಿ ಶಾಖಾಃ ಛಂದಾಂಸಿ ಪತ್ರಾಣಿ ದೇವನೃತಿರ್ಯಂಚಶ್ಚ ಶಾಖಾಃ ಪತ್ರೇಭ್ಯೋ ಹಿ ಫಲಂ ಜಾಯತೇ ಮಾತ್ರಾಃ ಶಿಫಾಃ ಮುಕ್ತಿಃ ಫಲಮಮುಕ್ತಿಃ ಫಲಂ ಮೋಕ್ಷೋ ರಸೋಽಮೋಕ್ಷೋ ರಸಃ ಅವ್ಯಕ್ತೇ ಚ ಶಾಖಾಃ ವ್ಯಕ್ತೇ ಚ ಶಾಖಾಃ

ಅವ್ಯಕ್ತೇ ಚ ಮೂಲಂ ವ್ಯಕ್ತೇ ಚ ಮೂಲಂ ಏಷೋಽಶ್ವತ್ಥೋ ಗುಣಾಲೋಲಪತ್ರೋ ನ ಸ್ಥೀಯತೇ ಸ ನ ಸ್ಥೀಯತೇ ನ ಹ್ಯೇಷ ಕದಾಚನಾನ್ಯಥಾ ಜಾಯತೇ ನಾನ್ಯಥಾ ಜಾಯತ ಇತಿ ॥ ೨ ॥

ಅ ॥ (೧) ಜಗದ್ವೃಕ್ಷಕ್ಕೆ ಕೊಂಬೆಗಳಂತಿರುವ ಪಂಚಭೂತಗಳು ತಮಗಿಂತ ನಿಕೃಷ್ಟಗಳಾದ ಶರೀರ ಮೊದಲಾದ ಕಾರ್ಯಗಳಲ್ಲಿಯೂ, ಉತ್ತಮ ಕಾರಣವಾದ ಅವ್ಯಕ್ತ ತತ್ತ್ವದಲ್ಲಿಯೂ, ಪ್ರಸೃತಾಃ=ಸೂಕ್ಷ್ಮರೂಪಗಳಿಂದ ಇರುತ್ತವೆ (೨) (ಗುಣಪ್ರವೃದ್ಧಾಃ ಎಂಬುವಲ್ಲಿದ್ದ ಗುಣಶಬ್ದದ ಅರ್ಥವನ್ನು ಹೇಳುತ್ತಾರೆ-) ಗುಣೈಃ=ಸತ್ತ್ವಮೊದಲಾದ ಗುಣಗಳಿಂದ (ವಿಷಯಗಳಿಗೆ ಪ್ರವಾಲತ್ವವು ಹೇಗೆಂದರೆ—) ಗಂಧಾದಿಗಳ ಜ್ಞಾನವುಂಟಾಗುವ ಸಮಯದಲ್ಲಿ ಮಾತ್ರ ಸುಖಕ್ಕೆ ಕಾರಣವಾಗಿರುವುದರಿಂದ ಗಂಧ ಮೊದಲಾದ ವಿಷಯಗಳು ಚಿಗುರೆಲೆಗಳೆನ್ನಿಸುತ್ತವೆ. (೩) (ಅಧಶ್ಚ ಮೂಲಾನಿ ಎಂಬಲ್ಲಿ ರಾಗ ದ್ವೇಷ ಮೊದಲಾದುವುಗಳ ಸಂಸ್ಕಾರಗಳು ಮೂಲಗಳು ಎಂದು ಪರರು ಹೇಳುವ ಅರ್ಥವು ಯುಕ್ತವಲ್ಲವೆನ್ನುತ್ತಾರೆ—) ಭಗವದ್ರೂಪ, ಚೇತನಾಚೇತನ ಪ್ರಕೃತಿ, ಸತ್ತ್ವಾದಿ ಗುಣ ಇವುಗಳು ಬೇರುಗಳಂತಿರುವವುಗಳು. ಶ್ರೀಪರಮಾತ್ಮನೂ ಕೂಡ ಅವರವರ ಕರ್ಮಾನುಸಾರವಾಗಿಯೇ ಫಲವನ್ನು ಕೊಡುತ್ತಾನೆ (ಆದಕಾರಣ ಕರ್ಮಾನುಬಂಧಿತ್ವವು ಕೂಡುತ್ತದೆ) (೪) (ಈ ಶ್ಲೋಕಗಳ ಅರ್ಥದಲ್ಲಿ ವೇದಸಮ್ಮತಿಯನ್ನು ಹೇಳುತ್ತಾರೆ-) ಭಾಲ್ಲವೇಯ ಶಾಖೆಯಲ್ಲಿ ಹಾಗೆಯೇ ಹೇಳಿದೆ ಜಗದ್ವೃಕ್ಷಕ್ಕೆ ಪರಬ್ರಹ್ಮನು ವೃಕ್ಷಸ್ವರೂಪದಲ್ಲಿ ಅಂತರ್ಗತನಾಗದೆ ಮೂಲಭೂಮಿಯಂತಿರುವವನು. ಜಡ ಪ್ರಕೃತಿಯು ಬೀಜದಂತೆ ಸಂಪೂರ್ಣ ವೃಕ್ಷಸ್ವರೂಪದಲ್ಲಿಯೇ ಸೇರಿ ಮೂಲವಾದದ್ದು (ಅಂದರೆ—ಸ್ಥೂಲ ಪ್ರಕೃತಿ, ಸೂಕ್ಷ್ಮ ಪ್ರಕೃತಿ ಎಂದು ಪ್ರಕೃತಿಯು ಎರಡು ವಿಧವು. ಅದರಲ್ಲಿ ಭೂಮಿಯಲ್ಲಿ ಬೀಜ ಹಾಕಿದಾಗ ಪ್ರಸಿದ್ಧ ವೃಕ್ಷಕ್ಕೆ ಭೂಮಿಯಂತೆ ಜಗದ್ವೃಕ್ಷಕ್ಕೆ ಮೂಲ ಪ್ರಕೃತಿಯೆಂದು ಹೆಸರುಳ್ಳ ಸ್ಥೂಲ ಪ್ರಕೃತಿಯು ಉಪಾದಾನ ಕಾರಣವು ಸತ್ತ್ವಾದಿಗುಣಗಳಿಗೆ ಉಪಾದಾನ ಕಾರಣವಾದ ಸೂಕ್ಷ್ಮ ಪ್ರಕೃತಿಯು ಪ್ರಸಿದ್ಧ ವೃಕ್ಷಕ್ಕೆ ಬೀಜದಂತೆ ಉಪಾದಾನ ಕಾರಣವು. ಹೀಗೆ ಜಗದ್ವೃಕ್ಷಕ್ಕೆ ಸ್ಥೂಲ ಸೂಕ್ಷ್ಮ ಪ್ರಕೃತಿಗಳು ಸಹಭೂತ ಉಪಾದಾನ ಕಾರಣವು.) ಸತ್ತ್ವಾದಿಗುಣಗಳು ಪ್ರಸಿದ್ಧ ವೃಕ್ಷೈಕದೇಶಭೂತವಾದ ಭೂಮಿಯೊಳಗಣ ಪ್ರಧಾನಮೂಲ ಸಂಬಂಧ್ಧವಾದ ಅಲ್ಪ ಮೂಲದಂತೆ ಚಿಕ್ಕ ಚಿಕ್ಕ ಬೇರು. ಪಂಚಮಹಾಭೂತಗಳು ಗೆಲ್ಲುಗಳಂತಿರುವವುಗಳು. ವೇದಗಳು ಎಲೆಗಳಂತಿರುವವುಗಳು. (ಛಂದಾಂಸಿ ಎಂಬುವುದನ್ನು ವಿವರಿಸುತ್ತಾರೆ-) ಎಲೆಗಳಿಂದಲೇ ಫಲವು ಹುಟ್ಟುತ್ತದೆ. ದೇವತೆಗಳು ಮನುಷ್ಯರು ತಿರ್ಯಕ್ಪ್ರಾಣಿಗಳು ಇವುಗಳ ಶರೀರಗಳು ಉಪಶಾಖೆಗಳೆನಿಸುತ್ತವೆ. ಸಣ್ಣ ಸಣ್ಣ ಗೆಲ್ಲುಗಳು ಉಪಶಾಖೆಗಳು ದೇವಾದಿಗಳ ಶರೀರಗಳು ಗೆಲ್ಲುಗಳಂತಿರುವ ಪಂಚಮಹಾಭೂತಗಳ ರೂಪಾಂತರಗಳಾಗಿರುವುದರಿಂದ ಅವುಗಳ ಸಂಬಂಧಿಗಳಾಗಿ ಉಪಶಾಖೆಗಳೆನಿಸುತ್ತವೆ ಮಾತ್ರಾಃ=ಭೂತಸೂಕ್ಷ್ಮಗಳು ಅಂದರೆ ಪಂಚಭೂತಗಳಿಗೆ ಉಪಾದಾನಕಾರಣಗಳಾದ ಪಂಚತನ್ಮಾತ್ರೆಗಳು, ಶಿಫಾಃ=ಜಟೆಗಳು (ಕೆಳಗೆ ಇಳಿಯುವ ಬೇರುಗಳು) (ಅಂದರೆ—ರೂಪ ರಸ ಶಬ್ದಾದಿಗಳು (1) ಪಂಚಭೂತಗಳಿಗೆ ಉಪಾದಾನಕಾರಣಗಳಾದವುಗಳು. (2) ಭೌತಿಕಗಳು. ಎಂದು ಎರಡು ವಿಧಗಳು ಅದರಲ್ಲಿ 1ನೇದ್ದು ಜಟೆಗಳೆನಿಸುತ್ತವೆ 2ನೇದ್ದು ಚಿಗುರೆಲೆಗಳಂತಿರುವವುಗಳು) ಮೋಕ್ಷವೆಂಬ ಪುರುಷಾರ್ಥಕ್ಕೆ ಸಾಧನವಾದ ಜ್ಞಾನವು ಅವಾಂತರ (ಅಮುಖ್ಯ) ಫಲವು ಮೋಕ್ಷ ಹೊರತು ಬೇರೆ ಪುರುಷಾರ್ಥವನ್ನು ಹೊಂದಿಸಿಕೊಡುವ ಕಾಮ್ಯಕರ್ಮವು ಅಮುಖ್ಯ ಫಲವು. ಜ್ಞಾನಕರ್ಮಗಳಿಗೆ ಮೋಕ್ಷ ಸ್ವರ್ಗಗಳೆಂಬ ಪುರುಷಾರ್ಥಗಳೇ ಶ್ರೇಷ್ಠ ಫಲವು ಶಾಖಾಃ=ಪಂಚಭೂತಗಳು ಅವ್ಯಕ್ತ ತತ್ತ್ವದಲ್ಲಿರುತ್ತವೆ. (ಕಾರಣದಲ್ಲಿ ಕಾರ್ಯವು ಇರುತ್ತದೆ) ಹಾಗೆಯೇ ಪಂಚಭೂತಗಳು ತಮಗಿಂತ ನಿಕೃಷ್ಟವಾದ ಶರೀರಾದಿ ಕಾರ್ಯಗಳಲ್ಲಿಯೂ ಇರುತ್ತವೆ (ಕಾರ್ಯಗಳಲ್ಲಿ ಕಾರಣವು ಇದೆ.) ಅರ್ವಾಚೀನ ಮೂಲವಾದ

ಸತ್ವ ಮೊದಲಾದುದು ಅಥವಾ ಪರಬ್ರಹ್ಮನು ಅವ್ಯಕ್ತದಲ್ಲಿ ನಿಯಾಮಕನಾಗಿರುತ್ತಾನೆ. ಹಾಗೆಯೇ ವ್ಯಕ್ತವಾದ ಶಾಖಾಭೂತವಾದ ಪಂಚಭೂತಾದಿಗಳಲ್ಲಿಯೂ ಶರೀರಾದಿ ಕಾರ್ಯಗಳಲ್ಲಿಯೂ ಭಗವದ್ರೂಪವೂ ಚೇತನಾಚೇತನ ಪ್ರಕೃತಿಗಳೂ ಸತ್ವ ಮೊದಲಾದ ಅರ್ವಾಚೀನ ರೂಪಮೂಲವು ಇವೆ ಈ ಜಗದ್ವೃಕ್ಷವು ವಿಷಯಗಳೆಂಬ ಚಿಗುರು ಎಲೆಗಳುಳ್ಳದ್ದು ಒಂದೇ ರೀತಿಯಾಗಿ ಇರುವುದೇ ಇಲ್ಲ. ನದಿಯ ಪ್ರವಾಹದಂತೆ ಪ್ರವಾಹತಃ ನಿತ್ಯವು ಇದು ಯಾವಾಗಲೂ ಸರ್ವಥಾ ವ್ಯತ್ಯಾಸವನ್ನು ಹೊಂದುವುದೇ ಇಲ್ಲ. ॥ ೨ ॥

ತಾ ॥ ಓಂ ॥ (೧) ತ್ರಯೋದಶಾಧ್ಯಾಯೋಕ್ತಂ ವಿವಿಚ್ಯ ದರ್ಶಯತಿ ॥(೨) ಪೃಥಙ್ಮೂಲಂ ಹರಿಸ್ತಸ್ಯ ಜಗದ್ವೃಕ್ಷಸ್ಯ ಭೂಮಿವತ್ । ಸತ್ತ್ವಾದಿಯುಕ್ತೇ ಚಿದಚಿತ್ಪ್ರಕೃತೀ ಮೂಲಭಾಗವತ್ ॥ (೩) ಅತ್ರಾಪಿ ಚಿದಚಿದ್ಯೋಗೋ ವೃಕ್ಷವತ್ಸಂಪ್ರಕೀರ್ತಿತಃ । ಪೃಥಿವೀ ದೇವತಾ ತಾವದ್ಧರಿರ್ಮೃದ್ವದಚೇತನಾ ॥ (೪) ಉತ್ತಮತ್ವಾತ್ತು ಮೂಲಾನಾಮೂರ್ಧ್ವಮೂಲಸ್ತ್ವಯಂ ಸ್ಮೃತಃ । ನೀಚಾಸ್ತತೋ ಮಹದಹಂಬುದ್ಧಯೋ ಭೂತಸಂಯುತಾಃ । ಶಾಖಾಃ ॥ (೫) ಛಂದಾಂಸಿ ಪರ್ಣಾನಿ ಕಾಮಮೋಕ್ಷಫಲೇ ಹ್ಯತಃ । ಕಾರಣೇಷು ಸ್ಥಿತಂ ಕಾರ್ಯಂ ವ್ಯಾಪ್ತಂ ಕಾರ್ಯೇಷು ಕಾರಣಂ । ಅನ್ಯೋನ್ಯಸಂಯುತಾಃ ಶಾಖಾ ಮೂಲಾನಿ ತು ಸದೈವ ತು । ವಿಷಯಾ ದರ್ಶನೀಯತ್ವಾತ್ಪ್ರವಾಲಸದೃಶಾ ಮತಾಃ ॥ (೬) ಜಗದ್ವೃಕ್ಷೋಽಯಮಶ್ವತ್ಥೋ ಹ್ಯಶ್ವವಚ್ಚಂಚಲಾತ್ಮಕಃ । ಅವ್ಯಯೋಽಯಂ ಪ್ರವಾಹೇಣ ॥ ೧,೨ ॥

ಅ ॥ (೧) ಹದಿಮೂರನೇ ಅಧ್ಯಾಯದಲ್ಲಿ **ಇದಂ ಶರೀರಂ ಕೌಂತೇಯ** (ಶ್ಲೋ. ೨) ಎಂದು ಪ್ರಾರಂಭಿಸಿ **ಮಹಾಭೂತಾನಿ** (ಶ್ಲೋ ೬) ಇತ್ಯಾದಿಗಳಿಂದ ಹೇಳಿದ ಜಗತ್ಸ್ವರೂಪವನ್ನು ಈ ಅಧ್ಯಾಯದಲ್ಲಿ **ಊರ್ಧ್ವಮೂಲಂ** ಇತ್ಯಾದಿಗಳಿಂದ ವಿವರಿಸಿ ತೋರಿಸುತ್ತಾರೆ ಆ ಜಗತ್ತೇ ಸಂಸಾರ ಸ್ವರೂಪವು ಸಂಸಾರವನ್ನು ಬಿಡಲಿಚ್ಛಿಸುವವನು ಸಂಸಾರ ಸ್ವರೂಪವನ್ನು ಅವಶ್ಯವಾಗಿ ತಿಳಿಯಬೇಕು. (ಮತ್ತು ೧೩ನೇ ಅಧ್ಯಾಯದಲ್ಲಿ **ಅಮಾನಿತ್ವಂ** (ಶ್ಲೋ ೮) **ಅಧ್ಯಾತ್ಮಜ್ಞಾನನಿತ್ಯತ್ವಂ ತತ್ತ್ವಜ್ಞಾನಾರ್ಥದರ್ಶನಂ** (ಶ್ಲೋ ೧೨) ಎಂಬ ಪರ್ಯಂತ ಹೇಳಿದ ಸಂಸಾರ ಛೇದನೋಪಾಯವನ್ನು ಕೂಡ **ನಿರ್ಮಾನಮೋಹಾಃ** (ಶ್ಲೋ ೫) ಇತ್ಯಾದಿಗಳಿಂದ ತೋರಿಸುತ್ತಾರೆ—) (ಮತ್ತು **ಜ್ಞೇಯಂ ಯತ್ತತ್ಪ್ರವಕ್ಷ್ಯಾಮಿ** (ಅಧ್ಯಾ ೧೩ ಶ್ಲೋ ೧೩) ಎಂದುಪಕ್ರಮಿಸಿ **ಅನಾದಿಮತ್ಪರಂ ಬ್ರಹ್ಮ ನ ಸತ್ತನ್ನಾಸದುಚ್ಯತೇ** ಇತ್ಯಾದಿಗಳಿಂದ ಹೇಳಿದ ಮುಖ್ಯ ಜ್ಞೇಯವಾದ ಭಗವತ್ಸ್ವರೂಪವನ್ನು **ದ್ವಾವಿಮೌ ಪುರುಷೌ ಲೋಕೇ** ಇತ್ಯಾದಿಗಳಿಂದ ತೋರಿಸುತ್ತಾರೆ —) (೨) (ಅದರಲ್ಲಿ ಅಪ್ರತಿಪತ್ತಿ (ಊರ್ಧ್ವ ಮೊದಲಾದ ಶಬ್ದಗಳಿಗೆ ಶ್ರೀಪರಮಾತ್ಮನು ಇದು ಮೊದಲಾದ ಮುಖ್ಯಾರ್ಥವನ್ನು ತಿಳಿಯದಿರುವುದು) ಅನ್ಯಥಾಪ್ರತಿಪತ್ತಿ (ಊರ್ಧ್ವಶಬ್ದವು ಸ್ವರ್ಗಾದಿಪರವೆಂದೂ ಅಧಃಶಬ್ದವು ಪಾತಾಲಾದಿ ಲೋಕಪರವೆಂಬುವುದೂ) ಇವುಗಳನ್ನು ನಿರಾಕರಿಸುವುದಕ್ಕಾಗಿ ವೇದಪ್ರಮಾಣವನ್ನು ದಾಹರಿಸಿಕೊಂಡು ಈ ಅಧ್ಯಾಯಾರ್ಥವನ್ನು ವ್ಯಾಖ್ಯಾನ ಮಾಡುತ್ತಾರೆ ವೃಕ್ಷಕ್ಕೆ ಭೂಮಿಯು ವೃಕ್ಷದ ಏಕದೇಶವಾಗಿ ಮೂಲವಾಗುವಂತೆ ಶ್ರೀಹರಿಯು ಜಗತ್ತಿನ ಏಕದೇಶನಾಗದೆ ಭಿನ್ನನಾಗಿಯೇ ಇದ್ದು ಸಂಸಾರಕ್ಕೆ ಮೂಲಕಾರಣನು. (ಬೇರೆ ರೀತಿಯಾಗಿಯೂ **ಊರ್ಧ್ವಮೂಲ** ಎಂಬುವುದಕ್ಕೆ ಅರ್ಥವನ್ನು ಹೇಳುತ್ತಾರೆ—) ಸತ್ವಗುಣ ಮೊದಲಾದ ಗುಣಗಳಿಂದ ಕೂಡಿದ ಚೇತನಾಚೇತನ ಪ್ರಕೃತಿಗಳು ಪ್ರಸಿದ್ಧ ವೃಕ್ಷದ ಏಕದೇಶಭೂತವಾದ ಮೂಲದಂತೆ ಮೂಲವು (ಮೂಲ

ಗಳಿಂದಲೇ ಕೊಂಬೆಗಳು ಅಭಿವೃದ್ಧಗಳಾಗುತ್ತವೆ.) (೩) (ಜಗತ್ತು ಅಚೇತನವಾಗಿರುವುದರಿಂದ ಜಡ ಪ್ರಕೃತಿಯೇ ಜಗತ್ತಿಗೆ ಮೂಲವು. ಚೇತನ ಪ್ರಕೃತಿಯು ಮೂಲವಲ್ಲ, ಎಂದರೆ—) ಸಂಸಾರವೃಕ್ಷದಲ್ಲಿಯೂ ಪ್ರಸದ್ಧ ವೃಕ್ಷದಂತೆಯೇ ಚೇತನಾಚೇತನಗಳ ಸಂಬಂಧವು ಇದೆ (ಅಂದರೆ—ಜಡಪ್ರಕೃತಿಯು ಸತ್ತ್ವಾದಿ ಗುಣಗಳೂ ಭೂಮಿಯಂತೆ ಉಪಾದಾನಕಾರಣವು ಚಿತ್ಪ್ರಕೃತಿಯಾದ ಲಕ್ಷ್ಮೀದೇವಿಯು ಜಗದ್ವೃಕ್ಷಕ್ಕೆ ನಿಯಾಮಕಳು) (ಶ್ರೀಹರಿಯೂ ಭೂಮಿಯಂತೆ ಮೂಲಕಾರಣನೆಂದಾದರೆ—ಭೂಮಿಯ ಅಂಶಗಳಿಗೆ ಲೋಕದಲ್ಲಿ ಪರಿಣಾಮವು ಕಂಡಂತೆ ಶ್ರೀಹರಿಗೂ ಜಗದ್ರೂಪದಿಂದ ಪರಿಣಾಮವು ಆಗಬೇಕಾಗುವುದು ಎಂದರೆ—)ಸಂಸಾರ ವೃಕ್ಷದಲ್ಲಿ ಶ್ರೀಹರಿಯು ಪ್ರಸಿದ್ಧ ವೃಕ್ಷಕ್ಕೆ ಪೃಥಿವೀ ದೇವತೆಯಾದ ಧರಾದೇವಿಯಂತೆ ನಿಮಿತ್ತಕಾರಣನಾದುದರಿಂದ ಮೂಲನೆನಿಸುತ್ತಾನೆ. ಮಣ್ಣಿನಂತೆ ಉಪಾದಾನಕಾರಣನಾಗಿ ಅಲ್ಲ. ಜಗದ್ವೃಕ್ಷಕ್ಕೆ ಜಡಪ್ರಕೃತಿಯು ಮಣ್ಣಿನಂತೆ ಉಪಾದಾನಕಾರಣವು. (೪) (ಹೀಗಾದರೆ ಜಗದ್ವೃಕ್ಷಕ್ಕೆ ವಿಷ್ಣ್ವಾದಿಗಳು ಮೂಲವಾಗುವರು. ಊರ್ಧ್ವಮೂಲವು ಎಂದು ಹೇಳಿದ್ದು ಹೇಗೆ ಎಂದರೆ—) ವಿಷ್ಣುವು ಸರ್ವೋತ್ತಮನಾಗಿರುವುದರಿಂದಲೂ ಚಿತ್ಪ್ರಕೃತಿಯಾದ (ಲಕ್ಷ್ಮೀದೇವಿಯು) ಪರತಂತ್ರಗಳಲ್ಲಿ ಉತ್ತಮಳಾಗಿರುವುದರಿಂದಲೂ (ಅಚಿತ್ಪ್ರಕೃತಿಯಾದ ಜಡಪ್ರಕೃತಿಯು) ಅಚೇತನಗಳಲ್ಲಿ ಉತ್ತಮವಾಗಿರುವುದರಿಂದಲೂ ಈ ಸಂಸಾರ ವೃಕ್ಷವು ಉತ್ತಮರಾದ ವಿಷ್ಣ್ವಾದಿಗಳೇ ಮೂಲವಾಗಿ ಉಳ್ಳದ್ದಾದುದರಿಂದ ಊರ್ಧ್ವಮೂಲ ಎನಿಸುತ್ತದೆಂದು ಹೇಳಿದ್ದು. ಜಗದ್ವೃಕ್ಷಕ್ಕೆ ಶ್ರೀಪರಮಾತ್ಮನಿಗಿಂತಲೂ ಚಿದಚಿತ್ಪ್ರಕೃತ್ಯಾದಿಗಳಿಗಿಂತಲೂ) ನಿಕೃಷ್ಟಗಳಾದ ಮಹತ್ತತ್ತ್ವ ಅಹಂಕಾರತತ್ತ್ವ ಬುದ್ಧಿತತ್ತ್ವ, ಪಂಚಭೂತಗಳು ಕೊಂಬೆಗಳಂತಿರುವವುಗಳು. (ಆದಕಾರಣ ಅಧಶ್ಶಾಖಂ ಎಂದು ಹೇಳಿದ್ದು) (೫) (ಗಾಯತ್ರೀ ಮೊದಲಾದ ಛಂದೋಬದ್ಧಗಳಾದ ವೇದಗಳು ಐಹಿಕಾಮುಷ್ಮಿಕ ಫಲಗಳಿಗೆ ಕಾರಣಗಳಾಗಿರುವುದರಿಂದ) ಛಂದಸ್ಸುಗಳು ಜಗದ್ವೃಕ್ಷಕ್ಕೆ ಪರ್ಣಗಳೆನಿಸುತ್ತವೆ ಛಂದಸ್ಸಿಗೆ ಐಹಿಕವಾದ ಐಶ್ವರ್ಯಾದಿ, ಆಮುಷ್ಮಿಕವಾದ ಸ್ವರ್ಗಾದಿರೂಪ ವಿಷಯವೂ, ಮೋಕ್ಷವೂ ಇವುಗಳೇ ಫಲಗಳಾಗುತ್ತವೆ (ಲೋಕದಲ್ಲಿ ಎಲೆಯು ಹುಟ್ಟಿದ ಮೇಲೆಯೇ ಫಲವು ಕಂಡದ್ದರಿಂದ ಇಲ್ಲಿಯೂ ಛಂದಸ್ಸುಗಳು ಐಹಿಕಾಮುಷ್ಮಿಕ ಫಲಕಾರಣಗಳಾಗಿರುವುದರಿಂದ ಪರ್ಣಗಳೆನಿಸುತ್ತವೆ.) ಫಲಕಾರಣಗಳಾದ ಛಂದಸ್ಸುಗಳು ಪರ್ಣಗಳೆಂದು ಹೇಳಿದ ಕಾರಣ ಜಗದ್ವೃಕ್ಷಕ್ಕೆ ಕಾಮ ಮೋಕ್ಷಗಳೆಂದು ಎರಡು ಫಲಗಳೆಂದು ಉಕ್ತವಾಯಿತು (ಅಧಶ್ಚೋರ್ಧ್ವಂ ಚ ಎಂಬುದಕ್ಕೆ ಅರ್ಥ ಹೇಳುತ್ತಾರೆ ಕಾರಣಗಳಲ್ಲಿ ಕಾರ್ಯವು ಇದ್ದುದರಿಂದ ಮೂಲಗಳಲ್ಲಿ ಕೊಂಬೆಗಳು ಹರಿವಿಕೊಂಡಿವೆ. ಕಾರ್ಯಗಳಲ್ಲಿ ಕಾರಣವು ವ್ಯಾಪಿಸಿಕೊಂಡಿದ್ದ ಕಾರಣ ಮೂಲಗಳು ಕೊಂಬೆಗಳಲ್ಲಿ ವ್ಯಾಪಿಸಿಕೊಂಡಿವೆ. ಆದಕಾರಣ ಯಾವಾಗಲೂ ವಿಶೇಷಾಕಾರವಾಗಿ ಪ್ರಸಿದ್ಧ ವೃಕ್ಷದಲ್ಲಿ ಕೆಳಗಿನ ಕೊಂಬೆಗಳು ಮೇಲಿನ ಮೂಲಗಳಲ್ಲಿಯೂ ಬುಡಗಳು ಕೆಳಗಿನ ಕೊಂಬೆಗಳಲ್ಲಿಯೂ ವ್ಯಾಪ್ತಗಳಾಗಿ ಇದ್ದಂತೆಯೇ ಹಿಂದೆ ಹೇಳಿದ ವಿಷ್ಣ್ವಾದಿ ಮೂರು ಮೂಲಗಳೂ ಮಹದಾದಿ ಎಂಟು ಶಾಖೆಗಳೂ ಈ ಜಗದ್ವೃಕ್ಷವನ್ನು ವ್ಯಾಪಿಸಿಕೊಂಡಿದ್ದಾವೆ ಯಾವಾಗಲೂ ಅತ್ಯಾದರದಿಂದ ದರ್ಶನೀಯಗಳಾಗಿರುವುದರಿಂದ ವಿಷಯಗಳು ಜಗದ್ವೃಕ್ಷದ ಚಿಗುರು ಎಲೆಗೆ ಸದೃಶಗಳು (೬) ಈ ಸಂಸಾರ ವೃಕ್ಷವು ಕುದುರೆಯಂತೆ ಚಂಚಲ ಸ್ವಭಾವವುಳ್ಳದ್ದಾದುದರಿಂದ ಅಶ್ವತ್ಥ ಎನಿಸುತ್ತದೆ ಈ ವೃಕ್ಷವು ನದಿಯ ಪ್ರವಾಹದಂತೆ ಪ್ರವಾಹರೂಪದಿಂದ ನಾಶವಿಲ್ಲದಿರುವುದು ॥ ೧, ೨ ॥

ಗೀ ॥ ನ ರೂಪಮಸ್ಯೇಹ ತಥೋಪಲಭ್ಯತೇ
ನಾಂತೋ ನ ಚಾದಿರ್ನ ಚ ಸಂಪ್ರತಿಷ್ಠಾ ।
ಅಶ್ವತ್ಥಮೇನಂ ಸುವಿರೂಢಮೂಲ-
ಮಸಂಗಶಸ್ತ್ರೇಣ ದೃಢೇನ ಛಿತ್ವಾ ॥ ೩ ॥

ಅ ॥ ಅಸ್ಯ = ಈ ಜಗತ್ತೆಂಬ ವೃಕ್ಷದ, ರೂಪಂ = ಆಕಾರವು, ತಥಾ = ಪೂರ್ವಕಾಲದಲ್ಲಿ ಹೇಗೆ ಇರುತ್ತಿತ್ತೋ, ಹಾಗೆಯೇ, ಇಹ = ಈ ಭೂಲೋಕದಲ್ಲಿ, ನೋಪಲಭ್ಯತೇ = ಸರ್ವದಾ ಒಂದೇ ರೀತಿಯಾಗಿ ತೋರಿಬರುವುದಿಲ್ಲ. (ಅಂದರೆ— ಜಗತ್ತು ಯಾವಾಗಲೂ ವಿಕಾರವನ್ನು ಹೊಂದುತ್ತಿರುವುದರಿಂದ ಈ ದಿವಸ ಇರುವಂತೆ ನಾಳೆ ಇರುವುದಿಲ್ಲ. ನಿನ್ನೆ ಇದ್ದಂತೆ ಇಂದು ಇರುವುದಿಲ್ಲ ಆದಕಾರಣ ಒಂದೇ ರೀತಿ ಯಾಗಿ ತೋರಿಬರುವುದಿಲ್ಲ) ಅಂತಃ ನ ಜಗತ್ತಿಗೆ ನಾಶಕನಾದ ಶ್ರೀವಿಷ್ಣುವು ಕಾಣುವುದಿಲ್ಲ. ನ ಚಾದಿಃ= ಜಗತ್ತಿಗೆ ಉತ್ಪಾದಕನಾದ ಶ್ರೀವಿಷ್ಣುವು ಕಾಣುವುದಿಲ್ಲ ಸಂಪ್ರವಿಷ್ಟಃ ಚ =(ಜಗತ್ತಿಗೆ ಉತ್ಪತ್ತಿ ಸಂಹಾರಗಳನ್ನು ಮಾಡುವುದರಿಂದ ಆದಿ ಅಂತ ಪದಗಳಿಂದ ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟ ಶ್ರೀವಿಷ್ಣುವು ಜಗತ್ತನ್ನು) ಪ್ರವೇಶಿಸಿ ಕೊಂಡಿದ್ದರೂ, ನೋಪಲಭ್ಯತೇ = ಕಂಡುಬರುವುದಿಲ್ಲ. ಸುವಿರೂಢಮೂಲಂ = ಅತಿ ಘಟ್ಟಿಯಾದ ಬೇರುಗಳುಳ್ಳ (ಅಂದರೆ—ಸರ್ವೋತ್ಕೃಷ್ಟನಾದ ವಿಷ್ಣುವೇ ಮೊದಲಾದ ಅನೇಕ ಕಾರಣಗಳುಳ್ಳ,) ಏನಂ= ಹಿಂದೆ ಹೇಳಿದ, ಅಶ್ವತ್ಥಂ = ಜಗತ್ತೆಂಬ ವೃಕ್ಷವನ್ನು, ದೃಢೇನ = ಅತಿ ಘಟ್ಟಿಯಾದ, ಅಸಂಗಶಸ್ತ್ರೇಣ = ವಿಷಯಗಳಲ್ಲಿ ಸ್ನೇಹ ತೊರೆದು ವೈರಾಗ್ಯದಿಂದ ಸಂಪಾದಿಸಲ್ಪಟ್ಟ ಜ್ಞಾನವೆಂಬ ಶಸ್ತ್ರದಿಂದ, ಛಿತ್ವಾ= ಛೇದಿಸಿಕೊಂಡು (ಅಂದರೆ ಶ್ರೀಪರಮಾತ್ಮನು ಸರ್ವೋತ್ತಮನು, ಸರ್ವ ಕಾರಣನು ಜಗತ್ತಿಗಿಂತ ಭಿನ್ನನು, ಜಗತ್ತು ಪರತಂತ್ರವೇ, ಇತ್ಯಾದಿ ರೀತಿ ಯಾಗಿತಿಳಿದುಕೊಂಡು ಶ್ರೀಪರಮಾತ್ಮನನ್ನು ಹೊಂದಬೇಕು. ॥ ೩ ॥

ಭಾ ॥ (೧) ಯಥಾ ಸ್ಥಿತಸ್ತಥಾ ನೋಪಲಭ್ಯತೇ । ಅಂತಾದಿರ್ವಿಷ್ಣುಃ । ತ್ವಮಾದಿರಂತೋ ಜಗತೋಽಸ್ಯ ಮಧ್ಯಮಿತಿ ಭಾಗವತೇ ॥ (೨) ಅನಾದ್ಯಂತಂ ಪರಂ ಬ್ರಹ್ಮ ನ ದೇವಾ ಋಷಯೋ ವಿದುರಿತಿ ಮೋಕ್ಷಧರ್ಮೇ ॥ (೩) ಅಸಂಗಶಸ್ತ್ರೇಣ ಸಂಗರಾಹಿತ್ಯಸಹಿತೇನ ಜ್ಞಾನೇನ । ಜ್ಞಾನಾಸಿನೋಪಾಸನಯಾ ಸಿತೇನೇತಿ ಭಾಗವತೇ । ಛೇದಶ್ಚ ವಿಮರ್ಶ ಏವ ॥ (೪) ತತಶ್ಚ ತಸ್ಯೈವಾಬಂಧಕಂ ಭವತಿ । ತಥಾ ಹಿ । ಮೂಲಸ್ಥಂ ಬ್ರಹ್ಮ ಪ್ರತೀಯತೇ ॥ (೫) ತಚ್ಚೋಕ್ತಂ । ತಚ್ಛ್ರುತಾವೇವ ವಿಮರ್ಶೋ ಹ್ಯಸ್ಯ ಛೇದಃ ತಂ ನ ಬಧ್ನಾತಿ ಬಧ್ನಾತಿ ಚಾನ್ಯಾನಿತಿ ॥ ೩ ॥

ಅ ॥ (೧) ಜಗದ್ವೃಕ್ಷಕ್ಕೆ ವಿಕಾರ ನಾಶಾದಿಗಳಿದ್ದರೂ, ಹಾಗೆ ಕಾಣುವುದಿಲ್ಲ (ಜಗತ್ತನ್ನು ಸಂಹರಿಸುವುದರಿಂದ) ಅಂತನೆಂದೂ (ಸೃಷ್ಟಿಸುವುದರಿಂದ) ಆದಿಯೆಂದೂ ಎನಿಸಿಕೊಂಡ ವಿಷ್ಣುವೂ (ಕಾಣುವುದಿಲ್ಲ) (ಈ ವಿಷಯದಲ್ಲ ಪ್ರಮಾಣವನ್ನು ಹೇಳುತ್ತಾರೆ—) ಎಲೋ ಶ್ರೀಹರಿಯೇ ನೀನು ಈ ಜಗತ್ತಿಗೆ ಸೃಷ್ಟಿಕರ್ತನು, ಸಂಹಾರಕನು, ಸ್ಥಿತಿಕರ್ತನು, ಎಂದು ಭಾಗವತದಲ್ಲಿದೆ (೨) (ಶ್ರೀಹರಿಯು ಎಲ್ಲರಿಗೆ ಕಂಡುಬರುವುದಿಲ್ಲ ಎಂಬುವಲ್ಲಿ ಪ್ರಮಾಣವನ್ನು ಹೇಳುತ್ತಾರೆ-) ಉತ್ಪತ್ತಿ ನಾಶಗಳಿಲ್ಲದಿರುವ ಪರಬ್ರಹ್ಮನನ್ನು ದೇವತೆಗಳೂ ಋಷಿಗಳೂ ಸಂಪೂರ್ಣ ತಿಳಿಯುವುದಿಲ್ಲ, ಎಂದು ಮೋಕ್ಷಧರ್ಮದಲ್ಲಿದೆ (೩) ಅಸಂಗ ಶಸ್ತ್ರೇಣ = ಪತ್ನೀ ಪುತ್ರಾದಿಗಳಲ್ಲಿ ಸ್ನೇಹವಿಲ್ಲದಿರುವುದರಿಂದೊಡಗೂಡಿದ ಜ್ಞಾನದಿಂದ, (ಅಸಂಗವೇ ಶಸ್ತ್ರವು ಎಂದು ಪ್ರತೀತವಾದ ಅರ್ಥವೇ ಏಕೆ ಆಗಲಾರದೆಂದರೆ—) ಭಗವದುಪಾಸನೆಯಿಂದ ಹರಿತ (ಪೂರ್ಣ)ವಾದ ಜ್ಞಾನವೆಂಬ ಖಡ್ಗದಿಂದ. ಎಂದ ಭಾಗವತದಲ್ಲಿದೆ ಇಲ್ಲಿ ಛೇದವೆಂದರೆ ವಿಚಾರಪೂರ್ವಕವಾಗಿ ತಿಳಿದುಕೊಳ್ಳುವಿಕೆಯೇ (ಅವಿದ್ಯಾರೂಪವಾದ ಬೀಜ ಸಹಿತವಾಗಿ ವಿನಾಶ ಪಡಿಸಿ ಎಂಬ ಪರರ ಅರ್ಥವು ಯುಕ್ತವಲ್ಲ) (೪) (ಪ್ರಕೃತಿ ಮೊದಲಾದ ಜಗತ್ತಿಗೆ ಅನಿತ್ಯತ್ವಾದಿ ಜ್ಞಾನವೇ ಛೇದವು ಸರ್ವಥಾ ನಾಶವಲ್ಲ) ಆದುದರಿಂದಲೇ ಯಾವನು ವಿಚಾರ ಮಾಡುತ್ತಾನೋ, ಆವನನ್ನೇ ಪ್ರಕೃತಿಯು ಬಂಧಿಸುವುದಿಲ್ಲ (ಹೀಗೆ ಅರ್ಥಮಾಡದಿದ್ದರೆ— ಒಬ್ಬನು ಅವಿದ್ಯೆಯನ್ನು ಕಳೆದುಕೊಂಡರೆ ಸರ್ವರಿಗೂ

ಮುಕ್ತಿಯಾಗಬೇಕಾದೀತು.) (ಛೇದವೆಂಬುವುದಕ್ಕೆ ಈ ಅರ್ಥವೇ ಆಗಬೇಕೆನ್ನುತ್ತಾರೆ,) (ಇಲ್ಲಿ ಸಂಸಾರ ವೃಕ್ಷವನ್ನು ಛೇದಿಸಿ ಆಮೇಲೆ ಪರಬ್ರಹ್ಮ ವಿಷಯಕ ಶ್ರವಣ ಮನನಾದಿಗಳನ್ನು ಮಾಡಬೇಕು. ಆದುದರಿಂದ ವಿಶ್ವಛೇದವು ಬ್ರಹ್ಮಜ್ಞಾನವು ಬರಲಿಕ್ಕೆ ಕಾರಣವೆಂದು ತೋರುತ್ತದೆ ಹೇಗೆಂದರೆ—ಜಗತ್ತು ಹುಟ್ಟಿತಕ್ಕುದೆಂದು ವಿಚಾರ ಮಾಡಿದಾಗ ಕಾರ್ಯಕ್ಕೆ ಕಾರಣದ ಅಪೇಕ್ಷೆಯಿದೆ. ಚೇತನರು ನಿಯಾಮಕರಾಗದಿದ್ದು ಕೇವಲ ಉಪಾದಾನಕಾರಣದಿಂದ ಯಾವುದೊಂದು ವಸ್ತುವೂ ಹುಟ್ಟಲಾರದು ಪರತಂತ್ರರಾದ ಬ್ರಹ್ಮಾದಿ ದೇವತೆಗಳು ಮುಖ್ಯ ನಿಯಾಮಕರಾಗಲಾರರು.) ಆದಕಾರಣ ಉಪಾದಾನಕಾರಣಕ್ಕೆ ನಿಯಾಮಕನಾದ ಒಬ್ಬ ಬ್ರಹ್ಮನು ಇರಬೇಕೆಂದು (ಜಗತ್ತೆಲ್ಲವೂ ಕಾರ್ಯವೆಂಬುವ ಜ್ಞಾನದಿಂದ) ತಿಳಿದು ಬರುತ್ತದೆ. (ಛೇದವೆಂದರೆ—ವಿಶ್ವಕ್ಕೆ ವಿನಾಶವೆಂದು ಇಟ್ಟುಕೊಂಡರೆ ಬ್ರಹ್ಮಜ್ಞಾನವೇ ಬರಲಾರದು ಆದಕಾರಣ ವಿಮರ್ಶವೇ ಛೇದ ಶಬ್ದಾರ್ಥವು ಸರ್ವಥಾ ವಿನಾಶವಲ್ಲ) (೫) (ಜಗತ್ತು ಸುಳ್ಳು ಎಂಬ ಜ್ಞಾನವೇ ಛೇದವು ಎಂದರೆ-ಹಾಗೆ ಹೇಳಕೂಡದು ಅದು ಮಿಥ್ಯಾಜ್ಞಾನವಾಗಿದೆ ಶ್ರುತಿ ವಿರೋಧವೂ ಅದೆ ಎನ್ನುತ್ತಾರೆ—) ಆ ಪ್ರಮೇಯವು ತಂ ವೈ ಪ್ರಪದ್ಯೇ ಯಂ ವೈಪ್ರಪದ್ಯ ಎಂಬ ವೇದದಲ್ಲಯೇ ಹೇಳಿಯದೆ ಆದಕಾರಣ ಸಂಸಾರ ವೃಕ್ಷದ ಛೇದವೆಂದರೆ ವಿಮರ್ಶವೇ. ಸಂಸಾರವು ಹೀಗೆ ಶ್ರವಣ ಮನನಾದಿಗಳಿಂದ ವಿಚಾರಮಾಡುವವನನ್ನು ಬಂಧಿಸುವುದಿಲ್ಲ. ವಿಚಾರ ಮಾಡದಿರುವವನನ್ನು ಬಂಧಿಸುತ್ತದೆ. (ಕೆಡಹುತ್ತದೆ.) ॥ ೩ ॥

ಗೀ ॥ ತತಃ ಪರಂ ತತ್ಪರಿಮಾರ್ಗಿತವ್ಯಂ
ಯಸ್ಮಿನ್ಗತಾ ನ ನಿವರ್ತಂತಿ ಭೂಯಃ ।
ತಮೇವ ಚಾದ್ಯಂ ಪುರುಷಂ ಪ್ರಪದ್ಯೇ
ಯತಃ ಪ್ರವೃತ್ತಿಃ ಪ್ರಸೃತಾ ಪುರಾಣೀ ॥ ೪ ॥

ಅ ॥ ತತಃ ಪರಂ=ಹೀಗೆ, ಪರಾಪರ ತತ್ತ್ವಗಳನ್ನು ತಿಳಿದುಕೊಂಡ ಮೇಲೆ, ಯಸ್ಮಿನ್‌ಗತಾಃ= ಯಾರ ಬಳಿಗೆ ಹೋಗಿ ಸೇರಿದ ಭಕ್ತರು, ಭೂಯಃ ನ ನಿವರ್ತಂತಿ=ಮರಳಿ ಮರಳಿ ಮರಣಾದಿರೂಪವಾದ ಸಂಸಾರಕ್ಕೆ ಹಿಂತೆರಳಿ ಬರುವುದಿಲ್ಲವೋ, (ಗರ್ಭ ದುಃಖವನ್ನು ಹೊಂದುವುದಿಲ್ಲವೋ) ತತ್= ಅಂತಹ ಪರಮಾತ್ಮನ ಸ್ವರೂಪವನ್ನು, ಪರಿಮಾರ್ಗಿತವ್ಯಂ=ಶ್ರವಣ ಮನನಾದಿಗಳಿಂದ ಅವಶ್ಯವಾಗಿ ತಿಳಿದುಕೊಳ್ಳಬೇಕು ಪುರಾಣೀ=ಅನಾದಿಕಾಲದಿಂದ ಬಂದಿರುವ ಪ್ರವೃತ್ತಿಃ=ಸಂಸಾರ ಪ್ರವೃತ್ತಿಯು, ಯತಃ=ಯಾವ ಶ್ರೀಹರಿಯಿಂದಲೇ ಪ್ರಸೃತಾ=ವಿಸ್ತರಿಸಲ್ಪಟ್ಟಿರುತ್ತದೆಯೋ, ತಂ=ಆ, ಆದ್ಯಂ=ಸರ್ವರಿಗಿಂತಲೂ ಆದಿಯಲ್ಲಿರುವ, ಪುರುಷಮೇವ=ಸರ್ವ ಗುಣಪೂರ್ಣನಾದ ಶ್ರೀವಿಷ್ಣುವನ್ನೇ, (ಸಂಸಾರದಿಂದ ಬಿಡುಗಡೆ ಹೊಂದುವುದಕ್ಕಾಗಿ) ಪ್ರಪದ್ಯೇ ಚ=ಮರೆಹೋಗಬೇಕು. (ಏವಂಚ ಶ್ರೀಪರಮಾತ್ಮನ ಅನುಗ್ರಹ ಸಹಿತವಾದ ಶ್ರವಣಾದಿಗಳು ಸಂಸಾರದಿಂದ ಬಿಡುಗಡೆ ಹೊಂದಲಿಕ್ಕೆ ಸಾಧನಗಳು) ॥ ೪ ॥

ಭಾ ॥ (೧) ತದರ್ಥಂ ಚ ತಮೇವ ಪ್ರಪದ್ಯೇ ಪ್ರಪದ್ಯೇತ । ತಚ್ಚೋಕ್ತಂ ತತ್ರೈವ । ತಂ ವೈ ಪ್ರಪದ್ಯೇತ ಯಂ ವೈ ಪ್ರಪದ್ಯ ನ ಶೋಚತಿ ನ ಹೃಷ್ಯತಿ ನ ಜಾಯತೇ ನ ಮ್ರಿಯತೇ ತದ್ಬ್ರಹ್ಮಮೂಲಂ ತಚ್ಛಿತ್ಸುರಿತಿ ॥ (೨) ನಾರಾಯಣೇನ ದೃಷ್ಟಶ್ಚ ಪ್ರತಿಬುದ್ಧೋ ಭವೇತ್ಪುಮಾನಿತಿ ಮೋಕ್ಷಧರ್ಮೇ । ಛೇದನೋಪಾಯೋ ಹ್ಯತ್ರಾಕಾಂಕ್ಷಿತ । ನಚ ಭಗವತೋಽನ್ಯಃ ಶರಣ್ಯೋಽಸಿ ॥ ೪ ॥

ಅ || (೧) ವಿಶ್ವವನ್ನು ವಿಮರ್ಶೆ ಮಾಡುವುದಕ್ಕಾಗಿ ಆ ಶ್ರೀಹರಿಯನ್ನೇ ಪ್ರಪದ್ಯೇ=ಹೊಂದಬೇಕು. (ಈ ವಿಷಯದಲ್ಲಿ ಶ್ರುತಿಸ್ಮೃತಿಗಳನ್ನು ಹೇಳುತ್ತಾರೆ--) ಆ ಪ್ರಮೇಯವು ಆ ವೇದದಲ್ಲಿಯೇ ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟಿದೆ. ಯಾರನ್ನು ಹೊಂದಿ ದುಃಖ ಪಡುವುದಿಲ್ಲವೋ, ಸಂತೋಷಗೊಳ್ಳುವುದಿಲ್ಲವೋ, ಹುಟ್ಟುವುದಿಲ್ಲವೋ ಸಾಯುವುದಿಲ್ಲವೋ, ಆ ಬ್ರಹ್ಮನು ಜಗತ್ತಿಗೆ ಮೂಲಕಾರಣನು. ಸಂಸಾರವನ್ನು ಬಿಟ್ಟು ಮೋಕ್ಷವನ್ನು ಹೊಂದಲಿಚ್ಛಿಸುವವನು ಆ ಶ್ರೀಹರಿಯನ್ನೇ ಹೊಂದಬೇಕು (೨) ಶರಣಾಗತಿಯಿಂದ ಸಂತುಷ್ಟನಾದ ಶ್ರೀನಾರಾಯಣನ ಅನುಗ್ರಹಕ್ಕೆ ಪಾತ್ರನಾದ ಪುರುಷನು ಜಗತ್ತನ್ನು ವಿಮರ್ಶೆ ಮಾಡಲಿಕ್ಕೆ ಶಕ್ತನಾಗುತ್ತಾನೆ, ಎಂದು ಮೋಕ್ಷಧರ್ಮದಲ್ಲಿದೆ. ಸಂಸಾರವೃಕ್ಷ ಪರಿಹಾರೋಪಾಯ ವೇ ಇಲ್ಲಿ ಆವಶ್ಯಕವಾದುದು. ಶ್ರೀಪರಮಾತ್ಮನು ಹೊರತು ಬೇರೆಯವರು ಶರಣುಹೊಂದಲು ಯೋಗ್ಯರು ರಕ್ಷಕರು ಇಲ್ಲ. (ಆದಕಾರಣ ಶ್ರೀಪರಮಾತ್ಮನನ್ನು ಶರಣುಹೊಂದಿ ಶ್ರೀಹರಿಯ ಪರಮಾನುಗ್ರಹದಿಂದಲೇ ಸಂಸಾರ ಸಮುದ್ರವನ್ನು ದಾಟಿ ಮೋಕ್ಷವನ್ನು ಹೊಂದಬೇಕು) || ೪ ||

ತಾ || (೧) ಸ್ವಸಕ್ತಜ್ಞಾನಹೇತಿನಾ । ವಿಷ್ಣೋಃ ಸಮ್ಯಕ್ಪೃಥಗ್ದೃಷ್ಟಿನಾಮಚ್ಛೇದನಭಾಕ್ ಸದಾ || (೨) ಅವ್ಯಕ್ತಾದಿ ಸಮಸ್ತಂ ತು ನೇತಿನೇತ್ಯಾದಿವಾಕ್ಯತಃ । ಬೋಧೇನೈವ ಪೃಥಗ್ವಿಷ್ಣೋಃ ಕೃತ್ವಾ ಮೃಗ್ಯಃ ಸ ಕೇಶವಃ || (೩) ತಮೇವಾದ್ಯಂ ಪ್ರಪದ್ಯೇತ ಯದಂಶಾಭಾಸಕೋ ಹ್ಯಯಂ । ಜೀವರಾಶಿಃ ಸಮಸ್ತೋಽಪಿ ಬ್ರಹ್ಮರುದ್ರೇಂದ್ರ- ಪೂರ್ವಕಃ || ೩,೪ ||

ಅ || (೧) ವಿಷಯಗಳಲ್ಲಿ ಅತಿದೃಢವಾದ ವೈರಾಗ್ಯ ಸಹಿತವಾದ ಪರಮಾತ್ಮನ ಜ್ಞಾನವೆಂಬ ಖಡ್ಗದಿಂದ ಈ ಸಂಸಾರ ವೃಕ್ಷವು ವಿಷ್ಣುವಿನಿಂದ ಚೆನ್ನಾಗಿ ಪೃಥಕ್ ದೃಷ್ಟಿಯೆಂದು ಹೆಸರುಳ್ಳ ಛೇದವನ್ನು ಹೊಂದಿರುತ್ತದೆ. (ಅಂದರೆ—ವೈರಾಗ್ಯದಿಂದೊಡಗೂಡಿದ ಶಾಸ್ತ್ರವಿಚಾರದಿಂದುಂಟಾದ ಜ್ಞಾನವೆಂಬ ಶಸ್ತ್ರದಿಂದ ಜಗತ್ತು ವಿಷ್ಣುವಿನಿಂದ ಅತ್ಯಂತ ಭಿನ್ನವಾದುದು, ಎಂಬ ಫಲಭೂತವಾದ ಜ್ಞಾನವು ಹುಟ್ಟುತ್ತದೆ. ಅದೇವೇ ಜಗದ್ವೃಕ್ಷಕ್ಕೆ ಛೇದವೆನಿಸುತ್ತದೆ (೨) (ವಿಷ್ಣುವಿನಿಂದ ಜಗದ್ವೃಕ್ಷಕ್ಕೆ ಛೇದವಿದೆ ಎಂಬುವುದೇ ಯಾವ ಪ್ರಮಾಣದಿಂದ ಸಿದ್ಧವಾಗುತ್ತದೆ? ಭೇದಜ್ಞಾನದಿಂದ ಯಾವುದು ಸಾಧ್ಯವಾಗುತ್ತದೆ? ಎಂದರೆ—**ಸ ಏಷ ನೇತಿ ನೇತ್ಯಾತ್ಮಾ** ಎಂಬ ವಾಕ್ಯದಿಂದುಂಟಾದ ಜ್ಞಾನದಿಂದಲೇ ಅವ್ಯಕ್ತ ಮೊದಲಾದ ಸಮಸ್ತ ಜಗತ್ತೂ ವಿಶೇಷತಃ ಅತ್ಯಂತವಾಗಿ ವಿಷ್ಣುವಿನಿಂದ ಭಿನ್ನವೆಂದು ನಿರ್ಧರಿಸಿ ಶ್ರೀಹರಿಯನ್ನು ಹುಡುಕಬೇಕು (ಜಗತ್ತು ಶ್ರೀಹರಿಯಿಂದ ವಿಲಕ್ಷಣವು ಎಂದು ತಿಳಿದರೇನೇ ಭಗವತ್ಸ್ವರೂಪವನ್ನು ಚೆನ್ನಾಗಿ ತಿಳಿಯಲು ಶಕ್ಯವಾಗುತ್ತದೆ ಇದರಿಂದ **ಅಶ್ವತ್ಥಮೇನಂ** ಎಂಬೀ ೩ನೇ ಶ್ಲೋಕವು ವ್ಯಾಖ್ಯಾತವಾಯಿತು) (೩) (ಸಂಸಾರ ವೃಕ್ಷವನ್ನು ಛೇದಿಸುವ ಉಪಾಯವು ಯಾವುದೆಂದರೆ—) ಬ್ರಹ್ಮ ರುದ್ರ ಇಂದ್ರ ಮೊದಲಾದ ಎಲ್ಲಾ ಜೀವರಾಶಿಗಳೂ ಯಾವ ಶ್ರೀಹರಿಯ ಸ್ವರೂಪಾಂಶಭೂತರಾದ ಮತ್ಸ್ಯಾದಿಗಳ ಭಿನ್ನಾಂಶರೋ, (ಬ್ರಹ್ಮಾದಿಗಳು ಶ್ರೀಹರಿಯ ಸ್ವರೂಪಾಂಶಭೂತರಾದ ಮತ್ಸ್ಯಾದಿಗಳಿಗೆ ಪ್ರತಿಬಿಂಬ ಭೂತರಾದುದರಿಂದ ಅಸಮರ್ಥರಾಗಿರುವ ಪ್ರಯುಕ್ತ ಸಂಸಾರವೃಕ್ಷವನ್ನು ಛೇದಿಸುವುದಕ್ಕಾಗಿ) ಆ ಶ್ರೀಹರಿಯನ್ನೇ ಶರಣುಹೊಂದಬೇಕು. (ಇದರಿಂದ **ತಮೇವ ಚಾದ್ಯಂ** ಎಂಬೀ ೪ನೇ ಶ್ಲೋಕವು ವ್ಯಾಖ್ಯಾತವಾಯಿತು.) || ೩, ೪ ||

ಪೀ—ಶ್ರೀಹರಿಯನ್ನು ಹೊಂದಲಿಕ್ಕೆ ಬೇರೆ ಸಾಧನಗಳನ್ನು ಹೇಳುತ್ತಾರೆ—

ಗೀ ॥ ನಿರ್ಮಾನಮೋಹಾ ಜಿತಸಂಗದೋಷಾ
ಅಧ್ಯಾತ್ಮನಿತ್ಯಾ ವಿನಿವೃತ್ತಕಾಮಾಃ ।
ದ್ವಂದ್ವೈರ್ವಿಮುಕ್ತಾಃ ಸುಖದುಃಖಸಂಜ್ಞೈಃ
ಗಚ್ಛಂತ್ಯಮೂಢಾಃ ಪದಮವ್ಯಯಂ ತತ್ ॥ ೫ ॥

ಅ ॥ ನಿರ್ಮಾನಮೋಹಾಃ= ಅಹಂಕಾರವೂ (ಹೆಮ್ಮೆ) ಮಿಥ್ಯಾಜ್ಞಾನವೂ ಇಲ್ಲದಿರುವ, ಜಿತಸಂಗ ದೋಷಾಃ= ಪುತ್ರ ಮಿತ್ರ ಕಳತ್ರಾದಿ ಸಕಲ ವಿಷಯಗಳ ಸಂಬಂಧದಿಂದುಂಟಾದ ದೋಷಗಳನ್ನು ಕಳೆದುಕೊಂಡ,. (ಅಂದರೆ— ವಿಷಯಗಳಲ್ಲಿ ಇಚ್ಛೆಯಿಲ್ಲದಿರುವ), ಅಧ್ಯಾತ್ಮನಿತ್ಯಾಃ= ಸರ್ವದಾ ಭಗವದ್ವಿಷಯಕ ಶಾಸ್ತ್ರ ಶ್ರವಣಾದಿಗಳಲ್ಲಿಯೇ ಆಸಕ್ತರಾದ (ಅಂದರೆ ನಿರಂತರದಲ್ಲಿಯೂ ಶ್ರವಣ ಮನನಾದಿಗಳನ್ನು ಮಾಡಿಕೊಂಡಿರುವ) ವಿನಿವೃತ್ತಕಾಮಾಃ= ವಿಶೇಷವಾಗಿ ಸರ್ವರೀತಿಯಿಂದಲೂ ಎಲ್ಲಾ ವಿಷಯಗಳ ಆಶೆಯನ್ನು ಕಳೆದುಕೊಂಡಿರುವ, ಸುಖದುಃಖಸಂಜ್ಞೈಃ ದ್ವಂದ್ವೈಃ= ಸುಖ, ದುಃಖ, ಲಾಭ ಅಲಾಭ, ಜಯ ಅಜಯ, ಮಾನ ಅಪಮಾನ ರೂಪ ದ್ವಂದ್ವಗಳಿಂದ, ವಿಮುಕ್ತಾಃ=ಬಿಡುಗಡೆ ಹೊಂದಿದ, (ಅಂದರೆ— ಸುಖಲಾಭಾದಿಗಳು ಬಂದೊಡನೆ ಆಧಿಕ್ಯವನ್ನು ದುಃಖಾದಿಗಳು ಬಂದೊಡನೆ ವ್ಯಥಾದಿಗಳನ್ನು ಹೊಂದದಿರುವ) ಅಮೂಢಾಃ= ರಜೋಗುಣ ತಮೋಗುಣ ಸ್ವಭಾವವಿಲ್ಲದಿರುವ ಜ್ಞಾನಿಗಳು, ಅವ್ಯಯಂ= ನಾಶವಿಲ್ಲದಿರುವ, ಪದಂ=ಹೊಂದಲು ಯೋಗ್ಯನಾದ, ತತ್=ಆ ಭಗವಂತನನ್ನು, ಗಚ್ಛಂತಿ=ಹೊಂದುತ್ತಾರೆ ॥ ೫ ॥

ಭಾ ॥ ಸಾಧನಾಂತರಮಾಹ । ನಿರ್ಮಾನೇತಿ ॥ ೫ ॥

ಅ ॥ ನಿರ್ಮಾನ ಮೋಹಾಃ ಎಂಬ (೫ನೇ) ಶ್ಲೋಕದಿಂದ ಶ್ರೀಪರಮಾತ್ಮನನ್ನು ತಿಳಿಯಲಿಕ್ಕೆ ಬೇರೆ ಸಾಧನವನ್ನು ಹೇಳುತ್ತಾರೆ ॥ ೫ ॥

ಪೀ— ಪ್ರಾಪ್ಯವಾದ ಸ್ಥಾನವನ್ನು ಹೊಂದುತ್ತಾರೆ—

ಗೀ ॥ ನ ತದ್ಭಾಸಯತೇ ಸೂರ್ಯೋ ನ ಶಶಾಂಕೋ ನ ಪಾವಕಃ ।
ಯದ್ಗತ್ವಾ ನ ನಿವರ್ತಂತೇ ತದ್ಧಾಮ ಪರಮಂ ಮಮ ॥ ೬ ॥

ಅ ॥ ಸೂರ್ಯಃ= ಸೂರ್ಯನು, ತತ್= ಶ್ರೀಹರಿಯ ಸ್ವರೂಪವನ್ನು, ನ ಭಾಸಯತೇ= ಪ್ರಕಾಶಪಡಿಸಲಾರನು. ಶಶಾಂಕಃ= ಚಂದ್ರನೂ, ನ= ಪ್ರಕಾಶಗೊಳಿಸಲಾರನು ಪಾವಕಃ= ಅಗ್ನಿಯೂ, ನ= ಪ್ರಕಾಶಿಸುವಂತೆ ಮಾಡಲಾರನು (ಮಿಂಚು ಹುಳ ಮೊದಲಾದುವುಗಳಿಗೆ ದೀಪಾದಿಗಳನ್ನು ಪ್ರಕಾಶ ಪಡಿಸುವ ಶಕ್ತಿಯು ಹೇಗೆ ಇಲ್ಲವೋ, ಹಾಗೆಯೇ ಸೂರ್ಯಾದಿಗಳಿಗೆ ಸಾವಿರಾರು ಸೂರ್ಯರಿಗಿಂತಲೂ ಹೆಚ್ಚು ಪ್ರಕಾಶವುಳ್ಳ ಶ್ರೀಪರಮಾತ್ಮನನ್ನು ಪ್ರಕಾಶಪಡಿಸುವ ಶಕ್ತಿಯಿಲ್ಲ) ಯತ್= ಯಾವ ಶ್ರೀಹರಿಯ ಬಳಿಗೆ ಗತ್ವಾ= ಹೋಗಿ, ನ ನಿವರ್ತಂತೇ= (ಜ್ಞಾನಿಗಳು ಸಂಸಾರಕ್ಕೆ) ಹಿಂತೆರಳಿ ಬರುವುದಿಲ್ಲವೋ, ತತ್= ಅದು, ಮಮ= ನನ್ನ, ಪರಮಂ= ಉತ್ತಮವಾದ, ಧಾಮ= ಸ್ವರೂಪವು. ॥ ೬ ॥

ಪೀ— ಜಗತ್ತೆಂಬ ವೃಕ್ಷವನ್ನು ಛೇದಿಸಲಿಕ್ಕೆ ಬ್ರಹ್ಮಾದಿಗಳ ಜ್ಞಾನವೇ ಸಾಕಷ್ಟೆ. ಪರಮಾತ್ಮನ ಜ್ಞಾನವು ಏಕೆಂದರೆ—

ಗೀ || ಮಮೈವಾಂಶೋ ಜೀವಲೋಕೇ ಜೀವಭೂತಃ ಸನಾತನಃ |
ಮನಃಷಷ್ಠಾನೀಂದ್ರಿಯಾಣಿ ಪ್ರಕೃತಿಸ್ಥಾನಿ ಕರ್ಷತಿ || ೭ ||

ಅ || ಜೀವಲೋಕೇ=ಚತುರ್ಮುಖ ಬ್ರಹ್ಮನೇ ಮೊದಲಾದ ಜೀವರ ಶರೀರದಲ್ಲಿರುವ, ಸನಾತನಃ= ಅನಾದಿನಿತ್ಯನಾದ, ಜೀವಭೂತಃ=ಜೀವಸ್ವರೂಪನು, ಮಮ=ನನ್ನ, ಅಂಶ ಏವ=ಅಂಶ ಸದೃಶನೇ ಅಂದರೆ ಭಿನ್ನಾಂಶನೇ. (ಮತ್ಸ್ಯಾದಿಗಳಂತೆ ಸ್ವರೂಪಾಂಶನಲ್ಲ ಪರಂತು ಆ ಜೀವನು ಜ್ಞಾನಾನಂದಾದಿ ಸ್ವರೂಪನೇ.) ಈಶ್ವರಃ=ಶ್ರೀಹರಿಯು, ಯತ್—ಯಾವಾಗ, ಶರೀರಂ=ಜೀವರ ಶರೀರವನ್ನು, ಅವಾಪ್ನೋತಿ=ಹೊಂದುತ್ತಾನೋ, (ಆವಾಗಲೇ ಜೀವನು ಈಶ್ವರನಿಂದ ಪ್ರೇರಿತನಾಗಿ) ಪ್ರಕೃತಿಸ್ಥಾನಿ= ಪ್ರಕೃತಿ ಕಾರ್ಯಗಳಾದ ಶರೀರಗಳಲ್ಲಿರತಕ್ಕ, ಮನಃಷಷ್ಠಾನೀಂದ್ರಿಯಾಣಿ=ಮನಸ್ಸು ಆರನೆಯದಾಗಿ ಉಳ್ಳ, ಚಕ್ಷುಃ ಶ್ರೋತ್ರ ಘ್ರಾಣ ರಸನ ತ್ವಕ್ ಎಂಬ ಐದು ಜ್ಞಾನೇಂದ್ರಿಯಗಳನ್ನು, ಕರ್ಷತಿ=ವಿಷಯಗಳ ಕಡೆಗೆ ಸೆಳೆಯುತ್ತಾನೆ. (ಈಶ್ವರನೇ ಸ್ವತಂತ್ರವಾಗಿ ಸರ್ವೇಂದ್ರಿಯಗಳಿಗೆ ಪ್ರೇರಕನು) || ೭ ||

ಭಾ || ಸ್ವರೂಪಂ ಕಥಯತಿ | ನ ತದಿತ್ಯಾದಿನಾ || ೬,೭ ||

ಅ || **ನ ತದ್ಭಾಸಯತೇ ಸೂರ್ಯಃ** (ಶ್ಲೋ ೬. ೭.) ಇತ್ಯಾದಿಗಳಿಂದ ಪರಬ್ರಹ್ಮಸ್ವರೂಪವನ್ನು ಹೇಳುತ್ತಾರೆ || ೬, ೭ ||

ಪೀ—ಜೀವರ ಇಂದ್ರಿಯಾದಿಗಳ ಪ್ರವೃತ್ತಿಯೂ ಶ್ರೀಹರಿಯ ಅಧೀನವೇ ಎಂದು ಹೇಳುತ್ತಾರೆ—

ಗೀ || ಶರೀರಂ ಯದವಾಪ್ನೋತಿ ಯಚ್ಚಾಪ್ಯುತ್ಕ್ರಾಮತೀಶ್ವರಃ |
ಗೃಹೀತ್ವೈತಾನಿ ಸಂಯಾತಿ ವಾಯುರ್ಗಂಧಾನಿವಾಶಯಾತ್ || ೮ ||

ಅ || ಅಪಿ=ಮತ್ತು, ಜೀವಃ=ಜೀವನು, ಯತ್=ಯಾವಾಗ, ಶರೀರಂ ಅವಾಪ್ನೋತಿ=ಶರೀರವನ್ನು ಹೊಂದುತ್ತಾನೋ, ಆಗ ಶ್ರೀಹರಿಯು ಇಂದ್ರಿಯಗಳಿಂದ ಕೂಡಿಕೊಂಡು ಶರೀರಕ್ಕೆ ಬರುತ್ತಾನೆ. ಈಶ್ವರಃ=ಶ್ರೀಹರಿಯು, ಯಚ್ಚ=ಯಾವ ಕಾಲದಲ್ಲಿ, ಉತ್ಕ್ರಾಮತಿ=(ಜೀವರ ಶರೀರವನ್ನು ಬಿಟ್ಟು ಜೀವರನ್ನು ಕರೆದುಕೊಂಡು) ಲೋಕಾಂತರಕ್ಕೆ ಹೊರಟು ಹೋಗುತ್ತಾನೋ, (ಆಗ) ಆಶಯಾತ್=ಪುಷ್ಪಾದಿ ಸ್ಥಾನದಿಂದ, ವಾಯುಃ=ಗಾಳಿಯು, ಗಂಧಾನಿವ=ಸುವಾಸನೆಯುಳ್ಳ ಪುಷ್ಪಾದ್ಯವಯವಗಳನ್ನು ತೆಗೆದುಕೊಂಡು ಹೋಗುವಂತೆ, (ಜೀವನು) ಏತಾನಿ=ಸೂಕ್ಷ್ಮಗಳಾದ ಇಂದ್ರಿಯಾಂಶಗಳನ್ನು, ಗೃಹೀತ್ವಾ= ಹಿಡಿದುಕೊಂಡು, ಇಂದ್ರಿಯಾಭಿಮಾನಿದೇವತೆಗಳಿಂದ ಕೂಡಿಕೊಂಡು, ಸಂಯಾತಿ=ಲೋಕಾಂತರಕ್ಕೆ ಹೋಗುತ್ತಾನೆ. || ೮ ||

ಭಾ || (೧) ಕರ್ಷತೀತ್ಯುಕ್ತೇ ಜೀವಸ್ಯ ಸ್ವಾತಂತ್ರ್ಯಂ ಪ್ರತೀತಂ ತನ್ನಿವಾರಯತಿ | ಶರೀರಮಿತ್ಯಾದಿನಾ || (೨) ಯದ್ಯದಾ ಶರೀರಮವಾಪ್ನೋತಿ ಉತ್ಕ್ರಾಮತಿ ಚ ಜೀವಸ್ತದೇಶ್ವರಃ ಏತಾನಿ ಗೃಹೀತ್ವಾ ಸಂಯಾತಿ || (೩) ಯತ್ರಯತ್ರೈವ ಸಂಯುಕ್ತೋ ಧಾತಾ ಗರ್ಭಂ ಪುನಃಪುನಃ | ತತ್ರತತ್ರೈವ ವಸತಿ ನ ಯತ್ರ ಸ್ವಯಮಿಚ್ಛತೀತಿ ಹಿ ಮೋಕ್ಷಧರ್ಮೇ || ೧ ||

ಅ || (೧) (ಶರೀರಪ್ರಾಪ್ತಿರೂಪವಾದ ಉತ್ಪತ್ತಿಯಾಗುವ ಕಾಲದಲ್ಲಿ ಪೂರ್ವದಲ್ಲಿ ತನ್ನ ಮೂಲ ಕಾರಣದಲ್ಲಿರತಕ್ಕ ಇಂದ್ರಿಯಗಳನ್ನು ಮೂಲಕಾರಣದಿಂದ ಶರೀರಕ್ಕೂ ಹಾಗೆಯೇ ಮರಣಕಾಲದಲ್ಲಿ ತನ್ನ ಶರೀರದಲ್ಲಿರತಕ್ಕ ಇಂದ್ರಿಯಗಳನ್ನು ಶರೀರದಿಂದ ಮೂಲ ಕಾರಣಕ್ಕೂ, ಹಾಗೆಯೇ ಸ್ಥಿತಿ ಸಮಯದಲ್ಲಿ ತಮ್ಮ ತಮ್ಮ ಗೋಲಕದಲ್ಲಿರತಕ್ಕ ಇಂದ್ರಿಯಗಳನ್ನು ಗೋಲಕಗಳಿಂದ ವಿಷಯಗಳ ಕಡೆಗೂ, ಜೀವನು) ಸೆಳೆಯುತ್ತಾನೆಂದು ಮಮೈವಾಂಶಃ ಎಂಬ ೭ನೇ ಶ್ಲೋಕದಲ್ಲಿ ಹೇಳಿರುತ್ತಾರೆ. ಜೀವನಿಗೆ ಬೇರೆ ನಿಯಾಮಕರನ್ನು ಹೇಳದಿದ್ದ ಕಾರಣ ಇಂದ್ರಿಯಗಳನ್ನು ಸೆಳೆಯುವ ವಿಷಯದಲ್ಲಿ ಜೀವನಿಗೆ ಸ್ವಾತಂತ್ರ್ಯವು ತೋರುತ್ತದೆ. ಅದು ಅಯುಕ್ತವೆಂಬ ಅಭಿಪ್ರಾಯದಿಂದ ಈಶ್ವರನಿಗೇನೇ ಸ್ವಾತಂತ್ರ್ಯವನ್ನು ಹೇಳುತ್ತಾ ಜೀವನಿಗೆ ಸ್ವಾತಂತ್ರ್ಯವು ಸರ್ವಥಾ ಇಲ್ಲವೆಂದು ಶರೀರಂ (ಶ್ಲೋ ೮) ಇತ್ಯಾದಿಗಳಿಂದ ಹೇಳುತ್ತಾರೆ. (೨) ಯಾವಾಗ ಜೀವನು ಶರೀರವನ್ನು ಹೊಂದುತ್ತಾನೋ, ಆಗ ಶ್ರೀಹರಿಯು ಇಂದ್ರಿಯಗಳನ್ನು ಹಿಡಿದು ಕೊಂಡು ಶರೀರಕ್ಕೆ ಬರುತ್ತಾನೆ. ಯಾವಾಗ ಹೊರಟುಹೋಗುತ್ತಾನೋ, ಆಗ ಶ್ರೀಹರಿಯು ಇಂದ್ರಿಯ ಸಮೇತ ಲೋಕಾಂತರಕ್ಕೆ ಹೋಗುತ್ತಾನೆ. (೩) (ಏತಕ್ಕೆ ಹೀಗೆ ಅರ್ಥ ಮಾಡಬೇಕೆಂದರೆ—ಈಶ್ವರನ ಇಚ್ಛೆಯಿಂದಲೇ ಜೀವನಿಗೆ ಶರೀರಪ್ರಾಪ್ತಿಯಾಗುವದೆಂಬಲ್ಲಿ ಪ್ರಮಾಣ ಹೇಳುತ್ತಾರೆ—) ಎಲ್ಲಿ ಎಲ್ಲಿ ಶ್ರೀ ಹರಿಯು ಅನಾದಿಕಾಲದಿಂದಲೂ ಜೀವನೊಟ್ಟಿಗೆ ಇರುತ್ತಾನೋ, ಅಥವಾ ಪ್ರೇರಕನಾಗಿರುತ್ತಾನೋ ಯಾವ ಯಾವ ಯೋನಿಯಲ್ಲಿ ಶ್ರೀಹರಿಯು ಗರ್ಭಧಾರಕನೋ, ಅಲ್ಲಿ ಅಲ್ಲಿಯೇ ಜೀವನು ಆವಾಸ ಮಾಡು ತ್ತಾನೆ. ತಾನು ಎಲ್ಲಿ ಇಚ್ಛಿಸುತ್ತಾನೋ, ಅಲ್ಲಿ ಆವಾಸಮಾಡುವುದಲ್ಲ, ಎಂದು ಮೋಕ್ಷಧರ್ಮದಲ್ಲಿ ಜೀವ ನಿಗೆ ಪರಮಾತ್ಮನ ಅಧೀನತ್ವವನ್ನು ಎಲ್ಲಾ ವಿಷಯದಲ್ಲಿಯೂ ಹೇಳುತ್ತಾರೆ. || ೧ ||

ಪೀ—ಜೀವನು ಈಶ್ವರನ ಅಧೀನನಾಗಿಯೇ ಪ್ರವೃತ್ತಿಮಾಡುತ್ತಾನೆಂಬುವಲ್ಲಿಯೂ ಪ್ರಮಾಣವನ್ನು ಹೇಳುತ್ತಾರೆ—

ಭಾ || (೧) ಭಾವಾಭಾವಾವಪಿ ಜಾನನ್ ಗರೀಯೋ ಜಾನಾಮಿ ಶ್ರೇಯೋ ನ ತು ತತ್ಕರೋಮಿ | ಆಶಾಸು ಹರ್ಮ್ಯಾಸು ಹೃದಾ ಸುಕುರ್ವನ್ನಥಾ ನಿಯುಕ್ತೋಽಸ್ಮಿ ತಥಾ ವಹಾಮೀತಿ ಚ || (೨) ಹತ್ವಾ ಜಿತ್ವಾಽಪಿ ಮಘವನ್ಯಃ ಕಶ್ಚಿತ್ಪುರುಷಾಯತೇ | ಅಕರ್ತಾ ತ್ವೇವ ಭವತಿ ಕರ್ತಾ ತ್ವೇವ ಕರೋತಿ ತದಿತಿ ಚ || (೩) ತದ್ಯಥಾಽಹಾನಃ ಸುಸಮಾಹಿತಮುತ್ಸರ್ಜದ್ಯಾಯಾದೇವಮೇವಾಯಂ ಶಾರೀರ ಆತ್ಮಾ ಪ್ರಾಜ್ಞೇನಾಽಽತ್ಮನಾಽನ್ವಾರೂಢ ಉತ್ಸರ್ಜದ್ಯಾತೀತಿ ಚ ಶ್ರುತಿಃ || (೪) ವಾಙ್ಮನಸಿ ಸಂಪದ್ಯತೇ ಮನಃ ಪ್ರಾಣೇ ಪ್ರಾಣಸ್ತೇಜಸಿ ತೇಜಃ ಪರಸ್ಯಾಂ ದೇವತಾಯಾಮಿತಿ ಚ || (೫) ಗಂಧಾನಿವ ಸೂಕ್ಷ್ಮಾಣಿ | ಭೋಗೋಽಸ್ಯಾಪಿ ಸಾಧಿತಃ ಪುರಸ್ತಾತ್ || ೨ || || ೮ ||

ಅ || (೧) ಯದ್ಯಪಿ ಲೌಕಿಕಗಳಾದ ಶುಭಾಶುಭಾದಿಗಳನ್ನು ತಿಳಿದವನಾಗಿರುತ್ತೇನೆ ಮೋಕ್ಷವನ್ನು ಶ್ರೇಷ್ಠವನ್ನಾಗಿ ತಿಳಿಯದಿರುತ್ತೇನೆ ಆದರೂ ಅದನ್ನು ಮಾಡುವುದಿಲ್ಲ (ಅಂದರೆ ಮೋಕ್ಷವನ್ನು ಸಾಧಿಸಿಕೊಳ್ಳಲಿಕ್ಕೆ ಸ್ವತಂತ್ರನಲ್ಲ.) ಮತ್ತೆ ದಿಕ್ಕುಗಳಲ್ಲಿ (ಗಮನಾದಿ ಕ್ರಿಯೆಗಳನ್ನು) ಧನಿಕರು ಆವಾಸಮಾಡುವ ಪ್ರಾಸಾದಗಳಲ್ಲಿ (ರಮಣಾದಿ ಕ್ರಿಯೆಗಳನ್ನು) ಜಲಾಶಯಗಳಲ್ಲಿ ಪ್ಲವನ (ತೇಲುವಿಕೆ) ಮೊದಲಾದ ಆಯಾಯ ಕ್ರಿಯೆಗಳನ್ನು ಮಾಡುವವನಂತೆ ತೋರುವ ನಾನು ಶ್ರೀಹರಿಯಿಂದ ಹೇಗೆ ಪ್ರೇರೇಪಿಸಲ್ಪಡು ತ್ತೇನೋ, ಹಾಗೆಯೇ ಆ ಕ್ರಿಯೆಯನ್ನು ಮಾಡುತ್ತೇನೆ. (ಅಂದರೆ—ಸಂಹಾರ ಮೊದಲಾದ ಕ್ರಿಯೆ

ಗಳನ್ನು ಮಾಡಿ ಒಬ್ಬನು ಶ್ರೀಹರಿಯಂತೆ ತಾನೂ ಸರ್ವಸ್ವತಂತ್ರನೆಂದೂ ತನ್ನನ್ನು ತಿಳಿದುಕೊಳ್ಳುತ್ತಾನೆ. ಅವನೂ ಕರ್ತನಲ್ಲವೇ ಅಲ್ಲ ಈಶ್ವರನೇ ಮುಖ್ಯ ಕರ್ತನು) (೨) ಎಲೋ ದೇವೇಂದ್ರನೇ ಯಾವ ನಾದರೊಬ್ಬ ಪುರುಷನು ಸಂಹರಿಸಿ, ಗೆದ್ದು ವಿಷ್ಣುವಿನಂತೆ ತಾನೂ ಸ್ವತಂತ್ರನೆಂದು ತಿಳಿದುಕೊಳ್ಳುತ್ತಾನೆ. ಆದರೂ ಅಂತಹ ಜೀವನು ಅಕರ್ತನೇ ಆಗಿರುತ್ತಾನೆ. ಸರ್ವಕರ್ತನಾದ ಶ್ರೀಹರಿಯೇ ಅವೆಲ್ಲವನ್ನು ಮಾಡುತ್ತಾನೆ, ಎಂದು (೩) (ಈಶ್ವರನ ಪ್ರೇರಣಾನುಸಾರವಾಗಿಯೇ ಜೀವನು ಶರೀರದಿಂದ ಹೊರಡು ವುದೆಂಬುವಲ್ಲಿಯೂ ಪ್ರಮಾಣ ಹೇಳುತ್ತಾರೆ—) ಪುರುಷನು ಕುಳಿತಿದ್ದ ಬಂಡಿಯು ಗ್ರಾಮಾದಿಗಳನ್ನು ಬಿಟ್ಟು ಹೇಗೆ ಹೋಗುತ್ತದೋ, ಹೀಗೆಯೇ ಈ ಶರೀರದಲ್ಲಿದ್ದ ಜೀವನೂ ಪ್ರಾಜ್ಞರೂಪಿಯಾದ ಶ್ರೀಪರಮಾ ತ್ಮನಿಂದ ನಿಯಮ್ಯನಾಗಿದ್ದೇ ಶರೀರವನ್ನು ಬಿಟ್ಟು ಹೋಗುತ್ತಾನೆ, ಎಂದು ವೇದ ಪ್ರಮಾಣವು. (೪) ವಾಗಿಂದ್ರಿಯಕ್ಕೆ ಅಭಿಮಾನಿನಿಯಾದ ಪಾರ್ವತೀದೇವಿಯು ಮನಸ್ಸಿಗೆ ಅಭಿಮಾನಿಯಾದ ರುದ್ರನಲ್ಲಿಯೂ ಅಂತಹ ರುದ್ರನು ಮುಖ್ಯಪ್ರಾಣನಲ್ಲಿಯೂ ಲಯ ಹೊಂದುತ್ತಾನೆ ಆ ಮುಖ್ಯಪ್ರಾಣನು ತೇಜಸ್ಸಿಗೆ ಅಭಿ ಮಾನಿನಿಯಾದ ಲಕ್ಷ್ಮೀದೇವಿಯನ್ನು ಹೊಂದುತ್ತಾನೆ. ಲಕ್ಷ್ಮೀದೇವಿಯು ಶ್ರೀಪರಮಾತ್ಮನಲ್ಲಿ ಸೇರು ತ್ತಾಳೆಂದು ವೇದ ಪ್ರಮಾಣವು (ಹೀಗೆ ಸಮಸ್ತ ದೇವತೆಗಳಿಗೆ ಶ್ರೀಪರಮಾತ್ಮನ ಅಧೀನತ್ವವೇ ಹೇಳಿದೆ.) (೫) (1) (ಜೀರ್ಣಗಳಾದ ತೃಣ ಪರ್ಣ ಮೊದಲಾದ ಅನೇಕ ವಸ್ತುಗಳು ಸೆಳೆಯಲ್ಪಡತಕ್ಕವುಗಳು ಇರು ವಾಗ **ಗಂಧಾನಿವ** ಎಂದು ಗಂಧವನ್ನು ದೃಷ್ಟಾಂತವಾಗಿ ಹೇಳಲಿಕ್ಕೆ ಕಾರಣವನ್ನು ಹೇಳುತ್ತಾರೆ.) ಸುಗಂಧ ವುಳ್ಳ ಪುಷ್ಪಾದಿಗಳ ಸೂಕ್ಷ್ಮ ಅವಯವಗಳನ್ನು ವಾಯುವು ತೆಗೆದುಕೊಂಡು ಹೋಗುವಂತೆ ಶ್ರೀಹರಿಯು ಸೂಕ್ಷ್ಮಗಳಾದ ಇಂದ್ರಿಯಾಂಶಗಳನ್ನು (ತೆಗೆದುಕೊಂಡು ಹೋಗುತ್ತಾನೆ) (2) ಶ್ರೀಪರಮಾತ್ಮನಿಗೂ ಶುಭ ಭೋಗವಿದೆ ಎಂದು ೭ನೇ ಅಧ್ಯಾಯದಲ್ಲಿ ಹೇಳಿದೆ. ॥ ೮ ॥

ಪೀ—ಇಂದ್ರಿಯಗಳಲ್ಲಿ ಪ್ರವರ್ತಕನಾಗಿರತಕ್ಕ ಶ್ರೀಪರಮಾತ್ಮನಿಗೆ ಇಂದ್ರಿಯಗಳ ದ್ವಾರಾ ವಿಷಯ ಭೋಗವೆನ್ನುತ್ತಾರೆ—

ಗೀ ॥ ಶ್ರೋತ್ರಂ ಚಕ್ಷುಃ ಸ್ಪರ್ಶನಂ ಚ ರಸನಂ ಘ್ರಾಣಮೇವ ಚ ।
ಅಧಿಷ್ಠಾಯ ಮನಶ್ಚಾಯಂ ವಿಷಯಾನುಪಸೇವತೇ ॥ ೯ ॥

ಅ ॥ ಅಯಂ=ಸರ್ವೇಂದ್ರಿಯಗಳಿಗೆ ಪ್ರವರ್ತಕನಾದ ಶ್ರೀಪರಮಾತ್ಮನು, ಶ್ರೋತ್ರಂ=ಕಿವಿಯನ್ನು ಚಕ್ಷುಃ=ಕಣ್ಣನ್ನು, ಸ್ಪರ್ಶನಂ ಚ=ತ್ವಗಿಂದ್ರಿಯವನ್ನು, ರಸನಂ—ನಾಲಿಗೆಯನ್ನು, ಘ್ರಾಣಮೇವ ಚ=ಮೂಗನ್ನು. ಮನಶ್ಚ=ಮನಸ್ಸನ್ನು, ಅಧಿಷ್ಠಾಯೈವ ಚ=ಆ ಇಂದ್ರಿಯಗಳಲ್ಲಿ ಪ್ರೇರಕನಾಗಿಯೇ ಇದ್ದು, ವಿಷಯಾನ್=ಶಬ್ದ ಮೊದಲಾದ ಶುಭ ವಿಷಯಗಳನ್ನೇ, ಉಪಸೇವತೇ=ಅನುಭವಿಸುತ್ತಾನೆ ॥ ೯ ॥

ಪೀ—ಶ್ರೀಪರಮಾತ್ಮನಿಗೆ ಭೋಗವಿದೆ. ಪರಂತು ಜೀವೇಂದ್ರಿಯಗಳಿಂದ ಶ್ರೀಹರಿಗೆ ಭೋಗವಿಲ್ಲ. ತನ್ನ ಇಂದ್ರಿಯಗಳಿಂದಲೇ ಶ್ರೀಹರಿಗೆ ಭೋಗವು, ಎಂದರೆ—ಜೀವೇಂದ್ರಿಯಗಳಿಂದಲೂ ಶ್ರೀಹರಿಗೆ ಭೋಗವಿದೆ, ಎನ್ನುತ್ತಾರೆ—

ಭಾ ॥ (೧) ಇಂದ್ರಿಯದ್ವಾರಾ ಹಿ ಸೋಽಪಿ ಭುಂಕ್ತೇ ॥ (೨) ತದ್ಯ ಇಮೇ ವೀಣಾಯಾಂ ಗಾಯಂತ್ಯೇತಂ ತೇ ಗಾಯಂತೀತಿ ಚ ಶ್ರುತಿಃ ॥ (೩) ಗುಣಾನ್ವಿತಮೇವ ಭುಂಕ್ತೇ । ನ ಹ ವೈ ದೇವಾನ್ಪಾಪಂ ಗಚ್ಛತೀತಿ ಶ್ರುತಿಃ ॥ ೯ ॥

ಅ || (೧) ಆ ಶ್ರೀಹರಿಯು ಜೀವರ ಇಂದ್ರಿಯಗಳ ದ್ವಾರಾ ಶುಭ ಫಲಗಳನ್ನೇ ಉಣ್ಣುತ್ತಾನೆ. (೨) ಅವರಲ್ಲಿ ಯಾವ ಗಾಯಕರು ಧನ ಮೊದಲಾದ ಫಲ ಪ್ರಾಪ್ತಿಗಾಗಿ ರಾಜಾದಿಗಳನ್ನುದ್ದೇಶಿಸಿ ಗಾಯನ ಮಾಡುತ್ತಾರೋ, ಅವರು ರಾಜಾದಿಗಳಲ್ಲಿ ಅಂತರ್ಗತನಾದ ಶ್ರೀಹರಿಯನ್ನೇ ಗಾಯನ ಮಾಡುತ್ತಾರೆ, ಎಂದು ವೇದ ಪ್ರಮಾಣವು. (ಇದರಿಂದ ಶ್ರೀಪರಮಾತ್ಮನಿಗೆ ರಾಜಾದಿಗಳ ಕಿವಿಯಿಂದ ಗಾನ ಭೋಗವಿದೆ, ಎಂದು ಸಿಗುತ್ತದೆ.) (೩) (ಹಾಗಾದರೆ ದುಷ್ಟ ವಸ್ತುವಿನ ಭೋಗವೂ ಶ್ರೀಪರಮಾತ್ಮನಿಗೆ ಬರಬೇಕಾಗುವುದೆಂದರೆ—) ಶ್ರೀಹರಿಯು ಶುಭ ಗುಣವನ್ನೇ ಉಣ್ಣುತ್ತಾನೆ (ಅಶುಭ ಭೋಗವಿದೆ ಎಂದು ಏಕೆ ಹೇಳಬಾರದೆಂದರೆ-) ಪಾಪವು ದೇವತೆಗಳನ್ನು ಹೊಂದುವುದಿಲ್ಲ, ಎಂದು ವೇದ ಪ್ರಮಾಣವು. (ಅಂದರೆ—**ನ ಹ ವೈ ದೇವಾನ್** ಎಂಬುವ ವೇದದಲ್ಲಿ ದೇವತೆಗಳಿಗೇನೇ ಅಶುಭ ಭೋಗಗಳಿಲ್ಲವೆಂದು ಹೇಳುವಾಗ ದೇವೋತ್ತಮನಾದ ಶ್ರೀಪರಮಾತ್ಮನಿಗೆ ಅಶುಭ ಭೋಗವಿಲ್ಲವೆಂಬುವುದು ಸುತರಾಂ ಸಿದ್ಧವಾಗುತ್ತದೆ.) ||೯||

ಪೀ—ಜೀವರ ಇಂದ್ರಿಯಗಳಿಂದ ಶ್ರೀಪರಮಾತ್ಮನಿಗೆ ಭೋಗವಿದೆ ಎಂದಾದರೆ—ಜೀವರಂತೆ ಅಶುಭ ಭೋಗವೂ ಇದೆಯೋ ಎಂದರೆ--ಶುಭಸಾರ ಭೋಗವು ಮಾತ್ರ, ಹಾಗಾದರೆ-ಅದು ಏಕೆ ತೋರುವುದಿಲ್ಲವೆಂದರೆ—

ಗೀ || ಉತ್ಕ್ರಾಮಂತಂ ಸ್ಥಿತಂ ವಾಽಪಿ ಭುಂಜಾನಂ ವಾ ಗುಣಾನ್ವಿತಂ |
ವಿಮೂಢಾ ನಾನುಪಶ್ಯಂತಿ ಪಶ್ಯಂತಿ ಜ್ಞಾನಚಕ್ಷುಷಃ || ೧೦ ||

ಅ || ವಿಮೂಢಾಃ=ಅಜ್ಞಾನಿಗಳೂ, ಉತ್ಕ್ರಾಮಂತಂ=ಜೀವರ ಶರೀರದಿಂದ ಹೊರಡುತ್ತಿರುವ, ಸ್ಥಿತಂ ವಾಪಿ=ಜೀವರ ಶರೀರದಲ್ಲಿರುವ, ವಾ=ಅಥವಾ, ಗುಣಾನ್ವಿತಂ ಭುಂಜಾನಂ=ಶುಭಗುಣಗಳನ್ನೇ ಉಣ್ಣುತ್ತಿರುವ ಶ್ರೀಹರಿಯನ್ನು, ನಾನುಪಶ್ಯಂತಿ=ತಿಳಿಯುವುದಿಲ್ಲ, ಜ್ಞಾನಚಕ್ಷುಷಃ=ಜ್ಞಾನವೆಂಬುವ ಕಣ್ಣು ಉಳ್ಳವರು, (ಅಂದರೆ ಜ್ಞಾನಿಗಳು ಮಾತ್ರ) ಪಶ್ಯಂತಿ=(ಶ್ರೀಪರಮಾತ್ಮನನ್ನು) ತಿಳಿಯುತ್ತಾರೆ (ಅಂದರೆ—ಶ್ರೀಪರಮಾತ್ಮನು ಜ್ಞಾನೈಕಗಮ್ಯನು) || ೧೦ ||

ಭಾ || ತರ್ಹಿ ಕಿಮಿತಿ ನ ದೃಶ್ಯತ ಇತ್ಯತ ಆಹ | ಉತ್ಕ್ರಾಮಂತಮಿತ್ಯಾದಿನಾ || ೧೦ ||

ಅ || (ಜೀವರಿಗಿಂತ ವಿಲಕ್ಷಣನಾದ ಶ್ರೀಹರಿಯು ದೇಹದಲ್ಲಿ ನಿಯಾಮಕನಾಗಿ ಇದ್ದರೆ ಆ ಶ್ರೀಹರಿಯು) ಏಕೆ ಕಾಣಿಸಿಕೊಳ್ಳುವುದಿಲ್ಲ, ಎಂದರೆ—**ಉತ್ಕ್ರಾಮಂತಂ** ಇತ್ಯಾದಿಗಳಿಂದ ಉತ್ತರವನ್ನು ಹೇಳುತ್ತಾರೆ || ೧೦ ||

ಪೀ—ಬ್ರಹ್ಮಾದಿ ಜೀವರು ಶ್ರೀಪರಮಾತ್ಮನ ಸ್ವರೂಪಾಂಶರೆಂದೇ ಏಕೆ ಹೇಳಬಾರದೆಂದರೆ - ಶ್ರೀಹರಿಯಿಂದ ಭಿನ್ನರಾಗಿರುವುದರಿಂದ ಸ್ವರೂಪಾಂಶರೆಂದು ಹೇಳಲಾಗುವುದಿಲ್ಲ ಹಾಗಾದರೆ ಅಂಶರಂತೆ ತೋರುತ್ತಾರೆಂಬುವುದು ಹೇಗೆಂದರೆ—

ತಾ || (೧) ಕಿಂಚಿತ್ಸಾದೃಶ್ಯಮಾತ್ರೇಣ ಭಿನ್ನೋಽಪ್ಯಂಶ ಇವೋಚ್ಯತೇ || (೨) ಈಶ್ವರಸ್ತು ಯದಾ ತ್ವಸ್ಯ ಶರೀರಂ ವಿಶತಿ ಪ್ರಭುಃ | ಮನಃಷಷ್ಠಾನೀಂದ್ರಿಯಾಣಿ ಪ್ರಕೃತಿಸ್ಥಾನಿ ಕರ್ಷತಿ | ಶಬ್ದಾದೀನ್ಭುಂಕ್ತೇ || (೩) ಅಥ ಯದಾ ಜೀವಮಾದಾಯ ಯಾತ್ಯತಃ | ಗೃಹೀತ್ವೈತಾನಿ ಸಂಯಾತಿ ವಾಯುರ್ಗಂಧಾನಿವಾಶಯಾತ್ || (೪) ಭುಂಕ್ತೇ ಹರಿಃ

ಶುಭಾನ್ಭೋಗಾನಿಂದ್ರಿಯೇಷು ವ್ಯವಸ್ಥಿತಃ । ಪೂರ್ಣಾನಂದೋಽಪಿ ಭಗವಾನ್ಕ್ರೀಡಯಾ ಭುಂಕ್ತ ಏವ ತು ॥ ೫—೧೦ ॥

ಅ ॥ (೧) ಜೀವರು ಶ್ರೀಹರಿಯಿಂದ ಭಿನ್ನರಾದಾಗ್ಯೂ ಜ್ಞಾನ ಆನಂದಾದಿರೂಪವಾದ ಕಿಂಚಿತ್ಸಾದೃಶ್ಯ ಮಾತ್ರದಿಂದ ಶ್ರೀಹರಿಯ ಅಂಶರಂತೆ ಹೇಳಲ್ಪಡುತ್ತಾರೆ. (ಇದರಿಂದ **ಮಮೈವಾಂಶಃ** ಎಂಬುವ ೭ನೇ ಶ್ಲೋಕವು ವ್ಯಾಖ್ಯಾತವಾಯಿತು) (೨) (ಜೀವರಿಗೆ ವಿಷಯಗಳ ಕಡೆಗೆ ಇಂದ್ರಿಯಗಳ ಪ್ರವೃತ್ತ್ಯಾದಿಗಳೆಲ್ಲವೂ ಶ್ರೀಪರಮಾತ್ಮನ ಅಧೀನವಾದುದರಿಂದ ಶ್ರೀಹರಿಯನ್ನು ಶರಣು ಹೊಂದುವುದೇ ಸಂಸಾರ ವೃಕ್ಷ ಛೇದನೋಪಾಯವು, ಎಂಬುವ ಅಭಿಪ್ರಾಯದಿಂದ ಶ್ರೀಪರಮಾತ್ಮನ ಮಹಿಮೆಯನ್ನು ಹೇಳುತ್ತಾರೆ-) ಸರ್ವಸಮರ್ಥನಾದ ಶ್ರೀಹರಿಯು ಯಾವಾಗ ಜೀವರ ಶರೀರವನ್ನು ಪ್ರವೇಶಿಸುತ್ತಾನೋ, ಆಗ ಶ್ರೀಹರಿಯು ಶರೀರದಲ್ಲಿರತಕ್ಕ ಮನಸ್ಸಿನಿಂದ ಕೂಡಿ ಚಕ್ಷುರಾದಿ ೬ ಇಂದ್ರಿಯಗಳನ್ನು ಶಬ್ದ ಮೊದಲಾದ ವಿಷಯಗಳ ಕಡೆಗೆ ಪ್ರವರ್ತಿಸುತ್ತಾನೆ, (ಇದರಿಂದ **ಮನಃಷಷ್ಠಾನಿ** ಎಂಬೀ ೭ನೇ ಶ್ಲೋಕಾರ್ಥವು ಉಕ್ತವಾಯಿತು.) (೩) ಯಾವಾಗ ಶ್ರೀಹರಿಯು ಜೀವನನ್ನು ಕರೆದುಕೊಂಡು ಶರೀರದಿಂದ ಹೊರಡುತ್ತಾನೋ, ಆಗ ಸೂಕ್ಷ್ಮ ಇಂದ್ರಿಯಾಂಶಗಳನ್ನು ಹಿಡಿದುಕೊಂಡು ವಾಯುವು ಪುಷ್ಪಾದಿಗಳ ಸ್ಥಾನದಿಂದ ಸುವಾಸನೆಯುಳ್ಳ ಪುಷ್ಪಾದ್ಯವಯವಗಳನ್ನು ಹಿಡಿದುಕೊಂಡು ಹೋಗುವಂತೆ ಲೋಕಾಂತರಕ್ಕೆ ಹೋಗುತ್ತಾನೆ. (**ಅಥ ಯದಾ** ಎಂಬುವುದರಿಂದ **ಯಚ್ಚಾಪಿ** ಎಂಬೀ ೮ನೇ ಶ್ಲೋಕವು ವ್ಯಾಖ್ಯಾತವಾಯಿತು) (೪) ಶ್ರೀಹರಿಯು ಇಂದ್ರಿಯಗಳಲ್ಲಿ ನಿಯಾಮಕನಾಗಿದ್ದು ಶುಭ ಭೋಗಗಳನ್ನೇ ಉಣ್ಣುತ್ತಾನೆ. (ಇದರಿಂದ **ಶ್ರೋತ್ರಂ ಚಕ್ಷುಃ** ಎಂಬೀ ೯ನೇ ಶ್ಲೋಕವು ವ್ಯಾಖ್ಯಾತವಾಯಿತು) (ಶ್ರೀಹರಿಗೆ ಪೂರ್ಣಾನಂದವಿದ್ದುದರಿಂದ ವಿಷಯಭೋಗವು ಏತಕ್ಕೆಂದರೆ—) ಶ್ರೀಹರಿಯು ಪೂರ್ಣಾನಂದವುಳ್ಳವನಾದರೂ ಕ್ರೀಡೆಯಿಂದ ವೈಷಯಿಕ ಶುಭಸಾರಗಳನ್ನುಣ್ಣುತ್ತಾನೆ. ಇದರಿಂದ **ಉತ್ಕ್ರಾಮಂತಂ** ಎಂಬೀ ೧೦ನೇ ಶ್ಲೋಕವು ವ್ಯಾಖ್ಯಾತವಾಯಿತು ॥ ೫—೧೦ ॥

ಪೀ—ಪ್ರಯತ್ನಪಟ್ಟರೂ ಶ್ರೀಹರಿಯು ಏಕೆ ಕಾಣಿಸಿಕೊಳ್ಳುವುದಿಲ್ಲ ಎಂದರೆ—

ಗೀ ॥ ಯತಂತೋ ಯೋಗಿನಶ್ಚೈನಂ ಪಶ್ಯಂತ್ಯಾತ್ಮನ್ಯವಸ್ಥಿತಂ ।
ಯತಂತೋಽಪ್ಯಕೃತಾತ್ಮಾನೋ ನೈನಂ ಪಶ್ಯಂತ್ಯಚೇತಸಃ ॥ ೧೧ ॥

ಅ ॥ ಯೋಗಿನಃ=ಜ್ಞಾನೋಪಾಯವನ್ನು ಹೊಂದುತ್ತಿರುವವರು, ಯತಂತಃ=ಪ್ರಯತ್ನ ಮಾಡುವವರಾಗಿ (ಜ್ಞಾನವನ್ನು ಹೊಂದಿ), ಆತ್ಮನಿ=ತಮ್ಮಲ್ಲಿ, ಅವಸ್ಥಿತಂ=ಇರುವ, ಏನಂ=ಈ ಶ್ರೀಹರಿಯನ್ನು, ಪಶ್ಯಂತಿ=ನೋಡುತ್ತಾರೆ. ಅಕೃತಾತ್ಮಾನಃ=ಅಂತಃಕರಣ ಶುದ್ಧಿಯಿಲ್ಲದಿರುವ, ಅಚೇತಸಃ=ಅವಿವೇಕಿಗಳು, ಯತಂತೋಽಪಿ=ಪ್ರಯತ್ನಮಾಡಿದರೂ, ಏನಂ=ಶ್ರೀಹರಿಯನ್ನು, ನ ಪಶ್ಯಂತಿ=ನೋಡುವುದಿಲ್ಲ ॥ ೧೧ ॥

ಪೀ—**ಯತಂತೋ ಯೋಗಿನಃ** ಎಂಬುದರಿಂದ ಕಾರಣಾಂತರವು ಹೇಳಲ್ಪಡುತ್ತದೆ, ಎಂಬುವ ಪ್ರತೀತಿಯನ್ನು ನಿರಾಕರಿಸುವುದಕ್ಕಾಗಿ ಹೇಳುತ್ತಾರೆ—

ಭಾ ॥ ಯತಂತೋ ಜ್ಞಾನಂ ಪ್ರಾಪ್ಯ । ಅಕೃತಾತ್ಮಾನ ಅಶುದ್ಧಬುದ್ಧಯಃ ॥ ೧೧ ॥

ಅ ॥ ಶ್ರವಣಾದಿರೂಪವಾದ ಪುರುಷ ಪ್ರಯತ್ನವನ್ನು ಮಾಡುವವರಾಗಿ ಜ್ಞಾನಚಕ್ಷುಷ್ಟ್ವವನ್ನು ಹೊಂದಿ (ಏವಂಚ ಶ್ರವಣಾದಿರೂಪವಾದ ಪುರುಷಪ್ರಯತ್ನದಿಂದ ಅಪರೋಕ್ಷಜ್ಞಾನವುಂಟಾಗುವುದು.) **ಅಕೃತಾತ್ಮನಃ**=ಅಶುದ್ಧವಾದ ಬುದ್ಧಿಯುಳ್ಳವರು. ॥ ೧೧ ॥

ಪೀ—ಅಥಶ್ಚ ಮೂಲಾನಿ ಇತ್ಯಾದಿಗಳಿಂದ ಶ್ರೀಪರಮಾತ್ಮನಿಗೆ ಹೇಳಿದ ಸರ್ವಾಂತರ್ಯಾಮಿತ್ವವನ್ನೂ, ಊರ್ಧ್ವ ಶಬ್ದದಿಂದ ಹೇಳಿದ ಸರ್ವೋತ್ತಮತ್ವವನ್ನೂ ಇನ್ನು ಮುಂದಿನ ಶ್ಲೋಕಗಳಲ್ಲಿ ವಿವರಿಸುತ್ತಾರೆ—

ಗೀ ॥ ಯದಾದಿತ್ಯಗತಂ ತೇಜೋ ಜಗದ್ಭಾಸಯತೇಽಖಿಲಂ ।
ಯಚ್ಚಂದ್ರಮಸಿ ಯಚ್ಚಾಗ್ನೌ ತತ್ತೇಜೋ ವಿದ್ಧಿ ಮಾಮಕಂ ॥ ೧೨ ॥

ಅ ॥ ಆದಿತ್ಯಗತಂ=ಸೂರ್ಯನಲ್ಲಿರುವ, ಯತ್=ಯಾವ, ತೇಜಃ=ಜಗತ್ತನ್ನು ಪ್ರಕಾಶಗೊಳಿಸುವ ತೇಜಸ್ಸೋ, ಅಖಿಲಂ ಜಗತ್=ಸಮಸ್ತ ಜಗತ್ತನ್ನೂ, ಭಾಸಯತೇ=ಪ್ರಕಾಶಪಡಿಸುತ್ತದೋ, ಯತ್=ಯಾವುದು, ಚಂದ್ರಮಸಿ=ಚಂದ್ರನಲ್ಲಿದೆಯೋ, ಯಚ್ಚ=ಯಾವುದು ತೇಜಸ್ಸು, ಅಗ್ನೌ=ಅಗ್ನಿಯಲ್ಲಿದೆಯೋ, ತತ್ತೇಜಃ=ಆ ತೇಜಸ್ಸನ್ನು, ಮಾಮಕಂ=ನನ್ನ ಅಧೀನವನ್ನಾಗಿ, ವಿದ್ಧಿ=ತಿಳಿ ॥ ೧೨ ॥

ಪೀ—ನ ತದ್ಭಾಸಯತೇ ಇತ್ಯಾದಿಗಳಿಂದ ಭಗವತ್ಸ್ವರೂಪವನ್ನು ಹೇಳಿದ್ದರಿಂದ ಮೇಲಿನ ಶ್ಲೋಕವು ಏತಕ್ಕೆಂದರೆ—

ಭಾ ॥ ಪೂರ್ವೋಕ್ತಮೇವ ಜ್ಞಾನಂ ಪ್ರಪಂಚಯತಿ । ಯದಾದಿತ್ಯಗತಮಿತ್ಯಾದಿನಾ॥೧೨॥

ಅ ॥ **ಅಥಶ್ಚ ಮೂಲಾನ್ಯನುಸಂತತಾನಿ** (ಶ್ಲೋ. ೨) ಎಂಬುವುದರಿಂದ ಸರ್ವಾಂತರ್ಯಾಮಿತ್ವರೂಪವಾದ ಭಗವನ್ಮಹಿಮೆಯನ್ನು, ಊರ್ಧ್ವ ಶಬ್ದದಿಂದ ಸರ್ವೋತ್ತಮತ್ವವನ್ನು ಹೇಳಿದ್ದನ್ನು **ಯದಾದಿತ್ಯಗತಂ** ಇತ್ಯಾದಿಗಳಿಂದ ವಿವರಿಸುತ್ತಾರೆ. ॥ ೧೨ ॥

ಗೀ ॥ ಗಾಮಾವಿಶ್ಯ ಚ ಭೂತಾನಿ ಧಾರಯಾಮ್ಯಹಮೋಜಸಾ ।
ಪುಷ್ಣಾಮಿ ಚೌಷಧೀಃ ಸರ್ವಾಃ ಸೋಮೋ ಭೂತ್ವಾ ರಸಾತ್ಮಕಃ॥೧೩॥

ಅ ॥ ಅಹಂ=ನಾನು, ಗಾಂ=ಭೂಮಿಯನ್ನು, ಆವಿಶ್ಯ ಚ=ಪ್ರವೇಶಮಾಡಿ, ಭೂತಾನಿ=ಎಲ್ಲಾ ಪ್ರಾಣಿಗಳನ್ನು, ಓಜಸಾ=ನನ್ನ ಶಕ್ತಿಯಿಂದ, ಧಾರಾಯಮಿ=ಧರಿಸುತ್ತೇನೆ. ಅಹಂ=ನಾನು, ರಸಾತ್ಮಕಃ=ಅಮೃತ ರಸರೂಪನಾದ, ಸೋಮಃ=ಸೋಮನಾಮಕನೂ, ಚಂದ್ರನಲ್ಲಿ ಅಂತರ್ಗತನೂ, ಭೂತ್ವಾ=ಆಗಿ ಸರ್ವಾಃ=ಎಲ್ಲಾ, ಔಷಧೀಃ=ಸಸ್ಯ ಮೊದಲಾದವುಗಳನ್ನು, ಪುಷ್ಣಾಮಿ ಚ=ಪುಷ್ಟಿ ಮಾಡುತ್ತೇನೆ.॥೧೩॥

ಭಾ ॥ ಗಾಂ ಭೂಮಿಂ ॥ ॥ ೧೩ ॥

ಅ ॥ ಗಾಂ=ಭೂಮಿಯನ್ನು, ॥ ೧೩ ॥

ತಾ ॥ ಸಾಮ್ಯತ್ವಾತ್ಸೋಮನಾಮಾಽಸೌ ಸೋಮಮಂಡಲಗಃ ಸದಾ ॥ ೧೩ ॥

ಅ || ಶ್ರೀಹರಿಯು ಸೌಮ್ಯಸ್ವರೂಪನಾದುದರಿಂದ ಸೋಮನೆಂದು ಹೆಸರುಳ್ಳವನು, ಸರ್ವದಾ ಚಂದ್ರಮಂಡಲದಲ್ಲಿ ನಿಯಾಮಕನಾಗಿರುವವನು. || ೧೩ ||

ಗೀ || ಅಹಂ ವೈಶ್ವಾನರೋ ಭೂತ್ವಾ ಪ್ರಾಣಿನಾಂ ದೇಹಮಾಶ್ರಿತಃ |
ಪ್ರಾಣಾಪಾನಸಮಾಯುಕ್ತಃ ಪಚಾಮ್ಯನ್ನಂ ಚತುರ್ವಿಧಂ || ೧೪ ||

ಅ || ಅಹಂ=ನಾನು, ವೈಶ್ವಾನರಃ=ವೈಶ್ವಾನರನೆಂದು ಹೆಸರುಳ್ಳವನು, ಜಠರದಲ್ಲಿದ್ದ ವೈಶ್ವಾನರಾಗ್ನಿಯಲ್ಲಿ ನಿಯಾಮಕನಾಗಿದ್ದವನು, ಭೂತ್ವಾ=ಆಗಿ, ಪ್ರಾಣಿನಾಂ=ಎಲ್ಲಾ ಪ್ರಾಣಿಗಳ, ದೇಹಂ=ಶರೀರವನ್ನು, ಆಶ್ರಿತಃ=ಆಶ್ರಯಿಸಿದವನಾಗಿ, ಪ್ರಾಣಾಪಾನಸಮಾಯುಕ್ತಃ=ಪ್ರಾಣ ಅಪಾನರೆಂಬ ಮುಖ್ಯಪ್ರಾಣರೂಪಗಳಿಂದ ಕೂಡಿದವನಾಗಿ, ಚತುರ್ವಿಧಂ=ಭಕ್ಷ್ಯ ಭೋಜ್ಯ ಲೇಹ್ಯ ಪೇಯ ಎಂದು ನಾಲ್ಕು ವಿಧವಾದ, ಅನ್ನಂ=ಅನ್ನವನ್ನು, ಪಚಾಮಿ=ಜೀರ್ಣೀಕರಿಸುತ್ತೇನೆ || ೧೪ ||

ತಾ || ಸ ಏವಾಗ್ನಿಸ್ಥಿತೋ ವಿಷ್ಣುರ್ನಾಮ್ನಾ ವೈಶ್ವಾನರಃ ಸದಾ | ಸರ್ವೇಷಾಂ ಸ ನರಾಣಾಂ ಯದುಪಜೀವ್ಯಃ ಸದೈವ ಚ || ೧೪ ||

ಅ || ಆ ಶ್ರೀವಿಷ್ಣುವೇ ವೈಶ್ವಾನರನೆಂಬ ಹೆಸರಿನಿಂದ ಜಠರಾಗ್ನಿಯಲ್ಲಿದ್ದಾನೆ. ಆ ಶ್ರೀಹರಿಯೇ ಸರ್ವದಾ ಎಲ್ಲಾ ಮನುಷ್ಯರಿಗೂ ಉಪಜೀವ್ಯನಾಗಿರುತ್ತಾನೆ. (ಅಂದರೆ ಎಲ್ಲರೂ ಶ್ರೀಹರಿಯನ್ನೇ ಆಶ್ರಯಿಸಿರುತ್ತಾರೆ) || ೧೪ ||

ಗೀ || ಸರ್ವಸ್ಯ ಚಾಹಂ ಹೃದಿ ಸನ್ನಿವಿಷ್ಟೋ
ಮತ್ತಃ ಸ್ಮೃತಿರ್ಜ್ಞಾನಮಪೋಹನಂ ಚ |
ವೇದೈಶ್ಚ ಸರ್ವೈರಹಮೇವ ವೇದ್ಯೋ
ವೇದಾಂತಕೃದ್ವೇದವಿದೇವ ಚಾಹಂ || ೧೫ ||

ಅ || ಅಹಂ=ನಾನು. ಸರ್ವಸ್ಯ=ಎಲ್ಲಾ ಪ್ರಾಣಿಗಳ, ಹೃದಿ=ಹೃದಯದಲ್ಲಿ, ಸನ್ನಿವಿಷ್ಟಃ=ನಿಯಾಮಕನಾಗಿರುವವನು, ಮತ್ತಃ=ನನ್ನಿಂದಲೇ. (ಎಲ್ಲಾ ಪ್ರಾಣಿಗಳಿಗೂ) ಸ್ಮೃತಿಃ=ಸ್ಮರಣೆಯೂ, ಜ್ಞಾನಂ=ಅನುಭವವೂ, ಅಪೋಹನಂ ಚ=ಭ್ರಮೆಯೂ, (ಬರುತ್ತವೆ) ಅಹಮೇವ=ನಾನೇ ಸರ್ವೈಃ ವೇದೈಃ=ಎಲ್ಲಾ ವೇದಗಳಿಂದಲೂ, ವೇದ್ಯಃ=ಪರಮ ಮುಖ್ಯ ವೃತ್ತಿಯಿಂದ ತಿಳಿಸಿಕೊಳ್ಳಲ್ಪಡುವವನು, ವೇದಾಂತಕೃತ್=ವೇದವ್ಯಾಸ ರೂಪದಿಂದ, ಬ್ರಹ್ಮಸೂತ್ರಗಳನ್ನು ಮಾಡಿದವನು ಅಹಂ ಚ=ನಾನೇ, ವೇದವಿತ್=ಎಲ್ಲಾ ವೇದಗಳನ್ನೂ ಅವುಗಳ ಅರ್ಥಗಳನ್ನೂ ಯಥಾರ್ಥವಾಗಿ ತಿಳಿದವನು. || ೧೫ ||

ಟೀ—ವೇದಾಂತಕೃತ್ ಎಂಬುವುದಕ್ಕೆ ಉಪನಿಷತ್ತುಗಳನ್ನು ಮಾಡಿದವನು ಎಂಬುವ ಅನ್ಯಥಾ ಪ್ರತೀತಿಯನ್ನು ಹೋಗಲಾಡಿಸುತ್ತಾರೆ—

ಭಾ || (೧) ವೇದನಿರ್ಣಯಾತ್ಮಿಕಾ ಮೀಮಾಂಸಾ ವೇದಾಂತಃ || (೨) ತಥಾ ಚ ಸಾಮವೇದೇ ಪ್ರಾಚೀನಶಾಲಶ್ರುತಿಃ | ಸ ವೇದಾಂತಕೃತ್ಸ ಕಾಲಕ ಇತಿ ಸ ಹ್ಯೇವ ಯುಕ್ತಿಸೂತ್ರಕೃತ್ಸ ಕಾಲಕ ಇತಿ || ೧೫ ||

ಅ || (೧) ವೇದಗಳ ಅರ್ಥವನ್ನು ನಿರ್ಣಯಿಸುವ ಬ್ರಹ್ಮಮೀಮಾಂಸಾ ಶಾಸ್ತ್ರವನ್ನು ವೇದವ್ಯಾಸ ರೂಪದಿಂದ ಮಾಡಿದವನು. (೨) (ಹೀಗೆ ಏಕೆ ಅರ್ಥವನ್ನು ಇಟ್ಟುಕೊಳ್ಳಬೇಕೆಂದರೆ—) ಹಾಗೆಯೇ ಸಾಮವೇದದಲ್ಲಿ ಪ್ರಾಚೀನ ಶಾಲಾಶ್ರುತಿಯು. ಶ್ರೀಹರಿಯು ವೇದಾರ್ಥವನ್ನು ನಿರ್ಣಯಿಸುವ ಬ್ರಹ್ಮ ಮೀಮಾಂಸಾ ಶಾಸ್ತ್ರವನ್ನು ವ್ಯಾಸರೂಪದಿಂದ ಮಾಡಿದವನು. ಸರ್ವಜ್ಞನು. ಸರ್ವಾಭೀಷ್ಟಪ್ರದನು. ಆ ಶ್ರೀಹರಿಯೇ ವೇದಾರ್ಥವನ್ನು ನಿರ್ಣಯಿಸತಕ್ಕ ಯುಕ್ತಿಯನ್ನು ತಿಳಿಸುವ ಬ್ರಹ್ಮಸೂತ್ರವನ್ನು ಮಾಡಿದವನು. ಸರ್ವ ಸೃಷ್ಟಿಕರ್ತನು. || ೧೫ ||

ತಾ || ಸ ಏವ ವ್ಯಾಸರೂಪೇಣ ವೇದಾಂತಕೃದುದಾಹೃತಃ || ೧೫ ||

ಅ || ಆ ಶ್ರೀಹರಿಯೇ ವೇದವ್ಯಾಸರೂಪದಿಂದ ವೇದಗಳ ಅರ್ಥನಿರ್ಣಾಯಕವಾದ ಬ್ರಹ್ಮಮೀಮಾಂಸಾಶಾಸ್ತ್ರವನ್ನು ನಿರ್ಮಿಸಿದವನು. || ೧೫ ||

ಪೀ—ಸರ್ವಾಂತರ್ಯಾಮಿತ್ವವನ್ನು ವಿವರಿಸಿ ಈಗ ಸರ್ವೋತ್ತಮತ್ವವನ್ನು ವಿವರಿಸುತ್ತಾರೆ—

ಗೀ || ದ್ವಾವಿಮೌ ಪುರುಷೌ ಲೋಕೇ ಕ್ಷರಶ್ಚಾಕ್ಷರ ಏವ ಚ |
ಕ್ಷರಃ ಸರ್ವಾಣಿ ಭೂತಾನಿ ಕೂಟಸ್ಥೋಽಕ್ಷರ ಉಚ್ಯತೇ || ೧೬ ||

ಅ || ಇಮೌ = ಪ್ರಮಾಣಪ್ರಸಿದ್ಧರಾದ, ಪುರುಷೌ=ಚೇತನರು, ಲೋಕೇ = ನಿಯಮ್ಯ ವರ್ಗದಲ್ಲಿ, ಕ್ಷರಶ್ಚ ಅಕ್ಷರಶ್ಚ = ಕ್ಷರ ಅಕ್ಷರ ಎಂದು, ದ್ವಾವೇವ=ಇಬ್ಬರೇ, ಸರ್ವಾಣಿ ಭೂತಾನಿ = ಚತುರ್ಮುಖ ಮೊದಲಾದ ಸಮಸ್ತ ಜೀವರು, ದೇಹನಾಶವುಳ್ಳವರಾದುದರಿಂದ ಕ್ಷರಃ = ಕ್ಷರರೆಂದೂ, ಕೂಟಸ್ಥಃ = ಲಕ್ಷ್ಮೀದೇವಿಯು (ನಾಶವಿಲ್ಲದ ಶರೀರವುಳ್ಳವಳಾದುದರಿಂದ) ಅಕ್ಷರಃ = ಅಕ್ಷರಳೆಂದೂ, ಉಚ್ಯತೇ = ಹೇಳಲ್ಪಡುತ್ತಾಳೆ. || ೧೬ ||

ತಾ || ಬ್ರಹ್ಮರುದ್ರಾದಯಃ ಸರ್ವೇ ಶರೀರಕ್ಷರಣಾತ್ ಕ್ಷರಾಃ | ಶ್ರೀರಕ್ಷರಾತ್ಮೇತ್ಯಾದಿತಾ ನಿತ್ಯಾ ಚಿದ್ದೇಹಕಾ ಯತಃ | ಚೇತನಾಚೇತನಸ್ಯಾಸ್ಯ ರಾಶೇಃ ಸಂಸ್ಥಾಪಕತ್ವತಃ | ಕೂಟಸ್ಥ ಆತ್ಮಾ ಸಾ ಜ್ಞೇಯಾ || ೧೬ ||

ಅ || ಬ್ರಹ್ಮರುದ್ರಾದಿ ಜೀವರಾಶಿಗಳೆಲ್ಲರೂ ಶರೀರನಾಶವಿರುವವರಾದುದುರಿಂದ ಕ್ಷರಚೇತನರೆನಿಸುತ್ತಾರೆ. ಲಕ್ಷ್ಮೀದೇವಿಯು ನಿತ್ಯವಾದ ಚಿದಾತ್ಮಕವಾದ ಶರೀರವುಳ್ಳವಳಾದುದರಿಂದ ಅಕ್ಷರ ಎನಿಸುತ್ತಾಳೆ. ಚೇತನಾಚೇತನ ರಾಶಿಗಳಿಗೆ ನಿಯಾಮಕಳಾದುದರಿಂದ ಲಕ್ಷ್ಮೀದೇವಿಯು ಕೂಟಸ್ಥಳೆನಿಸುತ್ತಾಳೆ. || ೧೬ ||

ಗೀ || ಉತ್ತಮಃ ಪುರುಷಸ್ತ್ವನ್ಯಃ ಪರಮಾತ್ಮೇತ್ಯುದಾಹೃತಃ |
ಯೋ ಲೋಕತ್ರಯಮಾವಿಶ್ಯ ಬಿಭರ್ತ್ಯವ್ಯಯ ಈಶ್ವರಃ || ೧೭ ||

ಅ || ಉತ್ತಮಃ ಪುರುಷಸ್ತು = ಸರ್ವೋತ್ತಮ ಪುರುಷನಾದ ಶ್ರೀಕೃಷ್ಣನು, ಅನ್ಯಃ = ಕ್ಷರಾಕ್ಷರ ಪುರುಷರಿಗಿಂತ ಭಿನ್ನನು. (ಸರ್ವಥಾ ಇವರಿಬ್ಬರಲ್ಲಿ ಒಬ್ಬನು ಪುರುಷೋತ್ತಮನಾಗಲಾರನು) ಪರಮಾತ್ಮೇತಿ = ಸರ್ವೋತ್ತಮ ಚೇತನನೆಂದು, ಉದಾಹೃತಃ = ವೇದ ಮೊದಲಾದವುಗಳಲ್ಲಿ ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟಿದ್ದೇನೆ (ಆದುದರಿಂದ ಜೀವನಿಗೆ ಆತ್ಮಾ ಎಂತಲೂ ಶ್ರೀಹರಿಗೆ ಪರಮಾತ್ಮಾ ಎಂತಲೂ ಲೋಕವ್ಯವ

ಹಾರವು.) ಯಃ=ಯಾವಾತನು, ಲೋಕತ್ರಯಂ=ಭೂಃ ಭುವಃ ಸ್ವಃ ಎಂಬ ಮೂರು ಲೋಕಗಳನ್ನು, ಆವಿಶ್ಯ=ಪ್ರವೇಶಿಸಿ, ಬಿಭರ್ತಿ=ಧರಿಸುತ್ತಾನೋ, ರಕ್ಷಿಸುತ್ತಾನೋ, (ಆತನು,) ಈಶ್ವರಃ=ಅಚಿಂತ್ಯ ಶಕ್ತಿಯುಳ್ಳವನು, ಅವ್ಯಯಃ=ನಾಶವಿಲ್ಲದವನು, (ಶ್ರೀಹರಿಗೆ ಅಚಿಂತ್ಯ ಶಕ್ತಿಯಿದ್ದುದರಿಂದ ಸರ್ವ ಲೋಕಗಳಿಗೆ ನಾಶವು ಬಂದರೂ ಶ್ರೀಹರಿಗೆ ನಾಶವಿಲ್ಲ) ॥ ೧೭ ॥

ಪೀ—ಅಂತಹ ಸರ್ವೋತ್ತಮನಾದ ಪರಮಾತ್ಮನು ತಾನೇ ಎಂದು ಸಪ್ರಮಾಣವಾಗಿ ನಿರೂಪಿಸುವನು—

ಗೀ ॥ ಯಸ್ಮಾತ್ಕ್ಷರಮತೀತೋಽಹಮಕ್ಷರಾದಪಿ ಚೋತ್ತಮಃ ।
ಅತೋಽಸ್ಮಿ ಲೋಕೇ ವೇದೇ ಚ ಪ್ರಥಿತಃ ಪುರುಷೋತ್ತಮಃ ॥ ೧೮ ॥

ಅ ॥ ಅಹಂ=ನಾನು, ಯಸ್ಮಾತ್=ಯಾವ ಕಾರಣದಿಂದ, ಕ್ಷರಂ=ಚತುರ್ಮುಖ ಬ್ರಹ್ಮನೇ ಮೊದಲಾದ ಎಲ್ಲಾ ಪ್ರಾಣಿಗಳನ್ನು, ಅತೀತಃ=ಮೀರಿಕೊಂಡಿರುವವನೋ, ಅಕ್ಷರಾದಪಿ=ಲಕ್ಷ್ಮೀದೇವಿಗಿಂತಲೂ, ಉತ್ತಮಃ=ಶ್ರೇಷ್ಠನೋ, ಅತಃ=ಆದಕಾರಣ, ಲೋಕೇ=ಭಾರತ ಮೊದಲಾದ ಪೌರುಷೇಯ ಗ್ರಂಥಗಳಲ್ಲಿಯೂ, ವೇದೇ ಚ=ಅಪೌರುಷೇಯ ಗ್ರಂಥಗಳಲ್ಲಿಯೂ, ಪುರುಷೋತ್ತಮಃ=ಪುರುಷೋತ್ತಮನೆಂದು, ಪ್ರಥಿತಃ=ಪ್ರಸಿದ್ಧನು, ಅಸ್ಮಿ=ಆಗಿರುತ್ತೇನೆ ॥ ೧೮ ॥

ಪೀ—ಶ್ರೀಹರಿಯು ಸರ್ವೋತ್ತಮನೆಂಬುವ ಜ್ಞಾನವು ಅತ್ಯಾವಶ್ಯಕವೆಂಬುವ ಅಭಿಪ್ರಾಯದಿಂದ ಅಂತಹ ಜ್ಞಾನಿಗೆ ಫಲವನ್ನು ಹೇಳುತ್ತಾರೆ—

ಗೀ ॥ ಯೋ ಮಾಮೇವಮಸಮ್ಮೂಢೋ ಜಾನಾತಿ ಪುರುಷೋತ್ತಮಂ ।
ಸ ಸರ್ವವಿದ್ಭಜತಿ ಮಾಂ ಸರ್ವಭಾವೇನ ಭಾರತ ॥ ೧೯ ॥

ಅ ॥ ಭಾರತ=ಎಲೋ ಅರ್ಜುನನೇ, ಯಃ=ಯಾವಾತನು, ಅಸಮ್ಮೂಢಃ=ಶ್ರೀಹರಿಗೆ ಸರ್ವೋತ್ತಮತ್ವವು ಇಲ್ಲ ಇತ್ಯಾದಿ ಸ್ವಲ್ಪ ಮಿಥ್ಯಾಜ್ಞಾನವೂ ಸಂಶಯವೂ ಇಲ್ಲದವನಾಗಿ, ಮಾಂ=ನನ್ನನ್ನು, ಏವಂ=ಹಿಂದೆ ಹೇಳಿದ ಪ್ರಕಾರ, ಪುರುಷೋತ್ತಮಂ=ಕ್ಷರಾಕ್ಷರ ಪುರುಷರಿಗಿಂತ ಉತ್ತಮನನ್ನಾಗಿ, ಜಾನಾತಿ=ತಿಳಿಯುತ್ತಾನೋ, ಸಃ=ಆತನು, ಸರ್ವವಿತ=ಸರ್ವ ಶಾಸ್ತ್ರಾರ್ಥವನ್ನು ತಿಳಿದವನಾಗಿ ಸರ್ವ ಭಾವೇನ=ಸರ್ವ ಪ್ರಕಾರದಿಂದಲೂ ಶ್ರೀಹರಿಯೇ ರಕ್ಷಕನು ಇದು ಮೊದಲಾದ ರೀತಿಯಿಂದ, ಮಾಂ=ನನ್ನನ್ನು, ಭಜತಿ=ಭಜಿಸುತ್ತಾ ಹೊಂದುತ್ತಾನೆ. ॥ ೧೯ ॥

ಪೀ—ಇದನ್ನು ಸರ್ವ ಸಾಮಾನ್ಯವಾಗಿ ಎಲ್ಲರಿಗೆ ಹೇಳಕೂಡದೆನ್ನುತ್ತಾರೆ—

ಗೀ ॥ ಇತಿ ಗುಹ್ಯತಮಂ ಶಾಸ್ತ್ರಮಿದಮುಕ್ತಂ ಮಯಾಽನಘ ।
ಏತದ್ಬುಧ್ವಾ ಬುದ್ಧಿಮಾನ್ಸ್ಯಾತ್ಕೃತಕೃತ್ಯಶ್ಚ ಭಾರತ ॥ ೨೦ ॥

ಅ ॥ ಇತಿ=ಹಿಂದೆ ಹೇಳಿದ ಪ್ರಕಾರ, ಗುಹ್ಯತಮಂ=ಅತಿ ಗೋಪ್ಯವಾದ, (ಅಯೋಗ್ಯರಿಗೆ ಉಪದೇಶಾನರ್ಹವಾದ) ಶಾಸ್ತ್ರಂ=ಉಪದೇಶ ಮಾಡಲಿಕ್ಕೆ ಯೋಗ್ಯವಾದ, ಇದಂ=ಶ್ರೀಹರಿಯು ಸರ್ವರಿಗೆ

ನಿಯಾಮಕನು ಇದು ಮೊದಲಾದ ಹಿಂದೆ ಹೇಳಿದ ಉತ್ತಮ ಪ್ರಮೇಯವು, ಮಯಾ= ನನ್ನಿಂದ, ಅನಘ= ಪಾಪವಿಲ್ಲದಿರುವ, ಭಾರತ= ಅರ್ಜುನನೇ, ಉಕ್ತಂ= ನಿನಗೋಸ್ಕರ ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟಿತು ಏತತ್= ಇದನ್ನು ಬುಧ್ವಾ=ತಿಳಿದುಕೊಂಡು (ಶ್ರವಣ ಮನನ ನಿದಿಧ್ಯಾಸನಗಳನ್ನು ಮಾಡಿ) ಬುದ್ಧಿಮಾನ್= ಅಪರೋಕ್ಷ ಜ್ಞಾನಿಯೂ, ಕೃತಕೃತ್ಯಶ್ಚ= ಮುಕ್ತನೂ ಕೂಡ, ಸ್ಯಾತ್= ಆಗುವನು ॥ ೨೦ ॥

ಗೀ ॥ ಇತಿ ಶ್ರೀಮದ್ಭಗವದ್ಗೀತಾಸೂಪನಿಷತ್ಸು ಬ್ರಹ್ಮವಿದ್ಯಾಯಾಂ ಯೋಗಶಾಸ್ತ್ರೇ ಶ್ರೀಕೃಷ್ಣಾರ್ಜುನಸಂವಾದೇ ಪುರಾಣಪುರುಷೋತ್ತಮಯೋಗೋ ನಾಮ ಪಂಚದಶೋಽಧ್ಯಾಯಃ ॥ ೧೫ ॥

ಅ ॥ ಹೀಗೆ ಶ್ರೀಮದ್ಭಗವದ್ಗೀತೆಯಲ್ಲಿ ಬ್ರಹ್ಮವಿದ್ಯೆಯಲ್ಲಿ ಯೋಗಶಾಸ್ತ್ರದಲ್ಲಿ ಶ್ರೀಕೃಷ್ಣಾರ್ಜುನರ ಸಂವಾದದಲ್ಲಿ ಪುರಾಣಪುರುಷೋತ್ತಮಯೋಗವೆಂಬ ಹದಿನೈದನೇ ಅಧ್ಯಾಯವು ಮುಗಿಯಿತು. ॥ ೧೫ ॥

ಪೀ—ಕ್ಷರಾಕ್ಷರ ಶಬ್ದಗಳು ಜಡ ಜೀವಪರಗಳೆಂಬುವ ಅರ್ಥವು ಅಯುಕ್ತವೆನ್ನುತ್ತಾರೆ—

ಭಾ ॥ (೧) ಕ್ಷರಭೂತಾನಿ ಬ್ರಹ್ಮಾದೀನಿ । ಕೂಟಸ್ಥಃ ಪ್ರಕೃತಿಃ ॥ (೨) ತಥಾ ಚ ಶಾರ್ಕರಾಕ್ಷಶ್ರುತಿಃ । ಪ್ರಜಾಪತಿಪ್ರಮುಖಾಃ ಸರ್ವಜೀವಾಃ ಕ್ಷರೋಽಕ್ಷರಃ ಪುರುಷೋ ವೈ ಪ್ರಧಾನಂ । ತದುತ್ತಮಂ ಚಾನ್ಯಮುದಾಹರಂತಿ ಜಾಲಾಜಾಲಂ ಮಾತರಿಶ್ವಾನಮೇಕಮಿತಿ ॥ ೧೬–೨೦ ॥

ಅ ॥ (೧) ಬ್ರಹ್ಮರುದ್ರಾದಿ ಜೀವರು ಕ್ಷರಭೂತರು. ನಿರ್ವಿಕಾರಳಾದವಳು ಚೇತನ ಪ್ರಕೃತಿಯಾದ ಲಕ್ಷ್ಮೀದೇವಿಯು. (೨) ಹಾಗೆ ಶಾರ್ಕರಾಕ್ಷ್ಯ ಶ್ರುತಿಯಿದೆ. ಚತುರ್ಮುಖನೇ ಮೊದಲಾದ ಎಲ್ಲಾ ಜೀವರು ಕ್ಷರರೆನಿಸುತ್ತಾರೆ. ಲಕ್ಷ್ಮೀದೇವಿಯು ಅಕ್ಷರಳೆನಿಸುವಳು. ಇವರಿಂದ ಭಿನ್ನನಾದ ಪರಮಾತ್ಮನನ್ನು ಕ್ಷರಾಕ್ಷರರಿಂದುತ್ತಮನನ್ನಾಗಿ ಹೇಳುತ್ತಾರೆ. ಮುಖ್ಯಪ್ರಾಣನೊಬ್ಬನನ್ನು ಸಂಸಾರಬಂಧವಿದ್ದವನೆಂದೂ ಇಲ್ಲದವನೆಂದೂ ಹೇಳುತ್ತಾರೆ.

ವಿ ॥ ಭೂತಶಬ್ದವು ಕೇವಲ ಜಡದಲ್ಲಿಯೇ ರೂಢವಲ್ಲ. ಮತ್ತೆ ಸರ್ವ ಜೀವರಲ್ಲಿಯೂ ರೂಢವಾಗಿದೆ (ಅಂದರೆ—ಕ್ಷರಶಬ್ದದಿಂದ ಜಡವನ್ನು ಇಟ್ಟುಕೊಂಡರೆ ರೂಢಿ ಬಾಧವು. ಜೀವರನ್ನು ಇಟ್ಟುಕೊಂಡರೆ ರೂಢಿಯನ್ನು ಅನುಸರಿಸಿದಂತೆ ಆಗುವುದು.) ಆದಕಾರಣ ಜೀವರನ್ನೇ ಇಟ್ಟುಕೊಳ್ಳಬೇಕೆಂಬ ಯುಕ್ತಿಯನ್ನು ಸೂಚಿಸುವುದಕ್ಕಾಗಿ ಭೂತಾನಿ ಎಂದು ಹೇಳಿದ್ದು. ಮತ್ತು ಜೀವರನ್ನು ತೆಗೆದುಕೊಂಡರೆ ಸಾಧಕವಾದ ಜಡಗಳನ್ನು ತೆಗೆದುಕೊಂಡರೆ ಬಾಧಕವಾದ ಪುರುಷ ಶಬ್ದವೂ ಇದೆ (2) ಮುಖ್ಯಪ್ರಾಣನಿಗೆ ಲಿಂಗ ಶರೀರವಿದ್ದುದರಿಂದ ಸಂಸಾರಬಂಧವಿದ್ದ ಪ್ರಯುಕ್ತ ಅಜಾಲನು ಹೇಗೆಂದರೆ— ಬ್ರಹ್ಮಾ ನಿರಭಿಮಾನಿತ್ವಾತ್ **ಶರೀರ್ಯಪ್ಯಶರೀರವಾನ್** ಶರೀರವಿದ್ದರೂ ಅಭಿಮಾನವಿಲ್ಲದಿರುವುದರಿಂದ ಅಜಾಲನು ಸಂಸಾರಬಂಧವಿಲ್ಲದವನೆನ್ನಿಸುತ್ತಾನೆ ಮುಖ್ಯಪ್ರಾಣನೂ ಭಾವಿಬ್ರಹ್ಮನು. ॥ ೧೬—೨೦ ॥

ಭಾ ॥ ಇತಿ ಶ್ರೀಮದಾನಂದತೀರ್ಥಭಗವತ್ಪಾದಾಚಾರ್ಯವಿರಚಿತೇ ಶ್ರೀಮದ್ಭಗವದ್ಗೀತಾಭಾಷ್ಯೇ ಪಂಚದಶೋಽಧ್ಯಾಯಃ ॥ ೧೫ ॥

ಅ || ಹೀಗೆ ಶ್ರೀಮದಾನಂದತೀರ್ಥ ಭಗವತ್ಪಾದಾಚಾರ್ಯರಿಂದ ಮಾಡಲ್ಪಟ್ಟ ಶ್ರೀಭಗವದ್ಗೀತಾ ಭಾಷ್ಯದಲ್ಲಿ ಹದಿನೈದನೇ ಅಧ್ಯಾಯವು ಮುಗಿಯಿತು. || ೧೫ ||

ತಾ || ಪರಮಾತ್ಮಾ ಹರಿಃ ಸ್ವಯಂ । ಕ್ಷರಾಕ್ಷರಾತ್ಮನೋರ್ಯಸ್ಮಾದುತ್ತಮಃ ಸ ಸದಾಽನಯೋಃ । ಪುರುಷೋತ್ತಮನಾಮಾಽತಃ ಪ್ರಸಿದ್ಧೋ ಲೋಕವೇದಯೋರಿತಿ ನಾರಾಯಣಶ್ರುತಿಃ || ೧೭—೨೦ ||

ಅ || ಶ್ರೀಪರಮಾತ್ಮನು ಸದಾ ಕ್ಷರಾಕ್ಷರ ಪುರುಷರಿಂದುತ್ತಮನಾಗಿರುತ್ತಾನೆ. ಆದಕಾರಣ ಲೌಕಿಕ ವೈದಿಕ ಗ್ರಂಥಗಳಲ್ಲಿ ಪುರುಷೋತ್ತಮನೆಂದು ಪ್ರಸಿದ್ಧನು ಎಂದು ನಾರಾಯಣ ಶ್ರುತಿಯು. || ೧೭-೨೦ ||

ಇತಿ ಶ್ರೀಮದಾನಂದತೀರ್ಥಭಗವತ್ಪಾದಾಚಾರ್ಯವಿರಚಿತೇ ಶ್ರೀಮದ್ಭಗವದ್ಗೀತಾ ತಾತ್ಪರ್ಯನಿರ್ಣಯೇ ಪಂಚದಶೋಽಧ್ಯಾಯಃ || ೧೫ ||

ಅ || ಹೀಗೆ ಶ್ರೀಮದಾನಂದತೀರ್ಥ ಭಗವತ್ಪಾದಾಚಾರ್ಯರಿಂದ ಮಾಡಲ್ಪಟ್ಟ ಭಗವದ್ಗೀತಾ ತಾತ್ಪರ್ಯನಿರ್ಣಯದಲ್ಲಿ ಹದಿನೈದನೇ ಅಧ್ಯಾಯವು ಮುಗಿಯಿತು || ೧೫ ||

|| ಶ್ರೀಕೃಷ್ಣಾರ್ಪಣಮಸ್ತು ||

|| ಶ್ರೀಃ ||

ಹದಿನಾರನೇ ಅಧ್ಯಾಯವು.

ಪೀ—**ನಿರ್ಮಾನಮೋಹಾಃ** ಇತ್ಯಾದಿಗಳಿಂದ ಶ್ರೀಹರಿಯು ಎಲ್ಲಾ ಜಗತ್ತಿಗಿಂತಲೂ ಭಿನ್ನನು, ಸರ್ವಕ್ಕೂ ಕಾರಣನು, ಕ್ಷರಾಕ್ಷರ ಪುರುಷರಿಂದುತ್ತಮನು, ಎಂಬುವ ಜ್ಞಾನವೇ ಮೋಕ್ಷಸಾಧನವೆಂಬುವುದನ್ನು, **ಯತಂತೋಽಪ್ಯಕೃತಾತ್ಮಾನಃ** ಇತ್ಯಾದಿಗಳಿಂದ ಜಗತ್ತು ಮಿಥ್ಯೆಯೆಂದು ಹೇಳುವವರು ಅಧೋಗತಿಯನ್ನು ಹೊಂದುತ್ತಾರೆಂದು ಪುರುಷಾರ್ಥ ವಿರೋಧಿಯೆಂಬುವುದನ್ನೂ, ಸಂಕ್ಷೇಪವಾಗಿ, ೧೫ನೇ ಅಧ್ಯಾಯದಲ್ಲಿ ಹೇಳಿರುತ್ತಾರೆ. ಮೋಕ್ಷಸಾಧನವು ದೇವತೆಗಳಿಗೆ ಲಕ್ಷಣವು. ಆ ಲಕ್ಷಣ ವಿರುದ್ಧ ಧರ್ಮವು ಅಸುರರ ಲಕ್ಷಣವು. ಇವೆರಡನ್ನು ಈ ಅಧ್ಯಾಯದಲ್ಲಿ ವಿವರಿಸುತ್ತಾರೆ. ಅದರಲ್ಲಿ ಮೊದಲು ೩ ಶ್ಲೋಕಗಳಿಂದ ದೇವತೆಗಳ ಲಕ್ಷಣಗಳನ್ನು ಹೇಳುತ್ತಾರೆ—

ಗೀ || **|| ಶ್ರೀಭಗವಾನುವಾಚ ||**

ಓಂ || ಅಭಯಂ ಸತ್ತ್ವಸಂಶುದ್ಧಿರ್ಜ್ಞಾನಯೋಗವ್ಯವಸ್ಥಿತಿಃ |
ದಾನಂ ದಮಶ್ಚ ಯಜ್ಞಶ್ಚ ಸ್ವಾಧ್ಯಾಯಸ್ತಪ ಆರ್ಜವಂ || ೧ ||

ಅ || ಶ್ರೀಭಗವಾನ್=ಶ್ರೀಕೃಷ್ಣನು, ಉವಾಚ=ಹೇಳುತ್ತಾನೆ (1) ಅಭಯಂ=ತಾನು ಇತರರಿಗೆ ಭಯ ಮಾಡದಿರೋಣ, ಇತರರಿಂದ ತಾನೂ ಭಯ ಹೊಂದದಿರೋಣ, (2) ಸತ್ವಸಂಶುದ್ಧಿಃ=ಅಂತಃಕರಣ ಶುದ್ಧಿಯು, (ಮನೋ ನೈರ್ಮಲ್ಯವು.) (3) ಜ್ಞಾನಯೋಗವ್ಯವಸ್ಥಿತಿಃ=ತತ್ವ ಜ್ಞಾನವನ್ನು ಸಂಪಾದಿಸುವ ಶ್ರವಣಾದಿರೂಪವಾದ ಉಪಾಯದಲ್ಲಿ ಆಸಕ್ತಿಯು, (4) ದಾನಂ=ಸತ್ಪಾತ್ರದಲ್ಲಿ ದ್ರವ್ಯಾದಿಗಳನ್ನು ಕೊಡುವುದು, (5) ದಮಃ=ಇಂದ್ರಿಯಗಳನ್ನು ಜಯಿಸುವುದು, (6) ಯಜ್ಞಶ್ಚ=ಜ್ಯೋತಿಷ್ಟೋಮಾದಿ ಯಜ್ಞವೂ, ದೇವಯಜ್ಞ ಪಿತೃತರ್ಪಣ ಮೊದಲಾದುದು, (7) ಸ್ವಾಧ್ಯಾಯಃ=ವೇದಾಧ್ಯಯನವು (8) ತಪಃ=ತಪಸ್ಸು, (9) ಆರ್ಜವಂ=ಮನಸ್ಸು ವಚನ ಕರ್ಮಗಳಲ್ಲಿ ಒಂದೇ ರೀತಿ ಇರುವುದು. || ೧ ||

ಭಾ || ಓಂ || (೧) ಪುಮರ್ಥಸಾಧನವಿರೋಧೀನ್ಯನೇನಾಧ್ಯಾಯೇನ ದರ್ಶಯತಿ || (೨) ತಪೋ ಬ್ರಹ್ಮಚರ್ಯಾದಿ | ಬ್ರಹ್ಮಚರ್ಯಾದಿಕಂ ತಪ ಇತ್ಯಭಿಧಾನಂ || ೧ ||

ಅ || (೧) ಈ ಅಧ್ಯಾಯದಿಂದ ಪುರುಷಾರ್ಥಗಳಾದ ಜ್ಞಾನ ಮೋಕ್ಷಗಳ ಸಾಧನಗಳನ್ನೂ ವಿರೋಧಿಗಳನ್ನೂ ತೋರಿಸುತ್ತಾರೆ (೨) ಇಲ್ಲಿ ತಪಃ ಅಂದರೆ— ಬ್ರಹ್ಮಚರ್ಯ ಮೊದಲಾದುದು (ಆ ವಿಷಯದಲ್ಲಿ ಪ್ರಮಾಣವನ್ನು ಹೇಳುತ್ತಾರೆ—) ಬ್ರಹ್ಮಚರ್ಯ ಉಪವಾಸ ಮೊದಲಾದುದು ತಪಃ ಎನ್ನಿಸುತ್ತದೆ, ಎಂದು ಶಬ್ದಶಕ್ತಿಗ್ರಾಹಕ ಪ್ರಮಾಣವು

ವಿ || (1) ಯದ್ಯಪಿ ಹಿಂದಿನ ಅಧ್ಯಾಯಗಳಿಗೆ ಪುರುಷಾರ್ಥ ಸಾಧನಗಳನ್ನು ಹೇಳವುದರಲ್ಲಿಯೇ ತಾತ್ಪರ್ಯವು. ಆದರೂ ಅಲ್ಲಿ ಅವುಗಳನ್ನು ವಿವರಿಸಲಿಲ್ಲ. ಮತ್ತೆ ಬಂಧಸ್ವರೂಪವನ್ನು ಹೇಳಿರುತ್ತಾರೆ. ಪುರುಷಾರ್ಥವನ್ನು ಸಾಧಿಸಬೇಕೆಂಬುವವರು ಪುರುಷಾರ್ಥ ವಿರೋಧಿಗಳನ್ನು ಅವಶ್ಯವಾಗಿ ಬಿಡಲೇಬೇಕು, ಹಿಂದಿನ ಅಧ್ಯಾಯದಲ್ಲಿ **ನಿರ್ಮಾನಮೋಹಾಃ** ಇತ್ಯಾದಿಗಳಿಂದ ಪುರುಷಾರ್ಥಗಳಾದ ಜ್ಞಾನ

ಮೋಕ್ಷಗಳ ಸಾಧನಗಳನ್ನು **ಯತಂತೋಽಪ್ಯಕೃತಾತ್ಮನಃ** ಇತ್ಯಾದಿಗಳಿಂದ ಪುರುಷಾರ್ಥ ವಿರೋಧಿಗಳನ್ನು ಸಂಕ್ಷೇಪವಾಗಿ ಹೇಳಿರುವರು. ಅವೆರಡನ್ನು ಈ ಅಧ್ಯಾಯದಲ್ಲಿ ವಿವರಿಸುವರು. (2) **ಅಭಯಂ ಸತ್ವಸಂಶುದ್ಧಿಃ** ಇತ್ಯಾದಿ ದೇವತೆಗಳ ಲಕ್ಷಣವು ಪುರುಷಾರ್ಥ ಸಾಧನವೂ **ದಂಭ** ಮೊದಲಾದ ಅಸುರ ಲಕ್ಷಣಗಳು ಪುರುಷಾರ್ಥಕ್ಕೆ ವಿರೋಧಿಯೂ ಆದುದರಿಂದ ಈ ಅಧ್ಯಾಯದಲ್ಲಿ ದೇವಾಸುರ ಲಕ್ಷಣವೂ ಹೇಳಲ್ಪಡುತ್ತದೆ. ॥ ೧ ॥

ಗೀ ॥ ಅಹಿಂಸಾ ಸತ್ಯಮಕ್ರೋಧಸ್ತ್ಯಾಗಃ ಶಾಂತಿರಪೈಶುನಂ ।
ದಯಾ ಭೂತೇಷ್ವಲೋಲುತ್ವಂ ಮಾರ್ದವಂ ಹ್ರೀರಚಾಪಲಂ ॥ ೨ ॥

ಅ ॥ (10) ಅಹಿಂಸಾ= ಇತರರ ಪ್ರಾಣವನ್ನು ವಿಯೋಗ ಮಾಡದಿರುವುದು, (11) ಸತ್ಯಂ=ಅಪ್ರಿಯವಾದ ಮಾತನ್ನಾಡದೆ ಯಥಾರ್ಥ ನುಡಿಯುವುದು, (12) ಅಕ್ರೋಧಃ=ಪರರಿಗೆ ಪೀಡೆಯನ್ನುಂಟುಮಾಡುವ ಚಿತ್ತವಿಕಾರ (ಕೋಪ) ವಿಲ್ಲದಿರುವುದು, (13) ತ್ಯಾಗಃ=ಔದಾರ್ಯವು, (14) ಶಾಂತಿಃ= ಶ್ರೀಪರಮಾತ್ಮನಲ್ಲಿಯೇ ಬುದ್ಧಿಯನ್ನು ಇಡುವಿಕೆ, (15) ಅಪೈಶುನಂ= ಇತರರಿಗೆ ಉಪದ್ರವವನ್ನುಂಟು ಮಾಡುವ ದೋಷಾದಿಗಳನ್ನು ರಾಜಾದಿಗಳಲ್ಲಿ ಹೇಳದಿರೋಣವು (ಅಂದರೆ ಚಾಡಿತನವಿಲ್ಲದಿರುವಿಕೆ) (16) ಭೂತೇಷು= ಪ್ರಾಣಿಗಳಲ್ಲಿ, ದಯಾ= ಪರರಿಗೆ ಹಿತವಾಗಬೇಕೆಂಬುವ ಮನೋವ್ಯಾಪಾರವು, ಅಥವಾ ಇನ್ನೊಬ್ಬರ ದುಃಖವನ್ನು ನೋಡಿ ಸಹಿಸದಿರುವಿಕೆ (17) ಅಲೋಲುತ್ವಂ=ಸ್ರಕ್ಚಂದನ ವನಿತಾದಿ ವಿಷಯಗಳಲ್ಲಿ ಸ್ನೇಹವಿಲ್ಲದಿರುವಿಕೆ, (18) ಮಾರ್ದವಂ= ತನನ್ನು ಹಿಂಸೆ ಮಾಡುವವರಿಗೂ ವಿರೋಧ ಮಾಡದಿರೋಣವು, ಅಥವಾ ಕ್ರೂರತನವಿಲ್ಲದಿರುವಿಕೆ, (19) ಹ್ರೀಃ= ಶಾಸ್ತ್ರ ವಿರುದ್ಧಗಳಾದ ಕೆಟ್ಟ ಕೆಲಸಗಳನ್ನು ಮಾಡುವ ವಿಷಯದಲ್ಲಿ ನಾಚಿಗೆ (20) ಅಚಾಪಲಂ= ಸತ್ಕರ್ಮಗಳನ್ನು ಮಾಡುವ ವಿಷಯದಲ್ಲಿ ಸ್ಥಿರವಾಗಿರುವಿಕೆ ॥ ೨ ॥

ಭಾ ॥ (೧) ಪೈಶುನಂ ಪರೋಪದ್ರವನಿಮಿತ್ತದೋಷಾಣಾಂ ರಾಜಾದೇಃ ಕಥನಂ । ಪರೋಪದ್ರವಹೇತೂನಾಂ ದೋಷಾಣಾಂ ಪೈಶುನಂ ವಚಃ । ರಾಜಾದೇಸ್ತು ॥ (೨) ಮದಾದ್ಭೀತೇರದೃಷ್ಟಿರ್ದರ್ಪ ಉಚ್ಯತ ಇತ್ಯಭಿಧಾನಂ ॥ (೩) ಲೌಲ್ಯಂ ರಾಗಃ । ರಾಗೋ ಲೌಲ್ಯಂ ತಥಾ ರಕ್ತಿರಿತ್ಯಭಿಧಾನಾತ್ । ಅಚಾಪಲಂ ಸ್ಥೈರ್ಯಂ । ಚಪಲಶ್ಚಂಚಲೋಽಸ್ಥಿರ ಇತ್ಯಭಿಧಾನಾತ್ ॥ ೨ ॥

ಅ ॥ (೧) ಪೈಶುನಂ=ಬೇರೆಯವರಿಗೆ ಉಪದ್ರವಕ್ಕೆ ಕಾರಣಗಳಾದ ದೋಷಗಳನ್ನು ರಾಜಾದಿಗಳ ಬಳಿಗೆ ಹೋಗಿ ಚಾಡಿ ಹೇಳುವುದು (ಇದನ್ನು ಪ್ರಮಾಣದಿಂದ ವಿವರಿಸುತ್ತಾರೆ—) ಇತರರಿಗೆ ಹಿಂಸೆಗೆ ಕಾರಣಗಳಾದ ದೋಷಗಳನ್ನು ರಾಜಾದಿಗಳಿಗೆ ಹೇಳುವುದು ಪೈಶುನವು. (೨) (೪ನೇ ಶ್ಲೋಕದಲ್ಲಿದ್ದ **ದರ್ಪ** ಶಬ್ದಾರ್ಥವನ್ನು ಹೇಳುತ್ತಾರೆ—) ಮದರೂಪಕಾರಣದಿಂದ ಭಯವು ಹುಟ್ಟದಿರುವುದು ಅಥವಾ ಮದದಿಂದ ಭಯಕಾರಣವನ್ನು ಭಯಕಾರಣವೆಂದು ತಿಳಿಯದಿರುವುದು **ದರ್ಪ** ಎನಿಸುತ್ತದೆ, ಎಂದು ಅಭಿದಾನವು (೩) (ಅಲೋಲುತ್ವ ಅಚಾಪಲತ್ವಗಳಿಗೆ ಬೇರೆ ಬೇರೆ ಅರ್ಥವೆಂಬುವಲ್ಲಿ ಪ್ರಮಾಣವನ್ನು ತೋರಿಸುತ್ತಾರೆ—) ಲೌಲ್ಯಂ=ವಿಷಯಗಳಲ್ಲಿ ಅನುರಾಗವು ರಾಗಃ ಲೌಲ್ಯಂ ರಕ್ತಿಃ=ಎಂಬುವುದು ಒಂದೇ ಅರ್ಥದ ಶಬ್ದವು ಎಂದು ಅಭಿಧಾನದಲ್ಲಿದೆ ಅಚಾಪಲಂ=ಸ್ಥಿರತನವು ಚಪಲಃ ಚಂಚಲಃ ಅಸ್ಥಿರಃ ಈ ಮೂರು ಶಬ್ದಗಳು ಒಂದೇ ಅರ್ಥವುಳ್ಳವುಗಳು, ಎಂದು ಅಭಿಧಾನವು. ॥ ೨ ॥

ಗೀ ॥ ತೇಜಃ ಕ್ಷಮಾ ಧೃತಿಃ ಶೌಚಮದ್ರೋಹೋ ನಾತಿಮಾನಿತಾ ।
ಭವಂತಿ ಸಂಪದಂ ದೈವೀಮಭಿಜಾತಸ್ಯ ಭಾರತ ॥ ೩ ॥

ಅ ॥ (21) ತೇಜಃ= ಇನ್ನೊಬ್ಬರಿಂದ ತಿರಸ್ಕಾರವಾಗದಂತಹ ಕಾಂತಿಯು ಅಥವಾ ಇನ್ನೊಬ್ಬರಿಂದ ಸೋಲದಿರೋಣ, (22) ಕ್ಷಮಾ= ಇತರರು ದೂಷಿಸಿದರೂ ಉಪದ್ರವಾದಿಗಳನ್ನು ಮಾಡಿದರೂ ಅಪಕಾರ ಮಾಡಿದವರಿಗೆ ಸಿಟ್ಟುಮಾಡದೆ ಪ್ರತ್ಯಪಕಾರ ಮಾಡದಿರುವಿಕೆ (23) ಧೃತಿಃ= ಧೈರ್ಯವು, (ಯಾವುದಕ್ಕೂ ಹೆದರದಿರುವುದು) (24) ಶೌಚಂ= ಸ್ನಾನಾದಿಗಳಿಂದ ಬಾಹ್ಯ ದೇಹ ಶುದ್ಧಿಯು, ಮತ್ತು ಭಗವಂತನ ಸ್ಮರಣಾದಿಗಳಿಂದ ಅಂತಃಕರಣ ಶುದ್ಧಿಯು, (25) ಅದ್ರೋಹಃ= ಯಾರಿಗೂ ದ್ರೋಹಮಾಡದಿರುವಿಕೆ. (26) ನಾತಿಮಾನಿತಾ=ಅಹಂಕಾರವಿಲ್ಲದಿರುವಿಕೆ (ಹೆಮ್ಮೆ ಹೊಂದದಿರೋಣ) (ಈ ೨೬ ಗುಣಗಳು) ದೈವೀಂ ಸಂಪದಂ= ದೇವತೆಗಳಿಗೆ ಯೋಗ್ಯವಾದ ಸಾತ್ವಿಕ ಸ್ವಭಾವವನ್ನು, ಅಭಿಜಾತಸ್ಯ=ಹೊಂದಿರುವವನಿಗೆ, ಭವಂತಿ= ಇರುತ್ತವೆ. (ಅಂದರೆ ಅವು ಮುಂದೆ ಶ್ರೇಯಸ್ಸನ್ನು ಹೊಂದುವುದಕ್ಕೆ ಕಾರಣಗಳಾಗುತ್ತವೆ. ಆದಕಾರಣ ಮೋಕ್ಷವನ್ನು ಬಯಸುವವನು ಅವಶ್ಯವಾಗಿ ಈ ೨೬ ಗುಣಗಳನ್ನು ಸಂಪಾದಿಸಲೇ ಬೇಕು.) ॥ ೩ ॥

ಪೀ—ಅಸುರಸಂಪತ್ತನ್ನು ಹೊಂದಿರುವ ತಾಮಸರ ದೋಷಗಳನ್ನು ಅವಶ್ಯವಾಗಿ ಬಿಡಬೇಕೆಂಬುವ ಉದ್ದೇಶದಿಂದ ಅಸುರರ ಲಕ್ಷಣಗಳನ್ನು ಹೇಳುತ್ತಾರೆ—

ಗೀ ॥ ದಂಭೋ ದರ್ಪೋಽಭಿಮಾನಶ್ಚ ಕ್ರೋಧಃ ಪಾರುಷ್ಯಮೇವ ಚ ।
ಅಜ್ಞಾನಂ ಚಾಭಿಜಾತಸ್ಯ ಪಾರ್ಥ ಸಂಪದಮಾಸುರೀಂ ॥ ೪ ॥

ಅ ॥ ಪಾರ್ಥ= ಅರ್ಜುನನೇ. ದಂಭಃ= ತಾನು ಅಲ್ಪನೆಂದು ತಿಳಿದಿದ್ದರೂ ಶ್ರೇಷ್ಠನೆಂದು ನಟಿಸುವುದು. ದರ್ಪಃ=ಗರ್ವವು, ಅಥವಾ ಹೆದರಲಿಕ್ಕೆ ಬಹುಕಾರಣಗಳಿದ್ದರೂ ಮದದಿಂದ (ಹೆಮ್ಮೆಯಿಂದ) ತನಗೆ ಭಯವಿಲ್ಲವೆಂದು ತೋರಿಸುವುದು, ಅಭಿಮಾನಶ್ಚ= ತಾನು ದೊಡ್ಡವನೆಂಬುವ ಅಹಂಕಾರವು, ಕ್ರೋಧಃ= ಪರರಿಗೆ ಪೀಡೆಯನ್ನುಂಟುಮಾಡುವ ಮನೋವಿಕಾರವು ಕೋಪವು, ಪಾರುಷ್ಯಂ ಚ= ನಿಷ್ಠುರ ಮಾತನ್ನು ನುಡಿಯುವುದು, ಅಜ್ಞಾನಂ ಚ= ಸಾರಾಸಾರ ವಸ್ತುಗಳ ವಿವೇಕವಿಲ್ಲದಿರುವುದು, (ಈ ದೋಷಗಳೆಲ್ಲವೂ) ಆಸುರೀಂ ಸಂಪದಂ= ಅಸುರ ಸಂಬಂಧಿಯಾದ ಸಂಪತ್ತನ್ನು, ಅಭಿಜಾತಸ್ಯ= ಹೊಂದಿದ ತಾಮಸರಿಗೆ, ಭವಂತ್ಯೇವ ಚ=ನಿಶ್ಚಯವಾಗಿಯೂ ಆಗುತ್ತವೆ. (ಅಂದರೆ ಇಂತಹ ಗುಣಗಳುಳ್ಳವರು ತಾಮಸರು) ॥ ೪ ॥

ಪೀ—೩ನೇ ಶ್ಲೋಕದಲ್ಲಿದ್ದ ಕ್ಷಮಾ ಶಬ್ದಾರ್ಥವನ್ನು ಹೇಳುತ್ತಾರೆ—

ಭಾ ॥ ಕ್ಷಮಾ ತು ಕ್ರೋಧಾಭಾವೇನ ಸಹಾಪಕರ್ತುರನಪಕೃತಿಃ । ಅಕ್ರೋಧದೋಷ-
ಕೃಚ್ಛತ್ರೋಃ ಕ್ಷಮಾವಾನ್ಸ ನಿಗದ್ಯತ ಇತ್ಯಭಿಧಾನಾತ್ ॥ ೩,೪ ॥

ಅ ॥ (೧) (ಅಕ್ರೋಧಃ ಎಂದು ೨ನೇ ಶ್ಲೋಕದಲ್ಲಿ ಹೇಳಿದ ಕಾರಣ ಕ್ಷಮಾ ಎಂದು ಪುನರುಕ್ತವಾಯಿತೆಂದರೆ—) ಸಿಟ್ಟು ಇಲ್ಲದವನಾಗಿ ಅಪಕಾರಮಾಡಿದವನಿಗೆ ಪ್ರತ್ಯಪಕಾರ ಮಾಡದಿರುವುದು ಕ್ಷಮಾ ಎನಿಸುತ್ತದೆ. (ಈ ವಿಷಯದಲ್ಲಿ ಪ್ರಮಾಣವನ್ನು ಹೇಳುತ್ತಾರೆ—) ಅಪಕಾರ ಮಾಡಿದ ಶತ್ರುವಿಗೆ ಸಿಟ್ಟನ್ನು ಪ್ರತ್ಯಪಕಾರವನ್ನು ಮಾಡದಿರುವವರು ಕ್ಷಮಾವುಳ್ಳವರೆನಿಸುತ್ತಾರೆ, ಎಂದು ಅಭಿಧಾನವು. ॥೩,೪॥

ಪೀ—ಹಿಂದೆ ಹೇಳಿದ ದೇವಾಸುರ ಸ್ವಭಾವದ ಫಲವನ್ನು ತೋರಿಸುತ್ತಾ ಅರ್ಜುನನು ಅಸುರ ಸ್ವಭಾವದವನಲ್ಲವೆನ್ನುತ್ತಾರೆ—

ಗೀ ॥ ದೈವೀ ಸಂಪದ್ವಿಮೋಕ್ಷಾಯ ನಿಬಂಧಾಯಾಽಽಸುರೀ ಮತಾ ।
ಮಾ ಶುಚಃ ಸಂಪದಂ ದೈವೀಮಭಿಜಾತೋಽಸಿ ಪಾಂಡವ ॥ ೫ ॥

ಅ ॥ ಪಾಂಡವ=ಪಾಂಡುಪುತ್ರನೇ, ದೈವೀ ಸಂಪತ್=**ಅಭಯಂ ಸತ್ವಸಂಶುದ್ಧಿಃ** ಇತ್ಯಾದಿಗಳಿಂದ ಹಿಂದೆ ಹೇಳಿದ ದೇವತೆಗಳ ಸಂಬಂಧಿಯಾದ ಸಂಪತ್ತು, ವಿಮೋಕ್ಷಾಯ=ಸಾಲೋಕ್ಯಾದಿರೂಪವಾದ ನಾನಾವಿಧವಾದ ಮೋಕ್ಷಕ್ಕೂ, ಆಸುರೀ=**ದಂಭೋದರ್ಪಃ** ಇದುಮೊದಲಾದ ಅಸುರರ ಸಂಬಂಧಿಯಾದ ಸಂಪತ್ತು, ನಿಬಂಧಾಯ=ಅತ್ಯಂತ ನೀಚಸ್ಥಾನವಾದ ಅಂಧಂತಮಸ್ಸಿಗೂ, ಕಾರಣವೆಂದೂ, ಮತಾ=ಸಮ್ಮತವಾದುದು ಅರ್ಜುನನೇ (ನೀನು) ದೈವೀಂ ಸಂಪದಂ=ದೇವತೆಗಳ ಸಂಬಂಧಿಯಾದ ಸಂಪತ್ತನ್ನು, ಅಭಿಜಾತಃ ಅಸಿ=ಹೊಂದಿದವನಾಗಿರುತ್ತಿ (ಆದಕಾರಣ) ಶುಚಃ=ದುಃಖವನ್ನು ಮಾ (ಕಾರ್ಷೀಃ=) ಮಾಡಬೇಡ

ವಿ ॥ ದೈವೀ ಸಂಪತ್ತನ್ನು ಹೊಂದಿದ ಸಾತ್ವಿಕನು ಸಚ್ಛಾಸ್ತ್ರಶ್ರವಣಾದಿ ಸಾಧನಗಳಿಂದ ತತ್ವಜ್ಞಾನವನ್ನು ಹೊಂದಿ ಮೋಕ್ಷವನ್ನೂ, ಅಸುರಸಂಪತ್ತನ್ನು ಹೊಂದಿದ ತಾಮಸನು ತತ್ವಜ್ಞಾನಶೂನ್ಯನಾಗಿ ವಿಪರೀತಜ್ಞಾನದಿಂದ ಅಂಧಂತಮಸ್ಸನ್ನೂ, ಹೊಂದುತ್ತಾನೆ ಅರ್ಜುನನೇ ನಿನಗೆ ತತ್ವಜ್ಞಾನಕ್ಕೆ ಅಧಿಕಾರಿಯೋ ಅಲ್ಲವೋ ಎಂಬುವ ಸಂದೇಹವು ಬೇಡ ನೀನು ದೈವೀ ಸಂಪತ್ತನ್ನೇ ಹೊಂದಿದವನು. ಆದಕಾರಣ ನಿನಗೆ ಮೋಕ್ಷವೇ ಆಗುತ್ತದೆ ಸರ್ವಥಾ ದುಃಖಿಸಬೇಡ ಸಂತೋಷಚಿತ್ತನಾಗಿರು. ॥ ೫ ॥

ಪೀ—ದೇವ, ಅಸುರ, ರಾಕ್ಷಸ ಪೈಶಾಚ ಮನುಷ್ಯ ಮೊದಲಾದ ನಾನಾವಿಧ ಸೃಷ್ಟಿಗಳು ಇದ್ದಪ್ರಯುಕ್ತ (1) ದೇವತೆಗಳು, (2) ಅಸುರರು, ಎಂದು ಇಬ್ಬರನ್ನೇ ಹೇಳಿದುದು, ಹೇಗೆಂದರೆ—ಬಹುವಿಧ ಸೃಷ್ಟಿಗಳು ಇದ್ದರೂ ಹೆಚ್ಚು ಶುಭ ಫಲವನ್ನುಣ್ಣುವವರು, ದೇವತೆಗಳು, ಹೆಚ್ಚು ಅಶುಭ ಫಲವನ್ನುಣ್ಣುವವರು ಅಸುರರಾಗಿರುವುದರಿಂದ ದೇವಾಸುರರಿಬ್ಬರನ್ನೇ ಹೇಳಿರುತ್ತಾರೆನ್ನುತ್ತಾರೆ--

ಗೀ ॥ ದ್ವೌ ಭೂತಸರ್ಗೌ ಲೋಕೇಽಸ್ಮಿನ್ ದೈವ ಆಸುರ ಏವ ಚ ।
ದೈವೋ ವಿಸ್ತರಶಃ ಪ್ರೋಕ್ತ ಆಸುರಂ ಪಾರ್ಥ ಮೇ ಶೃಣು ॥ ೬ ॥

ಅ ॥ ಅಸ್ಮಿನ್ ಲೋಕೇ=ಈ ಜಗತ್ತಿನಲ್ಲಿ, ಭೂತಸರ್ಗೌ=ಪ್ರಾಣಿಗಳ ಸೃಷ್ಟಿಗಳು, ಅಥವಾ ಪ್ರಾಣಿಗಳ ಸ್ವಭಾವಗಳು, ದೈವಃ=ದೇವತೆಗಳ ಸಂಬಂಧಿಯಾದುದು ಆಸುರಶ್ಚ=ಅಸುರರ ಸಂಬಂಧಿಯಾದುದೂ, ಇತಿ=ಹೀಗೆ ದ್ವಾವೇವ=ಎರಡು ಪ್ರಕಾರಗಳಾದವುಗಳೇ ಪಾರ್ಥ=ಅರ್ಜುನನೇ, (ಅವುಗಳ ಮಧ್ಯದಲ್ಲಿ) ದೈವಃ=ದೇವತೆಗಳ ಸ್ವಭಾವವು, (ಸಾತ್ವಿಕ ಸ್ವಭಾವವು) ವಿಸ್ತರಶಃ=ವಿಸ್ತರವಾಗಿ, ಪ್ರೋಕ್ತಃ=(**ಅಭಯಂ ಸತ್ವಸಂಶುದ್ಧಿಃ** ಇವು ಮೊದಲಾದ ಶ್ಲೋಕಗಳಿಂದ,) ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟದೆ. ಆಸುರಂ=ಅಸುರ ಸ್ವಭಾವವನ್ನು, ವಿಸ್ತರಶಃ=ವಿಸ್ತರವಾಗಿ (ನಾನು ಹೇಳುತ್ತೇನೆ) ಮೇ—ನನ್ನಿಂದ, ಶೃಣು=ಕೇಳು.

ವಿ ॥ ೯ನೇ ಅಧ್ಯಾಯದಲ್ಲಿ ೧೨, ೧೩ನೇ ಶ್ಲೋಕಗಳಲ್ಲಿ ರಾಕ್ಷಸಪ್ರಕೃತಿ, ಆಸುರಪ್ರಕೃತಿ, ದೈವಪ್ರಕೃತಿ, ಎಂದು ಮೂರು ವಿಧವೆಂದು ಹೇಳಿದೆ ಇಲ್ಲಿ ಎರಡು ವಿಧವೆಂದು ಹೇಳಿದುದು ಹೇಗೆ ಕೂಡು

ತ್ತದೆಂದರೆ—) ರಾಕ್ಷಸರ ಸ್ವಭಾವವು ಸಾಮಾನ್ಯತಃ ಅಸುರರ ಸ್ವಭಾವದಂತೆ ಆಗಿರುವುದರಿಂದ ರಾಕ್ಷಸ ಸ್ವಭಾವವನ್ನು ಅಸುರ ಸ್ವಭಾವದಲ್ಲಿ ಸೇರಿಸಿ ಅಸುರ ಎಂದು ಇಲ್ಲಿ ಹೇಳಿದುದು. ಆದಕಾರಣ ಎರಡು ಎಂದು ಹೇಳಿದುದು ಯುಕ್ತವು || ೬ ||

ಪೀ—ಈ ಶ್ಲೋಕದ ಮೊದಲುಗೊಂಡು ೧೮ ಶ್ಲೋಕದವರೆಗೆ ಅಸುರ ಸ್ವಭಾವವನ್ನೂ ಅವರಿಗೆ ಉಂಟಾಗುವ ಅನರ್ಥಗಳನ್ನೂ ಹೇಳುತ್ತಾರೆ—

ಗೀ || ಪ್ರವೃತ್ತಿಂ ಚ ನಿವೃತ್ತಿಂ ಚ ಜನಾ ನ ವಿದುರಾಸುರಾಃ |
ನ ಶೌಚಂ ನಾಪಿ ಚಾಚಾರೋ ನ ಸತ್ಯಂ ತೇಷು ವಿದ್ಯತೇ || ೭ ||

ಅ || ಅಸುರಾ ಜನಾಃ=ಅಸುರಸ್ವಭಾವದ ಜನರು, ಪ್ರವೃತ್ತಿಂ ಚ=ಶಾಸ್ತ್ರಗಳಲ್ಲಿ ಇಷ್ಟಸಾಧನ ಗಳೆಂದು ವಿಹಿತಗಳಾದ ಸತ್ಕರ್ಮಗಳಲ್ಲಿ ಪ್ರವೃತ್ತಿಯನ್ನೂ, ನಿವೃತ್ತಿಂಚ=ಶಾಸ್ತ್ರಗಳಲ್ಲಿ ನಿಷಿದ್ಧಗಳಾದ ಕರ್ಮಗಳ ಬಿಡುವಿಕೆಯನ್ನೂ, ನ ವಿದುಃ=ತಿಳಿಯಲಾರರು. ತೇಷು=ಆ ತಾಮಸರಲ್ಲಿ, ಶೌಚಂ=ವೈದಿಕಕರ್ಮಗಳನ್ನು ಮಾಡಲು ಯೋಗ್ಯಗಳಾದ, ಅಂತರಭಾಹ್ಯ ಶುದ್ಧಿಗಳು, ನ=ಇರುವುದಿಲ್ಲ. ಆಚಾರೋಽಪಿ=ಶಾಸ್ತ್ರಗಳಲ್ಲಿ ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟ ಸದಾಚಾರವೂ ಕೂಡ, ನ=ಇರುವುದಿಲ್ಲ. ಸತ್ಯಂ ಚ=ಯಥಾರ್ಥವಾದ ನುಡಿಯೂ ಕೂಡ, ನ ವಿದ್ಯತೇ=ಇರುವುದಿಲ್ಲ. || ೭ ||

ಪೀ—ಸಂಪದಂ ದೈವೀಂ ಅಭಿಜಾತಃ ಎಂಬುವಲ್ಲಿ ಅಭಿಜಾತಃ ಎಂಬುದಕ್ಕೆ ಉತ್ತಮಕುಲ ದಲ್ಲಿ ಹುಟ್ಟಿದವನು ಎಂದರ್ಥವು ಅಭಿಜಾತಃ ಎಂಬುವಲ್ಲಿದ್ದ ಈ ಜನಿಧಾತುವು, ಅಕರ್ಮಕವಾಗಿರುವು ದರಿಂದ ಸಂಪದಂ ಎಂದು ದ್ವಿತೀಯಾ ವಿಭಕ್ತಿಯು ಹೇಗೆಂದರೆ—ಅಭಿಲಕ್ಷ್ಯ=ಉದ್ದೇಶಿಸಿ, ಜಾತಃ=ಹುಟ್ಟಿದವನೆಂದು ಕೆಲವರು ಅರ್ಥವನ್ನು ಹೇಳುತ್ತಾರೆ. ಇದು ಅಯುಕ್ತವು. ಏಕೆಂದರೆ—ಅರ್ಜುನನು ಇಂದ್ರನ ಅವತಾರನಾಗಿರುವುದರಿಂದ ಮೊದಲೇ ದೇವತ್ವವು ನಿಶ್ಚಿತವಾಗಿರುವುದರಿಂದ ಮರಳಿ ದೇವತ್ವ ವನ್ನುದ್ದೇಶಿಸಿ ಹುಟ್ಟಿದ್ದಾನೆಂಬುವುದು ಕೂಡಲಾರದೆನ್ನುತ್ತಾರೆ—

ಭಾ || ದೈವೀಂ ಸಂಪದಮಭಿಜಾತಃ | ಪ್ರತಿಜಾತಃ || ೫,೬,೭ ||

ಅ || ದೇವತೆಗಳ ಸಂಬಂಧಿಯಾದ ಸಂಪತ್ತನ್ನು (ಸ್ವಭಾವವನ್ನು) ಹೊಂದಿದವನು (ಎಂದರ್ಥವು.)

ವಿ || (1) ಇಲ್ಲಿ ಅಭಿ ಎಂಬುದು ಉಪಸರ್ಗವಲ್ಲ. ಮತ್ತೆ ಪ್ರತಿ ಎಂಬುದರ ಅರ್ಥವುಳ್ಳ ಅಭಿ ಎಂಬುದಕ್ಕೆ **ಕರ್ಮಪ್ರವಚನೀಯ** ಎಂದು ಹೆಸರು. ಅದಕ್ಕೆ ದ್ವಿತೀಯಾವಿಭಕ್ತಿಯು ಕೂಡುತ್ತದೆ ವೃಕ್ಷಮಭಿ ವೃಕ್ಷಂ ಪ್ರತಿವಿದ್ಯೋತತೇ, ಎಂಬಲ್ಲಿ ವೃಕ್ಷವು ಪ್ರಕಾಶಕ್ಕೆ ಜ್ಞಾಪಕವು, ಎಂದು ಹೇಗೆ ಅರ್ಥವೋ, ಹಾಗೆಯೇ ಇಲ್ಲಿ ಹುಟ್ಟಿದ ನಿನಗೆ ಅಹಿಂಸಾದಿರೂಪವಾದ ದೇವತಾಸಂಬಂಧಿಯಾದ ಸಂಪತ್ತು ಮೊದಲೇ ಇದ್ದ ದೇವತ್ವವನ್ನು ಸ್ಪಷ್ಟೀಕರಿಸುತ್ತದೆ ಆದಕಾರಣ ದೇವತ್ವವನ್ನುದ್ದೇಶಿಸಿ ಎಂದರ್ಥವನ್ನು ಕೇಳಿದರೆ ಮೊದಲು ದೇವತ್ವವು ಅರ್ಜುನನಿಗೆ ಇಲ್ಲವೆಂದಾಗಬೇಕಾಗುವುದು. ಅದು ಸರ್ವಪ್ರಮಾಣ ವಿರುದ್ಧವು ಅದುಕಾರಣ ಅರ್ಜುನನಿಗೆ ದೇವತ್ವವು ಮೊದಲೇ ಇದ್ದುದರಿಂದ ಪರರು ಹೇಳುವ ಅರ್ಥವು ಸರ್ವಥಾ ಯುಕ್ತವಲ್ಲ. || ೫, ೬, ೭ ||

ಗೀ || ಅಸತ್ಯಮಪ್ರತಿಷ್ಠಂ ತೇ ಜಗದಾಹುರನೀಶ್ವರಂ |
ಅಪರಸ್ಪರಸಂಭೂತಂ ಕಿಮನ್ಯತ್ಕಾಮಹೈತುಕಂ || ೮ ||

ಅ || **ತೇ**=ಆಸುರಸ್ವಭಾವವುಳ್ಳ ಜನರು, **ಜಗತ್**=ಜಗತ್ತನ್ನು, **ಅಸತ್ಯಂ**=ಸತ್ಯ ಎನಿಸಿಕೊಂಡ ಶ್ರೀವಿಷ್ಣುವು ಸಂಹರಿಸುವವನಲ್ಲವೆಂದೂ, ಅಪ್ರತಿಷ್ಠಂ=ಧಾರಣ ಪೋಷಣ ಮಾಡುವವನಲ್ಲವೆಂದೂ, ಅನೀಶ್ವರಂ=ನಿಯಮಿಸುವ ಸ್ವಾಮಿಯು ಇಲ್ಲವೆಂದೂ, ಆಹುಃ=ಹೇಳುತ್ತಾರೆ (ಅಂದರೆ—ಅಸುರರು ಜಗತ್ತಿನ ಸೃಷ್ಟಿ ಸ್ಥಿತಿ ಸಂಹಾರ ಮೊದಲಾದವುಗಳನ್ನು ಶ್ರೀಪರಮಾತ್ಮನು ಮಾಡಿದವನೆಂದು ತಿಳಿಯುವುದಿಲ್ಲ) ಅಥವಾ ಜಗತ್=ಜಗತ್ತು, ಅಸತ್ಯಂ=ಯಥಾರ್ಥವಲ್ಲ. ಮಿಥ್ಯೆಯು, **ಅಪ್ರತಿಷ್ಠಂ**=ಮುತ್ತಿನ ಚಿಪ್ಪಿನಂತೆ ಜ್ಞಾನ ಬಂದೊಡನೇ ಬಾಧ್ಯ (ನಷ್ಟ) ವಾಗುತ್ತದೆ. **ಅನೀಶ್ವರಂ**=ನಿಯಾಮಕನಿಲ್ಲದಿರುವುದು. ಅಪರಸ್ಪರಸಂಭೂತಂ=**ಅನ್ನಾದ್ಭವಂತಿ ಭೂತಾನಿ** ಎಂದು **ಹೇಳಿದ ಪ್ರಕಾರ** ಒಂದರಿಂದ ಒಂದು ಹುಟ್ಟಿದುದಲ್ಲ, ಕಿಂ=ಹಾಗಾದರೆ ಎಂತಹುದು ಎಂದರೆ—**ಅನ್ಯತ್**=**ಸದಸದ್ವಿಲಕ್ಷಣವು**, (ಅಂದರೆ—ಸತ್ಯವೆಂದೂ, ಸುಳ್ಳು ಎಂದೂ, ಹುಟ್ಟಿದ್ದೆಂದೂ ಹುಟ್ಟದಿರುವುದೆಂದೂ, ಹೇಗೂ ಹೇಳಲಿಕ್ಕೆ ಬಾರದಿರುವುದು.) (ಇಂತಹ ಜಗತ್ತು ಯಾವುದರಿಂದ ಹುಟ್ಟುತ್ತದೆ ಎಂದರೆ) **ಕಾಮಹೈತುಕಂ**=ಕಾಮಕ್ಕೆ ಕಾರಣವಾದ ಅವಿದ್ಯೆಯ ಪರಿಣಾಮವು. (ಅಂದರೆ ಅವಿದ್ಯೆಯೇ ಕಾರಣವಗಿ ಉಳ್ಳದ್ದು. ಅವಿದ್ಯೆಯಿಂದ ಹುಟ್ಟತಕ್ಕದು. ಹೀಗೆ) ತೇ=ಅಸುರಸ್ವಭಾವವುಳ್ಳ ಜನರು, ಆಹುಃ=ಹೇಳುತ್ತಾರೆ. (ಇದರಿಂದ ಜಗತ್ತು ಅಸತ್ಯವು ಮಿಥ್ಯೆಯು ಎಂದು ಹೇಳುವವರೆಲ್ಲರೂ ಅಸುರರೆಂದು ಸಿದ್ಧವಾಯಿತು) || ೮ ||

ಗೀ || ಏತಾಂ ದೃಷ್ಟಿಮವಷ್ಟಭ್ಯ ನಷ್ಟಾತ್ಮಾನೋಽಲ್ಪಬುದ್ಧಯಃ |
ಪ್ರಭವಂತ್ಯುಗ್ರಕರ್ಮಾಣಃ ಕ್ಷಯಾಯ ಜಗತೋಽಹಿತಾಃ || ೯ ||

ಅ || ಏತಾಂ ದೃಷ್ಟಿಂ=ಇಂತಹ ಮಿಥ್ಯಾಜ್ಞಾನವನ್ನು, ಅವಷ್ಟಭ್ಯ=ಆಶ್ರಯಿಸಿ, (ಹೊಂದಿ) **ನಷ್ಟಾತ್ಮಾನಃ**=ದುಷ್ಟವಾದ (ಮಲಿನವಾದ) ಮನಸ್ಸುಳ್ಳ, ಅಲ್ಪಬುದ್ಧಯಃ=ಈ ಶರೀರಗಳಲ್ಲಿ ಸ್ವೇಚ್ಛಾನುಸಾರವಾಗಿ ಬಹು ವಿಷಯಗಳನ್ನು ಭೋಗಿಸುವುದೇ ಪರಮ ಪುರುಷಾರ್ಥವು ಎಂದು ಅಲ್ಪಜ್ಞಾನವುಳ್ಳ, ಉಗ್ರಕರ್ಮಾಣಃ=ಹಿಂಸಾದಿರೂಪಗಳಾದ ಕ್ರೂರಕರ್ಮಗಳನ್ನೇ ಸರ್ವದಾ ಮಾಡುತ್ತಿರುವ, **ಜಗತಃ**=ಪ್ರಪಂಚಕ್ಕೆ, ಅಹಿತಾಃ=ಶತ್ರುಗಳಾದ ತಾಮಸರು ಕ್ಷಯಾಯ=ಜಗತ್ತಿಗೆ ನಾಶ (ಅನಿಷ್ಟ) ವನ್ನು ಹೊಂದಿಸಿಕೊಡುವುದಕ್ಕಾಗಿ, ಪ್ರಭವಂತಿ=**ಕಲಿಯುಗಾದಿಗಳಲ್ಲಿ** ಹುಟ್ಟುತ್ತಿದ್ದಾರೆ. || ೯ ||

ಟೀ —**ಅಸತ್ಯಮಪ್ರತಿಷ್ಠಂ ತೇ** ಎಂಬುದರಿಂದ ಜಗತ್ತಿಗೆ ಮಿಥ್ಯಾತ್ವಾದಿಗಳನ್ನು ಹೇಳುವವರು ಮಾತ್ರ ಅಸುರರೆಂದು ಹೇಳುವುದಲ್ಲ. ಮತ್ತೆ ಯಾರು ಶ್ರೀವಿಷ್ಣುವು ಜಗಜನ್ಮಾದಿಕಾರಣನೆಂದು ತಿಳಿಯುವುದಿಲ್ಲವೋ, ಅವರೆಲ್ಲರೂ ಅಸುರರೆಂದು ಹೇಳುತ್ತದೆಂದು ಹೇಳುತ್ತಾರೆ—

ಭಾ || (೧) ಜಗತಃ ಸತ್ಯಂ ಪ್ರತಿಷ್ಠಾ ಈಶ್ವರಶ್ಚ ವಿಷ್ಣುಸ್ತದ್ವ್ಯೆಪರೀತ್ಯೇನಾಹುಃ | ತಸ್ಯೋಪನಿಷತ್ಸತ್ಯಸ್ಯ ಸತ್ಯಮಿತಿ ಪ್ರಾಣಾ ವೈ ಸತ್ಯಂ ತೇಷಾಮೇಷ ಸತ್ಯಮಿತಿ ಹಿ ಶ್ರುತಿಃ || (೨) ದ್ವೇ ವಾವ ಬ್ರಹ್ಮಣೋ ರೂಪೇ ಮೂರ್ತಂ ಚಾಮೂರ್ತಂ ಚ ಸ್ಥಿತಂ ಚ ಸಚ್ಚ ಯಚ್ಚ ತ್ಯಚ್ಚೇತಿ || (೩) ತಸ್ಯೋಪನಿಷತ್ಸತ್ಯಸ್ಯ ಸತ್ಯಮಿತಿ | ಏಷ ಹ್ಯೇವೈತತ್ಸಾದ-

ಯತಿ ಯಾಮಯತಿ ಚೇತೀತಿ ಪ್ರಾಚೀನಶಾಲಶ್ರುತಿಃ ॥ (೪) ಪರಸ್ಪರಸಂಭವೋ ಹ್ಯುಕ್ತಃ ಅನ್ನಾದ್ಭವಂತೀತ್ಯಾದಿನಾ ॥ ೮,೯ ॥

ಅ ॥ (೧)ಶ್ರೀವಿಷ್ಣುವು ಜಗತ್ತಿಗೆ ಸಂಹಾರಕನು, ಪ್ರೇರಕನು, ಜಗತ್ತನ್ನು ಧರಿಸುವವನು, ನಿಯಮಿ ಸವವನು, ಅಂತಹುದನ್ನು ವಿಪರೀತವಾಗಿ (ಅಂದರೆ ಆ ಜಗತ್ತಿಗೆ ಶ್ರೀವಿಷ್ಣುವು ಸಂಹಾರಕನಲ್ಲ, ರಕನಲ್ಲ, ನಿಯಾಮಕನಲ್ಲವೆಂದು ಅಸುರರು ಹೇಳುತ್ತಾರೆ. ಶ್ರೀವಿಷ್ಣುವಿಗೆ ಸತ್ಯಸ್ಯ ಸತ್ಯಂ ಸತ್ಯವಾದ ಜಗತ್ತಿಗೆ ಸತ್ಯತ್ವವನ್ನು ಕೊಡುವವನೆಂದು ರಹಸ್ಯವಾದ ನಾಮವು. ಹೇಗೆಂದರೆ - ಪ್ರಾಣಾಃ= ಮೂರ್ತ ಕ್ರಿಯೆ ಉಳ್ಳದ್ದು) ಅಮೂರ್ತ (ಕ್ರಿಯೆಯಿಲ್ಲದ ಆಕಾಶಾದಿಗಳು) ಜಗತ್ತು, ಸತ್ಯವೆನಿಸುತ್ತದೆ. ಅಂತಹ ಗತ್ತಿಗೆ ಶ್ರೀವಿಷ್ಣುವು ಸತ್ಯತ್ವವನ್ನು ಕೊಡುವವನು, ಎಂದು ವೇದವು (೨) (ಹೀಗಾದರೆ ಜಗತ್ತಿಗೆ ಮುಖ್ಯ ಸತ್ಯತ್ವವು ಬರಲಾರದು. ಜಗತ್ತಿಗೆ ಮುಖ್ಯ ಸತ್ಯತ್ವವಿದ್ದರೆ— ಸತ್ಯಸ್ಯ ಸತ್ಯಂ ಎಂದು ನಿರ್ಧಾ ಣವು ಕೂಡಲಾರದು. ಇದರಿಂದ ಶ್ರೀಪರಮಾತ್ಮನಿಗೆ ಮುಖ್ಯ ಸತ್ಯತ್ವವು, ಜಗತ್ತಿಗೆ ಅಮುಖ್ಯ ವ್ಯಾವಹಾರಿಕ) ಸತ್ಯತ್ವವು ಎಂದು ಸಿಗುತ್ತದೆ ಎಂದರೆ—ಮೂರ್ತಾಮೂರ್ತಾತ್ಮಕವಾದ ಜಗತ್ತಿಗೆ ಮುಖ್ಯ ಸತ್ಯತ್ವವಿದೆ, ಎಂದು ವೇದಪ್ರಮಾಣದಿಂದಲೇ ಹೇಳುತ್ತಾರೆ) ಶ್ರೀಪರಮಾತ್ಮನಿಗೆ ಮೂರ್ತ ಮೂರ್ತ ಎಂದು ಎರಡು ಪ್ರತಿಮೆಗಳು. ಅವುಗಳಲ್ಲಿ ಮೂರ್ತವು (ಕ್ರಿಯೆಯುಳ್ಳದ್ದು) ಸ್ಥಿತಂ ಎಂದೂ ತ್ ಎಂದೂ ಹೇಳಲ್ಪಡುತ್ತದೆ. ಅಮೂರ್ತವು (ಕ್ರಿಯೆಯಿಲ್ಲದಿರುವುದು) ಯತ್ ಎಂದೂ ತ್ಯತ್ ಎಂದೂ ಹೇಳಲ್ಪಡುತ್ತದೆ. (೩) (ಶ್ರೀವಿಷ್ಣುವು ಸತ್ಯವಾದ ಜಗತ್ತಿಗೆ ಸತ್ಯತ್ವವನ್ನು ಕೊಡುವವನೆಂಬುವು ನ್ನು ವೇದದಿಂದಲೇ ಹೇಳುತ್ತಾರೆ.) ಆ ಶ್ರೀಹರಿಗೆ ಸತ್ಯಸ್ಯ ಸತ್ಯಂ ಎಂದು ರಹಸ್ಯನಾಮವು. ಶ್ರೀವಿಷ್ಣುವೇ ಜಗತ್ತಿಗೆ ನಾಶಾದಿಗಳನ್ನು ಹೊಂದಿಸಿಕೊಡುವುದರಿಂದ ಸತ್ ಎಂದೂ ನಿಯಮಿಸುವು ದರಿಂದ ಯತ್ ಎಂದೂ ಎವಂಚ ಸಾದಯತಿ (ನಾಶಾದಿಗಳನ್ನು ಹೊಂದಿಸಿಕೊಡುತ್ತಾನೆ, ಯಾಮಯತಿ ಪ್ರೇರೇಪಿಸುತ್ತಾನೆ, ಎಂಬುವ ವ್ಯುತ್ಪತ್ತಿಯಿಂದ ಸಚ್ಚ ತತ್ ಯಚ್ಚ ಸತ್ಯಂ ಎನ್ನಿಸುತ್ತಾನೆಂದು ಪ್ರಾಚೀನ ಶಾಲ ಶ್ರುತಿಯು. ಪ್ರತಿಷ್ಠಾ ಈಶ್ವರಃ ಎಂಬುವ ಶಬ್ದಗಳು (1) ಸನ್ಮೂಲಾಃ ಸೋಮ್ಯೇಮಾಃ ಸರ್ವಾಃ ಪ್ರಜಾಃ ಸದಾಯತನಾಃ ಸತ್ಪ್ರತಿಷ್ಠಾಃ (2) ಈಶಾನಃ ಸರ್ವವಿದ್ಯಾನಾ ಮೀಶ್ವರಃ ಸರ್ವಭೂತಾನಾಂ ಇದುಮೊದಲಾದ ವೇದಪ್ರಮಾಣಗಳಲ್ಲಿ ಶ್ರೀವಿಷ್ಣುವಿನಲ್ಲಿಯೇ ಪ್ರಸಿದ್ಧ ಗಳಾಗಿವೆ.) (೪) ಅಪರಸ್ಪರಸಂಭೂತಂ ಎಂಬುವುದಕ್ಕೆ ಅಪರಂ= ಮುಂದೆ ಉಂಟಾಗುವ ಕಾರ್ಯವು, ಪರಸ್ಮಾತ್= ಪೂರ್ವಕಾಲದ ಕಾರಣದಿಂದ, ಸಂಭೂತಂ= ಹುಟ್ಟಿದ್ದೆಂದು ಪರರು ಅರ್ಥ ಹೇಳುವುದು ಯುಕ್ತವಲ್ಲ. ಅಸತ್ಯಮಪ್ರತಿಷ್ಠಂತೇ ಇತ್ಯಾದಿಗಳು ನಿಷೇಧ ಪ್ರಕರಣಗಳಾಗಿರುವುದರಿಂದ ಪರಸ್ಪರ ಸಂಭೂತಂ ನೈಭವತಿ ಪರಸ್ಪರವಾಗಿ ಹುಟ್ಟಿದ್ದಲ್ಲ, ಎಂದು ಅರ್ಥವನ್ನು ಹೇಳುತ್ತಾರೆ) (ಪರಸ್ಪರವಾಗಿ ಹುಟ್ಟಿದ್ದೆಂಬುವ ಅರ್ಥವು ಶ್ರೀಕೃಷ್ಣನಿಗೆ ಇಷ್ಟವಾಗಿದ್ದರೆ ಪರರು ಹೇಳುವ ಅರ್ಥವು ಅಯುಕ್ತವಾಗ ಹುದಿತ್ತು. ಅದೇ ಹೇಗೆಂದರೆ) ಅನ್ನಾದ್ಭವತಿ ಭೂತಾನಿ ಸರ್ವರಿಗೆ ಉಪಜೀವ್ಯನೂ ಸರ್ವ ಸಂಹಾರ ಕನೂ ಆದ ಶ್ರೀಹರಿಯಿಂದ ಸಮಸ್ತಪ್ರಾಣಿಗಳೂ ಹುಟ್ಟುತ್ತಾರೆ, ಇದುಮೊದಲಾದ ಪ್ರಮಾಣಗಳಿಂದ ಪರಸ್ಪರವಾಗಿ ಉತ್ಪತ್ತಿಯು (ಒಂದರಿಂದ ಒಂದಕ್ಕೆ ಉತ್ಪತ್ತಿಯು) ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟಿದೆ. (ಹೀಗೆ ಶ್ರೀಹರಿ ಯಿಂದ ಜಗತ್ತಿಗೆ ಒಂದರಿಂದ ಇನ್ನೊಂದಕ್ಕೆ ಉತ್ಪತ್ತಿಯನ್ನು ಹೇಳಿದ ಕಾರಣ ಪರರು ಹೇಳುವ ಅರ್ಥವು ಸರ್ವಥಾ ಯುಕ್ತವಲ್ಲ.) ॥ ೮, ೯ ॥

ಪೀ—ಅಸುರ ಸ್ವಭಾವದ ಕಾರ್ಯವನ್ನು ವಿವರಿಸುತ್ತಾರೆ—

ಗೀ || ಕಾಮಮಾಶ್ರಿತ್ಯ ದುಷ್ಪೂರಂ ದಂಭಮಾನಮದಾನ್ವಿತಾಃ |
ಮೋಹಾದ್ಗೃಹೀತ್ವಾಽಸದ್ಗ್ರಾಹಾನ್ಪ್ರವರ್ತಂತೇಽಶುಚಿವ್ರತಾಃ || ೧೦ ||

ಅ || (ಅಸುರರು) ದುಷ್ಪೂರಂ=ಏನೇನು ಲಭಿಸಿದರೂ ಮನೋರಥವನ್ನು ಪೂರ್ತೀಕರಿಸಲಿಕ್ಕೆ ಸಾಧ್ಯವಿಲ್ಲದಿರುವ, ಕಾಮಂ=ನಾನಾ ವಿಧಗಳಾದ ದುರ್ವಿಷಯಗಳಲ್ಲಿ ಇಚ್ಛೆಯನ್ನು, ಆಶ್ರಿತ್ಯ=ಆಶ್ರಯಿಸಿಕೊಂಡು, ದಂಭಮಾನಮದಾನ್ವಿತಾಃ=ದಂಭ—ಪರರು ತನ್ನನ್ನು ಹೊಗಳಬೇಕೆಂಬುವ ಕಪಟಾಚಾರ, ಮಾನ—ದುರಭಿಮಾನದಿಂದೊಡಗೂಡಿದ ಅಹಂಕಾರ, ಮದ—ಗರ್ವ, ಇವುಗಳಿಂದ, ಅನ್ವಿತಾಃ=ಒಡಗೂಡಿದವರಾಗಿ, ಮೋಹಾತ್=ಮಿಥ್ಯಾಜ್ಞಾನ ಸ್ವಭಾವದಿಂದ (ಮೂಢತನದಿಂದ) ಅಸದ್ಗ್ರಾಹಾನ್=ದುಶ್ಶಾಸ್ತ್ರಗಳ ಅಭ್ಯಾಸದಿಂದುಂಟಾದ ವಿಪರೀತ ನಿಶ್ಚಯಗಳನ್ನು (ಭ್ರಾಂತಿಗಳನ್ನು) (ಮತ್ತು ಕ್ಷುದ್ರ ಫಲಗಳನ್ನು ಕೊಡುವ ದುರ್ದೇವಗಳನು ಪೂಜಿಸಿ ಯಥೇಷ್ಟ ದ್ರವ್ಯವನ್ನು ಸಂಪಾದಿಸುವೆವು, ಶತ್ರುಗಳನ್ನು ಸಂಹರಿಸುವೆವು, ಎಂಬೀ ದುರಾಗ್ರಹಗಳನ್ನು) ಗೃಹೀತ್ವಾ=ಮಾಡಿಕೊಂಡು, (ತಿಳಿದುಕೊಂಡು) ಅಶುಚಿವ್ರತಾಃ=ಹಿಂಸಾದಿಗಳನ್ನು ಮಾಡುತ್ತಾ ಮದ್ಯಪಾನ ಮಾಂಸಭಕ್ಷಣ ಮೊದಲಾದ ದುರಾಚಾರವುಳ್ಳವರಾಗಿ, ಪ್ರವರ್ತಂತೇ=(ಅಲ್ಪಭೋಗಕ್ಕಾಗಿ) ಪ್ರವೃತ್ತಿ ಮಾಡುತ್ತಾರೆ || ೧೦ ||

ಗೀ || ಚಿಂತಾಮಪರಿಮೇಯಾಂ ಚ ಪ್ರಲಯಾಂತಾಮುಪಾಶ್ರಿತಾಃ |
ಕಾಮೋಪಭೋಗಪರಮಾ ಏತಾವದಿತಿ ನಿಶ್ಚಿತಾಃ || ೧೧ ||
ಆಶಾಪಾಶಶತೈರ್ಬದ್ಧಾಃ ಕಾಮಕ್ರೋಧಪರಾಯಣಾಃ |
ಈಹಂತೇ ಕಾಮಭೋಗಾರ್ಥಮನ್ಯಾಯೇನಾರ್ಥಸಂಚಯಾನ್ ||೧೨||

ಅ || (ಅಸುರರು) ಪ್ರಲಯಾಂತಾಂ=ಮರಣಪರ್ಯಂತವಾದ, ಮತ್ತು ಪುತ್ರ ಪೌತ್ರಾದಿಗಳೂ ಹೀಗೆಯೇ ದ್ರವ್ಯಾದಿಗಳನ್ನು ಸಂಪಾದಿಸುತ್ತಾ ಸುಖಿಗಳಾಗಿರಬೇಕೆಂದು ಆಲೋಚಿಸುತ್ತಾ ಮರಣಾನಂತರದಲ್ಲಿಯೂ ಹೀಗೆಯೇ ಆಗಬೇಕೆಂದು ಆಲೋಚಿಸುತ್ತಿರುವ, ಅಪರಿಮೇಯಾಂ ಚ=ಎಣಿಕೆಮಾಡಲಿಕ್ಕೂ ನಿಲ್ಲಿಸಲಿಕ್ಕೂ ಅಶಕ್ಯವಾದ, ಚಿಂತಾಂ=ವ್ಯಥೆಯನ್ನು, ಉಪಾಶ್ರಿತಾಃ=ಚೆನ್ನಾಗಿ ಹೊಂದಿದವರಾಗಿ ಕಾಮೋಪಭೋಗಪರಮಾಃ=ಸ್ರಕ್ಚಂದನ ವನಿತಾದಿ ವಿಷಯಭೋಗಗಳಲ್ಲಿಯೇ ಮುಖ್ಯವಾಗಿ ಆಸಕ್ತರಾಗವರಾಗಿ, (ವಿಷಯಗಳನ್ನು ಭೋಗಿಸುವುದೇ ಪರಮ ಪುರುಷಾರ್ಥ (ಮುಖ್ಯಫಲ)ವೆಂದು ತಿಳಿದುಕೊಂಡವರಾಗಿ,) ಏತಾವದಿತಿನಿಶ್ಚಿತಾಃ=ಐಹಿಕಸುಖವನ್ನು ಭೋಗಿಸುವುದೇ ಫಲವು ಬೇರೆ ಪಾರತ್ರಿಕಫಲವು ಸರ್ವಥಾ ಇಲ್ಲ, ಎಂದು ನಿಶ್ಚಯ ಜ್ಞಾನವುಳ್ಳವರಾಗಿ, ಆಶಾಪಾಶಶತೈಃ=ಅನೇಕ ದುರಾಶೆಗಳೆಂಬ ಹಗ್ಗಗಳಿಂದ, ಬದ್ಧಾಃ=ಕಟ್ಟಲ್ಪಟ್ಟವರಾಗಿ, (ಕೂಡಿದವರಾಗಿ) ಕಾಮಕ್ರೋಧಪರಾಯಣಾಃ=ಕಾಮಕ್ರೋಧಗಳನ್ನೇ ಮುಖ್ಯವಾಗಿ ಆಶ್ರಯಿಸಿಕೊಂಡವರಾಗಿ, ಕಾಮಭೋಗಾರ್ಥಂ=ಸ್ವೇಚ್ಛಾನುಸಾರ ವಿಷಯಗಳನ್ನು ಭೋಗಿಸುವುದಕ್ಕಾಗಿ, ಅನ್ಯಾಯೇನ=ಕದಿಯುವುದು ಮೊದಲಾದ ಕೆಟ್ಟ ಕರ್ಮಗಳಿಂದ, ಅರ್ಥಸಂಚಯಾನ್=ದ್ರವ್ಯಗಳ ಸಮೂಹಗಳನ್ನು, ಈಹಂತೇ=ಸಂಪಾದಿಸಲಿಕ್ಕೆ ಬಯಸುತ್ತಾರೆ || ೧೧, ೧೨ ||

ಪೀ— ತಾಮಸರು ಚಿಂತಿಸುವ ಪ್ರಕಾರವನ್ನು ಮೂರು ಶ್ಲೋಕಗಳಿಂದ ಹೇಳುತ್ತಾರೆ—

ಗೀ || ಇದಮದ್ಯ ಮಯಾ ಲಬ್ಧಮಿಮಂ ಪ್ರಾಪ್ಸ್ಯೇ ಮನೋರಥಂ |
ಇದಮಸ್ತೀದಮಪಿ ಮೇ ಭವಿಷ್ಯತಿ ಪುನರ್ಧನಂ || ೧೩ ||

ಅ || ಇದಂ= ಈ ಧನವು, ಅದ್ಯ= ಇಂದು, ಮಯಾ= ನನ್ನಿಂದ, ಲಬ್ಧಂ= ಹೊಂದಲ್ಪಟ್ಟಿದೆ. ಇಮಂ ಮನೋರಥಂ= ಇಂತಹ ಇಷ್ಟಾರ್ಥವನ್ನು (ಇಂತಹ ಕರ್ಮಗಳಿಂದ) ಪ್ರಾಪ್ಸ್ಯೇ= ಹೊಂದುವೆನು. ಇದಂ ಧನಂ= ಈ ಧನವು. ಮೇ= ನನಗೆ, ಅಸ್ತಿ= ಇರುತ್ತದೆ. ಇದಂ ಧನಮಪಿ= ಈ ಧನವೂ ಕೂಡ, ಮೇ= ನನಗೆ, ಪುನರ್ಭವಿಷ್ಯತಿ=ತಿರುಗಿ ಬರುವುದು, (ಇದಲ್ಲದೆ ಇನ್ನಷ್ಟು ವಿಶೇಷವಾಗಿ ಲೋಕದಲ್ಲಿ ಖ್ಯಾತ್ಯಾದಿಗಳನ್ನು ಹೊಂದುವೆನು.) || ೧೩ ||

ಗೀ || ಅಸೌ ಮಯಾ ಹತಃ ಶತ್ರುರ್ಹನಿಷ್ಯೇ ಚಾಪರಾನಪಿ |
ಈಶ್ವರೋಽಹಮಹಂ ಭೋಗೀ ಸಿದ್ಧೋಽಹಂ ಬಲವಾನ್ಸುಖೀ || ೧೪ ||

ಅ || ಅಸೌ ಶತ್ರುಃ= ಈ ಬಲಿಷ್ಠನಾದ ಶತ್ರುವು, ಮಯಾ= ನನ್ನಿಂದ, ಹತಃ= ಸಂಹರಿಸಿಕೊಳ್ಳಲ್ಪಟ್ಟನು. ಅಹಂ= ನಾನು, ಅಪರಾನಪಿ=ಇನ್ನುಳಿದ ಶತ್ರುಗಳನ್ನು ಕೂಡ. ಹನಿಷ್ಯೇ ಚ=ಕೊಲ್ಲುವೆನು. ಅಹಂ= ನಾನು, ಈಶ್ವರಃ=(ಎಲ್ಲಾ ಶತ್ರುಗಳನ್ನು ನಾಶಗೊಳಿಸಿದ ಮೇಲೆ ಸರ್ವರಿಗೂ) ನಿಯಾಮಕನಾಗುವೆ. ಸರ್ವರಿಗೂ ಪ್ರಭುವು. ಅಹಂ ಭೋಗೀ= ನಾನೇ ಐಹಿಕ ಪಾರತ್ರಿಕ ಎಲ್ಲಾ ಭೋಗಗಳನ್ನು ಭೋಗಿಸುವವನು. ಅಹಂ= ನಾನು, ಸಿದ್ಧಃ= ಕೃತಕೃತ್ಯನು ಬಲವಾನ್= ಹೆಚ್ಚು ಬಲವುಳ್ಳವನು. ಸುಖೀ= ಸರ್ವ ಸುಖವುಳ್ಳವನು. (ಆಗುವೆನು.) || ೧೪ ||

ಗೀ || ಆಢ್ಯೋಽಭಿಜನವಾನಸ್ಮಿ ಕೋಽನ್ಯೋಽಸ್ತಿ ಸದೃಶೋ ಮಯಾ |
ಯಕ್ಷ್ಯೇ ದಾಸ್ಯಾಮಿ ಮೋದಿಷ್ಯ ಇತ್ಯಜ್ಞಾನವಿಮೋಹಿತಾಃ || ೧೫ ||

ಅ || (ನಾನು) ಆಢ್ಯಃ= ಧನಾದಿಸಂಪನ್ನನು, ಅಭಿಜನವಾನ್= ಸತ್ಕುಲದಲ್ಲಿ ಹುಟ್ಟಿದವನು, ಅಸ್ಮಿ= ಆಗಿರುತ್ತೇನೆ, ಮಯಾ= ನನ್ನಿಂದ, ಸದೃಶಃ= ಸಮಾನಿಕನು, ಅನ್ಯಃ= ಬೇರೆಯೊಬ್ಬನು, ಕಃ= ಯಾವನು, ಅಸ್ತಿ= ಇರುತ್ತಾನೆ--(ಯಾವನೂ ಇರುವುದಿಲ್ಲ.) ಯಕ್ಷ್ಯೇ=(ಭಗವದನುಗ್ರಹಾದಿಗಳನ್ನಪೇಕ್ಷಿಸದೆ ನಾನೇ ಸ್ವತಂತ್ರವಾಗಿ) ಮುಂದೆ ಯಾಗಾದಿಗಳನ್ನು ಮಾಡುವೆನು. ದಾಸ್ಯಾಮಿ= ಬಹು ದಕ್ಷಿಣೆಗಳನ್ನು ಕೊಡುವೆನು. ಅನ್ನದಾನ ಮೊದಲಾದ ಅನೇಕ ದಾನಗಳನ್ನು ಮಾಡುವೆನು. ಮೋದಿಷ್ಯೇ=(ಯಾಗಾದಿಗಳನ್ನು ಮಾಡಿ ಮಿಕ್ಕುಳಿದವರಿಗಿಂತ ನಾನು ಹೆಚ್ಚು ಪ್ರತಿಷ್ಠೆಯನ್ನು ಹೊಂದಿ) ಸಂತೋಷಗೊಳ್ಳುವೆನು ಇತಿ= ಹೀಗೆ, ಅಜ್ಞಾನವಿಮೋಹಿತಾಃ= ಮಿಥ್ಯಾಜ್ಞಾನದಿಂದ ಮೋಹಿತರಾಗಿರುತ್ತಾರೆ. || ೧೫ ||

ಪೀ — ತಾಮಸರು ಚಿಂತಿಸುವ ಪ್ರಕಾರವನ್ನು ಹೇಳಿ ಅವರಿಗೆ ಆಗತಕ್ಕ ಫಲವನ್ನು ಹೇಳುತ್ತಾರೆ—

ಗೀ || ಅನೇಕಚಿತ್ತವಿಭ್ರಾಂತಾ ಮೋಹಜಾಲಸಮಾವೃತಾಃ |
ಪ್ರಸಕ್ತಾಃ ಕಾಮಭೋಗೇಷು ಪತಂತಿ ನರಕೇಽಶುಚೌ || ೧೬ ||

ಅ || ಅನೇಕಚಿತ್ತವಿಭ್ರಾಂತಾಃ= ಸೌಂದರ್ಯವುಳ್ಳ ಸ್ತ್ರೀಯರು ಮೊದಲಾದ ಅನೇಕ ವಿಷಯಗಳಲ್ಲಿ ಚಿಂತಾಯುಕ್ತವಾದ ಮನಸ್ಸಿನಿಂದ ವಿಶೇಷವಾಗಿ ಭ್ರಮೆಗೊಂಡ ತಾಮಸರು, ಮೋಹಜಾಲಸಮಾವೃತಾಃ=(ತಾನೇ ಸಮಸ್ತ ಕಾರ್ಯಗಳನ್ನು ಮಾಡಲು ಶಕ್ತನೆಂದು ಮನಸ್ಸಿನಿಂದ ಭ್ರಾಂತರಾಗಿ ಪುತ್ರಮಿತ್ರಕಳತ್ರಾದಿ ವಿಷಯಗಳಲ್ಲಿ) ಮೋಹವೆಂಬುವ ಬಲೆಯಿಂದ ಸುತ್ತು ಹಾಕಲ್ಪಟ್ಟವರಾಗಿ, ಕಾಮ

ಭೋಗೇಷು=ವಿಷಯಭೋಗಗಳಲ್ಲಿ, ಪ್ರಸಕ್ತಾಃ=ಅತ್ಯಾಸಕ್ತರಾದವರಾಗಿ, ಅಶುಚೌನರಕೇ=ವೈತರಣೀ ಮೊದಲಾದ ಅನೇಕವಿಧ ನರಕಗಳಲ್ಲಿ, ಪತಂತಿ=ಬೀಳುತ್ತಾರೆ. || ೧೬ ||

ಪೀ—ಯಾಗದಾನಾದಿಗಳನ್ನು ಮಾಡುವವರಿಗೆ ನರಕಪ್ರಾಪ್ತಿಯಾಗುವುದು ಹೇಗೆಂದರೆ—

ಗೀ || ಆತ್ಮಸಂಭಾವಿತಾಃ ಸ್ತಬ್ಧಾ ಧನಮಾನಮದಾನ್ವಿತಾಃ |
ಯಜಂತೇ ನಾಮ ಯಜ್ಞೈಸ್ತೇ ದಂಭೇನಾವಿಧಿಪೂರ್ವಕಂ || ೧೭ ||

ಅ || ಆತ್ಮಸಂಭಾವಿತಾಃ—ತಮ್ಮಿಂದಲೇ ತಾವು ಪೂಜಿಸಿಕೊಳ್ಳಲ್ಪಟ್ಟಿರುವ (ಅಂದರೆ—ತಾವೇ ಯಾಗಾದಿಗಳನ್ನು ಮಾಡುವವರೆಂದು ತಮ್ಮನ್ನು ತಾವೇ ಪೂಜ್ಯರೆಂದು ತಿಳಿದಿರುವ) ಸ್ತಬ್ಧಾಃ=(ಧನಾದಿ ಪ್ರಯುಕ್ತ ದುರಹಂಕಾರದಿಂದ) ವಿನಯವಿಲ್ಲದಿರುವ, ಧನಮಾನಮದಾನ್ವಿತಾಃ=ಸಂಪತ್ತಿನ ನಿಮಿತ್ತ ವಾಗಿ ಗರ್ವ ದರ್ಪ ಇವುಗಳಿಂದ ಕೂಡಿರುವ, ತೇ=ಆ ತಾಮಸರು, ದಂಭೇನ=ಕಪಟದಿಂದ ತಮ್ಮ ಮಹಿಮೆಯನ್ನು ತೋರಿಸುತ್ತಾ ತಮಗೆ ಪೂಜ್ಯತ್ವವು ಬರುವುದಕ್ಕಾಗಿ, ಯಜ್ಞೈಃ=ಜ್ಯೋತಿಷ್ಟೋಮ ಮೊದಲಾದ ಯಾಗಗಳಿಂದ, ಅವಿಧಿಪೂರ್ವಕಂ=ಶಾಸ್ತ್ರಗಳಲ್ಲಿ ಹೇಳಿದ ವಿಧಿಗಳನ್ನೆಲ್ಲಾ ಬಿಟ್ಟು, ಶಾಸ್ತ್ರ ವಿರುದ್ಧವಾಗಿ, ಯಜಂತೇ ನಾಮ=ಪೂಜಿಸುತ್ತಾರೆ. (ಕೃತಾರ್ಥರಾಗಬೇಕೆಂಬುವ ಬುದ್ಧಿಯಿಂದ ಪೂಜಿ ಸುವುದಲ್ಲ. ಮತ್ತು ಅಹಂಕಾರಾದಿಗಳಿಂದ ಕೂಡಿರುವುದರಿಂದಲೇ ಸರ್ವಪ್ರೇರಕನಾದ ಶ್ರೀಪರಮಾತ್ಮನ ಪ್ರೀತಿಗಾಗಿ ಯಾಗ ಮಾಡುವುದಲ್ಲ ಆದಕಾರಣ ತಾಮಸರಿಗೆ ನರಕಪ್ರಾಪ್ತಿಯಾಗುತ್ತದೆ || ೧೭ ||

ಪೀ—ಕಾಮವು ಸರ್ವಪ್ರವೃತ್ತಿಗೂ ಕಾರಣವು ಎಂಬುವಲ್ಲಿ (ಶ್ಲೋ. ೧೦) ದುಷ್ಪೂರ ಎಂಬುದು ಹೇತುವೆನ್ನುತ್ತಾರೆ—

ಭಾ || ದುಷ್ಪೂರೋ ಹಿ ಕಾಮಃ | ಪಾತಾಲ ಇವ ದುಷ್ಪೂರೋ ಮಾಂ ಹಿ ಕ್ಲೇಶಯಸೇ ಸದೇತಿ ಹಿ ಮೋಕ್ಷಧರ್ಮೇ || ೧೦—೧೭ ||

ಅ || ಇಚ್ಛೆಯನ್ನು ಪೂರ್ತಿಗೊಳಿಸಲು ಅಸಾಧ್ಯವು. (ಈ ವಿಷಯದಲ್ಲಿ ಪ್ರಮಾಣವನ್ನು ಹೇಳು ತ್ತಾರೆ—) ಪಾತಾಲ ಲೋಕವನ್ನು ತುಂಬಿಸಲು ಹೇಗೆ ಸಾಧ್ಯವಿಲ್ಲವೋ, ಹಾಗೆಯೇ ಕಾಮವು (ಇಚ್ಛೆಯು) ತುಂಬಿಸಲಸಾಧ್ಯವು. ಹೀಗೆ ತುಂಬಿಸಲಸಾಧ್ಯವಾದ ಕಾಮವು ಯಾವಾಗಲೂ ನನ್ನನ್ನು ಕ್ಲೇಶಪಡಿಸು ತ್ತದೆಂದು ಮೋಕ್ಷಧರ್ಮದಲ್ಲಿ ಹೇಳಿದೆ. || ೧೦, ೧೧, ೧೨, ೧೩, ೧೪, ೧೫, ೧೬, ೧೭ ||

ಪೀ—ಸಮಸ್ತ ಕರ್ಮಗಳನ್ನು ಮಾಡಿಸುವವನೂ, ಸರ್ವಾಂತರ್ಯಾಮಿಯೂ, ಸರ್ವಪ್ರೇರಕನೂ ಆದ ನಿನ್ನ (ಶ್ರೀಕೃಷ್ಣನ) ಪ್ರೀತಿಗಾಗಿ ಅವರು ಏಕೆ ಯಾಗ ಮಾಡುವುದಿಲ್ಲ ಎಂದರೆ—

ಗೀ || ಅಹಂಕಾರಂ ಬಲಂ ದರ್ಪಂ ಕಾಮಂ ಕ್ರೋಧಂ ಚ ಸಂಶ್ರಿತಾಃ |
ಮಾಮಾತ್ಮಪರದೇಹೇಷು ಪ್ರದ್ವಿಷಂತೋಽಭ್ಯಸೂಯಕಾಃ || ೧೮ ||

ಅ || ಅಹಂಕಾರಂ=ಇನ್ನೊಬ್ಬರ ಅಪೇಕ್ಷೆಯೇ ಇಲ್ಲದೆ ನಾನೇ ಸ್ವತಂತ್ರನಾಗಿ ಯಾಗಾದಿಗಳನ್ನು ಮಾಡಲು ಶಕ್ತನಾಗಿದ್ದೇನೆಂಬುವ ಅಹಂಕಾರವನ್ನು (ಹೆಮ್ಮೆಯನ್ನು) ಬಲಂ=ದೇಹಶಕ್ತಿಯನ್ನು (ಅಂದರೆ ಸಮಸ್ತ ಕಾರ್ಯಗಳನ್ನು ಮಾಡಲಿಕ್ಕೂ ನನ್ನ ದೇಹ ಶಕ್ತಿಯೇ ಸಾಕೆಂಬುವುದನ್ನೂ,) ದರ್ಪಂ=ನನಗೆ

ಸದೃಶರಿಲ್ಲವೆಂಬೀ ಗರ್ವವನ್ನೂ, ಕಾಮಂ=ಕಾಮವನ್ನೂ, ಕ್ರೋಧಂ ಚ=ಸಿಟ್ಟನ್ನೂ ಕೂಡ, ಸಂಶ್ರಿತಾಃ= ಆಶ್ರಯಿಸಿದವರಾಗಿ, ಆತ್ಮಪರದೇಹೇಷು=ತನ್ನ ಶರೀರದಲ್ಲಿಯೂ, ಇತರರ ಶರೀರಗಳಲ್ಲಿಯೂ ಸರ್ವತ್ರ ನಿಯಾಮಕನಾಗಿ ಇರತಕ್ಕ, ಮಾಂ=ನನ್ನನ್ನು, (ಶ್ರೀಕೃಷ್ಣನನ್ನು) ಪ್ರದ್ವಿಷಂತಃ=ದ್ವೇಷಿಸುತ್ತಾ, (ಅಂದರೆ– ಶ್ರೀಹರಿಯೇ ಸಮಸ್ತ ಕಾರ್ಯಗಳನ್ನು ಮಾಡಿಸುವುದಾದರೆ–ಕಾರ್ಯ ಮಾಡದಿರುವ ನನ್ನಿಂದ ಈಗ ಕಾರ್ಯ ವನ್ನು ಮಾಡಿಸಲಿ, ಅಲ್ಲದೆ ಕಾರ್ಯಗಳನ್ನು ಮಾಡುತ್ತಿರುವ ನನ್ನನ್ನು ಕಾರ್ಯ ಮಾಡದಿದ್ದಂತೆ ಮಾಡಲಿ. ಹೀಗೆ ಮಾಡಿಸತಕ್ಕವನು ಇಲ್ಲದಿರುವುದರಿಂದ ಭಗವಂತನೇ ಇಲ್ಲ, ಎಂದು ಶ್ರೀಪರಮಾತ್ಮನನ್ನೇ ಅಲ್ಲ ಗಳೆಯುವವರಾಗಿ) ಅಭ್ಯಸೂಯಕಾಃ=ಅಸೂಯ ಪಡತಕ್ಕವರಾಗಿ, (ಅಂದರೆ—ದೋಷಲೇಶ ರಹಿತ ನಾದ ನನ್ನಲ್ಲಿ ದೋಷಗಳಿವೆಯೆಂದೂ, ಸರ್ವಗುಣಪೂರ್ಣನಾದ ನನ್ನಲ್ಲಿ ಗುಣಗಳಿಲ್ಲವೆಂದೂ ಹೇಳುವವ ರಾಗಿ) (ಯಾಗಾದಿಗಳನ್ನೇ ಮಾಡುತ್ತಾರೆ) ॥ ೧೮ ॥

ಪೀ—ಇಂತಹ ಅಜ್ಞಾನಿಗಳಾದ ಅಸುರರಿಗೆ ಹಿಂದೆ ಹೇಳಿದ ಪ್ರಕಾರ ಅನಿತ್ಯವಾದ ನರಕಪ್ರಾಪ್ತಿ ಮಾತ್ರ ಫಲವೆಂದಲ್ಲ. ಮತ್ತೆ ಕೆಲಕಾಲ ಜನನ ಮರಣಾದಿರೂಪವಾದ ಸಂಸಾರ ದುಃಖವನ್ನನುಭವಿಸು ವಂತೆ ಅವರನ್ನು ಸಂಸಾರದಲ್ಲಿ ಹಾಕಿ ಆ ಮೇಲೆ ಅವರನ್ನು ನಿತ್ಯ ನರಕದಲ್ಲೂ ನಾನೇ (ಶ್ರೀಕೃಷ್ಣನೇ) ಹಾಕುವೆನೆಂದು ಎರಡು ಶ್ಲೋಕಗಳಿಂದ ಹೇಳುತ್ತಾರೆ.

ಗೀ ॥ ತಾನಹಂ ದ್ವಿಷತಃ ಕ್ರೂರಾನ್ಸಂಸಾರೇಷು ನರಾಧಮಾನ್ ।
ಕ್ಷಿಪಾಮ್ಯಜಸ್ರಮಶುಭಾನಾಸುರೀಷ್ವೇವ ಯೋನಿಷು ॥ ೧೯ ॥

ಅ ॥ ಅಹಂ=ನಾನು, ದ್ವಿಷತಃ=ನನ್ನನ್ನು ದ್ವೇಷಿಸುತ್ತಿರುವ, ಕ್ರೂರಾನ್=ಕ್ರೂರರಾದ, ಅಶುಭಾನ್=ಅಮಂಗಲ ಸ್ವರೂಪರಾದ, ನರಾಧಮಾನ್=ಮನುಷ್ಯರಲ್ಲಿ ಅಧಮರಾದ, ತಾನ್=ಆ ತಾಮ ಸರನ್ನು, ಸಂಸಾರೇಷು=ದುಃಖಮಯಗಳಾದ ಸಂಸಾರಗಳಲ್ಲಿ (ಅದರಲ್ಲಿಯೂ) (ಆಸುರೀಷು ಯೋನಿಷು= ಅಸುರ ಜಾತಿಗಳಲ್ಲಿಯೇ (ದುಷ್ಕರ್ಮಗಳನ್ನೇ ಮಾಡುವ ಯೋನಿಗಳಲ್ಲಿಯೇ) ಅಜಸ್ರಂ=ನಿರಂತರ ದಲ್ಲಿಯೂ, ಮರಳಿಮರಳಿ, ಕ್ಷಿಪಾಮಿ=ಹಾಕುತ್ತೇನೆ. ॥ ೧೯ ॥

ಗೀ ॥ ಆಸುರೀಂ ಯೋನಿಮಾಪನ್ನಾ ಮೂಢಾ ಜನ್ಮನಿಜನ್ಮನಿ ।
ಮಾಮಪ್ರಾಪ್ಯೈವ ಕೌಂತೇಯ ತತೋ ಯಾಂತ್ಯಧಮಾಂ ಗತಿಂ ॥೨೦॥

ಅ ॥ ತತೋ ಮೂಢಾಃ=ತಾಮಸ ಸ್ವಭಾವವುಳ್ಳ, ದುಷ್ಕರ್ಮಯುಕ್ತರಾದ ಅಸುರರು, ಜನ್ಮನಿ ಜನ್ಮನಿ=ಪ್ರತಿಜನ್ಮಗಳಲ್ಲಿಯೂ, ಆಸುರೀಂ ಯೋನಿಂ=ಅಸುರಸಂಬಂಧಿಯಾದ ಯೋನಿಯನ್ನು ಆಪನ್ನಾಃ= ಹೊಂದಿದವರಾಗಿ, ನನ್ನ ಜ್ಞಾನಾದಿಗಳಿಂದ ವಿರಹಿತರಾಗಿ, ಮಾಂ=ನನ್ನನ್ನು (ಮೋಕ್ಷವನ್ನು) ಅಪ್ರಾಪ್ಯೈ ವ=ಹೊಂದದೇನೇ. ಅಧಮಾಂ ಗತಿಂ=ಕೇವಲ ದುಃಖಮಯವಾದ ನಿತ್ಯನರಕರೂಪವಾದ ಸ್ಥಾನವನ್ನು, (ಅಂಧಂತಮಸ್ಸನ್ನು) ಯಾಂತಿ=ಹೊಂದುತ್ತಾರೆ. ॥ ೨೦ ॥

ಪೀ—ಹಿಂದೆ ಹೇಳಿದ ಪುರುಷಾರ್ಥಕ್ಕೆ ವಿರೋಧಿಗಳಾದ ಜಂಭ ಮೊದಲಾದ ದೋಷಗಳಲ್ಲಿ ಪ್ರಧಾನ ಗಳಾದ ಕಾಮ ಕ್ರೋಧ ಲೋಭ ಇವುಗಳನ್ನು ಸರ್ವಥಾ ಬಿಡಲೇಬೇಕೆನ್ನುತ್ತಾರೆ—

ಗೀ ॥ ತ್ರಿವಿಧಂ ನರಕಸ್ಯೇದಂ ದ್ವಾರಂ ನಾಶನಮಾತ್ಮನಃ ।
ಕಾಮಃ ಕ್ರೋಧಸ್ತಥಾ ಲೋಭಸ್ತಸ್ಮಾದೇತತ್ತ್ರಯಂ ತ್ಯಜೇತ್ ॥೨೧॥

ಅ ॥ ಕಾಮಃ=ದುರ್ವಿಷಯ ಭೋಗೇಚ್ಛೆಯು, ಕ್ರೋಧಃ=ಸಿಟ್ಟು, ತಥಾ=ಹಾಗೆಯೇ, ಲೋಭಃ=ದುರಾಶೆಯು, ಇದಂ ತ್ರಿವಿಧಂ=ಈ ಮೂರು ದುರ್ಗುಣಗಳು, ನರಕಸ್ಯ=ನರಕಕ್ಕೆ, ದ್ವಾರಂ=ಮುಖ್ಯ ಸಾಧನವು. (ಕಾರಣವು) (ಆ ಮೂರು) ಆತ್ಮನಃ=ಜೀವರಿಗೆ, ನಾಶನಂ=ಅನರ್ಥ ವನ್ನು ಹೊಂದಿಸಿಕೊಡತಕ್ಕದು, ತಸ್ಮಾತ್=ಆದಕಾರಣ, ಏತತ್ತ್ರಯಂ=ಈ ಮೂರು ದುರ್ಗುಣ ಗಳನ್ನು, ತ್ಯಜೇತ್=ಬಿಡಬೇಕು ॥ ೨೧ ॥

ಪೀ—ಈ ದುರ್ಗುಣಗಳನ್ನು ಬಿಟ್ಟರೆ –ನರಕಾದ್ಯನರ್ಥಪ್ರಾಪ್ತಿಯಾಗದೆ ಪುರುಷಾರ್ಥ ಪ್ರಾಪ್ತಿ ಯಾಗುತ್ತದೆನ್ನುತ್ತಾರೆ—

ಗೀ ॥ ಏತೈರ್ವಿಮುಕ್ತಃ ಕೌಂತೇಯ ತಮೋದ್ವಾರೈಸ್ತ್ರಿಭಿರ್ನರಃ ।
ಆಚರತ್ಯಾತ್ಮನಃ ಶ್ರೇಯಸ್ತತೋ ಯಾತಿ ಪರಾಂ ಗತಿಂ ॥ ೨೨ ॥

ಅ ॥ ಕೌಂತೇಯ=ಅರ್ಜುನನೇ, ತಮೋದ್ವಾರೈಃ=ತಮಸ್ಸಿಗೆ ಕಾರಣಗಳಾದ, ತ್ರಿಭಿಃ ಏತೈಃ= ಕಾಮ ಕ್ರೋಧ ಲೋಭಗಳೆಂಬ ಈ ಮೂರು ದುರ್ಗುಣಗಳಿಂದ, ವಿಮುಕ್ತಃ=ಬಿಡಲ್ಪಟ್ಟ (ಆ ಮೂರು ದುರ್ಗುಣಗಳಿಲ್ಲದ) ನರಃ=ಮನುಷ್ಯನು, ಆತ್ಮನಃ=ತನ್ನ, ಶ್ರೇಯಃ=ಪುರುಷಾರ್ಥಕ್ಕೆ ಸಾಧನವಾದ ಸತ್ಕರ್ಮವನ್ನು, ಆಚರತಿ=ಮಾಡುತ್ತಾನೆ ತತಃ=ಶ್ರೇಯಸ್ಸಾಧನವನ್ನು ಮಾಡಿದ್ದರಿಂದ ಪರಾಂಗತಿಂ= ಉತ್ತಮಸ್ಥಾನವನ್ನು (ಮೋಕ್ಷವನ್ನು) ಯಾತಿ=ಹೊಂದುತ್ತಾನೆ. ॥ ೨೨ ॥

ಪೀ—ಶ್ರೇಯಸ್ಸಾಧನವನ್ನು ಮಾಡಲಿಕ್ಕೆ ಕಾಮಾದಿಗಳನ್ನು ಬಿಟ್ಟರೆ ಮಾತ್ರ ಸಾಲದು. ಬೇರೆ ಸಾಧನವೂ ಆವಶ್ಯಕವೆನ್ನುತ್ತಾ ಅದನ್ನು ಮಾಡದಿದ್ದರೆ ಬಾಧಕವನ್ನು ಹೇಳುತ್ತಾರೆ

ಗೀ ॥ ಯಃ ಶಾಸ್ತ್ರವಿಧಿಮುತ್ಸೃಜ್ಯ ವರ್ತತೇ ಕಾಮಕಾರತಃ ।
ನ ಸ ಸಿದ್ಧಿಮವಾಪ್ನೋತಿ ನ ಸುಖಂ ನ ಪರಮಾಂ ಗತಿಂ ॥ ೨೩ ॥

ಅ ॥ ಯಃ=ಯಾವನು, ಶಾಸ್ತ್ರವಿದಿಃ=ಶಾಸ್ತ್ರಗಳಲ್ಲಿ ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟ ವಿಧಾನವನ್ನು, ಉತ್ಸೃಜ್ಯ= ಬಿಟ್ಟು, ಕಾಮಕಾರತಃ=ಸ್ವೇಚ್ಛಾನುಸಾರವಾಗಿಯೇ, ವರ್ತತೇ=ಇರುತ್ತಾನೋ, ಸಃ=ಆತನು, ಸಿದ್ಧಿಂ=ಪುರುಷಾರ್ಥೋಪಾಯವನ್ನು, ನಾವಾಪ್ನೋತಿ=ಹೊಂದುವುದೇ ಇಲ್ಲ ಸುಖಂ=ಐಹಿಕ ಸುಖ ವನ್ನು, ನಾವಾಪ್ನೋತಿ=ಹೊಂದುವುದೇ ಇಲ್ಲ ಪರಾಂ ಗತಿಂ=ಮೋಕ್ಷವನ್ನು ನಾವಾಪ್ನೋತಿ=ಹೊಂದು ವುದೇ ಇಲ್ಲ ॥ ೨೩ ॥

ಪೀ—ಶಾಸ್ತ್ರಗಲ್ಲಿ ಹೇಳಿದ ವಿಧಾನಗಳನ್ನು ಬಿಟ್ಟರೆ—ಸುಖ ಮೋಕ್ಷಾದಿಗಳು ಏಕೆ ಆಗುವುದಿಲ್ಲ ಎಂದರೆ —ಆ ಶಂಕೆಯನ್ನು ಪರಿಹರಿಸುತ್ತಾ ಅಂತರಂಗ ಕಾರಣಾಂತರಗಳನ್ನು ಹೇಳುತ್ತಾರೆ—

ಗೀ ॥ ತಸ್ಮಾಚ್ಛಾಸ್ತ್ರಂ ಪ್ರಮಾಣಂ ತೇ ಕಾರ್ಯಾಕಾರ್ಯವ್ಯವಸ್ಥಿತೌ ।
ಜ್ಞಾತ್ವಾ ಶಾಸ್ತ್ರವಿಧಾನೋಕ್ತಂ ಕರ್ಮ ಕರ್ತುಮಿಹಾರ್ಹಸಿ ॥ ೨೪ ॥

ಅ ॥ (ಎಲೋ ಅರ್ಜುನನೇ) ಕಾರ್ಯಾಕಾರ್ಯವ್ಯವಸ್ಥಿತೌ=ಧರ್ಮಸಾಧನವಾದ ಕಾರ್ಯ ವನ್ನು ಅವಶ್ಯವಾಗಿ ಮಾಡಬೇಕು. ಅಧರ್ಮಸಾಧನವಾದ ಈ ಕಾರ್ಯವನ್ನು ಸರ್ವಥಾ ಮಾಡಬಾರದು ಎಂಬುವ ವ್ಯವಸ್ಥೆಯಲ್ಲಿ, ತೇ=ವಿವೇಕಿಯಾದ ನಿನಗೆ, ಶಾಸ್ತ್ರಂ=ವೇದಸ್ಮೃತಿ ಮೊದಲಾದ ಶಾಸ್ತ್ರವು,

ಪ್ರಮಾಣಂ=ಪ್ರಮಾಣವು, (ಶಾಸ್ತ್ರಗಳಲ್ಲಿ ಹೇಳಿದ ಕರ್ಮಗಳನ್ನು ಬಿಟ್ಟರೆ—ಅನರ್ಥವುಂಟಾಗುವುದು.) ತಸ್ಮಾತ್=ಆದಕಾರಣ, ಇಹ=ಈ ಲೋಕದಲ್ಲಿ, ಶಾಸ್ತ್ರವಿಧಾನೋಕ್ತಂ=ಸದಾಚಾರಗಳನ್ನು ವಿಧಿಸುವ ಶಾಸ್ತ್ರಗಳಲ್ಲಿ ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟ, ಕರ್ಮ=ವರ್ಣಾಶ್ರಮಗಳಿಗೆ ಯೋಗ್ಯವಾದ ಸತ್ಕರ್ಮವನ್ನು, ಜ್ಞಾತ್ವಾ=ತಿಳಿದುಕೊಂಡು, ಕರ್ತುಂ=ಮಾಡುವುದಕ್ಕೆ, ಅರ್ಹಸಿ=ಯೋಗ್ಯನಾಗಿರುತ್ತಿ. ॥ ೨೪ ॥

ಗೀ ॥ ಇತಿ ಶ್ರೀಮದ್ಭಗವದ್ಗೀತಾಸೂಪನಿಷತ್ಸು ಬ್ರಹ್ಮವಿದ್ಯಾಯಾಂ ಯೋಗಶಾಸ್ತ್ರೇ ಶ್ರೀಕೃಷ್ಣಾರ್ಜುನಸಂವಾದೇ ದೈವಾಸುರಸಂಪದ್ವಿಭಾಗಯೋಗೋನಾಮ ಷೋಡಶೋಽಧ್ಯಾಯಃ ॥ ೧೬ ॥

ಅ ॥ ಹೀಗೆ ಶ್ರೀಮದ್ಭಗವದ್ಗೀತೆಯಲ್ಲಿ ಬ್ರಹ್ಮವಿದ್ಯೆಯಲ್ಲಿ ಯೋಗಶಾಸ್ತ್ರದಲ್ಲಿ ಶ್ರೀಕೃಷ್ಣಾರ್ಜುನರ ಸಂವಾದದಲ್ಲಿ ದೈವಾಸುರಸಂಪದ್ವಿಭಾಗಯೋಗವೆಂಬ ಹದಿನಾರನೇ ಅಧ್ಯಾಯವು ಮುಗಿಯಿತು. ॥ ೧೬ ॥

ಪೀ—ಭಗವದ್ದ್ವೇಷವು ತನ್ನ ದೇಹ ಪರದೇಹಗಳಿಗೆ ಅಧಿಕರಣವು ಹೇಗೆಂದರೆ—

ಭಾ ॥ (೧) ಮಾಮಾತ್ಮಪರದೇಹೇಷ್ವಿತಿ ನ ಕಸ್ಯಚಿದ್ವಿಷ್ಣುಃ ಕಾರಯಿತಾ ಯದಿ ಸ್ಯಾನ್ಮಾಮಪೀದಾನೀಂ ಕಾರಯತ್ವಿತ್ಯಾದಿ ॥ (೨) ಈಶ್ವರೋ ಯದಿ ಸರ್ವಸ್ಯ ಕಾರಕಃ ಕಾರಯಿತಾ ಮಾಂ । ಅದ್ಯೇತಿ ವಾದಿನಂ ಬ್ರೂಯಾತ್ಸದಾಽಧೋ ಯಾಸ್ಯಸೀತಿ ಹೇತಿ ಸಾಮವೇದೇ ಯಾಸ್ಕಶ್ರುತಿಃ ॥ ೧೮—೨೪ ॥

ಅ ॥ (೧) (೧೮ನೇ ಶ್ಲೋಕದ್ದು) **ಮಾಮಾತ್ಮಪರದೇಹೇಷು** ಎಂಬುವುದಕ್ಕೆ ಶ್ರೀವಿಷ್ಣುವು ಯಾವುದನ್ನು ಮಾಡಿಸುವವನಲ್ಲ ಸರ್ವವನ್ನು ಅವನು ಮಾಡಿಸುವವನೆಂದಾದರೆ—ಈಗ ಕಾರ್ಯ ಮಾಡದಿರುವ ನನ್ನಿಂದ ಕಾರ್ಯ ಮಾಡಿಸಲಿ, ಮಾಡತಕ್ಕ ನನ್ನನ್ನು ತಡೆಯಲಿ (ಇತ್ಯಾದಿ ಪ್ರಕಾರ) ತನ್ನ ದೇಹ ಪರರ ದೇಹಗಳಲ್ಲಿ ನಿಯಾಮಕನಾಗಿರುವ ಶ್ರೀಹರಿಯನ್ನು ಅಲ್ಲಗಳೆಯುವವರು (ಎಂದರ್ಥವು.) (೨) ಸರ್ವೇಶ್ವರನಾದ ಶ್ರೀಹರಿಯು ಸರ್ವ ಕಾರ್ಯವನ್ನು ಮಾಡಿಸುವವನೆಂದಾದರೆ ಈಗ ನನ್ನಿಂದ ಕಾರ್ಯ ಮಾಡಿಸಲಿ ಎಂದು ಹೇಳುವವನಿಗೆ ನೀನು ನಿತ್ಯ ನರಕವನ್ನು ಹೊಂದುವಿ, ಎಂದು ಹೇಳಬೇಕು ಎಂದು ಸಾಮವೇದದಲ್ಲಿ ಯಾಸ್ಕಶ್ರುತಿಯು. ॥ ೧೮—೨೪ ॥

ಭಾ ॥ ಇತಿ ಶ್ರೀಮದಾನಂದತೀರ್ಥಭಗವತ್ಪಾದಾಚಾರ್ಯವಿರಚಿತೇ ಶ್ರೀಮದ್ಭಗವದ್ಗೀತಾಭಾಷ್ಯೇ ಷೋಡಶೋಽಧ್ಯಾಯಃ ॥ ೧೬ ॥

ಅ ॥ ಹೀಗೆ ಶ್ರೀಮದಾನಂದತೀರ್ಥ ಭಗವತ್ಪಾದಾಚಾರ್ಯರಿಂದ ಮಾಡಲ್ಪಟ್ಟ ಶ್ರೀಭಗವದ್ಗೀತಾಭಾಷ್ಯದಲ್ಲಿ ಹದಿನಾರನೇ ಅಧ್ಯಾಯವು ಮುಗಿಯಿತು. ॥ ೧೬ ॥

ಪೀ—ಈ ಅಧ್ಯಾಯದಲ್ಲಿ ಹೇಳಲ್ಪಡತಕ್ಕ ಅರ್ಥವನ್ನು ಹೇಳುತ್ತಾರೆ—

ತಾ ॥ ಓಂ ॥ (೧) ದೇವಾಸುರಲಕ್ಷಣಂ ॥ (೨) ಯೋಽತಿಮಾನೇನ ಮನ್ಯಂತೇ ಪರಮೋಽಶೋಽಹಮಿತ್ಯಪಿ । ಮಿಥ್ಯಾ ಜಗದಿದಂ ಸರ್ವಂ ಭ್ರಮಜತ್ವಾನ್ನ ತಿಷ್ಠತಿ ॥ (೩) ಮಿ-

ಥ್ಯಾತ್ವಾನ್ನೇಶ್ವರೋಽಸ್ಯಾಸ್ತಿ ಪರೇಭ್ಯೋಽಪಿ ನ (ನ ಚ) ಜಾಯತೇ । ಸ್ವಸ್ಮಿನ್ನಪಿ ತಥಾಽನ್ಯಸ್ಮಿನ್ನಿಯಂತಾಽನ್ಯ ಇತೀರಿತೇ । ಪ್ರದ್ವಿಷಂತ್ಯಸುರಾಸ್ತೇ ತು ಸರ್ವೇ ಯಾಂತ್ಯಧರಂ ತಮಃ ॥ (೪) ಅಯೋಗ್ಯೇಶತ್ವಕಾಮಾಚ್ಚ ಲೋಭಾಚ್ಚಾತ್ಮಸಮರ್ಪಣೇ । ತತ್ವವೇದಿಷು ಕೋಪಾಚ್ಚ ತಮಸ್ತೇಷಾಂ ನ ದುರ್ಲಭಂ ॥ (೫) ಅಕ್ಷಾಗಮಾನುಮಾ(ನುಮಾಗಮಾ)ನಾಂ ಚ ಸ್ವೋಕ್ತೇರಪಿ ವಿರೋಧಿನಃ । ಯಸ್ಮಾತ್ತೇಽತೋಽಸುರಾ ಜ್ಞೇಯಾ ಏವಮನ್ಯೇಽಪಿ ತಾದೃಶಾಃ ॥ ೪—೨೪ ॥

ಅ ॥ (೧) (ಮೋಕ್ಷಕ್ಕೆ ಕಾರಣಗಳಾದ **ಅಭಯ** ಮೊದಲಾದ ದೇವತಾಲಕ್ಷಣಗಳನ್ನು ಹೊಂದುವುದಕ್ಕಾಗಿಯೂ, ದಂಭ ಮೊದಲಾದ ಅಸುರ ಲಕ್ಷಣಗಳನ್ನು ಬಿಡುವುದಕ್ಕಾಗಿಯೂ) ದೇವತೆಗಳ ಮತ್ತು ಅಸುರರ ಲಕ್ಷಣಗಳನ್ನು (ಹೇಳುತ್ತಾರೆ) (೨) (1) (ಅಸುರರ ಲಕ್ಷಣವನ್ನು ಹೇಳುತ್ತಾರೆ) ಯಾವ ವಾದಿಗಳು ಆಯಾಯ ವಸ್ತುಗಳ ಪ್ರಮಾಣಪ್ರಮಿತವಾದ ನಿಜಸ್ವರೂಪವನ್ನು ತಿಳಿದುಕೊಳ್ಳದೆ ಬೇರೆ ರೀತಿಯಾಗಿ ಅಂದರೆ ಆಯಾಯ ವಸ್ತುಗಳನ್ನು ವಿಪರೀತವಾಗಿ ತಿಳಿದುಕೊಳ್ಳುತ್ತಾರೋ, (ಇದರಿಂದ **ಅಭಿಮಾನಶ್ಚ** (ಶ್ಲೋ. ೪) ಎಂಬ ವಾಕ್ಯದಿಂದ ಭ್ರಮೆಗೊಂಡ ಎಲ್ಲಾ ದುರ್ವಾದಿಗಳನ್ನು ಇಟ್ಟುಕೊಳ್ಳಬೇಕು. ಚಾರ್ವಾಕನು ಮಾತ್ರನಲ್ಲ, ಎಂದು ಸೂಚಿತವಾಯಿತು.) (2) ನಾನೇ ಸರ್ವೇಶ್ವರನು, ಎಂದು ಯಾರು ತಿಳಿಯುತ್ತಾರೋ, (ಇದರಿಂದ **ಈಶ್ವರೋಽಹಂ** (ಶ್ಲೋ. ೧೪) ಎಂಬುವ ವಾಕ್ಯದಿಂದ ಜೀವ ಬ್ರಹ್ಮರಿಗೆ ಅತ್ಯಂತಾಭೇದವನ್ನು, ಭೇದಾಭೇದವನ್ನು ತಿಳಿಯುವ ಎಲ್ಲಾ ವಾದಿಗಳನ್ನು ಇಟ್ಟುಕೊಳ್ಳಬೇಕೆಂದು ಸೂಚಿತವಾಯ್ತು) (3) ಈ ಎಲ್ಲಾ ಜಗತ್ತು ಸುಳ್ಳು ಭ್ರಾಂತಿಕಲ್ಪಿತವಾಗಿರುವುದರಿಂದ ಯಾವುದೂ ಪಾರಮಾರ್ಥಿಕವಾಗಿ ಇಲ್ಲ. (ಇದರಿಂದ **ಅಸತ್ಯಂ** (ಶ್ಲೋ ೮)ದಿಂದ ಅತೀಂದ್ರಿಯಗಳಾದ ಧರ್ಮಾದಿಗಳು ಮಾತ್ರ ಮಿಥ್ಯೆಯೆಂದಲ್ಲ. ಈ ಎಲ್ಲಾ ಜಗತ್ತು ಮಿಥ್ಯೆಯು, ಎಂದು ಹೇಳುವವರೆಲ್ಲರನ್ನೂ ಇಟ್ಟುಕೊಳ್ಳಬೇಕೆಂದು ಸೂಚಿತವಾಯಿತು) (೩) (1) ಆರೋಪಿತವಾದ ಪ್ರಯುಕ್ತ ಭ್ರಾಂತಿ ಪರಿಕಲ್ಪಿತವಾಗಿರುವುದರಿಂದ ಜಗತ್ತು ಸತ್ಯವಾಗಿರುವುದಿಲ್ಲ ಜಗತ್ತು ಮಿಥ್ಯೆಯಾದ ಪ್ರಯುಕ್ತವೇ ಜಗತ್ತಿಗೆ ನಿಯಾಮಕನಿಲ್ಲದಿರುವುದರಿಂದ ಜಗದೀಶ್ವರನಿಲ್ಲ. (2) ಭ್ರಮೆಯಿಂದ ಕಲ್ಪಿತವಾದ ಪ್ರಯುಕ್ತವೇ **ಆತ್ಮನ ಆಕಾಶಸ್ಸಂಭೂತಃ** ಇತ್ಯಾದಿಗಳಲ್ಲಿ ಹೇಳಿದ ಪ್ರಕಾರ ಒಂದರಿಂದ ಒಂದು ಹುಟ್ಟುತ್ತದೆ, ಎಂದು ಒಪ್ಪದಿರುವ ಎಲ್ಲಾ ವಾದಿಗಳನ್ನು **ಅಸತ್ಯಮಪ್ರತಿಷ್ಠಂ ತೇ** (ಶ್ಲೋ. ೮) ಇತ್ಯಾದಿ ವಾಕ್ಯದಿಂದ ಇಟ್ಟುಕೊಳ್ಳಬೇಕು. (3) ತನ್ನಲ್ಲಿ ಹೇಗೋ ಹಾಗೆಯೇ ಇನ್ನೊಬ್ಬನಲ್ಲಿಯೂ ನಿಯಾಮಕನಾದ ತಮ್ಮಿಂದ ಭಿನ್ನನಾದ ಶ್ರೀಹರಿಯು ಇದ್ದಾನೆ, (ಎಂದು ಜ್ಞಾನಿಗಳು) ಹೇಳಿದಾಗ ಯಾವ ವಾದಿಗಳು ದ್ವೇಷಿಸುತ್ತಾರೋ, (ಶ್ರೀವಿಷ್ಣುವು ಯಾವುದನ್ನೂ ಮಾಡಿಸುವವನಲ್ಲ. ನಾನೇ ಮಾಡುವವನು, ಮಾಡಿಸುವವನೆಂದರೆ ನನ್ನಿಂದ ಈ ಕಾರ್ಯ ಮಾಡಿಸಲಿ ಇತ್ಯಾದಿ ರೂಪದಿಂದ ಅಲ್ಲಗಳೆಯುತ್ತಾರೋ,) ಆ ಎಲ್ಲಾ ವಾದಿಗಳೂ ಅಂಧಂತಮಸ್ಸನ್ನು ಹೊಂದುತ್ತಾರೆ (ಇದರಿಂದ, **ಮಾಮಾತ್ಮಪರದೇಹೇಷು** (ಶ್ಲೋ ೧೮) ಇತ್ಯಾದಿ ವಾಕ್ಯದಿಂದ ಶ್ರೀಹರಿಯು ಸರ್ವನಿಯಾಮಕನೆಂದು ಅಂಗೀಕರಿಸದಿರುವ ಎಲ್ಲಾ ವಾದಿಗಳನ್ನು ಇಟ್ಟುಕೊಳ್ಳಬೇಕೆಂದು ಸೂಚಿತವಾಯಿತು) (೪) (1) ಸರ್ವಥಾ ತಮಗೆ ಅಯೋಗ್ಯವಾದ ಈಶ್ವರಾಭೇದವನ್ನು ಇಚ್ಛಿಸಿದ ಪ್ರಯುಕ್ತವೂ, (ಸುಪಾತ್ರರಲ್ಲಿ ದಾನ ಮಾಡಲು ಇಚ್ಛೆಯಿಲ್ಲದಿರುವ ಪ್ರಯುಕ್ತವೂ) ಸಮಸ್ತ ಕರ್ಮಗಳನ್ನು ಶ್ರೀಹರಿಗೆ ಅರ್ಪಿಸುವುದರಲ್ಲಿ ಲೋಭವಿದ್ದ ಪ್ರಯುಕ್ತವೂ, ತತ್ವಜ್ಞಾನಿಗಳಲ್ಲಿ ಕೋಪ (ವಿರೋಧ)ವಿದ್ದ ಪ್ರಯುಕ್ತವೂ ಅವರಿಗೆ ಅಂಧಂತಮಸ್ಸು ದುರ್ಲಭವಲ್ಲ. (ಅವರು ಅಂಧಂತಮಸ್ಸನ್ನೇ ಹೊಂದುವರು) (ಇದರಿಂದ **ತ್ರಿವಿಧಂ ನರಕಸ್ಯೇದಂ** (ಶ್ಲೋ ೨೧) ಎಂಬುದು ಚಾರ್ವಾಕರನ್ನು

ಮಾತ್ರ ಹೇಳತಕ್ಕುದಲ್ಲ ಮತ್ತೆ ದೈವೀಸಂಪತ್ತಿಲ್ಲದ ಎಲ್ಲಾ ವಾದಿಗಳನ್ನು ಹೇಳುತ್ತದೆಂದು ಇಟ್ಟುಕೊಳ್ಳ ಬೇಕು.) (೫) ಎಲ್ಲಾ ವಸ್ತುಗಳೂ ಸತ್ಯವೇ ಎಂಬೀ ಪ್ರತ್ಯಕ್ಷವೂ **ವಿಶ್ವಂ ಸತ್ಯಂ ಪ್ರಮಾಣದೃಷ್ಟತ್ವಾತ್** ಇದುಮೊದಲಾದ ಅನುಮಾನವೂ **ವಿಶ್ವಂ ಸತ್ಯಂ ಮಘವಾನಾ** ಇದುಮೊದಲಾದ ಆಗಮವೂ, ಇವೆಲ್ಲವೂ ಮಿಥ್ಯೆಯೆಂದು ಹೇಳುವುದಾದರೆ—ಎಲ್ಲವೂ ಸುಳ್ಳು ಎಂದು ಹೇಳುವ ಅದ್ವೈತಿಗಳ ಮಾತೂ ಸ ಳ್ಳಾದ ಎಲ್ಲಾ ವಸ್ತುಗಳಲ್ಲಿ ಸೇರಿದ ಕಾರಣ ಅವರ ಮಾತೂ ಸುಳ್ಳೇ ಆಗಬೇಕಾಗುವುದು ಅವರ ಮಾತು ಸುಳ್ಳೆಂದಾದರೆ—ಎಲ್ಲಾ ವಸ್ತುಗಳು ಸತ್ಯಗಳಾಗಬೇಕಾಗುವುದು ಅದುಕಾರಣ **ಸರ್ವಂ** ಮಿಥ್ಯಾ ಎಂಬುವ ಅವರ ಮಾತೂ ವಿರುದ್ಧವಾಯ್ತು. ಹೀಗೆಯೇ ಪ್ರತ್ಯಕ್ಷಾದಿ ಪ್ರಮಾಣಗಳಿಗೆ ವಿರುದ್ಧವಾದ ದನ್ನು ಹೇಳುವವರೆಲ್ಲರೂ ಅಸುರರೆಂದು ತಿಳಿಯಬೇಕು (ಇದರಿಂದ **ಮೋಹಜಾಲಸಮಾವೃತಾಃ** (ಶ್ಲೊ ೧೬) ಇತ್ಯಾದಿಗಳ ತಾತ್ಪರ್ಯವನ್ನು ಹೇಳಿದರೆಂದುಕ್ತವಾಯ್ತು.)

ವಿ || (1) ದೇವತೆಗಳಿಗೂ ಅಸುರರಿಗೂ ಲಕ್ಷಣವನ್ನು ಹೇಳತಕ್ಕ ಈ ಅಧ್ಯಾಯದಲ್ಲಿ **ದಂಭೋ ದರ್ಪೋಽಭಿಮಾನಶ್ಚ** ಶ್ಲೋ. ೪) ಎಂಬುವ ವಾಕ್ಯದಲ್ಲಿ **ಅಭಿಮಾನಃ** ಎಂಬುವುದರಿಂದ ದೇಹವೇ ಆತ್ಮನೆಂಬುವ ಭ್ರಮೆಯೂ, **ಈಶ್ವರೋಽಹಮಹಂ** (ಶ್ಲೊ ೧೪) ಎಂಬುವಲ್ಲಿ ನಾನು ಹೊರತು ಅತೀಂದ್ರಿಯನಾದ ಶ್ರೀಹರಿಯು ಇಲ್ಲ, ನಾನೇ ಸರ್ವೇಶ್ವರನು ಎಂದೂ, **ಅಸತ್ಯಮಪ್ರತಿಷ್ಠಂ ತೇ**"(ಶ್ಲೋ ೮) ಎಂಬುವಲ್ಲಿ ಅತೀಂದ್ರಿಯವಾದ ಜಗತ್ತು ಸುಳ್ಳು, ಜಗತ್ತಿಗೆ ನಿಯಾಮಕನಿಲ್ಲ, ಅತೀಂದ್ರಿಯ ವಸ್ತುವೇ ಇಲ್ಲದಿರುವುದರಿಂದ ಶ್ರೀಹರಿಯ ಪ್ರೇರಣಾನುಸಾರ, ಪ್ರಕೃತಿಯಿಂದ ಮಹತ್ತತ್ವ, ಅದರಿಂದ ಅಹಂಕಾರ ತತ್ವ, ಹೀಗೆ ಪರಸ್ಪರವಾಗಿ ಹುಟ್ಟಿದುದಲ್ಲ ಮತ್ತೆ ಹೇಗೆ ಹುಟ್ಟಿದುದು ಎಂದರೆ—ಕೇವಲ ಸ್ತ್ರೀಪುರುಷರ ಕಾಮದಿಂದಲೇ ಹುಟ್ಟಿದುದು ಎಂದೂ, **ಮಾಮಾತ್ಮ ಪರದೇಹೇಷು** (ಶ್ಲೋ. ೧೮—೨೦) ಪರ್ಯಂತ ತನ್ನ ದೇಹಕ್ಕೂ ಪರರ ದೇಹಕ್ಕೂ ನಿಯಾಮಕನಾದ ಅತೀಂದ್ರಿಯನಾದ ಶ್ರೀಹರಿಯು ಇಲ್ಲವೆಂದು ದ್ವೇಷಿಸುತ್ತಾ ಅತೀಂದ್ರಿಯನಾದ ಶ್ರೀಹರಿಯನ್ನು ಅಲ್ಲಗಳೆಯುವ ಪ್ರಯುಕ್ತ ಅಧಮಗತಿಯನ್ನು ಹೊಂದುತ್ತಾರೆಂದೂ, **ತ್ರಿವಿಧಂ ನರಕಸ್ಯೇದಂ** (ಶ್ಲೋ. ೨೧) ಅತೀಂದ್ರಿಯವಾದ ಪರಲೋಕವನ್ನು ಅಂಗೀಕರಿಸದೆ ವಿಷಯಕಾಮಾದಿಗಳನ್ನೇ ಹೇಳಿದುದರಿಂದಲೂ, **ಕಾಮೋಪಭೋಗಪರಮಾಃ** (ಶ್ಲೋ ೧೧) ಇತ್ಯಾದಿಗಳಿಂದಲೂ, ಚಾರ್ವಾಕರ ಲಕ್ಷಣವು ಶ್ರುತವಾಗಿರುವುದರಿಂದ ಚಾರ್ವಾಕರಿಗೆ ಮಾತ್ರ ಅಸುರತ್ವವು ಹೇಳಲ್ಪಡುತ್ತದೆ, ಎಂಬೀ ಭ್ರಮೆಯನ್ನು ಹೋಗಲಾಡಿಸುವುದಕ್ಕಾಗಿ ಅವರು ಹೇಳಿರುವ ಈ ವಾಕ್ಯಗಳೆಲ್ಲವೂ ಚಾರ್ವಾಕರನ್ನು ಮಾತ್ರ ಹೇಳತಕ್ಕುದಲ್ಲ ಪರಂತು ಅಸುರಸ್ವಭಾವವುಳ್ಳ ಎಲ್ಲಾ ವಾದಿಗಳನ್ನು ಹೇಳುತ್ತದೆ ಎಂದು **ಯೋಽತಿಮಾನೇನ** ಎಂಬುವ ಸ್ಮೃತಿಪ್ರಮಾಣದಿಂದ ಹೇಳಿದರು || ೪—೨೪ ||

ಪೀ—ದೇವತೆಗಳ ಲಕ್ಷಣವನ್ನು ಹೇಳುತ್ತಾರೆ

ತಾ || ಯೋ ತು ವಿಷ್ಣುಂ ಪರಂ ಜ್ಞಾತ್ವಾ ಯಜಂತೇ ನಾಽನ್ಯದೇವತಾಃ | ಪ್ರತ್ಯಕ್ಷಾದ್ಯ-
ವಿಸಂವಾದಿಜ್ಞಾನಾದೇವ ವಿಮುಕ್ತಿಗಾ ಇತಿ ಬ್ರಹ್ಮವೈವರ್ತೇ || ೧—೫ ||

ಅ || ಯಾರು ವಿಷ್ಣುವೇ ಸರ್ವೋತ್ತಮನೆಂದು ತಿಳಿದು ಬೇರೆ ದೇವತೆಗಳನು ಸರ್ವೋತ್ತಮನೆಂದು ಪೂಜಿಸುವುದಿಲ್ಲವೊ, ಅಂತಹವರು ಪ್ರತ್ಯಕ್ಷಾದಿ ಪ್ರಮಾಣಾವಿರೋಧಿಯಾದ ತತ್ವಜ್ಞಾನವಿರುವುದರಿಂದಲೇ ಮೋಕ್ಷವನ್ನು ಹೊಂದುತ್ತಾರೆ, ಎಂದು ಬ್ರಹ್ಮವೈವರ್ತಪುರಾಣದಲ್ಲಿದೆ

ವಿ || ವಿಷ್ಣುಂ ಪರಂ ಜ್ಞಾತ್ವಾ ಎಂಬುವುದರಿಂದ **ಜ್ಞಾನಯೋಗವ್ಯವಸ್ಥಿತಿಃ**(ಶ್ಲೊ ೧) ಎಂಬುವುದಕ್ಕೆ ಮೋಕ್ಷೋಪಾಯವಾದ ಬ್ರಹ್ಮಜ್ಞಾನದಲ್ಲಿ ಆಸಕ್ತಿಯು, ಮತ್ತು ಜ್ಞಾನಕ್ಕೆ ಉಪಾಯಭೂತವಾದ ಶ್ರವಣಾದಿಗಳಲ್ಲಿ ಆಸಕ್ತಿಯು, ಎಂದು ಅರ್ಥವು ಉಕ್ತವಾಯ್ತು || ೧—೫ ||

ಟೀ—ತತೋ ಯಾಂತ್ಯಧಮಾಂ ಗತಿಂ (ಶ್ಲೋ. ೨೦) ಇತ್ಯಾದಿಗಳಿಂದ ಅಸುರರ ಸಂಪತ್ತು ಅಂಧಂತಮಸ್ಸಿಗೆ ಕಾರಣವೆಂದು ಮುಂದೆ ಹೇಳುವುದರಿಂದ **ನಿಬಂಧಾಯಾಸುರೀ ಮತಾ** (ಶ್ಲೋ. ೫) ಎಂಬುದು ಸಂಸಾರಬಂಧಕ್ಕೆ ಕಾರಣವೆಂದು ಹೇಳಿದ್ದು ಹೇಗೆ ಕೂಡುತ್ತದೆ ಎಂದರೆ—

ತಾ ॥ (೧) ನಿಬಂಧಾಯ ನೀಚಸ್ಥಾನೇಽಂಧಂತಮಸಿ ಬಂಧಾಯ॥ (೨) ಸರ್ಗಾಣಾಂ ಸುಬಹುತ್ವೇಽಪಿ ಶುಭಾಶುಭಫಲಾಧಿಕೌ । ದೇವಾಸುರಾಖ್ಯೌ ದ್ವಾವೇವ ॥ (೩) ಗಂಧರ್ವಾದ್ಯಾಸ್ತದಂತರಾಃ । ಮುಕ್ತಿಗಾ ಏವ ವಿಜ್ಞೇಯಾ ದೇವಾ ಏವ ವಿಮುಕ್ತಿಗಾ ಇತಿ ಚ ॥ (೪) ವಿಮೋಕ್ಷಾಯೇತ್ಯತ್ರ ವೀತ್ಯುಪಸರ್ಗಾದೇವ (ಚ) ಮೋಕ್ಷನಾನಾತ್ವಂ ಜ್ಞಾಯತೇ ॥ ೫, ೬ ॥

ಅ ॥ (೧) (ಶ್ಲೋ ೬) ನಿಬಂಧಾಯ=ಅತ್ಯಂತ ನೀಚಸ್ಥಾನವಾದ ಅಂಧಂತಮಸ್ಸಿನಲ್ಲಿ ಬೀಳುವುದಕ್ಕಾಗಿ (**ನಿಬಂಧಾಯ** ಎಂಬುವುದರಿಂದ ಇಲ್ಲಿ ಸಂಸಾರ ಕಾರಣತ್ವವು ಹೇಳಲ್ಪಡುವುದಿಲ್ಲ, ಮತ್ತೆ ಅತ್ಯಂತ ನಿಕೃಷ್ಟವಾದ ಅಂಧತಮಸ್ಸಾಧನತ್ವವೇ ಹೇಳಲ್ಪಡುತ್ತದೆ.) (೨) (ಭೂತಗಳ ಸೃಷ್ಟಿಗಳು ಅನೇಕ ವಿಧಗಳಾಗಿರುವುದರಿಂದ **ದ್ವೌ ಭೂತಸರ್ಗೌ** (ಶ್ಲೋ. ೬) ಎಂಬುವುದರಿಂದ ಎರಡೇ ಎಂದು ಹೇಳಲು ಕಾರಣವೇನು? ಎಂದರೆ) ಸೃಷ್ಟಿಗಳು ಬಹುವಿಧಗಳಾದಾಗ್ಯೂ ದೇವತೆಗಳು ಹೆಚ್ಚು ಶುಭಫಲವನ್ನು ಹೊಂದುವವರು, ಅಸುರರು ಹೆಚ್ಚು ಅಶುಭಫಲವನ್ನು ಹೊಂದುವವರು. ಈ ಅಭಿಪ್ರಾಯದಿಂದ ದೈವ ಆಸುರ ಎಂದು ಇಬ್ಬರು ಎಂದು ಹೇಳಿದ್ದು) (೩) (ಗಂಧರ್ವಾದಿಗಳು ಹೆಚ್ಚು ಶುಭಫಲವುಳ್ಳ ಮೋಕ್ಷವನ್ನು ಮನುಷ್ಯಾಧಮಾದಿಗಳು ಹೆಚ್ಚು ಅಶುಭಫಲವುಳ್ಳ ತಮಸ್ಸನ್ನು ಹೊಂದತಕ್ಕವರಾದ ಕಾರಣ ದೇವಾಸುರರಿಗೇನೇ ಏನು ವಿಶೇಷವು? ಎಂದರೆ) ಗಂಧರ್ವಾದಿಗಳು ಸ್ವರ್ಗಾದಿಗಳಿಗಿಂತ ಹೆಚ್ಚು ಸುಖವುಳ್ಳ ಮೋಕ್ಷವನ್ನು ಮನುಷ್ಯಾಧಮಾದಿಗಳು ನರಕಾದಿಗಳಿಗಿಂತ ಹೆಚ್ಚು ದುಃಖವುಳ್ಳ ತಮಸ್ಸನ್ನು ಹೊಂದುವವರಾದರೂ) ಗಂಧರ್ವಾದಿಗಳೂ, ಮನುಷ್ಯಾಧಮಾದಿಗಳೂ ದೇವತೆಗಳೂ, ಅಸುರರೂ ಇವರಿಬ್ಬರ ಫಲಗಳ ಅವಾಂತ ಫಲಗಳಿಗೆ ಯೋಗ್ಯರೇ ಆಗಿರುತ್ತಾರೆ. (ಅಂದರೆ—ಗಂಧರ್ವಾದಿಗಳು ದೇವತೆಗಳಿಗಿಂತ ಮೋಕ್ಷದಲ್ಲಿ ಕಡಿಮೆ ಆನಂದವನ್ನು ಮನುಷ್ಯಾಧಮಾದಿಗಳು ಅಸುರರಿಗಿಂತ ತಮಸ್ಸಿನಲ್ಲಿ ಕಡಿಮೆ ದುಃಖವನ್ನು ಹೊಂದುತ್ತಾರೆ) ಗಂಧರ್ವಾದಿಗಳು ಮೋಕ್ಷವನ್ನು ಹೊಂದುವವರೇ ಎಂದು, (ಮನುಷ್ಯಾಧಮಾದಿಗಳು ತಮಸ್ಸನ್ನು ಹೊಂದುವವರೇ ಎಂದೂ) ತಿಳಿಯಬೇಕು ದೇವತೆಗಳೇ ವಿಶೇಷ ಮೋಕ್ಷವನ್ನು ಹೊಂದುತ್ತಾರೆ (ಅಂದರೆ ಗಂಧರ್ವಾದಿಗಳಿಗಿಂತ ಮೋಕ್ಷದಲ್ಲಿ ಆನಂದಾತಿಶಯವನ್ನು ಹೊಂದುತ್ತಾರೆ.) (ಅಸುರರೇ ಅತಿದುಃಖವಿರುವ ಅಂಧಂತಮಸ್ಸನ್ನು ಹೊಂದುತ್ತಾರೆ) (೪)**ದೈವೀ ಸಂಪದ್ವಿಮೋಕ್ಷಾಯ** ಎಂಬೀ (೫)ನೇ ಶ್ಲೋಕದಲ್ಲಿ **ವಿ** ಎಂಬ ಉಪಸರ್ಗವಿದ್ದ ಪ್ರಯುಕ್ತವೇ ಅನೇಕ ವಿಧ ಮೋಕ್ಷವಿದೆ. ಮೋಕ್ಷದಲ್ಲಿಯೂ ತಾರತಮ್ಯವಿದೆ ಎಂದೂ ತಿಳಿಯುತ್ತದೆ. (ಬ್ರಹ್ಮವೈವರ್ತದಲ್ಲಿ ಮಾತ್ರವಲ್ಲ, ಗೀತೆಯಲ್ಲಿಯೂ ಸ್ಪಷ್ಟವಾಗುತ್ತದೆ.) ॥ ೫, ೬ ॥

ಟೀ—ಸನಕಾದಿ ಋಷಿಗಳ ಶಾಪದಿಂದ ಜಯ ವಿಜಯರಿಗೆ ದೇವತ್ವವು ತಪ್ಪಿಹೋಗಿದೆ ಮನುಷ್ಯರಿಗೆ ಹೆಚ್ಚು ಜ್ಞಾನವಿದ್ದರೆ ದೇವತ್ವವು ಬರುವುದು. ಅಸುರನಾದ ಬಲಿಚಕ್ರವರ್ತಿಗೇನೇ **ಬಲ್ಯಾದ್ಯಾ ಅಂತರಾ ಪ್ರಾಪ್ತದೇವತಾಃ ಕರ್ಮದೇವತಾಃ** ಎಂದು ಹೇಳಿದ ಪ್ರಕಾರ ದೇವತ್ವವು ಬಂದದೆ ಆದ ಕಾರಣ **ದ್ವೌ ಭೂತಸರ್ಗೌ** ಎಂದು ಸ್ವಭಾವಗಳೆಂದು ಹೇಳಿದ್ದು ಹೇಗೆಂದರೆ—

ತಾ || (೧) ದೇವಾಸುರನರತ್ವಾದ್ಯಾ ಜೀವಾನಾಂ ತು ನಿಸರ್ಗತಃ | ನಿಸರ್ಗೋ ನಾನ್ಯಥೈ-ತೇಷಾಂ ಕೇನಚಿತ್ಕ್ವಚಿದೇವ ವಾ || (೨) ದೇವಾಃ ಶಾಪಬಲಾದೇವ ಪ್ರಹ್ಲಾದಾದಿ-ತ್ವಮಾಗತಾಃ | ಅತಃ ಪುನಶ್ಚ ದೇವತ್ವಂ ತೇ ಯಾಂತಿ ನಿಜಮೇವ ತು || (೩) ಹೇ-ತುತಃ ಸೋಽನ್ಯಥಾಭಾವೋ ರಕ್ತತಾ ಸ್ಫಟಿಕೇ ಯಥಾ | ಅ(ತ)ತೋ ನಿತ್ಯಶ್ಚ ನಾ-ಪ್ಯೇಷ ಸ್ವಭಾವವಿನಿವರ್ತಕಃ || (೪) ಕಿಂ ತ್ವಾ(ಚಾ)ಕ್ರಮ್ಯೈವ ತಂ ತಿಷ್ಠೇದ್ದೇವಸ-ರ್ಗಸ್ತತೋ ಹಿ ಸಃ (ಯಃ) | ಅಶೋಚ್ಯ ಏವ ವಿಜ್ಞೇಯೋ ಮೋಕ್ಷಯೋಗ್ಯೋ ಹರೇಃ ಪ್ರಿಯ ಇತಿ ಚ || ೨ || || ೫—೬ ||

ಅ || (೧) ದೇವತ್ವ, ಅಸುರತ್ವ ನರತ್ವ ಮೊದಲಾದವುಗಳು ಜೀವರಿಗೆ ಸ್ವಭಾವಗಳೇ. **ನಾಸು-ರಾಣಾಂ ದೈವಂ ರೂಪಂ ನ ದೇವಾನಾಮಾಸುರಂ ನ ಚೋಭಯಂ ಮನುಷ್ಯಾಣಾಂ ಯೋ ಯ-ದ್ರೂಪಃ ಸ ತದ್ರೂಪಃ ನಿಸರ್ಗೋಹ್ಯೇಷ ಭವತಿ** ಎಂಬುವ ವೇದಪ್ರಮಾಣದಿಂದ ಜೀವರಿಗೆ ದೇವ ತ್ವಾದಿಗಳು ಸ್ವಭಾವಗಳೇ ಆದುದರಿಂದ ಯಾವ ಕಾರಣದಿಂದಲೂ ಎಲ್ಲಿಯೂ ವ್ಯತ್ಯಾಸವಾಗುವುದಿಲ್ಲ (೨) (ಪ್ರಹ್ಲಾದ ಮೊದಲಾದ ಅಸುರರಿಗೆ ದೇವತ್ವವು ಬಂದಿರುವುದರಿಂದ ವ್ಯತ್ಯಾಸವಾಗುವುದಿಲ್ಲವೆಂದು ಹೇಳಿದ್ದು ಹೇಗೆ ಕೂಡುತ್ತದೆ ಎಂದರೆ—) ದೇವತೆಗಳು ಶಾಪಬಲದಿಂದಲೇ ಪ್ರಹ್ಲಾದ ಮೊದಲಾದ ಭಾವವನ್ನು ಹೊಂದಿರುತ್ತಾರೆ. ಆದಕಾರಣ ಆ ದೇವತೆಗಳು ಸ್ವಾಭಾವಿಕವೇ ತಮ್ಮದೇ ಆದ ದೇವತ್ವ ವನ್ನು ತಿರುಗಿ ಹೊಂದುತ್ತಾರೆ. (ಅಂದರೆ—ಪ್ರಹ್ಲಾದಾದಿಗಳಿಗೆ ಅಸುರತ್ವವು ಸ್ವಭಾವವಲ್ಲ. ದೇವತ್ವವೇ ಸ್ವಭಾವವು ಶಾಪದಿಂದಲೇ ಅಸುರತ್ವವು ಬಂದದ್ದು. ಅಸುರತ್ವವು ಸ್ವಾಭಾವಿಕವಾಗದಿರುವುದರಿಂದ ಅದನ್ನು ಬಿಟ್ಟು ದೇವತ್ವವು ಬಂದದ್ದು ಯುಕ್ತವು.) (೩) ಸ್ಫಟಿಕಮಣಿಯು ಬಿಳಿದಾದರೂ ಕೆಂಪು ದಾಸಾಳಹೂವಿನ ಸಂಪರ್ಕದಿಂದ ಕೆಂಪಾಗಿ ಹೇಗೆ ತೋರುತ್ತದೋ, ಹಾಗೆಯೇ ಪ್ರಹ್ಲಾದಾದಿಗಳಿಗೆ ಸ್ವಾಭಾವಿಕವೇ ಆದ ದೇವತ್ವಕ್ಕೆ ವ್ಯತ್ಯಾಸವು, (ಅಸುರಭಾವವು ಬಂದದ್ದು) ಶಾಪರೂಪನಿಮಿತ್ತದಿಂದಲೇ ಆದಕಾರಣ ದೇವತ್ವವೇ ನಿತ್ಯವಾದದ್ದು. (ಅಸುರರಿಗೆ ದೇವತ್ವವು ಬಾರದಿದ್ದರೂ ದೇವತೆಗಳಿಗೆ ದೇವತ್ವ ವನ್ನು ಬಿಟ್ಟು ಅಸುರತ್ವವು ಬರುವುದೆಂದರೆ) ದಾಸಾಳ ಹೂವಿನ ಸಂಪರ್ಕದಿಂದ ಸ್ಫಟಿಕಮಣಿಯಲ್ಲಿ ಕೆಂಪು ಬಣ್ಣ ತೋರಿದರೂ ಅದು ಸ್ಫಟಿಕ ಮಣಿಯಲ್ಲಿದ್ದ ಬಿಳಿಪನ್ನು ಹೋಗಲಾಡಿಸುವುದಿಲ್ಲ ಹೇಗೋ ಹಾಗೆಯೇ.) ಪ್ರಹ್ಲಾದಾದಿಗಳಿಗೆ ಅಸುರಭಾವವು ಕಾರಣವಿಶೇಷದಿಂದ ಬಂದಿರುವುದರಿಂದ ದೇವತ್ವ ಸ್ವಭಾವವನ್ನು ಹೋಗಲಾಡಿಸುವುದಿಲ್ಲ (೪) (ಹಾಗಾದರೆ—ಶಾಪಾದಿಗಳು ವ್ಯರ್ಥಗಳೆಂದರೆ—) ಯಾವನು ಸ್ವಭಾವತಃ ದೇವತೆಗಳ ಸೃಷ್ಟಿಯಲ್ಲಿಯೇ ಸೇರಿದವನೋ, ಆತನಲ್ಲಿ ದೇವತ್ವವು ಮರೆಯಾಗಿ ಇರುತ್ತದೆ. ಆದಕಾರಣ ದೇವತೆಗಳಿಗೆ ಅಸುರತ್ವವು ಇಲ್ಲದಿರುವುದರಿಂದ ಅಂತಹವರು ಶೋಕಾರ್ಹರಲ್ಲವೇ ಅಲ್ಲ (ಏಕೆಂದರೆ) ಅಂತಹವರು ಮೋಕ್ಷ ಹೊಂದಲು ಯೋಗ್ಯರು ಶ್ರೀಹರಿಗೆ ಪ್ರೀತಿಪಾತ್ರರು ಎಂದೂ ಉಕ್ತವಾಗಿದೆ ||೫, ೬||

ಇತಿ ಶ್ರೀಮದಾನಂದತೀರ್ಥಭಗವತ್ಪಾದಾಚಾರ್ಯವಿರಚಿತೇ ಶ್ರೀಮದ್ಭಗವದ್ಗೀತಾ ತಾತ್ಪರ್ಯನಿರ್ಣಯೇ ಷೋಡಶೋಽಧ್ಯಾಯಃ || ೧೬ ||

ಅ || ಹೀಗೆ ಶ್ರೀಮದಾನಂದತೀರ್ಥ ಭಗವತ್ಪಾದಾಚಾರ್ಯರಿಂದ ಮಾಡಲ್ಪಟ್ಟ ಭಗವದ್ಗೀತಾ ತಾತ್ಪರ್ಯನಿರ್ಣಯದಲ್ಲಿ ಹದಿನಾರನೇ ಅಧ್ಯಾಯವು ಮುಗಿಯಿತು || ೧೬ ||

|| ಶ್ರೀಕೃಷ್ಣಾರ್ಪಣಮಸ್ತು ||

॥ ಶ್ರೀಃ ॥

ಹದಿನೇಳನೇ ಅಧ್ಯಾಯವು.

ಪೀ—ಹದಿನಾಲ್ಕನೇ ಅಧ್ಯಾಯದಲ್ಲಿ **ನಾನ್ಯಂ ಗುಣೇಭ್ಯಃ ಕರ್ತಾರಂ** (ಶ್ಲೋ. ೧೯) ಇತ್ಯಾದಿಗಳಲ್ಲಿ ಎಲ್ಲಾ ಪರಿಣಾಮ ಕಾರ್ಯವೂ ಸತ್ವಾದಿ ಗುಣಪ್ರಯುಕ್ತವೆಂದು ಸಾಮಾನ್ಯವಾಗಿ ಹೇಳಿದೆ. ಈ ಅಧ್ಯಾಯದಲ್ಲಿ ಸತ್ವಾದಿಗುಣಗಳಿಂದ ಮಾಡಲ್ಪಟ್ಟ ಶ್ರದ್ಧಾ, ಆಹಾರ, ಯಜ್ಞ, ತಪಸ್ಸು ಮೊದಲಾದ ಸದಸದ್ರೂಪಗಳಾದ ಕರ್ಮಗಳಿಗೆ ಭೇದವನ್ನು ಹೇಳಿ ಅವುಗಳನ್ನು ವಿವರಿಸುತ್ತಾನೆ—

ಗೀ ॥ ॥ ಅರ್ಜುನ ಉವಾಚ ॥

ಓಂ ॥ ಯೇ ಶಾಸ್ತ್ರವಿಧಿಮುತ್ಸೃಜ್ಯ ಯಜಂತೇ ಶ್ರದ್ಧಯಾಽನ್ವಿತಾಃ ।
ತೇಷಾಂ ನಿಷ್ಠಾ ತು ಕಾ ಕೃಷ್ಣ ಸತ್ತ್ವಮಾಹೋ ರಜಸ್ತಮಃ ॥ ೧ ॥

ಅ ॥ ಅರ್ಜುನಃ=(ಹಿಂದಿನ ಅಧ್ಯಾಯದ ಅಂತ್ಯದಲ್ಲಿ ಸದಾಚಾರಗಳನ್ನು ವಿಧಿಸುವ ಶಾಸ್ತ್ರಗಳಲ್ಲಿ ಹೇಳಿದ ಸತ್ಕರ್ಮಗಳನ್ನು ಅವಶ್ಯವಾಗಿ ಮಾಡಬೇಕೆಂದು ಹೇಳೋಣ ಪ್ರಶ್ನಿಸಲು ಅವಕಾಶವನ್ನು ಹೊಂದಿದ) ಅರ್ಜುನನು, ಉವಾಚ=(ಶಾಸ್ತ್ರವಿಧಿಯನ್ನು ತಿಳಿಯದೆ ಕೇವಲ ಶ್ರದ್ಧೆಯಿಂದ ಯಾಗಾದಿಗಳನ್ನು ಮಾಡುವವರು ಹೇಗೆ ಇರುತ್ತಾರೆಂದು) ಪ್ರಶ್ನಿಸುತ್ತಾನೆ ಕೃಷ್ಣ=ಶ್ರೀಕೃಷ್ಣನೇ, ಯೇ=ಯಾವ ಜನರು, ಶಾಸ್ತ್ರವಿಧಿಂ=ಸದಾಚಾರಗಳನ್ನು ವಿಧಿಸುವ ಶಾಸ್ತ್ರಗಳನ್ನು, ಉತ್ಸೃಜ್ಯ=ತಿಳಿಯದೆ, ಶ್ರದ್ಧಯಾ=ಶ್ರದ್ಧಾಮಾತ್ರದಿಂದ, ಅನ್ವಿತಾಃ=ಕೂಡಿದವರಾಗಿ, ಯಜಂತೇ=ದೇವತೆಗಳನ್ನು ಪೂಜಿಸುತ್ತಾರೊ, ತೇಷಾಂ=ಅಂತಹ ಜನರ, ನಿಷ್ಠಾತು=ಸ್ಥಿತಿಯಾದರೂ, ಕಾ=ಎಂತಹುದು? ಸತ್ವಂ=ಅದು ಸಾತ್ವಿಕಸ್ಥಿತಿಯೋ, ರಜಃ=ರಾಜಸಸ್ಥಿತಿಯೋ, ತಮಃ=ತಾಮಸ ಸ್ಥಿತಿಯೋ, (ಅಂದರೆ ಅಂತಹವರು ಸಾತ್ವಿಕರೋ, ರಾಜಸರೋ, ತಾಮಸರೋ.) ॥ ೧ ॥

ಪೀ—ಈ ಅಧ್ಯಾಯದ ಅರ್ಥವನ್ನು ಹೇಳುತ್ತಾರೆ—

ಭಾ ॥ ಓಂ ॥ (೧) ಗುಣಭೇದಾನ್ಪ್ರಪಂಚಯತ್ಯನೇನಾಧ್ಯಾಯೇನ ॥ (೨) ಶಾಸ್ತ್ರವಿಧಿಮುತ್ಸೃಜ್ಯ ಅಜ್ಞಾತ್ವೈವ । ವೇದಃ ಕೃತ್ಸ್ನೋಽಧಿಗಂತವ್ಯಃ ಸರಹಸ್ಯೋ ದ್ವಿಜನ್ಮನೇತಿ ವಿಧಿರುತ್ಸೃಷ್ಟೋ ಹಿ ತೈಃ ॥ (೩) ಯೋ ವೈ ವೇದಂ ನ ಪಠಂತೇ ನ ಚಾರ್ಥಂ ವೇದೋಜ್ಝಿತಾಂಸ್ತಾನ್ವಿದ್ಧಿ ಸಾನೂನಬುದ್ಧೀನಿತಿ ಮಾಧುಚ್ಛಂದಸಶ್ರುತಿಃ ॥ (೪) ಅನ್ಯಥಾ ತಾಮಸಾ ಇತ್ಯೇವೋಚ್ಯೇತ । ನತು ವಿಭಜ್ಯ ॥ (೫) ಯದಿ ಸಾತ್ತ್ವಿಕಾಸ್ತರ್ಹಿ ನೋತ್ಸೃಷ್ಟಶಾಸ್ತ್ರಾಃ ॥ (೬) ನಹಿ ವೇದವಿರುದ್ಧೋ ಧರ್ಮಃ । ವೇದೋಽಖಿಲೋ ಧರ್ಮಮೂಲಂ ಸ್ಮೃತಿಶೀಲೇ ಚ ತದ್ವಿದಾಮಿತಿ ಹಿ ಸ್ಮೃತಿಃ । ವೇದಪ್ರಣಿಹಿತೋ ಧರ್ಮೋ ಹ್ಯಧರ್ಮಸ್ತದ್ವಿಪರ್ಯಯ ಇತಿ ಚ ಭಾಗವತೇ ॥ ೧ ॥

ಅ ॥ (೧) (ಸಾತ್ವಿಕ ಶ್ರದ್ಧಾದಿಗಳು ಪುರುಷಾರ್ಥ ಸಾಧನಗಳಾಗಿರುವುದರಿಂದ ಅವುಗಳನ್ನು ಅವಶ್ಯವಾಗಿ ಮಾಡಬೇಕು, ತಾಮಸ ರಾಜಸಶ್ರದ್ಧೆಗಳು ಪುರುಷಾರ್ಥಗಳಿಗೆ ವಿರುದ್ಧಗಳಾಗಿರುವುದರಿಂದ ಅವು

ಗಳನ್ನು ಬಿಡಬೇಕು, ಎಂದು ತಿಳಿಸುವುದಕ್ಕಾಗಿ) ಗುಣನಿಮಿತ್ತಕಗಳಾದ ಶ್ರದ್ಧಾ ಮೊದಲಾದವುಗಳ ಭೇದ ವನ್ನು (ನಾನ್ಯಂ ಗುಣೇಭ್ಯಃ ಕರ್ತಾರಂ ಇತ್ಯಾದಿಗಳಲ್ಲಿ ಸಂಕ್ಷೇಪದಿಂದ ಹೇಳಿದ್ದರಿಂದ) ಈ ಅಧ್ಯಾಯ ದಿಂದ ವಿವರಿಸುತ್ತಾರೆ. (೨) (ಶಾಸ್ತ್ರವಿಧಿಮುತ್ಸೃಜ್ಯ ಎಂಬುವುದಕ್ಕೆ ವೇದಗಳು ಅಪ್ರಮಾಣವೆಂಬುವ ಬುದ್ಧಿಯಿಂದ ವೇದಗಳಲ್ಲಿ ವಿಹಿತವಾದುದನ್ನು ಬಿಟ್ಟು ಎಂಬುವ ಆಪಾತಪ್ರತೀತಿಯನ್ನು ಹೋಗಲಾಡಿಸು ವುದಕ್ಕಾಗಿ ಹೇಳುತ್ತಾರೆ.) ಶಾಸ್ತ್ರವಿಧಿಮುತ್ಸೃಜ್ಯ ಎಂಬುವಲ್ಲಿದ್ದ ಉತ್ಸೃಜ್ಯ ಎಂಬುವುದಕ್ಕೆ ತಿಳಿಯದೆ ಎಂದೇ ಅರ್ಥವು. (ಅಪ್ರಮಾಣವೆಂಬುವ ಬುದ್ಧಿಯಿಂದ ಶಾಸ್ತ್ರವಿಧಿಯನ್ನುಲ್ಲಂಘಿಸಿ ಎಂದರ್ಥ ವಲ್ಲ. ಏಕೆ ಹೀಗೆ ಅರ್ಥ ಮಾಡಬೇಕೆಂದರೆ) ಬ್ರಾಹ್ಮಣ ಕ್ಷತ್ರಿಯ ವೈಶ್ಯರು ಅಂಗಗಳಿಂದ ಕೂಡಿದ ಸರ್ವ ವೇದಗಳನ್ನು ಅರ್ಥಜ್ಞಾನಕ್ಕಾಗಿ ಅಧ್ಯಯನ ಮಾಡಬೇಕೆಂಬುವ ವಿಧಿಯು ಬ್ರಾಹ್ಮಣ ಕ್ಷತ್ರಿಯ ವೈಶ್ಯ ಮೂವರಿಗೂ ಪ್ರಾಪ್ತವಾದುದಾಗ್ಯೂ ಆ ವಿಧಿಯನ್ನು ತಿಳಿಯದೆ ಇದ್ದವರೇ ಬಿಟ್ಟವರೆಂದೆನ್ನಿಸಿ ಕೊಳ್ಳುತ್ತಾರೆ. ಆದಕಾರಣ ಉತ್ಸೃಜ್ಯ=ತಿಳಿಯದೇ ಎಂದೇ ಅರ್ಥವು ಯುಕ್ತವು (೩) (ಈ ವಿಷಯ ದಲ್ಲಿ ಶ್ರುತಿ ಸಮ್ಮತಿಯನ್ನು ಹೇಳುತ್ತಾರೆ) ಯಾರು ವೇದವನ್ನು ಅಭ್ಯಾಸ ಮಾಡುವುದಿಲ್ಲವೋ, ಯಾರು ವೇದಾರ್ಥವನ್ನು ತಿಳಿಯುವುದಿಲ್ಲವೋ, ವೇದ ವೇದಾರ್ಥಗಳನ್ನು ತಿಳಿಯಲು ಯೋಗ್ಯವಾದ ಬುದ್ಧಿ ಯಿಂದ ಕೂಡಿದವರೂ ಕೂಡ ಯಾರು ವೇದವನ್ನು ಕಲಿಯುವುದಿಲ್ಲವೋ, ಅಂತಹವರನ್ನು ವೇದಗಳಿಂದ ವಿರಹಿತರನ್ನಾಗಿ ತಿಳಿ, ಎಂದು ಮಾಧುಛಂದಸಶ್ರುತಿಯು. (೪) (ವೇದವು ಅಪ್ರಮಾಣವು ಎಂಬುವ ಬುದ್ಧಿಯಿಂದ ಬಿಟ್ಟು ಎಂದೇ ಅರ್ಥವು ಏಕೆ ಆಗಲಾರದೆಂದರೆ) ಇಲ್ಲಿ ವೇದ ವಿರೋಧಿಗಳಾದ ಬೌದ್ಧಾದಿ ಗಳು ಯಾವ ರೀತಿಯಾಗಿ ಇರುತ್ತಾರೆಂದು ಪ್ರಶ್ನೆ ಮಾಡಿದಾಗ ಆಗ ತಾಮಸರು ಎಂದೇ ಉತ್ತರ ಹೇಳ ಬೇಕಿತ್ತು. ಬೌದ್ಧಾದಿಗಳು ತಾಮಸರೆಂದು ನಿಶ್ಚಿತವೇ ಆಗಿದೆ.) (ಇಷ್ಟು ಮಾತ್ರವಲ್ಲದೆ) ತ್ರಿವಿಧಾ ಭವತಿ ಶ್ರದ್ಧಾ ಇತ್ಯಾದಿಗಳಿಂದ ಶ್ರದ್ಧೆಯನ್ನು ವಿಭಾಗ ಮಾಡಿ ಉತ್ತರವನ್ನು ಹೇಳದಿರಬೇಕಿತ್ತು. (ಮತ್ತು ವೇದಾಪ್ರಾಮಾಣ್ಯವಾದಿಗಳಾದ ಬೌದ್ಧರಿಗೂ ಪಾಕ್ಷಿಕ ಸಾತ್ವಿಕತ್ವವು ಬರಬೇಕಾಗುವುದು) (೫) ಬೌದ್ಧರು ಸಾತ್ವಿಕರು ಎಂದಾದರೆ ವೇದಾದಿ ಶಾಸ್ತ್ರಗಳನ್ನು ಅಪ್ರಮಾಣವೆಂಬುವ ಬುದ್ಧಿಯಿಂದ ಬಿಡ ಲಾರರು. (ಸಾತ್ವಿಕತ್ವ, ವೇದವಿರೋಧಿತ್ವ ಇವುಗಳು ಸರ್ವಥಾ ಒಟ್ಟಿಗೆ ಇರಲಾರವು) (೬) (ಒಟ್ಟಿಗೆ ಇರುವುದಿಲ್ಲ ಎಂಬುವುದನ್ನು ಹೇಗೆ ನಿಶ್ಚಯಿಸುವುದು? ಎಂದರೆ ಸತ್ವಾದ್ಧರ್ಮೋ ಭವೇತ್ಪುಂಸಾಂ ಎಂಬುವ ಪ್ರಮಾಣದಿಂದ ಸಾತ್ವಿಕರು ಧರ್ಮವನ್ನು ಮಾಡುತ್ತಾರೆ ತಥಾ ಚ ವೇದವಿರೋಧಿಗಳು ಧರ್ಮಗಳನ್ನು ಮಾಡುವವರು, ಎಂದಾಗಬೇಕಾಗುವುದು. ಅದು ಸರ್ವಥಾ ಅಯುಕ್ತವೆನ್ನುತ್ತಾರೆ) ವೇದ ವಿರುದ್ಧವಾದುದು ಧರ್ಮವಾಗಲಾರದಷ್ಟೆ. (ಈ ವಿಷಯದಲ್ಲಿ ಪ್ರಮಾಣವನ್ನು ಹೇಳುತ್ತಾರೆ) ಎಲ್ಲಾ ವೇದವೂ ಧರ್ಮಜ್ಞಾನಕ್ಕೆ ಕಾರಣವು ವೇದವನ್ನು ತಿಳಿದಿರುವ ಮನ್ವಾದಿಗಳು ಮಾಡಿದ ಗ್ರಂಥವು, ಅವರ ಮನೋವೃತ್ತಿಯು ತನ್ಮೂಲಕ ಆಚಾರವೂ ಕೂಡ ಧರ್ಮಜ್ಞಾನಕ್ಕೆ ಕಾರಣವು. (ಧರ್ಮಸ್ವರೂಪವು ಚಿತ್ರವಾದ ಪ್ರಯುಕ್ತ ಯಾವುದು ಯಾವುದು ಶ್ರೀಹರಿಯ ಮನಸ್ಸಿನಲ್ಲಿರತಕ್ಕದೋ, ಅದನ್ನೇ ಧರ್ಮವೆಂದು ತಿಳಿಯಬೇಕು) ವೇದಗಳಲ್ಲಿ ಮಾಡಬೇಕೆಂದು ವಿಹಿತವಾದುದು ಧರ್ಮವು. ವೇದಗಳಲ್ಲಿ ನಿಷಿದ್ಧವಾದುದು ಅಧರ್ಮವು, ಎಂದು ಭಾಗವತದಲ್ಲಿದೆ ॥ ೧ ॥

ಪೀ—ಸಾತ್ವಿಕರು ರಾಜಸರು ತಾಮಸರು ಎಂದು ಮೂರು ವಿಧರೂ ಇರುತ್ತಾರೆಂಬುವ ಅಭಿ ಪ್ರಾಯದಿಂದ ಅವರ ಸಾತ್ವಿಕತ್ವಾದಿ ಸ್ವರೂಪವನ್ನು ೨ ಶ್ಲೋಕಗಳಿಂದ ಹೇಳುತ್ತಾರೆ—

ಗೀ ॥ ॥ ಶ್ರೀಭಗವಾನುವಾಚ ॥

ತ್ರಿವಿಧಾ ಭವತಿ ಶ್ರದ್ಧಾ ದೇಹಿನಾಂ ಸಾ ಸ್ವಭಾವಜಾ ।
ಸಾತ್ತ್ವಿಕೀ ರಾಜಸೀ ಚೈವ ತಾಮಸೀ ಚೇತಿ ತಾಂ ಶೃಣು ॥ ೨ ॥

ಅ ॥ ಶ್ರೀಭಗವಾನ್=ಶ್ರೀಕೃಷ್ಣನು, ಉವಾಚ=ಉಪದೇಶಿಸುತ್ತಾನೆ ಶ್ರದ್ಧಾ=ಆಸ್ತಿಕ್ಯಬುದ್ಧಿಯು, ದೇಹಿನಾಂ=ಮನುಷ್ಯರಿಗೆ, ಸ್ವಭಾವಜೈವ=ಆಯಾಯ ಜೀವರ ಸ್ವಭಾವ ಸಿದ್ಧವಾದುದೇ (ಮಧ್ಯದಲ್ಲಿ ಹುಟ್ಟಿದ್ದಲ್ಲ) (ಅದನ್ನು ತಿಳಿಸುವುದಕ್ಕಾಗಿಯೇ ಸ್ವಭಾವಜಾ ಎಂದದ್ದು.) ಸಾ=ಆ ಶ್ರದ್ಧೆಯು, ಸಾತ್ವಿಕೀ=ಸಾತ್ವಿಕವು, ರಾಜಸೀ=ರಾಜಸವು, ತಾಮಸೀ ಚೇತಿ=ತಾಮಸವೂ ಎಂತೆಂದೂ, ತ್ರಿವಿಧಾ ಏವ ಚ=ಮೂರು ವಿಧವಾದುದೇ. ಭವತಿ=ಆಗಿರುತ್ತದೆ, ತಾಂ=ಆ ಮೂರು ವಿಧವಾದ ಆಸ್ತಿಕ್ಯ ಬುದ್ಧಿಯನ್ನು, ಶೃಣು=ಕೇಳಿ ಅದರಲ್ಲಿ ಆಸಕ್ತಿಯನ್ನು ಮಾಡು. ಅಂದರೆ ಆಯಾಯ ಸ್ವಭಾವವಿರುವವರು ಮಾಡುವ ಯಾಗಾದಿಗಳ ಕ್ರಮವನ್ನು ಕೇಳಿ ತಿಳಿದುಕೊಳ್ಳು. ॥ ೨ ॥

ಭಾ ॥ ಅತೋ ವಿಭಜ್ಯಾಹ । ತ್ರಿವಿಧೇತ್ಯಾದಿನಾ ॥ ೨ ॥

ಅ ॥ (ತೇಷಾಂ ನಿಷ್ಠಾ ತು ಕಾ ಕೃಷ್ಣ) ಎಂದು ಅರ್ಜುನನು ಪ್ರಶ್ನಿಸಿದ್ದಕ್ಕೆ ಸಾತ್ವಿಕತ್ವಾದಿಗಳನ್ನು ಹೇಳಬೇಕಿತ್ತು. ತ್ರಿವಿಧಾ ಇತ್ಯಾದಿಗಳನ್ನು ಏಕೆ ಹೇಳಿದ್ದೆಂದರೆ—ಯಾವ ಕಾರಣದಿಂದ ಅರ್ಜುನನು ವೇದವಿಧಿಯನ್ನು ತಿಳಿಯದವರ ಸ್ಥಿತಿಯನ್ನು ಪ್ರಶ್ನಿಸಿದ್ದಾನೋ, ಆದಕಾರಣ ಯಜ್ಞ ಮಾಡುವವರಲ್ಲಿ ವಿಶೇಷಣವಾಗಿ ಇದ್ದ ಶ್ರದ್ಧೆಯನ್ನು ಸಾತ್ವಿಕತ್ವಾದಿಗಳಿಂದ ವಿಭಾಗಮಾಡಿ ಸಾತ್ವಿಕಾದಿಗಳ ಸ್ವರೂಪವನ್ನು ತ್ರಿವಿಧಾ ಇತ್ಯಾದಿಗಳಿಂದ ಹೇಳುತ್ತಾರೆ. ॥ ೨ ॥

ಪೀ—ಶ್ರದ್ಧೆಯು ಮೂರು ವಿಧವಾದದ್ದಾಗಲಿ. ಅಂತಹ ಶ್ರದ್ಧೆಯಿರುವವರ ಗತಿಯೇನು, ಎಂಬುವ ಪ್ರಶ್ನೆಗೆ ಉತ್ತರವೇನೆಂದರೆ—

ಗೀ ॥ ಸತ್ತ್ವಾನುರೂಪಾ ಸರ್ವಸ್ಯ ಶ್ರದ್ಧಾ ಭವತಿ ಭಾರತ ।
ಶ್ರದ್ಧಾಮಯೋಽಯಂ ಪುರುಷೋ ಯೋ ಯಚ್ಛ್ರದ್ಧಸ್ಸ ಏವ ಸಃ॥೩॥

ಅ ॥ ಭಾರತ=ಅರ್ಜುನನೇ, ಸರ್ವಸ್ಯ=ಎಲ್ಲಾ ಪ್ರಾಣಿಗಳ, ಶ್ರದ್ಧಾ=ಆಸ್ತಿಕ್ಯಬುದ್ಧಿಯು, ಸತ್ವಾನುರೂಪಾ=ಆಯಾಯ ಜೀವರ ಸ್ವರೂಪಕ್ಕೆ ಸದೃಶವಾದುದು, ಭವತಿ=ಆಗುತ್ತದೆ ಅಯಂ ಪುರುಷಃ=ಈ ಪುರುಷನೂ, ಶ್ರದ್ಧಾಮಯಃ=ಶ್ರದ್ಧಾಸ್ವರೂಪನೇ (ಅಂದರೆ ಆಯಾಯ ಶ್ರದ್ಧಾನುಸಾರಿಯಾದ ವಿಕಾರವನ್ನು ಹೊಂದುವವನು.) (ಅದು ಹೇಗೆಂದರೆ) ಯೋ ಯಚ್ಛ್ರದ್ಧಃ=ಯಾವ ಪುರುಷನು ಯಾವ ಶ್ರದ್ಧೆಯುಳ್ಳವನೋ, ಸಃ=ಆತನು, ಸ ಏವ=ಆ ಶ್ರದ್ಧೆಯುಳ್ಳವನೇ. (ಅಂದರೆ ಸಾತ್ವಿಕ ಶ್ರದ್ಧೆಯುಳ್ಳವನು ಸಾತ್ವಿಕನು, ರಾಜಸ ಶ್ರದ್ಧೆಯುಳ್ಳವನು ರಾಜಸನು ತಾಮಸ ಶ್ರದ್ಧೆಯುಳ್ಳವನು ತಾಮಸನು) ॥ ೩ ॥

ಪೀ—ಸಾತ್ವಿಕತ್ವಾದಿ ಪ್ರಭೇದದಿಂದ ಶ್ರದ್ಧೆಯು ಮೂರು ವಿಧವೆಂದು ಹೇಳಿದೆ ಪುನಃ **ಸತ್ವಾನುರೂಪಾ ಸರ್ವಸ್ಯ ಶ್ರದ್ಧಾ** ಎಂದು ಹೇಳಿದ್ದು ವ್ಯಾಹತವು ಎಂದರೆ—

ಭಾ ॥ ಸತ್ತ್ವಾನುರೂಪಾ ಚಿತ್ತಾನುರೂಪಾ । ಯೋ ಯಚ್ಛ್ರದ್ಧಃ ಸ ಏವ ಸಃ । ಸಾತ್ತ್ವಿಕಶ್ರದ್ಧಃ ಸಾತ್ತ್ವಿಕ ಇತ್ಯಾದಿ ॥ ೩ ॥

ಅ ॥ ಸತ್ವಾನುರೂಪಾ=ಚೈತನ್ಯಕ್ಕೆ (ಆಯಾಯ ಜೀವಸ್ವರೂಪಕ್ಕೆ) ಅನುಗುಣವಾದುದು. ಯಾವನು ಯಾವ ಶ್ರದ್ಧೆಯುಳ್ಳವನೋ ಆ ಪುರುಷನು ಅಂತಹವನೇ. ಅಂದರೆ ಸಾತ್ವಿಕ ಶ್ರದ್ಧೆಯುಳ್ಳವನು ಸಾತ್ವಿಕನೇ, ಇತ್ಯಾದಿ ಪ್ರಕಾರ ತಿಳಿಯಬೇಕು ॥ ೩ ॥

ಪೀ—ಸಾತ್ವಿಕ ಶ್ರದ್ಧಾದಿಗಳುಳ್ಳವರಿಗೆ ಯಾವ ಯಾವ ಕರ್ಮಗಳೆಂದರೆ ಅದನ್ನು ಹೇಳುತ್ತಾರೆ—

ಗೀ || ಯಜಂತೇ ಸಾತ್ತ್ವಿಕಾ ದೇವಾನ್ಯಕ್ಷರಕ್ಷಾಂಸಿ ರಾಜಸಾಃ
ಪ್ರೇತಾನ್ಭೂತಗಣಾಂಶ್ಚಾನ್ಯೇ ಯಜಂತೇ ತಾಮಸಾ ಜನಾಃ || ೪ ||

ಅ || ಸಾತ್ವಿಕಾಃ ಜನಾಃ=ಶಾಸ್ತ್ರವಿಧಾನವನ್ನು ತಿಳಿಯದವರಾದರೂ ಸಾತ್ವಿಕಶ್ರದ್ಧೆ ಮಾತ್ರ ಇರುವ ಜನರು, ದೇವಾನ್=ದೇವತೆಗಳನ್ನು, ಯಜಂತೇ=ಪೂಜಿಸುತ್ತಾರೆ (ದೇವತೆಗಳನ್ನುದ್ದೇಶಿಸಿ ಯಾಗಾದಿಗಳನ್ನು ಮಾಡುತ್ತಾರೆ) ರಾಜಸಾಃ=ಶಾಸ್ತ್ರವಿಧಾನವನ್ನು ತಿಳಿಯದ, ರಾಜಸ ಶ್ರದ್ಧೆಯುಳ್ಳವರು, ಯಕ್ಷರಕ್ಷಾಂಸಿ=ಯಕ್ಷರನ್ನೂ ರಾಕ್ಷಸರನ್ನೂ, ಯಜಂತೇ=ಪೂಜಿಸುತ್ತಾರೆ. ಅನ್ಯೇ=ಇತರರಾದ, ತಾಮಸಾ ಜನಾಃ=ಶಾಸ್ತ್ರವಿಧಾನವನ್ನು ತಿಳಿಯದ ತಾಮಸ ಶ್ರದ್ಧೆಯುಳ್ಳ ಜನರು, ಭೂತಾನ್=ಭೂತಗಳನ್ನೂ, ಪ್ರೇತಗಣಾಂಶ್ಚ=ಪ್ರೇತಗಳ ಸಮೂಹಗಳನ್ನೂ, ಯಜಂತೇ=ಪೂಜಿಸುತ್ತಾರೆ.

ವಿ || ದೇವತೆಗಳನ್ನು ಪೂಜಿಸುವವರಿಗೆ ವಿಷ್ಣುಭಕ್ತ್ಯಾದಿಗಳು ಇದ್ದುದರಿಂದ ಮೋಕ್ಷವೇ ಫಲವು. ರಾಜಸರಿಗೆ ಪ್ರಸಿದ್ಧ ಸ್ವರ್ಗ ಪ್ರತಿನಿಧಿಯಾದ ಸಾಂಕಲ್ಪಿಕ ಸ್ವರ್ಗವೇ ಫಲವು. ತಾಮಸರಿಗಾದರೂ ಶಿವನ ಪರಿವಾರವಾದ ಭೂತಾದಿತ್ವ ಪ್ರಾಪ್ತಿಯು ಫಲವು. || ೪ ||

ಪೀ—ತಾಮಸರು ಭೂತಾದಿ ಸ್ವರೂಪವನ್ನು ಮಾತ್ರ ಹೊಂದುವುದಲ್ಲ, ಮತ್ತೆ ಅವರಿಗೆ ತಮಃ ಪ್ರಾಪ್ತಿಯೂ ಆಗುತ್ತದೆಂದು ೨ ಶ್ಲೋಕಗಳಿಂದ ಹೇಳುತ್ತಾರೆ—

ಗೀ || ಅಶಾಸ್ತ್ರವಿಹಿತಂ ಘೋರಂ ತಪ್ಯಂತೇ ಯೇ ತಪೋ ಜನಾಃ ।
ದಂಭಾಹಂಕಾರಸಂಯುಕ್ತಾಃ ಕಾಮರಾಗಬಲಾನ್ವಿತಾಃ || ೫ ||

ಅ || ಯೇ ಜನಾಃ=ಯಾವ ಜನರು, ಅಶಾಸ್ತ್ರವಿಹಿತಂ=ಸಚ್ಛಾಸ್ತ್ರದಲ್ಲಿ ಹೇಳದೆ ಇದ್ದು ದುಶ್ಶಾಸ್ತ್ರಗಳಲ್ಲಿ ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟ, ಘೋರಂ=ಮಹಾಕಷ್ಟರೂಪವಾದ, ತಪಃ=ತಪಸ್ಸನ್ನು, ದಂಭಾಹಂಕಾರಸಂಯುಕ್ತಾಃ=ದಂಭ ಮತ್ತು ಅಹಂಕಾರ, ಇವುಗಳಿಂದ ಕೂಡಿದವರಾಗಿ, ಕಾಮರಾಗಬಲಾನ್ವಿತಾಃ=ಇಚ್ಛೆಯೂ, ಆಸಕ್ತಿಯೂ, ಆಗ್ರಹವೂ ಇವುಗಳಿಂದ ಕೂಡಿದವರಾಗಿ, ತಪ್ಯಂತೇ=ಮಾಡುತ್ತಾರೋ, (ಅಂತಹವರನ್ನು ಅಸುರರೆಂದು ತಿಳಿ.) || ೫ ||

ಭಾ || ಕಃ ಸಾತ್ತ್ವಿಕಶ್ರದ್ಧ ಇತ್ಯಾದಿ ವಿಭಜ್ಯಾಹ । ಯಜಂತ ಇತ್ಯಾದಿನಾ || ೪,೫ ||

ಅ || ಸಾತ್ವಿಕಶ್ರದ್ಧೆಯುಳ್ಳವನು ಯಾವನು? ಇತ್ಯಾದಿ ಪ್ರಕಾರ ವಿಚಾರ ಮಾಡಿದರೆ –**ಯಜಂತೇ** ಇತ್ಯಾದಿಗಳಿಂದ ಶ್ರದ್ಧಾಸ್ವರೂಪವನ್ನು ವಿಭಾಗಮಾಡಿ ಪ್ರತಿಜ್ಞಾತವಾದ ಶ್ರದ್ಧಾತ್ರೈವಿಧ್ಯವನ್ನೇ ಹೇಳುತ್ತಾರೆ. || ೪, ೫ ||

ಗೀ || ಕರ್ಷಯಂತಃ ಶರೀರಸ್ಥಂ ಭೂತಗ್ರಾಮಮಚೇತಸಃ ।
ಮಾಂ ಚೈವಾಂತಶ್ಶರೀರಸ್ಥಂ ತಾನ್ವಿದ್ಧ್ಯಾಸುರನಿಶ್ಚಯಾನ್ || ೬ ||

ಅ || ಶರೀರಸ್ಥಂ=ದೇಹಗಳಲ್ಲಿ ನಿಯಾಮಕವಾಗಿರುವ, ಭೂತಗ್ರಾಮಂ=ಲಕ್ಷ್ಮ್ಯಾದಿದೇವತಾ ಸಮುದಾಯವನ್ನು, ಅಂತಃಶರೀರಸ್ಥಂ ಮಾಂ ಚೈವ=ಸರ್ವರ ಶರೀರದೊಳಗೆ ನಿಯಾಮಕನಾಗಿರುವ

ನನ್ನನ್ನೂ ಕೂಡ, ಕರ್ಶಯಂತಃ=ಅಲ್ಪ ಗುಣಗಳುಳ್ಳವನೆಂದೂ ಅಥವಾ ನಿರ್ಗುಣನೆಂದೂ, ತಿಳಿಯುವವರು, ಅಚೇತಸಃ=ಅವಿವೇಕಿಗಳು, ತಾನ್=ಅಂತಹವರನ್ನು, ಆಸುರ ನಿಶ್ಚಯಾನ್ ಏವ=ನಿಶ್ಚಯವಾಗಿಯೂ ಅಸುರರನ್ನಾಗಿಯೇ, ಅಸುರಸಂಬಂಧಿ ಶ್ರದ್ಧೆಯುಳ್ಳವರನ್ನಾಗಿಯೇ, ವಿದ್ಧಿ=ತಿಳಿ, ‖ ೬ ‖

ಪೀ—ಶ್ರದ್ಧಾಭೇದದಿಂದ ಸಾತ್ವಿಕಾದಿ ಭೇದವು ಅವರವರ ಸದಸತ್ಕರ್ಮಗಳ ಭೇದದಿಂದ ಸಾತ್ವಿಕಾದಿ ಸ್ವರೂಪಬೇದದಿಂದ ಯುಕ್ತವಾಗಿದೆಂದು ಹೇಳಿ ಈಗ ಆಹಾರಗಳ ಭೇದದಿಂದಲೂ ಆ ಸಾತ್ವಿಕಾದಿ ಮೂರರ ಭೇದವನ್ನು ೭ ಶ್ಲೋಕಗಳಿಂದ ಹೇಳುತ್ತಾರೆ

ಗೀ ‖ ಆಹಾರಸ್ತ್ವಪಿ ಸರ್ವಸ್ಯ ತ್ರಿವಿಧೋ ಭವತಿ ಪ್ರಿಯಃ ।
ಯಜ್ಞಸ್ತಪಸ್ತಥಾ ದಾನಂ ತೇಷಾಂ ಭೇದಮಿಮಂ ಶೃಣು ‖ ೭ ‖

ಅ ‖ ಸರ್ವಸ್ಯ=ಸಾತ್ವಿಕ .ರಾಜಸ ತಾಮಸ ಎಲ್ಲಾ ಜನರಿಗೂ, ಪ್ರಿಯಃ=ಪ್ರೀತಿವಿಷಯವಾದ, ಆಹಾರಸ್ತ್ವಪಿ=ಆಹಾರವೂ ಕೂಡ, ತ್ರಿವಿಧಃ=ಮೂರು ವಿಧವಾದುದು, ಭವತಿ=ಆಗುತ್ತದೆ. ತಥಾ=ಹಾಗೆಯೇ. ಯಜ್ಞಃ=ಯಾಗವೂ, ತಪಃ=ತಪಸ್ಸೂ, ದಾನಂ=ದಾನವೂ. (ಮೂರು ವಿಧವು) ತೇಷಾಂ=ಆ ಆಹಾರಾದಿಗಳ, ಇಮಂ ಭೇದಂ=ಈ ಮುಂದೆ ಹೇಳುವ ಮೂರು ವಿಧ ಪ್ರಭೇದವನ್ನು, ಶೃಣು=ಕೇಳು,

ವಿ ‖ ಆಹಾರಭೇದವನ್ನು ಏಕೆ ಹೇಳುವುದೆಂದರೆ—ರಾಜಸ ಆಹಾರಗಳ ಸೇವನೆಯಿಂದ ಕೆಡುಕು ಇದೆ ಎಂದು ತಿಳಿದು ಅವುಗಳನ್ನು ಬಿಟ್ಟು ಸಾತ್ವಿಕ ಆಹಾರಗಳ ಸೇವನೆಯಿಂದ ಸತ್ವಗುಣವನ್ನು ವೃದ್ಧಿ ಮಾಡಿಕೊಂಡು ಜ್ಞಾನವೃದ್ಧಿಯನ್ನು ಮಾಡಿಕೊಳ್ಳಲಿ ಎಂಬುವುದಕ್ಕಾಗಿ ಆಹಾರಭೇದವನ್ನು ಹೇಳುವುದು ‖ ೭ ‖

ಪೀ—ನಿರ್ವಿಕಾರನಾದ ಶ್ರೀಪರಮಾತ್ಮನಿಗೆ ಕೃಶತ್ವವು ಕೂಡುವುದು ಹೇಗೆಂದರೆ—

ಭಾ ‖ (೧) ಭಗವತ್ಕರ್ಶನಂ ನಾಮಾಲ್ಪತ್ವದೃಷ್ಟಿರೇವ ‖ (೨) ಯೋ ವೈ ಮಹಾಂತಂ ಪರಮಂ ಪುಮಾಂಸಂ ನೈವಂ ದ್ರಷ್ಟಾ ಕರ್ಶಕಃ ಸೋಽತಿಪಾಪೀತಿ ಹ್ಯನಭಿಮ್ಲಾನ-ಶ್ರುತಿಃ ‖ (೩) ಆಸುರೋ ನಿಶ್ಚಯೋ ಯೇಷಾಂ ತ ಆಸುರನಿಶ್ಚಯಾಃ । ದೇವಾಸ್ತು ಸಾತ್ತ್ವಿಕಾಃ ಪ್ರೋಕ್ತಾ ದೈತ್ಯಾ ರಾಜಸತಾಮಸಾ ಇತಿ ಹ್ಯಾಗ್ನಿವೇಶ್ಯಶ್ರುತಿಃ ‖೬,೭‖

ಅ ‖ (೧) ಶ್ರೀಪರಮಾತ್ಮನನ್ನು ಕರ್ಶನ ಮಾಡುವುದೆಂದರೆ ಶ್ರೀಪರಮಾತ್ಮನು ಅಲ್ಪ ಗುಣಗಳುಳ್ಳವನು, ಗುಣಪರಿಪೂರ್ಣನಲ್ಲ, ಎಂದೂ ಮತ್ತು ಶ್ರೀಹರಿಯು ಜೀವರೂಪನು ಎಂದೂ ತಿಳಿದುಕೊಳ್ಳುವುದೇ. (೨) (ಹೀಗೆಯೇ ಅರ್ಥವನ್ನು ಮಾಡಬೇಕೆಂಬುವಲ್ಲಿ ಶ್ರುತಿಸಮ್ಮತಿಯನ್ನು ಹೇಳುತ್ತಾರೆ.) ಯಾವನು ಬ್ರಹ್ಮಾದಿಗಳಿಂದುತ್ತಮನೂ ಲಕ್ಷ್ಮೀಪತಿಯೂ ಗುಣಪರಿಪೂರ್ಣನೂ ಆದ ಆ ಪುರುಷಶಬ್ದವಾಚ್ಯನಾದ ಶ್ರೀಪರಮಾತ್ಮನಿಗೆ ಉತ್ತಮತ್ವವಿಲ್ಲ ಗುಣಪರಿಪೂರ್ಣತ್ವವೂ ಇಲ್ಲವೆಂದು ಯಾವನು ತಿಳಿಯುತ್ತಾನೋ. ಆತನು ಶ್ರೀಪರಮಾತ್ಮನಿಗೆ ಅಲ್ಪ ಗುಣತ್ವವನ್ನು ಹೇಳುವುದರಿಂದ ಕರ್ಶಕನೆಂದೂ ಅತಿ ಪಾಪಿಷ್ಠನು ಎಂದೂ ಅನಿಸಿಕೊಳ್ಳಲ್ಪಡುತ್ತಾನೆಂದು ಅನಭಿಮ್ಲಾನ ಶ್ರುತಿಯು. (೩) ಅಸುರ ಸಂಬಂಧಿಯಾದ ಶ್ರದ್ಧೆಯು ಯಾರಿಗೆ ಇದೆಯೋ, ಅವರು ಅಸುರ ನಿಶ್ಚಯವುಳ್ಳವರು (ತಾಮಸನಿಶ್ಚಯಾನ್ ಎಂದು ಹೇಳಬೇಕಿತ್ತು ಆಸುರನಿಶ್ಚಯಾನ್ ಎಂದು ಹೇಳಿದ್ದು ಹೇಗೆಂದರೆ) ದೇವರ್ಯಾಯ ಪದ

ಗಳಿಂದ ಸಾತ್ವಿಕರೆಲ್ಲರೂ, ದೈತ್ಯಪರ್ಯಾಯ ಪದಗಳಿಂದ ರಾಜಸ ತಾಮಸರೂ ಹೇಳಲ್ಪಡುತ್ತಾರೆ, ಎಂದು ಅಗ್ನಿ ವೇಶ್ಯಶ್ರುತಿಯು. ॥ ೬, ೭ ॥

ಪೀ—ಈಗ ಮೂರು ಶ್ಲೋಕಗಳಿಂದ ಸಾತ್ವಿಕ, ರಾಜಸ, ತಾಮಸ ಆಹಾರಗಳ ಭೇದವನ್ನು ಹೇಳುತ್ತಾರೆ—

ಗೀ ॥ ಆಯುಸ್ಸತ್ತ್ವಬಲಾರೋಗ್ಯಸುಖಪ್ರೀತಿವಿವರ್ಧನಾಃ ।
ರಸ್ಯಾಃ ಸ್ನಿಗ್ಧಾಃ ಸ್ಥಿರಾ ಹೃದ್ಯಾ ಆಹಾರಾಃ ಸಾತ್ತ್ವಿಕಪ್ರಿಯಾಃ ॥ ೮ ॥

ಅ ॥ ಆಯುಃ....ವಿವರ್ಧನಾಃ=ಆಯುಃ=(ಆಯುಷ್ಯವು) ಜೀವನವೂ, ಸತ್ವ=ಸಾತ್ವಿಕ ವಸ್ತುವಿನ ಸೇವನೆಯಿಂದ ಆಗುವ ಚಿತ್ತಶುದ್ಧಿಯಿಂದುಂಟಾಗುವ ಸಾಧುತನವೂ, ಬಲ=ಶಕ್ತಿಯೂ, ಆರೋಗ್ಯ=ರೋಗವಿಲ್ಲದಿರೋಣ, ಸುಖ=ಒಮ್ಮೆ ಸೇವಿಸಿದರೂ ಬಹುಕಾಲದವರೆಗೆ ಇರುವ ಸಂತೋಷವೂ, ಪ್ರೀತಿ=ಆ ವಸ್ತುವನ್ನು ಸೇವಿಸುವ ಕಾಲದಲ್ಲಿ ಮಾತ್ರ ಇರುವ ಸಂತೋಷವೂ, ಇವುಗಳನ್ನು ವಿವರ್ಧನಾಃ=ವಿಶೇಷವಾಗಿ ವೃದ್ಧಿಗೊಳಿಸುವ, ರಸ್ಯಾಃ=ರಸಯುಕ್ತಗಳಾದ, ಸ್ನಿಗ್ಧಾಃ=ಸ್ನೇಹವಿರುವ, ಸ್ಥಿರಾಃ=ಸೇವಿಸಿದ್ರಿಂದ ಬಹುಕಾಲದವರೆಗೂ ಗುಣಗಳನ್ನು ಕೊಡುವ, ಆಜ್ಯ ಮೊದಲಾದವುಗಳು, ಹೃದ್ಯಾಃ=ಒಮ್ಮೆ ಸೇವಿಸಿದೊಡನೆ ಇನ್ನೂ ಇನ್ನೂ ಸೇವಿಸೋಣ ಎಂತ, ಮನೋರಂಜಕಗಳಾದ, ಆಹಾರಾಃ=ಇಂತಹ ಆಹಾರಗಳೆಲ್ಲವೂ, ಸಾತ್ವಿಕಪ್ರಿಯಾಃ=ಸತ್ವಗುಣವಿರುವವರಿಗೆ ಪ್ರೀತಿವಿಷಯಗಳು ॥ ೮ ॥

ಗೀ ॥ ಕಟ್ವಾಮ್ಲಲವಣಾತ್ಯುಷ್ಣತೀಕ್ಷ್ಣರೂಕ್ಷವಿದಾಹಿನಃ ।
ಆಹಾರಾ ರಾಜಸಸ್ಯೇಷ್ಟಾ ದುಃಖಶೋಕಾಮಯಪ್ರದಾಃ ॥ ೯ ॥

ಅ ॥ ಕಟ್ವಾಮ್ಲ....ವಿದಾಹಿನಃ=ಕಟು=ಅತಿಖಾರವಾದ ಮೆಣಸು ಮೊದಲಾದುದು, ಆಮ್ಲ=ಅತ್ಯಂತ ಹುಳಿಯಾದ ಜಂಬೀರ ರಸ ಮೊದಲಾದುದು, ಲವಣ=ಉಪ್ಪು, ಅತ್ಯುಷ್ಣ=ಬಹಳ ಸುಡುವ, ತೀಕ್ಷ್ಣ=ಅತಿ ತೀಕ್ಷ್ಣವಾದ ಸಾಸುವೆ ಮೊದಲಾದುದು, ರೂಕ್ಷ=ಸ್ವತಃ ಯಾವ ರಸವೂ ಇಲ್ಲದಿರುವುದು, ವಿದಾಹಿನಃ=ವಿಶೇಷತಃ ಸಂತಾಪವನ್ನುಂಟುಮಾಡುವ, ಸಾಸುವೆ, ಹಿಂಗು, ಶುಂಠಿ ಮೊದಲಾದ, ಆಹಾರಾಃ=ಈ ಆಹಾರ ಪದಾರ್ಥಗಳು, ದುಃಖಶೋಕಾಮಯಪ್ರದಾಃ=ಉಣ್ಣುವ ಕಾಲದಲ್ಲಿ ದುಃಖವನ್ನೂ, ಆ ಮೇಲೆ ಮನಸ್ಸಿನಲ್ಲಿ ಖೇದವನ್ನೂ, ರೋಗವನ್ನೂ, ಕೊಡುವುದಾದರೆ, ರಾಜಸಸ್ಯ=ರಾಜಸ ಸ್ವಭಾವವುಳ್ಳ ಪುರುಷನಿಗೆ, ಇಷ್ಟಾಃ=ಪ್ರೀತಿ ವಿಷಯಗಳಾದವುಗಳು. (ಆಕಟ್ವಾದಿ ಆಹಾರಗಳೂ ದುಃಖ ರೋಗಾದಿಗಳನ್ನು ಕೊಡದೆ ಆರೋಗ್ಯವನ್ನುಂಟು ಮಾಡಿದರೆ ಸಾತ್ವಿಕಗಳೆಂದೇ ತಿಳಿಯಬೇಕು.) ॥ ೯ ॥

ಗೀ ॥ ಯಾತಯಾಮಂ ಗತರಸಂ ಪೂತಿಪರ್ಯುಷಿತಂ ಚ ಯತ್ ।
ಉಚ್ಛಿಷ್ಟಮಪಿ ಚಾಮೇಧ್ಯಂ ಭೋಜನಂ ತಾಮಸಪ್ರಿಯಂ ॥ ೧೦ ॥

ಅ ॥ ಯತ್ ಭೋಜನಂ=ಯಾವ ಭೋಜ್ಯವಾದ ವಸ್ತುವು, ಯಾತಯಾಮಂ=ಅಡಿಗೆ ಮಾಡಿದ ಮೇಲೆ ಒಂದು ಜಾವ ಮೀರಿದ್ದು, ಗತರಸಂ=ಮೊದಲು ಒಳ್ಳೇ ರಸವಿದ್ದುದಾಗಿ ಆ ಮೇಲೆ ಕೆಟ್ಟು ಹೋಗಿಯದೊ, (ಸ್ವಾದುತ್ವಾದಿಗಳು ಇಲ್ಲದಿದ್ದುದು) ಪೂತಿ=ಹಳಸು ಮೊದಲಾದ ದುರ್ಗಂಧವುಳ್ಳದ್ದೋ,

ಪರ್ಯುಷಿತಂ ಚ=ಹಿಂದಿನ ದಿನದಲ್ಲಿ ಪಾಕಮಾಡಿದ್ದರಿಂದ ತಂಗಳಾದುದೋ, ಅಪಿ=ಮತ್ತು, ಉಚ್ಛಿಷ್ಟಂ=ಮತ್ತೊಬ್ಬನು ಉಂಡು ಉಳಿದಿದು ಎಂಜಲಾದುದು, ಅಮೇಧ್ಯಂ=ಕ್ರಿಮಿ ಕೀಟಾದಿಗಳಿಂದ ಅಶುಚಿಯಾದುದೋ, (ಅಂತಹ ಅಪವಿತ್ರವಾದ ಭೋಜ್ಯವಸ್ತುವು) ತಾಮಸಪ್ರಿಯಂ=ತಾಮಸ ಸ್ವಭಾವವುಳ್ಳ ಜನರಿಗೆ ಪ್ರಿಯವಾದುದು. ॥ ೧೦ ॥

ಪೀ—ಯಜ್ಞವು ಮೂರು ವಿಧವಾಗಿರುವುದರಿಂದ ಸಾತ್ವಿಕಾದಿಗಳ ಭೇದವನ್ನು ಹೇಳುತ್ತಾರೆ—

ಗೀ ॥ ಅಫಲಾಕಾಂಕ್ಷಿಭಿರ್ಯಜ್ಞೋ ವಿಧಿದೃಷ್ಟೋ ಯ ಇಜ್ಯತೇ ।
ಯಷ್ಟವ್ಯಮೇವೇತಿ ಮನಃ ಸಮಾಧಾಯ ಸ ಸಾತ್ತ್ವಿಕಃ ॥ ೧೧ ॥

ಅ ॥ ಅಫಲಾಕಾಂಕ್ಷಿಭಿಃ=ಯಾವದೊಂದು ಫಲವನ್ನು ಅಪೇಕ್ಷಿಸದಿರುವವರಿಂದ, ಯಃ ಯಜ್ಞಃ=ಯಾವ ಯಜ್ಞವು, ವಿಧಿದೃಷ್ಟಃ=ವಿಧಾಯಕ ಶಾಸ್ತ್ರಜ್ಞಾನ ಪೂರ್ವಕವಾಗಿ, (ಮಂತ್ರ ಕ್ರಿಯಾದಿಗಳ ಲೋಪವಿಲ್ಲದೆ) ಯಷ್ಟವ್ಯಮೇವೇತಿ=ಶಾಸ್ತ್ರಗಳಲ್ಲಿ ಅವಶ್ಯವಾಗಿ ಕರ್ತವ್ಯವೇ ಎಂದು ಹೇಳಿದುದರಿಂದ ಅವಶ್ಯವಾಗಿ ಮಾಡತಕ್ಕುದೇ ಎಂದು, ಮನಃ=ಮನಸ್ಸನ್ನು. ಸಮಾಧಾಯ=ಏಕಾಗ್ರತೆಯನ್ನು ಮಾಡಿ ಇಜ್ಯತೇ=(ಸದ್ದ್ರವ್ಯಾದಿಗಳಿಂದ ಇದು ಶ್ರೀಪರಮಾತ್ಮನ ಆರಾಧನವೇ ಎಂದು ತಿಳಿದು) ಮಾಡಲ್ಪಡುತ್ತದೋ, ಸಃ=ಶಮದಮಾದಿಗುಣಗಳಿಂದ ಸಂಪನ್ನನಾಗಿ ಮಾಡುವ ಆ ಯಜ್ಞವು, ಸಾತ್ವಿಕಃ=ಸಾತ್ವಿಕ ಯಜ್ಞವು. (ಎಂದು ಅನಿಸಿಕೊಳ್ಳುತ್ತದೆ) ॥ ೧೧ ॥

ಗೀ ॥ ಅಭಿಸಂಧಾಯ ತು ಫಲಂ ದಂಭಾರ್ಥಮಪಿ ಚೈವ ಯತ್ ।
ಇಜ್ಯತೇ ಭರತಶ್ರೇಷ್ಠ ತಂ ಯಜ್ಞಂ ವಿದ್ಧಿ ರಾಜಸಂ ॥ ೧೨ ॥

ಅ ॥ ಭರತಶ್ರೇಷ್ಠ=ಅರ್ಜುನನೇ, ಫಲಂ=ಫಲವನ್ನು, ಅಭಿಸಂಧಾಯ ತು ಏವ=ಇಚ್ಛಿಸಿಕೊಂಡೇ (ಅಂದರೆ ನನಗೆ ಮಹಾಫಲವು ಸಿಗಲಿ, ಎಂದು ಇಚ್ಛಿಸುವವನಾಗಿಯೇ) ದಂಭಾರ್ಥಮಪಿ=ಲೋಕದಲ್ಲಿ ನಾನು ಮಹಾ ಪ್ರಖ್ಯಾತಿಯನ್ನು ಪಡಿಯುವೆನೆಂದು ತನಗೆ ಮಹತ್ತ್ವವನ್ನು ತೋರಿಸುವುದಕ್ಕಾಗಿಯೇ, ಯತ್ ಇಜ್ಯತೇ=ಯಾವ ಯಜ್ಞವು ಮಾಡಲ್ಪಡುತ್ತದೋ, ತಂ ಯಜ್ಞಂ=ಆ ಯಜ್ಞವನ್ನು, ರಾಜಸಂ=ರಾಜಸ ಯಜ್ಞವನ್ನಾಗಿ. ವಿದ್ಧಿ=ತಿಳಿದುಕೊಳ್ಳು ॥ ೧೨ ॥

ಗೀ ॥ ವಿಧಿಹೀನಮಸೃಷ್ಟಾನ್ನಂ ಮಂತ್ರಹೀನಮದಕ್ಷಿಣಂ ।
ಶ್ರದ್ಧಾವಿರಹಿತಂ ಯಜ್ಞಂ ತಾಮಸಂ ಪರಿಚಕ್ಷತೇ ॥ ೧೩ ॥

ಅ ॥ ವಿಧಿಹೀನಂ=ಶಾಸ್ತ್ರಗಳಲ್ಲಿ ಹೇಳಿದ ಪ್ರಕಾರ ಮಾಡದೆ ವಿರುದ್ಧವಾಗಿ ಮಾಡತಕ್ಕ, ಅಸೃಷ್ಟಾನ್ನಂ=ಬ್ರಾಹ್ಮಣಸಂತರ್ಪಣಾದಿರೂಪವಾದ ಅನ್ನದಾನವಿಲ್ಲದ, ಮಂತ್ರಹೀನಂ=ಯಾವ ಯಾವ ದೇವತೆಗಳಿಗೆ ಯಾವ ಯಾವ ಮಂತ್ರಗಳಿಂದ ಹೋಮಾದಿಗಳನ್ನು ಮಾಡಬೇಕೋ ಅಂತಹ ಮಂತ್ರಗಳಿಲ್ಲದ, ಅದಕ್ಷಿಣಂ=ದಾನದಕ್ಷಿಣಾದಿಗಳಿಲ್ಲದಿರುವ, ಶ್ರದ್ಧಾವಿರಹಿತಂ=ಆಸ್ತಿಕ್ಯಬುದ್ಧಿಯಿಲ್ಲದ ಪುರುಷನಿಂದ ಮಾಡಲ್ಪಟ್ಟ, ಯಜ್ಞಂ=ಯಜ್ಞವನ್ನು, ತಾಮಸಂ=ತಾಮಸಯಜ್ಞವನ್ನಾಗಿ, ಪರಿಚಕ್ಷತೇ=(ಜ್ಞಾನಿಗಳು) ಹೇಳುತ್ತಾರೆ ॥ ೧೩ ॥

ಟೀ—ಹಿಂದೆ ಪ್ರತಿಜ್ಞಾ ಮಾಡಿದ ತಪಸ್ಸಿನ ಪ್ರಭೇದದಿಂದ ಸಾತ್ವಿಕಾದಿ ಭೇದವನ್ನು ತಿಳಿಸುವುದಕ್ಕಾಗಿ ಶರೀರ. ವಾಕ್, ಮನಸ್ಸು ಈ ಮೂರು ಪ್ರಭೇದದಿಂದ ತಪಸ್ಸು ಮೂರು ವಿಧವೆಂದು ಹೇಳುತ್ತಾ ಪ್ರಥಮತಃ ಶಾರೀರಕ ತಪಸ್ಸನ್ನು ಹೇಳುತ್ತಾರೆ—

ಗೀ ॥ ದೇವದ್ವಿಜಗುರುಪ್ರಾಜ್ಞಪೂಜನಂ ಶೌಚಮಾರ್ಜವಂ ।
ಬ್ರಹ್ಮಚರ್ಯಮಹಿಂಸಾ ಚ ಶಾರೀರಂ ತಪ ಉಚ್ಯತೇ ॥ ೧೪ ॥

ಅ ॥ ದೇವದ್ವಿಜಗುರುಪ್ರಾಜ್ಞಪೂಜನಂ=ದೇವತೆಗಳು, ಬ್ರಾಹ್ಮಣರು, ಗುರುಗಳು, ತತ್ವಜ್ಞಾನಿಗಳು, ಇವರನ್ನು ಯಥಾಯೋಗ್ಯವಾಗಿ ಪೂಜಿಸುವುದು, ಶೌಚಂ=ಬಾಹ್ಯಾಭ್ಯಂತರ ಶುದ್ಧಿಯು, ಅಂದರೆ ಸ್ನಾನಾದಿರೂಪವಾದ ಬಾಹ್ಯಶುದ್ಧಿಯೂ, ಮನೋನೈರ್ಮಲ್ಯರೂಪ ಆಂತರಶುದ್ಧಿಯೂ, ಆರ್ಜವಂ=ಮನೋವಾಕ್ಕಾಯ ಕರ್ಮಗಳಲ್ಲಿ ವ್ಯತ್ಯಾಸವಿಲ್ಲದೆ ಒಂದೇ ರೀತಿಯಾಗಿರುವಿಕೆ, ಬ್ರಹ್ಮಚರ್ಯಂ=ಊರ್ಧ್ವರೇತಸ್ಕನಾಗಿ ಇರುವುದು, ಅಹಿಂಸಾ ಚ=ಪರರಿಗೆ ಹಿಂಸೆಯನ್ನುಂಟುಮಾಡದಿರುವುದು, (ಇವೆಲ್ಲವೂ) ಶಾರೀರಂ ತಪಃ=ಶರೀರ ಪ್ರಯಾಸದಿಂದ ಮಾಡಲ್ಪಡುವುದರಿಂದ ಶರೀರಸಂಬಂಧಿಯಾದ ತಪಸ್ಸೆಂದೂ, ಉಚ್ಯತೇ=ಹೇಳಲ್ಪಡುತ್ತದೆ ॥ ೧೪ ॥

ಟೀ—ವಾಚನಿಕ ತಪಸ್ಸನ್ನು ಹೇಳುತ್ತಾರೆ—

ಗೀ ॥ ಅನುದ್ವೇಗಕರಂ ವಾಕ್ಯಂ ಸತ್ಯಂ ಪ್ರಿಯಹಿತಂ ಚ ಯತ್ ।
ಸ್ವಾಧ್ಯಾಯಾಭ್ಯಸನಂ ಚೈವ ವಾಙ್ಮಯಂ ತಪ ಉಚ್ಯತೇ ॥ ೧೫ ॥

ಅ ॥ ಅನುದ್ವೇಗಕರಂ=ಇತರರಿಗೆ ಕ್ಷೋಭೆಯನ್ನೂ ಭಯವನ್ನೂ ದುಃಖವನ್ನೂ ಹುಟ್ಟಿಸದಿರುವ, ಸತ್ಯಂ=ಯಥಾರ್ಥವಾದ, ಪ್ರಿಯಹಿತಂ ಚ=ಪ್ರಿಯ-ಕೇಳುವ ಕಾಲದಲ್ಲಿ ಮತ್ತು ಮತ್ತು ಕೇಳಬೇಕೆಂಬುವ ಇಚ್ಛೆಯನ್ನುಂಟುಮಾಡುವ, ಹಿತಂಚ=ಕೇಳಿದ ಮೇಲೆ ಕಡೆಗೂ ಬಹುಕಾಲಿಕ ಸುಖವನ್ನೇ ಉಂಟುಮಾಡುತ್ತಿರುವುದೂ, ಯತ್ ವಾಕ್ಯಂ=ಇಂತಹುದು ಯಾವುದು ವಾಕ್ಯವಿದೆಯೋ, ಸ್ವಾಧ್ಯಾಯಾಭ್ಯಸನಂ ಚ=ಮತ್ತು ಮತ್ತು ವೇದಪಾರಾಯಣಾದಿಗಳು ಯಾವುವು ಇವೆಯೋ. (ಅವು ಕೂಡ) ವಾಙ್ಮಯಂ ತಪ ಏವ=ವಾಗಾತ್ಮಕವಾದ ತಪಸ್ಸು ಎಂದೇ, ಉಚ್ಯತೇ=ಹೇಳಲ್ಪಡುತ್ತದೆ ॥ ೧೫ ॥

ಟೀ—೮ನೇ ಶ್ಲೋಕದಲ್ಲಿದ್ದ ಪ್ರೀತಿ, ಹೃದ್ಯಾಃ ಈ ಶಬ್ದಗಳ ಅರ್ಥವನ್ನು ಹೇಳುತ್ತಾರೆ—

ಭಾ ॥ (೧) ಪ್ರೀತಿರಾನಂತರಿಕಾ । ಹೃದ್ಯತ್ವಂ ದರ್ಶನೇ ॥ (೨) ಸ್ಥಿರಾಶ್ಚ ನ ತದೈವ ಪಕ್ವಾ ಭವಂತಿ । ತಥಾ ಹ್ಯಾಜ್ಯಾದಯಃ ॥ ೮—೧೫ ॥

ಅ ॥ (೧) ಪ್ರೀತಿಃ=ಉಪಭೋಗಿಸಿದ ಕೂಡಲೇ ಉಂಟಾಗುವ ಸುಖವು. ಹೃದ್ಯಾಃ=ಅನುಭವಿಸುವ ಕಾಲದಲ್ಲಿಯೂ ಕಾಲಾಂತರದಲ್ಲಿಯೂ ಮನೋರಂಜಕಗಳಾದ ವಸ್ತುಗಳು (೨) (ಕ್ಷಣಿಕ ಆಹಾರಗಳೇ ಇಲ್ಲದಿರುವುದರಿಂದ ಸ್ಥಿರಾಃ ಎಂದು ವಿಶೇಷಣವು ಏತಕ್ಕೆ? ಎಂದರೆ—) ಯಾವ ಆಹಾರಗಳು ಸೇವಿಸುವಕಾಲದಲ್ಲಿಯೇ ಪಕ್ವಗಳಾಗದೆ ಆ ಮೇಲೆಯೂ ಬಹುಕಾಲದಲ್ಲಿ ಶರೀರಕ್ಕೆ ಪುಷ್ಟ್ಯಾದಿಗಳನ್ನು ಕೊಡತಕ್ಕವುಗಳೋ, ಅಂತಹ ಆಜ್ಯಮೊದಲಾದ ಪದಾರ್ಥಗಳು ಸ್ಥಿರಾಃ ಎಂದು ಹೇಳಲ್ಪಡುತ್ತವೆ.॥ ೮ ೧೫ ॥

ಪೀ—ಮಾನಸಿಕ ತಪಸ್ಸನ್ನು ಹೇಳುತ್ತಾರೆ—

ಗೀ || ಮನಃಪ್ರಸಾದಃ ಸೌಮ್ಯತ್ವಂ ಮೌನಮಾತ್ಮವಿನಿಗ್ರಹಃ |
ಭಾವಸಂಶುದ್ಧಿರಿತ್ಯೇತತ್ತಪೋ ಮಾನಸಮುಚ್ಯತೇ || ೧೬ ||

ಅ || ಮನಃಪ್ರಸಾದಃ=ಪ್ರಯತ್ನ ಪಡದೇನೇ ಸ್ವತಏವ ವಿಷಯಗಳ ಕಡೆಗೆ ಮನಸ್ಸು ಹೋಗದಿರುವುದು (ಅಥವಾ ಕ್ರೋಧಾದಿಗಳಿಂದ ಕಲುಷಿತವಾಗದ ಮನಸ್ಸು,) ಸೌಮ್ಯತ್ವಂ=ಕಾರ್ಯವಿಲ್ಲದಿರುವುದು, ಮೌನಂ=ಸರ್ವಥಾ ಭಗವದ್ವಿಷಯಕ ಧ್ಯಾನವನ್ನು ಮಾಡುತ್ತಿರುವುದು, ಅಥವಾ ಸರ್ವದಾ ಶಾಸ್ತ್ರಾರ್ಥ ವಿಚಾರವು, ಆತ್ಮ ವಿನಿಗ್ರಹಃ=ಶ್ರೀಪರಮಾತ್ಮನಲ್ಲಿಯೇ ಸರ್ವದಾ ಮನಸ್ಸನ್ನು ವಿಶೇಷತಃ ಇರಿಸೋಣ, ಭಾವಸಂಶುದ್ಧಿಃ=ಅಂತಃಕರಣಶುದ್ಧಿಯು, (ಅನೇಕ ವಿಷಯಗಳಲ್ಲಿ ನಾನಾವಿಧಗಳಾದ ಇಚ್ಛೆಯಿಲ್ಲದಿರುವುದು) ಇತ್ಯೇತತ್=ಇವೆಲ್ಲವೂ, ಮಾನಸಂ ತಪಃ=ಮಾನಸ ತಪಸ್ಸೆಂದು, ಉಚ್ಯತೇ=ಹೇಳಲ್ಪಡುತ್ತದೆ || ೧೬ ||

ಪೀ—ಸಾತ್ವಿಕ ಮೊದಲಾದ ತಪಸ್ಸುಗಳ ಭೇದದಿಂದ ಸಾತ್ವಿಕ ಮೊದಲಾದ ಜೀವರ ಭೇದವನ್ನು ೩ ಶ್ಲೋಕಗಳಿಂದ ಹೇಳುತ್ತಾರೆ—

ಗೀ || ಶ್ರದ್ಧಯಾ ಪರಯಾ ತಪ್ತಂ ತಪಸ್ತತ್ತ್ರಿವಿಧಂ ನರೈಃ |
ಅಫಲಾಕಾಂಕ್ಷಿಭಿರ್ಯುಕ್ತೈಃ ಸಾತ್ತ್ವಿಕಂ ಪರಿಚಕ್ಷತೇ || ೧೭ ||

ಅ || ನರೈಃ=ಮನುಷ್ಯರಿಂದ, ತಪ್ತಂ—ಮಾಡಲ್ಪಟ್ಟ, ತಪಃ=ತಪಸ್ಸು, (ಯಾವುದಿದೆಯೋ.) ತತ್=ಅದು, ತ್ರಿವಿಧಂ=ಸಾತ್ವಿಕ, ರಾಜಸ, ತಾಮಸ ಎಂದು ಮೂರು ವಿಧವು. ಅಫಲಾಕಾಂಕ್ಷಿಭಿಃ=ಭಗವಂತನ ಪ್ರೀತಿವ್ಯತಿರಿಕ್ತವಾದ ಫಲೇಚ್ಛೆಯನ್ನು ತೊರೆದಿರುವ, ಯುಕ್ತೈಃ=ಭಗವಂತನಲ್ಲಿ ಅರ್ಪಣಾದಿ ರೂಪವಾದ ಯೋಗದಿಂದೊಡಗೂಡಿದ ಜನರಿಂದ ಪರಯಾ=ಅತ್ಯುತ್ಕೃಷ್ಟವಾದ, ಶ್ರದ್ಧಯಾ=ಆಸ್ತಿಕ್ಯ ಬುದ್ಧಿಯಿಂದ, ತಪ್ತಂ=ಮಾಡಲ್ಪಟ್ಟ, ತಪಃ=ತಪಸ್ಸನ್ನು, ಸಾತ್ವಿಕಂ=ಸಾತ್ವಿಕವನ್ನಾಗಿ, ಪರಿಚಕ್ಷತೇ=ಹೇಳುತ್ತಾರೆ, (ಹಾಗೆ ತಪಸ್ಸು ಮಾಡುವವನು ಸಾತ್ವಿಕನು) || ೧೭ ||

ಗೀ || ಸತ್ಕಾರಮಾನಪೂಜಾರ್ಥಂ ತಪೋ ದಂಭೇನ ಚೈವ ಯತ್ |
ಕ್ರಿಯತೇ ತದಿಹ ಪ್ರೋಕ್ತಂ ರಾಜಸಂ ಚಲಮಧ್ರುವಂ || ೧೮ ||

ಅ || ಸತ್ಕಾರಮಾನ ಪೂಜಾರ್ಥಂ=ಮನಸ್ಸಿನಿಂದ ಮಾಡತಕ್ಕ ಆದರವೂ, ಮಾತುಗಳಿಂದ ಹೊಗಳುವುದೂ, ಶರೀರದಿಂದ ನಮಸ್ಕಾರಾದಿಗಳಿಂದ ಪೂಜಿಸುವುದೂ ಇವುಗಳಿಗಾಗಿ, ದಂಭೇನ ಚ=ತನಗೆ ಮಹತ್ವವನ್ನು ತೋರಿಸುವ ನಿಮಿತ್ತವಾಗಿಯೇ, ಯತ್ ತಪಃ=ಯಾವ ತಪಸ್ಸು, ಇಹ=ಈ ಲೋಕದಲ್ಲಿ, ಕ್ರಿಯತೇ=ಮಾಡಲ್ಪಡುತ್ತದೋ, ತತ್=ಆ ತಪಸ್ಸು, ರಾಜಸಂ=ರಾಜಸ ತಪಸ್ಸೆಂದೂ, ಪ್ರೋಕ್ತಂ=ಹೇಳಲ್ಪಡುತ್ತದೆ ತತ್=ಆ ತಪಸ್ಸು (ನಿತ್ಯ ಸುಖವನ್ನು ಕೊಡತಕ್ಕದಲ್ಲ, ಮತ್ತೆ) ಚಲಂ=ಅಲ್ಪಕಾಲಿಕ ಸುಖಾದಿ ಫಲವನ್ನು ಕೊಡತಕ್ಕುದು. ಅಧ್ರುವಂ=ನಾಶಹೊಂದತಕ್ಕುದು (ಅಂತಹ ತಪಸ್ವಿಯು ರಾಜಸನು) || ೧೮ ||

ಪೀ—ತಾಮಸ ತಪಸ್ಸನ್ನು ಹೇಳುತ್ತಾನೆ—

ಗೀ || ಮೂಢಗ್ರಾಹೇಣಾತ್ಮನೋ ಯತ್ಪೀಡಯಾ ಕ್ರಿಯತೇ ತಪಃ |
ಪರಸ್ಯೋತ್ಸಾದನಾರ್ಥಂ ವಾ ತತ್ತಾಮಸಮುದಾಹೃತಂ || ೧೯ ||

ಅ || ಮೂಢಗ್ರಾಹೇಣ=ಅವಿವೇಕದಿಂದುಂಟಾದ ದುರಾಗ್ರಹದಿಂದ, ಆತ್ಮನಃ=ತನ್ನ ದೇಹಕ್ಕೆ, ಪೀಡಯಾ=ದುಃಖಾದಿರೂಪವಾದ ಪೀಡೆಯನ್ನುಂಟುಮಾಡಿಕೊಂಡು, ವಾ=ಅಥವಾ, ಪರಸ್ಯ=ಶತ್ರುವನ್ನ, ಉತ್ಸಾದನಾರ್ಥಂ=ನಾಶಗೊಳಿಸುವುದಕ್ಕಾಗಿ, ಯತ್ತಪಃ=ಯಾವ ತಪಸ್ಸು, ಕ್ರಿಯತೇ=ಮಾಡಲ್ಪಡುತ್ತದೋ, ತತ್=ಆ ತಪಸ್ಸು, ತಾಮಸಂ=ತಾಮಸ ತಪಸ್ಸೆಂದು, ಉದಾಹೃತಂ=ಹೇಳಲ್ಪಡುತ್ತದೆ. (ಹಾಗೆ ತಪಸ್ಸು ಮಾಡುವವನು ತಾಮಸ ತಪಸ್ವಿಯು.) || ೧೯ ||

ಪೀ—ಹಿಂದೆ ಪ್ರತಿಜ್ಞಾ ಮಾಡಿದ ಪ್ರಕಾರ ದಾನವು ಮೂರು ವಿಧವೆಂದು ಹೇಳಿ ಆದಾನಭೇದದಿಂದ ಸಾತ್ವಿಕಾದಿಗಳ ಭೇವವನ್ನು ಮೂರು ಶ್ಲೋಕಗಳಿಂದ ಹೇಳುವರು—

ಗೀ || ದಾತವ್ಯಮಿತಿ ಯದ್ದಾನಂ ದೀಯತೇಽನುಪಕಾರಿಣೇ |
ದೇಶೇ ಕಾಲೇ ಚ ಪಾತ್ರೇ ಚ ತದ್ದಾನಂ ಸಾತ್ತ್ವಿಕಂ ಸ್ಮೃತಂ || ೨೦ ||

ಅ || ದಾತವ್ಯಮಿತಿ ಯದ್ದಾನಂ=ಅವಶ್ಯವಾಗಿ ಸತ್ಪಾತ್ರದಲ್ಲಿ ದಾನಮಾಡತಕ್ಕುದೆಂಬುವ ಆಸ್ತಿಕ್ಯ. ಬುದ್ಧಿಯಿಂದ ಕೊಡಲ್ಪಡತಕ್ಕ ಯಾವ ವಸ್ತುವು, ದೇಶೇ=ಪುಣ್ಯಕ್ಷೇತ್ರದಲ್ಲಿ, ಕಾಲೇ=ಪುಣ್ಯಕಾಲದಲ್ಲಿ ಅನುಪಕಾರಿಣೇ=ತನಗೆ ಉಪಕಾರವನ್ನು ಮಾಡದಿರುವ (ಅಂದರೆ ಉಪಕಾರವನ್ನು ಮಾಡಿದವನೆಂದಾಗಲೀ ಮುಂದೆ ಮಾಡಿಯಾನೆಂದಾಗಲೀ ಇಚ್ಛೆ ಮಾಡದೇನೇ) ಪಾತ್ರೇ=ಸದಾಚಾರ ವಿದ್ಯಾದಿಗಳಿಂದ ಕೂಡಿರುವ ಯೋಗ್ಯ ಬ್ರಾಹ್ಮಣನಿಗೋಸ್ಕರ, ದೀಯತೇ=ಕೊಡಲ್ಪಡುತ್ತದೋ, ತದ್ದಾನಂ=ಆ ದಾನವು, ಸಾತ್ವಿಕಂ ಸ್ಮೃತಂ=ಸಾತ್ವಿಕ ದಾನವು ಎಂದು ಹೇಳಲ್ಪಡುತ್ತದೆ. (ಹಾಗೆ ದಾನ ಮಾಡುವವನು ಸಾತ್ವಿಕನು) || ೨೦ ||

ಗೀ || ಯತ್ತು ಪ್ರತ್ಯುಪಕಾರಾರ್ಥಂ ಫಲಮುದ್ದಿಶ್ಯ ವಾ ಪುನಃ |
ದೀಯತೇ ಚ ಪರಿಕ್ಲಿಷ್ಟಂ ತದ್ರಾಜಸಮುದಾಹೃತಂ || ೨೧ ||

ಅ || ಯತ್ತು=ಯಾವದಾನವು, ಪ್ರತ್ಯುಪಕಾರಾರ್ಥಂ=ನಾನು ಇವನಿಗೆ ದಾನಮಾಡಿದರೆ ಆತನು ನನಗೆ ಪ್ರತ್ಯುಪಕಾರವನ್ನು ಮಾಡಿಯಾನು ಎಂದು ಮನಸ್ಸಿನಲ್ಲಿ ಇಟ್ಟುಕೊಂಡು, ಪುನಃ=ಮತ್ತು, ಫಲಂ ಉದ್ದಿಶ್ಯ ವಾ=ಇತರ ಫಲವನ್ನು ಉದ್ದೇಶಮಾಡಿಕೊಂಡೇ, ಪರಿಕ್ಲಿಷ್ಟಂ=ಅನ್ಯಾಯಾರ್ಜಿತವಾದ ದ್ರವ್ಯವು, ದೀಯತೇ ಚ=ಕೊಡಲ್ಪಡುತ್ತದೋ, ತದ್ದಾನಂ=ಆ ದಾನವು, ರಾಜಸಂ ಸ್ಮೃತಂ=ರಾಜಸದಾನವೆಂದು ಹೇಳಲ್ಪಡುತ್ತದೆ (ಹಾಗೆ ದಾನಮಾಡುವವನು ರಾಜಸನು.) || ೨೧ ||

ಗೀ || ಅದೇಶಕಾಲೇ ಯದ್ದಾನಮಪಾತ್ರೇಭ್ಯಶ್ಚ ದೀಯತೇ |
ಅಸತ್ಕೃತಮವಜ್ಞಾತಂ ತತ್ತಾಮಸಮುದಾಹೃತಂ || ೨೨ ||

ಅ || ಅದೇಶಕಾಲೇ=ಶಾಸ್ತ್ರದಲ್ಲಿ ನಿಷಿದ್ಧಗಳಾದ ದೇಶ ಕಾಲಗಳಲ್ಲಿ, ಅಪಾತ್ರೇಭ್ಯಶ್ಚ=ಸದ್ಗುಣ ಲೇಶವೂ ಇಲ್ಲದೆ ದುರ್ಗುಣಗಳೇ ಇರುವವರಿಗೆ, ಅಸತ್ಕೃತಂ=ಕಾಯಿಕ ವಾಚನಿಕ ಮಾನಸಿಕ ನಮಸ್ಕಾರ ಮೊದಲಾದ ಸತ್ಕಾರಗಳಿಲ್ಲದ, ಅವಜ್ಞಾತಂ=ಅವಮಾನ ತಿರಸ್ಕಾರಗಳಿಂದ ಕೂಡಿದ, ಯದ್ದಾನಂ= ಯಾವ ದ್ರವ್ಯದಾನವೂ, ದೀಯತೇ=ಕೊಡಲ್ಪಡುತ್ತದೋ, ತತ್=ಆ ದಾನವು, ತಾಮಸಮಿತಿ= ತಾಮಸ ದಾನವೆಂದು, ಉದಾಹೃತಂ=ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟಿದೆ. (ಹಾಗೆ ದಾನಮಾಡುವವನು ತಾಮಸನು.) || ೨೨ ||

ಟೀ—ಸೌಮ್ಯತ್ವವೆಂದರೆ—ಸರ್ವಾಂಗ ಸೌಷ್ಠವವು, ಅಂದರೆ ಅಂಗಗಳು ಸರಿಯಾಗಿ ಇರುವುದು. ಅದನ್ನು ಮಾನಸ ತಪಸ್ಸೆಂದು ಹೇಳಿದ್ದು ಹೇಗೆ ಎಂದರೆ—

ಭಾ || (೧) ಸೌಮ್ಯತ್ವಮಕ್ರೌರ್ಯಂ | ಅಕ್ರೂರಃ ಸೌಮ್ಯ ಉಚ್ಯತ ಇತ್ಯಭಿಧಾನಂ || (೨) ಮೌನಂ ಮನನಶೀಲತ್ವಂ | ಬಾಲ್ಯಂ ಚ ಪಾಂಡಿತ್ಯಂ ಚ ನಿರ್ವಿದ್ಯಾಥ ಮುನಿರಿತಿ ಹಿ ಶ್ರುತಿಃ || (೩) ಏತೇನ ಹೀದಂ ಸರ್ವಂ ಮತಂ ಯದನೇನ ಹೀದಂ ಸರ್ವಂ ಮತಂ ತಸ್ಮಾನ್ಮುನಿಸ್ತಸ್ಮಾನ್ಮುನಿರಿತ್ಯಾಚಕ್ಷತ ಇತಿ ಭಾಲ್ಲವೇಯಶ್ರುತಿಃ | ಕಥಂ ಚಾನ್ಯಥಾ ಮಾನಸಂ ತಪಃ ಸ್ಯಾತ್ || ೧೬—೨೨ ||

ಅ || (೧) ಸೌಮ್ಯತ್ವವೆಂದರೆ—ಅಕ್ರೌರ್ಯವು. ಕ್ರೂರನಾಗದಿದ್ದವನು ಸೌಮ್ಯನೆನಿಸುತ್ತಾನೆ, ಎಂದು ಅಭಿಧಾನವು (೨) (ಮೌನವೆಂದರೆ—ಮಾತನಾಡದೆ ಇರುವುದು, ಎಂಬುವ ಅನ್ಯಥಾ ಪ್ರತೀತಿಯನ್ನು ಹೋಗಲಾಡಿಸುತ್ತಾರೆ) ಸರ್ವದಾ ಭಗವದ್ವಿಷಯಕ ಶಾಸ್ತ್ರಾದಿಗಳ ಯುಕ್ತ್ಯನುಸಂಧಾನ ರೂಪವಾದ ಮನನಶೀಲತ್ವವು (ಈ ವಿಷಯದಲ್ಲಿ ಪ್ರಮಾಣ ಹೇಳುತ್ತಾರೆ) ಯುಕ್ತಿಸಹಿತ ಜ್ಞಾನವನ್ನೂ ಆಗಮಜನ್ಯ ಜ್ಞಾನವನ್ನೂ ಹೊಂದಿ ಆ ಮೇಲೆ ಧ್ಯಾನಮಾಡುವ ಸ್ವಭಾವವುಳ್ಳವನಾಗುತ್ತಾನೆ. (ಆದಕಾರಣ ಆತನನ್ನು ಮುನಿ ಎಂದು ಹೇಳುತ್ತಾರೆ) ಎಂದು ವೇದಪ್ರಮಾಣವು. (೩) ಈ ಜ್ಞಾನಿಯಿಂದ ಇವೆಲ್ಲವೂ ಮನನ ಮಾಡಲ್ಪಟ್ಟಿದೆ. ಯಾವ ಕಾರಣದಿಂದ ಜ್ಞಾನಿಯಿಂದ ಎಲ್ಲವೂ ಮನನ ಮಾಡಲ್ಪಟ್ಟದೋ, ಆದಕಾರಣ ಮುನಿ ಎಂದು ಹೇಳುತ್ತಾರೆ, ಎಂದು ಭಾಲ್ಲವೇಯ ಶ್ರುತಿಯು. (ಹಿಂದೆ ಹೇಳಿದ ಅರ್ಥವನ್ನು ಅಂಗೀಕರಿಸದಿದ್ದರೆ ಬಾಧಕವನ್ನು ಹೇಳುತ್ತಾರೆ) ವಾಙ್ನಿಯಮವೇ ಮೌನ ಶಬ್ದಾರ್ಥವಾದರೆ ಮೌನವು ಮಾನಸ ತಪಸ್ಸು ಎಂದು ಹೇಳಿದ್ದು ಕೂಡದೆ ಹೋಗುವುದು || ೧೬—೨೨ ||

ಟೀ —ಅಫಲಾಕಾಂಕ್ಷಿಭಿಃ (ಶ್ಲೋ. ೧೭) ಇದು ಮೊದಲಾದ ಶ್ಲೋಕಗಳಿಂದ ಯಜ್ಞ ತಪಸ್ಸು ದಾನ ಇವುಗಳಿಂದ ಸಾತ್ವಿಕತ್ವ ರಾಜಸತ್ವ ತಾಮಸತ್ವಗಳನ್ನುದ್ದೇಶಿಸಿ ಅವುಗಳಿಗೆ ಹೇತುಗಳಾದ ಕೆಲವು ಅಸಾಧಾರಣ ಧರ್ಮಗಳನ್ನು ಹೇಳಿರುತ್ತಾರೆ. ಈಗ ಯಜ್ಞ ದಾನ ತಪಸ್ಸುಗಳ ಸಾಧಾರಣ ಧರ್ಮಗಳನ್ನು ಹೇಳುವ ಉದ್ದಿಶ್ಯ ಪೂರ್ವಿಕರ ಅನೇಕ ಚರಿತ್ರೆಗಳನ್ನು ಅನುವಾದ ಮಾಡುತ್ತಾರೆ—

ಗೀ || ಓಂ ತತ್ಸದಿತಿ ನಿರ್ದೇಶೋ ಬ್ರಹ್ಮಣಸ್ತ್ರಿವಿಧಃ ಸ್ಮೃತಃ |
ಬ್ರಾಹ್ಮಣಾಸ್ತೇನ ವೇದಾಶ್ಚ ಯಜ್ಞಾಶ್ಚ ವಿಹಿತಾಃ ಪುರಾ || ೨೩ ||

ಅ || ಬ್ರಹ್ಮಣಃ=ಪರಬ್ರಹ್ಮನಿಗೆ, ಓಂ=ಬ್ರಹ್ಮಾದಿ ಸಮಸ್ತ ಜಗತ್ತು ಶ್ರೀಪರಮಾತ್ಮನನ್ನು ಆಶ್ರಯಿಸಿಕೊಂಡಿರುವುದರಿಂದ, ಅಥವಾ ಶ್ರೀಪರಮಾತ್ಮನು ಜಗತ್ತಿಗೆ ನಿಯಾಮಕನಾಗಿ ಪ್ರವೇಶಿಸಿಕೊಂಡಿ

ರುವುದರಿಂದ ಓಂ ಎಂದೂ, ತತ್=ಸರ್ವರಿಗೆ ಗೋಚರನಾಗದಿರುವುದರಿಂದ ಅಂದರೆ ವೇದಗಳಿಂದ ಮಾತ್ರ ತಿಳಿಯಲು ಶಕ್ಯನಾಗಿರುವುದರಿಂದ ತತ್ ಎಂದೂ, ಸದಿತಿ=ದೋಷಲೇಶರಹಿತನಾಗಿ ಸರ್ವ ಶುಭ ಗುಣಗಳಿಂದ ಪರಿಪೂರ್ಣನಾಗಿರುವುದರಿಂದ ಸತ್ ಎಂದೂ ಹೀಗೆ, ತ್ರಿವಿಧಃ=ಮೂರು ವಿಧವಾದ ನಿರ್ದೇಶಃ=ಹೆಸರು, ಸ್ಮೃತಃ=ಸ್ಮೃತ್ಯಾದಿಗಳಲ್ಲಿ ಪ್ರಸಿದ್ಧವಾಗಿದೆ ತೇನ=ಆ ಪರಬ್ರಹ್ಮನಿಂದ (ತನ್ನ ಪೂಜಾದಿಗಳಿಂದ ಫಲಪ್ರಾಪ್ತಿಗಾಗಿ) ಪುರಾ=ಸೃಷ್ಟಿಯ ಆದಿಕಾಲದಲ್ಲಿ, ಬ್ರಾಹ್ಮಣಾಃ=ಬ್ರಾಹ್ಮಣರೂ, ವಿಹಿತಾಃ=ಸೃಷ್ಟಿಸಲ್ಪಟ್ಟರುವರು, ವೇದಾಶ್ಚ=ಋಗಾದಿ ವೇದಗಳು, ವಿಹಿತಾಃ=ಅಭಿವ್ಯಕ್ತಗಳಾದವು ಯಜ್ಞಾಶ್ಚ=ಯಾಗ ಮೊದಲಾದವುಗಳೂ, ವಿಹಿತಾಃ=ಸೃಷ್ಟಿಸಲ್ಪಟ್ಟವು. ॥ ೨೩ ॥

ಗೀ ॥ ತಸ್ಮಾದೋಮಿತ್ಯುದಾಹೃತ್ಯ ಯಜ್ಞದಾನತಪಃಕ್ರಿಯಾಃ ।
ಪ್ರವರ್ತಂತೇ ವಿಧಾನೋಕ್ತಾಃ ಸತತಂ ಬ್ರಹ್ಮವಾದಿನಾಂ ॥ ೨೪ ॥

ಅ ॥ ತಸ್ಮಾತ್=ಓಂ ಎಂಬುದು ಭಗವಂತನ ನಾಮಧೇಯವಾದ ಕಾರಣ ಓಮಿತಿ ಉದಾಹೃತ್ಯ=ಓಂ ಎಂದು ಪ್ರಥಮತಃ ಉಚ್ಚಾರಣ ಮಾಡಿಕೊಂಡೇ; ಬ್ರಹ್ಮವಾದಿನಾಂ=ಪರಬ್ರಹ್ಮನೇ ಸರ್ವೋತ್ತಮನೆಂದು ಹೇಳುವ ಜ್ಞಾನಿಗಳ, ವಿಧಾನೋಕ್ತಾಃ=ಋಗಾದಿ ಶಾಸ್ತ್ರಗಳಲ್ಲಿ ಹೇಳಿರುವ, ಯಜ್ಞದಾನತಪಃಕ್ರಿಯಾಃ=ಯಜ್ಞದಾನ ತಪಸ್ಸುಗಳೆಂಬ ಕ್ರಿಯೆಗಳು, ಸತತಂ=ಯಾವಾಗಲೂ, ಪ್ರವರ್ತಂತೇ=ನಡಿಯುವವು.

ವಿ ॥ ಇದರಿಂದ ಓಂ ಎಂಬುದರ ಅರ್ಥವನ್ನು ತಿಳಿದುಕೊಂಡು ಓಂ ಎಂದು ಹೇಳಿ ಶಾಸ್ತ್ರಗಳಲ್ಲಿ ಹೇಳಿದ ಪ್ರಕಾರ ಬ್ರಾಹ್ಮಣರಿಂದ ಕೂಡಿಕೊಂಡು ಯಾಗಾದಿಗಳನ್ನು ಮಾಡುವುದು ಸಾತ್ವಿಕತ್ವದಲ್ಲಿ ಹೇತುವು ಎಂದು ಹೇಳಿದಂತೆ ಆಯಿತು ॥ ೨೪ ॥

ಭಾ ॥ (೧) ಪುನಶ್ಚ ಕರ್ಮಾದೀತಿಕರ್ತವ್ಯತಾವಿಧಾನಾರ್ಥಮರ್ಥವಾದಮಾಹ । ಓಂ ತತ್ಸದಿತ್ಯಾದಿನಾ ॥ (೨) ಪರಸ್ಯ ಬ್ರಹ್ಮಣೋ ಹ್ಯೇತಾನಿ ನಾಮಾನಿ । ಓತಂ ಜಗದ್ಯತ್ರ ಸ್ವಯಂ ಚ ಪೂರ್ಣೋ ವೇದೋಕ್ತರೂಪೋಽನುಪಚಾರತಶ್ಚ । ಸರ್ವೈಃ ಶುಭೈಶ್ಚಾಪಿ ಯುತೋ ನ ಚಾನ್ಯೈರೋಂ ತತ್ಸದಿತ್ಯೇನಮಥೋ ವದಂತೀತಿ ಹ್ಯೃಗ್ವೇದಖಿಲೇಷು । ದ್ವಿತೀಯಪಾದಸ್ತ್ವಚ್ಛಬ್ದಾರ್ಥಃ ॥ (೩) ಸದೇವ ಸೋಮ್ಯೇದಮಗ್ರ ಆಸೀದಿತಿ ಚ ಓಮಿತಿ ಬ್ರಹ್ಮೇತಿ ಚ ॥ (೪) ತೇನ ಬ್ರಹ್ಮಣಾ । ಆತ್ಮಪೂಜಾರ್ಥಂ । ವೇದವಿಧಿವ್ಯಂಜನಂ । ಮಾ ತೂಕ್ತಾ ಪುರಸ್ತಾತ್ ॥ ೨೩, ೨೪ ॥

ಅ ॥ (೧) ಅಫಲಾಕಾಂಕ್ಷಿಭಿಃ ಇತ್ಯಾದಿಗಳಿಂದ ಯಜ್ಞ ದಾನ ತಪಸ್ಸುಗಳು ಸಾತ್ವಿಕ ರಾಜಸ ತಾಮಸಗಳಾಗಲಿಕ್ಕೆ ಹೇತುಗಳಾದ ಅಸಾಧಾರಣ ಧರ್ಮಗಳನ್ನು ಹೇಳಿದ್ದರೂ ತಿರುಗಿ ಸಾಧಾರಣ ಧರ್ಮಗಳನ್ನು ಹೇಳುವ ಉದ್ದಿಶ್ಯ ಯಜ್ಞ ತಪಸ್ಸು ದಾನ ಇವುಗಳನ್ನು ಹೀಗೆಯೇ ಮಾಡಬೇಕೆಂದು ಪ್ರತಿಪಾದಿಸುವುದಕ್ಕಾಗಿ ಹಿಂದಿನವರೂ ಹೀಗೆ ಮಾಡಿದ್ದಾರೆ ಎಂಬುವ ಪುರಾಕಲ್ಪರೂಪ, ಮತ್ತು ಇನ್ನೊಬ್ಬ ಶ್ರೇಷ್ಠ ಪುರುಷನೂ ಈ ಕರ್ಮ ಮಾಡಿದ್ದಾನೆಂದು ಹೇಳುವ ಪರಕೃತಿರೂಪ ಅರ್ಥವಾದವನ್ನು ಓಂ ತತ್ಸತ್ ಇತ್ಯಾದಿಗಳಿಂದ ಹೇಳುತ್ತಾರೆ (೨) (ಬ್ರಹ್ಮಶಬ್ದಕ್ಕೆ ಚತುರ್ಮುಖಾದಿರೂಪವಾದ ಅರ್ಥವು ನಿರ್ದೇಶ ಶಬ್ದಕ್ಕೆ ಶಬ್ದೋಚ್ಚಾರಣವು ಎಂಬುವ ಅರ್ಥವು, ಎಂಬುವುದು ಅಯುಕ್ತವೆಂದು ತೋರಿಸುವುದಕ್ಕಾಗಿ

ಸರಿಯಾದ ಅರ್ಥವನ್ನು ಹೇಳುತ್ತಾರೆ) ಓಂ ತತ್ ಸತ್ ಇವುಗಳು ಪರಬ್ರಹ್ಮನ ನಾಮಧೇಯಗಳೆಂದು ಪ್ರಸಿದ್ಧವೇ ಆಗಿದೆ (ಪ್ರಸಿದ್ಧಿಯನ್ನು ತೋರಿಸುತ್ತಾರೆ.) ಯಾವ ಶ್ರೀಪರಮಾತ್ಮನಲ್ಲಿ ಸಮಸ್ತ ಜಗತ್ತು ಪ್ರವಿಷ್ಟವಾಗಿದೆಯೋ, ಆಶ್ರಿತವಾಗಿದೆಯೋ, ಶ್ರೀಹರಿಯು ತಾನೂ ಕೂಡ ಜಗತ್ತಿನಲ್ಲಿ ನಿಯಾಮಕನಾಗಿ ಪ್ರವಿಷ್ಟನಾಗಿದ್ದಾನೋ, (ಆದಕಾರಣ ಓಂ ಎಂದೂ) ಸರ್ವಗುಣಪರಿಪೂರ್ಣನೋ (ಆದುದರಿಂದ **ಸತ್** ಎಂದೂ) ಮುಖ್ಯ ವೃತ್ತಿಯಿಂದ ವೇದಗಳಲ್ಲಿ ಹೇಳಿದ ಜ್ಞಾನಾನಂದಾದಿ ಸ್ವರೂಪವುಳ್ಳವನೋ, ಎಲ್ಲಾ ಶುಭಧರ್ಮಗಳಿಂದೊಡಗೂಡಿದವನೋ, ಅಶುಭಧರ್ಮವಿರಹಿತನೋ, (ಆದುದರಿಂದ **ತತ್** ಎಂದೂ) ಆದುದರಿಂದ ಈ ಶ್ರೀಪರಮಾತ್ಮನು ಓಂ ತತ್ ಸತ್ ಎಂದು ಹೇಳುತ್ತಾರೆ, ಎಂದು ಋಗ್ವೇದಖಿಲಗಳಲ್ಲಿ ಹೇಳಿದೆ **ವೇದೋಕ್ತರೂಪಃ ಅನುಪಚಾರತಃ** ಎಂಬೀ ೨ನೇ ಪಾದವು ತತ್ ಎಂಬುವ ಪದದ ವ್ಯಾಖ್ಯಾನರೂಪವು ಅಂದರೆ—ಶ್ರೀಪರಮಾತ್ಮನು ಕೇವಲ ವೇದಗಳಿಂದಲೇ ತಿಳಿಯಲ್ಪಡತಕ್ಕವನು. (ಶ್ರೀಹರಿಯು ದೃಗ್ಗೋಚರನಲ್ಲ. ನಿತ್ಯ ಪರೋಕ್ಷನು. ಇದು **ತತ್** ಶಬ್ದದ ಅರ್ಥವು ಪರಬ್ರಹ್ಮಸ್ವರೂಪವನ್ನು ಊಹಿಸಲು ಶಕ್ಯವಲ್ಲ ಆದಕಾರಣ ವೇದಗಳಿಂದಲೇ ವೇದ್ಯನಾಗಿರುವುದರಿಂದ **ತತ್** ಎನಿಸುತ್ತಾನೆ) (೩) (**ಸತ್** ಓಂ ಎಂಬೀ ಎರಡು ಶಬ್ದಗಳು ಪರಬ್ರಹ್ಮನ ನಾಮಗಳು ಎಂಬುವಲ್ಲಿ ಶ್ರುತ್ಯಂತರವನ್ನು ಹೇಳುತ್ತಾರೆ) ಸೋಮ್ಯಾನಾರ್ಹನೇ ಪ್ರಲಯಕಾಲದಲ್ಲಿ **ಸತ್** ಶಬ್ದವಾಚ್ಯನಾದ ಪರಬ್ರಹ್ಮನೇ ಇದ್ದನು. ಓಂ ಎಂಬುವ ಪದದಿಂದ ಪರಬ್ರಹ್ಮನು ಹೇಳಲ್ಪಡುತ್ತಾನೆ. (೪) **ತೇನ**=ನಾಮಧೇಯದಿಂದ ಎಂದು ಅರ್ಥ ಹೇಳಿದ್ದು ಅಯುಕ್ತವೆನ್ನುತ್ತಾರೆ) ತೇನ=ಪರಬ್ರಹ್ಮನಿಂದ ಬ್ರಾಹ್ಮಣಾದಿಗಳು ತನ್ನನ್ನು (ಶ್ರೀಪರಮಾತ್ಮನನ್ನು) ಪೂಜಿಸಿ ಸುಖವನ್ನು ಹೊಂದಲಿ, ಎಂದು ಶ್ರೀಪರಮಾತ್ಮನ ಪೂಜೆಯಿಂದ ಪ್ರಾಣಿಗಳಿಗೆ ಸುಖವುಂಟಾಗುವುದಕ್ಕಾಗಿ ಬ್ರಾಹ್ಮಣಾದಿಗಳನ್ನು ಸೃಷ್ಟಿಸಿರುವನು (ಬ್ರಾಹ್ಮಣಾದಿಗಳಂತೆ ವೇದಗಳ ವಿಧಾನವೆಂದರೆ--ನಿರ್ಮಾಣವೇ ಎಂಬುವ ಪ್ರತೀತಿಯನ್ನು ಹೋಗಲಾಡಿಸುತ್ತಾರೆ) ವೇದಗಳ ವಿಧಾನವೆಂದರೆ—ಇದ್ದ ವೇದಗಳನ್ನೇ ಅಭಿವ್ಯಕ್ತೀಕರಿಸುವುದು. (ಪ್ರಕಟೀಕರಿಸುವುದು.) ವೇದಗಳನ್ನು ಹುಟ್ಟಿಸುವುದಲ್ಲ ವಿಹಿತಾಃ ಎಂಬುವ ಒಂದು ಶಬ್ದಕ್ಕೆ ಎರಡು ರೀತಿಯಾಗಿ ಅರ್ಥವನ್ನು ಹೇಳಿದ್ದು ಹೇಗೆಂದರೆ) ವೇದಗಳು ಅಪೌರುಷೇಯಗಳು ಯಾರೂ ವೇದಗಳನ್ನು ಮಾಡಿದ್ದಲ್ಲ. ಅನಾದಿನಿತ್ಯಗಳು, ಎಂಬುವಲ್ಲಿ ಪ್ರಮಾಣವು ಮೊದಲೇ ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟಿದೆ (ಆದಕಾರಣ ವೇದಗಳು ಶ್ರೀಪರಮಾತ್ಮನಿಂದ ಅಭಿವ್ಯಕ್ತಗಳಾದವು ಎಂದು ಅರ್ಥವನ್ನು ಹೇಳಬೇಕು.) ॥ ೨೩, ೨೪ ॥

ಪೀ—ಯಜ್ಞಾದಿಗಳಿಗೆ ಸಾತ್ವಿಕತ್ವಾದಿಗಳು ಬರಲಿಕ್ಕೆ ಕಾರಣವನ್ನು ಹೇಳುತ್ತಾರೆ

ಗೀ ॥ ತದಿತ್ಯನಭಿಸಂಧಾಯ ಫಲಂ ಯಜ್ಞತಪಃಕ್ರಿಯಾಃ ।
ದಾನಕ್ರಿಯಾಶ್ಚ ವಿವಿಧಾಃ ಕ್ರಿಯಂತೇ ಮೋಕ್ಷಕಾಂಕ್ಷಿಭಿಃ ॥ ೨೫ ॥

ಅ ॥ ತತ್ಫಲಂ=ಪರೋಕ್ಷವಾದ ವೇದೋಕ್ತವಾದ ನಶ್ವರ ಸ್ವರ್ಗಾದಿರೂಪ ಫಲವನ್ನು (ಸ್ವರ್ಗಾದಿಗಳು ನನಗೆ ಸಿಗಲಿ ಎಂದು) ಅನಭಿಸಂಧಾಯ=ಇಚ್ಛಿಸದೆ, ತದಿತಿ ಅಭಿಸಂಧಾಯ=ವೇದೈಕಗಮ್ಯನಾದ ಶ್ರೀಪರಮಾತ್ಮನನ್ನುದ್ದೇಶಿಸಿ ಶ್ರೀಹರಿಗೆ ಪ್ರೀತಿಯಾಗಬೇಕೆಂದು ಆತನನ್ನು ಸರ್ವದಾ ಸ್ಮರಿಸುತ್ತಾ, ಯಜ್ಞತಪಃಕ್ರಿಯಾಃ=ಜ್ಯೋತಿಷ್ಟೋಮಾದಿ ಯಜ್ಞ, ತಪೋರೂಪಕರ್ಮಗಳೂ ವಿವಿಧಾಃ=ಭೂದಾನ ಮೊದಲಾದ ನಾನಾ ವಿಧಗಳಾದ, ದಾನಕ್ರಿಯಾಶ್ಚ=ದಾನರೂಪ ಕ್ರಿಯೆಗಳೂ ಕೂಡ, ಮೋಕ್ಷಕಾಂಕ್ಷಿಭಿಃ=ಮೋಕ್ಷೇಚ್ಛುಗಳಿಂದ, ಕ್ರಿಯಂತೇ=ಮಾಡಲ್ಪಡುತ್ತವೆ.

ವಿ || ಇದರಿಂದ ತತ್ ಎಂಬುವ ಪದದಿಂದ ವಾಚ್ಯನಾದ ಪರಮಾತ್ಮನ ಪ್ರೀತಿಯನ್ನುದ್ದೇಶಿಸಿ, ಪರಮಾತ್ಮನ ಪ್ರೀತಿಯಿಂದ ಬೇರೆಯಾದ ಸ್ವರ್ಗಾದಿರೂಪ ಫಲದಲ್ಲಿ ಕಾಮನಾರಹಿತನಾಗಿ ಮಾಡುವ ಯಜ್ಞಾದಿರೂಪ ಧರ್ಮವೂ ಯಜ್ಞಾದಿಗಳೂ ಸಾತ್ವಿಕವಾಗಲಿಕ್ಕೆ ಕಾರಣವೆಂದೂ ಹೇಳಿದಂತೆಯೇ ಆಯಿತು. || ೨೫ ||

ಭಾ || (೧) ತತ್ಫಲಂ ಮೇ ಸ್ಯಾದಿತ್ಯನಭಿಸಂಧಾಯ || ೨೫ ||

ಅ || ವೇದಗಳಲ್ಲಿ ಹೇಳಿದ ಸ್ವರ್ಗಾದಿರೂಪ ನಶ್ವರ ಫಲವು ನನಗೆ ಆಗಲಿ, ಎಂದು ಇಚ್ಛಿಸದೆ (ಉದ್ದೇಶ ಮಾಡದೆ) || ೨೫ ||

ಪೀ—ಶ್ರೀಪರಮಾತ್ಮನು ಸಾಧುಗುಣಗಳಿಂದ ಯುಕ್ತನಾಗಿರುವುದರಿಂದ ಸತ್ ಶಬ್ದವಾಚ್ಯನು ಎಂಬೀ ಜ್ಞಾನಪೂರ್ವಕವಾಗಿ ಕರ್ಮಾನುಷ್ಠಾನವೂ ಕೂಡ ಯಜ್ಞಾದಿಗಳು ಸಾತ್ವಿಕವಾಗಲಿಕ್ಕೆ ಕಾರಣ ವೆಂಬುವ ಅಭಿಪ್ರಾಯದಿಂದ ಸತ್ ಶಬ್ದದ ಅರ್ಥವನ್ನು ಹೇಳುತ್ತಾರೆ—

ಗೀ || ಸದ್ಭಾವೇ ಸಾಧುಭಾವೇ ಚ ಸದಿತ್ಯೇತತ್ಪ್ರಯುಜ್ಯತೇ |
ಪ್ರಶಸ್ತೇ ಕರ್ಮಣಿ ತಥಾ ಸಚ್ಛಬ್ದಃ ಪಾರ್ಥ ಯುಜ್ಯತೇ || ೨೬ ||

ಅ || ಪಾರ್ಥ=ಅರ್ಜುನನೇ, ಏತತ್ ಸದಿತಿ=ಪರಬ್ರಹ್ಮನನ್ನು ಬೋಧಿಸುವ ಸತ್ ಎಂಬುವ ಶಬ್ದವು, ಸದ್ಭಾವೇ=ಮೊದಲು ಇಲ್ಲದಿರುವುದನ್ನು ಸೃಷ್ಟಿಸುವುದೆಂಬುವ ಅರ್ಥದಲ್ಲಿಯೂ, ಸಾಧುಭಾವೇ ಚ=ಸಾಧುತ್ವದಲ್ಲಿ (ಅಂದರೆ ಸಾಧುವಾದ ಗುಣವೆಂಬುವ ಅರ್ಥದಲ್ಲಿಯೂ,) ಪ್ರಯುಜ್ಯತೇ=ಪ್ರಯೋಗಿಸಲ್ಪಡುತ್ತದೆ. ತಥಾ=ಹಾಗೆಯೇ, ಸಚ್ಛಬ್ದಃ=ಸತ್ ಎಂಬುವ ಶಬ್ದವು, ಪ್ರಶಸ್ತೇ ಕರ್ಮಣಿ=ಯಾಗ ಮೊದಲಾದ ಶುಭಕರ್ಮದಲ್ಲಿಯೂ ಕೂಡ, ಯುಜ್ಯತೇ=ಪ್ರಯೋಗಿಸಲ್ಪಡುತ್ತದೆ. (ಏವಂಚ ಪರಬ್ರಹ್ಮ ವಿಷಯಕ ಜ್ಞಾನಭಕ್ತಿಪೂರ್ವಕವಾಗಿ ಆತನಲ್ಲಿಯೇ ಭಕ್ತಿಯಿಟ್ಟು ಫಲಾನುಸಂಧಾನವನ್ನು ತೊರೆದು ಶ್ರದ್ಧಾಪೂರ್ವಕವಾಗಿ ಮಾಡುವ ಯಾಗಾದಿಗಳು ಸಾತ್ವಿಕಗಳೆಂದೂ ಬೇರೆ ಎಲ್ಲವೂ ರಾಜಸ ತಾಮಸ ಗಳೆಂದೂ ಹೇಳಿದಂತೆ ಆಯಿತು || ೨೬ ||

ಪೀ—ನಾನು ಸತ್ಕರ್ಮಗಳನ್ನು ಮಾಡಿ ಶ್ರೀಪರಮಾತ್ಮನಲ್ಲಿ ಸಮರ್ಪಿಸಿದರೆ ಶ್ರೀಹರಿಯು ಇಷ್ಟ ಫಲವನ್ನು ಕೊಡುತ್ತಾನೆ, ಎಂಬೀ ಆಸ್ತಿಕ್ಯ ಬುದ್ಧಿಯು ಸಾತ್ವಿಕತ್ವಕ್ಕೆ ಕಾರಣವು, ಎಂಬುವ ಅಭಿಪ್ರಾಯ ದಿಂದ ಆಸ್ತಿಕ್ಯಬುದ್ಧಿಯೂ ಸತ್ ಶಬ್ದಾರ್ಥವೆನ್ನುತ್ತಾರೆ—

ಗೀ || ಯಜ್ಞೇ ತಪಸಿ ದಾನೇ ಚ ಸ್ಥಿತಿಃ ಸದಿತಿ ಚೋಚ್ಯತೇ |
ಕರ್ಮ ಚೈವ ತದರ್ಥೀಯಂ ಸದಿತ್ಯೇವಾಭಿಧೀಯತೇ || ೨೭ ||

ಅ || ಯಜ್ಞೇ=ಜ್ಯೋತಿಷ್ಟೋಮಾದಿ ಯಾಗದಲ್ಲಿಯೂ, ತಪಸಿ=ಕೃಚ್ಛ್ರ ಚಾಂದ್ರಾಯಣಾದಿ ತಪಸ್ಸಿನಲ್ಲಿಯೂ, ದಾನೇಚ=ಭೂಸುವರ್ಣದಾನದಲ್ಲಿಯೂ, ಸ್ಥಿತಿಃ=ಇರುವುದು, (ಅಂದರೆ—ಶ್ರೀಪರ ಮಾತ್ಮನು ನಾನು ಮಾಡಿದ ಈ ಕರ್ಮಗಳಿಂದ ಅವಶ್ಯವಾಗಿ ಫಲವನ್ನು ಕೊಡುತ್ತಾನೆಂಬುವ ಬುದ್ಧಿಯು) ಸದಿತಿ ಚ= ಸತ್ ಎಂಬುವ ಪದದಿಂದ, ಉಚ್ಯತೇ=ಹೇಳಲ್ಪಡುತ್ತದೆ ಚ=ಮತ್ತು, ತದರ್ಥೀಯಂ= ಓಂ ತತ್ ಸತ್ ಎಂಬುವ ಪದಗಳಿಂದ ವಾಚ್ಯನಾದ ಪರಬ್ರಹ್ಮನಿಗೆ ಪ್ರೀತಿಕರವಾದ, ಕರ್ಮಚೈವ= ಕರ್ಮವೂ ಕೂಡ, ಸದಿತ್ಯೇವ=ಸತ್ ಎಂದೇ, ಅಭಿಧೀಯತೇ=ಹೇಳಲ್ಪಡುತ್ತದೆ. || ೨೭ ||

**ಗೀ ॥ ಅಶ್ರದ್ಧಯಾ ಹುತಂ ದತ್ತಂ ತಪಸ್ತಪ್ತಂ ಕೃತಂ ಚ ಯತ್ ।
ಅಸದಿತ್ಯುಚ್ಯತೇ ಪಾರ್ಥ ನ ಚ ತತ್ಪ್ರೇತ್ಯ ನೋ ಇಹ ॥ ೨೮ ॥**

ಅ ॥ ಪಾರ್ಥ=ಅರ್ಜುನನೇ, ಅಶ್ರದ್ಧಯಾ=ಸರ್ವನಿಯಾಮಕ ಶ್ರೀಪರಮಾತ್ಮನು ಇದ್ದಾನೆ ಇತ್ಯಾದಿರೂಪವಾದ ಆಸ್ತಿಕ್ಯ ಬುದ್ಧಿಯಿಲ್ಲದೆ, ಯತ್=ಯಾವುದು ಹುತಂ=ಹೋಮಿಸಲ್ಪಡುತ್ತದೋ, ದತ್ತಂ=ದಾನ ಮಾಡಲ್ಪಡುತ್ತದೋ, ತಪಸ್ತಪ್ತಂ=ತಪಸ್ಸು ಮಾಡಲ್ಪಡುತ್ತದೋ, ಕೃತಂ ಚ=ಬೇರೆ ಯಾವುದು ಕರ್ಮವು ಮಾಡಲ್ಪಡುತ್ತದೋ, (ಅಂದರೆ—ಆಸ್ತಿಕ್ಯ ಬುದ್ಧಿಯಿಲ್ಲದೆ ಶಾಸ್ತ್ರಾನುಸಾರವಾಗಿ ಹೋಮಾದಿಗಳನ್ನು ಮಾಡಿದರೂ) (ಆ ಹೋಮ ಮೊದಲಾದುದೆಲ್ಲವೂ) ಅಸದಿತಿ=ಅಸತ್ ಎಂದೇ, ಉಚ್ಯತೇ=ಹೇಳಲ್ಪಡುತ್ತದೆ ತತ್=ಶ್ರದ್ಧೆಯಿಲ್ಲದೆ ಮಾಡಿದ ಹೋಮ ಮೊದಲಾದುದೆಲ್ಲವೂ, ಪ್ರೇತ್ಯ ನ ಚ=ಮರಣಾನಂತರದಲ್ಲಿ ಸಿಗತಕ್ಕ ಸ್ವರ್ಗಾದಿರೂಪವಾದ ಪುರುಷಾರ್ಥವನ್ನು ಕೊಡತಕ್ಕುದಲ್ಲ. ಇಹ ಚ ನೋ=ಈ ಲೋಕದಲ್ಲಿಯೂ ಫಲವನ್ನು ಕೊಡತಕ್ಕುದಲ್ಲ. (ಅಂದರೆ ಇಂತಹುದು ಐಹಿಕ ಆಮುಷ್ಮಿಕ ಪುರುಷಾರ್ಥಗಳಿಗೆ ಕಾರಣಗಳಾಗುವುದಿಲ್ಲ.)

ವಿ ॥ (1) ಆದುದರಿಂದ ಭಗವದ್ವಿಷಯಕ ಆಸ್ತಿಕ್ಯಬುದ್ಧಿ ಭಕ್ತಿ ಇದೇ ಮೊದಲಾದ ಅಂಗಗಳಿಂದ ಕೂಡಿ ಮಾಡಿದ ಹೋಮಾದಿಗಳೇ ಈ ಲೋಕದಲ್ಲಿಯೂ ಪರಲೋಕದಲ್ಲಿಯೂ ಪುರುಷಾರ್ಥಗಳನ್ನು ಕೊಡತಕ್ಕವುಗಳು, ಆದಕಾರಣ ಶ್ರದ್ಧೆಯೇ ಫಲಪ್ರಾಪ್ತಿಯಲ್ಲಿ ಪ್ರಯೋಜಕವಾದುದರಿಂದ **ತ್ರಿವಿಧಾ ಭವತಿ ಶ್ರದ್ಧಾ** ಎಂದು ಪ್ರಧಾನವಾಗಿ ಹೇಳಿದ್ದಾರೆ. (2) ವಸ್ತುತಸ್ತು ಶ್ರದ್ಧೆಯಿಲ್ಲವಾದರೆ— ಶಾಸ್ತ್ರಾನುಸಾರಿತ್ವವೇ ಕೂಡಲಾರದು ॥ ೨೮ ॥

ಗೀ ॥ ಇತಿ ಶ್ರೀಮದ್ಭಗವದ್ಗೀತಾಸೂಪನಿಷತ್ಸು ಬ್ರಹ್ಮವಿದ್ಯಾಯಾಂ ಯೋಗಶಾಸ್ತ್ರೇ ಶ್ರೀಕೃಷ್ಣಾರ್ಜುನಸಂವಾದೇ ಶ್ರದ್ಧಾತ್ರಯವಿಭಾಗಯೋಗೋನಾಮ ಸಪ್ತದಶೋಽಧ್ಯಾಯಃ ॥ ೧೭ ॥

ಅ ॥ ಹೀಗೆ ಶ್ರೀಮದ್ಭಗವದ್ಗೀತೆಯಲ್ಲಿ ಬ್ರಹ್ಮವಿದ್ಯೆಯಲ್ಲಿ ಯೋಗಶಾಸ್ತ್ರದಲ್ಲಿ ಶ್ರೀಕೃಷ್ಣಾರ್ಜುನರ ಸಂವಾದದಲ್ಲಿ ಶ್ರದ್ಧಾತ್ರಯವಿಭಾಗಯೋಗವೆಂಬ ಹದಿನೇಳನೇ ಅಧ್ಯಾಯವು ಮುಗಿಯಿತು. ॥ ೧೭ ॥

ಭಾ ॥ (೧) ಸದ್ಭಾವಶಬ್ದೇನ ಪ್ರಜನನಂ ಸೂಚಿತಂ ॥ (೨) ಓಮಿತ್ಯುಕ್ತ್ವಾಽನಭಿಸಂಧಾಯ ಫಲಂ ಯಜ್ಞದಾನತಪಆದಿಕೃತಾಮುತಿಪ್ರೀತೇನೈವ ಸಾಮರ್ಥ್ಯಾದ್ಬ್ರಹ್ಮೈವ ನಿಷ್ಪಾದಿತಂ ಭವತೀತ್ಯಾಶಯಃ ॥ (೩) ತಥಾಚ ಋಗ್ವೇದಖಿಲೇಷು । ಓಂ ಯಜ್ಞಾದ್ಯಾ ನಿಷ್ಫಲಂ ಕರ್ಮ ತತ್ಸ್ಯಾತ್ಸದ್ವೈ ತದರ್ಥಂ ಕರ್ಮ ವದಂತಿ ವೇದಾಃ । ತಚ್ಛಬ್ದಾನಾಂ ಸನ್ನಿಧೇರ್ಬ್ರಹ್ಮಪ್ರೀತೇಸ್ತದ್ರೂಪತ್ವಾಜ್ಜನಿತಂ ಬ್ರಹ್ಮತಸ್ಯೇತಿ ॥೨೬,೨೭,೨೮॥

ಅ ॥ (೧) ಸದ್ಭಾವ ಶಬ್ದದಿಂದ ಮೊದಲು ಇಲ್ಲದಿದ್ದುದಕ್ಕೆ ಸತ್ತೆ (ಇರುವಿಕೆ) ಯನ್ನು ಹೊಂದಿಸಿ ಕೊಡುವುದೆಂಬುವ ಅರ್ಥವು ಸೂಚಿತವಾಯಿತು. (ಪರಬ್ರಹ್ಮನು ಜಗದುತ್ಪಾದಕನೆಂಬುವ ಅರ್ಥವು ವಿವಕ್ಷಿತವಾದ ಪ್ರಯುಕ್ತ ಸತ್ತಾ ವಿಶೇಷರೂಪವಾದ ಉತ್ಪತ್ತಿಯನ್ನು ಇಲ್ಲಿ ಇಟ್ಟುಕೊಳ್ಳಬೇಕೆಂದು ತಿಳಿಯುತ್ತದೆ.) (೨) (ಯಜ್ಞಾದಿಗಳಿಗೆ ಸಾತ್ವಿಕತ್ವ ಫಲಪ್ರದತ್ವಾದಿಗಳಲ್ಲಿ ಸಹಕಾರಿ ಯಾವುದೆಂದರೆ—)

ಹಿಂದೆ ಹೇಳಿದ ಪ್ರಕಾರ ಓಂಕಾರಾರ್ಥವನ್ನು ತಿಳಿದುಕೊಂಡು ಓಂ ಎಂದು ಹೇಳಿಕೊಂಡು ಕರ್ಮಫಲದಲ್ಲಿ ಇಚ್ಛೆಯನ್ನು ತೊರೆದು ಪರಬ್ರಹ್ಮನನ್ನು ಸರ್ವದಾ ಧ್ಯಾನಿಸಿಕೊಂಡು ಪರಬ್ರಹ್ಮವಿಷಯಕ ಜ್ಞಾನಭಕ್ತಿ ಪೂರ್ವಕವಾಗಿ ಪರಬ್ರಹ್ಮನಲ್ಲಿಯೇ ಆಸಕ್ತವಾದ ಬುದ್ಧಿಯಿಂದ ವೇದಾದಿ ಶಾಸ್ತ್ರಗಳಲ್ಲಿ ಹೇಳಿದ ಪ್ರಕಾರ ಸತ್ ವೈಷ್ಣವ ಬ್ರಾಹ್ಮಣರಿಂದ ಕೂಡಿಕೊಂಡು ಯೋಗ್ಯ ಅಧಿಕಾರಿಯಿಂದ ಮಾಡಲ್ಪಟ್ಟ ಯಜ್ಞದಾನ ತಪಸ್ಸು ಜಪ ಪೂಜಾದಿಗಳು ಶ್ರೀಪರಮಾತ್ಮನಿಗೆ ಅತಿ ಪ್ರೀತಿಕರಗಳಾಗಿರುವುದರಿಂದಲೂ ಯಜ್ಞಾದಿಗಳಿಗೆ ಪರಬ್ರಹ್ಮವಾಚಕವಾದ ಓಂ ತತ್ ಸತ್ ಎಂಬೀ ನಾಮಸಾಮ್ಯವು ಇರುವುದರಿಂದಲೂ ಇಂತಹ ಪರ ಬ್ರಹ್ಮನ ಪ್ರತಿಮಾ ಸ್ಥಾನೀಯವಾದ ಯಜ್ಞಾದಿಗಳನ್ನು ಮಾಡುವುದರಿಂದ ಶ್ರೀ ಪರಮಾತ್ಮನೇ ಯಜ್ಞಾದಿ ಗಳಲ್ಲಿ ಪ್ರತಿಷ್ಠಿಸಲ್ಪಡುತ್ತಾನೆಂದಭಿಪ್ರಾಯವು. (ಅಂದರೆ—ಇಂತಹ ಯಜ್ಞಾದಿಗಳೇ ಶ್ರೀಪರಮಾತ್ಮನಿಗೆ ಪ್ರೀತಿಕರಗಳೂ ಫಲಪ್ರದಗಳೊ ಆಗುವುದೆಂದು ತಾತ್ಪರ್ಯವು) (೩) (ಈ ವಿಷಯದಲ್ಲಿ ಶ್ರುತಿಸಮ್ಮತಿ ಯನ್ನು ಹೇಳುತ್ತಾರೆ.) ಓಂಕಾರವನ್ನುಚ್ಚರಿಸಿಕೊಂಡು ಇತರ ಫಲೋದ್ದೇಶವಿಲ್ಲದಿರುವುದರಿಂದ ಓಂಕಾರ ಪ್ರತಿಪಾದ್ಯನಾದ ಶ್ರೀಪರಮಾತ್ಮನ ಪ್ರೀತಿಗಾಗಿ ಮಾಡುವ ವೇದಪ್ರತಿಪಾದ್ಯ ಯಜ್ಞ ಮೊದಲಾದ ಕರ್ಮ ಗಳನ್ನು ಓಂ ತತ್ ಸತ್ ಎಂದು ಹೇಳುತ್ತಾರೆ. ಇವುಗಳನ್ನು ದೇವತೆಗಳು ಸಾತ್ವಿಕ ಕರ್ಮಗಳೆಂದು ಹೇಳು ತ್ತಾರೆ. ಪರಬ್ರಹ್ಮ ಪ್ರತಿಪಾದಕಗಳಾದ ಓಮಾದಿಶಬ್ದಗಳು ಯಜ್ಞಾದಿಗಳನ್ನು ಹೇಳತಕ್ಕವುಗಳಾದುದರಿಂದ ಯಜ್ಞಾದಿಗಳಲ್ಲಿ ಭಗವತ್ಸನ್ನಿಧಾನವಿದ್ದುದರಿದ ಅವಗತವಾದ ಭಗವತ್ಪ್ರತಿಮಾತ್ವವು ಯಜ್ಞಾದಿಗಳಿಗೆ ಇದ್ದು ದರಿಂದ ಪರಬ್ರಹ್ಮನಿಗೆ ಪ್ರೀತಿಯು ಯಜ್ಞಾದಿಗಳಿಂದ ಹುಟ್ಟುವುದರಿಂದ ಹಿಂದೆ ಹೇಳಿದಪ್ರಕಾರ ಯಜ್ಞಾದಿ ಗಳನ್ನುಮಾಡುವವನಿಂದ ಪರಬ್ರಹ್ಮನು ಅಭಿವ್ಯಕ್ತನಾಗುತ್ತಾನೆ. ॥ ೨೬, ೨೭, ೨೮ ॥

ಭಾ ॥ ಇತಿ ಶ್ರೀಮದಾನಂದತೀರ್ಥಭಗವತ್ಪಾದಾಚಾರ್ಯವಿರಚಿತೇ ಶ್ರೀಮದ್ಭಗವದ್ಗೀತಾ ಭಾಷ್ಯೇ ಸಪ್ತದಶೋಽಧ್ಯಾಯಃ ॥ ೧೭ ॥

ಅ ॥ ಹೀಗೆ ಶ್ರೀಮದಾನಂದತೀರ್ಥ ಭಗವತ್ಪಾದಾಚಾರ್ಯರಿಂದ ಮಾಡಲ್ಪಟ್ಟ ಭಗವದ್ಗೀತಾ ಭಾಷ್ಯದಲ್ಲಿ ಹದಿನೇಳನೇ ಅಧ್ಯಾಯವು ಮುಗಿಯಿತು. ॥ ೧೭ ॥

ಪೀ—ಈ ಅಧ್ಯಾಯದಲ್ಲಿ ಹೇಳತಕ್ಕ ಅರ್ಥವನ್ನು ತೋರಿಸುತ್ತಾರೆ –

ತಾ ॥ ಓಂ ॥ (೧) ಸದಸತ್ಕರ್ಮವಿವೇಕಃ ॥ (೨) ಸತ್ತ್ವಾನುರೂಪಾ ಜೀವಾನುರೂಪಾ ।
ಅತೋ ಯೇ ಸಾತ್ವಿಕಶ್ರದ್ಧಾಸ್ತೇ ಸಾತ್ವಿಕಾ ಇತಿ ಜ್ಞೇಯಾ(ಜ್ಞಾಯಂತೇ) ಅನ್ಯೇಽನ್ಯ
ಇತಿ । ಶ್ರದ್ಧಾಮಯಃ ಶ್ರದ್ಧಾಸ್ವರೂಪಃ॥(೩) ಶ್ರದ್ಧಾಸ್ವರೂಪಂ ಜೀವಸ್ಯ ತಸ್ಮಾಚ್ಛ್ರ-
ದ್ಧಾವಿಭೇದತಃ । ಉತ್ತಮಾಧಮಮಧ್ಯಾಸ್ತು ಜೀವಾ ಜ್ಞೇಯಾಃ ಪೃಥಕ್ಪೃಥಕ್ ॥
(೪) ಸ್ವರೂಪಭೂತಾ ಶ್ರದ್ಧೈವ ತಮೋಗಾನಾಂ ವಿ(ಚ) ಮೋಕ್ಷಿಣಾಂ । ಶಿಷ್ಯತೇ
ಸಂಸೃತಿಸ್ಥಾನಾಂ ಶ್ರದ್ಧಾರೂಪಂ ಮನೋ ಪರಂ ॥ (೫) ತತ್ರ ಸ್ವರೂಪಶ್ರದ್ಧೈವ
ವ್ಯಜ್ಯತೇ ಪ್ರಾಯಶಃ ಕ್ವಚಿತ್ । ಸಾತ್ವಿಕಸ್ಯ ತಮೋರೂಪಾ ಶ್ರದ್ಧಾಂತಃಕರಣಾತ್ಮಿಕಾ ।
ಸಾತ್ವಿಕೀ ತಾಮಸಸ್ಯಾಪಿ ಭೂಯಸ್ತ್ವಾತ್ತದ್ವಿವಿಚ್ಯತೇ ॥ ೧ ॥

ಅ ॥ (೧) (ಸತ್ಕರ್ಮದಿಂದಲೇ ಮೋಕ್ಷವು ಸಿಗುವುದರಿಂದ ಅದನ್ನೇ ಅವಶ್ಯವಾಗಿ ಮಾಡಬೇಕು. ಅಸತ್ಕರ್ಮವು ಪುರುಷಾರ್ಥಕ್ಕೆ ವಿರೋಧಿಯಾಗಿರುವುದರಿಂದ ಅದನ್ನು ಮಾಡಬಾರದು ಸದಸತ್ಕರ್ಮ

ಗಳನ್ನು ಸ್ಪಷ್ಟವಾಗಿ ತಿಳಿಯದೆ ಇದ್ದರೆ ಅವುಗಳ ಅನುಷ್ಠಾನ ತ್ಯಾಗಗಳು ಕೂಡದಿರುವುದರಿಂದ ಈ ಅಧ್ಯಾಯದಲ್ಲಿ) ಸತ್ಕರ್ಮ, ಅಸತ್ಕರ್ಮಗಳನ್ನು ವಿವರಿಸಿ ಹೇಳುತ್ತಾರೆ. (೨) (**ಯೇ ಶಾಸ್ತ್ರವಿಧಿ ಮುತ್ಸೃಜ್ಯ** (ಶ್ಲೋ, ೧) ಎಂಬುವಲ್ಲಿ ಸಾತ್ವಿಕರೋ, ರಾಜಸರೋ, ತಾಮಸರೋ ಎಂಬುವ ಪ್ರಶ್ನೆಗೆ **ತ್ರಿವಿಧಾ ಭವತಿ** (ಶ್ಲೋ. ೨) ಎಂಬುವುದರಿಂದ ಉತ್ತರವನ್ನು ಹೇಳುತ್ತಾರೆ. ಅದರಲ್ಲಿ ಶಾಸ್ತ್ರಗಳನ್ನು ತಿಳಿಯದೆ ಶಾಸ್ತ್ರವಿಧಿಯನ್ನು ಬಿಟ್ಟು ಯಜ್ಞ ಮಾಡುವುದು ಸಾತ್ವಿಕತ್ವಾದಿಗಳಿಗೆ ಜ್ಞಾಪಕವಲ್ಲ, ಮತ್ತೆ ಸಾತ್ವಿಕತ್ವಾದಿ ಭೇದದಿಂದ ಶ್ರದ್ಧೆಯು ಮೂರು ವಿಧವಾಗುತ್ತದೆ ಅದರಲ್ಲಿ ಯಾವ ಯಜಮಾನನಿಗೆ ಶಾಸ್ತ್ರವಿಧಿಯ ಪರಿಜ್ಞಾನವಿಲ್ಲದಿದ್ದರೂ ಸಾತ್ವಿಕಶ್ರದ್ಧೆಯುಂಟೋ ಅತನು ಸಾತ್ವಿಕನು. ರಾಜಸ ಶ್ರದ್ಧೆ ಯುಳ್ಳವನು ರಾಜಸನು, ತಾಮಸ ಶ್ರದ್ಧೆಯುಳ್ಳವನು ತಾಮಸನು. ಹೀಗೆ ಶ್ರದ್ಧಾವಿಭಾಗದಿಂದಲೇ ಸಾತ್ವಿಕತ್ವಾದಿಗಳನ್ನು ತಿಳಿಯಬೇಕೆಂದು ಹೇಳಿದ್ದನ್ನು ಪಪಾದಿಸುತ್ತಾರೆ.) ಸತ್ವಾನುರೂಪಾ=ಜೀವ ಸ್ವರೂಪಕ್ಕೆ ಅನುಗುಣವಾದುದು ಆದಕಾರಣ ಯಾರು ಸಾತ್ವಿಕ ಶ್ರದ್ಧೆಯುಳ್ಳವರೋ, ಅವರು ಸಾತ್ವಿಕ ರೆಂದು ತಿಳಿಯತಕ್ಕದ್ದು. ರಾಜಸ ತಾಮಸ ಶ್ರದ್ಧೆಯುಳ್ಳವರು ರಾಜಸ ತಾಮಸರೆಂದು ತಿಳಿಯಬೇಕು. (೩) (ಅದರಲ್ಲಿ ಅಂತಃಕರಣದಲ್ಲಿರುವ ಶ್ರದ್ಧೆಯೂ ಇರುವುದರಿಂದ ಸ್ವರೂಪಭೂತವಾದ ಶ್ರದ್ಧೆಯನ್ನು ಬಿಡಿಸಿ ಹೇಳಲಿಕ್ಕೆ ಅಶಕ್ಯವಾಗಿರುವುದರಿಂದ ಆ ಸ್ವರೂಪಭೂತ ಶ್ರದ್ಧೆಯಿಂದ ಜೀವಸ್ವರೂಪ ಜ್ಞಾನವು ಹೇಗೆ ಬರುವುದು? ಮತ್ತು ಎಲ್ಲರೂ ದೇವತೆಗಳನ್ನುದ್ದೇಶಿಸಿ ಯಜ್ಞ ಮಾಡತಕ್ಕವರಾದುದರಿಂದ **ಯಕ್ಷ ರಕ್ಷಾಂಸಿ** ಎಂದದ್ದು ಹೇಗೆ? ಮತ್ತು ಸದಾ ಕೃಶನಾಗದೇನೇ ಇರುವ ಶ್ರೀಪರಮಾತ್ಮನನ್ನು ತಾಮಸರು ಕ್ಷೀಣೀಕರಿಸುವುದು ಹೇಗೆ? ಇತ್ಯಾದಿ ಶಂಕೆಗಳನ್ನು ಪರಿಹರಿಸುವುದಕ್ಕಾಗಿ **ಸತ್ವಾನುರೂಪಾ** ಇತ್ಯಾದಿಗಳ ಅರ್ಥವನ್ನು ಪ್ರಮಾಣವಾಕ್ಯದಿಂದಲೇ ಹೇಳುತ್ತಾರೆ) ಜೀವನಿಗೆ ಶ್ರದ್ಧೆಯು ಸ್ವರೂಪಭೂತವಾದುದು ಆದಕಾರಣ ಶ್ರದ್ಧೆಯ ವಿಭೇದದಿಂದ ಉತ್ತಮರು, ಮಧ್ಯಮರು, ಅಧಮರು ಎಂದು ಜೀವರನ್ನು ಪ್ರತ್ಯೇಕ ಪ್ರತ್ಯೇಕ ತಿಳಿಯಬೇಕು (ಅಂದರೆ—ಸಾಂಸಾರಿಕ ಸತ್ವಾದಿ ಗುಣಕಾರ್ಯವಾದ ಶ್ರದ್ಧೆಯ ಭೇದದಿಂದ ಸ್ವರೂಪಶ್ರದ್ಧೆಯು ಅಭಿವ್ಯಕ್ತವಾಗುವುದರಿಂದ ಅವುಗಳಿಗೆ ಸಾತ್ವಿಕಾದಿತ್ವವನ್ನು ಹೇಳಿದ್ದು. ಆದುದ ರಿಂದಲೇ ಗುಣಗಳಿಗೆ ಭೇದವನ್ನು ಹೇಳುವ ಅಧ್ಯಾಯದಲ್ಲಿ ಸ್ವರೂಪಶ್ರದ್ಧೆಯ ಭೇದವನ್ನೂ, ಅದರಿಂದ ಉತ್ತಮ ಮಧ್ಯಮ ಅಧಮ ಜೀವರ ಸ್ವರೂಪಜ್ಞಾನವನ್ನೂ ಹೇಳಿದ್ದು ಯುಕ್ತವು.) (೪) (ಶ್ರದ್ಧೆಯು ಸ್ವರೂಪಭೂತವಾದುದು ಮಾತ್ರ ಇರುವುದೋ, ಬೇರೆಯೂ ಇದೆಯೋ ಎಂದರೆ) ತಮಸ್ಸಿನಲ್ಲಿರುವವರಿಗೂ ಮೋಕ್ಷದಲ್ಲಿರುವವರಿಗೂ ಸ್ವರೂಪಭೂತವಾದ ಶ್ರದ್ಧೆಯೇ ಉಳಿಯುತ್ತದೆ ಸಂಸಾರದಲ್ಲಿರುವ ಸಾತ್ವಿಕ ರಾಜಸ ತಾಮಸ ಜೀವರಿಗೆ ಸ್ವರೂಪದಿಂದ ಬೇರೆಯಾದ ಶ್ರದ್ಧೆಯನ್ನು ಹುಟ್ಟಿಸುವ ಮನಸ್ಸು ಇದೆ. (೫) (ಹಾಗಾದರೆ—ಸ್ವರೂಪಭೂತ ಶ್ರದ್ಧೆಯನ್ನೇ ತಿಳಿಯಲು ಅಶಕ್ಯವಾಗಿರುವುದರಿಂದ ಸ್ವರೂಪ ಶ್ರದ್ಧೆಯಿಂದ ಜೀವಸ್ವರೂಪವನ್ನು ತಿಳಿಯಲು ಸಾಧ್ಯವಿಲ್ಲ ಎಂದರೆ) ಸ್ವರೂಪ ಅಸ್ವರೂಪ ಶ್ರದ್ಧೆಗಳ ಮಧ್ಯದಲ್ಲಿ ಸ್ವರೂಪ ಭೂತವಾದ ಶ್ರದ್ಧೆಯೇ ಸ್ವರೂಪಭೂತವಾದ ಅಂತಃಕರಣದಲ್ಲಿ ಬಹುಕಾಲದಲ್ಲಿ ಅಭಿವ್ಯಕ್ತವಾಗುತ್ತದೆ (ಅದನ್ನು ಪ್ರಕಟಿಸುವ ಅಂತಃಕರಣಾತ್ಮಕವಾದ ಶ್ರದ್ಧೆಯೂ ಪ್ರಾಯಶಃ ಉಂಟಾಗುತ್ತದೆ) ಕೆಲವು ಕಡೆ ಸಾತ್ವಿಕನಿಗೆ ಅಂತಃಕರಣಪರಿಣಾಮರೂಪವಾದ, ಅತಏವ ಅಂತಃಕರಣವು ಸತ್ವರಜಸ್ತಮೋಗುಣಾತ್ಮಕ ವಾಗಿರುವುದರಿಂದ ತಮೋಗುಣದ ಕಾರ್ಯರೂಪವಾದ ಶ್ರದ್ಧೆಯುಂಟಾಗುತ್ತದೆ **ಕ್ವಚಿತ್** ತಾಮಸ ನಿಗೂ ಕೂಡ ಅಂತಃಕರಣ ಪರಿಣಾಮರೂಪವಾದ ಸಾತ್ವಿಕ ಶ್ರದ್ಧೆಯುಂಟಾಗುತದೆ. ಹೀಗೆ ಸ್ವರೂಪ ಶ್ರದ್ಧೆಗೇನೆ ಆಧಿಕ್ಯದಿಂದ ಅಭಿವ್ಯಕ್ತಿಯಾಗುತ್ತದೆಂದು ತಿಳಿಯಲು ಶಕ್ಯವಾಗಿರುವುದರಿಂದ ಅಧಿಕವಾದ ಸ್ವರೂಪ ಶ್ರದ್ಧೆಯಿಂದ ಜೀವಸ್ವರೂಪವು ಪ್ರತ್ಯೇಕವಾಗಿ ತಿಳಿಯಲ್ಪಡುತ್ತದೆ. ॥ ೧ ॥

ಪೀ—ಶ್ರದ್ಧೆಯಿಂದ ಜೀವಸ್ವರೂಪವನ್ನು ತಿಳಿದುಕೊಳ್ಳುವುದು ಹೇಗೆಂದರೆ—

ತಾ ॥ (೧) ಶ್ರದ್ಧೇತ್ಯಾಸ್ತಿಕ್ಯನಿಷ್ಠೋಕ್ತಾ ಸಾ ಯೇಷಾಂ ದೇವತೋತ್ತಮೇ । ವಿಷ್ಣೌ ತದ್ಭಕ್ತಬುದ್ಧ್ಯೈವ ರಮಾಬ್ರಹ್ಮಾದಿಕೇಷು ಚ (ತು) । ತೇ ಸಾತ್ವಿಕಾ ಇತಿ ಜ್ಞೇಯಾಃ ॥ (೨) ತೈರಿಷ್ಟಂ ವಿಷ್ಣುರೇವ ತು । ಶ್ರೀಶ್ಚ ಸಾಽಧ್ಯಕ್ಷವಿದ್ಯಾಖ್ಯಾ ॥ (೩) ಬ್ರಹ್ಮೇಂದ್ರಾದ್ಯಾಶ್ಚ ದೇವತಾಃ । ವಿಬುಧತ್ವಾತ್ತು ಮನ್ವಾಖ್ಯಾ ಭುಂಜತೇ ಪ್ರೀತಿಪೂರ್ವಕಂ॥ ೪ ನ್ಯಾಮಿಶ್ರಯಾಜಿನೋ ಯೇ ತು ವಿಷ್ಣ್ವಾಧಿಕ್ಯೇ ಸಸಂಶಯಾಃ । ಸ್ವರೂಪಮಾತ್ರೇ ದೇವಾನಾಂ ಶ್ರದ್ಧಾಯುಕ್ತಾಶ್ಚ ಸರ್ವದಾ । ರಾಜಸಾಸ್ತೇ ತು ವಿಜ್ಞೇಯಾಸ್ತೈರಿಷ್ಟಂ ಯಕ್ಷರಾಕ್ಷಸಾಃ । ದೀನತ್ವಾದ್ದೇವನಾಮಾನೋ ಬ್ರಹ್ಮೇಂದ್ರಾದಿಸನಾಮಕಾಃ । ಗೃಹ್ಣಂತಿ ॥ (೫) ಯೇ ಹರಿಂ ತ್ವನ್ಯದೇವಾದಿಸಮಮೇವ ತು । ನೀಚಂ ಬ್ರಹ್ಮಾದ್ಯನನ್ಯಂ ವಾ ಮನ್ಯಂತೇ ನೇತಿ ಚಾಖಿಲಂ । ತತ್ತಚ್ಛ್ರದ್ಧಾಯುತಾಸ್ತೇ ತು ತಾಮಸಾಃ ಪರಿಕೀರ್ತಿತಾಃ । ಭೂತಪ್ರೇತಾಸ್ತು ತೈರಿಷ್ಟಂ ಶಿವಸ್ಕಂದಾದಿನಾಮಕಾಃ । ಸಾಕ್ಷಾಚ್ಛಿವಪರೀವಾರಾ ಭುಂಜತೇ ಹ್ಯತಿತಾಮಸಾಃ ॥ ೨ ॥

ಅ ॥ ಶ್ರದ್ಧಾ ಅಂದರೆ ಆಸ್ತಿಕ್ಯಬುದ್ಧಿಯು. ಅಂತಹ ಬುದ್ಧಿಯು ಯಾರಿಗೆ ಸರ್ವದೇವೋತ್ತಮನಾದ ಶ್ರೀವಿಷ್ಣುವಿನಲ್ಲಿಯೂ, ಶ್ರೀಪರಮಾತ್ಮನ ಭಕ್ತರೆಂಬುವ ಬುದ್ಧಿಯಿಂದಲೇ ರಮಾ ಬ್ರಹ್ಮಾದಿ ದೇವತೆಗಳಲ್ಲಿಯೂ ತಾರತಮ್ಯಾನುಸಾರವಾಗಿ ಇದೆಯೋ, ಅವರು ಸಾತ್ವಿಕರೆಂದು ತಿಳಿಯಬೇಕು. (೨) ಅಂತಹ ಸಾತ್ವಿಕರು ಶ್ರೀಪರಮಾತ್ಮನೇ ಸರ್ವ ಸ್ವತಂತ್ರನು, ಎಂಬೀ ಬುದ್ಧಿಪೂರ್ವಕವಾಗಿ ಹೋಮಿಸಿದ್ದನ್ನು ಶ್ರೀಪರಮಾತ್ಮನೇ ವಿಶೇಷಾಕಾರವಾಗಿ ಸಮಸ್ತ ವಿದ್ಯೆಗಳಿಗೆ ಅಧಿಪತಿಯಾಗಿರುವುದರಿಂದ ಸರ್ವರಿಗಿಂತ ಪ್ರಧಾನವಾಗಿ ಪ್ರೀತಿಪೂರ್ವಕವಾಗಿ ಸ್ವೀಕರಿಸುತ್ತಾನೆ. ಹಾಗೆಯೇ ಎಲ್ಲಾ ವಿದ್ಯೆಗಳನ್ನು ಪ್ರತ್ಯಕ್ಷೀಕರಿಸಿಕೊಂಡದ್ರಿಂದ ಅಧ್ಯಕ್ಷವಿದ್ಯಾ ಎನಿಸಿಕೊಂಡ ಲಕ್ಷ್ಮೀದೇವಿಯೂ ಕೂಡ ಬ್ರಹ್ಮಾದಿಗಳಕ್ಕಿಂತ ವಿಶೇಷವಾಗಿ ಅನುಭವಿಸುತ್ತಾಳೆ. (ಇದರಿಂದ ಯಜಂತೇ ಸಾತ್ವಿಕಾಃ (ಶ್ಲೋ ೪) ಇತ್ಯಾದಿಗಳ ಅರ್ಥವು ಉಕ್ತವಾಯಿತು.) (೩) ವಿಶೇಷವಾಗಿ ತಿಳಿದವರಾದುದರಿಂದಲೇ ಮನು ಎಂದು ಹೆಸರುಳ್ಳ ಬ್ರಹ್ಮ ಇಂದ್ರ ಮೊದಲಾದ ದೇವತೆಗಳು ಸಾತ್ವಿಕರು ಮಾಡಿದ ಯಜ್ಞಾದಿಗಳನ್ನು ಪ್ರೀತಿಪೂರ್ವಕವಾಗಿ, ಭೋಗಿಸುತ್ತಾರೆ. (೪) ಯಾರು ತಾರತಮ್ಯ ಕ್ರಮವನ್ನು ತಿಳಿದುಕೊಳ್ಳದೇನೇ ಯಜ್ಞ ಮಾಡುವವರೋ, ಶ್ರೀಹರಿಯು ಸರ್ವೋತ್ತಮನೆಂಬುವಲ್ಲಿ ಸಂಶಯಗ್ರಸ್ತರೋ, ಸರ್ವದಾ ದೇವತೆಗಳ ತಾರತಮ್ಯದಲ್ಲಿ ಶ್ರದ್ಧೆಯಿಲ್ಲದೆ ದೇವತೆಗಳ ಸ್ವರೂಪಮಾತ್ರದಲ್ಲಿ ಶ್ರದ್ಧೆಯುಳ್ಳವರೋ, ಅವರನ್ನು ರಾಜಸರೆಂದು ತಿಳಿಯಬೇಕು. ಅವರು ಹೋಮಿಸಿದ್ದನ್ನು ದುಃಖಯುಕ್ತರಾಗಿರುವುದರಿಂದ ದೇವ ಎಂದು ಹೆಸರುಳ್ಳ ಬ್ರಹ್ಮ ಇಂದ್ರ ಮೊದಲಾದ ಸಮಾನ ಹೆಸರುಳ್ಳ ಯಕ್ಷರೂ ರಾಕ್ಷಸರೂ ಸ್ವೀಕರಿಸುತ್ತಾರೆ (೫) ಯಾರು, ಶ್ರೀಪರಮಾತ್ಮನು ಇತರ ದೇವಾದಿಗಳಿಗೆ ಸಮಾನಿಕನು, ಅತ್ಯಂತ ನೀಚನು ಬ್ರಹ್ಮಾದಿಗಳಿಗಿಂತ ಭಿನ್ನನಲ್ಲ, ಮತ್ತು ಜಗತ್ತು ಸದಸದ್ವಿಲಕ್ಷಣವು ಎಂದು ತಿಳಿಯುತ್ತಾರೋ, ಆಯಾಯ ಶ್ರದ್ಧೆಗಳಿಂದ ಕೂಡಿದ ಅಂತಹವರು ತಾಮಸರೆಂದು ಹೇಳಲ್ಪಡುತ್ತಾರೆ. ಅವರು ಹೋಮಿಸಿದ್ದನ್ನು ಸಾಕ್ಷಾತ್ ಶಿವನ ಪರಿವಾರಭೂತರಾದ ಶಿವ ಸ್ಕಂದ ಮೊದಲಾದ ಹೆಸರುಳ್ಳ ಭೂತ ಪ್ರೇತಗಳು ಭೋಗಿಸುತ್ತಾವೆ. ಅವರು ಅತಿ ತಾಮಸರು. ॥ ೨ ॥

ಪೀ — ಸಾತ್ವಿಕ ರಾಜಸ ತಾಮಸರು ಮಾಡಿದ ಯಜ್ಞಗಳಿಗೆ ಫಲವನ್ನು ಹೇಳುತ್ತಾರೆ—

ತಾ ॥ (೧) ಮೋಕ್ಷಃ ಸಾಂಕಲ್ಪಿಕಃ ಸ್ವರ್ಗೋ ಭೂತಾದಿತ್ವಂ ಫಲಂ ಕ್ರಮಾತ್ ॥ (೨) ತ್ಯಕ್ತ್ವಾಽಪಿ ಶಾಸ್ತ್ರವಿಹಿತಂ ಮಿಥ್ಯಾಜ್ಞಾನವಿವರ್ಜಿತಾಃ । ಭಕ್ತ್ಯಾ ವಿಷ್ಣುಂ ಯಜಂತೋ ಯೇ ನಿಷಿದ್ಧಾಚರಣೋಜ್ಝಿತಾಃ । ತೇಽಪಿ ಯಾಂತಿ ಹರಿಂ ಶಾಸ್ತ್ರವಿಧಾನಸ್ಥಾಃ ಕುತಃ ಪುನಃ ॥ (೩) ಅಶಾಸ್ತ್ರವಿಹಿತಂ ಘೋರಂ ತಪ್ಯಂತೇ ಯೇ ತಪೋ ಜ(ಧ)ನಾಃ। ದಂಭಾಹಂಕಾರಸಂಯುಕ್ತಾಃ ಕಾಮರಾಗಬಲಾನ್ವಿತಾಃ । ಅಕೃಶಾನಪಿ ಲಕ್ಷ್ಮ್ಯಾದೀನ್ದೇವಾನ್ವಿಷ್ಣುಪರಾಯಣಾನ್ । ವಿಷ್ಣುಂ ಚ ಸರ್ವದೇಹಸ್ಥಂ ಕೃಶತ್ವೇನ ವಿಜಾನತೇ । ತೇಷಾಮಲ್ಪಗುಣತ್ವೇನ ಕಲ್ಪನಾತ್ತೇ ತಮೋ ಧ್ರುವಂ । ಯಾಂತಿ ॥ (೪) ಜ್ಞೇಯಾಶ್ಚ ತೇ ದೈತ್ಯಾಃ ಪಿಶಾಚಾ ವಾಽಥ ರಾಕ್ಷಸಾಃ । ಅನ್ನೈಶ್ಚೈವಾಥ ಯಜ್ಞಾದ್ಯೈಃ ಪ್ರಾಯೋ ಜ್ಞೇಯಾ ಇಮೇ ನರಾಃ ॥ ೩ ॥

ಅ ॥ (೧) ಸಾತ್ವಿಕರಿಗೆ ಮೋಕ್ಷವು, ರಾಜಸರಿಗೆ ಸ್ವರ್ಗಪ್ರತಿನಿಧಿಯಾಗಿ ಕಲ್ಪಿತವಾದ ಸಾಂಕಲ್ಪಿಕ ಸ್ವರ್ಗವು, ತಾಮಸರಿಗೆ ಭೂತಾದಿತ್ವಪ್ರಾಪ್ತಿಯು, ಹೀಗೆ ಕ್ರಮದಿಂದ ಫಲವುಂಟಾಗುವುದು. (೨) (ಹಿಂದೆ ಹೇಳಿದ ಪ್ರಕಾರ ಸಾತ್ವಿಕರು ಶಾಸ್ತ್ರವಿಧಿಯನ್ನು ತಿಳಿದಿದ್ದರೂ ತಿಳಿಯದಿದ್ದರೂ ಅಂತಹವರಿಗೆ ಮೋಕ್ಷವೇ ಆಗುತ್ತದೆ, ಎನ್ನುತ್ತಾರೆ) ಯಾರು ಶಾಸ್ತ್ರದಲ್ಲಿ ವಿಹಿತವಾದುದನ್ನು ತಿಳಿಯದಿದ್ದರೂ ಮಿಥ್ಯಾಜ್ಞಾನರಹಿತರಾಗಿ ನಿಷಿದ್ಧ ಕರ್ಮಗಳನ್ನು ಮಾಡದೆ ಇದ್ದು ಭಕ್ತಿಯಿಂದ ಶ್ರೀವಿಷ್ಣುವನ್ನು ಪೂಜಿಸುತ್ತಾರೋ ಅಂತಹವರೂ ಕೂಡ ಮೋಕ್ಷವನ್ನು ಹೊಂದುತ್ತಾರೆ ಹೀಗಿರಲು ಶಾಸ್ತ್ರವಿಧಿಯನ್ನು ತಿಳಿದು ಶ್ರೀವಿಷ್ಣುವನ್ನು ಪೂಜಿಸುವವರು ಮೋಕ್ಷವನ್ನು ಹೊಂದುತ್ತಾರೆಂಬುವುದು ಸುತರಾಂ ಸಿದ್ಧವು. (೩) (ತಾಮಸರಿಗೆ ಭೂತಾದಿತ್ವಪ್ರಾಪ್ತಿಯು ಅವಾಂತರ ಫಲವೇ ಮುಖ್ಯವಾಗಿ ತಮಸ್ಸೇ ಫಲವು ಎಂಬುವುದನ್ನು ಉಪಪಾದಿಸುತ್ತಾರೆ) ಯಾವ ತಪೋಧನರು ದಂಭ ಅಹಂಕಾರಗಳಿಂದ ಕೂಡಿದವರಾಗಿ ಕಾಮ ರಾಗ ಬಲಗಳಿಂದ ಕೂಡಿದವರಾಗಿ ಶಾಸ್ತ್ರಗಳಲ್ಲಿ ವಿಹಿತವಾಗದಿರುವ ಭಯಂಕರ ತಪಸ್ಸನ್ನು ಮಾಡುತ್ತಾರೋ, ಶ್ರೀವಿಷ್ಣುವಿನಲ್ಲಿಯೇ ಆಸಕ್ತರಾದ ವಸ್ತುತಃ ಕೃಶರಾಗದೆ ಇದ್ದ ಲಕ್ಷ್ಮ್ಯಾದಿಗಳನ್ನು ಸಮಸ್ತ ಜೀವರ ದೇಹದಲ್ಲಿ ನಿಯಾಮಕನಾಗಿರುವ ಶ್ರೀವಿಷ್ಣುವನ್ನು (ನೀಚ) ಕೃಶರನ್ನಾಗಿ ತಿಳಿಯುತ್ತಾರೋ, ಅಂತಹವರು ಆ ಲಕ್ಷ್ಮ್ಯಾದಿ ದೇವತೆಗಳನ್ನು ಅಲ್ಪಗುಣಗಳುಳ್ಳವರೆಂದು ಹೇಳಿದ್ದರಿಂದ ನಿಶ್ಚಯವಾಗಿಯೂ ತಮಸನ್ನು ಹೊಂದುತ್ತಾರೆ. (೪) ಅಸುರಸ್ವಭಾವ ಶ್ರದ್ಧೆಯುಳ್ಳವರು ಅಂದರೆ ದೈತ್ಯರು ರಾಕ್ಷಸರು ಪಿಶಾಚರು ಮತ್ತ್ಯಾರ್ಥಮರು, ಹೀಗೆ ನಾಲ್ವರೂ ತಮೋಯೋಗ್ಯರು ತಿನ್ನುವ ಸಾತ್ವಿಕಾದ್ಯಾಹಾರ, ಸಾತ್ವಿಕಾದಿಯಜ್ಞ, ತಪಸ್ಸು ದಾನ, ಇವುಗಳಿಂದ ಈ ಜೀವರು ಸಾತ್ವಿಕರು, ಇತರರು, ರಾಜಸರು, ತಾಮಸರು, ಎಂದು ತಿಳಿಯಬೇಕು.

ವಿ ॥ (1) ಜ್ಞೇಯಾಶ್ಚ ಎಂಬುವುದರಿಂದ ತಾನ್ವಿದ್ಧ್ಯಾಸುರನಿಶ್ಚಯಾನ್ (ಶ್ಲೋ. ೬) ಎಂಬುವುದರ ಅರ್ಥವೂ (2) ಅನ್ನೈಶ್ಚೈವ ಎಂಬುವುದರಿಂದ ಆಹಾರಸ್ತ್ವಪಿ (ಶ್ಲೋ ೭)ರ ಅರ್ಥವು ಉಕ್ತವಾಯಿತು ॥ ೩ ॥

ಪೀ ॥ ಶ್ರದ್ಧೆಯು ಜೀವರ ಸ್ವರೂಪವಾಗಿರುವುದರಿಂದ ಅದರಿಂದ ಸಾತ್ವಿಕಾದಿ ಜೀವರ ಸ್ವರೂಪ ಜ್ಞಾನವು ಕೂಡಬಹುದು ಆಹಾರಾದಿಗಳಿಂದ ಜೀವಸ್ವರೂಪಜ್ಞಾನವು ಹೇಗೆ ಬರುವುದು? ಎಂದರೆ—

ತಾ ॥ (೧) ಸಾತ್ವಿಕಾಃ ಸಾತ್ವಿಕಾನ್ಕುರ್ಯುರ್ಯಸ್ಮಾದನ್ಯೇ ತಥೇತರಾನ್ ॥ (೨) ಓಂ ತತ್ಸದಿತಿ ಯದ್ವಿಷ್ಣೋರ್ನಾಮತ್ರಯಮುದಾಹೃತಂ । ಪ್ರಸಿದ್ಧಂ ವೈದಿಕಂ ॥ (೩)

ತಸ್ಮಾತ್ಕರ್ಮ ತ(ಸ)ದ್ವಿಷಯಂ ಹಿ ಸತ್ ॥ (೪) ತತ್ರಾಪ್ರಶ್ರದ್ಧಾ ಕೃತಂ ತಸ್ಮಾದಸದಿತ್ಯೇವ ಕೀರ್ತ್ಯತೇ ॥ (೫) ವಿಪ್ರಾ ವೇದಾಶ್ಚ ಯಜ್ಞಾಶ್ಚ ಯಸ್ಮಾದೋಂತಾಃ ಪರಸ್ಪರಂ । ವಿಹಿತಾ ವಿಷ್ಣುನಾ ತೇನ ವಿಷ್ಣುರೋಮಿತಿ ಕೀರ್ತಿತಃ ॥ (೬) ಓತಮ(ತಂ ತ)ಸ್ಮಿನ್ನಿದಂ ಸರ್ವಮಿತಿ ಚೋಕ್ತಃ ಸ ಓಮಿತಿ । ತಸ್ಮಾದೋಮಿತಿ ಯಜ್ಞಾದೀನ್ಪ್ರವರ್ತಂತೇ ಹಿ ವೈದಿಕಾಃ ॥ ೪ ॥

ಅ ॥ (೧) ಸಾತ್ವಿಕ ಜೀವರು ಸಾತ್ವಿಕ ಆಹಾರಾದಿಗಳನ್ನೂ ಹಾಗೆಯೇ ರಾಜಸರೂ ತಾಮಸರೂ ರಾಜಸ ತಾಮಸ ಆಹಾರಾದಿಗಳನ್ನೂ ಸ್ವೀಕರಿಸುವರು (ಆದಕಾರಣ ಸಾತ್ವಿಕ ಅನ್ನಾದ್ಯಾಹಾರಗಳಿಂದಲೂ ಸಾತ್ವಿಕತ್ವಾ (ಉತ್ತಮತ್ವಾ)ದಿಗಳು ತಿಳಿಯಬಹುದು ಏವಂಚ ಅನ್ನಾದಿಗಳು ಜೀವರ ಸ್ವರೂಪಗಳಾಗ ದಿದ್ದರೂ ಅನ್ನಾದಿಗಳ ಭೋಗಶಕ್ತಿಯೂ ಯಜ್ಞದಾನ ತಪೋರೂಪ ಪ್ರವೃತ್ತಿ ಶಕ್ತಿಯೂ ಜೀವರ ಸ್ವರೂಪಗಳಾಗಿರುವುದರಿಂದ ಸಾತ್ವಕಾದ್ಯನ್ನಾದ್ಯಾಹಾರಗಳಿಂದಲೂ, ಸಾತ್ವಿಕಾದಿ ಜೀವಸ್ವರೂಪಜ್ಞಾನವು ಬರಬಹುದು) (೨) (ಯಜ್ಞ ದಾನ ತಪಸ್ಸುಗಳಿಗೆ ಸಾತ್ವಿಕತ್ವವು ಬರಲಿಕ್ಕೆ ಸಹ ಕಾರ್ಯಾಂತರವನ್ನು ತಿಳಿಸುವುದಕ್ಕಾಗಿ ಪುರಾಕಲ್ಪಾದಿರೂಪವಾದ ಅರ್ಥವಾದವನ್ನು ಹೇಳುತ್ತಾರೆ) ಶ್ರೀವಿಷ್ಣುವಿಗೆ "**ಓಂ ತತ್ಸತ್ ಇತ್ಯೇನಮಥೋ ವದಂತಿ**" ಎಂಬುವ ಋಗ್ವೇದಖಿಲದಲ್ಲಿ ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟ ಯಾವ ಓಂ ತತ್ **ಸತ್** ಎಂಬೀ ನಾಮತ್ರಯವು ಪ್ರಸಿದ್ಧವಾಗಿದೆಯೋ, ಅಂತಹ ನಾಮತ್ರಯವು (ಯಜ್ಞದಾನ ತಪಸ್ಸು ವೇದ ಬ್ರಾಹ್ಮಣಗಳಲ್ಲಿಯೂ) ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟಿದೆ (ಅಂದರೆ ಆ ನಾಮತ್ರಯವು ಯಜ್ಞಾದಿಗಳನ್ನೂ ಹೇಳುತ್ತದೆ.) (೩) (ಶ್ರೀವಿಷ್ಣುವಿಗೆ **ಸತ್** ಎಂಬುವ ಹೆಸರು ಹೇಗೆ? ಯಜ್ಞಾದಿಗಳಿಗೂ **ಸತ್** ಎಂಬುವ ಹೆಸರು ಹೇಗೆ? ಎಂದರೆ—) (ಸತ್ ಶಬ್ದವಾಚ್ಯವಾದ ಆಸ್ತಿಕ್ಯಬುದ್ಧಿಪೂರ್ವಕವಾಗಿರುವುದರಿಂದಲೂ **ಸತ್** ಶಬ್ದದಿಂದ ಯಜ್ಞ ಮೊದಲಾದ ಕರ್ಮವು ಹೇಳಲ್ಪಡುತ್ತದೆ. ಮತ್ತು ಪರಮಾತ್ಮನನ್ನು ತೃಪ್ತಿಗೊಳಿಸುವುದಕ್ಕಾಗಿ ಮಾಡಿದ ಕರ್ಮವೂ ಕೂಡ **ಸತ್** ಎನಿಸುತ್ತದೆ. ಏವಂಚ ಯಾವ ಕಾರಣದಿಂದ ಶ್ರೀವಿಷ್ಣುವಿಗೆ **ಸತ್** ಎಂಬುವ ನಾಮಧೇಯವಿದೆಯೋ) ಆದುದರಿಂದ ಭಗವಚ್ಛ್ರದ್ಧಾಪೂರ್ವಕವಾಗಿ ಬ್ರಾಹ್ಮಣರಿಂದ ಮಾಡಲ್ಪಟ್ಟ ವೇದೋಕ್ತವಾದ **ಸತ್** ಎಂದು ಹೆಸರುಳ್ಳ ಭಗವದ್ವಿಷಯಕವೇ ಆದ ಕರ್ಮವೂ ಕೂಡ **ಸತ್** ಎಂದು ಹೇಳಲ್ಪಡುತ್ತದೆ. (೪) ಶ್ರೀವಿಷ್ಣುವಿನಲ್ಲಿ ಶ್ರದ್ಧೆಯಿಲ್ಲದೆ ಮಾಡಿದ ಹೋಮವೂ, ತಪಸ್ಸೂ ಜಪ ಮೊದಲಾದ ಕರ್ಮವೂ, ಎಲ್ಲವೂ **ಸತ್** ಎನಿಸಿದ ಭಗವಂತನಿಗೆ ಅಪ್ರಿಯವಾಗಿರುವುದರಿಂದಲೇ **ಅಸತ್** ಎಂದು ಹೇಳಲ್ಪಡುತ್ತದೆ (ಇದರಿಂದ **ಓಂ ತತ್ಸತ್** (ಶ್ಲೋ. ೨೩)**ಕರ್ಮ ಚೈವ** (ಶ್ಲೋ. ೨೭) ಇತ್ಯಾದಿ ಶ್ಲೋಕವು ವ್ಯಾಖ್ಯಾತವಾಯಿತು) (೫) (ಶ್ರೀವಿಷ್ಣುವಿಗೂ, ಯಜ್ಞದಾನ ತಪಸ್ಸುಗಳಿಗೂ, ಅವುಗಳನ್ನು ಮಾಡುವ ಬ್ರಾಹ್ಮಣರಿಗೂ, ಅವುಗಳನ್ನು ವಿಧಿಸುವ ವೇದಗಳಿಗೂ ಓಂ ಎಂಬುವ ಹೆಸರು ಬರಲು ಕಾರಣವೇನ ? ಎಂದರೆ) ಯಾವ ಕಾರಣದಿಂದ ಬ್ರಾಹ್ಮಣರೂ, ವೇದಗಳೂ, ಯಜ್ಞಗಳೂ ಪರಸ್ಪರವಾಗಿ ಶ್ರೀವಿಷ್ಣುವಿನಿಂದ ಸಂಬದ್ಧಗಳಾಗಿವೆಯೋ, ಆದುದರಿಂದ ಶ್ರೀವಿಷ್ಣುವು ಓಂ ಎಂದು ಹೇಳಲ್ಪಡುತ್ತಾನೆ. (ಅಂದರೆ—(1) ಬ್ರಾಹ್ಮಣರು (ವೇದಗಳನ್ನು ಅಧ್ಯಯನ ಮಾಡುವವರು. ಕರ್ಮಗಳನ್ನು ಮಾಡುವವರು.) (2) ವೇದಗಳು (ಅಧ್ಯಯನ ಮಾಡಲ್ಪಡತಕ್ಕವುಗಳು. ಕರ್ಮಗಳನ್ನು ಹೇಳುವವುಗಳು.) (3) ಕರ್ಮಗಳು (ವೇದೋಕ್ತಗಳು, ಬ್ರಾಹ್ಮಣರಿಂದ ಮಾಡಲ್ಪಡತಕ್ಕವುಗಳು) ಮತ್ತು ಆ ಬ್ರಾಹ್ಮಣಾದಿಗಳು ಯಾವ ಕಾರಣದಿಂದ ಶ್ರೀವಿಷ್ಣುವಿನಿಂದ ತನ್ನ ಪೂಜೆಗಾಗಿ ಸೃಷ್ಟರಾಗಿದ್ದಾರೋ ಆದುದರಿಂದ ಶ್ರೀಪರಮಾತ್ಮನಿಂದ ಸೃಷ್ಟಿಸಲ್ಪಟ್ಟಿರುವುದರಿಂದ ತನ್ನ ಪ್ರತಿಮಾರೂಪರಾದ ಬ್ರಾಹ್ಮಣಾದಿಗಳಲ್ಲಿ ಶ್ರೀವಿಷ್ಣುವು ಪ್ರವಿಷ್ಟನಾಗಿರುವ ಕಾರಣ ಓಂ ಎಂದು ಹೇಳಲ್ಪಡುತ್ತಾನೆ (೬) ಮತ್ತು ಸರ್ವ ಜಗತ್ತು ಶ್ರೀಪರಮಾತ್ಮನಲ್ಲಿ ಪ್ರವಿಷ್ಟವಾಗಿರುವುದರಿಂದ

ಶ್ರೀವಿಷ್ಣುವು ಓಂ ಎಂದು ಹೇಳಲ್ಪಡುತ್ತಾನೆ ಹಿಗೆಯೇ ಬ್ರಾಹ್ಮಣಾದಿಗಳೂ ಹಿಂದೆ ಹೇಳಿದ ಪ್ರಕಾರ ಪರಸ್ಪರವಾಗಿ ಶ್ರೀವಿಷ್ಣುವಿನಿಂದ ಆವಿಷ್ಕೃರಾಗಿರುವುದರಿಂದಲೂ ಶ್ರೀವಿಷ್ಣುವಿಗೆ ಪ್ರತಿಮಾಸ್ಥಾನೀಯರಾಗಿರುವುದರಿಂದಲೂ ಅಮುಖ್ಯವಾಗಿ ಓಂ ಎಂದು ಹೇಳಲ್ಪಡುತ್ತಾರೆ ಓಂಕಾರವು ಶ್ರೀಪರಮಾತ್ಮನ ನಾಮವಾಗಿರುವುದರಿಂದಲೂ, ಯಜ್ಞಾದಿಗಳ ನಾಮವಾಗಿರುವುದರಿಂದಲೂ ಯಜ್ಞಾದಿಗಳನ್ನು ಪ್ರಾರಂಭಿಸುವ ಕಾಲದಲ್ಲಿ ಓಂ ಎಂದು ಉಚ್ಚಾರಣಮಾಡಿ ಓಂಕಾರ ಪ್ರವೃತ್ತಿನಿಮಿತ್ತಗಳಾದ ಗುಣಗಳನ್ನು ಸ್ಮರಣಮಾಡುತ್ತಾ ಶ್ರೀಪರಮಾತ್ಮನ ನಾಮಭೂತವಾದ ಮತ್ತು ಬ್ರಾಹ್ಮಣ ವೇದ ದಾನ ತಪಸ್ಸುಗಳಿಗೂ ನಾಮಭೂತವಾದ ಓಂಕಾರವನ್ನುಚ್ಚಾರಣಮಾಡಿ ಓಂಕಾರದ ಅರ್ಥಭೂತನಾದ ಶ್ರೀಪರಮಾತ್ಮನ ಪ್ರೇರಣೆಯಿಂದ ಶ್ರೀಪರಮಾತ್ಮನ ಪ್ರೀತಿಗಾಗಿ ವೇದಗಳಲ್ಲಿ ಹೇಳಿದ ಪ್ರಕಾರ ಬ್ರಾಹ್ಮಣರಿಂದ ಕೂಡಿ ಭಗವಂತನಿಗೆ ಪ್ರತಿಮಾರೂಪವಾದ ಯಜ್ಞಾದಿಗಳನ್ನು ಕರಿಷ್ಯೇ=ಮಾಡುವೆನೆಂದು ಸಂಕಲ್ಪಮಾಡಿ ವೈದಿಕರು ಯಜ್ಞಾದಿಗಳನ್ನು ಪ್ರವರ್ತಿಸುತ್ತಾರೆ (ಇದರಿಂದ **ಬ್ರಾಹ್ಮಣಾಸ್ತೇನ ವೇದಾಶ್ಚ** (ಶ್ಲೋ. ೨೩) ಇತ್ಯಾದಿಗಳ ಅರ್ಥವು ಉಕ್ತವಾಯಿತು.) || ೪ ||

ಪೀ—ಭಗವನ್ನಾಮಗಳು ಬೇರೆಯೂ ಇದ್ದ ಪ್ರಯುಕ್ತ ಈ ಓಂಕಾರಾದಿಗಳನ್ನೇ ನಿಯಮೇನ ಉಚ್ಚರಿಸಬೇಕೆಂಬುವುದು ಹೇಗೆ ಎಂದರೆ—

ತಾ || (೧) ಅನೋಂಕೃತಂ ಹ್ಯಾಸುರಂ ಸ್ಯಾದ್ಯತ್ತಸ್ಮಾದೋಂಕೃತಂ ತ್ವಪಿ | ಓಂಕಾರಾರ್ಥಹರೇಃ ಸಮ್ಯಗಜ್ಞಾನಾದಾಸುರಂ ಭವೇತ್ || (೨) ಫಲಂ ತ್ವನಭಿಸಂಧಾಯ ತದ್ಬ್ರಹ್ಮ ಸ್ಯಾನ್ಮಮಾಸ್ಪದಂ | ಇತಿ ಯತ್ಕ್ರಿಯತೇ ಕರ್ಮ ತನ್ನಾಮಾತೋ ಜನಾರ್ದನಃ | ಅಭಿಸಂಧಿತಂ ಹಿ ತತ್ಪ್ರೋಕ್ತಂ ತತಂ ವಾ ಸ್ವಗುಣೈಃ ಸದೇತ್ಯಾದಿ ಚ || (೩) ಮಯಃ ಪ್ರಧಾನಮುದ್ದಿಷ್ಟಂ ಸ್ವರೂಪಂ ಕಾರ್ಯಮೇವ ಚೇತಿ ಶಬ್ದನಿರ್ಣಯೇ || ೫ ||

ಅ || (೧) ಯಾವ ಕಾರಣದಿಂದ ಆದಿಯಲ್ಲಿ ಓಂಕಾರೋಚ್ಚಾರಣವಿಲ್ಲದೆ ಮಾಡಿದ ಕರ್ಮವು ಅಸುರಭೋಗ್ಯವಾಗುವುದೋ, ಮತ್ತು ಓಂಕಾರದ ಅರ್ಥಭೂತನು ಶ್ರೀಹರಿಯು, ಎಂದು ಚೆನ್ನಾಗಿ ತಿಳಿಯದೆ ಓಂಕಾರವನ್ನುಚ್ಚಾರಣ ಮಾಡಿಕೊಂಡು ಮಾಡಿದ ಕರ್ಮವೂ ಅಸುರಭೋಗ್ಯವೇ ಆಗುವುದೋ, ಆದಕಾರಣ ಅರ್ಥಜ್ಞಾನಪೂರ್ವಕವಾಗಿ ಓಂ ಎಂದು ಉಚ್ಚಾರಣ ಮಾಡಿಕೊಂಡು (ವೈದಿಕರು ಯಜ್ಞಾದಿಗಳನ್ನು ಮಾಡುತ್ತಾರೆ) (೨) (ಶ್ರೀವಿಷ್ಣುವಿಗೂ ಯಜ್ಞಾದಿಗಳಿಗೂ ತತ್ ಎಂಬುವ ನಾಮವು ಹೇಗೆ ಎಂದರೆ) ವೇದದಿಂದ ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟ ಯಜ್ಞಾದಿಗಳಿಂದ ಸ್ವರ್ಗಾದಿರೂಪವಾದ ಅಸಾರ ಫಲವು ವೇದದಲ್ಲಿ ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟ ಪರಬ್ರಹ್ಮನನ್ನು ತಿಳಿದುಕೊಳ್ಳುವ ಯೋಗ್ಯತೆಯಿರುವ ನನಗೆ ಆಗಲಿ ಎಂದು ಆಲೋಚಿಸದೆ, ಆ ಪರಬ್ರಹ್ಮನು ನನಗೆ ಮುಕ್ತಿಪ್ರದನಾಗಲಿ ಎಂದು ಪ್ರಾರ್ಥಿಸುತ್ತಾ (ಮೋಕ್ಷೇಚ್ಛುಗಳಾದ ಬ್ರಾಹ್ಮಣರಿಂದ ಯಜ್ಞವು ಮಾಡಲ್ಪಡುತ್ತದೋ, ಆದಕಾರಣ ಮಂತ್ರಸಹಿತವಾಗಿ ಅಧಿಕಾರಿಸಹಿತವಾಗಿ ಸ್ವರ್ಗಾದಿ ಫಲವನ್ನುದ್ದೇಶಿಸದೆ ಕೇವಲ ಮೋಕ್ಷವನ್ನುದ್ದೇಶಿಸಿಕೊಂಡಿರತಕ್ಕ ಕರ್ಮವು. ಆದಕಾರಣ ಜನಾರ್ದನನಾದರೂ ಮುಖ್ಯವಾಗಿ ತತ್ ಎಂದು ನಾಮವುಳ್ಳವನು ಮತ್ತು ಯಾವ ಕಾರಣದಿಂದ ಬುದ್ಧಿಯಲ್ಲಿ ಆರೂಢವಾದುದು ತತ್ ಎನ್ನುವುದರಿಂದ ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟದೋ, ಪರಬ್ರಹ್ಮನು ಸಂಸಾರ ಮೋಚಕನಾದುದರಿಂದ ಭಗವತ್ಪ್ರಸಾದವನ್ನು ಅಪೇಕ್ಷಿಸುವವರಿಂದ ನಿತ್ಯದಲ್ಲಿಯೂ ಪ್ರಾರ್ಥಿತನಾಗುತ್ತಾನೋ, ಸರ್ವದೇಶಗಳಲ್ಲಿ ವ್ಯಾಪ್ತನೋ, ಸರ್ವ ಕಾಲಗಳಲ್ಲಿಯೂ ಇರುವವನೋ, ಸರ್ವಗುಣಪರಿಪೂರ್ಣನೋ ಆದಕಾರಣ ಜನಾರ್ದನನು ತತ್ ಎಂದು ಹೆಸರುಳ್ಳವನು (೩) (ಮಯಟ್‌ಪ್ರತ್ಯಯಕ್ಕೆ

ವಿಕಾರವೆಂಬುವ ಒಂದೇ ಅರ್ಥವಿರುವುದರಿಂದ **ಶ್ರದ್ಧಾಮಯಃ** ಎಂಬುವುದಕ್ಕೆ ಶ್ರದ್ಧಾಸ್ವರೂಪನು ಎಂಬುವ ವ್ಯಾಖ್ಯಾನವು ಹೇಗೆ ಎಂದರೆ) ಮಯವೆಂದರೆ—ಪ್ರಧಾನವು, ಸ್ವರೂಪವು, ಕಾರ್ಯವು ಎಂಬೀ ಮೂರು ಅರ್ಥವು, ಎಂದು ಶಬ್ದನಿರ್ಣಯದಲ್ಲಿದೆ. || ೫ ||

ಪೀ—ಶ್ರದ್ಧೆಯೇ ಸಾತ್ವಿಕತ್ವ ಅಸಾತ್ವಿಕತ್ವಗಳಿಗೆ ಕಾರಣವು ಶಾಸ್ತ್ರ ವಿಧಿಯನ್ನನುಸರಿಸುವುದು, ಅನುಸರಿಸಿದಿರುವುದು ಕಾರಣವಲ್ಲವೆಂದು ಏಕೆ ಹೇಳಬೇಕು ಎಂದರೆ—

ತಾ || (೧) ಶಾಸ್ತ್ರವಿಹಿತಮಪಿ ಭಗವಚ್ಛ್ರದ್ಧಾವಿಹೀನಮಸದೇವೇತಿ ವಕ್ಷ್ಯತಿ । ಅಶ್ರದ್ಧಯಾ ಹುತಮಿತಿ || (೨) ಭಗವಚ್ಛ್ರದ್ಧಾವಿರಹಿತತ್ವಾದೇವ ಚಾಶಾಸ್ತ್ರವಿಹಿತಂ ಭವತಿ । ವಿಷ್ಣುಭಕ್ತಿವಿಧಾನಾರ್ಥಂ ಸರ್ವಂ ಶಾಸ್ತ್ರಂ ಪ್ರವರ್ತತ ಇತಿ ಪೈಂಗಿಶ್ರುತಿಃ || (೩) ಸ್ಥಿರಾಃ ಸ್ಥಿರಗುಣಘೃತಾದಯಃ । (೪) ಕಟ್ವಾದೀನಾಮಪ್ಯಾರೋಗ್ಯರಸಾದ್ಯರ್ಥತ್ವೇನ ಸಾತ್ವಿಕತ್ವಮೇವ || (೫) ರಸ್ಯಾದೀನಾಮಪಿ ರಾಜಸತ್ವಮನಾರೋಗ್ಯಾದಿಹೇತುತ್ವೇ । ದುಃಖಶೋಕಾಮಯಪ್ರದಾ ಇತ್ಯುಕ್ತೇಃ || ೬ ||

ಅ || (೧) ಶಾಸ್ತ್ರಗಳಲ್ಲಿ ವಿಹಿತವಾದುದಾಗ್ಯೂ ಶ್ರೀಹರಿಯಲ್ಲಿ ಶ್ರದ್ಧೆಯು ಇಲ್ಲವಾದರೆ ಅಸತ್ತೇ ಆಗುವುದೆಂದು **ಅಶ್ರದ್ಧಯಾ ಹುತಂ** (ಶ್ಲೋ. ೨೮) ಎಂದು ಹೇಳುವರು (ಅಂದರೆ ಶ್ರೀಕೃಷ್ಣನೇ ಶ್ರದ್ಧೆಯಿಲ್ಲವಾದರೆ ಶಾಸ್ತ್ರವಿಧಿಯನ್ನನುಸರಿಸಿಕೊಂಡಿದ್ದರೂ ಆ ಯಜ್ಞವು ಅಸತ್ತೇ ಆಗುವುದೆಂದು ಹೇಳಿದಕಾರಣ ಶ್ರದ್ಧೆಯೇ ಪ್ರಯೋಜಕವು) (೨) (ಮತ್ತು ಶ್ರೀಹರಿಯಲ್ಲಿ ಶ್ರದ್ಧೆಯಿಲ್ಲವಾದರೆ ಶಾಸ್ತ್ರವಿಧಿಯನ್ನು ಅನುಸರಿಸಿಕೊಂಡಿದೆ, ಎಂಬುದು ಕೂಡುವುದಿಲ್ಲ. ಆದುದರಿಂದಲೂ ಶ್ರದ್ಧೆಯೇ ಕಾರಣವೆನ್ನುತ್ತಾರೆ—) ಭಗವಂತನಲ್ಲಿ ಶ್ರದ್ಧೆಯು ಇಲ್ಲದಿರುವುದರಿಂದಲೇ ಶಾಸ್ತ್ರದಲ್ಲಿ ವಿಹಿತವಾದುದೂ ಆಗುವುದಿಲ್ಲ (ಏಕೆಂದರೆ) ಶ್ರೀವಿಷ್ಣುವಿನಲ್ಲಿ ಭಕ್ತಿಯನ್ನು ಅವಶ್ಯವಾಗಿ ಮಾಡಲೇ ಬೇಕೆಂಬುವುದನ್ನು ವಿಧಿಸುವುದಕ್ಕಾಗಿಯೇ ಎಲ್ಲಾ ಶಾಸ್ತ್ರಗಳೂ ಪ್ರವೃತ್ತಗಳಾಗಿವೆ (ಭಕ್ತಿಯು ಇಲ್ಲವಾದರೆ ಶಾಸ್ತ್ರವಿಧಿಯನ್ನನುಸರಿಸಿಕೊಂಡಿದೆ, ಎಂಬುವುದೂ ಕೂಡುವುದಿಲ್ಲ.) ಎಂದು ಪೈಂಗಿಶ್ರುತಿಯು. (೩) (**ರಸ್ಯಾಃ ಸ್ನಿಗ್ಧಾಃ ಸ್ಥಿರಾ ಹೃದ್ಯಾಃ** ಎಂಬೀ ೮ನೇ ಶ್ಲೋಕದಲ್ಲಿ ಸ್ಥಿರಗಳಾದ ಆಹಾರಗಳೆಂದು ಹೇಳಿದೆ. ಅಲ್ಲಿ ಸ್ಥಿರತ್ವವೆಂದರೆ ಎಂತಹುದೆಂದರೆ) ಸ್ಥಿರಾಃ=ಸ್ಥಿರ ಗುಣಗಳುಳ್ಳ (ಅಂದರೆ ಬಹುಕಾಲದವರೆಗೂ ಗುಣಗಳನ್ನು ಕೊಡುವ,) ಘೃತ ಮೊದಲಾದವುಗಳು. (೪) **ಕಟ್ವಮ್ಲಲವಣ** (ಶ್ಲೋ. ೯) ಎಂಬುವಲ್ಲಿ ಕಟು ಮೊದಲಾದವುಗಳಿಗೆ ರಾಜಸತ್ವವು ಹೇಳಿದ್ದಾಗ್ಯೂ ಅದು ನಿಯತವಲ್ಲ. ಏಕೆಂದರೆ ಕದಾಚಿತ್) ಆ ಕಟ್ವಾದಿಗಳೂ ಆರೋಗ್ಯಕರವಾದ ರಸಾಯನಾದಿಗಳಿಗೆ ಉಪಯುಕ್ತವಾಗುವುದರಿಂದ ಅವುಗಳಿಗೆ ಸಾತ್ವಿಕತ್ವವೂ ಬರುವುದು. (೫) ಹೀಗೆಯೇ **ರಸ್ಯಾಃ ಸ್ನಿಗ್ಧಾಃ ಸ್ಥಿರಾ ಹೃದ್ಯಾಃ** (ಶ್ಲೋ ೮) ಎಂಬುವಲ್ಲಿ ಸಾತ್ವಿಕಗಳೆಂದು ಹೇಳಿದ ರಸ್ಯಾದಿಗಳಿಗೂ (ಸಾತ್ವಿಕತ್ವವು ನಿಯತವಲ್ಲ. ಮತ್ತೆ ಅವುಗಳೇ) ಅನಾರೋಗ್ಯಾದಿಗಳಿಗೆ ಹೇತುಗಳಾದರೆ ಅವುಗಳಿಗೆ ರಾಜಸತ್ವವೂ ಇದೆ (ಕಟ್ವಾದಿಗಳಿಗೆ ನಿಯಮೇನ ರಾಜಸತ್ವವೇ ಎಂದು ಏಕೆ ಆಗಲಾರದು ಕದಾಚಿತ್ ಸಾತ್ವಿಕತ್ವವಿದೆ ಎಂದು ಏಕೆ ಹೇಳಬೇಕು ಎಂದರೆ) ದುಃಖ ಶೋಕ ರೋಗಗಳನ್ನು ಕೊಡುವುದಾದರೆ—ರಾಜಸಗಳೆಂದು ಹೇಳಿದ್ದರಿಂದ (ಕಟ್ವಾದಿಗಳು ಆರೋಗ್ಯಾದಿಗಳಿಗೆ ಹೇತುಗಳಾದರೆ ಸಾತ್ವಿಕಗಳೆಂದು ತಿಳಿದುಬರುವುದರಿಂದ ರಾಜಸತ್ವವೇ ಎಂಬುವ ನಿಯಮವಿಲ್ಲ.) ಹಾಗೆಯೇ ರಸಯುಕ್ತ ಪದಾರ್ಥಾದಿಗಳೂ ಆಯುಃ ಸತ್ವ ಬಲ ಆರೋಗ್ಯಾದಿಗಳಿಗೆ ವರ್ಧಕಗಳಾದರೆ ಸಾತ್ವಿಕಗಳೆಂದು ಹೇಳಿದ್ದರಿಂದ ಸರ್ವದಾ ಸಾತ್ವಿಕಗಳೇ ಎಂಬುವ ನಿಯಮವಿಲ್ಲ, ಎಂದುಕ್ತವಾಯಿತು. || ೬ ||

ಪೀ—ಆಯುಸ್ಸತ್ತ್ವ ಎಂಬುವಲ್ಲಿದ್ದ ಸತ್ತ್ವಶಬ್ದಾರ್ಥವನ್ನು ಹೇಳುತ್ತಾರೆ—

ತಾ ॥ (೧) ಸತ್ತ್ವಂ ಸಾಧುಭಾವಃ । ಭವತಿ ಹಿ ಸೋಽಪಿ ಶುಚ್ಯನ್ನಾತ್ । ಹೃದ್ಯಂ ಪಶ್ಚಾನ್ಮನೋಹಾರಿ ಪ್ರಿಯಂ ತತ್ಕಾಲಸೌಖ್ಯದಂ । ಸುಖಂ ತು (ಸುಖದಂ) ದೀರ್ಘಸುಖದಂ ರಸ್ಯ(ಮ್ಯ)ಮಭ್ಯಾಸಸೌಖ್ಯದಮಿತಿ ಶಬ್ದನಿರ್ಣಯೇ ॥ (೨) ರೂಕ್ಷಂ ನೀರಸಂ ತೀಕ್ಷ್ಣಂ ಸರ್ಷಪಾದಿ । ಯಾಮಾಂತರಿತಪಾಕಂ ತು ಯಾತಯಾಮ ಇತೀ(ಮುದೀ) ರ್ಯತೇ । ಕ್ವಚಿಚ್ಚ ಗತಸಾರಂ ಸ್ಯಾನ್ನಿಯಮ್ಯಂ ಯಾತಮಸ್ಯ ಯದಿತಿ ಚ । ಪೂರ್ವಂ ಸ್ವಾದು ಪಶ್ಚಾದನ್ಯಥಾಜಾತಂ ಗತರಸಂ ॥ (೩) ಶುದ್ಧಭಾಗವತಾನಾಂ ತು ಸ್ವಭಾವಾಪೇಕ್ಷಯೈವ ತು । ಸ್ವಾದುತ್ವಾದಿ ವಿಜಾನೀಯಾತ್ಪದಾರ್ಥಾನಾಂ ನ ಚಾನ್ಯಥೇತಿ ಸೂದಶಾಸ್ತ್ರೇ ॥ ೮ ॥

ಅ ॥ ಸತ್ತ್ವಂ=ಸಾಧುಭಾವವು ಆಸಾಧುತನವೂ ಕೂಡ ಶುದ್ಧವಾದ ಅನ್ನದಿದುಂಟಾಗುತ್ತದೆ. (ಹೃದ್ಯ ಮೊದಲಾದ ಶಬ್ದಗಳ ಅರ್ಥವನ್ನು ಹೇಳುತ್ತಾರೆ) ಯಾವ ವಸ್ತುವು ಉಪಭೋಗಿಸಿದ ಮೇಲೆಯೂ ತಿರುಗಿ ನನಗೆ ಸಿಗಲಿ ಎಂದು ಮನಸ್ಸನ್ನು ಅಪಹರಿಸುತ್ತದೋ ಆ ವಸ್ತುವು **ಹೃದ್ಯ**ವು. ಉಪಭೋಗಿಸುವ ಕಾಲದಲ್ಲಿಯೇ ಸೌಖ್ಯವನ್ನು ಕೊಡತಕ್ಕದು **ಪ್ರಿಯ**ವು. ಒಂದುಸಲ ಉಪಭೋಗಿಸಿದ್ದು ಬಹುಕಾಲ ಸುಖವನ್ನು ಕೊಡತಕ್ಕದು **ಸುಖ**ವೆನಿಸುತ್ತದೆ. ಬಹ್ವಾವರ್ತಿ ಉಪಭೋಗಿಸಿದರೇನೇ ಸೌಖ್ಯವನ್ನು ಕೊಡತಕ್ಕದು **ರಸ್ಯ**ವು ಎಂದು ಶಬ್ದನಿರ್ಣಯದಲ್ಲಿದೆ (೨) (ರೂಕ್ಷಶಬ್ದಕ್ಕೆ ಅನೇಕಾರ್ಥಗಳಿದ್ದುದರಿಂದ ಇಲ್ಲಿ ಬೇಕಾದ ಅರ್ಥವನ್ನು ಹೇಳುತ್ತಾರೆ) ರೂಕ್ಷಂ=ನೀರಸವಾದುದು. ತೀಕ್ಷ್ಣಂ=ಸಾಸಿವೆ ಮೊದಲಾದುದು. (ಪಂಕ್ತಿಪಾವನರಾದ ಪುರುಷರ ಶಿಷ್ಟಾನ್ನವು ಸಾತ್ವಿಕವೆಂದು ಪ್ರಸಿದ್ಧಿಯಿದ್ದುದರಿಂದ ಯಾತಯಾಮವಾದುದು ತಾಮಸವು ಹೇಗೆ ಆಗುವುದೆಂದರೆ) ಪಾಕಮಾಡಿ ಒಂದು ಜಾಮ ಕಳೆದುಹೋದ ವಸ್ತುವು **ಯಾತಯಾಮ**ವೆನಿಸುತ್ತದೆ ಮತ್ತು ಈ ವಸ್ತುವಿನ, ಯಾಮವು (ನಿಯಮ್ಯವು.) ಹೋಗಿದ್ದರೂ ಅಂದರೆ—ಇದೇ ನನಗೆ ಸಿಗಲಿ, ಎಂದು ಅಪೇಕ್ಷಿತವಾದ ಅಂಶವಾದ ಸಾರಭಾಗವೇ ಹೋಗಿದ್ದರೂ ಅಂತೂ ಸಾರವಿರಹಿತವಾಗಿದ್ದರೂ ಯಾತಯಾಮವೆನಿಸುತ್ತದೆ ಮೊದಲು ಸ್ವಾದು(ರುಚಿಕರ)ವಾಗಿದ್ದು ಆ ಮೇಲೆ ವ್ಯತ್ಯಾಸವಾದರೆ-**ಗತರಸ**ವೆನಿಸುತ್ತದೆ.) (ಅಂದರೆ ಯಾವ ಪದಾರ್ಥ ಧರ್ಮಿಭೂತವಾದ ಸಾರವೇ ಹೋಗಿಯದೋ, ಅದು **ಯಾತಯಾಮ**ವೆನಿಸುತ್ತದೆ ಸಾರವಿದ್ದರೂ ಅದರಲ್ಲಿರತಕ್ಕ ಸ್ವಾದುತ್ವವು ಹೊದರೆ **ಗತರಸ**ವೆನಿಸುತ್ತದೆ. (೩) (ಒಂದೇ ವಸ್ತುವಿಗೆ ಪುರುಷಭೇದದಿಂದ ಸ್ವಾದುತ್ವ ಅಸ್ವಾದುತ್ವಗಳು ಕೂಡುವುದರಿಂದ ಇದು ಸ್ವಾದು, ಇದು ಅಸ್ವಾದು ಇತ್ಯಾದಿಗಳು ನಿಶ್ಚಯವಾಗಲಾರವು. ಎಂದರೆ-) ಮುಖ್ಯವಾಗಿ ಭಗವದ್ಭಕ್ತರು ಅಪರೋಕ್ಷಜ್ಞಾನಿಗಳೂ ಪರಾಪರತತ್ವನಿಶ್ಚಯವುಳ್ಳವರೂ ಆದವರಿಗೇನೇ, ವಿಶಿಷ್ಯ ಪ್ರಾಯಶಃ ಅಭಿವ್ಯಕ್ತವಾದ ಸ್ವಭಾವವನ್ನಪೇಕ್ಷಿಸಿಯೇ ಪದಾರ್ಥಗಳ ಸ್ವಾದುತ್ವಾದಿಗಳನ್ನು ತಿಳಿಯಬೇಕು. ಯಾವುದೇ ಒಂದು ವಸ್ತುವಿಗೆ ಯಾರಾದರೂ ಒಬ್ಬನಿಗೆ ಸ್ವಾದು ಇನ್ನೊಬ್ಬನಿಗೆ ಅಸ್ವಾದು ಎಂದು ವಿವೇಕ್ಷೆಮಾಡಿಕೊಂಡು ತಿಳಿಯಬಾರದು ಹೀಗೆ ಸೂದಶಾಸ್ತ್ರದಲ್ಲಿ ಹೇಳಿದೆ. ॥ ೮ ॥

ಪೀ—ರಾಜಸ ಯಾಗದಿಂದ ಸಾಂಕಲ್ಪಿಕ ಸ್ವರ್ಗವೇ ಎಂದು ಹೇಳಿದ್ದು ಕೂಡುವುದಿಲ್ಲ. ಏಕೆಂದರೆ-ಮುಖ್ಯ ಸ್ವರ್ಗೋದ್ದೇಶವಿಂದಲೇ ಯಾಗ ಮಾಡಿದ್ದು. ರಾಜಸ ಯಾಗದಿಂದ ಇಂದ್ರಾದಿ ದೇವತೆಗಳ ಲೋಕವಾದ ಸ್ವರ್ಗವು ಸಿಗುತ್ತದೆ, ಎಂದು ಪ್ರಮಾಣವೂ ಇದೆ, ಎಂಬೀ ಅಶಂಕೆಯನ್ನು ಸ್ಮೃತ್ಯಂತರದಿಂದ ಪರಿಹರಿಸುತ್ತಾರೆ—

ತಾ ॥ (೧) ಯಾಗಾತ್ತು ರಾಜಸಾತ್ಸ್ವರ್ಗಃ ಸಾಂಕಲ್ಪಿಕ ಉದಾಹೃತಃ । ಲೋಕಸ್ಸ ದೀನ-ದೇವಾನಾಂ ಸನಾಮ್ನಾಂ ವಾಸವಾದಿಭಿಃ । ವಿಷ್ಣಾವಶ್ರದ್ಧಯಾಽಯೋಗ್ಯಕಾಮಾ-ಚ್ಛೇಷಾಂ ಪುನರ್ಭವೇತ್ । ನರಕಂ ಚ ॥ (೨) ವಿನಾ ಯಜ್ಞಂ ರಾಜಸಂ ನರಲೋ-ಕಗಾಃ । ನಿಷಿದ್ಧಕರ್ಮ ಕುರ್ಯುಶ್ಚೇದೀಯುಸ್ತೇ(ಷ್ಟೇ) ನರಕಂ ಧ್ರುವಂ ॥ ೮ ॥

ಅ ॥ (೧) ರಾಜಸ ಯಾಗದಿಂದ ಸಾಂಕಲ್ಪಿಕ ಸ್ವರ್ಗವೇ. ಮುಖ್ಯ ಸ್ವರ್ಗವಲ್ಲ. ಇಂದ್ರಾದಿ ದೇವತೆಗಳ ಸಮಾನ ನಾಮವುಳ್ಳ ದುಃಖಯುಕ್ತರಾದ ಅಪಭ್ರಷ್ಟ ದೇವತೆಗಳಿಗೆ ಶ್ರೀವಿಷ್ಣುವಿನಲ್ಲಿ ಶ್ರದ್ಧೆಯಿಲ್ಲದಿರೋಣದರಿಂದಲೂ ತಮಗೆ ಅಯೋಗ್ಯವಾದುದನ್ನು ಇಚ್ಛಿಸುವುದರಿಂದಲೂ ಸಾಂಕಲ್ಪಿಕ ಸ್ವರ್ಗವೇ, ಮುಖ್ಯ ಸ್ವರ್ಗವಲ್ಲ. ಮತ್ತು ಶ್ರೀವಿಷ್ಣುವಿನಲ್ಲಿ ಶ್ರದ್ಧೆಯಿಲ್ಲದಿದ್ದು ಸ್ವರ್ಗಾಯೋಗ್ಯರಿಗೆ ಸ್ವರ್ಗಕಾಮನೆಯು ಅಯೋಗ್ಯವಾಗಿರುವುದರಿಂದ ಅಯೋಗ್ಯ ಸ್ವರ್ಗ ಕಾಮನೆಯಿಂದ ಅರ್ಥನಾಶವೂ ಅನರ್ಥಫಲವೂ ಉಂಟಾಗುತ್ತದೆ ಆದಕಾರಣ ಅವರಿಗೆ ನರಕವೇ. ಸ್ವರ್ಗವಲ್ಲ. (೨) (ರಾಜಸರಿಗೆ ಸಕಾಮ ಯಜ್ಞವಿಲ್ಲದಿದ್ದರೂ ನರಕವು ಆಗುವುದರಿಂದ ಅಯೋಗ್ಯ ಕಾಮನಾದಿಗಳು ನರಕಕ್ಕೆ ಕಾರಣವು ಹೇಗೆ ಆಗುವುದು. ಎಂದರೆ—) ಯಜ್ಞ ಹೊರತು ಭೂಲೋಕದಲ್ಲಿದ್ದ ಮಧ್ಯಮ ರಾಜಸರು ನಿಷಿದ್ಧ ಕರ್ಮವನ್ನು ಮಾಡಿದರೆ— ಅವರು ನಿಶ್ಚಯವಾಗಿಯೂ ನರಕವನ್ನು ಹೊಂದುವರು.

ವಿ ॥ (1) ಸಾತ್ವಿಕರು ರಾಜಸರು ತಾಮಸರೆಂದು ಜೀವರು ತ್ರಿವಿಧರು. ಅದರಲ್ಲಿ ರಾಜಸರೂ, ರಾಜಸ ಸಾತ್ವಿಕ, ರಾಜಸ ರಾಜಸ, ರಾಜಸ ತಾಮಸ, ಎಂದು ಮೂರು ವಿಧರು. ರಾಜಸ ತಾಮಸರೂ, ಭೂಪ್ರಚುರ ನಿರಯಪ್ರಚುರ, ಎಂದು ಎರಡು ವಿಧರು. ಅದರಲ್ಲಿ ರಾಜಸ ಸಾತ್ವಿಕರು ಮುಕ್ತಿಯೋಗ್ಯರು. ರಾಜಸ ರಾಜಸರು ರಾಜಸ ತಾಮಸರೂ ಕೂಡ ನಿತ್ಯ ಸಂಸಾರಿಗಳು ಆ ರಾಜಸರೂ ಉತ್ತಮ ಮಧ್ಯಮ ಅಧಮ ಎಂದು ತ್ರಿವಿಧರು. ರಾಜಸರಲ್ಲಿ ಉತ್ತಮರಾದ ನಿಶ್ಯತ್ರೈವಿದ್ಯರಿಗೆ ಮುಖ್ಯ ಸ್ವರ್ಗವೇ. ಅಧಮರಿಗೆ ನಿರಯವೇ. ಕಲ್ಪಿತ ಸ್ವರ್ಗವೂ ಇಲ್ಲ. ಆದಕಾರಣ ಇಲ್ಲಿ ರಾಜಸ ಪದದಿಂದ ಮಧ್ಯಮ ರಾಜಸರನ್ನು ಇಟ್ಟುಕೊಳ್ಳಬೇಕು. ॥ ೮ ॥

ಪೀ—ರಾಜಸ ಕರ್ಮದಿಂದ ನರಕವೂ ಸಾಂಕಲ್ಪಿಕ ಸ್ವರ್ಗವೂ ಆಗುವುದಾದರೆ—ಸಾತ್ವಿಕರಿಗೂ ರಾಜಸಕರ್ಮಕರಣವು ಕೂಡುವುದರಿಂದ ಅವರಿಗೂ ನರಕವೂ ಸಾಂಕಲ್ಪಿಕ ಸ್ವರ್ಗವೂ ಆಗಬೇಕಾಗುವುದು. ಹಾಗೆಯೇ ತಾಮಸ ಕರ್ಮದಿಂದ ಭೂತಾದಿತ್ವವೂ ತಮಸ್ಸೂ ಆಗುವುದಾದರೆ—ಸಾತ್ವಿಕರಿಗೂ ರಾಜಸರಿಗೂ ತಾಮಸ ಕರ್ಮವು ಕೂಡುವುದರಿಂದ ಭೂತಾದಿಭಾವವೂ ತಮಸ್ಸೂ ಆಗಬೇಕಾಗುವುದು. ಹಾಗೆಯೇ ಸಾತ್ವಿಕ ಕರ್ಮದಿಂದ ಜ್ಞಾನದ್ವಾರಾ ಮೋಕ್ಷವಾಗುವುದಾದರೆ—ರಾಜಸ ತಾಮಸರಿಗೂ ಸಾತ್ವಿಕಕರ್ಮವು ಕೂಡುವುದರಿಂದ ಮೋಕ್ಷವಾಗುವುದು, ಎಂದರೆ—

ತಾ ॥ (೧) ಕದಾಚಿತ್ಸಾತ್ವಿಕಾಃ ಕುರ್ಯುಃ ಕರ್ಮ ರಾಜಸತಾಮಸಂ । ಅನ್ಯೇಽನ್ಯಚ್ಚ ತಥಾಽಪ್ಯೇಷಾಂ ಸ್ಥಿತಿಃ ಸ್ವಾಭಾವಿಕೀ(ಕೇ) ಪುನಃ ॥ (೨) ಸ್ವಂಸ್ವಂ ಕರ್ಮ ತು ಸರ್ವೇಷಾಂ ಸದ್ಯೈವ ಸ್ಯಾನ್ಮಹತ್ಫಲಂ । ಅನ್ಯದಲ್ಪಫಲಂ ಚೈವ ಬಾಹುಲ್ಯಂ ತೇಷು ಲಕ್ಷಣಮಿತಿ ಪಾದ್ಮೇ ॥ (೩) ಮೌನಂ ಮನನಂ । ಯುಕ್ತೈರ್ಭಗವದರ್ಪಣಾದಿ-ಯೋಗಯುಕ್ತೈಃ । ಯುಕ್ತೈರಿತಿ ದಾನಾದಿಷು ಸರ್ವತ್ರ ಸಮಂ ॥ (೪) ಸತ್ಸಂಬಂ-ಧಿತ್ವಾದೇವ ಕರ್ಮಾದಿ ಸತ್ । ಓಂ ತತ್ಸದಿತಿನಾಮ್ನಾಂ ವಿಷ್ಣೌ ಪ್ರಸಿದ್ಧತ್ವಾತ್ ॥

(೫) ಪ್ರವರ್ತ್ಯನೋಂಕೃತಂ ಬ್ರಹ್ಮ ಪರಸ್ತಾಚ್ಚ ವಿಶೀರ್ಯತೇ। ಅನೋಂಕೃತಮಾಸುರ-
ಮಿತಿ(ರಂ ಕರ್ಮೇತ್ಯಾದಿ)ಶ್ರುತೇರನೋಂಕೃತಸ್ಯಾಸುರತ್ವಪ್ರಸಿದ್ಧೇಃ ॥ (೬) ಅನರ್ಥ-
ಜ್ಞೋದಿತೋ ಮಂತ್ರೋ ನಿರರ್ಥಸ್ತ್ರಾತಿ ಮಾನತಃ । ಯನ್ಮಂತ್ರಸ್ತೇನ ಕಥಿತೋ
ಮಂತ್ರಾರ್ಥೋ ಜ್ಞೇಯ ಏವ ತದಿತಿ ಪೈಂಗಿಶ್ರುತೇಶ್ಚ ॥ (೭) ತದರ್ಥತ್ವೇನ ಫಲಾ-
ನಭಿಸಂಧಿ ಪೂರ್ವಕಕರ್ಮಣ ಏವ ಸಾತ್ವಿಕತ್ವಾಚ್ಚ । ತದ್ಭಕ್ತ್ಯಾ ತತ್ಸ್ಮರಣಪೂರ್ವ-
ಕಮೇವ ಕರ್ಮ ಸದನ್ಯದಸದೇವೇತಿ ಭಾವಃ ॥ (೮) ರಾಜಸಸ್ಯಾಪ್ಯಸದಂತರ್ಭಾವ
ಏವ । ವಿಷ್ಣುಶ್ರದ್ಧಾರಹಿತತ್ವಾತ್ । ಸಾತ್ವಿಕಂ ಮೋಕ್ಷದಂ ಕರ್ಮ ರಾಜಸಂ ಸೃತಿ-
ದುಃಖದಂ । ತಾಮಸಂ ಪಾತದಂ ಜ್ಞೇಯಂ ತತ್ಕುರ್ಯಾತ್ಕರ್ಮ ವೈಷ್ಣವಮಿತ್ಯಾ-
ಗ್ನೇಯೋ ॥ ೯ ॥ ॥ ೧—೨೮ ॥

ಅ ॥ (೧) ಯದ್ಯಪಿ ಸಾತ್ವಿಕರು ರಾಜಸ ತಾಮಸ ಕರ್ಮಗಳನ್ನೂ, ರಾಜಸರು ಸಾತ್ವಿಕ ತಾಮಸ ಕರ್ಮಗಳನ್ನೂ, ತಾಮಸರು ಸಾತ್ವಿಕ ರಾಜಸ ಕರ್ಮಗಳನ್ನೂ ಮಾಡುತ್ತಾರೆ. ಆದರೂ ಅದು ಕೆಲವು ವೇಳೆಯೇ ಸರಿ. ಆದರೂ ಇವರೆಲ್ಲರೂ ತಮ್ಮ ತಮ್ಮ ಸ್ವಾಭಾವಿಕ ಕರ್ಮದಲ್ಲಿಯೇ ಮುಖ್ಯವಾಗಿ ಇರುವರು. (೨) (ಸ್ವಾಭಾವಿಕಕ್ಕೆ ಮಹಾಫಲವು. ಅಸ್ವಾಭಾವಿಕಕ್ಕೆ ಅಲ್ಪಫಲವು. ಆದರಿಂದಲೂ ಸ್ವಾಭಾವಿಕ ಕರ್ಮದಿಂದ ಅಸ್ವಾಭಾವಿಕ ಕರ್ಮವು ತಿರಸ್ಕೃತವಾಗುವುದರಿಂದಲೂ ಎಲ್ಲಾ ಫಲವು ಒಂದೇ ವಿಧವಾಗಬೇಕಾಗುವುದು ಎಂಬುವ ದೋಷವಿಲ್ಲವೆನ್ನುತ್ತಾರೆ.) ಸರ್ವರಿಗೂ ಸರ್ವದಾ ಸ್ವಾಭಾವಿಕವಾದ ತಂತಮ್ಮ ಕರ್ಮವೇ ಮಹಾಫಲಪ್ರದಾಯಕವಾಗುವುದು. ಅಸ್ವಾಭಾವಿಕವಾದ ತಮ್ಮ ಕರ್ಮವು ಅಲ್ಪ ಫಲದಾಯಕವು (ಸಾತ್ವಿಕಾದಿಗಳೂ ಸ್ವಾಭಾವಿಕ ಅಸ್ವಾಭಾವಿಕ ಕರ್ಮಗಳನ್ನು ಮಾಡುವುದಾದರೆ— ಇದು ಸ್ವಾಭಾವಿಕ, ಸ್ವಾಭಾವಿಕವಲ್ಲ ಎಂದು ತಿಳಿಯುವುದು ಹೇಗೆಂದರೆ) ಆ ಕರ್ಮಗಳಲ್ಲಿ ಸ್ವಾಭಾವಿಕ ಸಾತ್ವಿಕತ್ವಾದಿಗಳು ಹೆಚ್ಚು ಇದ್ದರೆ ಸ್ವಾಭಾವಿಕಾದಿಗಳೆಂದು ಅಲ್ಪವಾದುದು ಅಸ್ವಾಭಾವಿಕವೆಂದೂ ಹೀಗೆ ಬಾಹುಲ್ಯಾದಿಗಳು ಜ್ಞಾಪಕವಾಗಿವೆ ಎಂದು ಪಾದ್ಮದಲ್ಲಿ ಇದೆ. (೩) (**ಮನಃ ಪ್ರಸಾದಃ ಸೌಮ್ಯತ್ವಂ** ಎಂಬೀ ೧೬ನೇ ಶ್ಲೋಕದಲ್ಲಿದ್ದ ಮೌನ ಶಬ್ದಾರ್ಥವನ್ನು ಹೇಳುತ್ತಾರೆ.) ಮೌನಂ= ಯುಕ್ತ್ಯನುಸಂಧಾನರೂಪವಾದ ಮನನವು. (**ಅಫಲಾಕಾಂಕ್ಷಿಭಿರ್ಯುಕ್ತೈಃ** (ಶ್ಲೋ.೧೭) ಎಂಬುವಲ್ಲಿದ್ದ **ಯುಕ್ತೈಃ** ಎಂಬುದರ ಅರ್ಥವನ್ನು ಹೇಳುತ್ತಾರೆ.) ಭಗವದರ್ಪಣ ಮೊದಲಾದ ಯೋಗ ಗಳಿಂದ ಯುಕ್ತರಾದವರು. ಸಾತ್ವಿಕ ಯಜ್ಞ ದಾನಗಳಲ್ಲಿ ಭಗವದರ್ಪಣವನ್ನು ಹೇಳದೆ ತಪಸ್ಸಿನಲ್ಲಿ ಮಾತ್ರ ಏಕೆ ಹೇಳಿದ್ದೆಂದರೆ) ಭಗವದರ್ಪಣವು ತಪಸ್ಸಿನಲ್ಲಿ ಮಾತ್ರವಲ್ಲ ಮತ್ತೆ ಯಜ್ಞ ದಾನ ತಪಸ್ಸು ಗಳಲ್ಲಿಯೂ ಭಗವದರ್ಪಣವು ಅವಶ್ಯಕವೇ. (೪) (**ಓಂ ತತ್ಸದಿತಿ ನಿರ್ದೇಶಃ** (ಶ್ಲೋ. ೨೩) ಎಂಬುವುದು **ಓಂ ತತ್ಸದಿತಿ ಯದ್ವಿಷ್ಣೋರ್ನಾಮತ್ರಯಮುದಾಹೃತಂ** । ಎಂಬುವ ವಾಕ್ಯಾಂತರದಿಂದ ವಿವೃತವಾಗಿದೆ. ಈಗ ಆ ಸ್ಮೃತಿವಾಕ್ಯವನ್ನು ವಿವರಿಸುತ್ತಾ ಈ ಗೀತಾವಾಕ್ಯವನ್ನು ವಿವರಿಸುತ್ತಾರೆ) ಕರ್ಮಾದಿಗಳು ವಿಷ್ಣುವಿಷಯಕಗಳಾಗಿರುವುದರಿಂದಲೇ **ಸತ್** ಎನಿಸುತ್ತವೆ. **ಸತ್** ಎನಿಸುವವನು ಮುಖ್ಯತಃ ಪರಬ್ರಹ್ಮನೇ. ಓಂ ತತ್ ಸತ್ ಎಂಬುವ ನಾಮಗಳು ಶ್ರೀವಿಷ್ಣುವಿನಲ್ಲಿ ಪ್ರಸಿದ್ಧಗಳಾಗಿವೆ. (ಆದಕಾರಣ ವಿಷ್ಣುವಿಷಯಕ ಕರ್ಮಾದಿಗಳೇ ಸತ್ ಎನ್ನಿಸುತ್ತದೆ) (೫) ಮಂತ್ರ ವೇದ ಮೊದಲಾದವುಗಳ ಆದಿಯಲ್ಲಿ ಓಂಕಾರವನ್ನುಚ್ಚರಿಸದಿದ್ದರೆ—ಅದು ತೂತು ಇದ್ದ ಮಡಿಕೆಯಲ್ಲಿ ನೀರು ಸುರಿದು ಹೋದಂತೆ ಫಲಕಾರಿಯಾಗುವುದಿಲ್ಲ. ಅಂತ್ಯದಲ್ಲಿ ಓಂಕಾರವನ್ನುಚ್ಚರಿಸದಿದ್ದರೆ— ಫಲವು ಹುಟ್ಟಿದ್ದರೂ ನಷ್ಟವಾಗುತ್ತದೆ. ಓಂಕಾರವನ್ನುಚ್ಚರಿಸದಿದ್ದರೆ ಅದು ಅಸುರರ ಕರ್ಮವಾಗುವುದು. ಇತ್ಯಾದಿ ಶ್ರುತಿ

ಗಳಿಂದ ಓಂಕಾರವನ್ನುಚ್ಚರಿಸದಿದ್ದರೆ—ಅದರಿಂದ ಅಸುರರಿಗೆ ಪ್ರೀತಿಯೆಂದು ಪ್ರಸಿದ್ಧಿಯು. (೬) (ಓಂಕಾರವನ್ನು ಮೊದಲು ಉಚ್ಚರಿಸಬೇಕೆಂಬುವಲ್ಲಿ ವೇದಪ್ರಮಾಣವನ್ನು ಹೇಳುತ್ತಾರೆ.) ಅರ್ಥವನ್ನು ತಿಳಿಯದವನಿಂದ ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟ ಮಂತ್ರವು ನಿಷ್ಪ್ರಯೋಜನವು. ಏಕೆಂದರೆ—ಮಂತ್ರವು ಅರ್ಥಜ್ಞಾನ ವಿದ್ದವನನ್ನೇ ರಕ್ಷಿಸುತ್ತದೆ. ಅದರಿಂದಲೇ ಮಂತ್ರವೆಂದು ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟಿದೆ. ಆದುದರಿಂದ ಮಂತ್ರಾರ್ಥ ವನ್ನು ತಿಳಿಯಲೇಬೇಕು, ಎಂದು ಪೈಂಗಿಶ್ರುತಿಯು (೭) (ಈ ಅಧ್ಯಾಯದಲ್ಲಿ ಸದಸತ್ಕರ್ಮಗಳನ್ನು ಹೇಳಬೇಕಿತ್ತು. ಅದನ್ನು ಬಿಟ್ಟು ಓಂ ತತ್ಸತ್ ಇತ್ಯಾದಿಗಳನ್ನು ಏಕೆ ಹೇಳುವುದೆಂದರೆ) ಇಲ್ಲಿ ಓಂಕಾ ರಾರ್ಥವನ್ನು ಸ್ಮರಣೆಮಾಡಿಕೊಂಡು ಓಂಕಾರವನ್ನುಚ್ಚಾರಣಮಾಡಿಕೊಂಡು ಭಗವದ್ಭಕ್ತಿಯಿಂದ ಭಗವಂತನ ಪ್ರೀತಿಗಾಗಿ ನಿಷ್ಕಾಮನೆಯಿಂದ ಮಾಡಿದ ಕರ್ಮವೇ ಸಾತ್ವಿಕವು (ಇತರವಾದುದು ರಾಜ ಸಾದಿಗಳು.) ಅಂತೂ ಇಂತಹುದೇ ಸತ್ಕರ್ಮವು. ಬೇರೆ ಅಸತ್ಕರ್ಮವು. (ಹೀಗೆ ಸದಸತ್ಕರ್ಮವು ವಿವಿಚ್ಯ ಉಕ್ತವಾಯಿತು.) (೮) (ಕರ್ಮ ಚೈವ ತದರ್ಥೀಯಂ (ಶ್ಲೋ ೨೭) ಎಂದು ಸಾತ್ವಿಕ ಕರ್ಮವನ್ನು ಹೇಳಿ ರಾಜಸ ಕರ್ಮವನ್ನು ಹೇಳದೆ. ಅಶ್ರದ್ಧಯಾ ಹುತಂ (೨೮) ಎಂದು ತಾಮಸ ಕರ್ಮ ವನ್ನು ಏಕೆ ಹೇಳುವುದೆಂದರೆ) ರಾಜಸ ಕರ್ಮವೂ ಅಸತ್ಕರ್ಮದಲ್ಲಿ ಸೇರುತ್ತದೆ (ಇಲ್ಲಿ ತಾಮಸ ಕರ್ಮ ವನ್ನು ಮಾತ್ರ ಅಸತ್ ಕರ್ಮದಿಂದ ಹೇಳುವುದಲ್ಲ. ರಾಜಸವೂ ಹೇಳಲ್ಪಡುತ್ತದೆ. (ಏಕೆಂದರೆ) ವಿಷ್ಣು ವಿನಲ್ಲಿ ಶ್ರದ್ಧೆಯಿಲ್ಲದೆ ಮಾಡಿರುವುದರಿಂದ. (೯) (ನ ಚ ತತ್ಪ್ರೇತ್ಯ ನೋ ಇಹ (ಶ್ಲೋ. ೨೮) ಎಂದು ರಾಜಸ ತಾಮಸ ಕರ್ಮಗಳಿಗೆ ಹೇಳಿದ ಫಲವನ್ನು ವಿವಿಚ್ಯ ಸ್ಮೃತಿಪ್ರಮಾಣದಿಂದ ಹೇಳುತ್ತಾರೆ) ಸಾತ್ವಿಕಕರ್ಮವು ಮೋಕ್ಷವನ್ನು ಕೊಡತಕ್ಕದು. ರಾಜಸಕರ್ಮವು ಸಂಸಾರದುಃಖವನ್ನೇ ಕೊಡ ತಕ್ಕದು. ತಾಮಸಕರ್ಮವು ನರಕಾದ್ಯನರ್ಥವನ್ನು ಕೊಡತಕ್ಕದು. ಆದಕಾರಣ ವೈಷ್ಣವ ಕರ್ಮ ವನ್ನೇ ಮಾಡಬೇಕು ಎಂದು ಆಗ್ನೇಯ ಪುರಾಣದಲ್ಲಿ ಹೇಳಿದೆ. || ೧—೨೮ ||

ಇತಿ ಶ್ರೀಮದಾನಂದತೀರ್ಥಭಗವತ್ಪಾದಾಚಾರ್ಯವಿರಚಿತೇ ಶ್ರೀಮದ್ಭಗವದ್ಗೀತಾ ತಾತ್ಪರ್ಯನಿರ್ಣಯೇ ಸಪ್ತದಶೋಽಧ್ಯಾಯಃ || ೧೭ ||

ಅ || ಹೀಗೆ ಶ್ರೀಮದಾನಂದತೀರ್ಥ ಭಗವತ್ಪಾದಾಚಾರ್ಯರಿಂದ ಮಾಡಲ್ಪಟ್ಟ ಭಗವದ್ಗೀತಾ ತಾತ್ಪರ್ಯನಿರ್ಣಯದಲ್ಲಿ ಹದಿನೇಳನೇ ಅಧ್ಯಾಯವು ಮುಗಿಯಿತು. || ೧೭ ||

|| ಶ್ರೀಕೃಷ್ಣಾರ್ಪಣಮಸ್ತು ||

|| ಶ್ರೀಃ ||

ಹದಿನೆಂಟನೇ ಅಧ್ಯಾಯವು.

ಪೀ—ಹಿಂದಿನ ಅಧ್ಯಾಯಗಳಲ್ಲಿ ತ್ರೈಗುಣ್ಯವಿಷಯಾ ವೇದಾಃ ಇತ್ಯಾದಿಗಳಿಂದ ಪುರುಷಾರ್ಥಕ್ಕೆ ಸಾಧನವಾದ ಜ್ಞಾನಸಾಧನವನ್ನು ಅಲ್ಲಲ್ಲಿ ಬಿಕ್ಕಿಹೇಳಿದ್ದನ್ನು, ಅಜ್ಞಜನರು ಸುಲಭದಿಂದ ತಿಳಿದುಕೊಳ್ಳಬೇಕೆಂಬುವ ಉದ್ದೇಶದಿಂದ ಶ್ರೀಕೃಷ್ಣನು ಈ ಅಧ್ಯಾಯದಲ್ಲಿ ಸಂಕ್ಷೇಪದಿಂದ ಹೇಳುತ್ತಾನೆ. ಹಾಗೆಯೇ ೧೪ನೇ ಅಧ್ಯಾಯದಲ್ಲಿ ಹೇಳಿದ ತ್ರಿಗುಣಕಾರ್ಯವನ್ನು ಹೇಳುತ್ತಾನೆ ೫ನೇ ಅಧ್ಯಾಯದಲ್ಲಿ ಸನ್ಯಾಸಶ್ಚೈವ ಯೋಗಶ್ಚ ಇತ್ಯಾದಿಗಳಿಂದ ಸನ್ಯಾಸವನ್ನು ೧೨ನೇ ಅಧ್ಯಾಯದಲ್ಲಿ ತ್ಯಾಗಾಚ್ಛಾಂತಿರನಂತರಂ ಎಂದು ತ್ಯಾಗವನ್ನೂ ಪುರುಷಾರ್ಥ ಸಾಧನವೆಂದು ಹೇಳಿದ್ದಾನೆ ಈ ಸನ್ಯಾಸಶಬ್ದ ತ್ಯಾಗಶಬ್ದಗಳಿಗೆ ಒಂದೇ ಅರ್ಥವೋ, ಬೇರೆ ಬೇರೆ ಅರ್ಥವೋ, ಎಂದು ಅವುಗಳ ಸ್ವರೂಪವನ್ನು ತಿಳಿದುಕೊಳ್ಳುವುದಕ್ಕಾಗಿ—

ಗೀ || || ಅರ್ಜುನ ಉವಾಚ ||

ಓಂ || ಸನ್ಯಾಸಸ್ಯ ಮಹಾಬಾಹೋ ತತ್ತ್ವಮಿಚ್ಛಾಮಿ ವೇದಿತುಂ |
ತ್ಯಾಗಸ್ಯ ಚ ಹೃಷೀಕೇಶ ಪೃಥಕ್ಕೇಶಿನಿಷೂದನ || ೧ ||

ಅ || ಅರ್ಜುನಃ=ಅರ್ಜುನನು, ಉವಾಚ=ಪ್ರಶ್ನಿಸುತ್ತಾನೆ. ಮಹಾಬಾಹೋ=ಆಜಾನು ಪರಿಮಿತಗಳಾದ ತೋಳುಗಳುಳ್ಳ, ಕೇಶಿನಿಷೂದನ=ಕೇಶಿ ಎಂಬ ಅಸುರನನ್ನು ಸಂಹರಿಸಿದ, ಹೃಷೀಕೇಶ=ಎಲ್ಲಾ ಇಂದ್ರಿಯಗಳಿಗೂ ಪ್ರೇರಕನಾದ ಶ್ರೀಕೃಷ್ಣನೇ, (ಸನ್ಯಾಸ ಶಬ್ದಕ್ಕೂ ತ್ಯಾಗಶಬ್ದಕ್ಕೂ ಆಪಾತತಃ ಒಂದೇ ಅರ್ಥವು ತೋರುವುದರಿಂದ) ಸನ್ಯಾಸಸ್ಯ=ಸನ್ಯಾಸದ, ಚ=ಮತ್ತು, ತ್ಯಾಗಸ್ಯ=ತ್ಯಾಗದ, ತತ್ತ್ವಂ=ಸ್ವರೂಪವನ್ನು, ಪೃಥಕ್=ಪ್ರತ್ಯೇಕವಾಗಿ, ವೇದಿತುಂ=ತಿಳಿದುಕೊಳ್ಳುವುದಕ್ಕೆ, ಇಚ್ಛಾಮಿ=ಇಚ್ಛಿಸುತ್ತೇನೆ. || ೧ ||

ಪೀ—ಈ ಅಧ್ಯಾಯದಲ್ಲಿ ಹೇಳಲ್ಪಡತಕ್ಕ ಅರ್ಥವನ್ನು ಹೇಳುತ್ತಾರೆ—

ಭಾ || ಓಂ || ಪೂರ್ವೋಕ್ತಂ ಸಾಧನಂ ಸರ್ವಂ ಸಂಕ್ಷಿಪ್ಯೋಪಸಂಹರತ್ಯನೇನಾಧ್ಯಾಯೇನ || ೧ ||

ಅ || ಹಿಂದೆ ಹೇಳಿರುವ ಜ್ಞಾನಸಾಧನವೆಲ್ಲವನ್ನೂ ಸಂಗ್ರಹಿಸಿ ಈ ಅಧ್ಯಾಯದಿಂದ ಹೇಳುತ್ತಾರೆ. (ಮತ್ತು ಹೇಳದಿರುವ ತ್ರೈಗುಣ್ಯವನ್ನೂ ಹೇಳುತ್ತಾರೆ) || ೧ ||

ಗೀ || || ಶ್ರೀಭಗವಾನುವಾಚ ||

ಕಾಮ್ಯಾನಾಂ ಕರ್ಮಣಾಂ ನ್ಯಾಸಂ ಸನ್ಯಾಸಂ ಕವಯೋ ವಿದುಃ |
ಸರ್ವಕರ್ಮಫಲತ್ಯಾಗಂ ಪ್ರಾಹುಸ್ತ್ಯಾಗಂ ವಿಚಕ್ಷಣಾಃ || ೨ ||

ಅ || ಶ್ರೀಭಗವಾನ್=ಶ್ರೀಕೃಷ್ಣನು, ಉವಾಚ=(ಸನ್ಯಾಸಶಬ್ದಕ್ಕೂ ತ್ಯಾಗಶಬ್ದಕ್ಕೂ ವಿವಕ್ಷಾಭೇದದಿಂದ ಅರ್ಥಭೇದವಿದೆ ಎಂಬುವ ಅಭಿಪ್ರಾಯದಿಂದ ಸಮಾಧಾನವನ್ನು) ಹೇಳುತ್ತಾನೆ. ಕವಯಃ=

ಜ್ಞಾನಿಗಳು, ಕಾಮ್ಯಾನಾಂ=ಕಾಮ್ಯಗಳಾದ, ಕರ್ಮಣಾಂ=ಜ್ಯೋತಿಷ್ಟೋಮ ಮೊದಲಾದ ಕರ್ಮಗಳ, ನ್ಯಾಸಂ=ಬಿಡುವಿಕೆಯನ್ನು, ಸನ್ನ್ಯಾಸಂ=ಸನ್ನ್ಯಾಸಶಬ್ದಾರ್ಥವನ್ನಾಗಿ, ವಿದುಃ=ತಿಳಿಯುತ್ತಾರೆ. ವಿಚಕ್ಷಣಾಃ=ಕುಶಲರಾದವರು, ಸರ್ವಕರ್ಮಫಲತ್ಯಾಗಂ=ಎಲ್ಲಾ ಕರ್ಮಗಳಿಗೂ ಭಗವತ್ಪ್ರೀತಿಯಿಂದ ಇತರವಾದ ಫಲದ ತ್ಯಾಗವನ್ನು, ತ್ಯಾಗಂ=ತ್ಯಾಗಶಬ್ದಾರ್ಥವನ್ನಾಗಿ, ಆಹುಃ=ಹೇಳುತ್ತಾರೆ.

ವಿ—(1) ಸ್ವರ್ಗಾದಿರೂಪ ಪುರುಷಾರ್ಥವನ್ನು ಇಚ್ಛಿಸಿ ಜ್ಯೋತಿಷ್ಟೋಮಾದಿಗಳನ್ನು ಮಾಡಿದರೆ ಅವುಗಳು ಕಾಮ್ಯಗಳು. ಸ್ವರ್ಗಾದಿಗಳನ್ನು ಇಚ್ಛಿಸದೆ ಕೇವಲ ಭಗವತ್ಪ್ರೀತಿಯನ್ನುದ್ದೇಶಿಸಿಕೊಂಡು ಅವುಗಳನ್ನು ಮಾಡಿದರೆ ಅವು ಅಕಾಮ್ಯಗಳು. ಹೀಗೆ ಜ್ಯೋತಿಷ್ಟೋಮಾದಿಗಳು ಕಾಮ್ಯ ಅಕಾಮ್ಯಗಳು ಆಗುತ್ತವೆ. ಕಾರೀರ್ಯಾದಿ ಯಾಗಗಳು ವೃಷ್ಟ್ಯಾದಿರೂಪ ಫಲವನ್ನುದ್ದೇಶಿಸಿಕೊಂಡೇ ಮಾಡತಕ್ಕದಾದುದರಿಂದ ಅವು ನಿಯತ ಕಾಮ್ಯಗಳೇ, ಇವುಗಳಲ್ಲಿ ಜ್ಯೋತಿಷ್ಟೋಮಾದಿಗಳನ್ನು ಸ್ವರ್ಗಾದಿಗಳ ಅಭಿಲಾಷೆಯಿಂದ ಮಾಡದಿರೋಣ, ಕಾರೀರ್ಯಾದಿಗಳನ್ನು ಸರ್ವಥಾ ಮಾಡದಿರೋಣ ಇಂತಹ ತ್ಯಾಗವನ್ನು **ಸನ್ನ್ಯಾಸ**ವೆಂದೂ, ಸಮಸ್ತ ಕರ್ಮಗಳನ್ನು ಭಗವತ್ಪ್ರೀತಿಗಾಗಿಯೇ ಮಾಡುವುದೂ, ಭಗವತ್ಪ್ರೀತಿಗಿಂತ ಬೇರೆ ಫಲದ ಪರಿತ್ಯಾಗವನ್ನೂ **ತ್ಯಾಗ**ವೆಂದೂ ಹೇಳುತ್ತಾರೆ. ॥ ೨ ॥

ಪೀ—ಅಶ್ವಮೇಧ ಮೊದಲಾದ ಕಾಮ್ಯಕರ್ಮಗಳನ್ನು ಸರ್ವಥಾ ಮಾಡದಿರೋಣವು **ಸನ್ನ್ಯಾಸ**ವು, ಸಂಧ್ಯಾವಂದನ ಮೊದಲಾದ ನಿತ್ಯಕರ್ಮ, ಪಿತೃಶ್ರಾದ್ಧ ಮೊದಲಾದ ನೈಮಿತ್ತಿಕಕರ್ಮ ಇದುಮೊದಲಾದ ಸಮಸ್ತಕರ್ಮಗಳ ಫಲತ್ಯಾಗವು **ತ್ಯಾಗ**ವು, ಎಂದು **ಕಾಮ್ಯಾನಾಂ ಕರ್ಮಣಾಂ** ಎಂಬುವ ಶ್ಲೋಕಕ್ಕೆ ಕೆಲವರು ಅರ್ಥಹೇಳುತ್ತಾರೆ. ಅದು ಅಯುಕ್ತವೆಂಬುವ ಅಭಿಪ್ರಾಯದಿಂದ ಹೇಳುತ್ತಾರೆ—

ಭಾ ॥ (೧) ಫಲಾನಿಚ್ಛಯಾಽಕರಣೇನ ವಾ ಕಾಮ್ಯ ಕರ್ಮನ್ಯಾಸಃ ಸನ್ನ್ಯಾಸಃ ॥ (೨) ತ್ಯಾಗಸ್ತು ಫಲತ್ಯಾಗ ಏವ ॥ (೩) ತಥಾ ಹಿ ಪ್ರಾಚೀನಶಾಲಶ್ರುತಿಃ । ಅನಿಚ್ಛಯಾಽ ಕರ್ಮಣಾ ವಾಽಪಿ ಕಾಮ್ಯನ್ಯಾಸೋ ನ್ಯಾಸಃ ಫಲತ್ಯಾಗಸ್ತು ತ್ಯಾಗ ಇತಿ ॥೨॥

ಅ ॥ (೧) (ಕಾಮ್ಯಾಕಾಮ್ಯಗಳಾದ ಜ್ಯೋತಿಷ್ಟೋಮಾದಿಗಳಿಗೆ) ಸ್ವರ್ಗಾದಿ ಫಲವನ್ನು ಇಚ್ಛಿಸದೆ **ತ್ಯಾಗವೂ** (ಅಂದರೆ ಸ್ವರ್ಗಾದಿರೂಪ ಫಲಕಾಮನೆಯಿಂದ ಮಾಡದಿರೋಣ) ನಿಯಮೇನ ಕಾಮ್ಯಗಳೇ ಆದ ಕಾರೀರ್ಯಾದಿಗಳನ್ನು ಸರ್ವಥಾ ಮಾಡದಿರೋಣವು ಇದು **ಸನ್ನ್ಯಾಸ**ವೆನ್ನಿಸುತ್ತದೆ (೨) ಕಾಮ್ಯಕರ್ಮಗಳಿಗೇನೇ ಸರ್ವಥಾ ಫಲತ್ಯಾಗವು **ತ್ಯಾಗ**ವೆನಿಸುತ್ತದೆ. (ಏವಂಚ ಜ್ಯೋತಿಷ್ಟೋಮಾದಿ ಕರ್ಮಗಳನ್ನು ಮಾಡಿಯೇ ಅದರ ಸ್ವರ್ಗ ಮೊದಲಾದ ನಶ್ವರವಾದ ಫಲದ ತ್ಯಾಗವು **ಸನ್ನ್ಯಾಸವು** ನಶ್ವರವಾದ ಫಲತ್ಯಾಗ ಮಾತ್ರವು **ತ್ಯಾಗವು**) (೩) (ಏಕೆ ಹೀಗೆ ಅರ್ಥವನ್ನು ಮಾಡಬೇಕೆಂದರೆ—) ಸ್ವರ್ಗಫಲವನ್ನು ಇಚ್ಛಿಸದಿರೋಣದರಿಂದ ಅಥವಾ ಕರ್ಮವನ್ನು ಮಾಡದಿರೋಣದರಿಂದ ಕಾಮ್ಯಕರ್ಮಗಳನ್ನು ಮಾಡದಿರೋಣವು **ಸನ್ನ್ಯಾಸವು** ಸ್ವರ್ಗಾದಿರೂಪ ಫಲವನ್ನು ಇಚ್ಛಿಸದಿರುವುದು ತ್ಯಾಗವೆನಿಸುತ್ತದೆ, ಎಂದು ಪ್ರಾಚೀನಶಾಲ ಶ್ರುತಿಯು.

ವಿ ॥ (1) ಜನಕ, ಅಶ್ವಪತಿ ಮೊದಲಾದ ಮುಮುಕ್ಷುಗಳೂ ಪ್ರಯೋಜನವನ್ನು ಅಪೇಕ್ಷಿಸದೆ ಅಶ್ವಮೇಧಾದಿಗಳನ್ನು ಮಾಡಿರುವುದರಿಂದ ಕಾಮ್ಯಕರ್ಮಗಳನ್ನು ಸರ್ವಥಾ ಮಾಡದಿರುವಿಕೆಯೇ ಸನ್ನ್ಯಾಸವೆಂಬುವುದೂ, ನಿತ್ಯನೈಮಿತ್ತಿಕ ಕರ್ಮಗಳ ಫಲವಾದ ಅಂತಃಕರಣಶುದ್ಧಿಯು ಸರ್ವಾಪೇಕ್ಷಿತವಾದ ಪ್ರಯುಕ್ತ ಅವುಗಳನ್ನು ಬಿಡುವುದು ಸರ್ವಥಾ ಯುಕ್ತವಲ್ಲವಾದಕಾರಣ ಸರ್ವಕರ್ಮಫಲತ್ಯಾಗವು ತ್ಯಾಗವೆಂಬುವುದೂ, ಸರ್ವಥಾ ಯುಕ್ತವಲ್ಲ. ಆದಕಾರಣ ಸ್ವರ್ಗ ಮೊದಲಾದ ಕ್ಷುದ್ರಫಲಾಪೇಕ್ಷೆಯಿಂದ ಮಾಡದಿರೋಣ ಮಾತ್ರ ಸನ್ನ್ಯಾಸ ಶಬ್ದಾರ್ಥವೆಂದು ಹೇಳಬೇಕು. ॥ ೨ ॥

ಪೀ—ಈ ಅಧ್ಯಾಯದಲ್ಲಿ ಪ್ರತಿಪಾದ್ಯವಾದ ಅರ್ಥವನ್ನು ಹೇಳುತ್ತಾರೆ—

ತಾ ॥ ಓಂ ॥ ಸರ್ವಾಧ್ಯಾಯೋಕ್ತಧರ್ಮಸ್ಯ ಸಮಾಸತೋ ನಿರ್ಣಯಾತ್ಮಕೋಽನುಕ್ತ-ತ್ರೈಗುಣ್ಯವಾದೀ ಚಾಯಂ ॥ ೧,೨ ॥

ಅ ॥ ಹಿಂದಿನ ಎಲ್ಲಾ ಅಧ್ಯಾಯಗಳಲ್ಲಿ ಬಿಕ್ಕಿ ಅಲ್ಲಲ್ಲಿ ಹೇಳಿದ ಪುರುಷಾರ್ಥಸಾಧನವಾದ ಜ್ಞಾನ ಸಾಧನವನ್ನು ಅಜ್ಞಜನರಿಗೆ ಬುದ್ಧಿಯಲ್ಲಿ ದೃಢವಾಗಿ ನಿಲ್ಲುವುದಕ್ಕಾಗಿ ನಿರ್ಣಯಿಸಿ ಸಂಕ್ಷೇಪಪದಿಂದ ಈ ಅಧ್ಯಾಯದಲ್ಲಿ ಹೇಳುತ್ತಾರೆ. ಮತ್ತು ೧೪ನೇ ಅಧ್ಯಾಯ ಮೊದಲಾದವುಗಳಲ್ಲಿ ಹೇಳದಿದ್ದ ತ್ರೈಗುಣ್ಯ ವನ್ನೂ ಹೇಳುತ್ತಾರೆ. ॥ ೧, ೨ ॥

ಪೀ—ಶ್ರೀಕೃಷ್ಣನು ಸರ್ವಕರ್ಮಫಲತ್ಯಾಗಂ ಇತ್ಯಾದಿಗಳಿಂದ ತಾನು ಹೇಳಿದ ತ್ಯಾಗಶಬ್ದಾರ್ಥ ವನ್ನು ಅರ್ಜುನನಿಗೆ ನಿಶ್ಚಯಮಾಡಿಸುವ ಬಗ್ಗೆ ಆಪಾತತಃ ಇರುವ ವಿದ್ವಾಂಸರ ವಿವಾದವನ್ನು ತಿಳಿಸು ತ್ತಾನೆ—

ಗೀ ॥ ತ್ಯಾಜ್ಯಂ ದೋಷವದಿತ್ಯೇಕೇ ಕರ್ಮ ಪ್ರಾಹುರ್ಮನೀಷಿಣಃ ।
ಯಜ್ಞದಾನತಪಃಕರ್ಮ ನ ತ್ಯಾಜ್ಯಮಿತಿ ಚಾಪರೇ ॥ ೩ ॥

ಅ ॥ ಏಕೇ ಮನೀಷಿಣಃ=ಕೆಲವು ಜ್ಞಾನಿಗಳು, ದೋಷವತ್=ಬಂಧಕತ್ವರೂಪ ದೋಷದಿಂದ ಕೂಡಿದ, ಕರ್ಮ=ಕಾಮ್ಯಕರ್ಮವನ್ನು, ತ್ಯಾಜ್ಯಮಿತಿ=ಮಾಡಬಾರದೆಂದು, ಆಹುಃ=ಹೇಳುತ್ತಾರೆ. (ಅಂದರೆ ರಾಗಾದಿದೋಷಗಳನ್ನು ಹೇಗೆ ಬಿಡಬೇಕೋ ಹಾಗೆಯೇ ಬಂಧಕವಾದ್ದರಿಂದ ಕಾಮ್ಯಕರ್ಮ ವನ್ನು ಸರ್ವಥಾ ಬಿಡಬೇಕೆಂದು ಹೇಳುತ್ತಾರೆ) ಅಪರೇ ಚ=ಇತರ ಕೆಲವು ಜ್ಞಾನಿಗಳು, ಯಜ್ಞದಾನ ತಪಃಕರ್ಮ=ಜ್ಯೋತಿಷ್ಟೋಮಾದಿ ಯಜ್ಞ, ಭೂದಾನ ಮೊದಲಾದ ದಾನ, ಕೃಚ್ಛ್ರ ಚಾಂದ್ರಾಯಣ ಮೊದಲಾದ ತಪಸ್ಸು, ಯಜ್ಞಕ್ಕೆ ಅಂಗಭೂತಗಳಾದ ಕರ್ಮಕಲಾಪಗಳು, ಅಥವಾ ನಿತ್ಯನೈಮಿತ್ತಿಕ ಕರ್ಮ ಸಮೂಹಗಳು ಇವುಗಳನ್ನೆಲ್ಲಾ, ನ ತ್ಯಾಜ್ಯಮಿತಿ=ಬಿಡಕೂಡದೆಂದು, ಪ್ರಾಹುಃ=ಹೇಳುತ್ತಾರೆ

ವಿ ॥ ಹಿಂದಿನ ಕಲ್ಪದಲ್ಲೂ ಮನೀಷಿಣಃ ಎಂದು ಹೇಳಿದ್ದರಿಂದ ಸ್ವರ್ಗಾದಿ ಫಲತ್ಯಾಗವನ್ನು ಮಾತ್ರ ಇಟ್ಟುಕೊಳ್ಳಬೇಕಲ್ಲದೆ ಸಂಪೂರ್ಣ ಕರ್ಮಪರಿತ್ಯಾಗವೆಂದರ್ಥವಲ್ಲ. ಆದಕಾರಣ ಎರಡು ಪಕ್ಷಗಳಿಗೆ ಆಪಾತತಃ ವಿರೋಧವು ತೋರಿದರೂ ಫಲತಃ ವಿರೋಧವಿಲ್ಲ. ॥ ೩ ॥

ಪೀ—ತ್ಯಾಜ್ಯಂ ದೋಷವತ್ ಎಂಬುವುದರಿಂದ ಹೇಯವಾದ ಕಾಪಿಲರ ಪಕ್ಷವನ್ನು ಹೇಳಿದ್ದೆಂದು ಕೆಲವರು ಹೇಳುವುದು ಅಯುಕ್ತವೆನ್ನುತ್ತಾರೆ—

ಭಾ ॥ (೧) ಮನೀಷಿಣ ಇತಿ ವಿಶೇಷಣಾತ್ಪೂರ್ವಪಕ್ಷೋಽಪಿ ಗ್ರಾಹ್ಯ ಏವ । ಫಲತ್ಯಾಗೇನ ತ್ಯಾಗೋ ವಿವಕ್ಷಿತಃ ॥ (೨) ಯಜ್ಞಾದೇಸ್ತತ್ಪಕ್ಷೇ ॥ (೩) ಯಸ್ತು ಕರ್ಮಫ-ಲತ್ಯಾಗೀತಿ ಚ ವಕ್ಷ್ಯತಿ । ಅತ ಏಕ ಏವಾಯಂ ಪಕ್ಷಃ ॥ ೩ ॥

ಅ ॥ (೧) ಮನೀಷಿಣಃ ಎಂದು ಹೇಳಿದ್ದರಿಂದ ಪೂರ್ವಾರ್ಧದಲ್ಲಿ ಹೇಳಿದ ಪಕ್ಷವೂ ಕೂಡ ಗ್ರಾಹ್ಯವೇ ಆಗಿದೆ (೨) (ಯಜ್ಞದಾನತಪಃಕರ್ಮ ನ ತ್ಯಾಜ್ಯಂ ಕಾರ್ಯಮೇವ ತತ್ ಎಂಬೀ

ಭಗವನ್ಮತವಿರುದ್ಧವಾದ ಈ ಪಕ್ಷವನ್ನು ಹೇಗೆ ತೆಗೆದುಕೊಳ್ಳುವುದೆಂದರೆ—) ಸ್ವರ್ಗಾದಿ ರೂಪವಾದ ಫಲವನ್ನು ಬಿಡೋಣ ಎಂಬುವ ಅಭಿಪ್ರಾಯದಿಂದ ಯಜ್ಞಾದಿಗಳ ತ್ಯಾಗವು ವಿವಕ್ಷಿತವಾಗಿದೆ. ಆ ಪಕ್ಷದಲ್ಲಿ ಸಂಪೂರ್ಣ ಯಜ್ಞಾದಿಗಳ ತ್ಯಾಗವೆಂದಲ್ಲ. (ಆದಕಾರಣ ಭಗವನ್ಮತಕ್ಕೆ ಇದು ವಿರುದ್ಧವಾದುದಲ್ಲ.) (೩) (ಕರ್ಮತ್ಯಾಗ ಶಬ್ದಕ್ಕೆ ಫಲತ್ಯಾಗವೆಂದು ಹೇಗೆ ಅರ್ಥವೆಂದರೆ—) ಯಾವನು ಕರ್ಮಫಲವನ್ನು ಬಿಡುವವನೋ, ಎಂದು ಮುಂದಕ್ಕೆ ಹೇಳುವರು. ಆದಕಾರಣ ಜ್ಞಾನಿಗಳ ಪಕ್ಷವಾಗಿರುವುದರಿಂದ ಪೂರ್ವಾರ್ಧದಲ್ಲಿಯೂ ಉತ್ತರಾರ್ಧದಲ್ಲಿಯೂ ಹೇಳಿದ ಪಕ್ಷಗಳೆರಡೂ ವಿರುದ್ಧಗಳಲ್ಲ. (ಮತ್ತೆ ಆಪಾತ ಪ್ರತೀತಿಯಿಂದ ಮಾತ್ರ ಎರಡು ಪಕ್ಷಗಳಿಗೂ ವಿರೋಧವು ತೋರುವುದು ಹೊರತು ವಸ್ತುತಃ ವಿರೋಧವಿಲ್ಲ.) ॥ ೩ ॥

ಪೀ—ವಿರೋಧವಿಲ್ಲದಿರುವ ಪ್ರಕಾರವನ್ನು ಶ್ರೀಕೃಷ್ಣನು ಪ್ರತಿಜ್ಞಾಪೂರ್ವಕವಾಗಿ ಹೇಳುತ್ತಾನೆ—

ಗೀ ॥ ನಿಶ್ಚಯಂ ಶೃಣು ಮೇ ತತ್ರ ತ್ಯಾಗೇ ಭರತಸತ್ತಮ ।
ತ್ಯಾಗೋ ಹಿ ಪುರುಷವ್ಯಾಘ್ರ ತ್ರಿವಿಧಃ ಸಂಪ್ರಕೀರ್ತಿತಃ ॥ ೪ ॥

ಅ ॥ ಪುರುಷವ್ಯಾಘ್ರ = ಪುರುಷಶ್ರೇಷ್ಠನಾದ. ಭರತಸತ್ತಮ = ಭರತಕುಲದಲ್ಲಿ ಶ್ರೇಷ್ಠನಾದ ಅರ್ಜುನನೇ, ತತ್ರ ತ್ಯಾಗೇ = ವಿವಾದಗ್ರಸ್ತವಾದ ತ್ಯಾಗವಿಷಯದಲ್ಲಿ ನಿಶ್ಚಯಂ = ನಿಶ್ಚಿತವಾದ ಮತವನ್ನು, ಮೇ = ನನ್ನಿಂದ, ಶೃಣು = ಕೇಳಿ ಆಸಕ್ತಿಯನ್ನು ಮಾಡು. ತ್ಯಾಗೋ ಹಿ = ತ್ಯಾಗವಾದರೂ, ತ್ರಿವಿಧಃ = (1 ಫಲತ್ಯಾಗ, 2. ಕರ್ಮದಲ್ಲಿ ನನ್ನದೇ ಎಂಬುವ ಅಭಿಮಾನತ್ಯಾಗ, 3. ಶ್ರೀಪರಮಾತ್ಮನೇ ಸರ್ವಕರ್ತನೆಂದು ಅನುಸಂಧಾನಮಾಡಿಕೊಂಡು ತಾನು ಕರ್ತನೆಂದು ಅಭಿಮಾನವನ್ನು ಬಿಡೋಣ ಹೀಗೆ) ಮೂರು ವಿಧವೆಂದು, ಸಂಪ್ರಕೀರ್ತಿತಃ = ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟಿರುತ್ತದೆ ॥ ೪ ॥

ಪೀ—ಯಜ್ಞದಾನತಪಃಕರ್ಮ ನ ತ್ಯಾಜ್ಯಂ ಕಾರ್ಯಮೇವ ತತ್ ಎಂಬುವ ಭಗವನ್ಮತಕ್ಕೆ ವಿರುದ್ಧವಾಗಿರುವುದರಿಂದ **ತ್ಯಾಜ್ಯಂ ದೋಷವತ್** ಎಂದು ಕರ್ಮತ್ಯಾಗಮಾಡಬೇಕೆಂದು ಹೇಳುವವರು ನಿಂದ್ಯರು ಎಂಬುವ ಅನ್ಯಥಾಪ್ರತೀತಿಯನ್ನು ಹೋಗಲಾಡಿಸುತ್ತಾರೆ—

ತಾ ॥ (೧) ಮನೀಷಿಣ ಇತ್ಯುಕ್ತತ್ವಾತ್ತ್ರೇಽಪ್ಯನಿಂದ್ಯಾಃ ॥ (೨) ಅತಸ್ತ್ಯಾಜ್ಯಂ ದೋಷವದಿತ್ಯಸ್ಯಾರ್ಥಃ ಸಂಗಂ ತ್ಯಕ್ತ್ವಾ ಫಲಂ ಚೇತಿ ॥ ೩,೪ ॥

ಅ ॥ (೧) **ಮನೀಷಿಣಃ** ಎಂದು ಹೇಳಿದ್ದರಿಂದ ತ್ಯಾಗಮಾಡಬೇಕೆಂದು ಹೇಳುವವರೂ ನಿಂದ್ಯರಲ್ಲ. (೨) (ಆ ಮತವು ಭಗವನ್ಮತಕ್ಕೆ ವಿರುದ್ಧವಾಗಿರುವುದರಿಂದ ಏಕೆ ನಿಂದ್ಯರೇ ವೆಂದರೆ—) (**ಕಾರ್ಯಮಿತ್ಯೇವ ಯತ್ಕರ್ಮ** ಎಂಬುವಲ್ಲಿ ಹೇಗೆ ಕರ್ಮದಲ್ಲಿ ಸಂಗವನ್ನು ಫಲವನ್ನು ಬಿಡೋಣವೇ ಕರ್ಮತ್ಯಾಗವು ಎಂದು ಹೇಳುತ್ತದೋ, ಕರ್ಮಸ್ವರೂಪತ್ಯಾಗವೆಂದು ಹೇಳುವುದಲ್ಲವೋ) ಹಾಗೆಯೇ **ತ್ಯಾಜ್ಯಂ ದೋಷವತ್** ಎಂಬುವುದಕ್ಕೂ ಕರ್ಮದಲ್ಲಿ ಸಂಗವನ್ನೂ ಫಲವನ್ನೂ ಬಿಟ್ಟು ಎಂದು ಅರ್ಥವನ್ನು ಹೇಳಬೇಕಲ್ಲದೆ ಕರ್ಮಸ್ವರೂಪತ್ಯಾಗವೆಂದು ಇಟ್ಟುಕೊಳ್ಳಕೂಡದು. (ಇದು ಭಗವನ್ಮತಕ್ಕೆ ವಿರುದ್ಧವಲ್ಲ) ॥ ೩ ೪ ॥

ಪೀ—ನಿಶ್ಚಯಂ ಶೃಣು ಎಂದು ಪ್ರತಿಜ್ಞಾತವಾದ ನಿಶ್ಚಿತಮತವನ್ನು ಶ್ರೀಕೃಷ್ಣನು ಅರ್ಜುನನಿಗೆ ತಿಳಿಸುತ್ತಾನೆ—

ಗೀ ॥ ಯಜ್ಞದಾನತಪಃಕರ್ಮ ನ ತ್ಯಾಜ್ಯಂ ಕಾರ್ಯಮೇವ ತತ್ ।
ಯಜ್ಞೋ ದಾನಂ ತಪಶ್ಚೈವ ಪಾವನಾನಿ ಮನೀಷಿಣಾಂ ॥ ೫ ॥

ಅ || ಯಜ್ಞದಾನತಪಃಕರ್ಮ=ದ್ರವ್ಯಯಜ್ಞ ಜ್ಞಾನಯಜ್ಞ ವಿಷ್ಣುನಾಮಾಧ್ಯಯನ ಮೊದಲಾದ ಯಜ್ಞ, ವಿದ್ಯಾದಾನ ಅಭಯದಾನ ಅನ್ನದಾನ ಮೊದಲಾದ ದಾನ, ಸತ್ಯವಚನ ಉಪವಾಸ ಮೊದಲಾದ ತಪಸ್ಸು ಇದು ಮೊದಲಾದ ಅವರವರಿಗೆ ಉಚಿತವಾದ ಕರ್ಮವು, ನ ತ್ಯಾಜ್ಯಂ=ಬಿಡಕೂಡದು. **ತತ್**= ಯಜ್ಞದಾನತಪೋರೂಪವಾದ ಕರ್ಮವು, ಕಾರ್ಯಮೇವ=ಮಾಡತಕ್ಕುದೇ, (ಏಕೆಂದರೆ) **ಯಜ್ಞಃ**= ಹಿಂದೆ ಹೇಳಿದ ಯಜ್ಞವೂ, ದಾನಂ=ದಾನವು, ತಪಶ್ಚೈವ=ತಪಸ್ಸೂ ಕೂಡ, ಮನೀಷಿಣಾಂ=ಮನನ ಶೀಲರಾದ ಜ್ಞಾನಿಗಳಿಗೆ, ಪಾವನಾನಿ=ಪಾವಿತ್ರ್ಯವನ್ನುಂಟುಮಾಡುವವುಗಳು. (ಬಂಧಕಗಳಲ್ಲ) ಅಥವಾ ಅಪರೋಕ್ಷಜ್ಞಾನಿಗಳಿಗೆ ಮೋಕ್ಷದಲ್ಲಿ ಆನಂದಾತಿಶಯವನ್ನುಂಟುಮಾಡುವವುಗಳು. (ಆದಕಾರಣ ಸರ್ವರೂ ಆಯಾಯ ವರ್ಣಾಶ್ರಮಗಳಿಗೆ ಉಚಿತಗಳಾದ ಕರ್ಮಗಳನ್ನು ಮಾಡಲೇಬೇಕು.)

ವಿ || ಯಜ್ಞ ದಾನ ತಪಸ್ಸುಗಳನ್ನು ಎಲ್ಲರೂ ಮಾಡಲೇಬೇಕು. ಅದು ಹೇಗೆ ಕೂಡುತ್ತದೆಂದರೆ ಯತಿಗಳಿಗೆ ಜ್ಞಾನಯಜ್ಞ ಮೊದಲಾದ ಯಜ್ಞವು, ಅಭಯದಾನ ಮೊದಲಾದ ದಾನ, ಬ್ರಹ್ಮಚರ್ಯಾದಿ ರೂಪವಾದ ತಪಸ್ಸು ಸ್ತ್ರೀ-ಶೂದ್ರಾದಿಗಳಿಗೂ ಭಗವನ್ನಾಮಸ್ಮರಣಾದಿರೂಪವಾದ ಯಜ್ಞ, ಅನ್ನಾದಿ ದಾನ, ಸತ್ಯವಚನ, ಉಪವಾಸಾದಿರೂಪ ತಪಸ್ಸು ಇದೆ. || ೫ ||

ಪೀ—ಯಜ್ಞಾದಿ ಕರ್ಮಗಳನ್ನು ಮಾಡಲೇಬೇಕು ಬಿಡಕೂಡದೆಂದಾದರೆ **ತ್ಯಾಜ್ಯಂ ದೋಷ ವತ್** ಎಂದು ಬಿಡಬೇಕೆಂದು ಹೇಳಿದ್ದು ಹೇಗೆ ಕೂಡುತ್ತದೆಂದರೆ—

ಗೀ || ಏತಾನ್ಯಪಿ ತು ಕರ್ಮಾಣಿ ಸಂಗಂ ತ್ಯಕ್ತ್ವಾ ಫಲಾನಿ ಚ |
ಕರ್ತವ್ಯಾನೀತಿ ಮೇ ಪಾರ್ಥ ನಿಶ್ಚಿತಂ ಮತಮುತ್ತಮಂ || ೬ ||

ಅ || ಏತಾನ್ಯಪಿ ಕರ್ಮಾಣಿ=ಹಿಂದೆ ಹೇಳಿದ ಯಜ್ಞಮೊದಲಾದ ಕರ್ಮಗಳು, ಸಂಗಂ=ನನ್ನ ದೆಂಬುವ ಅಭಿಮಾನರೂಪ ಸ್ನೇಹವನ್ನು ಫಲಾನಿ ಚ=ಸ್ವರ್ಗಮೊದಲಾದ ನಶ್ವರ ಫಲಗಳನ್ನೂ, ತ್ಯಕ್ತ್ವಾ= ಬಿಟ್ಟು, ಕರ್ತವ್ಯಾನಿ=ಮಾಡಲ್ಪಡಬೇಕು, ಇತಿ=ಹೀಗೆ, ನಿಶ್ಚಿತಂ=ನಿಶ್ಚಯಿಸಲ್ಪಟ್ಟ, ಮೇ=ನನ್ನ, ಉತ್ತಮಂ ಮತಂ=ಉತ್ತಮವಾದ ಮತವು.

ವಿ || ಕರ್ಮಗಳಲ್ಲಿ ಮಮತಾಭಿಮಾನಪರಿತ್ಯಾಗ, ಫಲತ್ಯಾಗ ಹೊರತು, ಯಜ್ಞಾದಿ ಕರ್ಮಗಳನ್ನೇ ಮಾಡದಿರೋಣವೆಂದು ಶ್ರೀಕೃಷ್ಣನ ಸಿದ್ಧಾಂತವಲ್ಲ. ಮತ್ತೆ ಶ್ರೀಭಗವಂತನ ಪ್ರೀತಿಗಾಗಿ ಯಜ್ಞಾದಿಕರ್ಮ ಗಳನ್ನು ಮಾಡಲೇಬೇಕು. || ೬ ||

ಪೀ—**ನಿಶ್ಚಯಂಶೃಣು** (ಶ್ಲೋ ೪) ಎಂದು ಪ್ರತಿಜ್ಞಾತವಾದುದನ್ನು **ಯಜ್ಞದಾನತಪಃಕರ್ಮ** (ಶ್ಲೋ ೫)ಎಂಬುವುದರಿಂದ ಹೇಳುತ್ತಾರೆ—ಅದರಲ್ಲಿ ಜ್ಯೋತಿಷ್ಟೋಮಾದಿ ಯಜ್ಞ ಹಿರಣ್ಯಾದಿದಾನಗಳಲ್ಲಿ ಯತಿಗಳಿಗೂ ಶೂದ್ರಾದಿಗಳಿಗೂ ಊರ್ಧ್ವರೇತಸ್ತ್ವ ಮೊದಲಾದ ತಪಸ್ಸುಗಳಲ್ಲಿ ಗೃಹಸ್ಥಾದಿಗಳಿಗೂ ಅಧಿಕಾರ ವಿಲ್ಲದಿರುವುದರಿಂದ ಸರ್ವರಿಗೂ ಯಜ್ಞಾದಿಗಳು ಕರ್ತವ್ಯವೆಂದುಹೇಳಿದುದು ಹೇಗೆ ಕೂಡುತ್ತದೆ ಎಂದರೆ—

ತಾ || (೧) ದ್ರವ್ಯಯಜ್ಞಾದೀನಾಂ ಮಧ್ಯೇ ಸ್ವೋಚಿತೋ ಯಜ್ಞೋ ವಿದ್ಯಾದಾನಾದಿಷು ಸ್ವೋಚಿತಂ ದಾನಂ ಸ್ವೋಚಿತಂ ತಪಶ್ಚ ಸರ್ವೈರ್ವರ್ಣಾಶ್ರಮಿಭಿರನ್ಯೈಶ್ಚ ಕಾರ್ಯ- ಮೇವೇತ್ಯರ್ಥಃ || (೨) ವಿಷ್ಣುನಾಮಸ್ವಾಧ್ಯಾಯೋಽಂತ್ಯಾನಾಂ ಸತ್ಯೋ(ನಾಮು)ಪ- ವಾಸಾದಿತಪಶ್ಚ || ೫,೬ ||

ಅ ॥ (೧) ದ್ರವ್ಯಯಜ್ಞಾದಿಗಳ ಮಧ್ಯದಲ್ಲಿ ಅವರವರಿಗೆ ಯೋಗ್ಯವಾದ ಯಜ್ಞವೂ, ವಿದ್ಯಾದಾನ ಮೊದಲಾದ ದಾನಗಳಲ್ಲಿ ಅವರವರಿಗೆ ಯೋಗ್ಯವಾದ ದಾನವೂ, ಅವರವರಿಗೆ ಯೋಗ್ಯವಾದ ತಪಸ್ಸೂ ಕೂಡ ಎಲ್ಲಾ ವರ್ಣಾಶ್ರಮಿಗಳಿಂದಲೂ ಇತರರಿಂದಲೂ ಮಾಡಲ್ಪಡತಕ್ಕುದೇ, ಎಂದಭಿಪ್ರಾಯವು. (ಅಂದರೆ ಇಲ್ಲಿ ಸರ್ವರಿಗೂ ಜ್ಯೋತಿಷ್ಟೋಮ ಮೊದಲಾದ ಯಜ್ಞಗಳೂ, ಹಿರಣ್ಯಾದಿದಾನಗಳೂ, ಊರ್ಧ್ವರೇತಸ್ತ್ವ ಮೊದಲಾದ ತಪಸ್ಸುಗಳೂ ಇವುಗಳನ್ನು ವಿಧಿಸಲಿಲ್ಲ. ಮತ್ತೆ ದ್ರವ್ಯಯಜ್ಞ ಮೊದಲಾದ ಯಜ್ಞಗಳೂ, ವಿದ್ಯಾದಾನ ಅನ್ನದಾನ ಅಭಯದಾನ ಮೊದಲಾದ ದಾನಗಳೂ, ಸತ್ಯವಚನ ಮೊದಲಾದ ತಪಸ್ಸುಗಳೂ ಇವುಗಳನ್ನು ವರ್ಣಾಶ್ರಮೋಚಿತವಾಗಿಯೇ ಅವರವರಿಗೆ ವಿಧಿಸಿರುತ್ತಾರೆ. ಇವುಗಳಲ್ಲಿ ಜ್ಞಾನ ಯಜ್ಞಾದಿಗಳು ಯತಿಮೊದಲಾದವರಿಗೂ ಯೋಗ್ಯಗಳಾಗಿರುವುದರಿಂದ ಎಲ್ಲರಿಗೂ ಯಜ್ಞಾದಿಗಳನ್ನು ವಿಧಿಸಿರುತ್ತಾರೆ.) (೨) (ಹಾಗಾದರೆ ನಾಗ್ನಿರ್ನ ಯಜ್ಞಃ ಶೂದ್ರಸ್ಯ ಇತ್ಯಾದಿಗಳಲ್ಲಿ ತ್ರಿವರ್ಣೇತರರಿಗೆ ಯಾವ ಯಜ್ಞದಲ್ಲಿಯೂ ಅಧಿಕಾರವಿಲ್ಲವೆಂದು ಹೇಳಿದ್ದರಿಂದ ಇದು ಹೇಗೆ ಕೂಡುತ್ತದೆಂದರೆ—) (ಶೂದ್ರಾದಿಗಳಿಗೆ ದ್ರವ್ಯಾದಿಯಜ್ಞದಲ್ಲಿ ಅಧಿಕಾರವಿಲ್ಲದಿದ್ದರೂ) ಭಗವನ್ನಾಮಸ್ಮರಣ ರೂಪವಾದ ಸ್ವಾಧ್ಯಾಯ ಯಜ್ಞದಲ್ಲಿಯೂ, ಯಥಾರ್ಥನುಡಿ ಏಕಾದಶ್ಯುಪವಾಸ ಮೊದಲಾದ ತಪಸ್ಸಿನಲ್ಲಿಯೂ ಅಧಿಕಾರವಿದೆ. ॥ ೫,೬ ॥

ಪೀ—ತ್ಯಾಗವು ಮೂರು ವಿಧವೆಂದು ಹೇಳಿದ್ದನ್ನು ವಿವರವಾಗಿ ಹೇಳುತ್ತಾರೆ—

ಗೀ ॥ ನಿಯತಸ್ಯ ತು ಸನ್ನ್ಯಾಸಃ ಕರ್ಮಣೋ ನೋಪಪದ್ಯತೇ ।
ಮೋಹಾತ್ತಸ್ಯ ಪರಿತ್ಯಾಗಸ್ತಾಮಸಃ ಪರಿಕೀರ್ತಿತಃ ॥ ೭ ॥

ಅ ॥ ನಿಯತಸ್ಯ=ತಂತಮ್ಮ ವರ್ಣಾಶ್ರಮಗಳಿಗೆ ಉಚಿತವಾದ, ಕರ್ಮಣಃ=ಕರ್ಮದ, ಸನ್ನ್ಯಾಸಸ್ತು=ಬಿಡೋಣವು, ನೋಪಪದ್ಯತೇ=ಯುಕ್ತವಲ್ಲ (ಅಂದರೆ ಶಾಸ್ತ್ರಗಳಲ್ಲಿ ತಮಗೆ ವಿಹಿತಗಳಾದ ಯಜ್ಞಾದಿಗಳನ್ನು ಬಿಟ್ಟರೆ ನರಕಾದ್ಯನರ್ಥಗಳುಂಟಾಗುವವು) ಮೋಹಾತ್=ಯಜ್ಞಾದಿಗಳನ್ನು ಬಿಡುವುದೇ ತ್ಯಾಗಶಬ್ದಾರ್ಥವು, ಸಂಗಫಲಗಳ ಬಿಡೋಣವು ತ್ಯಾಗಶಬ್ದಾರ್ಥವಲ್ಲವೆಂಬೀ ಭ್ರಮೆಯಿಂದ ತಸ್ಯ=ವಿಹಿತವಾದ ಯಜ್ಞಾದಿಕರ್ಮದ, ಪರಿತ್ಯಾಗಃ=ಬಿಡೋಣವು, ತಾಮಸಃ=ತಾಮಸತ್ಯಾಗವೆಂದು, ಪರಿಕೀರ್ತಿತಃ=ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟಿರುತ್ತದೆ ॥ ೭ ॥

ಪೀ—ತಾಮಸತ್ಯಾಗವನ್ನು ಹೇಳಿ ರಾಜಸತ್ಯಾಗವನ್ನು ಹೇಳುತ್ತಾರೆ—

ಗೀ ॥ ದುಃಖಮಿತ್ಯೇವ ಯತ್ಕರ್ಮ ಕಾಯಕ್ಲೇಶಭಯಾತ್ತ್ಯಜೇತ್ ।
ಸ ಕೃತ್ವಾ ರಾಜಸಂ ತ್ಯಾಗಂ ನೈವ ತ್ಯಾಗಫಲಂ ಲಭೇತ್ ॥ ೮ ॥

ಅ ॥ ಕರ್ಮ=ತಂತಮ್ಮ ವರ್ಣಾಶ್ರಮಗಳಿಗೆ ಉಚಿತವಾದ ಯಜ್ಞ ಮೊದಲಾದ ಕರ್ಮವು, ದುಃಖಮಿತ್ಯೇವ=ದುಃಖಕ್ಕೆ ಕಾರಣವೆಂದೇ, ಕಾಯಕ್ಲೇಶಭಯಾಚ್ಚ=ದೇಹಕ್ಕೆ ಕಷ್ಟವಾಗುತ್ತದೆಂಬ ಭಯದಿಂದ, ತ್ಯಜೇದಿತಿ ಯತ್=ಬಿಡುವುದೆಂಬುವುದು ಯಾವುದೋ, ಸಃ=ದೇಹಾಯಾಸಭಯದಿಂದ ಬಿಟ್ಟ ಈ ಕರ್ಮತ್ಯಾಗವು, (ರಾಜಸತ್ಯಾಗವೆನಿಸುತ್ತದೆ) ರಾಜಸಂ ತ್ಯಾಗಂ=ಆ ರಾಜಸತ್ಯಾಗವನ್ನು, ಕೃತ್ವಾ=ಮಾಡಿ, ತ್ಯಾಗಫಲಂ=ತ್ಯಾಗನಿಮಿತ್ತವಾದ ಭಗವತ್ಪ್ರೀತಿರೂಪವಾದ ಫಲವನ್ನು, ನೈವ ಲಭೇತ್=ಸರ್ವಥಾ ಎಂದಿಗೂ ಹೊಂದುವುದೇ ಇಲ್ಲ. ॥ ೮ ॥

ಪೀ—ಸಾತ್ತ್ವಿಕತ್ಯಾಗವನ್ನು ಹೇಳುತ್ತಾರೆ—

ಗೀ ॥ ಕಾರ್ಯಮಿತ್ಯೇವ ಯತ್ಕರ್ಮ ನಿಯತಂ ಕ್ರಿಯತೇಽರ್ಜುನ ।
ಸಂಗಂ ತ್ಯಕ್ತ್ವಾ ಫಲಂ ಚೈವ ಸ ತ್ಯಾಗಃ ಸಾತ್ತ್ವಿಕೋ ಮತಃ ॥ ೯ ॥

ಅ ॥ ಅರ್ಜುನ=ಅರ್ಜುನನೇ, ನಿಯತಂ ಕರ್ಮ=ಆಯಾಯ ವರ್ಣಾಶ್ರಮಗಳಿಗೆ ವಿಹಿತವಾದ ಭಗವತ್ಪ್ರೀತಿಕರವಾದ ಯಜ್ಞಾದಿರೂಪ ಕರ್ಮವು, ಕಾರ್ಯಮಿತ್ಯೇವ=ಅವಶ್ಯವಾಗಿ ಕರ್ತವ್ಯವೇ ಇಲ್ಲವಾದರೆ ಪಾಪವು ಬರುವುದೆಂದು ತಿಳಿದುಕೊಂಡು, ಸಂಗಂ=ನಾನೇ ಸ್ವತ್ರಂತ್ರಕರ್ತನೆಂಬುವ ಅಭಿಮಾನವನ್ನು, ಫಲಂ ಚ=ಸ್ವರ್ಗಾದಿರೂಪ ಫಲೇಚ್ಛೆಯನ್ನು, ತ್ಯಕ್ತ್ವೈವ=ಬಿಟ್ಟೇ, ನಿಯತಂ=ಸ್ವವರ್ಣಾಶ್ರಮೋಚಿತವಾದ ಕರ್ಮ=ಯಜ್ಞಾದಿರೂಪ ಕರ್ಮವು, ಯತ್ಕ್ರಿಯತೇ=ಯಾವುದು ಮಾಡಲ್ಪಡುತ್ತದೋ, ಸ ತ್ಯಾಗಃ=ಕರ್ಮಾನುಷ್ಠಾನಸಹಿತವಾದ ಆ ಫಲತ್ಯಾಗವು, ಸಾತ್ತ್ವಿಕಃ=ಸಾತ್ತ್ವಿಕ ತ್ಯಾಗವೆಂದು, ಮತಃ=ಸಮ್ಮತವಾದುದು. ॥ ೯ ॥

ಪೀ— ನ ದ್ವೇಷ್ಟ್ಯಕುಶಲಂ ಕರ್ಮ (ಶ್ಲೋ ೧೦) ಇತ್ಯಾದಿಗಳಲ್ಲಿ ಕರ್ಮತ್ಯಾಗವನ್ನು ತಾನೇ ಸ್ತುತಿಸುವುದರಿಂದ ಕರ್ಮತ್ಯಾಗಕ್ಕೆ ಮೋಹವು ನಿಮಿತ್ತವೆಂಬುವುದು ಹೇಗೆ? ಎಂದರೆ—

ತಾ ॥ (೧) ಸಂಗಫಲತ್ಯಾಗಮೃತೇ ಸ್ವರೂಪತ್ಯಾಗಃ ಕಾರ್ಯ ಇತಿ ಮಿಥ್ಯಾಜ್ಞಾನಾಖ್ಯಮೋಹಾತ್ ॥ (೨) ಸ್ವಯಜ್ಞಾದೀನ್ಪರಿತ್ಯಜ್ಯ ನಿರಯಂ ಯಾತ್ಯಸಂಶಯಮಿತಿ ಪಾದ್ಮೇ ॥ (೩) ಮೋಹಂ ವಿನಾ ದೃಷ್ಟದುಃಖಮಿತ್ಯೇವ ॥ (೪) ದುಃಖಶಬ್ದೇನ ಕೇವಲಮಾನಸಂ । ಕಾಯಕ್ಲೇಶಸ್ಯ ಪೃಥಗುಕ್ತೇಃ ॥ (೫) ದುಃಖಂ ತು ಮಾನಸಂ ಜ್ಞೇಯಮಾಯಾಸೋ ಬಾಹ್ಯ ಉಚ್ಯತೇ । ವಿಶೇಷಸ್ಯ ವಿವಕ್ಷಾಯಾಮನ್ಯಥಾ ಸರ್ವಮೇವ ತ್ವಿತಿ ಶಬ್ದನಿರ್ಣಯೇ(ತತ್ತ್ವ) ॥ ೭,೮,೯ ॥

ಅ ॥ (೧) ಅಭಿಮಾನತ್ಯಾಗ ಫಲತ್ಯಾಗ ಹೊರತು ಯಜ್ಞಾದಿಗಳನ್ನೇ ಬಿಡಬೇಕೆಂಬುವ ಮಿಥ್ಯಾಜ್ಞಾನವೆಂಬುವ ಮೋಹದಿಂದ (೨) (ಯಜ್ಞಾದಿಗಳ ಪರಿತ್ಯಾಗಕ್ಕೂ ಮೋಹವು ನಿಮಿತ್ತವೆಂಬುವುದು ಹೇಗೆ ಎಂದರೆ—) ತಮಗೆ ವಿಹಿತಗಳಾದ ಯಜ್ಞಾದಿಗಳನ್ನು ಬಿಟ್ಟರೆ ನಿಸ್ಸಂಶಯವಾಗಿ ನರಕವನ್ನು ಹೊಂದುತ್ತಾನೆಂದು ಪಾದ್ಮಪುರಾಣದಲ್ಲಿದೆ (೩) (ಪುರುಷಾರ್ಥ ಸಾಧನವಾದ ಕರ್ಮದಲ್ಲಿ ಇದು ದುಃಖಸಾಧನವೆಂಬುವ ಮಿಥ್ಯಾಜ್ಞಾನದಿಂದ ಯಜ್ಞಾದಿ ಕರ್ಮತ್ಯಾಗವು ರಾಜಸವೆಂದು ಹೇಳಿದ್ರಿಂದ ತಾಮಸವು ಹೇಗೆ ಎಂದರೆ) ಕರ್ಮಮಾಡಿದರೆ ಪರಲೋಕದಲ್ಲಿ ದುಃಖವುಂಟಾಗುವುದೆಂದು ಮಿಥ್ಯಾಜ್ಞಾನವು ತಾಮಸತ್ಯಾಗಕ್ಕೆ ಕಾರಣವು. ರಾಜಸತ್ಯಾಗಕ್ಕೆ ಮಿಥ್ಯಾಜ್ಞಾನವು ಕಾರಣವಲ್ಲ ಮತ್ತೆ ಕರ್ಮಮಾಡುವ ಕಾಲದಲ್ಲಿಯೇ ಈ ಕರ್ಮದಿಂದ ದುಃಖ ಉಂಟಾಗುವುದು. ಆದಕಾರಣ ತಾತ್ಕಾಲಿಕ ದುಃಖಕ್ಕೆ ಸಾಧನವಾಗಿರುವುದರಿಂದ ಇದನ್ನು ಮಾಡಬಾರದು. ಹೀಗೆ ರಾಜಸತ್ಯಾಗಕ್ಕೆ ತಾತ್ಕಾಲಿಕ ದುಃಖಸಾಧನತ್ವಾನುಸಂಧಾನವು ಕಾರಣವು ಹೀಗೆ ಭೇದವು (೪) (ದುಃಖಶಬ್ದದಿಂದ ಶರೀರಾಯಾಸವನ್ನು ಇಟ್ಟುಕೊಳ್ಳಬೇಕೆಂಬುವ ಅನ್ಯಥಾಪ್ರತೀತಿಯನ್ನು ಹೋಗಲಾಡಿಸುತ್ತಾರೆ—) ಶರೀರಾಯಾಸವನ್ನು ಪ್ರತ್ಯೇಕ ಹೇಳಿದ್ರಿಂದ ದುಃಖಶಬ್ದದಿಂದ ಕೇವಲ ಮಾನಸದುಃಖವನ್ನು ಹೇಳಬೇಕು. (೫) (ದುಃಖಶಬ್ದದಿಂದ ಮಾನಸ ದುಃಖವನ್ನು ಇಟ್ಟುಕೊಳ್ಳಬೇಕೆಂಬುವ ವಿಷಯದಲ್ಲಿ ಪ್ರಮಾಣ ಹೇಳುತ್ತಾರೆ-) ದುಃಖಶಬ್ದಾರ್ಥವೂ ಆಯಾಸಶಬ್ದಾರ್ಥವೂ ಒಂದೇ ಎಂದು

ಹೇಳಿದರೆ ಪುನರುಕ್ತ್ಯಾದಿ ದೋಷಗಳು ಬರುವುದರಿಂದ ಅರ್ಥವಿಶೇಷವನ್ನೂ ಇಟ್ಟುಕೊಳ್ಳುವಾಗಲೇ ದುಃಖ ಶಬ್ದದಿಂದ ಮಾನಸ ದುಃಖವನ್ನು ಆಯಾಸಶಬ್ದದಿಂದ ಬಾಹ್ಯವಾದ ಶರೀರಾಯಾಸವನ್ನೂ ಇಟ್ಟುಕೊಳ್ಳ ಬೇಕು. ಅರ್ಥವಿಶೇಷವನ್ನು ವಿವಕ್ಷಾಮಾಡದೆ ಇದ್ದಾಗ ಸರ್ವವೂ ದುಃಖವೆಂದೇ ಎನಿಸಿಕೊಳ್ಳುತ್ತದೆ. (ಅಂದರೆ—ಮಾನಸ ದುಃಖ, ಶರೀರಾಯಾಸ ಇವೆರಡೂ ದುಃಖಂ, ಆಯಾಸಃ, ಈ ಎರಡು ಪದಗಳಿಂದಲೂ ಹೇಳಲ್ಪಡುತ್ತದೆ. ಎರಡು ಪದಗಳೂ ಎರಡು ಅರ್ಥಗಳನ್ನೂ ಹೇಳುತ್ತದೆ.) ಎಂದು ಶಬ್ದನಿರ್ಣಯ (ಶಬ್ದ ತತ್ವದಲ್ಲಿ ಇದೆ. ॥ ೭, ೮, ೯, ॥

ಪೀ— ಸಾತ್ವಿಕತ್ಯಾಗಿಯ ಲಕ್ಷಣವನ್ನು ವಿವರಿಸುತ್ತಾರೆ—

ಗೀ ॥ ನ ದ್ವೇಷ್ಟ್ಯಕುಶಲಂ ಕರ್ಮ ಕುಶಲೇ ನಾನುಷಜ್ಜತೇ ।
ತ್ಯಾಗೀ ಸತ್ತ್ವಸಮಾವಿಷ್ಟೋ ಮೇಧಾವೀ ಛಿನ್ನಸಂಶಯಃ ॥ ೧೦ ॥

ಅ ॥ (ಯಾವನು) ಅಕುಶಲಂ=ತತ್ಕಾಲದಲ್ಲಿ ಸುಖವನ್ನುಂಟುಮಾಡದೇನೇ ಶರೀರಕ್ಕೆ ಕ್ಲೇಶ (ದುಃಖ)ವನ್ನುಂಟುಮಾಡುವ, ಕರ್ಮ ಅನಿಷ್ಟಕರ್ಮವನ್ನು, ನ ದ್ವೇಷ್ಟಿ=ದ್ವೇಷಿಸುವುದೂ ಇಲ್ಲವೋ, ಕುಶಲೇ=ತತ್ಕಾಲದಲ್ಲಿ ಸುಖವನ್ನುಂಟುಮಾಡುವಸ್ವರ್ಗಾದಿಗಳನ್ನು ಕೊಡುವ ಪೂರ್ವಾರ್ಜಿತ ಪುಣ್ಯ ಫಲದಲ್ಲಿ, ನಾನುಷಜ್ಜತೇ= ಸ್ನೇಹಮಾಡುವುದಿಲ್ಲವೋ, ಸತ್ವಸಮಾವಿಷ್ಟಃ=ಸತ್ವಗುಣದಿಂದ ಕೂಡಿದ ವನೋ, ಮೇಧಾವೀ=ಭಗವದ್ವಿಷಯಕ ತತ್ವಜ್ಞಾನವುಳ್ಳವನೋ, ಛಿನ್ನಸಂಶಯಃ=ಪರಾಪರ ತತ್ವವಿಷ ಯದಲ್ಲೂ ಭಗವದ್ಧರ್ಮಗಳನ್ನು ಮಾಡುವ ವಿಷಯದಲ್ಲೂ ಸಂಶಯವಿಲ್ಲದವನೋ, (ಅಂತಹ ಮುಮುಕ್ಷು ಫಲಕಾಮನೆಗಳನ್ನು ತೊರೆದು ಶ್ರೀ ಪರಮಾತ್ಮನಲ್ಲಿ ಸಮಸ್ತ ಕರ್ಮಗಳನ್ನು ಸಮರ್ಪಿಸಿದವನು) ತ್ಯಾಗೀ= ಸಾತ್ವಿಕ ತ್ಯಾಗಿಯು ಎನಿಸುತ್ತಾನೆ ॥ ೧೦ ॥

ಭಾ ॥ (೧) ತತ್ಪ್ರಕಾರಂ ಚಾಹ । ನಿಶ್ಚಯಮಿತ್ಯಾದಿನಾ ॥ (೨) ಯಜ್ಞಭೇದ ಉಕ್ತೋ ದ್ರವ್ಯಯಜ್ಞ ಇತ್ಯಾದಿನಾ । ದಾನೇ ತ್ವಭಯದಾನಮಂತರ್ಭವತಿ । ಏತೇಷಾಂ ಮಧ್ಯೇ ಯತ್ಕಿಂಚಿದ್ಯಜ್ಞಾದಿಕಂ ಕರ್ತವ್ಯಮೇವೇತ್ಯರ್ಥಃ ॥ (೩) ಅನ್ಯಥಾ । ಬ್ರಹ್ಮ-ಚಾರೀ ಗೃಹಸ್ಥೋ ವಾ ವಾನಪ್ರಸ್ಥೋ ಯತಿಸ್ತಥಾ । ಯದೀಚ್ಛೇನ್ಮೋಕ್ಷಮಾಸ್ಥಾ-ತುಮುತ್ತಮಾಶ್ರಮಮಾಶ್ರಯೇದಿತ್ಯಾದಿವ್ಯಾಸಸ್ಮೃತಿವಿರೋಧಃ ॥ (೪) ಜ್ಞಾನಯ-ಜ್ಞವಿದ್ಯಾಭಯದಾನಬ್ರಹ್ಮಚರ್ಯಾದಿತಪಸೋ ಹಿ ತೇ ॥(೫)ಅತೋ ಯದ್ವಚೋಽ-ನ್ಯಥಾ ಪ್ರತೀಯತೇ ಅಧಿಕಾರಿಭೇದೇನ ತದ್ಯೋಜ್ಯಂ ॥ (೬) ಅನ್ಯಥೇತರೇಷಾಂ ಗತ್ಯಭಾವಾತ್ ॥ ೪—೧೦ ॥

ಅ ॥ (೧) (**ಮನೀಷಿಣಃ** ಎಂಬುವ ವಿಶೇಷಣ ಇರುವ ಮಾತ್ರದಿಂದ ಆ ಮತಗಳಿಗೆ ವಿರೋಧವಿಲ್ಲ ವೆಂದಲ್ಲ. ಮತ್ತೆ) **ನಿಶ್ಚಯಂ ಶೃಣು** (ಶ್ಲೋ. ೪) ಆರಂಭಿಸಿ **ಮೇಧಾವೀ ಛಿನ್ನಸಂಶಯಃ** (ಶ್ಲೋ. ೧೦) ಪರ್ಯಂತ ಅವಿರೋಧಪ್ರಕಾರವನ್ನು ಹೇಳುತ್ತಾರೆ. (೨) (ಪರಮಹಂಸರಿಗೆ ಯಜ್ಞ, ದಾನಗಳು ಇಲ್ಲ ದಿರುವುದರಿಂದ **ನ ತ್ಯಾಜ್ಯಂ ಕಾರ್ಯಮೇವ ತತ್** (ಶ್ಲೋ. ೩) ಎಂದದ್ದು ಹೇಗೆ? ಎಂದರೆ—) **ದ್ರವ್ಯ ಯಜ್ಞಾಸ್ತಪೋಯಜ್ಞಾಃ** (ಅ ೪-ಶ್ಲೋ.೨೮) ಇತ್ಯಾದಿಗಳಿಂದ ಯಜ್ಞಗಳ ಭೇದವು ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟಿದೆ

ದಾನದಲ್ಲಾದರೂ ಅಭಯದಾನವೂ ಸೇರುತ್ತದೆ ಬಹುಪ್ರಕಾರಗಳಾದ ಯಜ್ಞಾದಿಗಳ ಮಧ್ಯದಲ್ಲಿ ಅವರವರಿಗೆ ವಿಹಿತಗಳಾದ ಕೆಲವು ಯಜ್ಞಾದಿಗಳನ್ನು ಮಾಡಲೇಬೇಕು (೨) (ಜ್ಯೋತಿಷ್ಟೋಮಾದಿಗಳೇ ಯಜ್ಞವು, ಧನದಾನಾದಿಗಳೇ ದಾನವು, ಎಂದು ಇಟ್ಟುಕೊಂಡು ಪರಮಹಂಸರಲ್ಲಿ ಯಜ್ಞದಾನಗಳು ಇಲ್ಲದಿರುವುದರಿಂದ ಸನ್ನ್ಯಾಸಾಶ್ರಮಸ್ವೀಕಾರವೇ ಅಯುಕ್ತವೆಂದು ಏಕೆ ಹೇಳಬಾರದೆಂದರೆ—) ಪಾರಮಹಂಸ್ಯವನ್ನು ಸ್ವೀಕರಿಸಕೂಡದೆಂದು ಇಟ್ಟುಕೊಂಡರೆ ಬ್ರಹ್ಮಚಾರಿಯಾಗಲೀ, ಗೃಹಸ್ಥಾಶ್ರಮಿಯಾಗಲೀ, ವಾನಪ್ರಸ್ಥನಾಗಲೀ, ಹಂಸ-ಪರಮಹಂಸ ಮೊದಲಾದವರಾಗಲೀ ಮೋಕ್ಷವನ್ನು ಹೊಂದಲಿಕ್ಕೆ ಇಚ್ಛಿಸಿದರೆ ಎಲ್ಲಾ ಆಶ್ರಮಗಳಿಗಿಂತ ಉತ್ತಮವಾದ ಸನ್ನ್ಯಾಸಾಶ್ರಮವನ್ನು ಸ್ವೀಕರಿಸಬೇಕು, ಇದು ಮೊದಲಾದ ಸನ್ನ್ಯಾಸಾಶ್ರಮವನ್ನು ಸ್ವೀಕರಿಸಬೇಕೆಂದು, ಹೇಳುವ ವ್ಯಾಸಸ್ಮೃತಿಯಿಂದ ವಿರೋಧವು ಬರುವುದು (೪) (ಹೀಗೆ ವ್ಯಾಖ್ಯಾನ ಮಾಡಿದರೂ ಪರಮಹಂಸರಿಗೆ ಯಜ್ಞಾದಿಗಳು ಇವೆ ಎಂಬುವುದು ಹೇಗೆ ಸಿದ್ಧವಾಗುತ್ತವೆ? ಎಂದರೆ—) ಪರಮಹಂಸರೂ ಕೂಡ ಜ್ಞಾನಾಖ್ಯಯಜ್ಞ, ವಿದ್ಯಾ-ಅಭಯವಿಷಯಕ ದಾನ, ಬ್ರಹ್ಮಚರ್ಯಮೊದಲಾದ ತಪಸ್ಸು— ಇವುಗಳುಳ್ಳವರೇ. (೫) (ಹಾಗಾದರೆ ಪ್ರಿಯ ವ್ರತರಾಜನು ಸನ್ನ್ಯಾಸಾಶ್ರಮಸ್ವೀಕಾರಕ್ಕೆ ಪ್ರವೃತ್ತಿಮಾಡಿದಾಗ ಚತುರ್ಮುಖನು ಸನ್ನ್ಯಾಸಾಶ್ರಮವನ್ನು ಸ್ವೀಕರಿಸಬಾರದೆಂದು ಹೇಳಿದನೆಂದು ಪುರಾಣಗಳಲ್ಲಿ ಹೇಳಿರುವುದರಿಂದ ಸನ್ನ್ಯಾಸಾಶ್ರಮವನ್ನು ಸ್ವೀಕರಿಸಬೇಕೆಂಬುವುದು ಹೇಗೆ ಕೂಡುತ್ತದೆ? ಎಂದರೆ—) ಆದುದರಿಂದ ಯಾವ ವಚನವು ವ್ಯತ್ಯಾಸವಾಗಿ ತೋರುತ್ತದೋ, ಅದನ್ನು ಅಧಿಕಾರಿಭೇದದಿಂದ ಕೂಡಿಸಬೇಕು. (ಅಂದರೆ ಪ್ರಿಯವ್ರತನು ಕರ್ಮಯೋಗಿಯಾಗಿರುವುದರಿಂದ ಸನ್ನ್ಯಾಸಾಶ್ರಮಸ್ವೀಕಾರಕ್ಕೆ ಅಧಿಕಾರಿಯಲ್ಲವೆಂಬುವ ಅಭಿಪ್ರಾಯದಿಂದ ಚತುರ್ಮುಖನು ತಡದದ್ದೆಂದು ತಿಳಿಯಬೇಕು) (೬) (ಅಧಿಕಾರಿಭೇದದಿಂದ ಪುರಾಣಗಳನ್ನು ಕೂಡಿಸದಿದ್ದರೆ **ಬ್ರಹ್ಮಚಾರೀ ಗೃಹಸ್ಥೋ ವಾ** ಇತ್ಯಾದಿ ವಾಕ್ಯಗಳಿಗೆ ಬೇರೆ ಅರ್ಥ ಹೇಳಲು ಸಾಧ್ಯವೇ ಇಲ್ಲದಿರುವುದರಿಂದ ಆ ವಾಕ್ಯಗಳು ಅಪ್ರಮಾಣಗಳೇ ಆಗಬೇಕಾಗುವುದು. ||೪-೧೦||

ಪೀ—ಕರ್ತವ್ಯಾನೀತಿ ಮೇ ಪಾರ್ಥ (ಶ್ಲೋ ೬) ಎಂಬುವಲ್ಲಿ ಸಂಗ-ಫಲಗಳ ತ್ಯಾಗವೇ ತ್ಯಾಗಶಬ್ದಾರ್ಥವೆಂದು ತನ್ನ ಸಿದ್ಧಾಂತವನ್ನು ಹೇಳಿರುವಾಗ **ನಹಿ ದೇಹಭೃತಾ ಶಕ್ಯಂ** ಎಂಬುವ ಶ್ಲೋಕವನ್ನು ಹೇಳಿದ್ದು ಏತಕ್ಕೆಂದರೆ—**ತ್ಯಾಜ್ಯಂ ದೋಷವತ್** (ಶ್ಲೋ. ೩) ಎಂಬುವಲ್ಲಿ ಹೇಳಿದ ತ್ಯಾಗವು ಸರ್ವಥಾ ಸರ್ವಕರ್ಮಪರಿತ್ಯಾಗರೂಪವಾಗಲೀ, ವಿಹಿತಕರ್ಮತ್ಯಾಗವಾಗಲೀ ತ್ಯಾಗಶಬ್ದಾರ್ಥವಲ್ಲವೆಂದು ದೃಢಪಡಿಸುವ ಉದ್ದಿಶ್ಯ ಈ ಶ್ಲೋಕವು, ಎನ್ನುತ್ತಾರೆ —

ಗೀ || ನ ಹಿ ದೇಹಭೃತಾ ಶಕ್ಯಂ ತ್ಯಕ್ತುಂ ಕರ್ಮಾಣ್ಯಶೇಷತಃ |
ಯಸ್ತು ಕರ್ಮಫಲತ್ಯಾಗೀ ಸ ತ್ಯಾಗೀತ್ಯಭಿಧೀಯತೇ || ೧೧ ||

ಅ || ಅಶೇಷತಃ ಕರ್ಮಾಣಿ=ಎಲ್ಲಾ ಕರ್ಮಗಳನ್ನು, ತ್ಯಕ್ತುಂ=ಬಿಡಲಿಕ್ಕೆ, ದೇಹಭೃತಾ=ದೇಹಧಾರಿಯಾದ ಯಾವನೊಬ್ಬ ಪುರುಷನಿಂದಲೂ, ನಹಿ ಶಕ್ಯಂ=ಸರ್ವಥಾ ಶಕ್ಯವೇ ಅಲ್ಲ ಹಿ=ಆದಕಾರಣ, ಯಸ್ತು=ಯಾವನು, ಕರ್ಮಫಲತ್ಯಾಗೀ=ಕರ್ಮಫಲವನ್ನು ತ್ಯಾಗಮಾಡಿದವನೋ,ಸಃ=ಆತನೇ,(ಮಮತಾ-ಫಲಗಳನ್ನು ಬಿಟ್ಟವನೇ,) ತ್ಯಾಗೀತಿ=ತ್ಯಾಗಿಯೆಂದು, ಅಭಿಧೀಯತೇ=ಅನ್ನಿಸಿಕೊಳ್ಳುತ್ತಾನೆ (ಆದಕಾರಣ **ತ್ಯಾಜ್ಯಂ ದೋಷವತ್** ಎಂಬುವಲ್ಲಿ ಸಂಗ-ಫಲಗಳತ್ಯಾಗವೇ ತ್ಯಾಗಶಬ್ದಾರ್ಥವೆಂದು ವಿವಕ್ಷಿತವು)|| ೧೧ ||

ಪೀ—ಕರ್ತವ್ಯಾನೀತಿ ಮೇ ಪಾರ್ಥ (ಶ್ಲೋ. ೬) ಎಂದು ಶ್ರೀಕೃಷ್ಣನು ತನ್ನ ಸಿದ್ಧಾಂತವನ್ನು ಹೇಳಿರುವನು. ಆದಕಾರಣ **ನಹಿ ದೇಹಭೃತಾ** ಎಂಬುವುದು ಏಕೆ? ಎಂದರೆ—

ಭಾ ॥ ಅನ್ಯಸ್ತ್ಯಾಗಾರ್ಥೋ ನ ಯುಕ್ತ ಇತ್ಯಾಹ । ನ ಹೀತಿ ॥ ೧೧ ॥

ಅ ॥ ಸರ್ವಕರ್ಮಪರಿತ್ಯಾಗವು ತ್ಯಾಗಶಬ್ದಾರ್ಥವು ಎಂಬುವುದು ಯುಕ್ತವಲ್ಲವೆಂದು **ನ ಹಿ ದೇಹ ಭೃತಾ** ಎಂಬುವುದರಿಂದ ಹೇಳುತ್ತಾರೆ. ॥ ೧೧ ॥

ಪೀ—ಸಾತ್ವಿಕತ್ಯಾಗಿಯನ್ನು ಪುನಃ ನ ದ್ವೇಷ್ಟಿ (ಶ್ಲೋ. ೧೦) ಎಂಬುವ ಶ್ಲೋಕದಿಂದ ವಿವರಿಸುತ್ತಾರೆ. ಅದರಲ್ಲಿ ಸಾತ್ವಿಕತ್ಯಾಗಿಗೆ ಅಕುಶಲಕರ್ಮದಲ್ಲಿ ಅದ್ವೇಷವೂ ಕುಶಲಕರ್ಮದಲ್ಲಿ ಅಸಂಗವೂ ಹೇಗೆ ಹೇಳುವುದು ? ಕಾರ್ಯಮಿತ್ಯೇವ (ಶ್ಲೋ ೯) ಎಂಬೀವಚನ ವಿರೋಧವು ಬರುವುದು ಎಂದರೆ ಅದನ್ನೇ ಪ್ರಮಾಣಾಂತರದಿಂದ ವ್ಯಾಖ್ಯಾನವಮಾಡುತ್ತಾರೆ.—

ತಾ ॥ (೧) ನ ದ್ವೇಷ್ಟ್ಯಕುಶಲಂ ಕರ್ಮ ಕೇವಲಂ ದೃಷ್ಟದುಃಖದಂ । ಜನ್ಮಾಂತರಕೃತೇ ಪುಣ್ಯೇ ನ ಸಜ್ಜೇತ್ಸಾತ್ವಿಕಶ್ಚಲೇ ॥ (೨) ಯಃ ಸಮ್ಯಕ್ತತ್ತ್ವವಿದ್ವಿಷ್ಣೋಸ್ತದರ್ಪಣಧಿಯೈವ ತು । ಫಲೇಚ್ಛಾವರ್ಜಿತಸ್ತಸ್ಯ ಕರ್ಮಬಂಧಾಯ ನೋ ಭವೇತ್ ॥ (೩) ಬಹುಲಂ ಚೇದಲ್ಪದೋಷಂ ಯಾವದೇವಾಪರೋಕ್ಷದೃಗಿತಿ ಚ ॥ ೧೦,೧೧ ॥

ಅ ॥ (೧) ತತ್ಕಾಲದಲ್ಲಿ ಸುಖದಾಯಕವಾಗದೆ ಕೇವಲ ದುಃಖವನ್ನೇ ಕೊಡುವ ಅನಿಷ್ಟಕರ್ಮವನ್ನು ದ್ವೇಷಿಸುವುದೂ ಇಲ್ಲ ಸಾತ್ವಿಕನು ಪೂರ್ವಜನ್ಮಾರ್ಜಿತವಾದ ನಶ್ವರವಾದ ಸ್ವರ್ಗಾದಿ ವಿಷಯಕವಾದ ಪುಣ್ಯ ಫಲದಲ್ಲಿ ಸ್ನೇಹವನ್ನು ಮಾಡಬಾರದು (೨) (ಸಾತ್ವಿಕತ್ಯಾಗಿಯನ್ನೇ ವಿವರಿಸುತ್ತಾರೆ—) ಯಾವನು ಶ್ರೀ ವಿಷ್ಣುವಿನ ತತ್ವವನ್ನು ಚೆನ್ನಾಗಿ ತಿಳಿದವನೋ, ಶ್ರೀಪರಮಾತ್ಮನಿಗೆ ಅರ್ಪಿತವಾಗಲಿ, ಎಂಬುವ ಬುದ್ಧಿಯಿಂದಲೇ ಫಲದಲ್ಲಿ ಇಚ್ಛೆಯಿಲ್ಲದವನಾಗಿ ತತ್ಕಾಲದಲ್ಲಿಯೇ ಕ್ಲೇಶದಾಯಕವಾದುದರಿಂದಲೇ ಅಕುಶಲವಾದ ನಿವೃತ್ತಕರ್ಮವನ್ನು ದ್ವೇಷಿಸುವದಿಲ್ಲವೋ. (ಪ್ರತ್ಯುತ ಮಹಾಫಲಕ್ಕೆ ಕಾರಣವಾಗಿರುವುದರಿಂದ ಮಾಡುತ್ತಾನೋ. ಫಲೇಚ್ಛೆಯನ್ನು ತೊರೆದವನಾದುದರಿಂದಲೇ) ಕುಶಲವಾದ ಪೂರ್ವಜನ್ಮಾರ್ಜಿತ ಪುಣ್ಯ ಫಲದಲ್ಲಿ ಸ್ನೇಹಮಾಡುವುದಿಲ್ಲವೋ, ಆತನು ಸಾತ್ವಿಕನು ಅಂತಹ ತ್ಯಾಗಿಗೆ, ಪಾಪ ಪುಣ್ಯ, ಮಿಶ್ರ, ಎಂಬೀ ಮೂರು ವಿಧ ಕರ್ಮವು, ಅನಿಷ್ಟ, ಇಷ್ಟ, ಮಿಶ್ರ ಫಲಸಂಬಂಧಕ್ಕಾಗಿ ಆಗಲಾರದು (೩) (ತ್ಯಾಗಿಗೆ ಸರ್ವಥಾ ಬಂಧಕವಾದ ಕರ್ಮವು ಅನಿಷ್ಟ ಇಷ್ಟ ಮಿಶ್ರ ಫಲಸಂಬಂಧಕ್ಕಾಗಿ ಆಗುವುದಿಲ್ಲವೋ? ಎಂದರೆ–)ಅಪರೋಕ್ಷ ಜ್ಞಾನವು ಆಗುವ ಪರ್ಯಂತ ಸಂಖ್ಯೆಯಿಂದಲೂ ಜಾತಿಯಿಂದಲೂ ಪ್ರಬಲವಾದರೆ ಸರ್ವತ್ಯಾಗಿಗಳಿಗೂ ಕರ್ಮವು ಅಲ್ಪದೋಷವನ್ನುಂಟುಮಾಡುತ್ತದೆ (ಅಂದರೆ—ಅಪರೋಕ್ಷಜ್ಞಾನವುಂಟಾದರೆ ಅಪರೋಕ್ಷ ಜ್ಞಾನದಿಂದ ಮೊದಲಿನದ್ದಾದ ಬಹಳ ಅಪ್ರಾರಬ್ಧ ಕರ್ಮವೂ ವಿನಾಶವಾಗಿ ಅಲ್ಪದೋಷಕ್ಕೂ ಕಾರಣವಾಗುವುದಿಲ್ಲ.

ವಿ ॥(1)ನಾಹಂಕರ್ತಾ ಹರಿಃ ಕರ್ತಾ ತತ್ಪೂಜಾ ಕರ್ಮ ಚಾಖಿಲಂ । ತಥಾಽಪಿ ಮತ್ಕೃತಾ ಪೂಜಾ ತ್ವತ್ಪ್ರಸಾದೇನ ನಾನ್ಯಥಾ ॥ ತದ್ಭಕ್ತಿಸ್ತತ್ಫಲಂ ಮಹ್ಯಂ ತತ್ಪ್ರಸಾದಃ ಪುನಃ ಪುನಃ ॥ ಎಂದು ಅರ್ಪಣಾಪ್ರಕಾರವನ್ನು ಹೇಳಿ **ಕರ್ಮನ್ಯಾಸೋಹರಾವೇವಂ** ಎಂದು ಭಗವಂತನಲ್ಲಿ ಅರ್ಪಿಸುವುದನ್ನು ತ್ಯಾಗ ಶಬ್ದಾರ್ಥವೆಂದು ಹೇಳಿದ್ದಾರೆ. (2) **ಯೈರ್ನಿಶ್ಚಿತಂ ಪರತ್ವಂತು ವಿಷ್ಣೋಃ ಪ್ರಾಯೋ ನ ಯಾತನಾಂ । ಬ್ರಹ್ಮಹತ್ಯಾದಿಭಿರಪಿ ಯಾಂತ್ಯಾಧಿಕ್ಯೇ ಚಿರಂ ನ ತು ॥** ಎಂಬುವ ಪ್ರಮಾಣದಿಂದ ಪಾಪವು ಜಾಸ್ತಿ ಇದ್ದರೂ ಅಲ್ಪವೇ ಅನಿಷ್ಟವುಂಟಾಗುತ್ತದೆ ॥ ೧೧ ॥

ಪೀ—ತಾನು ಹೇಳಿದ ಅರ್ಥವನ್ನು ದೃಢೀಕರಿಸುವುದಕ್ಕಾಗಿ ಅತ್ಯಾಗಿಯನ್ನು ನಿಂದಾ ಮಾಡುತ್ತಾ ತ್ಯಾಗಿಯನ್ನು ಸ್ತುತಿಸುತ್ತಾರೆ—

ಗೀ ॥ ಅನಿಷ್ಟಮಿಷ್ಟಂ ಮಿಶ್ರಂ ಚ ತ್ರಿವಿಧಂ ಕರ್ಮಣಃ ಫಲಂ ।
ಭವತ್ಯತ್ಯಾಗಿನಾಂ ಪ್ರೇತ್ಯ ನತು ಸನ್ನ್ಯಾಸಿನಾಂ ಕ್ವಚಿತ್ ॥ ೧೨ ॥

ಅ ॥ ಪ್ರೇತ್ಯ=ಮರಣ ಹೊಂದಿರುವ, ಅತ್ಯಾಗಿನಾಂ=ಮಮತಾಪೂರ್ವಕ ಫಲಾದಿಗಳ ಕಾಮನೆಯನ್ನು ಬಿಡದಿರುವವರಿಗೆ, ಕರ್ಮಣಃ=ಕರ್ಮಗಳ, ಅನಿಷ್ಟಂ=ನರಕಾದಿರೂಪವಾದ, ಇಷ್ಟಂ=ಕಾಮ್ಯ ಕರ್ಮಿಗಳಿಗೆ ಇಚ್ಛಾವಿಷಯ ಸ್ವರ್ಗಾದಿರೂಪವಾದ, ಮಿಶ್ರಂ ಚ=ಇಷ್ಟಾನಿಷ್ಟ ಮೇಲನ ರೂಪ ಮನುಷ್ಯತ್ವಾದಿರೂಪವಾದ, (ಹೀಗೆ) ತ್ರಿವಿಧಂ=ಮೂರು ವಿಧವಾದ, ಫಲಂ=ಫಲವು, ಭವತಿ=ಆಗುತ್ತದೆ. ಸನ್ನ್ಯಾಸಿನಾಂ ತು=ನಶ್ವರವಾದ ಸ್ವಗಾದಿಗಳನ್ನು ಹೊಂದಿಸಿಕೊಡುವ ಕಾಮ್ಯಕರ್ಮವನ್ನು ಮಾಡದೆ ಭಗವಂತನಿಗೆ ಪ್ರೀತಿಯಾಗಬೇಕೆಂಬುವ ಉದ್ದೇಶದಿಂದಲೇ ಕರ್ಮವಾಡುವ ಜನರಿಗಾದರೂ ನಿಯತ ಕಾಮ್ಯಗಳಾದ ಕಾರೀರ್ಯಾದಿಗಳನ್ನು ಮಾಡದಿರುವ ಫಲತ್ಯಾಗಿಗಳಿಗೆ, ಅಥವಾ ಕಾಮ್ಯಕರ್ಮವನ್ನೇ ಮಾಡದಿರುವವರಿಗೆ, ಕ್ವಚಿತ್=ಎಲ್ಲಿಯೂ, ಈ ಲೋಕದಲ್ಲಿಯಾಗಲೀ ಪರಲೋಕದಲ್ಲಿ ಆಗಲೀ, ಕರ್ಮಣಃ= ಕರ್ಮಗಳ, ಫಲಂ=ಇಷ್ಟಾನಿಷ್ಟಾದಿರೂಪವಾದ ಮೂರು ವಿಧ ಫಲವು, ನ ತು=ಆಗುವುದೇ ಇಲ್ಲ.

ವಿ ॥ (1) ಪೂರ್ವದಲ್ಲಿ ಪ್ರಸಕ್ತವಾದ **ತ್ಯಾಗಿನಾಂ**=ಎಂಬುವ ಶಬ್ದವನ್ನು ಹೇಳದೆ **ಸನ್ನ್ಯಾಸಿನಾಂ** ಎಂದು ಹೇಳಿದ್ದು ಏಕೆ ಎಂದರೆತ್ಯಾಗಿಗಳು, ಕಾರೀರೀ ಮೊದಲಾದ ಕೇವಲ ಕಾಮ್ಯಕರ್ಮವನ್ನು ಪರರಿಗೆ ಉಪಕಾರವಾಗುವುದಕ್ಕಾಗಿ ಮಾಡುತ್ತಾರೆ. ಸನ್ನ್ಯಾಸಿಗಳಾದರೂ ನಿಯಮೇನ ಕಾಮ್ಯವೇ ಆದ ಕಾರೀರೀ ಮೊದಲಾದ ಕರ್ಮವನ್ನು ಪರರಿಗೋಸ್ಕರವೂ ಮಾಡುವುದಿಲ್ಲ, ಎಂದು ತ್ಯಾಗಿಗಳಿಗಿಂತ ಸನ್ನ್ಯಾಸಿಗಳಿಗೆ ವಿಶೇಷವನ್ನು ಸೂಚಿಸುವುದಕ್ಕಾಗಿ ಅದೇ ಅರ್ಥದಲ್ಲಿ **ಸನ್ನ್ಯಾಸಿನಾಂ** ಎಂದು ಹೇಳಿದ್ದು. ಸನ್ನ್ಯಾಸಿಗಳಿಗೆ ಫಲೇಚ್ಛೆಯಿಲ್ಲದಿರುವುದರಿಂದ ಅವರು ತ್ಯಾಗಿಗಳೂ ಆಗುತ್ತಾರೆ. (2) ನ ತು **ಸನ್ನ್ಯಾಸಿನಾಂ** ಎಂಬುವಲ್ಲಿದ್ದ ತು ಶಬ್ದದಿಂದ ತ್ಯಾಗಿಗಳಿಗೆ ಜ್ಞಾನ ಭಕ್ತ್ಯಾದಿದ್ವಾರಾ ಅಪರೋಕ್ಷವಾಗಿ ಮುಕ್ತಿಯಲ್ಲಿ ಆನಂದಾತಿಶಯರೂಪ ಫಲವು ಆಗುತ್ತದೆಂದು ಸೂಚಿತವಾಯ್ತು. ॥ ೧೨ ॥

ಪೀ—ನರಕ ಸ್ವರ್ಗ ಮನುಷ್ಯಯೋನಿಪ್ರಾಪ್ತಿರೂಪ ಅನಿಷ್ಟ ಇಷ್ಟ ಮಿಶ್ರರೂಪ ಕರ್ಮಫಲವೆಂದರೆ ಸಂಸಾರವು ನಿವೃತ್ತವಾಯಿತೆಂದೇ ಆಗುವುದು. ಅದನ್ನು ತ್ಯಾಗಫಲವೆಂದದ್ದು ಹೇಗೆ? ಎಂದರೆ—

ಭಾ ॥ ತ್ಯಾಗಂ ಸ್ತೌತಿ । ಅನಿಷ್ಟಮಿತಿ ॥ ೧೨ ॥

ಅ ॥ **ಅನಿಷ್ಟಮಿಷ್ಟಂ** ಎಂಬುವ ಶ್ಲೋಕದಿಂದ ತ್ಯಾಗವನ್ನು ಸ್ತುತಿಸುತ್ತಾರೆ.

ವಿ ॥ ಈ ಪ್ರಮೇಯವು **ತ್ಯಾಗಾಚ್ಛಾಂತಿಃ** ಎಂಬುವಲ್ಲಿ ೧೨ನೇ ಅಧ್ಯಾಯದಲ್ಲಿ ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟಿದೆ. ॥ ೧೨ ॥

ಪೀ—**ಅನಿಷ್ಟಮಿಷ್ಟಂ ಮಿಶ್ರಂ ಚ** ಎಂಬುವಲ್ಲಿ ಬಂಧಕವಾದ ಕರ್ಮಫಲವು ತ್ಯಾಗಿಗೆ ಇಷ್ಟವೆಂಬುವ ಅನ್ಯಥಾ ಪ್ರತೀತಿಯನ್ನು ಹೋಗಲಾಡಿಸುವುದಕ್ಕಾಗಿ ಹೇಳುತ್ತಾರೆ—

ತಾ ॥ (೧) ಅನ್ಯೇಷಾಮಿಷ್ಟಂ । ಅಸ್ಯ ತು ತ್ಯಾಗಿತ್ವಾದೇವ ನೇಷ್ಟಂ ॥ (೨) ಜ್ಞಾನಾದೇರ್ಮೋಕ್ಷಭೋಗ್ಯಾಚ್ಚ ನಾನ್ಯತ್ತಸ್ಯಾತ್ಕರ್ಮಣಃ ಫಲಂ । ತ್ಯಾಗಿನಸ್ತತ್ತ್ವಸಂವೇತ್ತು-

ರನ್ಯೇಷಾಂ ತದ್ಯತೇ ಫಲಮಿತಿ ಚ ॥ (೩) ಕೇವಲಕಾಮ್ಯಕರ್ಮಣಾಂ ಪರಾಪೇಕ್ಷ-ಯಾಽಪ್ಯಕರಣಮಿತ್ಯೇತಾವಾಂಸ್ತ್ಯಾಗಾತ್ಸನ್ಯಾಸಸ್ಯ ವಿಶೇಷ ಇತ್ಯತ್ಯಾಗಿನಾಂ ಪ್ರತಿ-ಯೋಗಿತ್ವೇನ ನ್ಯಾಸಿನ ಉಕ್ತಾಃ ॥ (೪) ತ್ಯಾಗಿತ್ವಂ ತೇಷಾಮಪಿ ಹ್ಯಸ್ತಿ ॥ (೫) ಪರೇಚ್ಛಯಾಽಪಿ ಯೋ ಕಾಮ್ಯಂ ಕರ್ಮ ಕುರ್ಯಾನ್ನ ತು ಕ್ವಚಿತ್ । ನ್ಯಾಸಿನೋ ನಾಮ ತೇಽನ್ಯೇ(ನೇ)ಭ್ಯಃ ಫಲತ್ಯಾಗಿಭ್ಯ ಉತ್ತಮಾ ಇತಿ ಚ ॥ ೧೨ ॥

ಅ ॥ (೧) ಕಾಮ್ಯಕರ್ಮಗಳಿಗೆ ಇಚ್ಛಾವಿಷಯೀಭೂತವಾದ ಸ್ವರ್ಗ ಮೊದಲಾದುದು. (ತ್ಯಾಗಿಗಳಿಗೇನೇ ಇಷ್ಟವು ಏಕೆ ಆಗಲಾರದೆಂದರೆ—) ತ್ಯಾಗಿಗಾದರೂ ತ್ಯಾಗಿಯಾದುದರಿಂದಲೇ ಸ್ವರ್ಗ ಮೊದಲಾದುದು ಇಷ್ಟವಾಗುವುದಿಲ್ಲ (ಅಂದರೆ ತ್ಯಾಗಿಗೆ ಬಂಧಕವಾದ ಕರ್ಮಫಲವು ಇಷ್ಟವಾಗುವುದಿಲ್ಲ. **ಯಸ್ತು ಕರ್ಮಫಲತ್ಯಾಗೀ** ಎಂದು ಕರ್ಮಫಲೇಚ್ಛೆಯನ್ನು ಬಿಟ್ಟವನೇ ತ್ಯಾಗಿಯೆಂದು ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟಿರುತ್ತಾನೆ **(೨) (ಅನಿಷ್ಟಮಿಷ್ಟಂ ಮಿಶ್ರಂ ಚ** ಎಂಬುವಲ್ಲಿ ಅಬಂಧಕ ಕರ್ಮಫಲವನ್ನು ಇಟ್ಟುಕೊಂಡರೆ ಬಾಧಕವಿಲ್ಲದಿರುವುದರಿಂದ ಬಂಧಕ ಕರ್ಮಫಲವನ್ನು ಇಟ್ಟುಕೊಳ್ಳುವುದಿಲ್ಲ ಎಂದರೆ—ತ್ಯಾಗಿಗೆ ಬಂಧಕ ಕರ್ಮ ಫಲವೇ ಇಲ್ಲವೆಂಬುವಲ್ಲಿಯೂ ಅತ್ಯಾಗಿಗೆ ಬಂಧಕ ಕರ್ಮಫಲವಿದೆ. ಎಂಬುವಲ್ಲಿಯೂ ಪ್ರಮಾಣವನ್ನು ಹೇಳುತ್ತಾರೆ–)ಅಪರೋಕ್ಷಜ್ಞಾನವಿಲ್ಲದಿರುವ ತ್ಯಾಗಿಗೆ ಜ್ಞಾನಭಕ್ತ್ಯಾದಿಗಳಿಗಿಂತ ಬೇರೆಯಾದುದು ಕರ್ಮದ ಫಲವಾಗಲಾರದು. ಅಪರೋಕ್ಷವಾಗಿ ತತ್ವವನ್ನು ತಿಳಿದಿರುವ ಅತ್ಯಾಗಿಗೇನೇ ಮೋಕ್ಷದಲ್ಲಿ ಭೋಗ್ಯವಾದ ಆನಂದಾತಿಶಯ ಹೊರತು ಬೇರೆ ಫಲವಾಗಲಾರದು. (೩)(**ಭವತ್ಯತ್ಯಾಗಿನಾಂ ಪ್ರೇತ್ಯ ನ ತು ತ್ಯಾಗಿನಾಂ** ಎಂದು ಅತ್ಯಾಗಿಗಳಿಗೆ ವಿರೋಧಿಯಾಗಿ ತ್ಯಾಗಿಗಳನ್ನೇ ಹೇಳಬೇಕಿತ್ತು **ಸನ್ಯಾಸಿನಾಂ** ಎಂದು ಸನ್ಯಾಸಿಗಳನ್ನು ಏಕೆ ಹೇಳಿದ್ದೆಂದರೆ–) ಇತರ ಉದ್ದೇಶದಿಂದಲೂ ಕೇವಲ ಕಾಮ್ಯಕರ್ಮಗಳನ್ನು ಮಾಡದಿರುವುದು ಇಷ್ಟತ್ಯಾಗಕ್ಕಿಂತ ಸನ್ಯಾಸಕ್ಕೆ ವಿಶೇಷವು. ಆದಕಾರಣ ಅತ್ಯಾಗಿಗಳಿಗೆ ವಿರೋಧಿಯಾಗಿ ಸನ್ಯಾಸಿಗಳನ್ನು ಹೇಳಿರುವರು. (ಅಂದರೆ ಅತ್ಯಾಗಿಗಳಿಗೆ ವಿರೋಧಿಯಾಗಿ ಸನ್ಯಾಸಿಗಳನ್ನು ಹೇಳಿದ್ದು ಅಯುಕ್ತವಲ್ಲ. ಸ್ವಾರ್ಥಕ್ಕಾಗಿ ಫಲೇಚ್ಛೆಯಿಲ್ಲದಿದ್ದರೂ ಪರೋಪಕಾರಕ್ಕಾಗಿ ಕಾರೀರಿ ಮೊದಲಾದ ಕೇವಲ ಕಾಮ್ಯಕರ್ಮಗಳನ್ನು ತ್ಯಾಗಿಗಳು ಮಾಡುತ್ತಾರೆ ಅಂತಹ ಕಾಮ್ಯಕರ್ಮವೂ ಸನ್ಯಾಸಿಗಳಿಗೆ ಇಲ್ಲ, ಇಷ್ಟುಮಾತ್ರ ವಿಶೇಷವಿದ್ದ ಪ್ರಯುಕ್ತ ತ್ಯಾಗಿಗಳಿಗಿಂತ ಸನ್ಯಾಸಿಗಳಿಗೆ ವಿಶೇಷವು (೪) (ಇಷ್ಟುಮಾತ್ರ ವಿಶೇಷವಾದರೆ–ತ್ಯಾಗಿ ಸನ್ಯಾಸಿಗಳಿಗೆ ಸಾಮ್ಯವೋ, ಏಕೆ **ತ್ಯಾಗಿನಾಂ** ಎಂದು ಹೇಳುವುದನ್ನು ಬಿಟ್ಟು **ಸನ್ಯಾಸಿನಾಂ** ಎಂದು ಹೇಳಿದ್ದು ಎಂದರೆ—) ಸನ್ಯಾಸಿಗಳಿಗೂ ತ್ಯಾಗಿತ್ವವು ಇದೆ. (ಅಂದರೆ ಕರ್ಮಫಲದಲ್ಲಿ ಇಚ್ಛೆಯಿಲ್ಲದಿರುವುದು ತ್ಯಾಗಿ ಸನ್ಯಾಸಿಗಳಿಬ್ಬರಿಗೂ ಸಮವೇ.) (೫) (ತ್ಯಾಗಿಗಳಿಗಿಂತ ಸನ್ಯಾಸಿಗಳಿಗೆ ವಿಶೇಷವು ಉಕ್ತವಾಗಿದೆ, ಎಂಬುವುದು ಹೇಗೆ ಎಂದರೆ–) ಯಾವ ತ್ಯಾಗಿಗಳು ಪರೋಪಕಾರ ಇಚ್ಛೆಯಿಂದಲೂ ನಿಯತ ಕಾಮ್ಯಕರ್ಮವನ್ನು ಮಾಡುವರೋ, ಸನ್ಯಾಸಿಗಳಾದರೋ ಎಲ್ಲಿಯೂ ನಿಯತ ಕಾಮ್ಯವನ್ನು ಮಾಡುವುದಿಲ್ಲವೋ ಆ ಸನ್ಯಾಸಿಗಳು ಪರೋಪಕಾರಕ್ಕಾಗಿ ನಿಯಮೇನ ಕಾಮ್ಯಕರ್ಮಗಳನ್ನೇ ಮಾಡುವ ಫಲತ್ಯಾಗಿಗಳಿಗಿಂತ ಉತ್ತಮರು. ॥ ೧೨ ॥

ಪೀ—**ಕಾಮ್ಯಾನಾಂ** ಎಂಬುವಲ್ಲಿ ಹೇಳಿದ ಪ್ರಕಾರವೇ ಕಾಮ್ಯಾಕಾಮ್ಯಗಳಾದ ಜ್ಯೋತಿಷ್ಟೋಮಾದಿಗಳ ಫಲತ್ಯಾಗ ಮಾತ್ರವು. ಕೇವಲ ಕಾಮ್ಯಗಳೇ ಆದ ಕಾರೀರ್ಯಾದಿಗಳನ್ನು ಸರ್ವಥಾ ಮಾಡದಿರೋಣವು ಅಂದರೆ ಪರಪ್ರಯೋಜನಕ್ಕಾಗಿಯೂ ಕೂಡ ಮಾಡದಿರುವುದು. ಇವಿಷ್ಟು ಮಾತ್ರ ಸನ್ಯಾಸ ಶಬ್ದಾರ್ಥವಲ್ಲ. ಮತ್ತೆ ಕರ್ಮದಲ್ಲಿ ಕರ್ತೃತ್ವಾಭಿಮಾನ ತ್ಯಾಗವೂ ಸನ್ಯಾಸಶಬ್ದಾರ್ಥವೆಂದು ಹೇಳುವುದಕ್ಕಾಗಿ ಕರ್ಮಕಾರಣಗಳನ್ನು ೩ ಶ್ಲೋಕಗಳಿಂದ ಹೇಳುತ್ತಾರೆ—

ಗೀ ॥ ಪಂಚೈತಾನಿ ಮಹಾಬಾಹೋ ಕಾರಣಾನಿ ನಿಬೋಧ ಮೇ ।
ಸಾಂಖ್ಯೇ ಕೃತಾಂತೇ ಪ್ರೋಕ್ತಾನಿ ಸಿದ್ಧಯೇ ಸರ್ವಕರ್ಮಣಾಂ॥೧೩॥

ಅ ॥ ಮಹಾಬಾಹೋ=ಅರ್ಜುನನೇ. ಸಾಂಖ್ಯೇ=ಕಪಿಲನಾಮಕ ಶ್ರೀಪರಮಾತ್ಮನಿಂದ ಮಾಡಲ್ಪಟ್ಟ ಸಾಂಖ್ಯವೆಂದು ಹೆಸರುಳ್ಳ, ಕೃತಾಂತೇ=ಸಿದ್ಧಾಂತದಲ್ಲಿ, ಸರ್ವಕರ್ಮಣಾಂ=ಸಮಸ್ತಕರ್ಮಗಳ, ಸಿದ್ಧಯೇ=ಸಿದ್ಧಿಗೋಸ್ಕರ, ಪ್ರೋಕ್ತಾನಿ=ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟ ಏತಾನಿ=ನಾನು ಮುಂದೆ ಹೇಳುವ, ಪಂಚ=ಐದು, ಕಾರಣಾನಿ=ಕರ್ಮಕಾರಣಗಳನ್ನು. ಮೇ=ನನ್ನಿಂದ. ನಿಬೋಧ=ತಿಳಿದುಕೊ (ಶ್ರೋತೃಗಳಿಗೆ ವಿಶೇಷ ವಿಶ್ವಾಸ ಹುಟ್ಟುವುದಕ್ಕಾಗಿ ಸಾಂಖ್ಯೇ ಕೃತಾಂತೇ ಎಂದು ಹೇಳಿದ್ದು.) ॥ ೧೩ ॥

ಭಾ ॥ (೧) ಪುನಃ ಸನ್ನ್ಯಾಸಂ ಪ್ರಪಂಚಯಿತುಂ ಕರ್ಮಕಾರಣಾನ್ಯಾಹ । ಪಂಚೇತ್ಯಾದಿನಾ ॥ (೨) ಸಾಂಖ್ಯೇ ಕೃತಾಂತೇ ಜ್ಞಾನಸಿದ್ಧಾಂತೇ ॥ ೧೩ ॥

ಅ ॥ (೧) (ಕೇವಲ ಕಾಮ್ಯಕರ್ಮಗಳ ಪರಿತ್ಯಾಗವು ಸನ್ನ್ಯಾಸಶಬ್ದಾರ್ಥವೆಂದಲ್ಲ. ಮತ್ತೆ ಕರ್ಮಗಳಲ್ಲಿ ಕರ್ತೃತ್ವಾಭಿಮಾನತ್ಯಾಗವೂ ಸನ್ನ್ಯಾಸಶಬ್ದಾರ್ಥವು. ಹೀಗೆ ಹಿಂದೆ ಹೇಳಿದ) ಸನ್ನ್ಯಾಸವನ್ನು ಪುನಃ ವಿವರಿಸುವುದಕ್ಕಾಗಿ (ಜೀವನಿಗೆ ಕರ್ತೃತ್ವವಿಲ್ಲವಾದರೆ ಕ್ರಿಯೆಯೇ ಇಲ್ಲವೆಂದಾಗಬೇಕಾಗುವುದು, ಆದಕಾರಣ ಕರ್ತೃತ್ವವನ್ನಂಗೀಕರಿಸಲೇಬೇಕು ಅಂತೂ ಕರ್ತೃತ್ವಾಭಿಮಾನತ್ಯಾಗವು ಸನ್ನ್ಯಾಸವೆಂಬುವುದು ಹೇಗೆ ಕೂಡುವುದು? ಎಂಬುವ ಆಶಂಕೆಯನು ಪರಿಹರಿಸುವುದಕ್ಕಾಗಿ ಜೀವರಿಂದ ಭಿನ್ನಗಳೇ ಆದ) ಕರ್ಮಕಾರಣಗಳನ್ನು ಪಂಚ ಇತ್ಯಾದಿಗಳಿಂದ ಹೇಳುತ್ತಾರೆ (೨) (ಸಾಂಖ್ಯಶಬ್ದವು ಕಪಿಲಋಷಿ ಮಾಡಿದ ತಂತ್ರದಲ್ಲಿ ರೂಢವಾಗಿದೆ. ಯಾವ ಉಪನಿಷತ್ತುಗಳಲ್ಲಿ ಕರ್ಮದ ನಿವೃತ್ತಿಯು ಹೇಳಲ್ಪಡುತ್ತದೋ, ಆ ಉಪನಿಷತ್ತು ಕೃತಾಂತವು ಹೀಗೆ ಸಾಂಖ್ಯಶಬ್ದಕ್ಕೂ ಕೃತಾಂತಶಬ್ದಕ್ಕೂ ಅರ್ಥ ಹೇಳಿದ್ದು ಅಯುಕ್ತವೆನ್ನುತ್ತಾರೆ—) ಕಪಿಲರೂಪಿ ಶ್ರೀಪರಮಾತ್ಮನಿಂದ ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟ ಸಾಂಖ್ಯವೆನಿಸಿದ, ತತ್ವಜ್ಞಾನೋಪಯುಕ್ತ ಶಾಸ್ತ್ರದಲ್ಲಿ (ಎಂದರ್ಥವು ಕಪಿಲಋಷಿ ಮಾಡಿದ ಶಾಸ್ತ್ರವು **ಸಾಂಖ್ಯಂ ಯೋಗಃ ಪಾಶುಪತಂ** ಇತ್ಯಾದಿ ಭಾರತದಲ್ಲಿ ನಿಂದಿತವಾಗಿದೆ ಉಪನಿಷತ್ತುಗಳಲ್ಲಿಯೂ ಕರ್ಮತ್ಯಾಗವನ್ನು ಹೇಳಲಿಲ್ಲ. ಆದಕಾರಣ ಪರರು ಹೇಳಿದ ಅರ್ಥವು ಅಯುಕ್ತವು) ॥ ೧೩ ॥

ಪೀ—ಪ್ರತಿಜ್ಞೆಮಾಡಿದ ಕರ್ಮಕಾರಣಗಳನ್ನು ಹೇಳುತ್ತಾನೆ—

ಗೀ ॥ ಅಧಿಷ್ಠಾನಂ ತಥಾ ಕರ್ತಾ ಕರಣಂ ಚ ಪೃಥಗ್ವಿಧಂ ।
ವಿವಿಧಾ ಚ ಪೃಥಕ್ಚೇಷ್ಟಾ ದೈವಂ ಚೈವಾತ್ರ ಪಂಚಮಂ ॥ ೧೪ ॥

ಅ ॥ (1) ಅಧಿಷ್ಠಾನಂ=ದೇಹ ಭೂಮಿ ಮೊದಲಾದ ಅಧಿಕರಣವು, ತಥಾ=ಹಾಗೆ, (2)ಕರ್ತಾ=ಮುಖ್ಯಕರ್ತನಾದ ಶ್ರೀವಿಷ್ಣುವು, ಅಥವಾ ಪರಾಧೀನಕರ್ತನಾದ ಜೀವನು. (3) ಪೃಥಗ್ವಿಧಂ ಕರಣಂ=ನಾನಾವಿಧವಾದ ಕರಣವು. (ಇಂದ್ರಿಯ ಸ್ರುಕ್ ಸ್ರುವ ಮೊದಲಾದ ಸಾಧನಗಳು) (4) ವಿವಿಧಾ=ನಾನಾಪ್ರಕಾರವಾದ, ಪೃಥಕ್=ಪರಸ್ಪರಭಿನ್ನವಾದ, ಚೇಷ್ಟಾ=ಹಸ್ತಾದಿಕ್ರಿಯೆಯೂ, ಧ್ಯಾನಾದಿರೂಪವಾದ ಮಾನಸಕ್ರಿಯೆಯೂ, ಪ್ರಧಾನ ಹೋಮಾದಿ ಕ್ರಿಯೆಗಳಿಗೆ ಕಾರಣವಾದ ಕಾರಕಾಶ್ರಿತವಾದ ಅವಾಂತರ ಕ್ರಿಯೆಯೂ, (5) ದೈವಂ=ಅದೃಷ್ಟವು. ಅಥವಾ ವಿಷ್ಣುವು, ಅತ್ರ=ಕರ್ಮಕಾರಣಗಳ ಮಧ್ಯದಲ್ಲಿ, ಪಂಚಮಂ=ಐದನೆ ಕಾರಣವು. ॥ ೧೪ ॥

ಪೀ—ಇವುಗಳು ಯಾವುದಕ್ಕೆ ಕಾರಣಗಳೆಂದರೆ—

ಗೀ || ಶರೀರವಾಙ್ಮನೋಭಿರ್ಯತ್ಕರ್ಮ ಪ್ರಾರಭತೇ ನರಃ |
ನ್ಯಾಯ್ಯಂ ವಾ ವಿಪರೀತಂ ವಾ ಪಂಚೈತೇ ತಸ್ಯ ಹೇತವಃ || ೧೫ ||

ಅ || ನರಃ=ಮನುಷ್ಯನು, ಶರೀರವಾಙ್ಮನೋಭಿಃ=ಶರೀರವಚನ ಮನುಸ್ಸುಗಳಿಂದ, ನ್ಯಾಯ್ಯಂ ವಾ=ಶಾಸ್ತ್ರದಲ್ಲಿ ವಿಹಿತವಾದುದಾಗಲೀ, ವಿಪರೀತಂ ವಾ=ಶಾಸ್ತ್ರನಿಷಿದ್ಧವಾದುದೇ ಆಗಲೀ ಯತ್ಕರ್ಮ= ಯಾವ ಕರ್ಮವನ್ನು, ಪ್ರಾರಭತೇ=ಪ್ರಾರಂಭಿಸುತ್ತಾನೋ ತಸ್ಯ=ಆ ಕರ್ಮಕ್ಕೆ, ಏತೇ ಪಂಚ=ಹಿಂದೆ ಹೇಳಿದ ಅಧಿಷ್ಠಾನ ಮೊದಲಾದ ಐದು, ಹೇತವಃ=ಕಾರಣಗಳು. || ೧೫ ||

ಪೀ—ಅಧಿಷ್ಠಾನಾದಿಗಳು ಕರಣದಲ್ಲಿಯೇ ಅಂತರ್ಭೂತಗಳಾಗುತ್ತವೆಂದು ಮುಂದೆ ಹೇಳುವುದನ್ನು ತಿಳಿಸಿಕೊಡುವುದಕ್ಕಾಗಿ ಅಧಿಷ್ಠಾನವನ್ನು ಹೇಳುತ್ತಾರೆ—

ಭಾ || (೧) ಅಧಿಷ್ಠಾನಂ ದೇಹಾದಿಃ | ಕರ್ತಾ ವಿಷ್ಣುಃ | ಸ ಹಿ ಸರ್ವಕರ್ತೇತ್ಯುಕ್ತಂ || (೨) ಜೀವಸ್ಯ ಚಾಕರ್ತೃತ್ವೇ ಪ್ರಮಾಣಮುಕ್ತಂ | ಕರಣಮಿಂದ್ರಿಯಾಣಿ || (೩) ಚೇಷ್ಟಾಃ ಕ್ರಿಯಾಃ | ಹಸ್ತಾದಿಕ್ರಿಯಾಭಿರ್ಹಿ ಹೋಮಾದಿಕರ್ಮಾಣಿ ಜಾಯಂತೇ || (೪) ಧ್ಯಾನಾದೇರಪಿ ಮಾನಸೀ ಚೇಷ್ಟಾ ಕಾರಣಂ || (೫) ಪೂರ್ವತನೀ ಚೇಷ್ಟಾಽಪಿ ಸಂಸ್ಕಾರಕಾರಣತ್ವೇನ ಭವತಿ || (೬) ದೈವಮದೃಷ್ಟಂ | ತಥಾ ಚಾಯಾಸ್ಯಶ್ರುತಿಃ | ದೇಹೋ ಬ್ರಹ್ಮಾಽಥೇಂದ್ರಿಯಾದ್ಯಾಃ ಕ್ರಿಯಾಶ್ಚ ತಥಾಽದೃಷ್ಟಂ ಪಂಚಮಂ ಕರ್ಮ-ಹೇತುರಿತಿ || || ೧೪,೧೫ ||

ಅ || (೧)ಅಧಿಷ್ಠಾನಂ=ದೇಹ ಭೂಮಿ ಮೊದಲಾದುದು (ಕರ್ತಾ=ಜೀವನೆಂಬುವ ವ್ಯಾಖ್ಯಾನವು ಅಯುಕ್ತವೆನ್ನುತ್ತಾರೆ—) ಕರ್ತಾ=ಸರ್ವಕರ್ತನು ಶ್ರೀವಿಷ್ಣುವು, "ಶ್ರೀಪರಮಾತ್ಮನೇ ಜಗಜ್ಜನ್ಮಾದಿಕರ್ತ ನೆಂದು ಶ್ರುತಿಯಲ್ಲಿ ಹೇಳಿದೆ" (೨) (ಆದರೂ ಜೀವನೇ ಕರ್ತನೆಂದು ಏಕೆ ಆಗಲಾರದೆಂದರೆ—) ಜೀವನಿಗೆ ಸ್ವತಂತ ಕರ್ತೃತ್ವವಿಲ್ಲವೆಂಬುವಲ್ಲಿ ಪ್ರಮಾಣವು ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟಿದೆ (ಅಂದರೆ ಪರಾಧೀನ ಕರ್ತೃತ್ವವಿದೆ ಸ್ವಾತಂತ್ರ್ಯೇಣ ಕರ್ತೃತ್ವವಿಲ್ಲ ಎಂದು ಭಾವವು) ಕರಣಂ=ಇಂದ್ರಿಯ ಸ್ರುಕ್ ಸ್ರುವ ಮೊದಲಾದುದು. (೩) ಚೇಷ್ಟಾಃ=ಹಸ್ತಾದಿಕ್ರಿಯಗಳು, ಅವುಗಳಿಂದ ಹೋಮಾದಿ ಕರ್ಮಗಳು ಉಂಟಾಗುತ್ತವೆ. (೪) (ಜ್ಞಾತವಾದ ಅರ್ಥದಲ್ಲಿಯೇ ಧ್ಯಾನವುಂಟಾಗುತ್ತದೆ ಜ್ಞಾನವು ಅತೀಂದ್ರಿಯಸನ್ನಿಕೃಷ್ಟವಾದ ಮನಸ್ಸಿ ನಿಂದಲೇ ಹುಟ್ಟುತ್ತದೆ ಸನ್ನಿಕರ್ಷವು ಮಾನಸ ಚೇಷ್ಟೆಯಿಂದ ಹುಟ್ಟುತ್ತದೆ. ಆದಕಾರಣ) ಧ್ಯಾನ ಸ್ಮರಣಗಳಿಗೂ ಮನಸ್ಸಂಬಂಧಿಯಾದ ಚೇಷ್ಟೆಯು ಕಾರಣವಾಗುತ್ತದೆ. (೫) ಬಹುಪ್ರಾಚೀನವಾದ ಮಾನಸಕ್ರಿಯೆಯೂ ಸನ್ನಿಕರ್ಷದ್ವಾರಾ ಧ್ಯಾನಸ್ಮರಣಗಳಿಗೆ ಕಾರಣವಾದ ಸಂಸ್ಕಾರಕ್ಕೆ ಕಾರಣವಾಗು ತ್ತದೆ. (ಧ್ಯಾನಾದಿಗಳಿಗೆ ಕಾರಣವಾದ ಸಂಸ್ಕಾರವು ಸ್ಥಾಯಿಯಾಗಿದೆ) (೬) (ದೈವಂ=ಅಂತರ್ಯಾಮಿ ವ್ಯಾಪಾರವು ಎಂದು ಕೆಲವರು, ಚಕ್ಷುರಾದಿಗಳಿಗೆ ಅನುಗ್ರಾಹಕರಾದ ಸೂರ್ಯಾದಿಗಳು ಎಂದು ಇತರರು. ಇವೆರಡೂ ಅಯುಕ್ತವೆನ್ನುತ್ತಾರೆ.) ದೈವಂ=ಅದೃಷ್ಟವು. (ಹಿಂದೆ ಹೇಳಿದ ಅರ್ಥದಲ್ಲಿ ವೇದಪ್ರಮಾಣ ವನ್ನು ಹೇಳುತ್ತಾಗೆ—) ದೇಹಭೂಮಿ ಮೊದಲಾದುದು, ಪರಬ್ರಹ್ಮನು, ಇಂದ್ರಿಯ ಮೊದಲಾದವುಗಳೂ, ನಾನಾವಿಧ ಕ್ರಿಯೆಗಳೂ, ಹಾಗೆಯೇ ಐದನೆಯದ್ದು ಅದೃಷ್ಟವು ಇವು ಕರ್ಮಕ್ಕೆ ಕಾರಣಗಳು, ಎಂದು ಆಯಾಸ್ಯಶ್ರುತಿಯು. || ೧೪,೧೫ ||

ಪೀ—ಕರ್ಮಕಾರಣಗಳು ಅಧಿಷ್ಠಾನ ಮೊದಲಾದವುಗಳು ಐದೇ ಆಗಲಿ. ಮುಂದೇನು ಎಂದರೆ—

ಗೀ ॥ ತತ್ರೈವಂಸತಿ ಕರ್ತಾರಮಾತ್ಮಾನಂ ಕೇವಲಂ ತು ಯಃ ।
ಪಶ್ಯತ್ಯಕೃತಬುದ್ಧಿತ್ವಾನ್ನ ಸ ಪಶ್ಯತಿ ದುರ್ಮತಿಃ ॥ ೧೬ ॥

ಅ ॥ ಯಃ=ಯಾವ ಮನುಷ್ಯನು, ತತ್ರ ಏವಂಸತಿ=ಈಶ್ವರ ಮೊದಲಾದವರು ಐದೇ ಕರ್ಮಗಳಿಗೆ ಕಾರಣಗಳಾಗುತ್ತಿರಲು, ಜೀವರಿಗೆ ಸ್ವಾತಂತ್ರ್ಯವಿಲ್ಲದಿರುವುದರಿಂದ, ಕೇವಲಂ=ಪರಪ್ರೇರಣೆಯಿಲ್ಲದೆ ಸ್ವತಂತ್ರವಾಗಿ ಕ್ರಿಯೆಯಿಲ್ಲದಿರುವ, ಆತ್ಮಾನಂ=ಜೀವಾತ್ಮನನ್ನು, ಕರ್ತಾರಂ=ಸ್ವತಂತ್ರವಾಗಿ ಕರ್ಮ ಕರ್ತನನ್ನಾಗಿ, ಪಶ್ಯತಿ=ತಿಳಿಯುತ್ತಾನೋ, ಸಃ=ಆತನು, ಅಕೃತಬುದ್ಧಿತ್ವಾತ್=ಶಾಸ್ತ್ರಶ್ರವಣಾದಿಗಳಿಂದ ಪರಿಶುದ್ಧವಾಗದ ಬುದ್ಧಿಯುಳ್ಳವನಾದುದರಿಂದ, ದುರ್ಮತಿಃ=ದುಷ್ಟಬುದ್ಧಿಯುಳ್ಳವನಾಗಿ, ನ ಪಶ್ಯತಿ=ತತ್ವವನ್ನು ತಿಳಿದುಕೊಳ್ಳುವವನಾಗುವುದಿಲ್ಲ. ॥ ೧೬ ॥

ಭಾ ॥ ಕೇವಲಂ ನಿಷ್ಕ್ರಿಯಂ । ಏನಂ ಕೇವಲಮಾತ್ಮಾನಂ ನಿಷ್ಕ್ರಿಯತ್ವಾದ್ವದಂತಿ ಹೀತಿ ತತ್ರೈವ ॥ ೧೬ ॥

ಅ ॥ ಕೇವಲಂ=ಸ್ವತಃ ಕ್ರಿಯೆಯಿಲ್ಲದಿರುವ ಈ ಜೀವವನ್ನು ನಿಷ್ಕ್ರಿಯನಾದುದರಿಂದ ಕೇವಲನನ್ನಾಗಿ ಹೇಳುತ್ತಾರೆ, ಎಂದು ಆಯಾಸ್ಯಶ್ರುತಿಯಲ್ಲಿಯೇ ಹೇಳಿದೆ. ॥ ೧೬ ॥

ಪೀ—(1) ಕರ್ಮದಲ್ಲಿ ಅಭಿಮಾನತ್ಯಾಗವೂ ಸನ್ಯಾಸವು ಎಂಬುವ ಅಭಿಪ್ರಾಯದಿಂದ ಪಂಚೈತಾನಿ (ಶ್ಲೋ. ೧೩) ಎಂಬುವ ಶ್ಲೋಕದಿಂದ ಕರ್ಮಕಾರಣಗಳು ಹೇಳಲ್ಪಡುತ್ತವೆ ಅಲ್ಲಿರತಕ್ಕ ಸಾಂಖ್ಯಕೃತಾಂತ ಶಬ್ದದಿಂದ ಪರಮ ಸಾಂಖ್ಯಸಿದ್ಧಾಂತವೇ ಹೇಳಲ್ಪಡುತ್ತದೆ ಋಷಿ ಮಾಡಿದ ನಿರೀಶ್ವರ ಸಾಂಖ್ಯಶಾಸ್ತ್ರವಲ್ಲ (2) ೧೪ನೇ ಶ್ಲೋಕದಲ್ಲಿದ್ದ ದೈವ ಶಬ್ದದಿಂದ ಶ್ರೀಪರಮಾತ್ಮನನ್ನು ತೆಗೆದುಕೊಂಡದ್ದರಿಂದ ಪರಮ ಸಾಂಖ್ಯಶಾಸ್ತ್ರವು ಶ್ರೀಪರಮಾತ್ಮನನ್ನು ಹೇಳುತ್ತದೆ ಪ್ರಸಿದ್ಧ ಸಾಂಖ್ಯಶಾಸ್ತ್ರವು ಈಶ್ವರನಿಲ್ಲವೆಂದು ಹೇಳುತ್ತದೆ ಮತ್ತು ಪರಮ ಸಾಂಖ್ಯಶಾಸ್ತ್ರವು ವೇದೋಕ್ತವಾದ ಅರ್ಥವನ್ನು ಹೇಳುವುದರಿಂದ ಅದನ್ನೇ ತೆಗೆದುಕೊಳ್ಳಬೇಕು. ಪ್ರಸಿದ್ಧ ಸಾಂಖ್ಯಶಾಸ್ತ್ರವು ವೇದವಿರುದ್ಧವಾದ ಅರ್ಥವನ್ನು ಹೇಳುವಕಾರಣ ಅದನ್ನು ತೆಗೆದುಕೊಳ್ಳಕೂಡದೆಂಬುವ ಅಭಿಪ್ರಾಯದಿಂದ ಪರಮ ಸಾಂಖ್ಯಶಾಸ್ತ್ರವು ಶ್ರೀಪರಮಾತ್ಮನನ್ನು ಹೇಳುತ್ತದೆಂಬುವಲ್ಲಿಯೂ, ಪ್ರಸಿದ್ಧ ಕಾಪಿಲ ಶಾಸ್ತ್ರವು ಪರಮಾತ್ಮನು ಇಲ್ಲವೆಂದು ಹೇಳುತ್ತದೆ ಎಂಬುವಲ್ಲಿಯೂ ಪ್ರಮಾಣವನ್ನು ಹೇಳುತ್ತಾರೆ—

ಟಾ ॥ ಕಥಿತಂ ಪರಮಂ ಸಾಂಖ್ಯಂ ಕಪಿಲಾಖ್ಯೇನ ವಿಷ್ಣುನಾ । ಸೇಶ್ವರಂ ದೈವಿ(ವೈದಿ)ಕಂ ಸಾಕ್ಷಾಜ್ಜ್ಞೇಯಮನ್ಯದವೈದಿಕಮಿತಿ ಚ । ಅಧಿಷ್ಠಾನಂ ಶರೀರಾದಿ ॥ ೧೩—೧೬ ॥

ಅ ॥ ಕಪಿಲರೂಪಿ ಶ್ರೀಪರಮಾತ್ಮನಿಂದ ಪರಮ ಸಾಂಖ್ಯಶಾಸ್ತ್ರವು ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟಿದೆ ಆ ಶಾಸ್ತ್ರವು ಶ್ರೀಪರಬ್ರಹ್ಮಪ್ರತಿಪಾದಕವು ವೇದದಲ್ಲಿ ಹೇಳಿದ ಅರ್ಥವನ್ನೇ ಹೇಳುತ್ತದೆಂದೂ ತಿಳಿಯಬೇಕು. ಪ್ರಸಿದ್ಧ ಸಾಂಖ್ಯಶಾಸ್ತ್ರವು ವೇದವಿರುದ್ಧಾರ್ಥವನ್ನು ಶ್ರೀಪರಮಾತ್ಮನು ಇಲ್ಲವೆಂದು ಹೇಳುತ್ತದೆಂದೂ ತಿಳಿಯಬೇಕು. ಅಧಿಷ್ಠಾನಂ=ಶರೀರ ಮೊದಲಾದುದು. ॥ ೧೬ ॥

ಪೀ—ತಾನೇ ಸ್ವತಂತ್ರಕರ್ತನೆಂದು ಅಭಿಮಾನವಿದ್ದವನನ್ನು ನಿಂದಿಸಿ ತಾನೇ ಸ್ವತಂತ್ರಕರ್ತನೆಂದು ಅಭಿಮಾನವಿಲ್ಲದ ಸನ್ಮತಿಯನ್ನು ಸ್ತುತಿಸುತ್ತಾರೆ—

ಗೀ || ಯಸ್ಯ ನಾಹಂಕೃತೋ ಭಾವೋ ಬುದ್ಧಿರ್ಯಸ್ಯ ನ ಲಿಪ್ಯತೇ |
ಹತ್ವಾಽಪಿ ಸ ಇಮಾನ್ಲೋಕಾನ್ನ ಹಂತಿ ನ ನಿಬಧ್ಯತೇ || ೧೭ ||

ಅ || ಯಸ್ಯ=ಯಾವ ಮನುಷ್ಯನಿಗೆ, ಅಹಂಕೃತಃ ಭಾವಃ=ಈ ಅರ್ಥವನ್ನು ನಾನು ಮಾಡಿದ್ದೆಂದು ಸ್ವಾತಂತ್ರ್ಯಾಭಿಮಾನವು, ನ=ಇಲ್ಲವೋ, ಯಸ್ಯ=ಯಾವಾತನ ಬುದ್ಧಿಃ=ಬುದ್ಧಿಯು, ನ ಲಿಪ್ಯತೇ=ಫಲೇಚ್ಛೆಗಳಿಂದ ಸಂಬದ್ಧವಾಗುವುದಿಲ್ಲವೋ ಸಃ=ಸ್ವಾತಂತ್ರ್ಯಜ್ಞಾನವಿಲ್ಲದಿರುವ ಅಂತಹ ಮನುಷ್ಯನು, ಇಮಾನ್ಲೋಕಾನ್=ಈ ಸಮಸ್ತ ಜನರನ್ನು. ಹತ್ವಾಽಪಿ=ಕೊಂದರೂ, ನ ಲಿಪ್ಯತೇ=ಸಂಹರಿಸಿದ ದೋಷವುಳ್ಳವನಾಗುವುದಿಲ್ಲ. ಏಕೆಂದರೆ ನ ಹಂತಿ=ತಾನು ಸಂಹರಿಸಿದವನೆಂದು ಸ್ವಾತಂತ್ರ್ಯಾಭಿಮಾನವುಳ್ಳವನಾಗುವುದಿಲ್ಲ, ನ ನಿಬಧ್ಯತೇ=ಯಾವ ಫಲಸಂಬಂಧವುಳ್ಳವನೂ ಆಗುವುದಿಲ್ಲ.

ವಿ || (1) ಶ್ರೀಪರಮಾತ್ಮನೂ ಸರ್ವಜ್ಞನು, ಸರ್ವಸ್ವತಂತ್ರನು ಎಂದು ತಿಳಿದಿರುವ, ಜಗತ್ತನ್ನು ಸಂಹರಿಸುವುದಕ್ಕಾಗಿಯೇ ಹುಟ್ಟಿರುವ. ರುದ್ರ, ಅಥವಾ ಯಮ, ಇವರು ಜಗತ್ತನ್ನು ಸಂಹರಿಸಿದರೂ ಇವರಿಗೆ ಹನನ ದೋಷವಿಲ್ಲವೆಂದು ಈ ಶ್ಲೋಕದ ತಾತ್ಪರ್ಯವು. (2) ರುದ್ರ ಯಮರಿಗಿಂತ ಇತರರು ಅಪರೋಕ್ಷಜ್ಞಾನಿಗಳಾದಾಗ್ಯೂ ಅವರಿಗೆ ಲೋಕ ಸಂಹಾರದಿಂದ ದೋಷವೇ ಉಂಟಾಗುವುದು. ಉದಾ— ವೃತ್ರಾಸುರನ ಸಂಹಾರಾದಿಗಳಿಂದ ಇಂದ್ರಾದಿಗಳಿಗೂ ಕಿಂಚಿದ್ದುಃಖವೂ ಕರ್ತೃತ್ವಾಹಂಕಾರ ಪ್ರಯುಕ್ತವೇ. (3) ಹೀಗೆ ಯಾರಿಗೆ ನಾನೇ ಕರ್ತನೆಂದು ಅಭಿಮಾನವಿದೆಯೋ, ಆತನ ನಿಂದೆಯನ್ನೂ, ಯಾರಿಗೆ ನಾನೇ ಕರ್ತನೆಂದು ಅಭಿಮಾನವಿಲ್ಲವೋ, ಆತ್ಮ ಸ್ತುತಿಯನ್ನೂ, ಮಾಡಿ ಕರ್ಮದಲ್ಲಿ ಕರ್ತೃತ್ವಾಭಿಮಾನ ತ್ಯಾಗವು ಸನ್ಯಾಸಶಬ್ದಾರ್ಥವೆನಿಸುತ್ತದೆ, ಎಂದುಕ್ತವಾಯ್ತು. || ೧೭ ||

ಭಾ || (೧) ತಜ್ಜ್ಞಾನಂ ಸ್ತೌತಿ | ಯಸ್ಯೇತಿ || (೨) ಯಸ್ಮಿನ್ನೀಷದ್ಬಧ್ಯತೇ ಸ ಈಷದಹಂಕಾರೀ ಚ || ೧೭ ||

ಅ || (೧) ಜೀವರಿಗೆ ಸ್ವಾತಂತ್ರ್ಯೇಣ ಕ್ರಿಯೆಯಿಲ್ಲವೆಂಬುವ ಜ್ಞಾನವನ್ನು ಯಸ್ಯ ಎಂಬುವ ಶ್ಲೋಕದಿಂದ ಸ್ತುತಿಸುತ್ತಾರೆ (೨) (ಹಾಗಾದರೆ—ನಿರಹಂಕಾರಿಗಳಾದ ಇಂದ್ರಾದಿಗಳಿಗೂ ವೃತ್ರಾಸುರನೇ ಮೊದಲಾದವರ ವಧಾದಿಗಳಿಂದ ದುಃಖಾದಿರೂಪವಾದ ಬಂಧವೂ ಕಾಣಲ್ಪಡುವುದರಿಂದ ನಿರಹಂಕಾರಿಗಳಿಗೆ ಕರ್ಮಫಲ ಲೇಪವಿಲ್ಲವೆಂಬುವುದು ಹೇಗೆ ಕೂಡುತ್ತದೆ ಎಂದರೆ) ಯಾವನು ಸ್ವಲ್ಪ ದುಃಖಾದಿರೂಪವಾದ ಬಂಧವಿದ್ದವನೋ, ಆತನು ಸ್ವಲ್ಪ ಅಹಂಕಾರವುಳ್ಳವನೂ ಆಗುತ್ತಾನೆ. ಗೀತೆಯಲ್ಲಿ ಹೇಳಿದ ಪ್ರಕಾರ ಇಂದ್ರನಿಗೂ ಸ್ವಲ್ಪ ಅಹಂಕಾರವಿತ್ತೆಂದು ಕಲ್ಪಿಸಬೇಕು. || ೧೭ ||

ಪೀ—ನ ಹಂತಿ ನ ನಿಬಧ್ಯತೇ ಎಂದು ಮಾಡತಕ್ಕ ಸ್ತೋತ್ರವು ಅಹಂಕಾರಾದಿಗಳಿಲ್ಲದಿರುವವರಿಗೆಲ್ಲರಿಗೂ ಸಮವೇ, ಎಂಬೀ ಅನ್ಯಥಾ ಪ್ರತೀತಿಯನ್ನು ಹೋಗಲಾಡಿಸುವುದಕ್ಕಾಗಿ ಈ ಶ್ಲೋಕವನ್ನು ಪ್ರಮಾಣಾಂತರದಿಂದಲೇ ವ್ಯಾಖ್ಯಾನ ಮಾಡುತ್ತಾರೆ

ತಾ || (೧) ಸ್ವಾತಂತ್ರ್ಯಮೀಶ್ವರೇ ವೇತ್ತಿ ನೈವಾತ್ಮನಿ ಕದಾಚನ | ಈಶ್ವರಾಧೀನಮೇವಾತ್ಮನ್ ಸ್ವಾತಂತ್ರ್ಯಂ ತು ಜಡಾನ್ಪ್ರತಿ | ತಾರತಮ್ಯೇನ || (೨) ಲಕ್ಷ್ಮ್ಯಾದೇರ್ಜೀವಾನ್ ಪ್ರತಿ ಚ ಸರ್ವಶಃ | ಯಸ್ತದರ್ಥಂ ಸಮುತ್ಪನ್ನೋ ಯಥಾ ರುದ್ರೋ ಯಥಾ

ಯಮಃ । ಹತ್ವಾಽಪಿ ಸ ಇಮಾನ್ಲೋಕಾನ್ನ ಹಂತಿ ನ ನಿಬಧ್ಯತೇ ॥ (೩) ಅಜ್ಞಸ್ತ-ದರ್ಥಂ ಜಾತೋಽಪಿ ಬಧ್ಯತೇ ದೈತ್ಯವದ್ಧ್ರುವಂ ॥ (೪) ಅಪರೋಕ್ಷದೃಜ್ಞ ಜಾ-ತೋ ಯಸ್ತದರ್ಥಂ ಮುಕ್ತಿಗಂ ಸುಖಂ। ಹ್ರಸೇತ್ತಸ್ಯ ಪರೋಕ್ಷಜ್ಞಃ ॥ (೫) ಕಿಂಚಿ-ದ್ದೋಷೇಣ ಲಿಪ್ಯತ ಇತಿ ಚ ॥ ೧ ॥

ಅ ॥ (೧) ಯಾವ ಭೀಮಾರ್ಜುನಾದಿಗಳು ಶ್ರೀ ಪರಮಾತ್ಮನಲ್ಲಿಯೇ ಸ್ವಾತಂತ್ರ್ಯವನ್ನು ತಿಳಿಯು ತ್ತಾರೋ, ಯಾವಾಗಲೂ ಜೀವರಲ್ಲಿ ಸ್ವಾತಂತ್ರ್ಯವನ್ನು ತಿಳಿಯುವುದಿಲ್ಲವೋ, ಜೀವರಿಗೆ ಜಡಗಳನ್ನು ಕುರಿತು ಶ್ರೀ ಪರಮಾತ್ಮನ ಅಧೀನವಾದ ಸ್ವಾತಂತ್ರ್ಯವನ್ನೇ ತಿಳಿಯುತ್ತಾರೋ (೨) ಲಕ್ಷ್ಮೀ ಮೊದ ಲಾದವರಿಗೆ ತರತಮಭಾವದಿಂದ ಎಲ್ಲಾ ಜೀವರನ್ನು—ಜಡಗಳನ್ನು ಕುರಿತು ಸ್ವಾತಂತ್ರ್ಯವನ್ನು ತಿಳಿಯು ತ್ತಾರೋ, ರುದ್ರ ಯಮರಂತೆ ಜಗತ್ತಿನ ಸಂಹಾರಕ್ಕಾಗಿ ಹುಟ್ಟಿರುವ ಭೀಮಾರ್ಜುನಾದಿಗಳು ಈ ಲೋಕ ಗಳನ್ನು ಸಂಹರಿಸಿದರೂ ತಾವೇ ಸ್ವತಂತ್ರವಾಗಿ ಕೊಲ್ಲುವೆನೆಂಬ ಬುದ್ಧಿಯಿಲ್ಲದಿರುವುದರಿಂದ ದೋಷಿಗಳಾ ಗುವುದಿಲ್ಲ (ಅಂದರೆ ಅದರ ಫಲವನ್ನು ಹೊಂದುವುದೂ ಇಲ್ಲ.) (೩) (ಸಂಹಾರಕ್ಕಾಗಿ ಹುಟ್ಟಿದ್ರಿಂದಲೇ ಪಾಪಲೇಪವಿಲ್ಲವೆಂದು ಹೇಳಬಹುದು ಶ್ರೀ ಪರಮಾತ್ಮನು ಸರ್ವಸ್ವತಂತ್ರನು. ಇತ್ಯಾದಿ ಜ್ಞಾನವು ಏತಕ್ಕೆಂದರೆ—) ಅಜ್ಞರಾದ ದುರ್ಯೋಧನಾದಿಗಳು ಲೋಕಸಂಹಾರಕ್ಕಾಗಿ ಹುಟ್ಟಿದರೂ ಜನರನ್ನು ಸಂಹ ರಿಸಿದರೆ ನಿಶ್ಚಯವಾಗಿಯೂ ಪ್ರಲಯಕಾಲದಲ್ಲಿ ಜಗತ್ಸಂಹಾರಕ್ಕಾಗಿ ಹುಟ್ಟಿರುವ ಕ್ರೋಧವಶಾದಿದೈತ್ಯರಂತೆ ಪರಮಾತ್ಮನಲ್ಲಿ ಸ್ವಾತಂತ್ರ್ಯಜ್ಞಾನವಿಲ್ಲದಿರುವುದರಿಂದ ಕರ್ಮಲೇಪವುಳ್ಳವರೇ ಆಗುತ್ತಾರೆ (೪) (ಹಾಗಾದರೆ ಸ್ವಾತಂತ್ರ್ಯಜ್ಞಾನವೇ ಸಾಕು ಸಂಹಾರಕ್ಕಾಗಿ ಹುಟ್ಟಬೇಕು ಎಂಬುವುದು ಏತಕ್ಕೆಂದರೆ ಪರೋಕ್ಷ ಅಪ ರೋಕ್ಷಜ್ಞಾನಿಗಳೂ ಜಗತ್ಸಂಹಾರಕ್ಕಾಗಿ ಹುಟ್ಟದಿದ್ದು ಜಗತ್ತನ್ನು ಸಂಹರಿಸಿದರೆ ಬಾಧಕಹೇಳುತ್ತಾರೆ—) ಜಗತ್ಸಂಹಾರಕ್ಕಾಗಿ ಹುಟ್ಟದಿದ್ದು ಅಪರೋಕ್ಷಜ್ಞಾನಿಯಾದವನೂ ಜಗತ್ತನ್ನು ಸಂಹರಿಸಿದರೆ ಆತನಿಗೆ ಮೋಕ್ಷದಲ್ಲಿ ಉಂಟಾಗುವ ಸುಖವು ಹ್ರಾಸವಾಗುವುದು. (೫) ಜಗತ್ಸಂಹಾರಕ್ಕಾಗಿ ಹುಟ್ಟದಿದ್ದು ಪರೋಕ್ಷ ಜ್ಞಾನಿಯು ಲೋಕಗಳನ್ನು ಸಂಹರಿಸಿದರೆ ಯತ್ಕಿಂಚಿದ್ದೋಷದಿಂದ ಕರ್ಮಲೇಪವುಳ್ಳವನೇ ಆಗುತ್ತಾನೆ॥೧॥

ಪೀ —ಸರ್ವರೂ ಅಸ್ವತಂತ್ರರಾಗುದರಿಂದ ಕೊಲ್ಲುವವರುಗಳೇನೇ ಇರುವುದರಿಂದ ಸ್ವಾತಂತ್ರ್ಯ ಜ್ಞಾನವಿದ್ದವನಿಗೇನೇ ನ ಹಂತಿ ಎಂದು ವಿಶಿಷ್ಯ ಏಕೆ ಹೇಳಿದ್ದು ಎಂದರೆ—

ತಾ ॥ (೧) ಅಸ್ವಾತಂತ್ರ್ಯಜ್ಞಾನಾದ್ಧನ್ಮೀತಿ ಭಾವೋಽಸ್ಯಸ್ಯ ನಾಸ್ತೀತಿ ನ ಹಂತಿ । ಅನ್ಯಸ್ಯ ಭಾವೋಽಸ್ತೀತಿ ವಿಶೇಷಃ ॥ (೨) ಬುದ್ಧಿರ್ಯಸ್ಯ ನ ಲಿಪ್ಯತ ಇತಿ । ರಾಗಾನ್ನ ಹಂತಿ ಕಿಂತು ಧರ್ಮಬುದ್ಧ್ಯಾ ॥ (೩) ಸ್ವಾತಂತ್ರ್ಯಂ ಮನ್ಯಮಾನಸ್ಯ ರಾಗಾದ್ಧರ್ಮಂ ಚ ಕುರ್ವತಃ । ತನ್ನಿಮಿತ್ತಸ್ತು ದೋಷಃ ಸ್ಯಾದ್ಗುಣಸ್ತು(ಶ್ಚ) ಸ್ಯಾತ್ಸ್ವ(ತ್ಸ)ಕರ್ಮಜಃ॥ ಇತಿ ಚ ॥ ೨ ॥ ॥ ೧೭ ॥

ಅ ॥ (೧) ತಾನು ಅಸ್ವತಂತ್ರನೆಂಬುವ ಜ್ಞಾನದಿಂದ ತಾನೇ ಕೊಲ್ಲುತ್ತೇನೆಂಬುವ ಸ್ವಾತಂತ್ರ್ಯೇಣ ಕರ್ತೃತ್ವಾಭಿಮಾನವು ಶ್ರೀಪರಮಾತ್ಮನೇ ಸರ್ವಸ್ವತಂತ್ರನು ಎಂದು ಜ್ಞಾನವಿದ್ದವನಿಗೆ ಇಲ್ಲ ಶ್ರೀಹರಿಯು ಸ್ವತಂತ್ರನೆಂದು ಜ್ಞಾನವಿಲ್ಲದಿದ್ದವರಿಗೆ ತಾನೇ ಸ್ವತಂತ್ರನೆಂದು ಕರ್ತೃತ್ವಾಭಿಮಾನವು ಇದೆ, ಎಂಬೀ ಕಾರಣದಿಂದ **ನ ಹಂತಿ** ಎಂದು ವಿಶಿಷ್ಯ ಹೇಳಿದ್ದು ಯುಕ್ತವು (೨) (**ಮನೋ ಬುದ್ಧಿರಹಂಕಾರಃ** ಎಂದು ಹೇಳಿದ ಅಂತಃಕರಣವಿಶೇಷರೂಪ ಬುದ್ಧಿಗೂ ನಿಶ್ಚಯರೂಪ ಜ್ಞಾನಕ್ಕೂ ಅಲೇಪವೆಂದರೆ ಸ್ವಾತಂ

ತ್ರ್ಯಾಭಿಮಾನಪರಿತ್ಯಾಗವು. ಅದುಕಾರಣ **ಯಸ್ಯ ನಾಹಂಕೃತೋ ಭಾವ** ಎಂಬುವುದರಿಂದ ಪುನರುಕ್ತಿ ಯೆಂದರೆ—) ಯಾವಾತನ ಬುದ್ಧಿಯು ಫಲೇಚ್ಛೆಯಿಂದ ಸಂಬದ್ಧವಾಗುವುದಿಲ್ಲವೋ ಆತನು ಈ ಲೋಕ ಗಳನ್ನು ಕೊಂದರೂ ಹನನದೋಷವುಳ್ಳವನಾಗುವುದಿಲ್ಲ. ಮತ್ತೆ ಶ್ರೀ ಪರಮಾತ್ಮನ ಆಜ್ಞಾನುಸಾರ ತನಗೆ ಧರ್ಮವೇ ಎಂಬುವ ಬುದ್ಧಿಯಿಂದ ಕೊಲ್ಲುತ್ತಾನೆ. (೩) (ಸ್ವಾತಂತ್ರ್ಯಾಭಿಮಾನ, ಫಲೇಚ್ಛೆ, ಇವೆರಡೂ ಸಂಸಾರಬಂಧಕಗಳಾದರೆ **ಯಸ್ಯ ನಾಹಂಕೃತೋ ಭಾವೋ ಬುದ್ಧಿರ್ಯಸ್ಯ ನ ಲಿಪ್ಯತೇ** ಎಂಬುವವು ಗಳಿಗೆ ಅರ್ಥಭೇದವು ಕೂಡಬಹುದಿತ್ತು. ಅದು ಹೇಗೆಂದರೆ—) ಧರ್ಮ ಮಾಡಲಿಕ್ಕೆ ತನಗೆ ಸ್ವಾತಂತ್ರ್ಯ ವನ್ನು ತಿಳಿದು ಫಲಾಭಿಲಾಷೆಯಿಂದ ಧರ್ಮವನ್ನು ಮಾಡುವವರಿಗೆ ಸ್ವಾತಂತ್ರ್ಯಾಭಿಮಾನ ಫಲೇಚ್ಛೆಗಳಿಂದ ದೋಷವು ಬರುವುದು. ಸ್ವಾತಂತ್ರ್ಯಾಭಿಮಾನದಿಂದ ನರಕಾದ್ಯನರ್ಥಗಳೂ, ಫಲೇಚ್ಛೆಯಿಂದ ಗಮನಾ ಗಮನಾದಿ ದೋಷವೂ **ಗತಾಗತಂ ಕಾಮಕಾಮಾ ಲಭಂತೇ** ಎಂಬುವ ಪ್ರಮಾಣವಿದ್ದುದರಿಂದ ಬರು ವುದು. ಸ್ವಾತಂತ್ರ್ಯವನ್ನು ತಿಳಿದವನಿಗೆ ತಮ್ಮ ತಮ್ಮ ವರ್ಣಾಶ್ರಮಗಳಿಗೆ ವಿಹಿತಗಳಾದ ಕರ್ಮಗಳಿಂದ ಸ್ವರ್ಗಾದಿಗಳೂ ಲಭಿಸುವವು ॥ ೨ ॥ ॥ ೧೭ ॥

ಪೀ—ಜಡಗಳಾಗಲೀ ಶ್ರೀ ಪರಮಾತ್ಮನಾಗಲೀ ಮುಕ್ತರಾಗಲೀ ವಿಧಿಗೆ ವಿಷಯರಾಗದಿರುವುದರಿಂದ ಜೀವರಿಗೂ ಸ್ವತಃ ಕರ್ತೃತ್ವವಿಲ್ಲವಾದರೆ **ಜ್ಯೋತಿಷ್ಟೋಮೇನ ಸ್ವರ್ಗಕಾಮೋ ಯಜೇತ** ಇದು ಮೊದಲಾದ ವಿಧಿವಾಕ್ಯಗಳು ವ್ಯರ್ಥಗಳಾಗಬೇಕಾಗುವವು, ಎಂದರೆ—

ಗೀ ॥ ಜ್ಞಾನಂ ಜ್ಞೇಯಂ ಪರಿಜ್ಞಾತಾ ತ್ರಿವಿಧಾ ಕರ್ಮಚೋದನಾ ।
ಕರಣಂ ಕರ್ಮ ಕರ್ತೇತಿ ತ್ರಿವಿಧಃ ಕರ್ಮಸಂಗ್ರಹಃ ॥ ೧೮ ॥

ಅ ॥ ಕರ್ಮಚೋದನಾ=ಯಜ್ಞ ಮೊದಲಾದ ಕರ್ಮಗಳಲ್ಲಿ ಪ್ರೇರಣೆಯು, ಜ್ಞಾನಂ=ವಿಧಿವಿಷಯಕ ಜ್ಞಾನವು, ಜ್ಞೇಯಂ=ಇಚ್ಛಾಪ್ರಯತ್ನರೂಪ ಪ್ರವೃತ್ತಿ ರೂಪವಾದುದು, ಪುರುಷಾರ್ಥರೂಪವಾದುದು, ಪರಿಜ್ಞಾತಾ=ಅಧಿಷ್ಠಾನರೂಪವಾದುದು, (ಅಂದರೆ ಸರ್ವಜ್ಞನೂ ಸರ್ವಪ್ರೇರಕನೂ ಆದ ಶ್ರೀ ಪರಮಾತ್ಮ ನಲ್ಲಿ ಆಶ್ರಯಿಸಿಕೊಂಡಿರುವ ಜೀವರಾಶಿಯು) (ಅಂತೂ ಜ್ಞಾನ ನಿಮಿತ್ತಕ, ಜ್ಞಾನವಿಷಯವಸ್ತುನಿಮಿ ತ್ತಕ, ಜೀವನಿಮಿತ್ತಕವೆಂದು,) ತ್ರಿವಿಧಂ=ಮೂರು ವಿಧವಾದುದಾಗಿ (ಪ್ರವರ್ತಿಸುತ್ತದೆ.) ಅಥವಾ ಜೀವ ರಿಗೆ ಕರ್ಮಗಳಲ್ಲಿ ಶ್ರೀ ಪರಮಾತ್ಮನ ಪ್ರೇರಣೆಯು ಜ್ಞಾನ, ಜ್ಞೇಯ, ಪರಿಜ್ಞಾತಾ ಎಂದು ಮೂರು ವಿಧ ಭಗವತ್ಸ್ವರೂಪವು. ಕರಣಂ=ಇಂದ್ರಿಯಗಳು, ಸ್ರುಕ್-ಸ್ರುವ ಮೊದಲಾದ ವಸ್ತುಗಳು, ಶರೀರ ಮೊದ ಲಾದವುಗಳು ಅದೃಷ್ಟವೂ ಕರ್ಮ ಹಸ್ತಾದಿಗಳ ಚೇಷ್ಟೆಯು, ಕರ್ತಾ=ಜೀವನು ಮತ್ತು ಶ್ರೀ ಪರಮಾತ್ಮನು, ಹೀಗೆ ತ್ರಿವಿಧಃ=ಮೂರು ವಿಧವಾದ, ಕರ್ಮಸಂಗ್ರಹಃ=ಐದು ಕಾರಣಗಳ ಸಂಕ್ಷೇಪವು.

ವಿ ॥ **(1)** ಜೀವರಲ್ಲಿ ಸನ್ನಿಹಿತನಾದ ಶ್ರೀ ಪರಮಾತ್ಮನ ಪ್ರೇರಣೆಯಿಂದ ಪುರುಷಾರ್ಥವನ್ನು ದ್ವೇಶಿಸಿ ಕರ್ಮದಲ್ಲಿ ಇಚ್ಛಾಪ್ರಯತ್ನರೂಪ ಪ್ರವೃತ್ತಿಯು ಜೀವರಿಗೆ ಉಂಟಾಗುತ್ತದೆ. ವಿಧಿಜ್ಞಾನಾದಿಗಳಿಂದ ಕರ್ಮದಲ್ಲಿ ಪ್ರವೃತ್ತಿಯುಂಟಾಗುವುದರಿಂದ ನಿಮಿತ್ತ ನಿಮಿತ್ತೀಭಾವವನ್ನು ತಿಳಿದುಕೊಳ್ಳಬೇಕು ಪರಾ ಧೀನಕರ್ತನಾದ ಜೀವನಿಗೆ ಸ್ವತಃ ಕರ್ತೃತ್ವವಿಲ್ಲದಿರುವುದರಿಂದ ವಿವಿಧ ಜ್ಞಾನದ್ವಾರಾ ಪ್ರವೃತ್ತ್ಯಾದಿಗಳಿ ಗಾಗಿ ವಿಧಿವಿಷಯತ್ವವು ಹೇಗೆ ಎಂದು ಶಂಕಿಸಕೂಡದು. ವಿಧಿವಿಷಯತ್ವದಲ್ಲಿ ಅಪರಾಧೀನ ಕರ್ತೃತ್ವಕ್ಕೆ ಪ್ರಯೋಜಕತ್ವವು ಎಲ್ಲಿಯೂ ಕಾಣದಿರುವುದರಿಂದ ಪರಾಧೀನಕರ್ತೃಶಕ್ತಿಯುಳ್ಳ ಜೀವನೇ ವಿಧಿವಿಷಯ ನೆಂದು ಅವಶ್ಯವಾಗಿ ಹೇಳಬೇಕು. ಮತ್ತು ಜಡ ಈಶ್ವರ ಮುಕ್ತರು ವಿಧಿಗೆ ವಿಷಯರಾಗದಿರುವುದರಿಂದ ಪ್ರಮಾಣಭೂತ ವಿಧಿಗೆ ವೈಯರ್ಥ್ಯವು ಕೂಡಲಾರದು. ಅಲ್ಲದೆ ಪರಿಶೇಷ ಪ್ರಮಾಣದಿಂದಲೂ ಪರಾಧೀನ

ಕರ್ತನಾದ ಜೀವನೇ ವಿಧಿವಿಷಯನೆಂದು ಅವಶ್ಯವಾಗಿ ಹೇಳಬೇಕು. ಆದಕಾರಣ ಜೀವನಲ್ಲಿ ವಿಧಿ ಜ್ಞಾನವೂ, ವಿಧಿಜ್ಞಾನಜನ್ಯವಾದ ಫಲ, ಫಲ, ಸಾಧನ ಇಚ್ಛೆಯೂ, ಸಾಧನ ವಿಷಯವಾದ ಪ್ರಯತ್ನವೂ ಅನುಭವಸಿದ್ಧವಾಗಿದೆ. **ನ ಋತೇ ತ್ವತ್ಕ್ರಿಯತೇ** ಇತ್ಯಾದಿ ಶ್ರುತಿಗಳಿಂದ ಜೀವರ ಜ್ಞಾನ ಅಜ್ಞಾನ ಮೊದಲಾದವುಗಳು ಶ್ರೀಹರಿಯ ಅಧೀನಗಳಾದಾಗ್ಯೂ ಕೇವಲ ಅಸ್ವತಂತ್ರ ಕರ್ತೃತ್ವವಿದ್ದ ಪ್ರಯುಕ್ತ ವಿಧಿವಿಷಯತ್ವವೂ ಕರ್ಮಫಲಾನುಭವಿತೃತ್ವವೂ ಕೂಡುತ್ತದೆ ॥ ೧೮ ॥

ಭಾ ॥ (೧) ಏವಂ ತರ್ಹಿ ನ ಪುರುಷಮಪೇಕ್ಷ್ಯ ವಿಧಿಃ । ಅಕರ್ತೃತ್ವಾದಿತ್ಯತ ಆಹ । ಜ್ಞಾನ. ಮಿತಿ ॥ (೨) ತ್ರಿವಿಧಾ ಕರ್ಮಚೋದನಾ । ಏತತ್ತ್ರಿವಿಧಮಪೇಕ್ಷ್ಯ ಕರ್ಮವಿಧಿರಿತಿ ತ್ರಿವಿಧೇತ್ಯುಚ್ಯತೇ ॥ (೩)ಕಾರಣಾನಿ ಸಂಕ್ಷಿಪ್ಯಾಽಽಹ । ಕರಣಮಿತಿ । ಕರ್ಮಸಂಗ್ರಹಃ ಕರ್ಮಕಾರಣಸಂಕ್ಷೇಪಃ । ಅಧಿಷ್ಠಾನಾದಿ ಕರಣ ಏವಾಂತರ್ಭೂತಂ ॥ (೪) ತಥಾ ಹ್ಯೃಗ್ವೇದಖಿಲೇಷು । ಜ್ಞಾನಂ ಜ್ಞೇಯಂ ಜ್ಞಾನಿನಂ ಚಾಪ್ಯಪೇಕ್ಷ್ಯ ವಿಧಿರುತ್ಥಿತಃ । ಕರಣಂ ಚೈವ ಕರ್ತಾ ಚ ಕರ್ಮಕಾರಣಸಂಗ್ರಹ ಇತಿ ॥ ೧ ॥

ಅ ॥ (೧) ಜೀವನು ಕರ್ಮಗಳಿಗೆ ಕಾರಣನಲ್ಲವೆಂದಾದರೆ—ಅಂದರೆ ಜೀವನಿಗೆ (ಮಡಿಕೆಯಂತೆ) ಕರ್ತೃತ್ವವೇ ಇಲ್ಲವಾದರೆ ಜೀವನನ್ನು ಅಪೇಕ್ಷಿಸಿ ವೇದಗಳಲ್ಲಿಯೂ ಸ್ಮೃತಿಗಳಲ್ಲಿಯೂ ಹೇಳಿದ ವಿಧಿಯೂ ಕೂಡದೆ ಹೋಗುವುದು (ಅಂತೂ ವಿಧಿಯು ವ್ಯರ್ಥವಾಗುವುದು.) ಎಂದರೆ—**ಜ್ಞಾನಂ** ಎಂಬುವ ಶ್ಲೋಕದಿಂದ ಸಮಾಧಾನ ಹೇಳುತ್ತಾರೆ (೨) **ತ್ರಿವಿಧಾ ಕರ್ಮಚೋದನಾ** ಎಂಬುವಲ್ಲಿ ಈ ಜ್ಞಾನ ಮೊದಲಾದ ಮೂರನ್ನು ಅಪೇಕ್ಷಿಸಿ ಜೀವರನ್ನು ಕುರಿತು ಕರ್ಮವಿಧಿಯು ಪ್ರವೃತ್ತನಾಗುತ್ತದೆ ಆದಕಾರಣ ಕರ್ಮ ವಿಧಿಯು **ತ್ರಿವಿಧಾ** ಎಂದು ಹೇಳಲ್ಪಡುತ್ತದೆ (೩) (ಕರ್ಮಕಾರಣಗಳನ್ನು ಹೇಳಿದ್ದರಿಂದ **ಕರಣಂ ಕರ್ಮ ಕರ್ತಾ** ಎಂದು ಪುನಃ ಏಕೆ ಹೇಳಿದ್ದು ಎಂದರೆ-**ಕರಣಂ** ಎಂಬುವುದರಿಂದ ಕಾರಣಗಳನ್ನು ಸಂಕ್ಷೇಪದಿಂದ ಹೇಳುತ್ತಾರೆ (ಹಾಗಾದರೆ **ಕಾರಣಸಂಗ್ರಹಃ** ಎಂದು ಹೇಳಬೇಕಿತ್ತು **ಕರ್ಮಸಂಗ್ರಹಃ** ಎಂದದ್ದು ಹೇಗೆ? ಎಂದರೆ--) ಕರ್ಮಸಂಗ್ರಹಃ—ಕರ್ಮಕಾರಣಗಳ ಸಂಗ್ರಹವು (ಐದು ಕಾರಣಗಳಿಗೂ ಇದು ಸಂಗ್ರಹವೆಂದಾದರೆ ಯಾವುದು ಎಲ್ಲಿ ಸೇರುತ್ತದೆ? ಎಂದರೆ--) ಅಧಿಷ್ಠಾನ ಆದೃಷ್ಟಗಳು ಕಾರಣದಲ್ಲಿಯೇ ಸೇರುತ್ತವೆ (೪) (ಶ್ಲೋಕಾರ್ಥದಲ್ಲಿ ಶ್ರುತಿಸಮ್ಮತಿಯನ್ನು ಹೇಳುತ್ತಾರೆ.) ವಿಧಿವಿಷಯಕ ಜ್ಞಾನ, ಜ್ಞೇಯ, ಜ್ಞಾನಿಯಾದ ಜೀವ, ಇವರನ್ನಪೇಕ್ಷಿಸಿ ವಿಧಿಯು ಪ್ರವೃತ್ತನಾಗುತ್ತದೆ ಇಂದ್ರಿಯಾದಿರೂಪ ಕರಣವೂ, ಜೀವೇಶ್ವರರೂ, ಹಸ್ತಾದಿಚೇಷ್ಟೆಯು ಇವುಗಳು ಕರ್ಮಕಾರಣಗಳ ಸಂಗ್ರಹವು, ಎಂದು ಋಗ್ವೇದಖಿಲಗಳಲ್ಲಿ ಹೇಳಿದೆ ॥ ೧ ॥

ಪೀ--ಜ್ಞಾನಂ ಜ್ಞೇಯಂ ಎಂಬುವುದರಿಂದ ಜೀವರಿಗೆ ಸ್ವತಂತ್ರ ಕರ್ತೃತ್ವವಿಲ್ಲದಿದ್ದರೆ ವಿಧಿಯು ವ್ಯರ್ಥವಾಗುವುದೆಂಬುವ ಶಂಕಾಪರಿಹಾರವು ಹೇಗೆಂದರೆ—

ಭಾ ॥ (೧) ಅಕರ್ತೃತ್ವೇಽಪಿ ವಿಧಿದ್ವಾರೇಶ್ವರಪ್ರಸಾದಾದಿಚ್ಛೋತ್ಪತ್ತ್ಯೋಕ್ತಕಾರಣೈಃ ಕರ್ಮದ್ವಾರಾ ಪುರುಷಾರ್ಥೋ ಭವತೀತಿ ॥ (೨) ಈಶ್ವರಾಧೀನತ್ವೇಽಪಿ ವಿಧಿದ್ವಾರಾ ನಿಯತಸ್ತೇನೈವ ॥ (೩) ಯದಿ ಚೇಚ್ಛಾದಿರ್ಜಾಯತೇ ತರ್ಹಿ ಕಾರಿತಮೇವೇಶ್ವರೇಣ । ಫಲಂ ಚ ನಿಯತಂ ॥ (೪) ವಸ್ತುತೋ ಕರ್ತೃತ್ವೇಽಸ್ಯಾಭಿಮಾನಿಕಂ ಕರ್ತೃತ್ವಂ ತಸ್ಯೈವ ॥ (೫) ಸ್ವಾತಂತ್ರ್ಯಂ ಚ ಜಡಮಪೇಕ್ಷ್ಯೇತಿ ನ ಪ್ರವೃತ್ತಿವಿಧಿವೈಯರ್ಥ್ಯಂ ॥

(೬) ಸರ್ವಂ ಚೈತದನುಭವೋಕ್ತಪ್ರಮಾಣಸಿದ್ಧಮಿತಿ ನ ಪೃಥಕ್ಪ್ರಮಾಣಮುಚ್ಯತೇ
॥ ೨ ॥ ॥ ೧೮ ॥

ಅ ॥ (೧) ಜೀವರಿಗೆ ಸ್ವತಂತ್ರಕರ್ತೃತ್ವವಿಲ್ಲದಿದ್ದರೂ ಜೀವರನ್ನು ಕುರಿತು ವಿಧಿಯು ವ್ಯರ್ಥವಾಗುವುದಿಲ್ಲ. ಏಕೆಂದರೆ ವಿಧಿವಾಕ್ಯಜ್ಞಾನವುಂಟಾಗಿ ಪರಮಾತ್ಮನ ಪ್ರಸಾದದಿಂದ ಇಚ್ಛೆಯೂ ಪ್ರಯತ್ನವೂ ಉಂಟಾಗಿ ಅಧಿಷ್ಠಾನ ಮೊದಲಾದ ಕಾರಣಗಳಿಂದ ಕರ್ಮದ್ವಾರಾ ಜೀವರಿಗೆ ಪುರುಷಾರ್ಥವುಂಟಾಗುತ್ತದೆ. (ಅಂದರೆ ಜ್ಞಾನವು ವಿಧಿವಿಷಯಕವು ಜ್ಞೇಯವು ಇಚ್ಛಾಪ್ರಯತ್ನರೂಪವು ಅಧಿಷ್ಠಾನರೂಪವು. ಮತ್ತು ಪುರುಷಾರ್ಥರೂಪವು ಪರಿಜ್ಞಾತಾ ಸರ್ವಜ್ಞನಾದ ಶ್ರೀ ಪರಮಾತ್ಮನು ಸರ್ವರಿಗೂ ಪ್ರೇರಕನಾಗಿ ಜೀವರಲ್ಲಿ ಸನ್ನಿಹಿತನಾಗಿರುತ್ತಾನೆ ಆದಕಾರಣ ಜೀವರನ್ನು ಕುರಿತು ಕರ್ಮವಿಧಿಯು ಎಂದರ್ಥವು ಸೂಚಿತವಾಯಿತು. ಏವಂ ಚ ವಿಧಿವಿಷಯನಾಗಬೇಕಾದರೆ ಸ್ವತಂತ್ರ ಕರ್ತೃತ್ವವೇ ಪ್ರಯೋಜಕವೆಂದು ಹೇಳಿದರೆ ಶ್ರೀಪರಮಾತ್ಮನಿಗೂ ವಿಧಿವಿಷಯತ್ವವು ಬರಬೇಕಾಗುವುದು ಆದಕಾರಣ ಪ್ರಮಾಣಾನುಸಾರ ಪರಾಧೀನಕರ್ತನಾದ ಜೀವನೇ ವಿಧಿವಿಷಯನೆಂದು ಹೇಳಬೇಕು ಅಂದರೆ ಯಾರಿಗೆ ತನಗೆ ಸಂಬಂಧಪಟ್ಟದ್ದಾಗಿ ವಿಧಿಜ್ಞಾನವು, ಕರ್ಮ. ಅದರ ಫಲವನ್ನುದ್ದೇಶಿಸಿ ಇಚ್ಛೆಗೆ ಅನುಗುಣವಾದ ಪ್ರಯತ್ನವೂ ಅಧಿಷ್ಠಾನಾದಿ ಸನ್ನಿಧಾನವೂ, ಕರ್ಮಸಂಬಂಧವೂ, ಫಲಸಂಬಂಧವೂ ಇದೆಯೋ, ಅತನಿಗೆ ಕರ್ಮವಿಧಿಗಳು ಪ್ರವೃತ್ತಗಳಾಗುತ್ತವೆ. ಇವೆಲ್ಲವೂ ಶ್ರೀ ಪರಮಾತ್ಮನ ಪ್ರಸಾದದಿಂದ ಜೀವರಲ್ಲಿವೆ. ಆದಕಾರಣ ಜೀವರಿಗೆ ಕರ್ಮವಿಧಿಗಳು ಕೂಡುತ್ತವೆ ಆದಕಾರಣ ವಿಧಿವಾಕ್ಯಕ್ಕೆ ವೈಯರ್ಥ್ಯವಿಲ್ಲ (೨) (ಶ್ರೀಪರಮಾತ್ಮನು ಪ್ರೇರಕನಾಗಿ ಜೀವರ ಶರೀರದಲ್ಲಿದ್ದರೆ ಶ್ರೀಹರಿಯ ಪ್ರಸಾದದಿಂದಲೇ ಇಚ್ಛಾಪ್ರಯತ್ನಗಳು ಹುಟ್ಟುವುದರಿಂದ ವಿಧಿಜ್ಞಾನವು ಏಕೆ ಎಂದರೆ-)ಶ್ರೀ ಪರಮಾತ್ಮನ ಅಧೀನತ್ವವಿದ್ದರೂ ವಿಧಿದ್ವಾರಾ ಶ್ರೀ ಪರಮಾತ್ಮನಿಂದಲೇ ಪ್ರೇರೇಪಿಸಲ್ಪಟ್ಟವನಾಗಿ ಇಚ್ಛಿಸುತ್ತಾನೆ ಮತ್ತು ಪ್ರಯತ್ನ ಮಾಡುತ್ತಾನೆ (೩) (ಅಧಿಷ್ಠಾನ ಮೊದಲಾದ ಕಾರಣಗಳಿಂದ ಕರ್ಮವು ಆಗುತ್ತದೆಂದು ಹೇಳಿದ್ದರಿಂದ ಅಧಿಷ್ಠಾನಾದಿಗಳಿಗೆ ಕರ್ಮೋತ್ಪತ್ತಿರೂಪವಾದ ವ್ಯಾಪಾರದಲ್ಲಿ ಸ್ವಾತಂತ್ರ್ಯವು ಪ್ರಾಪ್ತವಾಯಿತು. ಅದನ್ನು ನಿರಾಕರಿಸುವುದಕ್ಕಾಗಿ ಹೇಳುತ್ತಾರೆ—) ಇಚ್ಛಾಪ್ರಯತ್ನಗಳು ಹುಟ್ಟಿದರೆ ಶ್ರೀ ಪರಮಾತ್ಮನಿಂದಲೇ ಅಧಿಷ್ಠಾನಾದಿಗಳನ್ನು ನಿಮಿತ್ತಮಾತ್ರಗಳನ್ನಾಗಿ ಮಾಡಿ ಜೀವರಿಂದ ಕರ್ಮವು ಮಾಡಿಸಲ್ಪಡುತ್ತದೆ (ಕರ್ಮದ್ವಾರಾ ಪುರುಷಾರ್ಥವಾಗುತ್ತದೆ ಎಂದು ಹೇಳುವಾಗ ಪುರುಷಾರ್ಥವನ್ನು ಸಾಧಿಸುವುದರಲ್ಲಿ ಕರ್ಮಗಳಿಗೆ ಪ್ರಾಧಾನ್ಯವು ಪ್ರಾಪ್ತವಾಯಿತೆಂದರೆ-) ಫಲವೂ ಶ್ರೀ ಪರಮಾತ್ಮನಿಂದಲೇ ಪ್ರೇರಿತವಾಗಿ ಇರುತ್ತದೆ. (ಈ ಫಲವೂ ವಿಧಿಗೆ ವಿಷಯರಾಗದಿದ್ದ ಶ್ರೀ ಪರಮಾತ್ಮ ಮುಕ್ತ ಜಡಗಳಲ್ಲಿ ಇಲ್ಲ. ಮತ್ತೆ ಸಂಸಾರಿಗಳಲ್ಲಿಯೇ ಇರುವುದು (೪) (ಹೀಗೆ ಗೀತೆಯಲ್ಲಿ ಹೇಳಿದ ಒಂದು ಕಾರಣವನ್ನು ಹೇಳಿ ಭಾಷ್ಯಕಾರರು ಕಾರಣಾಂತರವನ್ನು ಹೇಳುತ್ತಾರೆ—) ಜೀವರಿಗೆ ಸ್ವತಂತ್ರ ಕರ್ತೃತ್ವವಿಲ್ಲದಿದ್ದರೂ ಅಹಂಕಾರ ನಿಮಿತ್ತವಾಗಿ ಭ್ರಾಂತಿಯಿಂದ ಕರ್ತೃತ್ವವು ಜೀವರಿಗೇನೇ ತೋರುತ್ತದೆ (ಅಭಿಮಾನಿಕ ಕರ್ತೃತ್ವವೇ ಜೀವರಿಗೆ ವಿಧಿಪ್ರವೃತ್ತಿಯಲ್ಲಿ ಪ್ರಯೋಜಕವು ಅಂದರೆ ಸರ್ವಸ್ವಾತಂತ್ರ್ಯದಿಂದ ಶ್ರೀ ಪರಮಾತ್ಮನೇ ಮಾಡತಕ್ಕ ಕ್ರಿಯೆಗಳಲ್ಲಿ ತಾನೇ (ಜೀವನೇ) ಸ್ವತಂತ್ರಕರ್ತನೆಂದು ತಿಳಿದಿರುವ ಅಪರಾಧಿಯಾದ ಜೀವರಿಗೆ ವಿಧಿಬಂಧರೂಪವಾದ ದಂಡವು.) (೫) (ಪ್ರಕಾರಾಂತರದಿಂದ ಸಮಾಧಾನ ಹೇಳುತ್ತಾರೆ—) (ಜೀವರಿಗೆ ಕ್ರಿಯಾಸ್ವಾತಂತ್ರ್ಯರೂಪ ಕರ್ತೃತ್ವವು ಸರ್ವಥಾ ಇಲ್ಲವಾದರೆ-ವಿಧಿಪ್ರವೃತ್ತಿಗೆ ವೈಯರ್ಥ್ಯವು ಬರುತ್ತಿತ್ತು. ಹೀಗೆ ಅಲ್ಲ) ಶ್ರೀಪರಮಾತ್ಮನ ಅಧೀನವಾದ ಕ್ರಿಯಾಸ್ವಾತಂತ್ರ್ಯರೂಪವಾದ ಕರ್ತೃತ್ವವು ಇದೆ. (ಅಪರಾಧೀನವಾದ(ಸ್ವತಂತ್ರ)ಕರ್ತೃತ್ವವಿಲ್ಲವೆಂಬುವ ಅಭಿಪ್ರಾಯದಿಂದ ಕರ್ತೃತ್ವವಿಲ್ಲವೆಂದು ಹೇಳಿದ್ದು) (ಹೀಗಾದರೆ ಜಡವಸ್ತುಗಳಿಗೂ ಇಂತಹ ಕರ್ತೃತ್ವವಿದ್ದ ಪ್ರಯುಕ್ತ ಚೇತನರಿಗೂ ಜಡವಸ್ತುಗಳ ಸಾಮ್ಯವೇ ಬರುವುದೆಂದರೆ—) ಜಡವಸ್ತುಗಳನ್ನು ಅಪೇಕ್ಷಿಸಿಯೇ, (ಅಂದರೆ— ಜಡವಸ್ತುಗಳಿಗಿಂತ ಅಧಿಕವಾದ

ಸ್ವಾತಂತ್ರ್ಯರೂಪ ಕರ್ತೃತ್ವವಿದೆ)ಆದಕಾರಣ ವಿಧಿಪ್ರವೃತ್ತಿಗೆ ವೈಯರ್ಥ್ಯವಿಲ್ಲ (ಅಂದರೆಜಡವಸ್ತುಗಳಲ್ಲಿ-ಪರರು ಮಾಡಿದ ನೋಧನಾ (ಶಬ್ದಾ ಜನಕ ಸಂಯೋಗಾ)ದಿಗಳಿಂದ ಕ್ರಿಯೆಯು ಹುಟ್ಟುತ್ತದೆ. ಆಗಂತುಕ ಕಾರಣವಿಲ್ಲದೆ ಸ್ವೇಚ್ಛೆಯಿಂದ ಕ್ರಿಯೆಯುಂಟಾಗಲಾರದು. ಜೀವರು ಅನಾದಿಸಿದ್ಧವಾದ ಪರಮಾತ್ಮನ ಪ್ರಸಾದಾಧೀನವಾದ ಕ್ರಿಯಾಶಕ್ತಿಯಿಂದ ಕರ್ತನೆನಿಸುತ್ತಾನೆ ಆದಕಾರಣ ಜೀವರಿಗೆ ಕರ್ಮವಿಧಿಯು ಯುಕ್ತವು) (೬) (ಇವೆಲ್ಲವನ್ನೂ ಯಾವ ಪ್ರಮಾಣದಿಂದ ತಿಳಿಯಬೇಕೆಂದರೆ) ವಿಧಿಜ್ಞಾನವು ಬಂದೊಡನೆ ಇಚ್ಛೆಯು ಹುಟ್ಟುತ್ತದೆ, ಇದು ಮೊದಲಾದ ಅನುಭವದಿಂದಲೂ, ಯಥಾ ನಿಯುಕ್ತೋಽಸ್ಮಿ ಇದು ಮೊದಲಾದ ಆಗಮಗಳಿಂದಲೂ ಇದೆಲ್ಲವೂ ಸಿದ್ಧವಾಗಿದೆ ಪುನಃ ಪ್ರತ್ಯೇಕ ಪ್ರಮಾಣವು ಹೇಳಲ್ಪಡುವುದಿಲ್ಲ. || ೨ || || ೧೮ ||

ಪೀ—ದೈವಂ ಚೈವಾತ್ರ ಪಂಚಮಂ (ಶ್ಲೋ. ೧೪) ಎಂಬುವಲ್ಲಿ ಶ್ರೀ ಪರಮಾತ್ಮನು ಕರ್ಮಗಳಿಗೆ ಪ್ರೇರಕನೆಂದು ಹೇಳಿದೆ. ಅಂತಹಪ್ರೇರಣಾ ಸ್ವರೂಪವನ್ನು ಜ್ಞಾನಂ ಜ್ಞೇಯಂ (ಶ್ಲೋ. ೧೮) ಎಂಬುವುದರಿಂದ ಹೇಳುತ್ತಾರೆ. ಆದನ್ನು ಸ್ಮೃತಿಯಿಂದ ಸಮರ್ಥಿಸುತ್ತಾರೆ—

ತಾ || (೧) ಸಂಪ್ರೇರಯಿತುರೀಶಸ್ಯ ಕರ್ಮಸ್ವಖಿಲಚೇತನಾನ್ । ಜ್ಞಾತೃಜ್ಞೇಯಜ್ಞಾನ-ರೂಪಾ ಪ್ರೇರಣಾ ಸಾ ಸ ಏವ ಯತ್ || (೨) ಸ್ವರೂಪೇಣೈವ ನಿತ್ಯಾ ಸಾ ವಿಶೇಷಾ-ತ್ಮತಯಾ ಭವೇತ್ || (೩) ವಿಶೇಷೋಽಪಿ ಸ್ವರೂಪೇಣ ನಿತ್ಯಶ್ಚ ಸ್ಯಾದ್ವಿಶೇಷತಃ || (೪) ಸ್ವನಿರ್ವಾಹಕತಾ ಯಸ್ಮಾನ್ನಾನವಸ್ಥಾ ವಿಶಿಷ್ಟವತ್ । ವಿಶೇಷ್ಯ(ಷ)ಸ್ಯ ವಿಶಿಷ್ಟ-ಸ್ಯಾಪ್ಯಭೇದೇಽಪ್ಯವಿನಾದಿನಿ । ವಿಶೇಷೋಽಸ್ತ್ಯೇ(ಸ್ತ್ಯೇ)ವ ನಾತ್ರಾಸ್ತಿ ಹ್ಯನವಸ್ಥಾ ಕದಾಚನ || ೧ ||

ಅ || (೧) ಯಾವ ಕಾರಣದಿಂದ ಶ್ರೀಹರಿಯು ಪ್ರೇರಣೆಯು ಜ್ಞಾತ್ರಾದಿಸ್ವರೂಪನಾದ ಪ್ರೇರಕನಾದ ಶ್ರೀ ಭಗವದಭಿನ್ನವೋ, ಆದಕಾರಣ ಕರ್ಮಗಳಲ್ಲಿ ಎಲ್ಲಾ ಬ್ರಹ್ಮಾದಿಚೇತನರನ್ನು ಪ್ರೇರೇಪಿಸುವ ಸರ್ವನಿಯಾಮಕ ಶ್ರೀ ಪರಮಾತ್ಮನ ಪ್ರೇರಣೆಯು ಜ್ಞಾತೃಜ್ಞೇಯಜ್ಞಾನಸ್ವರೂಪವು. (ಪ್ರೇರಣೆಯು ಜ್ಞಾನಾದಿರೂಪನಾದ ಶ್ರೀ ಪರಮಾತ್ಮನ ಸ್ವರೂಪವಾದುದರಿಂದ ಜ್ಞಾತೃಜ್ಞೇಯ ಜ್ಞಾನರೂಪಾ ಎಂದದ್ದು ಕೂಡುತ್ತವೆ) (೨) (ಪ್ರೇರಣೆಯು ಮಧ್ಯೇ ಮಧ್ಯೇ ಉಂಟಾಗುವುದರಿಂದ ಅದು ಭಗವತ್ಸ್ವರೂಪವು ಹೇಗೆ ಆಗುವುದು ? ಎಂದರೆ–) ಭಗವಂತನ ಪ್ರೇರಣೆಯು ಮಧ್ಯೇ ಮಧ್ಯೇ ಹುಟ್ಟುವುದಿಲ್ಲ, ಮತ್ತೆ ಭಗವತ್ಸ್ವರೂಪವಾದ ಶಕ್ತಿರೂಪದಿಂದ ಸದಾ ಇದ್ದುದಾಗಿಯೇ ವ್ಯಕ್ತಿರೂಪದಿಂದ ಅಭಿವ್ಯಕ್ತವಾಗುತ್ತದೆ. ಆದಕಾರಣ ಭಗವತ್ಸರೂಪವೆಂದು ಹೇಳಿದ್ದು ಯುಕ್ತವು (೩) ಅಭಿವ್ಯಕ್ತಿರೂಪ ವಿಶೇಷವೂ ಕೂಡ ನಿತ್ಯಪ್ರೇರಣಾರೂಪ ಸ್ವರೂಪದಿಂದ ನಿತ್ಯವೇ ಆದುದಾಗಿ ಅಭಿವ್ಯಕ್ತಿರೂಪ ವಿಶೇಷದಿಂದ ವ್ಯಕ್ತವಾಗುತ್ತದೆ. (ಅಂದರೆ ಭಗವತ್ಪ್ರೇರಣೆಗೆ ಅಭಿವ್ಯಕ್ತಿರೂಪವಾದ ಯಾವ ವಿಶೇಷವಿದೆಯೋ, ಅದೂ ಅನಿತ್ಯವೆಂದು ಶಂಕಿಸಕೂಡದು ಏಕೆಂದರೆ ಭಗವತ್ಪ್ರೇರಣೆಯ ಅಭಿವ್ಯಕ್ತಿರೂಪ ವಿಶೇಷವೂ ನಿತ್ಯಪ್ರೇರಣಾರೂಪವಾದುದರಿಂದ ಸದಾ ಇದ್ದುದೇ ವಿಶೇಷತಃ ಅಭಿವ್ಯಕ್ತಿರೂಪ ವಿಶೇಷದಿಂದ ವ್ಯಕ್ತವಾಗುತ್ತದೆ ಏವಂಚ ಇಲ್ಲದಿದ್ದುದಕ್ಕೆ ಸತ್ತಾಸಂಬಂಧರೂಪ ಉತ್ಪತ್ತಿಯಿಲ್ಲವಾದರೂ ಅಭಿವ್ಯಕ್ತಿರೂಪ ವಿಶೇಷವಿದೆ) (೪) (ಹೀಗೆ ವಿಶೇಷಕ್ಕೂ ವಿಶೇಷವು, ಅದಕ್ಕೂ ವಿಶೇಷವು. ಹೀಗೆ ಅನವಸ್ಥಾದೋಷವು ಬರುವುದು ಎಂದರೆ–) ಯಾವ ಕಾರಣದಿಂದ ತನಗೆ ತಾನೇ ನಿರ್ವಾಹಕವಾಗಿಯದೋ, ಆದಕಾರಣ ಅನವಸ್ಥಾದೋಷವು ಇಲ್ಲ. (ಅಂದರೆಪ್ರೇರಣೆಗಿಂತ ವ್ಯಕ್ತಿರೂಪ ವಿಶೇಷವು ಭಿನ್ನವು. ಆ ವ್ಯಕ್ತಿರೂಪ ವಿಶೇಷಕ್ಕೂ ವ್ಯಕ್ತಿರೂಪ ವಿಶೇಷವು ಭಿನ್ನವು ಹೀಗೆ

ಅಂಗೀಕರಿಸಿದರೆ ಅನವಸ್ಥಾದೋಷವು ಬರುತ್ತಿತ್ತು ಹೀಗೆ ಇಲ್ಲ. ಆ ಪ್ರೇರಣೆಯು ಭಗವತ್ಸ್ವರೂಪವೇ. ಅದಕ್ಕೇನೆ ತನ್ನನ್ನು ವಿಶೇಷ ಶಕ್ತಿಯಿಂದ ನಿರ್ವಾಹ್ಯತ್ವವೂ ನಿರ್ವಾಹಕತ್ವವೂ ಕೂಡುತ್ತದೆ. ಆ ವಿಶೇಷವೂ ಹೀಗೆಯೇ, ಹೀಗೆ ಅಂಗೀಕರಿಸುತ್ತೇವೆ) ವಿಶಿಷ್ಟದಂತೆಯೇ (ಅದನ್ನೇ ವಿವರಿಸುತ್ತಾರೆ—) ವಿಶೇಷ್ಯಕ್ಕೂ ವಿಶಿಷ್ಟಕ್ಕೂ ಭೇದವೋ, ಅಭೇದವೋ ಎಂದು ವಿವಾದವಿಲ್ಲದಿರುವ, ಅಭೇದವೇ ಎಂದು ಸಮ್ಮತವಾಗಿದ್ದರೂ, ಭೇದವ್ಯವಹಾರವೂ ಭೇದ ಘಟಕವಾದ ವಿಶೇಷವೂ ಇದೆ. ಮತ್ತು ವಿಶೇಷ ವಿಶೇಷಿ ಗಳಿಗೆ ಅಭೇದವಿದ್ದರೂ, ವಿಶೇಷವು, ವಿಶೇಷಿಯು, ಎಂದು ಭೇದವ್ಯವಹಾರ ಪ್ರಯುಕ್ತವಾದ ವಿಶೇಷವೂ ಇದೆ ಸ್ವನಿರ್ವಾಹಕವಾದುದರಿಂದ ವಿಶೇಷಪರಂಪರೆಯಿಂದ ಅನವಸ್ಥಾದೋಷವೂ ಹೇಗೂ ಸರ್ವಥಾ ಇಲ್ಲ (ಅಂದರೆ ವಿಶೇಷ್ಯಕ್ಕೂ ವಿಶಿಷ್ಟಕ್ಕೂ ಅಭೇದವು ನಿಶ್ಚಿತವೇ ಧರ್ಮಧರ್ಮಿಗಳಿಗೆ ಭೇದವನ್ನು ಅಂಗೀ ಕರಿಸುವವನೂ ಕೂಡ ವಿಶೇಷ್ಯ ವಿಶಿಷ್ಟಗಳಿಗೆ ಅಭೇದವನ್ನು ಅಂಗೀಕರಿಸಿರುವನು ವಿಶೇಷ್ಯಕ್ಕೂ ವಿಶಿ ಷ್ಟಕ್ಕೂ ನಿರ್ವಿಶೇಷಾಭೇದವಿಲ್ಲ. ನಿರ್ವಿಶೇಷಾಭೇದವೆಂದಾದರೆ— ಜ್ಞಾತೃದೇವದತ್ತ ಶಬ್ದಗಳಿಗೆ ಪರ್ಯಾ ಯತ್ವವು ಬರಬೇಕಾಗುವುದು. ವಿಶೇಷದಲ್ಲಿಯೂ ವಿಶೇಷವಿಲ್ಲವೆಂದು ಹೇಳಕೂಡದು ನಿರ್ವಿಶೇಷ ವೆಂದಾದರೆ ವಿಶೇಷ ವಿಶೇಷಿ ಶಬ್ದಗಳಿಗೆ ಪರ್ಯಾಯತ್ವವು ಬರಬೇಕಾಗುವುದು. ಹೀಗಾದರೆ ವಿಶೇಷ್ಯ ದಲ್ಲಿಯೂ ವಿಶೇಷವನ್ನಂಗೀಕರಿಸಿರುವುದರಿಂದ ಅನವಸ್ಥೆಯೆಂದು ಹೇಳಕೂಡದು ವಿಶೇಷ್ಯವಸ್ತುವಿಗೂ ಆ ವಿಶೇಷ್ಯ ವಸ್ತುವಿನ ವಿಶೇಷಗಳಿಗೂ ಸ್ವನಿರ್ವಾಹಕತ್ವವಿದೆ ಇದೇ ಪ್ರಕಾರ ಶ್ರೀಹರಿಯ ಪ್ರೇರಣೆಯಲ್ಲಿ ವಿಶೇಷವಿದೆ. ಆ ವಿಶೇಷಕ್ಕೂ ವಿಶೇಷವದೆ, ಎಂದು ಒಡಂಬಟ್ಟರೆ ಯಾವುದೊಂದು ದೋಷವೂ ಇಲ್ಲ ॥ ೧ ॥

ಹೀ—ವಿಶೇಷ್ಯಕ್ಕೂ ವಿಶಿಷ್ಟಕ್ಕೂ ಅಭೇದವು ಸಿದ್ಧವಾಗಿದ್ದರೆ—ಇವೆಲ್ಲಾ ಕೂಡಬಹುದಿತ್ತು. ಅದೇ ಹೇಗೆಂದರೆ—

ತಾ ॥ (೧) ಜ್ಞಾತುರನ್ಯೋಽಹಮಿತಿ ತು ಕಸ್ಯಾಪ್ಯನುಭವೋ ನ ಹಿ । ಅಸ್ಮಿ ಜ್ಞಾತೈವಾಹ- ಮಿತಿ ಭೇದಸ್ತಸ್ಮಾತ್ತಯೋಃ ಕುತಃ ॥ (೨) ಪಶ್ಯಾಮೀತಿ ವಿಶೇಷೋಽಯಮಿದಾನೀಂ ಮೇ ಸಮುತ್ಥಿತಃ । ಇತ್ಯಾದ್ಯನುಭವಾದ್ಭೇದೋ ನ ವಿಶೇಷ್ಯವಿಶಿಷ್ಟಯೋಃ ॥ (೩) ವಿಶೇಷಣಂ ತು ದ್ವಿವಿಧಂ ವಿಶೇಷಾಖ್ಯಂ ತಥೇತರತ್ । ವಿಶೇಷಮಣಯೋರ್ದ್ಯೇನ ಪ್ರೋಕ್ತಂ ತೇನ ವಿಶೇಷಣಂ । ವಿಶೇಷೋಽಪಿ ವಿಶೇಷಸ್ಯ ಸ್ವಸ್ಯೈವ ಗಮಕೋ ಭವೇ- ದಿತ್ಯಾದಿ ತತ್ವವಿವೇಕೇ ॥ (೪) ಸಂಗ್ರಹಃ ಪಂಚಕಾರಣಾನಾಂ ಸಂಕ್ಷೇಪಃ । ಅಧಿಷ್ಠಾನಸ್ಯ ಕರಣೇಽಂತರ್ಭಾವಾತ್ ॥ (೫) ದೈವಶಬ್ದೋದಿತೇಶ್ವರಸ್ಯೈವ ಮುಖ್ಯಕರ್ತೃತ್ವಾತ್ ಸ್ವತಂತ್ರಾಸ್ವತಂತ್ರಕರ್ತ್ರೋಃ ಕರ್ತೃಶಬ್ದೇನೈವೋಕ್ತೇಸ್ತ್ರೈವಿಧ್ಯಂ। ಕರ್ಮ ಚೇಷ್ಟಾ ॥ ॥ ೨ ॥ ॥ ೧೮ ॥

ಅ ॥ (೧) ನಾನು ತಿಳಿಯುವ, ನನ್ನಿಂದ ಭಿನ್ನನು, ಎಂದು ಯಾರಿಗೂ ಅನುಭವವು ಇಲ್ಲವಷ್ಟೆ. ನಾನು ತಿಳಿದವನೇ ಆಗಿರುತ್ತೇನೆ, ಎಂದೇ ಅನುಭವವು ಆದಕಾರಣ ವಿಶೇಷ್ಯ ವಿಶಿಷ್ಟಗಳಿಗೆ ಭೇದವು ಹೇಗೆ? (ಏವಂಚ ವಿಶೇಷ್ಯ ವಿಶಿಷ್ಟಗಳಿಗೆ ಭೇದಾನುಭವವು ಇಲ್ಲದಿರುವುದರಿಂದಲೂ, ಅಭೇದವೇ ಎಂದು ಅನುಭವವಿದ್ದುದರಿಂದಲೂ ಭೇದವಿಲ್ಲ.) ಅಂದರೆ ಯಾವದ್ದ್ರವ್ಯಭಾವಿಯಾದ ವಿಶಿಷ್ಟಕ್ಕೆ ವಿಶೇಷ್ಯದಿಂದ ಭೇದವಿಲ್ಲ. (೨) (ವಿಶೇಷ್ಯವಿಶಿಷ್ಟಗಳಿಗೆ ಅಭೇದವಿದೆ, ಎಂಬುವಲ್ಲಿ ಬೇರೆ ಅನುಭವವನ್ನು ತೋರಿಸುತ್ತಾರೆ-) ನಾನು ಈಗ ನೋಡುತ್ತೇನೆ, ಎಂಬೀ ವಿಶೇಷವು ನನಗೆ ಉಂಟಾಯಿತು, ಇದುಮೊದಲಾದ ಅನುಭವದಿಂದ ವಿಶೇಷ್ಯ ವಿಶಿಷ್ಟಗಳಿಗೆ ಭೇದವಿಲ್ಲ (ಇಲ್ಲಿ ಮೇ ಎಂಬುವುದರಿಂದ ವಿಶೇಷ್ಯವು. ವಿಶೇಷಸ್ಸಮುತ್ಥಿತಃ ಎಂದು ವಿಶೇಷ್ಯಕ್ಕೇನೇ ವಿಶಿಷ್ಟತ್ವವು.) (೩) (ವಿಶೇಷಣದಿಂದ ಯುಕ್ತವಾದುದು ವಿಶಿಷ್ಟವು. ಆ ವಿಶೇಷ

ಣವನ್ನು ಹೇಳುತ್ತಾರೆ—) (1) ವಿಶೇಷರೂಪವು, ಹಾಗೆಯೇ (2) ಬೇರೊಂದು ಹೀಗೆ ವಿಶೇಷಣವು ಎರಡು ವಿಧವು (ಉದಾ:-(1) ವಸ್ತುವಿಗೆ ಅಸ್ತಿತ್ವವು ಫಲಕ್ಕೆ ನೀಲತ್ವವು ಇದು ವಿಶೇಷರೂಪವು. (2) ಬೇರೊಂದು ರೂಪವಾದುದು ದಂಡ ಮೊದಲಾದುದು. ಇದು ಅತ್ಯಂತ ಭಿನ್ನವು ಅವೆರಡೂ ವಿಶೇಷಣವೆಂದು ಹೇಗೆ ಹೇಳುವುದೆಂದರೆ—) ಯಾವುದರಿಂದ ವಿಶೇಷವನ್ನು ಹೊಂದಿಸಿಕೊಡುತ್ತದೋ, ಅದರಿಂದ **ವಿಶೇಷಣ** ವೆನಿಸುತ್ತದೆ (ದಂಡಮೊದಲಾದ ವಿಶೇಷಣವು ವಸ್ತುವಿನಲ್ಲಿ ದಂಡಿತ್ವಮೊದಲಾದ ವಿಶೇಷವನ್ನು ಹೊಂದಿಸಿ ಕೊಡುತ್ತದೆ. ವಿಶೇಷವು ಯಾವುದನ್ನು ಹೊಂದಿಸಿಕೊಡುವುದು? ಎಂದರೆ—) ವಿಶೇಷವೂ ಕೂಡ ಸ್ವರೂಪವಾದ ವಿಶೇಷವನ್ನೇ ಹೊಂದಿಸಿಕೊಡುವುದು, ಇತ್ಯಾದಿ ಪ್ರಮೇಯವು ತತ್ವವಿವೇಕದಲ್ಲಿದೆ. (೪) (ಹಿಂದೆ ಹೇಳಿದ ಕರ್ಮ ಕಾರಣಗಳನ್ನು ಸಂಕ್ಷೇಪಮಾಡಿ ಇಲ್ಲಿ ಹೇಳುತ್ತಾರೆ—) ಸಂಗ್ರಹಃ = ಐದು ಕಾರಣಗಳ ಸಂಕ್ಷೇಪವು. ಅಧಿಷ್ಠಾನವು ಕರಣದಲ್ಲಿ ಸೇರುತ್ತದೆ. (೫) ದೈವಶಬ್ದದಿಂದ ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟ ಶ್ರೀ ಪರಮಾತ್ಮನೇ ಮುಖ್ಯ ಕರ್ತನಾದ ಪ್ರಯುಕ್ತ ಸ್ವತಂತ್ರಾಸ್ವತಂತ್ರ ಕರ್ತೃಗಳನ್ನು ಕರ್ತೃಶಬ್ದದಿಂದಲೇ ಹೇಳಿದ್ದರಿಂದ ತ್ರೈವಿಧ್ಯವು. ಕರ್ಮ = ಹಸ್ತಾದಿಗಳ ಚೇಷ್ಟೆಯು ॥ ೨ ॥ ॥ ೧೮ ॥

ಪೀ—ಸಾತ್ವಿಕ ಜ್ಞಾನ ಕರ್ಮಗಳು ಮೋಕ್ಷಕ್ಕೆ ಕಾರಣಗಳಾಗಿರುವುದರಿಂದ ಅವುಗಳನ್ನು ಅನುಷ್ಠಾನ ಮಾಡುವುದಕ್ಕಾಗಿ ಸತ್ವಾದಿಗುಣನಿಮಿತ್ತಕಗಳಾದ ಜ್ಞಾನಾದಿಗಳ ಭೇದವನ್ನು ಹೇಳುತ್ತಾರೆ—

ಗೀ ॥ ಜ್ಞಾನಂ ಕರ್ಮ ಚ ಕರ್ತಾ ಚ ತ್ರಿಧೈವ ಗುಣಭೇದತಃ ।
ಪ್ರೋಚ್ಯತೇ ಗುಣಸಂಖ್ಯಾನೇ ಯಥಾವಚ್ಛೃಣು ತಾನ್ಯಪಿ ॥ ೧೯ ॥

ಅ ॥ ಗುಣಭೇದತಃ = ಸತ್ವಮೊದಲಾದ ಗುಣಗಳ ಭೇದದಿಂದ, ಜ್ಞಾನಂ = ಜ್ಞಾನವು, ಕರ್ಮ ಚ = ಕರ್ಮವೂ, ಕರ್ತಾ ಚ = ಕರ್ತೃಗಳಾದ ಜೀವಾದಿಗಳೂ. ತ್ರಿವಿಧಂ = ಒಂದೊಂದೂ ಮೂರು ವಿಧಗಳಾಗಿವೆ ಎಂದೇ, ಗುಣಸಂಖ್ಯಾನೇ = ಗುಣಗಳನ್ನು ಹೇಳುವ ವೈದಿಕ ಕಪಿಲ(ಸಾಂಖ್ಯ)ಶಾಸ್ತ್ರದಲ್ಲಿ, (ಗುಣಗಳನ್ನು ಹೇಳುವ ಪ್ರಕರಣದಲ್ಲಿ) ಪ್ರೋಚ್ಯತೇ = ಹೇಳಲ್ಪಡುತ್ತದೆ. ತಾನ್ಯಪಿ = ಆ ಭೇದಗಳನ್ನೂ ಕೂಡ, ಯಥಾವತ್ = ಇದ್ದ ಹಾಗೆಯೇ, ಶೃಣು = ಕೇಳು. ॥ ೧೯ ॥

ಭಾ ॥ (೧) ಪುನಃ ಸಾಧನಪ್ರಥನಾಯ ಗುಣಭೇದಾನಾಹ । ಜ್ಞಾನಮಿತ್ಯಾದಿನಾ ॥ (೨) ಗುಣಸಂಖ್ಯಾನೇ ಗುಣಗಣನಪ್ರಕರಣೇ ॥ ೧೯ ॥

ಅ ॥ (೧) ಪುನಃ ಸಾಧನಗಳನ್ನು ಪ್ರಸಿದ್ಧಿಗೊಳಿಸುವುದಕ್ಕಾಗಿ **ಜ್ಞಾನಂ** ಇತ್ಯಾದಿಗಳಿಂದ ಗುಣಭೇದಗಳನ್ನು ಹೇಳುತ್ತಾರೆ (೨) ಗುಣಸಂಖ್ಯಾನೇ = ಗುಣಗಳನ್ನು ಹೇಳುವ ಪ್ರಕರಣದಲ್ಲಿ. ॥ ೧೯ ॥

ಪೀ—ಗುಣಗಳು ಇಲ್ಲಿ ಹೇಳಲ್ಪಡುತ್ತವೆ, ಎಂಬುವ ವ್ಯುತ್ಪತ್ತಿಯಿಂದ ಗುಣಸಂಖ್ಯಾನ ಪದದಿಂದ ಪ್ರಸಿದ್ಧ ನಿರೀಶ್ವರ ಸಾಂಖ್ಯಶಾಸ್ತ್ರವು ಹೇಳಲ್ಪಡುತ್ತದೆ, ಎಂಬೀ ಅನ್ಯಥಾಪ್ರತೀತಿಯನ್ನು ಹೋಗಲಾಡಿಸುವುದಕ್ಕಾಗಿ ಹೇಳುತ್ತಾರೆ—

ತಾ ॥ ಏವಂ ಗುಣಸಂಖ್ಯಾನೇ ಪರಮಸಾಂಖ್ಯಶಾಸ್ತ್ರೇ ॥ ೧೯ ॥

ಅ ॥ ಹಿಂದೆ ಹೇಳಿದ ಪ್ರಕಾರ ಸರ್ವಗತನಾದ ಸರ್ವೇಶ್ವರನಾದ ಶ್ರೀ ಪರಮಾತ್ಮನಿಗೆ ಸರ್ವತಃ ಭೇದಾದಿಗಳು ಇವೆ, ಎಂದು ಹೇಳುವ ಜ್ಞಾನವು ಸಾತ್ವಿಕವು, ಇದು ಮೊದಲಾದ ಗುಣಗಳನ್ನು ಹೇಳುವ

ಶಾಸ್ತ್ರದಲ್ಲಿ ಹೇಳಲ್ಪಡುತ್ತದೆ, ಎಂದು ಇಲ್ಲಿ ಹೇಳಲ್ಪಡುತ್ತದೆ. ಅದು ಪರಮ ಸಾಂಖ್ಯಶಾಸ್ತ್ರವನ್ನು ತೆಗೆದು ಕೊಂಡರೇನೇ ಕೂಡುತ್ತದೆ. ನಿರೀಶ್ವರ ಸಾಂಖ್ಯವನ್ನು ತೆಗೆದುಕೊಂಡರೆ ಕೂಡಲಾರದು. ॥ ೧೯ ॥

ಪೀ— ಪ್ರತಿಜ್ಞಾ ಮಾಡಿದ ಜ್ಞಾನತ್ರೈವಿಧ್ಯವನ್ನು ಮುಂದಿನ ಮೂರು ಶ್ಲೋಕಗಳಿಂದ ಹೇಳು ವನು—

ಗೀ ॥ ಸರ್ವಭೂತೇಷು ಯೇನೈಕಂ ಭಾವಮವ್ಯಯಮೀಕ್ಷತೇ ।
ಅವಿಭಕ್ತಂ ವಿಭಕ್ತೇಷು ತಜ್ಜ್ಞಾನಂ ವಿದ್ಧಿ ಸಾತ್ತ್ವಿಕಂ ॥ ೨೦ ॥

ಅ ॥ ವಿಭಕ್ತೇಷು=ಪರಸ್ಪರ ಭಿನ್ನಗಳೂ ನೀಚೋಚ್ಚಭಾವವುಳ್ಳವುಗಳೂ ಆದ, ಸರ್ವಭೂತೇಷು= ಜೀವಜಡಾತ್ಮಕ ಸಮಸ್ತಪ್ರಾಣಿಗಳಲ್ಲಿ, ಭಾವಂ=ಅವುಗಳಿಗೆ ಆಧಾರವಾಗಿಯೂ, ಭಿನ್ನವಾಗಿಯೂ, ಯಾವಾಗಲೂ ಇರುವ, ಶ್ರೀವಿಷ್ಣುವನ್ನು, ಏಕಂ=ಸರ್ವೋತ್ತಮನನ್ನಾಗಿಯೂ, ಅವಿಭಕ್ತಂ=ಎಲ್ಲಾ ವಸ್ತು ಗಳಲ್ಲಿದ್ದರೂ ಅಧಿಷ್ಠಾನಭೇದನಿಮಿತ್ತಕ ಭೇದವಿಲ್ಲದಿರುವವನನ್ನಾಗಿಯೂ (ಅಂದರೆ ಸರ್ವತ್ರ ನಿರ್ದೋಷ ಅಶೇಷಸದ್ಗುಣಪೂರ್ಣನಾಗಿ ಒಂದೇ ರೀತಿಯಿರುವವನನ್ನಾಗಿಯೂ) ಅವ್ಯಯಂ=ಸ್ಥಾನನಾಶ ಬಂದರೂ ನಾಶರಹಿತನನ್ನಾಗಿಯೂ, ಯೇನ=ಯಾವಜ್ಞಾನದಿಂದ, ಈಕ್ಷತೇ=ನೋಡುತ್ತಾನೋ, ತತ್=ಆ, ಜ್ಞಾನಂ=ಜ್ಞಾನವನ್ನೂ, ಸಾತ್ತ್ವಿಕಂ=ಸಾತ್ತ್ವಿಕವನ್ನಾಗಿ, ವಿದ್ಧಿ=ತಿಳಿದುಕೋ. ॥ ೨೦ ॥

ಪೀ—ರಾಜಸ ಜ್ಞಾನವನ್ನು ಹೇಳುತ್ತಾರೆ—

ಗೀ ॥ ಪೃಥಕ್ತ್ವೇನ ತು ಯಜ್ಜ್ಞಾನಂ ನಾನಾಭಾವಾನ್ಪೃಥಗ್ವಿಧಾನ್ ।
ವೇತ್ತಿ ಸರ್ವೇಷು ಭೂತೇಷು ತಜ್ಜ್ಞಾನಂ ವಿದ್ಧಿ ರಾಜಸಂ ॥ ೨೧ ॥

ಅ ॥ ಯಜ್ಜ್ಞಾನಂ=ಯಾವ ಜ್ಞಾನವು ಸರ್ವೇಷು ಭೂತೇಷು=ಜೀವಜಡಾತ್ಮಕ ಸಮಸ್ತ ಪ್ರಾಣಿ ಗಳಲ್ಲೂ, ಪೃಥಕ್ತ್ವೇನ ವೇತ್ತಿ=ಸಮಸ್ತ ಜೀವಜಡಗಳೊಳಗೆ ಭೇದವುಂಟೆಂದೂ, ನಾನಾಭಾವಾನ್ ಪೃಥಗ್ವಿಧಾನ್=ನಾನಾಪ್ರಕಾರಭೂತಗಳಾದ ಜೀವಜಡರೂಪ ಪದಾರ್ಥಗಳನ್ನು ಪರಸ್ಪರ ಭಿನ್ನಗಳ ನ್ನಾಗಿಯೂ ನೀಚೋಚ್ಚವಾಗಿ ಇರುವವುಗಳನ್ನಾಗಿಯೂ, ತು=ಭಗವತ್ಸ್ವರೂಪವಿಷಯದಲ್ಲಿ ಸಂದಿಗ್ಧ ವಾಗಿಯೂ ವಿಷಯೀಕರಿಸುತ್ತದೋ, ಅಂತಹ ಜ್ಞಾನವನ್ನು, ರಾಜಸಂ=ರಾಜಸವನ್ನಾಗಿ, ವಿದ್ಧಿ= ತಿಳಿದುಕೋ. ॥ ೨೧ ॥

ಪೀ—ತಾಮಸ ಜ್ಞಾನವನ್ನು ಹೇಳುತ್ತಾರೆ—

ಗೀ ॥ ಯತ್ತು ಕೃತ್ಸ್ನವದೇಕಸ್ಮಿನ್ಕಾರ್ಯೇ ಸಕ್ತಮಹೈತುಕಂ ।
ಅತತ್ತ್ವಾರ್ಥವದಲ್ಪಂ ಚ ತತ್ತಾಮಸಮುದಾಹೃತಂ ॥ ೨೨ ॥

ಅ ॥ ಏಕಸ್ಮಿನ್‌ಕಾರ್ಯೇ=ಸಂಸಾರಿ ಜೀವನನ್ನೇ ಮುಕ್ತನನ್ನಾಗಿ ಮಾಡುವುದರಿಂದ ಕಾರ್ಯನೆನಿಸಿದ ಒಬ್ಬ ಜೀವನಲ್ಲಿ, ಕೃತ್ಸ್ನವತ್=ಸರ್ವಗುಣಪೂರ್ಣಕನಾದ ಬ್ರಹ್ಮನಂತೆ, ಯತ್ ಜ್ಞಾನಂ=ಯಾವ ಜ್ಞಾನವು, ಸಕ್ತಂ=ವಿಷಯೀಕರಿಸುತ್ತದೋ, (ಅಂದರೆ ಪರಬ್ರಹ್ಮನು ತನ್ನನ್ನು ಬ್ರಹ್ಮನೆಂದು ಹೇಗೆ ವಿಷಯೀಕರಿಸು

ತ್ತಾನೋ, ಹಾಗೆಯೇ ಜೀವನನ್ನು ಪರಬ್ರಹ್ಮನೆಂದು ಯಾವ ಜ್ಞಾನವು ವಿಷಯೀಕರಿಸುತ್ತದೋ-ಅದು. (ಅಂತೂ ಜೀವನೇ ಪರಬ್ರಹ್ಮನೆಂದು ವಿಷಯೀಕರಿಸುವ ಜ್ಞಾನವು) ತಾಮಸವು. ಹಾಗೆಯೇ ಜೀವನಲ್ಲಿ, ಕೃತ್ಸ್ನ ವತ್=ಜಗತ್ತಿನಂತೆ, ವಿಷಯೀಕರಿಸುವ ಜ್ಞಾನವು. (ಅಂದರೆ ಜೀವನೇ ಜಗತ್ತೆಂಬುವ ಜ್ಞಾನವು ಅಂತೂ ಜೀವಜಗತ್ತುಗಳಿಗೆ ಅಭೇದಜ್ಞಾನವು) ತಾಮಸವು. ಮತ್ತು ಒಬ್ಬ ಜೀವನನ್ನು ಸಂಪೂರ್ಣ ಜಗದ್ರೂಪವಾಗಿ ವಿಷಯೀಕರಿಸುವ ಜ್ಞಾನವು (ಅಂದರೆ ಜಗತ್ತು ಒಬ್ಬ ಜೀವನ ಅಜ್ಞಾನಪರಿಕಲ್ಪಿತವು ಎಂದು ವಿಷಯೀಕರಿಸುವ ಜ್ಞಾನವು) ತಾಮಸವು ಅಹೈತುಕಂ=ಯುಕ್ತಿಶೂನ್ಯವು ಅತತ್ತ್ವಾರ್ಥವತ್=ಇಲ್ಲದಿದ್ದುದನ್ನು ಇದೆಯೆಂದು ವಿಷಯೀಕರಿಸುತ್ತದೆ (ಅಂದರೆ ಜಗತ್ತು ಸದಸದ್ವಿಲಕ್ಷಣವು, ಇದುಮೊದಲಾದ ಅವಿದ್ಯಮಾನವಾದ ಆಕಾರಗಳ ಕಲ್ಪನೆಯಿಂದ ಯುಕ್ತವು) ಅಲ್ಪಂ ಚ=ಹೆಚ್ಚು ಅಜ್ಞಾನ ಸ್ವಲ್ಪ ಜ್ಞಾನವಿದ್ದುದು' ತತ್=ಆ ಜ್ಞಾನವು ತಾಮಸಂ=ತಾಮಸವೆಂದು, ಉದಾಹೃತಂ=ಹೇಳಲ್ಪಡುತ್ತದೆ. ॥ ೨೨ ॥

ಪೀ—ಪ್ರತಿಜ್ಞಾತವಾದ ಜ್ಞಾನತ್ರೈವಿಧ್ಯವನ್ನು **ಸರ್ವಭೂತೇಷು** ಎಂಬುದರಿಂದ ಹೇಳುತ್ತಾರೆ. ಅದರ ಅರ್ಥವು ಸ್ಪಷ್ಟವಾಗದಿರುವುದರಿಂದ ಸ್ಮೃತಿಪ್ರಮಾಣದಿಂದಲೇ ಅರ್ಥವನ್ನು ಹೇಳುತ್ತಾರೆ--

ತಾ ॥ (೧) ಅಸ್ತಿತ್ವಾದ್ಭೂತನಾಮಭ್ಯಃ ಸರ್ವಜೀವೇಭ್ಯ ಏವ ಚ (ಯತ್) । ಮುಕ್ತೇಭ್ಯೋಽಪಿ ಪೃಥಕ್ತ್ವೇನ ವಿಷ್ಣೋಃ ಸರ್ವತ್ರಗಸ್ಯ ಚ । ಐಕ್ಯೇನ ಚ ಸ್ವರೂಪಾಣಾಂ ಪ್ರಾದುರ್ಭಾವಾದಿಕಾತ್ಮನಾಂ ॥ (೨) ತಾರತಮ್ಯೇನ ಜೀವಾನಾಂ ಭೇದೇನೈವ ಪರಸ್ಪರಂ । ಜಡೇಭ್ಯಶ್ಚೈವ ಜೀವಾನಾಂ ಜಡಾನಾಂ ಚ ಪರಸ್ಪರಂ ॥ (೩) ತೇಭ್ಯೋ ವಿಷ್ಣೋಶ್ಚ ಸಮ್ಯಕ್ತಲ್ಲಕ್ಷಣಜ್ಞಾನಪೂರ್ವಕಂ । ಜ್ಞಾನಂ ಸಾತ್ತ್ವಿಕಮುದ್ದಿಷ್ಟಂ ಯತ್ ಸಾಕ್ಷಾನ್ಮೋಕ್ಷ(ನ್ಮುಕ್ತಿ)ಕಾರಣಂ ॥ (೪) ವಿಷ್ಣೋರನ್ಯಸ್ಯ ಯಾಥಾರ್ಥ್ಯಂ ಜ್ಞಾನಂ ರಾಜಸಮುಚ್ಯತೇ ॥ (೫) ಯದಿ ವಿಷ್ಣುಂ ನ ಜಾನಾತಿ ಯದಿ ವಾ ಮಿಶ್ರತತ್ತ್ವವಿತ್ ॥ ೧ ॥

ಅ ॥ (೧) ಸರ್ವದಾ ಇರುವುದರಿಂದ ಭೂತ ಎಂದು ಹೆಸರುಳ್ಳ ಎಲ್ಲಾ ಸಂಸಾರಿಜೀವರಿಂದಲೂ, ಮುಕ್ತರಿಂದಲೂ ಶ್ರೀವಿಷ್ಣುವು ಭಿನ್ನನೇ, ಎಂಬೀ ಯಾವ ಜ್ಞಾನವಿದೆಯೋ ಎಲ್ಲಾ ಭಿನ್ನ ಭಿನ್ನ ಸ್ಥಾನಗಳಲ್ಲಿರತಕ್ಕ ಶ್ರೀವಿಷ್ಣುವಿಗೆ ಪ್ರಾದುರ್ಭಾವರೂಪದಿಂದಲೂ, ಆವೇಶರೂಪದಿಂದಲೂ ಅಂತರ್ಯಾಮಿ ರೂಪದಿಂದಲೂ, ಬಹಿರ್ವ್ಯಾಪಕರೂಪದಿಂದಲೂ ಇರತಕ್ಕ ಭಗವಂತನ ಸ್ವರೂಪಗಳಿಗೆ ಐಕ್ಯವು ಎಂಬೀ ಯಾವ ಜ್ಞಾನವಿದೆಯೋ. (೨) ಜೀವರಿಗೆ ಪರಸ್ಪರವಾಗಿ **ತಾರತಮ್ಯದಿಂದಲೇ** (ಸಾಮ್ಯದಿಂದ ಅಲ್ಲ.) ಭೇದದಿಂದಲೇ (ಭೇದಾಭೇದದಿಂದ ಅಲ್ಲ) ಎಂದು ಯಾವ ಜ್ಞಾನವುಂಟಾಗುತದೋ. ಮತ್ತು ಸರ್ವದಾ ಇರುವುದರಿಂದ **ಭೂತ** ಎನಿಸಿದ ಜಡಗಳಿಂದಲೂ **ಭೂತ** ಎನಿಸಿದ ಜೀವರಿಗೆ ಭೇದವಿದೆ, ಎಂಬೀ ಯಾವ ಜ್ಞಾನವಿದೆಯೋ, **ಭೂತ** ಎನಿಸಿದ ಜಡಗಳಿಗೆ ಪರಸ್ಪರವಾಗಿ ಭೇದವಿದೆ, ಎಂಬೀ ಯಾವ ಜ್ಞಾನವಿದೆಯೋ. (೩) ಅವುಗಳಿಂದ ಶ್ರೀವಿಷ್ಣುವಿಗೆ ಭೇದವಿದೆ. ಅಂದರೆ ವಿಷ್ಣುವು ಸರ್ವೋತ್ತಮನು ಜೀವರು ಶ್ರೀಹರಿಯ ಅಧೀನವಾದ ಜ್ಞಾನಾದಿಗಳುಳ್ಳವರು, ಜಡಕ್ಕೆ ಅಂತಹ ಜ್ಞಾನವಿಲ್ಲ. ಇಂತಹ ಜ್ಞಾನಪೂರ್ವಕವಾಗಿ ಯಾವ ಜ್ಞಾನವು ಇದೆಯೋ, ಅದು ಸಾತ್ತ್ವಿಕವೆಂದು ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟದೆ (1) **ವಿಷ್ಣೋಸ್ಸರ್ವತ್ರಗಸ್ಯ ಚ** ಇತ್ಯಾದಿಗಳಿಂದ **ಅವಿಭಕ್ತಂ** (ಶ್ಲೋ ೨೦) ಇತ್ಯಾದಿಗಳ ಅರ್ಥವು ಉಕ್ತವಾಯಿತು. (2) **ತಾರತಮ್ಯೇನ** ಎಂಬುವುದರಿಂದ **ವಿಭಕ್ತೇಷು** ಇತ್ಯಾದಿಗಳು ವ್ಯಾಖ್ಯಾತಗಳಾದವು.) ಅಂತಹ ಸಾತ್ತ್ವಿಕಜ್ಞಾನವು ಮುಕ್ತಿಗೆ ಸಾಕ್ಷಾತ್ ಕಾರಣವು. (೪) ಶ್ರೀವಿಷ್ಣುವಿನಿಂದ ಇತರಗಳಾದ ಜೀವ ಜಡ ವಿಷಯಗಳಲ್ಲಿ ಇದ್ದುದನ್ನು ಇದ್ದ ಹಾಗೆ ವಿಷಯೀಕರಿಸುವ ಜ್ಞಾನವು ರಾಜಸಜ್ಞಾನವೆನಿಸುತ್ತದೆ. (ಇದರಿಂದ **ಪೃಥಕ್ತ್ವೇನ** (ಶ್ಲೋ ೨೧) ಇತ್ಯಾದಿಗಳ

ತಾತ್ಪರ್ಯವು ಉಕ್ತವಾಯಿತು.) (೫) (ಸಾತ್ವಿಕಜ್ಞಾನವೂ ಶ್ರೀವಿಷ್ಣುವಿನಿಂದ ಇತರ ಕಡೆ ಯಥಾರ್ಥವೆಂದೇ ಹೇಳಿದ್ದರಿಂದ ಇದು ರಾಜಸಜ್ಞಾನವಾಗುವುದು ಹೇಗೆ? ಎಂದರೆ—) ಶ್ರೀವಿಷ್ಣುವನ್ನು ಸರಿಯಾಗಿ ತಿಳಿಯು ವುದಿಲ್ಲವೋ,(ಅಂದರೆ ಶ್ರೀವಿಷ್ಣುವಿನಲ್ಲಿ ದ್ವೇಷವೂ ಇಲ್ಲದವನಾಗಿ ಸರ್ವತ್ರ ವ್ಯಾಪ್ತನಾದ ಶ್ರೀಪರಮಾತ್ಮನನ್ನು ಪರಸ್ಪರ ಭಗವದ್ರೂಪಗಳಿಗೆ ಅಭೇದವಿದೆ ಎಂದೂ ಶ್ರೀಹರಿಯು ಸರ್ವೋತ್ತಮನೆಂದೂ ತಿಳಿಯುವುದಿಲ್ಲ) ಸಂದಿಗ್ಧವಾಗಿಯೇ ಭಗವತ್ಸ್ವರೂಪವನ್ನು ವಿಷಯೀಕರಿಸುವ ಕಾರಣ ಆ ಜ್ಞಾನವು ರಾಜಸಜ್ಞಾನವು ॥೧॥

ಪೀ—ಯತ್ತು ಕೃತ್ಸ್ನವತ್ (ಶ್ಲೋ. ೨೨) ಎಂಬುದರ ತಾತ್ಪರ್ಯವನ್ನು ಹೇಳುತ್ತಾರೆ—

ತಾ ॥ (೧) ಅನ್ಯಥಾ ಕರಣೀಯತ್ವಾತ್ಕಾರ್ಯಾಖ್ಯಂ ಜೀವಮೇವ ಯಃ । ಅಕಾರ್ಯಂ ಬ್ರಹ್ಮ ಜಾನಾತಿ ಸ ಏವಾಖಿಲಮಿತ್ಯಪಿ । ಏಕಜೀವಪರಿಜ್ಞಾನಾತ್ಕೃತ್ಸ್ನಜ್ಞೋಽಸ್ಮೀತಿ ಮನ್ಯತೇ ॥ (೨) ಯುಕ್ತಿವಿಜ್ಞಾ (ಭಿಜ್ಞಾ) ನರಾಹಿತ್ಯಾತ್ಸ್ವಪಕ್ಷಸ್ಯಾಪ್ಯಯುಕ್ತ (ಪ್ಯಯುಕ್ತಿ) ತಃ । ಅಯುಕ್ತತಾಮೇವ ಗುಣಂ ಮನ್ಯತೇ ಚಾಲ್ಪದರ್ಶನಃ ॥ (೩) ಅತತ್ತ್ವಾರ್ಥಂ ಜಗದ್ಬ್ರೂತೇ ತತ್ತ್ವಾರ್ಥಜ್ಞಾನವರ್ಜನಾತ್ । ಸ ಮುಖ್ಯತಾಮಸ-ಜ್ಞಾನೀತ್ಯೇ(ಹ್ಯೇ)ಕೈಕೇನಾಪಿ ಕಿಂ ಪುನಃ । ಸರ್ವೈರೇತೈರ್ವಿಶೇಷೈಶ್ಚ ಯುಕ್ತಃ ಪಾಪ-ತಮಾಧಿಕ ಇತಿ ಪಾದ್ಮೇ ॥ (೪) ಪೃಥಕ್ತ್ವೇನ ತು ಯಜ್ಜ್ಞಾನಮಿತ್ಯಸ್ಯ ವ್ಯಾಖ್ಯಾ ನಾನಾಭಾವಾನಿತ್ಯಾದಿ ॥ (೫) ಸರ್ವಗತಮೇಕಮೀಶ್ವರಂ ನ ಜಾನಾತೀತ್ಯೇತಾವತೈವ ರಾಜಸತ್ವಂ ॥ ೨ ॥

ಅ ॥ (೧) (1) ಸಂಸಾರಿ ಜೀವನನ್ನೇ ಮುಕ್ತನನ್ನಾಗಿ ಮಾಡುವುದರಿಂದ **ಕಾರ್ಯ** ಎನಿಸಿದ ಜೀವ ನನ್ನೇ ಅಕಾರ್ಯನಾದ ಬ್ರಹ್ಮನನ್ನಾಗಿ ಯಾವನು ತಿಳಿಯುತ್ತಾನೋ, (ಜೀವನೇ ಬ್ರಹ್ಮನೆಂಬುವ ಜ್ಞಾನ) **(2)** ಆ ಜೀವನೇ ಅಖಿಲ ಜಗತ್ತು (ಅಂದರೆ ಜೀವರಿಗೂ ಜಡಜಗತ್ತಿಗೂ ಭೇದವಿಲ್ಲವೆಂಬೀ ಜ್ಞಾನವು) **(3)** ಜಗತ್ತು ಕಲ್ಪಕನಾದ ಒಬ್ಬ ಜೀವನ ಅಜ್ಞಾನದಿಂದ ಕಲ್ಪಿತವಾದುದರಿಂದ ಕಲ್ಪಕನಾದ ಒಬ್ಬ ಜೀವನನ್ನು ತಿಳಿದರೆ ಸಂಪೂರ್ಣ ತಿಳಿದವನಾಗಿರುತ್ತೇನೆ, ಎಂಬುವ ಜ್ಞಾನವು (ಎಂಬೀ ಏಕಜೀವವಾದಿ ಮತವು) ಇವು ಮೂರು ಜ್ಞಾನವೂ ತಾಮಸವು. (೨) ಅಜ್ಞಾನವು ಹೆಚ್ಚು, ಸ್ವಲ್ಪ ಜ್ಞಾನವುಳ್ಳ ಪುರುಷನು ತನ್ನ ಪಕ್ಷ ವನ್ನು ಸಾಧಿಸಲಿಕ್ಕೆ ಯುಕ್ತಿಜ್ಞಾನವಿಲ್ಲದಿರುವುದರಿಂದಲೂ, ತಾನು ತಿಳಿದುಕೊಂಡ ಅರ್ಥದಲ್ಲಿ ಯುಕ್ತಿಯಿಲ್ಲ ದಿರುವುದರಿಂದಲೂ, ತನಗೆ ಯುಕ್ತಿ ಜ್ಞಾನವಿಲ್ಲ, ಜ್ಞೇಯಾರ್ಥಕ್ಕೂ ಘಟಕ ಯುಕ್ತಿಯಿಲ್ಲ ಆದುದರಿಂದ ಅಯುಕ್ತತ್ವವನ್ನು ಗುಣವೆಂದು ತಿಳಿಯುತ್ತಾನೆ. (೩) ಜಗತ್ತು ಹೇಗೆ ಇದೆಯೋ ಅಂತಹ ಯಥಾಸ್ಥಿತ ವಾದ ತತ್ವಜ್ಞಾನವು ಇಲ್ಲದಿರುವುದರಿಂದ ಸತ್ಯ ಜಗತ್ತನ್ನು ಸದಸದ್ವಿಲಕ್ಷಣವನ್ನಾಗಿ (ಅಂದರೆ ಸತ್ಯತ್ವಾದಿ ರೂಪದಿಂದ ಇರತಕ್ಕ ಅರ್ಥವು ತತ್ವಾರ್ಥವು ಅದಕ್ಕೆ ವಿರುದ್ಧವಾದ ಅರ್ಥವು ಅತತ್ವಾರ್ಥವು.) ಯಾವನು ಹೇಳುತ್ತಾನೋ, ಆತನು ಮುಖ್ಯ ತಾಮಸ ಜ್ಞಾನಿಯೆನಿಸುತ್ತಾನೆ ಅಹೈತುಕ ಮೊದಲಾದ ಮೂರು ವಿಶೇಷಣಗಳಲ್ಲಿ ಒಂದೊಂದು ವಿಶೇಷಣವಿದ್ದರೂ ಮುಖ್ಯ ತಾಮಸ ಜ್ಞಾನಿಯು ಈ ಎಲ್ಲಾ ವಿಶೇಷಣ ಗಳಿಂದಲೂ ಮಿಥ್ಯಾಜ್ಞಾನರೂಪವಾದ ವಿಶೇಷಣದಿಂದಲೂ ಯುಕ್ತನಾದರೆ ಮಹಾ ಪಾಪಿಷ್ಠರಲ್ಲಿಯೂ ಅತ್ಯಧಿಕನೆಂದು ಏನು ಹೇಳಬೇಕು, ಎಂದು ಪಾದ್ಮ ಪುರಾಣದಲ್ಲಿದೆ. (೪) (೨೦ನೇ ಶ್ಲೋಕದಲ್ಲಿ **ಸರ್ವೇಷು ಭೂತೇಷು ಪೃಥಕ್ತ್ವೇನ ಯಜ್ಜ್ಞಾನಂ** ಎಂಬುವುದಕ್ಕೂ **ನಾನಾಭಾವಾನ್ ಪೃಥಗ್ವಿಧಾನ್** ಎಂಬು ವುದಕ್ಕೂ ಒಂದೇ ಪ್ರಕಾರ ಅರ್ಥವಿರುವುದರಿಂದ ಪುನರುಕ್ತಿದೋಷವೆಂದರೆ—) **ನಾನಾಭಾವಾನ್ ಪೃಥ**

ಗ್ವಿಧಾನ್ ಇತ್ಯಾದಿಗಳು ಪೃಥಕ್ತ್ವೇನ ತು ಯಜ್ಜ್ಞಾನಂ ಎಂಬುವುದಕ್ಕೆ ವ್ಯಾಖ್ಯಾನವು. (ಆದಕಾರಣ ಪುನರುಕ್ತಿದೋಷವಿಲ್ಲ) (೫) (ಸಮಸ್ತ ಪ್ರಾಣಿಗಳಲ್ಲಿರುವ ಶ್ರೀಹರಿಯು ಭಿನ್ನನೆಂಬುವ ಜ್ಞಾನವು ಸಾತ್ವಿಕವೆಂದು ಹೇಳಿದ್ದರಿಂದ ರಾಜಸವೆಂದು ಹೇಳಿದ್ದು ಹೇಗೆ? ಎಂದರೆ–) ಶ್ರೀ ಪರಮಾತ್ಮನು ಸರ್ವತ್ರ ವ್ಯಾಪ್ತನು ಸರ್ವೋತ್ತಮನೆಂದು ವಿಷಯೀಕರಿಸದಿರುವುದರಿಂದಲೇ ರಾಜಸವೆಂದು ಹೇಳಿದ್ದು. (ಅಂದರೆ ಶ್ರೀಹರಿಯು ಸಮಸ್ತ ಪ್ರಾಣಿಗಳಲ್ಲಿ ಭಿನ್ನನಾಗಿದ್ದಾನೆಂದು ವಿಷಯೀಕರಿಸಿದರೆ ಮಾತ್ರ ಸಾಲದು ಮತ್ತೆ ಸರ್ವತ್ರ ಇರತಕ್ಕ ಭಗವದ್ರೂಪಗಳಿಗೆ ಭೇದವಿಲ್ಲವೆಂದೂ, ಶ್ರೀಹರಿಯು ಸರ್ವೋತ್ತಮನೆಂದೂ ವಿಷಯೀಕರಿಸಬೇಕು. ಹಾಗೆ ವಿಷಯೀಕರಿಸದಿರುವುದರಿಂದ ರಾಜಸವೆಂದು ಹೇಳಿದ್ದು ಯುಕ್ತವು.) ॥ ೨ ॥

ಪೀ—ಯತ್ತು ಕೃತ್ಸ್ನವದೇಕಸ್ಮಿನ್ ಎಂಬುದರ ಅರ್ಥವನ್ನು ಹಿಂದೆ ಹೇಳಿದ್ದರೂ ಮರಳಿ ವಿವರಿಸುತ್ತಾರೆ—

ತಾ ॥ (೧) ಏಕಸ್ಯ ಕೃತ್ಸ್ನವಜ್ಜ್ಞಾನಮೇವ ತಾಮಸಂ । ಮುಕ್ತತ್ವಾದಿರೂಪೇಣಾನ್ಯಥಾ (೧) ಕರಣೀಯತ್ವಾತ್ಪರಾಧೀನತ್ವೇನಾಲ್ಪಸ್ಯ ಜೀವಸ್ಯ ಸ್ವಾತಂತ್ರ್ಯಾದಿಗುಣಪೂರ್ಣತ್ವಾತ್ಪೃತ್ವೇನ ಬ್ರಹ್ಮೈಕ್ಯಜ್ಞಾನಂ ಚ ಮಹಾತಾಮಸಂ ॥ (೨) ಕಿಂ ಪುನಸ್ತಾವನ್ಮಾತ್ರಂ ಸರ್ವಮಿತಿ ಜ್ಞಾನಂ । ಕಿಂ ಪುನಸ್ತತ್ರಾಪ್ಯೇಕಜೀವಾದನ್ಯತ್ಕಿಮಪಿ ನಾಸ್ತೀತ್ಯಹೈತುಕಂ ಜ್ಞಾನಂ ಸರ್ವಮಪಿ ತಾಮಸಂ । ಕಿಮು ತದೇವೋಕ್ತಲಕ್ಷಣಂ ॥ (೩) ಅತತ್ತ್ವಾರ್ಥವತ್ಸದಸದ್ವೈಲಕ್ಷಣ್ಯಾದ್ಯನ್ಯಥಾರ್ಥಕಲ್ಪನಾಯುಕ್ತಮೇವ ತಾಮಸಂ । ಕಿಮು ತದೇವೋಕ್ತವಿಶೇಷಣೈರ್ಯುಕ್ತಂ ॥ (೪) ಪ್ರಾಯೋಽಲ್ಪಜ್ಞಾನಮಪಿ ತಾಮಸಂ । ಅಜ್ಞಾನಬಹುಲತ್ವಾತ್ಕಿಮು ತದೇವೋಕ್ತಮಿಥ್ಯಾಜ್ಞಾನಬಹುಲ. ಮಿತ್ಯಪುನರುಕ್ತಿಃ ॥ (೫) ಏಕಸ್ಮಿನ್ಸರ್ವಜ್ಞಾ(ರ್ವವಜ್ಜ್ಞಾ)ನಂ ಕಾರ್ಯೇ ಜೀವೇ ಪೂರ್ಣಂ ಬ್ರಹ್ಮೇತಿ ಸಕ್ತಂ ಜ್ಞಾನಂ ನಿರ್ಯುಕ್ತಿಕಂ ಚ । ಅತತ್ತ್ವಾರ್ಥಕಲ್ಪನಾಯುಕ್ತಂ ಅಲ್ಪಜ್ಞಾನಂ ಚ ಪೃಥಕ್ಪೃಥಕ್ತಾ(ಗಪಿತಾ) ಮಸಾನೀತಿವಾ । ಮಾಯಾವಾದೇ ತ್ವೇತಾನಿ ಸಮಸ್ತಾನಿ । ಅನ್ಯತ್ರಾಪಿ ತ್ವಹೈತುಕತ್ವಾದಿಕಂ ವಿರುದ್ಧವಾದೇಷು ಸಮಂ ಸರ್ವೇಷು ॥ ೩ ॥ ॥ ೨೦,೨೧,೨೨ ॥

ಅ ॥ (೧) ಜೀವನಲ್ಲಿ ಸಮಸ್ತ ಜಗದ ಭೇದಜ್ಞಾನವೇ ತಾಮಸವು ಹೀಗೆ ಇರುವಾಗ ಜೀವನನ್ನು ಸಂಸಾರದಿಂದ ಮುಕ್ತನನ್ನಾಗಿಯೂ ನೀಚೋಚ್ಚಭಾವವಿರುವವನನ್ನಾಗಿಯೂ ಇತ್ಯಾದಿ ರೂಪದಿಂದ ಮಾಡಿಸಿಕೊಳ್ಳಲಿಕ್ಕೆ ಯೋಗ್ಯನಾಗಿರುವುದರಿಂದ ಪರಾಧೀನನಾದ ಅಲ್ಪನಾದ ಜೀವನು ಸ್ವಾತಂತ್ರ್ಯ ಮೊದಲಾದ ಸರ್ವ ಗುಣಗಳಿಂದ ಪೂರ್ಣನಾದ ಪರಬ್ರಹ್ಮನಿಂದ ಅಭಿನ್ನನೆಂಬುವ ಜ್ಞಾನವೇ ಮಹಾತಾಮಸವು ಹೀಗೆ ಇರಲು ಬ್ರಹ್ಮ ಜಗದಾದಿ ಸಮಸ್ತ ವಸ್ತುವೂ ಜೀವಸ್ವರೂಪವೇ, ಎಂಬುವ ಜ್ಞಾನವು ಮಹಾತಾಮಸವೆಂದು ಏನು ಹೇಳಬೇಕು? (೨) ಮತ್ತು ಜೀವರಲ್ಲಿಯೂ ಒಬ್ಬ ಜೀವನೇ ಕಲ್ಪಕನು, ಆತನಿಂದ ಬೇರೆ ಎಲ್ಲಾ ಜೀವರೂ ಬೇರೆ ವಸ್ತುಗಳೂ ಯಾವುದೂ ಇಲ್ಲ, ಎಂಬೀ ಅಹೈತುಕವಾದ ಸರ್ವ ಜ್ಞಾನವೂ ತಾಮಸವು. ಹೀಗೆ ಇರಲು ಅಂತಹ ಜ್ಞಾನವೇ ಹಿಂದೆ ಹೇಳಿದ ಲಕ್ಷಣಗಳುಳ್ಳದ್ದಾದರೆ ಮಹಾತಾಮಸವೆಂದು ಏನು ಹೇಳಬೇಕು? (೩) ಅಯಥಾರ್ಥವಾದ ಅರ್ಥವುಳ್ಳದ್ದು, ಅಂದರೆ— ಸದಸದ್ವೈಲಕ್ಷಣ್ಯಾದಿರೂಪವಾದ ವಿಪರೀತವಾದ ಅರ್ಥಕಲ್ಪನೆಯಿಂದೊಡಗೂಡಿದ್ದೇ ತಾಮಸವು ಹೀಗೆ

ಇರಲು ಅದೇ ಹಿಂದೆ ಹೇಳಿದ ಲಕ್ಷಣಗಳಿಂದ ಕೂಡಿದ್ದರೆ ಮಹಾತಾಮಸವೆಂದು ಏನು ಹೇಳಬೇಕು? (೪) ಪ್ರಾಯಶಃ ಅಲ್ಪ ಜ್ಞಾನವೂ ತಾಮಸವು. ಅಜ್ಞಾನವು ಹೆಚ್ಚು ಇದ್ದ ಪ್ರಯುಕ್ತ ಅದೇ ಹಿಂದೆ ಹೇಳಿದ ಮಿಥ್ಯಾಜ್ಞಾನವು ಜಾಸ್ತಿ ಇದ್ದರೆ ತಾಮಸವಾಗುತ್ತದೆಂದು ಹೇಳಿದುದರಿಂದ ಪುನರುಕ್ತಿಯಿಲ್ಲ. (೫) ಜೀವನಲ್ಲಿ ಜಗದಭೇದಜ್ಞಾನವು ಮತ್ತು ಒಬ್ಬ ಜೀವನಲ್ಲಿ ಸರ್ವಗುಣಪೂರ್ಣನಾದ ಬ್ರಹ್ಮನೆಂಬುವ ಜ್ಞಾನವು ಯುಕ್ತಿಶೂನ್ಯವು. ಮಿಥ್ಯಾಭೂತವಾದ ಅರ್ಥಕಲ್ಪನೆಯಿಂದ ಯುಕ್ತವಾದ ಜ್ಞಾನವೂ ಅಲ್ಪ ಜ್ಞಾನವೂ ಕೂಡ ಅದು ಪ್ರತ್ಯೇಕಪ್ರತ್ಯೇಕ ತಾಮಸಗಳು ಮಾಯಿಮತದಲ್ಲಿ ಎಲ್ಲಾ ಜ್ಞಾನವೂ ಇಂತ ಹುದೇ ಆದುದರಿಂದ ಎಲ್ಲವೂ ತಾಮಸಜ್ಞಾನಗಳೇ ಪ್ರಮಾಣವಿರುದ್ಧಗಳಾದ ಇತರ ಮತಗಳಲ್ಲಿಯೂ ಕೂಡ ಅಹೈತುಕತ್ವಾದಿಗಳು ಸರ್ವ ವಿಷಯದಲ್ಲಿಯೂ ಸಮಾನಗಳಾಗಿವೆ. ॥ ೨೦, ೨೧ ೨೨ ॥

ಪೀ— ಪೂರ್ವದಲ್ಲಿ ಪ್ರತಿಜ್ಞಾತವಾದ ಕರ್ಮತ್ರೈವಿಧ್ಯವನ್ನು ಹೇಳುತ್ತಾನೆ—

ಗೀ ॥ ನಿಯತಂ ಸಂಗರಹಿತಮರಾಗದ್ವೇಷತಃ ಕೃತಂ ।
ಅಫಲಪ್ರೇಪ್ಸುನಾ ಕರ್ಮ ಯತ್ತತ್ಸಾತ್ವಿಕಮುಚ್ಯತೇ ॥ ೨೩ ॥

ಅ ॥ ಯತ್ ಕರ್ಮ=ಯಾವ ಕರ್ಮವು, ನಿಯತಂ=ಶ್ರೀಹರಿಯು ಸರ್ವೋತ್ತಮನೆಂದು ತಿಳಿಯುತ್ತಾ ಭಕ್ತಿಪೂರ್ವಕವಾಗಿ ನಾನು ಮಾಡಿದ ಸತ್ಕರ್ಮವು ಶ್ರೀಹರಿಗೆ ಅರ್ಪಿತವಾಗಲಿ' ಎಂಬುವ ಬುದ್ಧಿಯಿಂದ ಆವಾವ ವರ್ಣಾಶ್ರಮಗಳಿಗೆ ಉಚಿತವಾಗಿ ವಿಹಿತವಾಗಿದೆಯೋ, ಸಂಗರಹಿತಂ=ಅಭಿಮಾನ ವಿರಹಿತವಾಗಿದೆಯೋ, ಅರಾಗದ್ವೇಷತಃ ಕೃತಂ=ಕೀರ್ತಿಯೇ ಮೊದಲಾದವುಗಳಲ್ಲಿ ಅಭಿಮಾನಾದಿಗಳೂ, ಅಪಕೀರ್ತಿ ಮೊದಲಾದವುಗಳಲ್ಲಿ ದ್ವೇಷವೂ ಇವುಗಳನ್ನು ಬಿಟ್ಟು, ಅಫಲಪ್ರೇಪ್ಸುನಾ=ಫಲೇಚ್ಛೆಯನ್ನು ತೊರೆದಿರುವ ಮನುಷ್ಯನಿಂದ, ಕೃತಂ=ಮಾಡಲ್ಪಟ್ಟಿದೋ, ತತ್=ಆ ಕರ್ಮವು, ಸಾತ್ವಿಕಂ=ಸಾತ್ವಿಕ ಕರ್ಮವೆಂದು, ಉಚ್ಯತೇ=ಹೇಳಲ್ಪಡುತ್ತದೆ. ॥ ೨೩ ॥

ಗೀ ॥ ಯತ್ತು ಕಾಮೇಪ್ಸುನಾ ಕರ್ಮ ಸಾಹಂಕಾರೇಣ ವಾ ಪುನಃ ।
ಕ್ರಿಯತೇ ಬಹುಲಾಯಾಸಂ ತದ್ರಾಜಸಮುದಾಹೃತಂ ॥ ೨೪ ॥

ಅ ॥ ಯತ್ತು ಕರ್ಮ=ಯಾವ ಕರ್ಮವು, ಕಾಮೇಪ್ಸುನಾ=ಫಲವನ್ನು ಇಚ್ಛಿಸುವ ಪುರುಷನಿಂದ ಲಾಗಲೀ, ಸಾಹಂಕಾರೇಣ ವಾ=ನಾನೇ ಕರ್ತನು ಎಂದು ಕರ್ತೃತ್ವಾಭಿಮಾನದಿಂದ ಕೂಡಿದ ಮನುಷ್ಯ ನಿಂದಲಾಗಲೀ, ಬಹುಲಾಯಾಸಂ ಪುನಃ=ಹೆಚ್ಚು ಆಯಾಸ ಕಷ್ಟಗಳಿಂದ ಕೂಡಿಯೇ, ಕ್ರಿಯತೇ= ಮಾಡಲ್ಪಡುತ್ತದೋ, ತತ್= ಆ ಕರ್ಮವು, ರಾಜಸಂ=ರಾಜಸ ಕರ್ಮವೆಂದು, ಉದಾಹೃತಂ=ಹೇಳ ಲ್ಪಟ್ಟಿದೆ. ॥ ೨೪ ॥

ಗೀ ॥ ಅನುಬಂಧಂ ಕ್ಷಯಂ ಹಿಂಸಾಮನಪೇಕ್ಷ್ಯ ಚ ಪೌರುಷಂ ।
ಮೋಹಾದಾರಭ್ಯತೇ ಕರ್ಮ ತತ್ತಾಮಸಮುದಾಹೃತಂ ॥ ೨೫ ॥

ಅ ॥ ಯತ್ ಕರ್ಮ=ಯಾವ ಕರ್ಮವು, ಅನುಬಂಧಂ=ಈ ಕರ್ಮದಿಂದ ಮುಂದಕ್ಕೆ ಇಂತಹ ಅನರ್ಥವು (ದುಃಖವು) ಉಂಟಾಗಬಹುದೆಂಬುವ ವಿಚಾರವನ್ನು, ಕ್ಷಯಂ=ಕರ್ಮಗಳಿಂದುಂಟಾಗುವ ದ್ರವ್ಯಾದಿಗಳ ನಾಶವನ್ನೂ, ಹಿಂಸಾಂ=ಪ್ರಾಣಿಗಳ ಪೀಡೆಯನ್ನು, ಪೌರುಷಂ ಚ=ತಾನು ಪ್ರಾರಂಭಿಸಿದ ಕರ್ಮಗಳನ್ನು ತನಗೆ ಸಮಾಪಿಸುವ ಶಕ್ತಿಯನ್ನೂ ಕೂಡಾ, ಅನಪೇಕ್ಷ್ಯ=ವಿಚಾರ ಮಾಡದೆ, ಮೋ

ಹಾತ್=ಸರ್ವಸ್ವಾತಂತ್ರ್ಯವೂ ಶ್ರೀ ಪರಮಾತ್ಮನಲ್ಲಿಯೇ ಇರತಕ್ಕುದೆಂದು ತಿಳಿಯದೆ, ಆರಭ್ಯತೇ= ಪ್ರಾರಂಭಿಸಲ್ಪಡುತ್ತದೋ, ತತ್=ಆ ಕರ್ಮವು, ತಾಮಸಂ=ತಾಮಸ ಕರ್ಮವೆಂದು, ಉಚ್ಯತೇ= ಹೇಳಲ್ಪಡುತ್ತದೆ. ॥ ೨೫ ॥

ಪೀ—ಗುಣಭೇದಪ್ರಯುಕ್ತ ಕರ್ಮತ್ರೈವಿಧ್ಯವನ್ನು ನಿಯತಂ (ಶ್ಲೋ ೨೩) ಎಂಬುವ ಶ್ಲೋಕದಿಂದ ಹೇಳುತ್ತಾರೆ. ಅಲ್ಲಿ ನಿಯತ ಪದದಿಂದ ತಂತಮ್ಮ ವರ್ಣಾಶ್ರಮಗಳಿಗೆ ಉಚಿತವಾದ ಕರ್ಮಮಾತ್ರವು ಹೇಳಲ್ಪಡುತ್ತದೆಂಬುವ ಅನ್ಯಥಾಪ್ರತೀತಿಯನ್ನು ಹೋಗಲಾಡಿಸುತ್ತಾರೆ—

ತಾ ॥ (೧) ಮಯಿ ಸರ್ವಾಣಿ ಕರ್ಮಾಣಿ ಸನ್ನ್ಯಸ್ಯಾಧ್ಯಾತ್ಮಚೇತಸೇತ್ಯುಕ್ತತ್ವಾತ್(ಕ್ತ್ವಾ) । ಯೇ ಮೇ ಮತಂ । ಯೇ ತ್ವೇತದಿತಿ ಚ । ತಸ್ಯ ಮೋಕ್ಷಸಾಧನ(ತ್ವ)ಸ್ಯಾಕರಣೇ ಪ್ರತ್ಯವಾಯಸ್ಯ ಚೋಕ್ತೇರ್ಭಗವದರ್ಪಿತತ್ವೇನ ಸರ್ವಕರ್ಮಕರಣಂ ತಸ್ಯ ವಿಷ್ಣೋಃ ಸರ್ವಪರಮತ್ವಜ್ಞಾನಂ ಚ ನಿಯತಮೇವೇತಿ ಜ್ಞಾಯತೇ ॥ (೨) ಅಧ್ಯಾತ್ಮಚೇತಸೇತ್ಯುಕ್ತತ್ವಾತ್ತತ್ಸ್ವರೂಪಯಾಥಾರ್ಥ್ಯಜ್ಞಾನಾದಿ ॥ (೩) ಯೇ ತು ಸರ್ವಾಣಿ ಕರ್ಮಾಣೀತ್ಯೇತ(ತ್ಯ)ಸ್ಮಿನ್ ಶ್ಲೋಕೇಽಧ್ಯಾತ್ಮಚೇತಸ್ತ್ವಸ್ಯ ಮತ್ಪರಾಃ ಅನನ್ಯೇನೈವ ಯೋಗೇನ (ಮಾಂ) ಧ್ಯಾಯಂತ ಇತಿ ವ್ಯಾಖ್ಯಾತತ್ವಾತ್ । ಏವಂ ಸರ್ವಮಪಿ ಭಗವದ್ಭಕ್ತಿಯುಕ್ತಮೇವ ಸಾತ್ತ್ವಿಕಂ ॥ ೨೩,೨೪,೨೫ ॥

ಅ ॥ (೧) (ಶ್ರೀ ವಿಷ್ಣುವೇ ಸರ್ವೋತ್ತಮನು, ಎಂಬುವ ಜ್ಞಾನಪೂರ್ವಕವಾಗಿ ಶ್ರೀ ವಿಷ್ಣುವಿನಲ್ಲಿ ಭಕ್ತಿಯಿಂದ ಶ್ರೀ ವಿಷ್ಣುವಿಗೆ ಅರ್ಪಿತವಾಗಲಿ ಎಂಬುವ ಬುದ್ಧಿಯಿಂದ ಮಾಡಲ್ಪಡತಕ್ಕ ಕರ್ಮವೇ ನಿಯತವೆಂದು ಇಲ್ಲಿ ಹೇಳಲ್ಪಡುತ್ತದೆ ತಂತಮ್ಮ ವರ್ಣಾಶ್ರಮಗಳಿಗೆ ಉಚಿತವಾದುದು ಮಾತ್ರವಲ್ಲ, ಏಕೆಂದರೆ—) **ಮಯಿ ಸರ್ವಾಣಿ ಕರ್ಮಾಣಿ** (ಅಧ್ಯಾ ೩ ಶ್ಲೋ ೩೦) ಎಂದು ಹರಿಸರ್ವೋತ್ತಮತ್ವಜ್ಞಾನ ಭಕ್ತಿಪೂರ್ವಕವಾಗಿ ಶ್ರೀ ಹರಿಗೆ ಅರ್ಪಿತವಾಗಲಿ ಎಂಬುವ ಬುದ್ಧಿಯಿಂದ ಕರ್ಮಮಾಡಬೇಕೆಂದು ಹೇಳಿ **ಯೇ ಮೇ ಮತಂ** (ಅಧ್ಯಾ ೩ ಶ್ಲೋ ೩೧) ಎಂಬುವುದರಿಂದ ಕರ್ಮಕ್ಕೆ ಮೋಕ್ಷಸಾಧನತ್ವವನ್ನು **ಯೇ ತ್ವೇತತ್** (ಅಧ್ಯಾ ೩ ಶ್ಲೋ ೩೨) ಎಂಬುವುದರಿಂದ ಕರ್ಮವನ್ನು ಮಾಡದಿದ್ದಾಗೆ ಪ್ರತ್ಯವಾಯವನ್ನು ಹೇಳಿದ್ದಾರೆ ಆದಕಾರಣ ಶ್ರೀಪರಮಾತ್ಮನಿಗೆ ಅರ್ಪಿತವಾಗಲಿ ಎಂಬುವ ಬುದ್ಧಿಯಿಂದ ಸಮಸ್ತ ಕರ್ಮಗಳನ್ನು ಮಾಡಬೇಕೆಂಬುವುದೂ ಶ್ರೀಪರಮಾತ್ಮನು ಸರ್ವೋತ್ತಮನೆಂಬುವ ಜ್ಞಾನವೂ ನಿಯತವೆಂದು ತಿಳಿಯತಕ್ಕದ್ದು (೨) (ಶ್ರೀ ಪರಮಾತ್ಮನಿಗೆ ಅರ್ಪಿತವಾಗಲಿ, ಎಂಬುವ ಬುದ್ಧಿಯಿಂದ ಮಾಡತಕ್ಕ ಕರ್ಮವು **ನಿಯತಂ** ಎಂದಾಗಲಿ. **ಮಯಿ ಸರ್ವಾಣಿ ಕರ್ಮಾಣಿ** ಎಂಬುವಲ್ಲಿ ಹೇಳದೆ ಇದ್ದುದರಿಂದ ಅದಕ್ಕೆ ಭಗವಂತನು ಸರ್ವೋತ್ತಮನು ಇತ್ಯಾದಿ ಜ್ಞಾನಗಳು ಬೇಕೆಂಬುವುದು ಹೇಗೆ? ಎಂದರೆ—) **ಅಧ್ಯಾತ್ಮಚೇತಸಾ** ಸರ್ವೋತ್ತಮನಾದ ಶ್ರೀ ಪರಮಾತ್ಮನ ವಿಷಯದಲ್ಲಿರುವ ಜ್ಞಾನದಿಂದ ಎಂದು ಹೇಳಿದ್ದರಿಂದ ಭಗವತ್ಸ್ವರೂಪದಲ್ಲಿ ಯಥಾರ್ಥಜ್ಞಾನ ಭಕ್ತ್ಯಾದಿಗಳು ಆವಶ್ಯಕವೆಂದು ತಿಳಿಯುತ್ತದೆ (೩) (**ಅಧ್ಯಾತ್ಮಚೇತಸಾ** ಎಂಬುವುದಕ್ಕೆ ಶ್ರೀ ಪರಮಾತ್ಮನು ಸರ್ವೋತ್ತಮನೆಂಬುವ ಜ್ಞಾನದಿಂದ ಎಂಬುವ ಅರ್ಥವು ಹೇಗೆ ಸಿಗುವುದೆಂದರೆ—) **ಯೇ ತು ಸರ್ವಾಣಿ ಕರ್ಮಾಣಿ** ಎಂಬುವ ಶ್ಲೋಕದಲ್ಲಿ ಅಧ್ಯಾತ್ಮಚೇತಸ್ತ್ವವನ್ನು **ಮತ್ಪರಾಃ** (ನಾನೇ ಸರ್ವೋತ್ತಮನೆಂದು ತಿಳಿದವರು) **ಅನನ್ಯೇನೈವ ಯೋಗೇನ ಮಾಂ ಧ್ಯಾಯಂತಃ** ಎಂಬವುಗಳಿಂದ ವ್ಯಾಖ್ಯಾನಮಾಡಿದ್ದಾರೆ (೪) ಹೀಗೆಯೇ ಭಗವದರ್ಪಣ ಮೊದಲಾದುದೆಲ್ಲವೂ ಶ್ರೀಹರಿಯ ಭಕ್ತಿಯಿಂದ ಕೂಡಿದರೇನೇ ಸಾತ್ತ್ವಿಕವೆನಿಸುತ್ತದೆ. ॥ ೨೩, ೨೪, ೨೫ ॥

ಪೀ— ಪೂರ್ವದಲ್ಲಿ ಪ್ರತಿಜ್ಞಾಮಾಡಿದ ಸತ್ವಾದಿಗುಣಗಳಿಂದ ಮಾಡಲ್ಪಟ್ಟ ಕರ್ತೃತ್ರೈವಿಧ್ಯವನ್ನು ಮೂರು ಶ್ಲೋಕಗಳಿಂದ ಹೇಳುತ್ತಾನೆ—

ಗೀ || ಮುಕ್ತಸಂಗೋಽನಹಂವಾದೀ ಧೃತ್ಯುತ್ಸಾಹಸಮನ್ವಿತಃ |
ಸಿದ್ಧ್ಯಸಿದ್ಧ್ಯೋರ್ನಿರ್ವಿಕಾರಃ ಕರ್ತಾ ಸಾತ್ತ್ವಿಕ ಉಚ್ಯತೇ || ೨೬ ||

ಅ || ಮುಕ್ತಸಂಗಃ= ಫಲದಲ್ಲಿ ಸ್ನೇಹವಿಲ್ಲದಿರುವ, ಅನಹಂವಾದೀ— ಸರ್ವವೂ ಭಗವದಧೀನವೇ ಎಂಬೀ ನಿಶ್ಚಯವಿದ್ದುದರಿಂದಲೇ, ನಾನೇ ಸ್ವತಂತ್ರ ಕರ್ತನೆಂದು ಅಹಂಕಾರ ಅಭಿಮಾನವಿಲ್ಲದಿರುವ, ಧೃತ್ಯುತ್ಸಾಹಸಮನ್ವಿತಃ= ಸತ್ಕರ್ಮಮಾಡುವಾಗ ಉಂಟಾಗುವ ಅವರ್ಜನೀಯ ದುಃಖವನ್ನು ಸಹಿಸಿ ಕೊಳ್ಳುವಿಕೆ, ಕರ್ಮಮಾಡುವ ವಿಷಯದಲ್ಲಿ ಉತ್ಸಾಹ ಇವುಗಳಿಂದ ಕೂಡಿರುವ ಸಿದ್ಧ್ಯಸಿದ್ಧ್ಯೋಃ ನಿರ್ವಿಕಾರಃ=ಕರ್ಮಫಲವು ಸಿದ್ಧವಾದರೂ ಕರ್ಮಫಲವಾಗದಿದರೂ ತತ್ಕಾಲಯುಕ್ತ ಮಹಾಹರ್ಷವೂ ಮಹಾ ದುಃಖವೂ ಇಲ್ಲದಿರುವ, ಕರ್ತಾ=ಕರ್ತನು, ಸಾತ್ವಿಕಃ=ಸಾತ್ವಿಕನೆಂದು, ಉಚ್ಯತೇ=ಹೇಳಲ್ಪಡುತ್ತಾನೆ || ೨೬ ||

ಗೀ || ರಾಗೀ ಕರ್ಮಫಲಪ್ರೇಪ್ಸುರ್ಲುಬ್ಧೋ ಹಿಂಸಾತ್ಮಕೋಽಶುಚಿಃ |
ಹರ್ಷಶೋಕಾನ್ವಿತಃ ಕರ್ತಾ ರಾಜಸಃ ಪರಿಕೀರ್ತಿತಃ || ೨೭ ||

ಅ || ರಾಗೀ= ಕೀರ್ತಿಯೇ ಮೊದಲಾದವುಗಳನ್ನ ಪೇಕ್ಷಿಸುವ, ಕರ್ಮಫಲಪ್ರೇಪ್ಸುಃ= ಕರ್ಮಫಲ ವನ್ನು ಹೊಂದಬೇಕೆಂದು ಇಚ್ಛಿಸುವ, ಲುಬ್ಧಃ= ಕರ್ಮಗಳಿಗೆ ಅತ್ಯಾವಶ್ಯಕವಾದ ದ್ರವ್ಯವನ್ನು ಸತ್ಪಾತ್ರ ದಲ್ಲಿ ದಾನಾದಿರೂಪ ವ್ಯಯ ಮಾಡದಿರುವ, ಹಿಂಸಾತ್ಮಕಃ= ಇತರರಿಗೆ ಕಷ್ಟವನ್ನುಂಟುಮಾಡಿ ಪರರನ್ನು ಹಿಂಸಾ ಮಾಡುವ ಸ್ವಭಾವವುಳ್ಳ, ಅಶುಚಿಃ= ಬಾಹ್ಯಾಭ್ಯಂತರಶುದ್ಧಿ, ದ್ರವ್ಯಾದಿಶುದ್ಧಿಗಳಿಲ್ಲದಿರುವ, ಹರ್ಷ ಶೋಕಾನ್ವಿತಃ= ಫಲವು ಲಭಿಸಿದಾಗ ಸಂತೋಷವೂ, ಸಿಗದಿರುವಾಗ ದುಃಖವೂ ಇವುಗಳಿಂದ ಕೂಡಿರುವ, ಕರ್ತಾ= ಕರ್ತನು, ರಾಜಸಃ= ರಾಜಸ ಕರ್ತನೆಂದು, ಪರಿಕೀರ್ತಿತಃ= ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟಿರುತ್ತಾನೆ || ೨೭ ||

ಭಾ || ಏಕಂ ಭಾವಂ ವಿಷ್ಣುಂ || ೨೦–೨೭ ||

ಅ || ೨೦ನೇ ಶ್ಲೋಕದಲ್ಲಿದ್ದ **ಏಕಂ ಭಾವಂ** ಎಂದರೆ ಸರ್ವೋತ್ತಮನೂ ಸದಾ ಇರತಕ್ಕವನೂ ಆದ ಶ್ರೀ ವಿಷ್ಣುವನ್ನು (ಎಂದರ್ಥವು.) || ೨೦, ೨೭ ||

ಪೀ—ಗುಣಭೇದದಿಂದ ಕರ್ತೃತ್ರೈವಿಧ್ಯವನ್ನು **ಮುಕ್ತಸಂಗಃ** (ಶ್ಲೋ. ೨೬) ಎಂಬುವುದರಿಂದ ಹೇಳುತ್ತಾರೆ. ಜೀವನು ಕರ್ತನೆಂದು ಅಂಗೀಕರಿಸುವುದಾದರೆ ಆ ಶ್ಲೋಕದಲ್ಲಿ **ಅನಹಂವಾದೀ** ಎಂಬುವ ಪದವು ಹೇಗೆ ಕೂಡುತ್ತದೆ.? ಕರ್ತೃವಿಗೆ **ಅಹಂ ಕರ್ತಾ** ಎಂಬುವ ಅನುಭವವು ಇದ್ದುದರಿಂದ ಅಹಂವಾದಿತ್ವವು ತಪ್ಪಿದ್ದಲ್ಲ ಎಂದರೆ—

ತಾ || ಸರ್ವಸ್ಯ ಭಗವದಧೀನತ್ವಜ್ಞಾನಾದೇವಾನಹಂವಾದೀ || ೨೬,೨೭ ||

ಅ || ಪರಾಧೀನವಾದ ಕರ್ತೃತ್ವವಿದ್ದರೂ ನಾನೇ ಸ್ವತಂತ್ರನಾಗಿ ಮಾಡಿದವನೆಂದು ಸಾತ್ವಿಕನು ಹೇಳುವುದಿಲ್ಲ ತನ್ನ ಕರ್ತೃತ್ವಾಗಳೆಲ್ಲವೂ ಶ್ರೀಭಗವಂತನ ಅಧೀನವೇ ಎಂದು ನಿಶ್ಚಯವಿದ್ದುದರಿಂದಲೇ ಅನಹಂವಾದೀ ಎನಿಸುತ್ತಾನೆ || ೨೬, ೨೭ ||

ಗೀ ॥ ಅಯುಕ್ತಃ ಪ್ರಾಕೃತಃ ಸ್ತಬ್ಧಃ ಶಠೋ ನೈಷ್ಕೃ(ಕೃ)ತಿಕೋಽಲಸಃ ।
ವಿಷಾದೀ ದೀರ್ಘಸೂತ್ರೀ ಚ ಕರ್ತಾ ತಾಮಸ ಉಚ್ಯತೇ ॥ ೨೮ ॥

ಅ ॥ ಅಯುಕ್ತಃ=ತಾನು ಮಾಡಿದ ಕರ್ಮಾದಿಗಳನ್ನು ಶ್ರೀಹರಿಪರಮಾತ್ಮನಿಗೆ ಅರ್ಪಿಸಬೇಕೆಂಬುವ ಬುದ್ಧಿಯಿಲ್ಲದ, ಪ್ರಾಕೃತಃ=ಉತ್ಕೃಷ್ಟನಾಗಿ ಮಾಡಲ್ಪಡದಿರುವ, ವಿಧ್ಯಾವಿವೇಕಾದಿಗಳಿಲ್ಲದ, ಸ್ತಬ್ಧಃ=ತಾನೇ ಉತ್ತಮನೆಂಬೀ ದುರಭಿಮಾನದಿಂದ ಯಾರಿಗೂ ನಮ್ರನಾಗದಿರುವ, ಶಠಃ=ಗೂಢ ವೈರಿಯಾಗಿ ಕೆಲಸ ನಡಿಸುವ, ನೈಷ್ಕೃ(ಕೃ)ತಿಕಃ=ನೀಚಕರ್ಮಗಳನ್ನು ಮಾಡುವ, ಅಲಸಃ=ಕರ್ಮಗಳನ್ನು ಮಾಡುವ ಕಾಲವು ಬಂದಾಗ್ಯೂ ಆಲಸ್ಯದಿಂದ ಕರ್ಮಗಳನ್ನು ಮಾಡದಿರುವ ವಿಷಾದೀ=ಸರ್ವ ವ್ಯಾಪಾರಗಳನ್ನು ಮಾಡದಿರಲು ಕಾರಣವಾದ ಮನೋದೌರ್ಬಲ್ಯವುಳ್ಳ, ದೀರ್ಘಸೂತ್ರೀ ಚ=ಕರ್ಮಕಾಲವು ಪ್ರಾಪ್ತವಾದುದಾಗ್ಯೂ ಮುಂದೆ ಮಾಡುವೆನೆಂದು ತಿಳಿಯುತ್ತಿರುವ, ಅಥವಾ ಎಷ್ಟೋ ಹಿಂದಿನ ಕಾಲದಲ್ಲಿ ಇತರರು ಮಾಡಿದ ದೋಷಗಳನ್ನು ಇತರರಿಗೆ ಪೀಡೆ ಕೊಡುವುದಕ್ಕಾಗಿ ಸಮಯ ನೋಡಿ ಅನುಚಿತವಾದುದನ್ನು ಸೂಚನೆಮಾಡುವ, ಕರ್ತಾ=ಕರ್ತನು. ತಾಮಸಃ=ತಾಮಸನೆಂದು, ಉಚ್ಯತೇ=ಹೇಳಲ್ಪಡುತ್ತಾನೆ ॥ ೨೮ ॥

ಹೀ—ಹೀಗೆ ಜ್ಞಾನ ಕರ್ಮ ಕರ್ತೃಗಳಲ್ಲಿ ಸತ್ತ್ವಾದಿಗುಣಕೃತ ತ್ರೈವಿಧ್ಯವನ್ನು ಹೇಳಿ ಈಗ ಬುದ್ಧಿ ಧೃತಿಗಳ ಗುಣಕೃತ ತ್ರೈವಿಧ್ಯವನ್ನು ೭ ಶ್ಲೋಕಗಳಿಂದ ಹೇಳುತ್ತಾನೆ. ಅದರಲ್ಲಿ ೩ ಶ್ಲೋಕಗಳಿಂದ ಬುದ್ಧಿಯ ತ್ರೈವಿಧ್ಯವನ್ನು ಹೇಳುತ್ತಾನೆ—

ಗೀ ॥ ಬುದ್ಧೇರ್ಭೇದಂ ಧೃತೇಶ್ಚೈವ ಗುಣತಸ್ತ್ರಿವಿಧಂ ಶೃಣು ।
ಪ್ರೋಚ್ಯಮಾನಮಶೇಷೇಣ ಪೃಥಕ್ತ್ವೇನ ಧನಂಜಯ ॥ ೨೯ ॥

ಅ ॥ ಧನಂಜಯ=ಅರ್ಜುನನೇ, ಗುಣತಃ=ಸತ್ತ್ವರಜಸ್ತಮೋಗುಣಗಳ ಭೇದದಿಂದ. ತ್ರಿವಿಧಮೇವ=ಮೂರು ವಿಧವಾಗಿಯೇ ಇರುವ, ಬುದ್ಧೇಃ=ವಿವೇಕಯುಕ್ತವಾದ ನಿಶ್ಚಯಾತ್ಮಕಜ್ಞಾನದ ಧೃತೇಶ್ಚ=ಪ್ರಾರಂಭಿಸಿದ ಕರ್ಮಗಳನ್ನು ಎಷ್ಟು ವಿಘ್ನಗಳುಬಂದರೂ ಅವುಗಳನ್ನೆಲ್ಲಾ ಸಹಿಸಿಕೊಂಡು ಸಮಾಪಿಸುವುದೆಂಬ ಧೈರ್ಯದ, ಭೇದಂ=ಭೇದವನ್ನು, ಪೃಥಕ್ತ್ವೇನ=ಪ್ರತ್ಯೇಕವಾಗಿ, ಪ್ರೋಚ್ಯಮಾನಂ=ಹೇಳಲ್ಪಡುವುದನ್ನು, ಅಶೇಷೇಣ=ಸಂಪೂರ್ಣವಾಗಿ. ಶೃಣು=ಕೇಳಿ ಆಸಕ್ತಿಮಾಡು ॥ ೨೯ ॥

ಹೀ—ಸಾತ್ವಿಕನಿಗೂ ಪ್ರಕೃತಿಬದ್ಧತ್ವಾದಿರೂಪವಾದ ಪ್ರಾಕೃತತ್ವವೂ. ಕದಾಚಿತ್ ದೀರ್ಘಯೋಗ್ಯೋಪವೀತವತ್ಸರೂಪ ದೀರ್ಘಸೂತ್ರತ್ವವೂ ಇದ್ದುದರಿಂದ ಇವುಗಳು ತಾಮಸನಿಗೇ ಎಂದು ಹೇಳಿದ್ದು ಹೇಗೆ? ಎಂದರೆ ಅವುಗಳಿಗೆ ಅರ್ಥಾಂತರವನ್ನು ಹೇಳುತ್ತಾರೆ—

ತಾ ॥ (೧) ಭಗವದ್ಭಕ್ತಿಸಾಮರ್ಥ್ಯಾತ್ಪ್ರಕೃಷ್ಟೋ ನ ಕೃತೋ ಹಿ ಯಃ । ಸ ಪ್ರಾಕೃತೋ ದೀರ್ಘಸೂತ್ರೀ ಕುರ್ಯಾಂ ಪಶ್ಚಾದಿತಿ ಸ್ಮರನ್ನಿತಿ ಶಬ್ದತಸ್ತ್ವೇ । ಪ್ರಾಪ್ತಕಾಲಸ್ಯ ಕರ್ಮಣೋ ದೀರ್ಘಕಾಲೇನೈವ ಕೃತಿಂ ಸೂಚಯನ್ದೀರ್ಘಸೂತ್ರೀತ್ಯರ್ಥಃ ॥ (೨) ಅಲಸೋ ದೀರ್ಘಸೂತ್ರೀ ಚ ಸತ್ತ್ವಯುಕ್ತಾಮಸೋ ಮತಃ । ಅಯುಕ್ತೋ ರಾಜಸಃ ಸ್ತಬ್ಧಃ ಪ್ರಾಕೃತೋ ನೈಕೃತಿಕಃ (ನಿಕೃತಿಃ) ಶಠಃ । ಏಕೈಕೇನೈವ ದೋಷೇಣ

ಪ್ರೋಕ್ತಸ್ತಾಮಸತಾಮಸಃ ॥ (೩) ದುರ್ನರತ್ವಂ ಚ ತಿರ್ಯಕ್ತ್ವಂ ತಮಶ್ಚೈತತ್ಫಲಂ ಕ್ರಮಾದಿತಿ ಚ ॥ ೨೮,೨೯ ॥

ಅ ॥ (೧) ಶ್ರೀ ಪರಮಾತ್ಮನ ಭಕ್ತಿಯ ಸಾಮರ್ಥ್ಯದಿಂದ ಯಾವಾತನು ಉತ್ಕೃಷ್ಟನಾಗಿ ಮಾಡಿಸಿ ಕೊಳ್ಳಲ್ಪಡುವುದಿಲ್ಲವೋ, ಆತನು ಪ್ರಾಕೃತನು ಕಾರ್ಯವನ್ನು ಮುಂದೆ ಮಾಡುವೆನೆಂದು ಚಿಂತಿಸುವ ವನು ದೀರ್ಘಸೂತ್ರೀ ಎನಿಸುತ್ತಾನೆಂದು ಶಬ್ದತತ್ವದಲ್ಲಿದೆ ಕರ್ಮ ಮಾಡುವ ಕಾಲವು ಪ್ರಾಪ್ತವಾದು ದಾಗ್ಯೂ ಅದನ್ನು ಮುಂದೆ ಮಾಡುವೆನೆಂದು ಚಿಂತಿಸುವವನು ದೀರ್ಘಸೂತ್ರೀ ಎನಿಸುತ್ತಾನೆ (೨)(ಸ್ತಬ್ಧಾದಿ ಗಳು ದೀರ್ಘಸೂತ್ರಿಯಿಂದ ಉತ್ಕೃಷ್ಟರಾದುದರಿಂದ ಸ್ತಬ್ಧಾದಿಗಳನ್ನು ತಾಮಸರೆಂದು ಗಣನೆಮಾಡಿದ್ದು ಹೇಗೆಂದರೆ—) ಅಲಸನೂ, ದೀರ್ಘಸೂತ್ರಿಯೂ ಅಲ್ಪಸತ್ವಗುಣಗಳುಳ್ಳವರಾದರೂ ತಾಮಸರೆಂದು ಸಮ್ಮತರು. ಅಯುಕ್ತನು, ರಾಜಸನು, ಸ್ತಬ್ಧನು, ಪ್ರಾಕೃತನು, ನೈಕೃತಿಕನು, ಶಠನು ಇವರು ಒಂದೊಂದೇ ದೋಷದಿಂದ ತಾಮಸತಾಮಸನು ಎಂದು ಹೇಳಲ್ಪಡುತ್ತಾನೆ. (೩) (ಅಯುಕ್ತಃ=ಭಗವದರ್ಪಣಾದಿ ಯೋಗವಿಲ್ಲದವನು, ಸ್ತಬ್ಧಃ=ಯಾರಿಗೂ ಬಗ್ಗದಿರುವವನು, ನೈಕೃತಿಕಃ=ನೀಚಕರ್ಮವುಳ್ಳವನು. ಶಠಃ= ಗೂಢದ್ವೇಷಿಯು. ತ್ರಿವಿಧತಾಮಸರಿಗೆ ಫಲವನ್ನು ಹೇಳುತ್ತಾರೆ-) ದುಷ್ಟನರತ್ವವೂ ತಿರ್ಯಕ್ಪ್ರಾಣಿತ್ವವೂ ತಮಸ್ಸೂ ಇವು ಕ್ರಮವಾಗಿ ತ್ರಿವಿಧ ತಾಮಸರಿಗೆ ಫಲವು. ॥ ೨೮ ೨೯ ॥

ಪೀ—ಬುದ್ಧಿಯ ಭೇದವನ್ನು ೩ ಶ್ಲೋಕಗಳಿಂದ ಹೇಳುತ್ತಾರೆ—

ಗೀ ॥ ಪ್ರವೃತ್ತಿಂ ಚ ನಿವೃತ್ತಿಂ ಚ ಕಾರ್ಯಾಕಾರ್ಯೇ ಭಯಾಭಯೇ ।
ಬಂಧಂ ಮೋಕ್ಷಂ ಚ ಯಾ ವೇತ್ತಿ ಬುದ್ಧಿಃ ಸಾ ಪಾರ್ಥ ಸಾತ್ತ್ವಿಕೀ ॥
॥ ೩೦ ॥

ಅ ॥ ಪಾರ್ಥ=ಅರ್ಜುನನೇ ಪ್ರವೃತ್ತಿಂ ಚ=ಸಂಸಾರಕಾರಣವಾದ ಧರ್ಮವನ್ನೂ, ನಿವೃತ್ತಿಂ ಚ=ಸಂಸಾರ ನಿವೃತ್ತಿರೂಪವಾದ ಮೋಕ್ಷಕ್ಕೆ ಕಾರಣವಾದ ಧರ್ಮವನ್ನು, ಕಾರ್ಯಾಕಾರ್ಯೇ=ದೇಶ ಕಾಲಾದಿಗಳನ್ನು ವಿಚಾರಮಾಡುತ್ತಾ ಈ ಕರ್ಮವು ಕರ್ತವ್ಯವು, ಇದು ಅಕರ್ತವ್ಯವು, ಎಂಬೀ ಎರಡನ್ನೂ, ಭಯಾಭಯೇ=ಶಾಸ್ತ್ರವಿರುದ್ಧಾಚರಣದಿಂದುಂಟಾಗುವ ಭಯವನ್ನೂ ಶಾಸ್ತ್ರಗಳಲ್ಲಿ ವಿಹಿತ ಗಳಾದ ಸದಾಚಾರಗಳ ಅನುಷ್ಠಾನದಿಂದ ಅಭಯವನ್ನೂ, ಬಂಧಂ=ಸಂಸಾರ ಬಂಧವನ್ನೂ, ಮೋಕ್ಷಂ ಚ=ಸಂಸಾರ ವಿಮೋಚನರೂಪವಾದ ಮೋಕ್ಷವನ್ನೂ, ಯಾ ಬುದ್ಧಿಃ=ಯಾವ ಅಂತಃಕರಣವು. ವೇತ್ತಿ= ಯಥಾರ್ಥವಾಗಿ ತಿಳಿಯುತ್ತದೋ, ಸಾ=ಆ ಬುದ್ಧಿಯು, ಸಾತ್ವಿಕೀ=ಸಾತ್ವಿಕ ಬುದ್ಧಿಯು (ಎಂದು ತಿಳಿಯಬೇಕು.) (ಯಾವ ಬುದ್ಧಿಯಿಂದ ತಿಳಿಯುತ್ತಾನೋ, ಪುರುಷನು. ಆ ಬುದ್ಧಿಯು ಸಾತ್ವಿಕಬುದ್ಧಿಯು) ॥ ೩೦ ॥

ಪೀ—ದೀರ್ಘಸೂತ್ರಿತ್ವವು ತಾಮಸತ್ವದಲ್ಲಿ ಕಾರಣವು ಹೇಗೆಂದರೆ—

ಭಾ ॥ (೧) ಪರಕೃತಂ ದೋಷಂ ದೀರ್ಘಕಾಲಕೃತಮಪ್ಯನುಚಿತಂ ಯಃ ಸೂಚಯತಿ ಸ ದೀರ್ಘಸೂತ್ರೀ ॥ (೨) ಪರೇಣ ಯಃ ಕೃತೋ ದೋಷೋ ದೀರ್ಘಕಾಲಕೃತೋಽಪಿ ವಾ । ಯಸ್ತಸ್ಯ ಸೂಚಕೋ ದೋಷಾದ್ದೀರ್ಘಸೂತ್ರೀ ಸ ಉಚ್ಯತ ಇತ್ಯಭಿಧಾನಾತ್ ॥ ೨೮,೨೯,೩೦ ॥

ಅ || (೧) ಪರರು ಮಾಡಿರುವ ದೋಷವು ಬಹು ಹಿಂದಿನ ಕಾಲದಿಂದ ಮಾಡಲ್ಪಟ್ಟಾಗ್ಯೂ ಅದನ್ನು ಹೇಳಲನುಚಿತವಾದುದನ್ನು ಅಂದರೆ-ಪರರ ಉಪದ್ರವಕ್ಕೆ ಕಾರಣವಾಗಿರುವುದರಿಂದ ಹೇಳಲಯೋಗ್ಯ ವಾದುದನ್ನು ಯಾವನು ಸೂಚಿಸುತ್ತಾನೋ, ಆತನು ದೀರ್ಘಸೂತ್ರೀ ಎನಿಸುತ್ತಾನೆ. (೨) (ಆ ವಿಷಯ ದಲ್ಲಿ ಪ್ರಮಾಣವನ್ನು ಹೇಳುತ್ತಾರೆ-) ಪರರಿಂದ ಯಾವ ದೋಷವು ಮಾಡಲ್ಪಡುತ್ತದೋ ಯಾವ ದೋಷವು ಬಹು ಹಿಂದಿನ ಕಾಲದಿಂದ ಮಾಡಲ್ಪಟ್ಟಿದೋ, ಯಾವನು ಆ ದೋಷವನ್ನು ಮಾತ್ಸರ್ಯಾದಿ ದೋಷದಿಂದ ಇತರರಿಗೆ ಸೂಚಿಸುತ್ತಾನೋ, ಆತನು ದೀರ್ಘಸೂತ್ರೀ ಎನಿಸುತ್ತಾನೆ, ಎಂದು ಅಭಿಧಾನವು.
|| ೨೮, ೨೯, ೩೦ ||

ಪೀ—ರಾಜಸ ಬುದ್ಧಿಯನ್ನು ಹೇಳುತ್ತಾನೆ—

ಗೀ || ಯಯಾ ಧರ್ಮಮಧರ್ಮಂ ಚ ಕಾರ್ಯಂ ಚಾಕಾರ್ಯಮೇವ ಚ |
ಅಯಥಾವತ್ಪ್ರಜಾನಾತಿ ಬುದ್ಧಿಃ ಸಾ ಪಾರ್ಥ ರಾಜಸೀ || ೩೧ ||

ಅ || ಪಾರ್ಥ=ಅರ್ಜುನನೇ, ಯಯಾ=ಯಾವ ಬುದ್ಧಿಯಿಂದ, ಧರ್ಮಂ=ಧರ್ಮವನ್ನು, ಅಧರ್ಮಂ ಚ=ಅಧರ್ಮವನ್ನು, ಕಾರ್ಯಂ ಚ=ಕರ್ತವ್ಯ ಕರ್ಮವನ್ನು, ಅಕಾರ್ಯಮೇವ ಚ=ಅಕರ್ತ ವ್ಯವನ್ನು, ಅಯಥಾವತ್=ಕೆಲವನ್ನು ಯಥಾರ್ಥವನ್ನಾಗಿಯೂ ಕೆಲವನ್ನು ಅಯಥಾರ್ಥವನ್ನಾಗಿಯೂ, ಪ್ರಜಾನಾತಿ=ತಿಳಿದುಕೊಳ್ಳುತ್ತಾನೆಯೋ ಸಾ ಬುದ್ಧಿಃ=ಯಥಾರ್ಥ್ಯನಿಯಮವಿಲ್ಲದಿರುವ, ಅಂತಹ ಬುದ್ಧಿಯು, ರಾಜಸೀ=ರಾಜಸೀ ಬುದ್ಧಿಯೆಂದು ಹೇಳಲ್ಪಡುತ್ತದೆ

ಪೀ—ತಾಮಸ ಬುದ್ಧಿಯನ್ನು ಹೇಳುತ್ತಾನೆ—

ಗೀ || ಅಧರ್ಮಂ ಧರ್ಮಮಿತಿ ಯಾ ಮನ್ಯತೇ ತಮಸಾಽಽವೃತಾ |
ಸರ್ವಾರ್ಥಾನ್ವಿಪರೀತಾಂಶ್ಚ ಬುದ್ಧಿಃ ಸಾ ಪಾರ್ಥ ತಾಮಸೀ || ೩೨ ||

ಅ || ಪಾರ್ಥ=ಅರ್ಜುನನೇ, ಯಾ=ಯಾವ ಬುದ್ಧಿಯು, ಅಧರ್ಮಂ=ವಸ್ತುತಃ ಅಧರ್ಮ ವಾದುದನ್ನು, ಧರ್ಮಮಿತಿ=ಧರ್ಮವೆಂತೆಂದು, ಮನ್ಯತೇ=ತಿಳಿದುಕೊಳ್ಳುತ್ತದೋ (ಇಷ್ಟು ಮಾತ್ರ ವಲ್ಲದೆ) ತಮಸಾ=ಅಜ್ಞಾನದಿಂದ, ಆವೃತಾ ಸತೀ=ಕೂಡಿದುದಾಗಿ, ಸರ್ವಾರ್ಥಾನ್=ಎಲ್ಲಾ ಪದಾರ್ಥ ಗಳನ್ನು, ವಿಪರೀತಾಂಶ್ಚ=ವಸ್ತುತಃ ಇದ್ದ ರೀತಿಯಿಂದ ಬೇರೆ ರೀತಿಯಿರುವವುಗಳನ್ನಾಗಿ, (ಅಂದರೆ ಸತ್ಯ ವಾದುದನ್ನು ಮಿಥ್ಯ ಎಂತಲೂ, ಸೇಶ್ವರವಾದ ಜಗತ್ತನ್ನು ನಿಯಾಮಕನಾದ ಈಶ್ವರನು, ಇಲ್ಲದಿದ್ದು ದನ್ನಾಗಿಯೂ, ಭಗವದಧೀನವಾದ ಜಗತ್ತನ್ನು ಅಪರಾಧೀನವಾದುದನ್ನಾಗಿಯೂ, ಸ್ಥಾಯಿಯಾದ ಜಗತ್ತನ್ನು ಕ್ಷಣಿಕವಾದುದನ್ನಾಗಿಯೂ ಇತ್ಯಾದಿಪ್ರಕಾರ) ಮನ್ಯತೇ=ತಿಳಿಯುತ್ತದೋ, ಸಾ=ಆ ಬುದ್ಧಿಯು, ತಾಮಸೀ=ತಾಮಸಬುದ್ಧಿಯು || ೩೨ ||

ಪೀ—ಪೂರ್ವದಲ್ಲಿ ಪ್ರತಿಜ್ಞಾತವಾದ ಧೃತಿಯು ಮೂರು ವಿಧವೆಂದು ೩ ಶ್ಲೋಕಗಳಿಂದ ಹೇಳು ತ್ತಾನೆ—

ಗೀ || ಧೃತ್ಯಾ ಯಯಾ ಧಾರಯತೇ ಮನಃಪ್ರಾಣೇಂದ್ರಿಯಕ್ರಿಯಾಃ |
ಯೋಗೇನಾವ್ಯಭಿಚಾರಿಣ್ಯಾ ಧೃತಿಃ ಸಾ ಪಾರ್ಥ ಸಾತ್ತ್ವಿಕೀ || ೩೩ ||

ಅ || ಯೋಗೇನ=ಮೋಕ್ಷಸಾಧನವಾದ ಭಗವದ್ಭಕ್ತಿರೂಪವಾದ ಧ್ಯಾನದಿಂದ ಕೂಡಿದ, ಅವ್ಯಭಿಚಾರಿಣ್ಯಾ=ಶಾಸ್ತ್ರಗಳಲ್ಲಿ ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟ ವಸ್ತುಗಳನ್ನು ವಿಷಯೀಕರಿಸುವ, ಯಯಾ ಧೃತ್ಯಾ=ಯಾವ ಧೈರ್ಯದಿಂದ, ಮನಃಪ್ರಾಣೇಂದ್ರಿಯಕ್ರಿಯಾಃ=ಮನಸ್ಸು, ಪ್ರಾಣವೂ, ಇಂದ್ರಿಯವೂ ಇವುಗಳ ಕ್ರಿಯೆಗಳನ್ನು, ಧಾರಯತೇ=ಧರಿಸುತ್ತಾನೆಯೋ, ಸಾ ಧೃತಿಃ=ಆ ಧೈರ್ಯವು; ಸಾತ್ವಿಕೀ=ಸಾತ್ವಿಕವಾದುದು. || ೩೩ ||

ಗೀ || ಯಯಾ ತು ಧರ್ಮಕಾಮಾರ್ಥಾನ್ ಧೃತ್ಯಾ ಧಾರಯತೇಽರ್ಜುನ |
ಪ್ರಸಂಗೇನ ಫಲಾಕಾಂಕ್ಷೀ ಧೃತಿಃ ಸಾ ಪಾರ್ಥ ರಾಜಸೀ || ೩೪ ||

ಅ || ಅರ್ಜುನ=ಅರ್ಜುನನೇ, ಯಯಾ ಧೃತ್ಯಾ=ಯಾವ ಧೈರ್ಯದಿಂದ ಧರ್ಮಕಾಮಾರ್ಥಾನ್=ಧರ್ಮವು, ಕಾಮವು, ಅರ್ಥವೂ ಇವುಗಳನ್ನು ಧಾರಯತೇ=ಧರಿಸುತ್ತಾನೆಯೋ, ಪ್ರಸಂಗೇನ=ಇದು ನನ್ನದು ಎಂದು ಕರ್ಮದಲ್ಲಿ ಪ್ರಕೃಷ್ಟವಾದ ಅಭಿಮಾನ ವಿಶೇಷದಿಂದ ಫಲಾಕಾಂಕ್ಷೀ=ಫಲವನ್ನು ಅಪೇಕ್ಷಿಸುತ್ತಾನೆಯೋ, ಸಾ ಧೃತಿಃ=ಆ ಧೈರ್ಯವು, ರಾಜಸೀ=ರಾಜಸವಾದುದು || ೩೪ ||

ಗೀ || ಯಯಾ ಸ್ವಪ್ನಂ ಭಯಂ ಶೋಕಂ ವಿಷಾದಂ ಮದಮೇವ ಚ |
ನ ವಿಮುಂಚತಿ ದುರ್ಮೇಧಾ ಧೃತಿಃ ಸಾ ಪಾರ್ಥ ತಾಮಸೀ || ೩೫ ||

ಅ || ದುರ್ಮೇಧಾಃ=ದುರ್ಬುದ್ಧಿಯುಳ್ಳ ಮನುಷ್ಯನು, ಯಯಾ=ಯಾವ ಧೃತಿಯಿಂದ, ಸ್ವಪ್ನಂ=ಅತ್ಯಂತ ನಿದ್ದೆಯನ್ನು, ಭಯಂ=ಭಯವನ್ನು, ಶೋಕಂ=ದುಃಖವನ್ನು, ವಿಷಾದಂ=ಮನಸ್ಸಿನ ದೌರ್ಬಲ್ಯವನ್ನು, ಮದಮೇವ ಚ=ಗರ್ವವನ್ನೂ (ಅಂದರೆ ಸ್ವಪ್ನ ಮೊದಲಾದ ನಿಷಿದ್ಧವಾದುದೆಲ್ಲವನ್ನು ಭಗವದ್ದ್ವೇಷಾದಿಗಳನ್ನು,) ನ ವಿಮುಂಚತಿ=ಬಿಡುವುದಿಲ್ಲವೋ, ಸಾ ಧೃತಿಃ=ಆ ಧೈರ್ಯವು, ತಾಮಸೀ=ತಾಮಸ ಧೃತಿಯೇ. || ೩೫ ||

ಪೀ—ಇಷ್ಟರವರೆಗೆ ಸುಖಕ್ಕಾಗಿ ಜ್ಞಾನಕರ್ಮಾದಿಗಳು ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟವೆ ಈಗ ಸುಖವು ಗುಣ ಪ್ರಯುಕ್ತವಾಗಿ ಮೂರು ವಿಧವೆನ್ನುತ್ತಾರೆ--

ಗೀ || ಸುಖಂ ತ್ವಿದಾನೀಂ ತ್ರಿವಿಧಂ ಶೃಣು ಮೇ ಭರತರ್ಷಭ |
ಅಭ್ಯಾಸಾದ್ರಮತೇ ಯತ್ರ ದುಃಖಾಂತಂ ಚ ನಿಗಚ್ಛತಿ || ೩೬ ||

ಅ || ಭರತರ್ಷಭ=ಅರ್ಜುನನೇ, ಯತ್ರ=ಯಾವ ಸುಖದಲಿ, ಅಭ್ಯಾಸಾತ್=ಬಹುಕಾಲದಲ್ಲಿ ಅಭ್ಯಾಸದಿಂದ, ರಮತೇ=(ಪುರುಷನು) ಪುನಃಪುನಃ ಕ್ರೀಡಿಸುತ್ತಾನೆಯೋ, ದುಃಖಾಂತಂ=ದುಃಖನಾಶವನ್ನು, ನಿಗಚ್ಛತಿ=ಅತ್ಯಂತ ಹೊಂದುತ್ತಾನೆಯೋ, ತತ್ಸುಖಂ ತು=ಅಂತಹ ಸುಖವನ್ನಾದರೂ, ತ್ರಿವಿಧಂ=ಮೂರು ವಿಧವಾದುದನ್ನಾಗಿಯೇ, ಇದಾನೀಂ=ಈಗ, ಮೇ=ನನ್ನಿಂದ, ಶೃಣು=ಕೇಳು || ೩೬ ||

ಪೀ—ಪ್ರವೃತ್ತಿಂ (ಶ್ಲೋ. ೩೦) ಇತ್ಯಾದಿ ಶ್ಲೋಕಗಳಿಂದ ಬುದ್ಧಿಯ ಭೇದವನ್ನು ಹೇಳುತ್ತಾರೆ ಅದರಲ್ಲಿ ಯಯಾ ಧರ್ಮಮಧರ್ಮಂ (ಶ್ಲೋ. ೩೧) ಎಂದು ಹೇಳಿದ ಬುದ್ಧಿಗಳು ಒಂದೇ ಪ್ರಕಾರವಾಗಿರುವುದರಿಂದ ಆ ಬುದ್ಧಿಗಳಿಗೆ ರಾಜಸತ್ವ ತಾಮಸತ್ವಗಳು ಹೇಗೆ? ಎಂದರೆ—

ಟೀ ॥ (೧) ಕಿಂಚಿದ್ಯಥಾವದ್ಧರ್ಮಾದೀನಯಥಾವಚ್ಚ ಪಶ್ಯತಿ । ಯಯಾ ಬುದ್ಧ್ಯಾ ರಾಜಸೀ ಸಾ ಮಿಥ್ಯಾದೃಕ್ತ್ವೇವ ತಾಮಸೀತಿ ಚ ॥ (೨) ವೈಷ್ಣವೋ ಭಕ್ತಿಯೋಗೋ ಯಸ್ತದ್ಯುಕ್ತಾ ಸಾತ್ವಿಕೀ ಧೃತಿರಿತಿ ಚ ॥ (೩) ವಿಹಿತವಿಷಯ್ಯೈವೇತ್ಯವ್ಯಭಿಚಾರಿಣೀ । ಸ್ವಪ್ನಂ ಭಯಮಿತ್ಯಾದಿ ಸರ್ವನಿಷಿದ್ಧೋಪಲಕ್ಷಣಂ ॥ (೪) ತತ್ತತ್ಸಾತ್ತ್ವಿಕಮೇವ ಸ್ಯಾದ್ಯದ್ಯದ್ವೃದ್ಧಾಃ ಪ್ರಚಕ್ಷತೇ । ನಿಂದಂತಿ ತಾಮಸಂ ತತ್ತದ್ರಾಜಸಂ ತದುಪೇಕ್ಷಿತಮಿತಿ ಭಾಗವತೇ । ಮಹಾತ್ಮಾನಸ್ತು ಮಾಂ ಪಾರ್ಥ । ಅಭಯಂ ಸತ್ತ್ವಸಂಶುದ್ಧಿರಿತ್ಯಾದಿನಾ ವೃದ್ಧಾಶ್ಚೋಕ್ತಾಃ ॥ ೩೦–೩೬ ॥

ಅ ॥ (೧) ಧರ್ಮ ಅಧರ್ಮಾದಿಗಳನ್ನು ಸ್ವಲ್ಪ ಯಥಾರ್ಥಗಳನ್ನಾಗಿಯೂ, ಸ್ವಲ್ಪ ಅಯಥಾರ್ಥಗಳನ್ನಾಗಿಯೂ ಯಾವ ಬುದ್ಧಿಯಿಂದ ತಿಳಿಯುತ್ತಾನೋ. ಆ ಬುದ್ಧಿಯು ರಾಜಸಬುದ್ಧಿಯು. ಧರ್ಮಾದಿಗಳನ್ನು ಮಿಥ್ಯಾ ಭೂತಗಳನ್ನಾಗಿ ತಿಳಿದರೆ ಆ ಬುದ್ಧಿಯು ತಾಮಸಬುದ್ಧಿಯು. (೨) (ಯೋಗೇನ ಶ್ಲೋ. ೩೩) ಎಂಬುದಕ್ಕೆ ಉಪಾಯಬಲದಿಂದ ಎಂದು ಅಲ್ಪಾರ್ಥತ್ವಪ್ರತೀತಿಯನ್ನು ಹೋಗಲಾಡಿಸುತ್ತಾರೆ-) ವಿಷ್ಣುವಿಷಯಕವಾದ ಭಕ್ತಿಯೋಗವು ಯೋಗವೆನಿಸುತ್ತದೆ ಅಂತಹ ಯೋಗದಿಂದೊಡಗೂಡಿದ ಧೃತಿಯು ಸಾತ್ವಿಕ ಧೃತಿಯು (೩ ಸಾತ್ವಿಕ ಧೃತಿಯೇ ಶಾಸ್ತ್ರಗಳಲ್ಲಿ ವಿಹಿತಗಳಾದ ಸದಾಚಾರ ವಿಷಯಕವಾದರೆ ಅವ್ಯಭಿಚಾರಿಣಿಯಾಗುತ್ತದೆ **ಸ್ವಪ್ನಂ ಭಯಂ** (೩೫ನೇ ಶ್ಲೋಕದಲ್ಲಿದ್ದ)ಇತ್ಯಾದಿ ಶಬ್ದಗಳಿಂದ ಶಾಸ್ತ್ರನಿಷಿದ್ಧಗಳಾದ ಭಗವದ್ದ್ವೇಷವೊದಲಾದವುಗಳನ್ನು ಎಲ್ಲಾ ಇಟ್ಟುಕೊಳ್ಳಬೇಕು (೪) ಜ್ಞಾನವೃದ್ಧರು ಯಾವುದು ಯಾವುದನ್ನು ಯೋಗ್ಯವೆಂದು ಹೇಳುತ್ತಾರೋ ಅದದು ಸಾತ್ವಿಕವೇ ಆಗುವದು. ವೃದ್ಧರು ಯಾವುದನ್ನು ನಿಂದಿಸುತ್ತಾರೋ, ಅದು ತಾಮಸವು ವೃದ್ಧರು ಉದಾಸೀನಭಾವದಿಂದ ಉಪೇಕ್ಷಿಸಿದ್ದು ರಾಜಸವೆನಿಸುತ್ತದೆ, ಎಂದು ಭಾಗವತದಲ್ಲಿದೆ **ಮಹಾತ್ಮಾನಸ್ತು ಮಾಂ ಪಾರ್ಥ, ಅಭಯಂ ಸತ್ವಸಂಶುದ್ಧಿಃ** ಇತ್ಯಾದಿಗಳಲ್ಲಿ ಹೇಳಿದ ಗುಣಗಳು ಇದ್ದು ಶ್ರೀಪರಮಾತ್ಮನನ್ನು ಭಜಿಸುವವರೇ ವೃದ್ಧರೆಂದು ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟಿರುತ್ತಾರೆ ॥ ೩೦–೩೬ ॥

ಪೀ—ಸಾತ್ವಿಕ ಸುಖವನ್ನು ಹೇಳುತ್ತಾನೆ

ಗೀ ॥ ಯತ್ತದಗ್ರೇ ವಿಷಮಿವ ಪರಿಣಾಮೇಽಮೃತೋಪಮಂ ।
ತತ್ಸುಖಂ ಸಾತ್ತ್ವಿಕಂ ಪ್ರೋಕ್ತಮಾತ್ಮಬುದ್ಧಿಪ್ರಸಾದಜಂ ॥ ೩೭ ॥

ಅ ॥ ಯತ್ ಸುಖಂ=ಯಾವ ಪ್ರಸಿದ್ಧವಾದ ಧ್ಯಾನಾದಿಜನ್ಯ ಸುಖವು, ಅಗ್ರೇ=ಮೊದಲು, ವಿಷಮಿವ= ಅಭ್ಯಾಸವಿಲ್ಲದೆ ದುಃಖರೂಪವಾಗಿ ವಿಷದಂತೆ ಇರುತ್ತದೋ, ಪರಿಣಾಮೇ = ಕೊನೆಗೆ ಅಮೃತೋಪಮಂ = ಕ್ರಮದಿಂದ ಸುಖರೂಪವಾಗಿ ಅಮೃತಕ್ಕೆ ಸದೃಶವಾದುದೋ, ಆತ್ಮಬುದ್ಧಿಪ್ರಸಾದಜಂ= ಶ್ರೀ ವಿಷ್ಣುವಿನ ಅನುಗ್ರಹದಿಂದುಂಟಾದ, ಮತ್ತು ಬುದ್ಧಿಯ ಪ್ರಸಾದದಿಂದ (ಅಂದರೆ ಬುದ್ಧಿಯು ಸ್ವತಃ ಅಯೋಗ್ಯ ವಿಷಯಗಳಲ್ಲಿ ಹೋಗದಿರುವುದರಿಂದ) ಉಂಟಾದುದೋ, ತತ್ಸುಖಂ= ಅಂತಹ ಸುಖವು, ಸಾತ್ವಿಕಂ ಪ್ರೋಕ್ತಂ= ಸಾತ್ವಿಕ ಸುಖವೆಂದು ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟಿರುತ್ತದೆ ॥ ೩೭ ॥

ಪೀ—ರಾಜಸ ಸುಖವನ್ನು ಹೇಳುತ್ತಾನೆ—

ಗೀ ॥ ವಿಷಯೇಂದ್ರಿಯಸಂಯೋಗಾದ್ಯತ್ತದಗ್ರೇಽಮೃತೋಪಮಂ ।
ಪರಿಣಾಮೇ ವಿಷಮಿವ ತತ್ಸುಖಂ ರಾಜಸಂ ಸ್ಮೃತಂ ॥ ೩೮ ॥

ಅ || ವಿಷಯೇಂದ್ರಿಯಸಂಯೋಗಾತ್ = ಶಬ್ದ ಸ್ಪರ್ಶ ಮೊದಲಾದ ವಿಷಯಗಳಿಗೆ ಶ್ರೋತ್ರ ಮೊದಲಾದ ಇಂದ್ರಿಯಗಳ ಸಂಬಂಧದಿಂದ ಹುಟ್ಟಿದ, ವಿಷಯಾನುಭವದಿಂದ ಹುಟ್ಟಿದ, ತದ್ಯತ್=ಪ್ರಸಿದ್ಧವಾದ ಯಾವ ಸುಖವು, ಅಗ್ರೇ = ಪ್ರಥಮದಲ್ಲಿ, ಅಮೃತೋಪಮಂ = ಅಮೃತಕ್ಕೆ ಸದೃಶವೋ, ಪರಿಣಾಮೇ = ಕೊನೆಗೆ, ವಿಷಮಿವ = ದುಃಖವನ್ನುಂಟುಮಾಡುವುದರಿಂದ ವಿಷಕ್ಕೆ ಸದೃಶವಾಗಿಯದೋ, ತತ್ಸುಖಂ = ಆ ಸುಖವು, ರಾಜಸಂ = ರಾಜಸವೆಂದು, ಸ್ಮೃತಂ = ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟದೆ || ೩೮ ||

ಪೀ—ತಾಮಸ ಸುಖವನ್ನು ಹೇಳುತ್ತಾನೆ—

ಗೀ || ಯದಗ್ರೇ ಚಾನುಬಂಧೇ ಚ ಸುಖಂ ಮೋಹನಮಾತ್ಮನಃ |
ನಿದ್ರಾಲಸ್ಯಪ್ರಮಾದೋತ್ಥಂ ತತ್ತಾಮಸಮುದಾಹೃತಂ || ೩೯ ||

ಅ || ಯತ್ ಸುಖಂ = ಯಾವ ಸುಖವು, ಅಗ್ರೇ ಚ = ಆರಂಭದಲ್ಲಿಯೂ, ಅನುಬಂಧೇ ಚ = ಅಂತ್ಯದಲ್ಲಿಯೂ, ಆತ್ಮನಃ = ತನಗೆ, ಮೋಹನಂ = ಮೋಹಕವಾದುದೋ, ತನಗೆ ಪರಾಧೀನತ್ವವನ್ನು ತಂದು ಕೊಡುತ್ತದೋ, ಮತ್ತು ನಿದ್ರಾಲಸ್ಯಪ್ರಮಾದೋತ್ಥಂ = ನಿದ್ರಾ = ಗಾಢ ನಿದ್ರೆಯೂ ಆಲಸ್ಯ = ಇಂದ್ರಿಯ ವ್ಯಾಪಾರ, ಶರೀರ ಮಾಂದ್ಯ, ಪ್ರಮಾದ = ಅಧರ್ಮ ಬುದ್ಧಿ, ಇವುಗಳಿಂದ, ಉತ್ಥಂ = ಹುಟ್ಟಿದುದೋ, ತತ್ = ಅಂತಹ ಸುಖವು, ತಾಮಸಂ = ತಾಮಸವೆಂದು, ಉದಾಹೃತಂ = ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟದೆ. || ೩೯ ||

ಪೀ—ಆತ್ಮಬುದ್ಧಿಪ್ರಸಾದಜಂ(ಶ್ಲೋ ೩೭)ಎಂಬುವುದಕ್ಕೆ ತನ್ನ ಮನಸ್ಸಿನಪ್ರಸಾದದಿಂದಹುಟ್ಟಿದ್ದು ಎಂಬೀ ಅನ್ಯಥಾಪ್ರತೀತಿಯನ್ನು ಹೋಗಲಾಡಿಸುವುದಕ್ಕಾಗಿ ಸ್ಮೃತಿಪ್ರಮಾಣದಿಂದಲೇ ಅರ್ಥವನ್ನು ಹೇಳುತ್ತಾರೆ—

ತಾ || ವಿಷ್ಣೋಃ ಪ್ರಸಾದಾತ್ಸ್ವಮನಃಪ್ರಸಾದಾತ್ಸಾತ್ತ್ವಿಕಂ ಸುಖಮಿತಿ ಪಾದ್ಮೇ||೩೭-೩೯||

ಅ || ಶ್ರೀವಿಷ್ಣುವಿನ ಅನುಗ್ರಹದಿಂದ ಹುಟ್ಟಿದ ಮತ್ತು ತನ್ನ ಮನಸ್ಸಿನ ಪ್ರಸಾದದಿಂದಲೇ ಹುಟ್ಟಿದ್ದು ಸಾತ್ತ್ವಿಕ ಸುಖವೆನ್ನಿಸುತ್ತದೆ ಎಂದು ಪಾದ್ಮದಲ್ಲಿದೆ. ಮನಃಪ್ರಸಾದವೆಂದರೆ ತನ್ನ ಪ್ರಯತ್ನವಿಲ್ಲದಿದ್ದರೂ ವಿಷಯಗಳ ಕಡೆಗೆ ಮನಸ್ಸು ಹೋಗದಿರುವುದು. || ೩೭, ೩೮, ೩೯ ||

ಪೀ—ಸಮಸ್ತಜೀವರೂ ಸತ್ತ್ವರಜಸ್ತಮೋಗುಣಗಳಿಂದ ಬದ್ಧರಾಗಿರುವುದರಿಂದ ಮೂರು ವಿಧರಾಗಿರುತ್ತಾರೆನ್ನುತ್ತಾರೆ—

ಗೀ || ನ ತದಸ್ತಿ ಪೃಥಿವ್ಯಾಂ ವಾ ದಿವಿ ದೇವೇಷು ವಾ ಪುನಃ |
ಸತ್ತ್ವಂ ಪ್ರಕೃತಿಜೈರ್ಮುಕ್ತಂ ಯದೇಭಿಃ ಸ್ಯಾತ್ತ್ರಿಭಿರ್ಗುಣೈಃ || ೪೦ ||

ಅ || ಯತ್ಸತ್ತ್ವಂ = ಯಾವ ಜೀವರ ಸಮುದಾಯವು, ಪ್ರಕೃತಿಜೈಃ=ಪ್ರಕೃತಿತತ್ತ್ವದಿಂದ ಹುಟ್ಟಿರುವ, ಏಭಿಃ ತ್ರಿಭಿಃ ಗುಣೈಃ = ಈ ಸತ್ತ್ವರಜಸ್ತಮೋ ಮೂರು ಗುಣಗಳಿಂದ, ಮುಕ್ತಂ = ಬಿಡಲ್ಪಟ್ಟದ್ದು, ಸ್ಯಾತ್= ಆಗುವುದೋ, ತತ್ = ಅಂತಹ ಜೀವರ ಸಮುದಾಯವು, ಪೃಥಿವ್ಯಾಂ = ಭೂಲೋಕದಲ್ಲಿದ್ದ ಮನುಷ್ಯರಲ್ಲಿ ಆಗಲೀ, ದಿವಿ = ಸ್ವರ್ಗಲೋಕದಲ್ಲಿರುವ, ದೇವೇಷು ವಾ=ದೇವತೆಗಳಲ್ಲಿ ಆಗಲೀ,(ದೈತ್ಯಾದಿಗಳಲ್ಲಿ ಆಗಲೀ) ನ ಪುನರಸ್ತಿ = ಇಲ್ಲವೇ ಇಲ್ಲ (ಅಂತೂ ಸತ್ತ್ವರಜಸ್ತಮೋಗುಣಗಳಿಂದ ಮುಕ್ತರಾದವರು ಯಾರೂ ಇಲ್ಲವೇ ಇಲ್ಲ.)

ವಿ || (1) ಜೀವರು ಸಾತ್ತ್ವಿಕ, ರಾಜಸ, ತಾಮಸರೆಂದು ಮೂರು ವಿಧರು. ಆ ಸಾತ್ತ್ವಿಕಾದಿಗಳೂ ಪ್ರತಿಯೊಬ್ಬರೂ ಮೂರುಮೂರು ವಿಧರು. ಅದರಲ್ಲಿ ಪಿತೃ ಗಂಧರ್ವ ಮೊದಲಾದವರು ಸಾತ್ತ್ವಿಕತಾಮಸರು. ಋಷಿಗಳು ಸಾತ್ತ್ವಿಕರಾಜಸರು ದೇವತೆಗಳು ಸಾತ್ತ್ವಿಕಸಾತ್ತ್ವಿಕರು. ಸಾತ್ತ್ವಿಕಸಾತ್ತ್ವಿಕರಲ್ಲಿಯೂ ಬೃಹಸ್ಪತ್ಯಾದಿಗಳು ಸಾತ್ತ್ವಿಕಸಾತ್ತ್ವಿಕ ತಾಮಸರು ಇಂದ್ರನು ಸಾತ್ತ್ವಿಕ-ಸಾತ್ತ್ವಿಕ ರಾಜಸನು, ಚತುರ್ಮುಖನನ್ನಾರಂಭಿಸಿ ರುದ್ರ ಪರ್ಯಂತರಾದವರು ಸಾತ್ತ್ವಿಕ-ಸಾತ್ತ್ವಿಕ ಸಾತ್ತ್ವಿಕರು. ಅವರಲ್ಲಿ ರುದ್ರನು ಸಾತ್ತ್ವಿಕ ಸಾತ್ತ್ವಿಕ ಸಾತ್ತ್ವಿಕ ತಾಮಸನು ಸರಸ್ವತೀ ಭಾರತೀಯರು ಸಾತ್ತ್ವಿಕಸಾತ್ತ್ವಿಕಸಾತ್ತ್ವಿಕ ರಾಜಸರು. ಬ್ರಹ್ಮ ವಾಯುಗಳು ಸಾತ್ತ್ವಿಕಸಾತ್ತ್ವಿಕ ಸಾತ್ತ್ವಿಕ ಸಾತ್ತ್ವಿಕರು (2) ಮಧ್ಯಮೋತ್ತಮ ಮನುಷ್ಯರೂ ರಾಜಸರು. ಅವರೂ ಪ್ರತ್ಯೇಕ ತ್ರಿವಿಧರು ಅವರಲ್ಲಿ ಬ್ರಾಹ್ಮಣರನ್ನಾರಂಭಿಸಿ ಪುಲ್ಕಸ ಪರ್ಯಂತರಾದ ಭಗವದ್ಭಕ್ತರೆಲ್ಲರೂ ರಾಜಸ ಸಾತ್ತ್ವಿಕರು ರಾಜಸ ಸಾತ್ತ್ವಿಕರಲ್ಲಿಯೂ ಬ್ರಾಹ್ಮಣರು ರಾಜಸ ಸಾತ್ತ್ವಿಕ ಸಾತ್ತ್ವಿಕರು ಕ್ಷತ್ರಿಯರು ಸ್ವಲ್ಪ ರಜೋಗುಣದಿಂದ ಯುಕ್ತರಾದುದರಿಂದ ರಾಜಸರಾಜಸ ಸಾತ್ತ್ವಿಕರು ವೈಶ್ಯರು ಸಮಗಳಾದ ಸತ್ತ್ವ ಗುಣ ರಜೋಗುಣಗಳಿಂದ ಕೂಡಿರುವುದರಿಂದ ರಾಜಸರಾಜಸ ಸಾತ್ತ್ವಿಕರು ಶೂದ್ರರು ಅಲ್ಪತಮೋಗುಣದಿಂದಲೂ ಹೆಚ್ಚು ರಜೋಗುಣದಿಂದಲೂ ಕೂಡಿರುವುದರಿಂದ ತಾಮಸ ರಾಜಸ ಸಾತ್ತ್ವಿಕರು (3) ರಾಜಸ ಸಾತ್ತ್ವಿಕಸಾತ್ತ್ವಿಕ ಬ್ರಾಹ್ಮಣರಲ್ಲಿಯೂ (೧) ಶುದ್ಧ ಸತ್ತ್ವಗುಣ ಇರುವವರು **ಪರಮಹಂಸರು** ಅಂದರೆ ಶಿಖಾ ಯಜ್ಞೋಪವೀತಗಳಲದೆ ಒಂದು ದಂಡವುಳ್ಳವರು (೨) ಅಲ್ಪ ರಜೋಗುಣದಿಂದ ಕೂಡಿದ ಸತ್ತ್ವಗುಣ ಗಳುಳ್ಳವರು **ಹಂಸರು** ಅಂದರೆ ಯಜ್ಞೋಪವೀತವುಳ್ಳವರು ಒಂದು ದಂಡವುಳ್ಳವರು ಶಿಖಾವಿರಹಿತರು. (೩) ಅವರಿಗಿಂತ ಹೆಚ್ಚು ರಜೋಗುಣದಿಂದ ಕೂಡಿದ ಸತ್ತ್ವಗುಣವುಳ್ಳವರು. ಮೂರು ದಂಡವುಳ್ಳವರು. ಶಿಖಾಯಜ್ಞೋಪವೀತವಿರುವವರು. ಒಂದು ಗ್ರಾಮದಲ್ಲಿ ಒಂದು ದಿನಮಾತ್ರ ಇರುವವರು. ಇಂತಹವರು **ಬಹೂದಕರೆನಿಸುತ್ತಾರೆ** (೪) ಅವರಿಗಿಂತಲೂ ಹೆಚ್ಚು ರಜೋಗುಣದಿಂದ ಕೂಡಿದ ಸತ್ತ್ವ ಗುಣವುಳ್ಳವರು. ಮೂರುದಂಡವುಳ್ಳವರು ಶಿಖಾಯಜ್ಞೋಪವೀತವುಳ್ಳವರು ಜೀವಿಸಿಕೊಂಡಿರುವ ಪರ್ಯಂತವೂ ಮಕ್ಕಳು ಕೊಟ್ಟಿದ್ದನ್ನೇ ಉಣ್ಣುತ್ತಿರುವವರು. ಇಂತಹವರು **ಕುಟೀಚಕರು.** (೫) ತಾಮಸರೂ ಕೂಡಾ ಸಾತ್ತ್ವಿಕಾದಿ ಭೇದದಿಂದ ಮೂರುವಿಧರು ಅದರಲ್ಲಿ ಮನುಷ್ಯಾಧಮರು ಸಾತ್ತ್ವಿಕತಾಮಸರು. ದೈತ್ಯ ಭೃತ್ಯರು ರಾಜಸ ತಾಮಸರು. ಮಹಾದೈತ್ಯರು ತಾಮಸತಾಮಸರು. || ೪೦ ||

ಪೀ—ಜೀವರೆಲ್ಲರೂ ಹಿಂದೆ ಹೇಳಿದ ಪ್ರಕಾರ ಸತ್ತ್ವರಜಸ್ತಮೋಗುಣಬದ್ಧರೇ ಆಗಿರುತ್ತಾರೆ. ಆದರೆ ಸಂಸಾರ ಬಂಧಕವಾದ ಕರ್ಮವನ್ನು ಮಾಡುತ್ತಿರುವುದರಿಂದ ಮೋಕ್ಷವು ಹೇಗಾಗುವುದೆಂದರೆ—ಮೋಕ್ಷ ಸಾಧನವಾದ ಕರ್ಮಗಳು ಜಾತ್ಯಾದಿಭೇದದಿಂದ ಬೇರೆಬೇರೆಯೇ ಆಗಿವೆ ಅವರವರಿಗೆ ವಿಹಿತಗಳಾದ ಕರ್ಮಗಳಿಂದ ಜ್ಞಾನದ್ವಾರಾ ಮೋಕ್ಷವು ಆಗುವುದೆಂದು ಹೇಳುವುದಕ್ಕಾಗಿ ಬ್ರಾಹ್ಮಣಾದ್ಯಧಿಕಾರಿಗಳ ಗುಣ ಕೃತ ಕರ್ಮಗಳು ಭಿನ್ನ ಭಿನ್ನಗಳಾಗಿವೆ ಎಂದು ಹೇಳುತ್ತಾರೆ—

ಗೀ || ಬ್ರಾಹ್ಮಣಕ್ಷತ್ರಿಯವಿಶಾಂ ಶೂದ್ರಾಣಾಂ ಚ ಪರಂತಪ |
ಕರ್ಮಾಣಿ ಪ್ರವಿಭಕ್ತಾನಿ ಸ್ವಭಾವಪ್ರಭವೈರ್ಗುಣೈಃ || ೪೧ ||

ಅ || ಪರಂತಪ=ಅರ್ಜುನನೇ, ಬ್ರಾಹ್ಮಣಕ್ಷತ್ರಿಯವಿಶಾಂ=ಬ್ರಾಹ್ಮಣರು ಕ್ಷತ್ರಿಯರು ವೈಶ್ಯರು, ಇವರ, ಮತ್ತು ಶೂದ್ರಾಣಾಂ ಚ=ಶೂದ್ರರ, ಕರ್ಮಾಣಿ=ಶಾಸ್ತ್ರವಿಹಿತಗಳಾದ ಕರ್ಮಗಳು, ಸ್ವಭಾವ ಪ್ರಭವೈಃ=ಬ್ರಾಹ್ಮಣಾದಿ ತತ್ತತ್ಸ್ವಭಾವವನ್ನು ಅನುಸರಿಸುವ, ಗುಣೈಃ=ಸತ್ತ್ವಾದಿಗುಣಗಳಿಂದ, ಪ್ರವಿಭಕ್ತಾನಿ=ಭಿನ್ನ ಭಿನ್ನಗಳಾಗಿರುತ್ತವೆ (ಅವುಗಳನ್ನು ನಾನು ಹೇಳುತ್ತೇನೆ, ಕೇಳು) || ೪೧ ||

ಪೀ—ನ ತದಸ್ತಿ (ಶ್ಲೋ. ೪೦) ಎಂಬುವ ಶ್ಲೋಕದಿಂದ ಸಮಸ್ತಜೀವರಿಗೂ ಗುಣತಃ ತ್ರೈವಿಧ್ಯವನ್ನು ಹೇಳುತ್ತಾರೆ ಅವರಲ್ಲಿ ಸತ್ವವೂ ಗುಣವಿಶೇಷವಾದುದರಿಂದ ಅದಕ್ಕೆ ಗುಣಬದ್ಧತ್ವವನ್ನು ಹೇಗೆ ಹೇಳುವುದೆಂದರೆ—

ತಾ ॥ (೧) ಸತ್ವಂ ಜೀವಜಾತಂ ॥ (೨) ಮುಕ್ತಾನಾಂ ಗುಣಾತೀತತ್ವಾತ್ಪೃಥಿವ್ಯಾಂ ದಿವಿ ದೇವೇಷು ಚೇ(ವೇ)ತಿ ವಿಶೇಷಃ ॥ (೩) ಯಥೇಷ್ಟಂ ಸಂಚರಂತೋಽಪಿ ಮುಕ್ತಾ ಭೂಮ್ಯಾದಿಗಾ ನ ತು । ಗ್ರಾಮಸ್ಥಾ ಅಪಿ ನ ಗ್ರಾಮ್ಯಾ ವೈಲಕ್ಷಣ್ಯಾದ್ಧಿ ಸಜ್ಜನಾಃ ॥ (೪) ನರಾಧಮಾಸ್ತಾಮಸೇಷು ಸಾತ್ವಿಕಾಸ್ತತ್ರ ರಾಜಸಾಃ । ದೈತ್ಯಭೃತ್ಯಾ ಮಹಾದೈತ್ಯಾ ಮುಖ್ಯತಾಮಸತಾಮಸಾಃ ॥ (೫) ರಾಜಸಾಸ್ತು ನರಾಸ್ತತ್ರ ವಿಪ್ರಾ ರಾಜಸ-(ರಜಸಿ)ಸಾತ್ವಿಕಾಃ ॥ ೧ ॥

ಅ ॥ (೧) ಸತ್ವಂ=ಜೀವರ ಸಮುದಾಯವು. (೨) (ಗುಣಾತೀತವಾದ ಸತ್ವವು ಇಲ್ಲವೆಂಬಿಷ್ಟರಿಂದಲೇ ಪೂರ್ಣವಾಗಿರುವುದರಿಂದ ಪೃಥಿವ್ಯಾಂ ದಿವಿ ಎಂದು ವಿಶೇಷೋಕ್ತಿಯು ಏಕೆ ಎಂದರೆ-) ಮುಕ್ತರು ಗುಣಬದ್ಧರಾಗದಿರುವುದರಿಂದ ಗುಣಾತೀತವಾದ ಸತ್ವವಿಲ್ಲ ಎಂದು ಹೇಳಿದರೆ ಮುಕ್ತರಿಗೂ ಗುಣಬದ್ಧತ್ವವು ಬರಬೇಕಾಗಿರುವುದರಿಂದ ಮುಕ್ತರಿಗೆ ಗುಣಬದ್ಧತ್ವವು ಇಲ್ಲವೆಂದು ತೋರಿಸುವುದಕ್ಕಾಗಿ ಪೃಥಿವ್ಯಾಂ ದಿವಿ ಇತ್ಯಾದಿ ವಿಶೇಷೋಕ್ತಿಯು ಕೂಡುತ್ತದೆ. (೩) (ಇಮಾಂಲ್ಲೋಕಾನ್ ಕಾಮಾನ್ನೀ ಕಾಮರೂಪ್ಯನುಸಂಚರನ್ ಇತ್ಯಾದಿ ಪ್ರಮಾಣಗಳಿಂದ ಮುಕ್ತರೂ ಭೂಮಿ ಮೊದಲಾದವುಗಳಲ್ಲಿ ಸಂಚರಿಸುವುದರಿಂದ ಮುಕ್ತರಿಗೆ ಗುಣಬದ್ಧತ್ವವಿದೆ ಎಂಬುವುದು ಹೇಗೆ? ಎಂದರೆ-) ಮುಕ್ತರು ಯಥೇಷ್ಟವಾಗಿ ಭೂಮಿಯನ್ನು ಸಂಚರಿಸುತ್ತಾ ಇದ್ದರೂ (ಭೂಮಿಯಲ್ಲಿದ ದೋಷಸಂಬಂಧವಿಲ್ಲದಿರುವದರಿಂದ) ಭೂಮ್ಯಾದಿಗಳಲ್ಲಿ ಇರುವವರು ಎಂದೆನ್ನಿಸಿಕೊಳ್ಳುವುದಿಲ್ಲ ಹೇಗೆಂದರೆ ಸಜ್ಜನರು ಗ್ರಾಮದಲ್ಲಿರತಕ್ಕವರಾದಾಗ್ಯೂ ದುರ್ಜನರಿಗಿಂತ ವಿಲಕ್ಷಣರಾಗಿರುವುದರಿಂದ ಗ್ರಾಮ್ಯರೆಂದನ್ನಿಸಿಕೊಳ್ಳುವುದಿಲ್ಲ. (ಏವಂಚ ಭೂಮ್ಯಾದಿಗಳಲ್ಲಿರುವವರೇ ಗುಣಬದ್ಧರು, ಮುಕ್ತರಲ್ಲ. (೪) (ಅಮುಕ್ತರು ಗುಣಬದ್ಧರು ಹೇಗೆಂದರೆ) (ಸಾತ್ವಿಕ, ರಾಜಸ, ತಾಮಸರು ಎಂದು ಜೀವರು ಮೂರು ವಿಧರು ಆ ಜೀವರಲ್ಲಿ ತಾಮಸರು ಮೂರು ವಿಧರು ಎನ್ನುತ್ತಾರೆ-) ತಾಮಸರಲ್ಲಿ ನರಾಧಮರು ಸಾತ್ವಿಕರು ಆ ತಾಮಸರಲ್ಲಿ ರಾಜಸರು ದೈತ್ಯಭೃತ್ಯರು ಮಹಾದೈತ್ಯರು ಮುಖ್ಯತಾಮಸತಾಮಸರು (೫) (ರಾಜಸರನ್ನು ಸಾಮಾನ್ಯವಾಗಿ ಹೇಳುತ್ತಾರೆ—) ಆ ರಾಜಸ ಮನುಷ್ಯರೂ, ಉತ್ತಮ ಮಧ್ಯಮ ಅಧಮರೆಂದು ಮೂರು ವಿಧರು (ಅಂದರೆ ರಾಜಸ ಸಾತ್ವಿಕರು ರಾಜಸ ರಾಜಸರು, ರಾಜಸ ತಾಮಸರೆಂದು ಮೂರು ವಿಧರು) ಆ ರಾಜಸಸಾತ್ವಿಕರಲ್ಲಿಯೂ ಬ್ರಾಹ್ಮಣರು ರಾಜಸಸಾತ್ವಿಕ ಸಾತ್ವಿಕರು (ಅಂದರೆ ರಾಜಸ ಸಾತ್ವಿಕರೂ (1) ರಾಜಸ ಸಾತ್ವಿಕಸಾತ್ವಿಕರು, (2) ರಾಜಸ ಸಾತ್ವಿಕರಾಜಸರು, (3) ರಾಜಸ ಸಾತ್ವಿಕತಾಮಸರು ಹೀಗೆ ಮೂರು ವಿಧರು. ಅದರಲ್ಲಿ ಬ್ರಾಹ್ಮಣರು ರಾಜಸ ಸಾತ್ವಿಕ ಸಾತ್ವಿಕರು.) ॥ ೧ ॥

ಪೀ—ರಾಜಸಸಾತ್ವಿಕ ಸಾತ್ವಿಕ ಬ್ರಾಹ್ಮಣರಲ್ಲಿಯೂ, ಆಶ್ರಮಭೇದದಿಂದ ಅನೇಕ ವಿಧವೆನ್ನುತ್ತಾರೆ—

ತಾ ॥ (೧) ತತ್ರಸ್ಥಶುದ್ಧಸತ್ವಾಸ್ತು ಪರಹಂಸಾಃ ಪ್ರಕೀರ್ತಿತಾಃ । ಹಂಸೋ ಬಹೂದಃ ಕುಟಿಚೋ ವನಸ್ಥೋ ನೈಷ್ಠಿಕೋ ಗೃಹೀ । ಕ್ರಮಾದ್ರಜೋಧಿಕಾ ಬಾಹ್ಯಂ ಕರ್ಮೈ-

ಷಾಮಧಿಕಂ ಯತೇಃ ॥ (೨) ಧರ್ಮಾಃ ಪರಮಹಂಸಾನಾಂ ಬ್ರಾಹ್ಮಾ ಏವ ಶಮಾದಿಕಾಃ ॥ (೩) ದೇವಾದೇಃ ಕರ್ಮಬಾಹುಲ್ಯಂ ನ ಲಿಂಗಂ ರಜಸಃ ಕ್ವಚಿತ್ । ನ ಹಿ ವಿಷ್ಣೋಽನ್ಯತ್ರ ತೇಷಾಂ ಮನಃ ಕರ್ಮಕೃತಾಮಪಿ ॥ (೪) ಅನ್ಯೇಷಾಂ ಚಲಚಿತ್ತತ್ವಾತ್ ಪ್ರಾಯಃ ಸ್ಯಾತ್ಕರ್ಮ ರಾಜಸಂ ॥ (೫) ಯದಿ ತತ್ಸ್ಮಾರಕಂ ವಿಷ್ಣೋರ್ವಿದ್ಯಾತ್ಸಾತ್ವಿಕಮೇವ ತು ॥ ೨ ॥

ಅ ॥ (೧) ರಾಜಸ ಸಾತ್ವಿಕಸಾತ್ವಿಕರಲ್ಲಿ ಶುದ್ಧ ಸಾತ್ವಿಕರು † ಪರಮಹಂಸರೆಂದು ಹೇಳಲ್ಪಡುತ್ತಾರೆ. ಹಂಸ, ಬಹೂದಕ ಕುಟೀಚಕ, ವಾನಪ್ರಸ್ಥಾಶ್ರಮಿ, ನೈಷ್ಠಿಕಬ್ರಹ್ಮಚಾರಿ, ಗೃಹಸ್ಥಾಶ್ರಮಿ, ಇವರಿಗೆ ಬಾಹ್ಯ ಕರ್ಮವು ಹೆಚ್ಚು ಇದ್ದುದರಿಂದ ಹೆಚ್ಚು ರಜೋಗುಣ ಉಳ್ಳವರು (೨) (ಆ ಬಾಹ್ಯ ಕರ್ಮವು ಪರಮಹಂಸರಿಗೂ ಸಮಾನವಾಗಿದ್ದರೆ-ಪರಮಹಂಸರೂ ರಾಜಸರಾಗುವರೆ? ಎಂದರೆ—) ಪರಮಹಂಸರಿಗೆ ಶಮೋ ದಮಃ ಇತ್ಯಾದಿಗಳಲ್ಲಿ ಬ್ರಾಹ್ಮಣಕರ್ಮಗಳೆಂದು ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟ ಶಮದಮಾದಿಗಳೇ ಧರ್ಮಗಳು. (೩) (ಕರ್ಮಗಳು ಹೆಚ್ಚು ಇದ್ದ ಪ್ರಯುಕ್ತ ಹಂಸಾದಿಗಳು ರಾಜಸರೆಂದಾದರೆ ದೇವಾದಿಗಳಿಗೂ ಕರ್ಮಬಾಹುಲ್ಯವಿದ್ದ ಪ್ರಯುಕ್ತ ರಾಜಸತ್ವವು ಬರಬೇಕಾಗುವುದೆಂದರೆ —) ದೇವಾದಿಗಳಿಗೆ ಕರ್ಮಗಳು ಹೆಚ್ಚು ಇರುವುದು, ಎಲ್ಲಿಯೂ ರಜೋಗುಣಕ್ಕೆ ಜ್ಞಾಪಕವಾಗಲಾರದು (ಏಕೆಂದರೆ ದೇವಾದಿಗಳು ಬಹು ಕರ್ಮಗಳನ್ನು ಮಾಡುವವರಾದರೂ ಅವರ ಮನಸ್ಸು ವಿಷ್ಣುವಿಗಿಂತ ಇತರ ವಿಷಯಕವಾಗುವುದಿಲ್ಲ. (ಅಂದರೆ ವಿಷ್ಣುವಿನಲ್ಲಿಯೇ ಇರುತ್ತದೆ) (೪) ಬೇರೆಯವರು ಚಂಚಲ ಮನಸ್ಸುಳ್ಳವರಾದುದರಿಂದ ಅವರ ಕರ್ಮವು ಪ್ರಾಯಶಃ ರಾಜಸವಾಗುವುದು (ಅಂದರೆ—ಹಂಸ ಮೊದಲಾದವರಲ್ಲಿಯೂ ಕರ್ಮವು ಸ್ವರೂಪದಿಂದಲೇ ರಜೋಗುಣಕ್ಕೆ ಅನುಮಾಪಕವಲ್ಲ. ಮತ್ತೆ ಮನಶ್ಚಾಂಚಲ್ಯಕ್ಕೆ ಕಾರಣವಾಗಿರುವುದರಿಂದಲೇ ರಜೋಗುಣಕ್ಕೆ ಜ್ಞಾಪಕವು ದೇವಾದಿಗಳ ಕರ್ಮವು ಮನಶ್ಚಾಂಚಲ್ಯಕ್ಕೆ ಕಾರಣವಾಗದಿರುವುದರಿಂದ ರಾಜಸತ್ವಕ್ಕೆ ಜ್ಞಾಪಕವಲ್ಲ.) (೫) ಆ ಕರ್ಮವು ವಿಷ್ಣುವಿನ ಸ್ಮರಣೆಯನ್ನುಂಟುಮಾಡುವುದಾದರೆ ಆ ಕರ್ಮವನ್ನು ಸಾತ್ವಿಕವನ್ನಾಗಿಯೇ ತಿಳಿಯಬೇಕು. (ಅಂದರೆ—ಶ್ರೀಹರಿಯ ಸ್ಮೃತಿಗೆ ಕಾರಣವಾದ ಕರ್ಮವು ಸತ್ವಗುಣಕ್ಕೆ ಜ್ಞಾಪಕವೆಂದು ಕಂಡದ್ರಿಂದ ಕರ್ಮವು ಸ್ವರೂಪದಿಂದಲೇ ರಾಜಸತ್ವಕ್ಕೆ ಜ್ಞಾಪಕವಲ್ಲ) ॥ ೨ ॥

ಪೀ—ಪರಮಹಂಸರನ್ನಾರಂಭಿಸಿ ಗೃಹಸ್ಥಪರ್ಯಂತರಾದವರಿಗೆ ಕ್ರಮವಾಗಿ ಹೇಳಿದ ಕರ್ಮಬಾಹುಲ್ಯವನ್ನು ಲೇಶತಃ ವಿಭಾಗಮಾಡಿ ತೋರಿಸುತಾರೆ—

ತಾ ॥ ಧರ್ಮಾರ್ಥಹಿಂಸನಾಗ್ನಿಶ್ಚ ವಿಶೇಷೋ ಬ್ರಹ್ಮಚಾರಿಣಃ । ಸ್ತೈತ್ಯಕಂ ಚಾಪಿ ಯತಿತೋ ದಾರಾಸ್ತು ಗೃಹಿಣಸ್ತತಃ । ಅಸಂಗೋ(ಸರ್ಗೋ) ಗ್ರಾಮ್ಯಸಂತ್ಯಾಗಃ ಪಶ್ಚಹಿಂಸಾ ಗೃಹಸ್ಥತಃ । ವನಸ್ಥಸ್ಯ ವಿಶೇಷೋಽಯಂ ಸರ್ವೇಷಾಮಿತರತ್ಸಮಮಿತಿ ಚ ॥ ॥ ೩ ॥

ಅ ॥ (೧) ನಾಲ್ಕುವಿಧ ಸನ್ಯಾಸಿಗಳಿಗಿಂತ ನೈಷ್ಠಿಕ ಬ್ರಹ್ಮಚಾರಿಗೆ ಸಮಿಧಾದಿಗಳ ಛೇದನವು, ಅಗ್ನಿಪೂಜೆಯು, ಶ್ರಾದ್ಧಕರಣವು, ಇಷ್ಟು ವಿಶೇಷವು ಬ್ರಹ್ಮಚಾರಿಗಿಂತ ಗೃಹಸ್ಥನಿಗೆ ವಿವಾಹವು ವಿಶೇಷವು.

† ಶಿಖಾಯಜ್ಞೋಪವೀತಗಳಿಲ್ಲದೆ ಒಂದು ದಂಡವುಳ್ಳವರು ಪರಮಹಂಸರು ಯಜ್ಞೋಪವೀತಗಳಾಗಿ ಒಂದು ದಂಡವುಳ್ಳವರಾಗಿ ಶಿಖಾವಿಲ್ಲದವರು ಹಂಸರು ಮೂರು ದಂಡವುಳ್ಳವರಾಗಿ ಶಿಖಾಯಜ್ಞೋಪವೀತಗಳಿದ್ದು ಒಂದು ಗ್ರಾಮದಲ್ಲಿ ಒಂದು ರಾತ್ರಿಮಾತ್ರ ಆವಾಸಮಾಡುವವರು ಬಹೂದರು ಮೂರು ದಂಡಗಳುಳ್ಳವನಾಗಿ ಶಿಖಾಯಜ್ಞೋಪವೀತಗಳಿದ್ದು ಜೀವಿಸಿಕೊಂಡಿರುವಪರ್ಯಂತವೂ ಮಕ್ಕಳು ಕೊಟ್ಟ ಅನ್ನವನ್ನೇ ಉಣ್ಣುತ್ತಿರುವವರು ಕುಟೀಚಕರು.

ಪುತ್ರೋತ್ಪಾದನ ಮಾಡದಿರುವುದು, ಗ್ರಾಮದಲ್ಲಿ ಹುಟ್ಟಿರುವ ವಸ್ತುಗಳನ್ನು ಸೇವಿಸದಿರುವುದು, ಪಶುಗಳನ್ನು ಹಿಂಸಿಸದಿರುವುದು, ಇವು ಗೃಹಸ್ಥನಿಗಿಂತ ವಾನಪ್ರಸ್ಥಾಶ್ರಮಿಗೆ ವಿಶೇಷವು. ಇತರರಿಗೆ ಅವರವರಿಗೆ ಉಚಿತವಾದ ಯಜ್ಞಾದಿಗಳು ಸಮಗಳು. ॥ ೩ ॥

ಟೀ—ವರ್ಣಭೇದದಿಂದ ಅನೇಕ ಪ್ರಕಾರರಾದ ರಾಜಸ ಸಾತ್ವಿಕರಾದ ಭಗವದ್ಭಕ್ತರಲ್ಲಿ ಬ್ರಾಹ್ಮಣ ಸ್ವರೂಪವನ್ನು ಹೇಳಿದರು. ಈಗ ಕ್ಷತ್ರಿಯಾದಿಗಳ ಸ್ವರೂಪವನ್ನು ರಾಜಸರಾಜಸಾದಿಗಳ ಸ್ವರೂಪವನ್ನು ವಾಕ್ಯಾಂತರದಿಂದ ತೋರಿಸುತ್ತಾರೆ—

ತಾ ॥ (೧) ಸಾತ್ವಿಕಾಃ ಸ್ವಲ್ಪರಜಸಃ ಕ್ಷತ್ರಿಯಾಃ ಸತ್ವರಾಜಸಾಃ । ವೈಶ್ಯಾಃ ಶೂದ್ರಾ ಅತಿಸ್ವಲ್ಪಸತ್ವಾಧಿಕ್ಯೇನ ತಾಮಸಾಃ ॥ (೨) ಯೇ ತು ಭಾಗವತಾ ವರ್ಣಾಸ್ತೇಷಾಂ ಭೇದೋಽಯಮೀರಿತಃ । ಸತ್ವಾಧಿಕಃ ಪುಲ್ಕಸೋಽಪಿ ಯಸ್ತು ಭಾಗವತಃ ಸದಾ ॥ (೩) ತ್ರೈವಿದ್ಯಮಾತ್ರಾ ವಿಷ್ಣೋರ್ಯೇ ಸರ್ವಾಧಿಕ್ಯೇ ಸಸಂಶಯಾಃ । ಅನ್ಯಾಧಿಕ್ಯಂ ನ ಮನ್ಯಂತೇ ಶ್ರೀಶಾದ್ರಾಜಸತಾಮಸಾಃ(ರಾಜಸಾಃ) । ಅಜ್ಞಾ ವಿಷ್ಣೌ ದ್ವೇಷಹೀನಾಃ ಸರ್ವೇ ರಾಜಸತಾಮಸಾಃ ॥ (೪) ಪಿತೃಗಂಧರ್ವಪೂರ್ವಾಶ್ಚ ಮುನಯೋ ದೇವತಾ ಇತಿ । ಸಾತ್ವಿಕಾಸ್ತ್ರಿವಿಧಾಸ್ತತ್ರ ಶ್ರೇಷ್ಠಾ ಏವೋತ್ತರೋತ್ತರಾಃ ॥ (೫) ದೇವಾ ಇಂದ್ರೋ ವಿರಿಂಚಾದ್ಯಾ ಇತಿ ತ್ರೇಧೈವ ದೇವತಾಃ । ಕ್ರಮೋತ್ತರಾಃ ಶಿವೋ ವಾಣೀ ಬ್ರಹ್ಮಾ ಚೈವೋತ್ತರೋತ್ತರಾಃ ॥ (೬) ಸತ್ವಸತ್ವಮಹಾಸತ್ವಸೂಕ್ಷ್ಮಸತ್ವಶ್ಚತುರ್ಮುಖಃ । ಯಸ್ಮಾದ್ಭಾವದ್ವಿಮುಕ್ತಿಃ ಸ್ಯಾನ್ಮುಕ್ತಾವೇವಂ ಸುಖಕ್ರಮ ಇತಿ ಚ ॥ ೪ ॥

ಅ ॥ (೧) ರಾಜಸಸಾತ್ವಿಕರಲ್ಲಿ ಕ್ಷತ್ರಿಯರು ಸ್ವಲ್ಪರಜೋಗುಣವುಳ್ಳವರಾದುದರಿಂದ ರಾಜಸರಾಜಸ ಸಾತ್ವಿಕರು. ವೈಶ್ಯರು ಸಮಗಳಾದ ಸತ್ವಗುಣ ರಜೋಗುಣಗಳುಳ್ಳವರು. ಶೂದ್ರರು ತಮೋಗುಣವು ಕಡಿಮೆ, ರಜೋಗುಣ ಹೆಚ್ಚು ಇರುವವರಾದುದರಿಂದ ತಾಮಸ ರಾಜಸ ಸಾತ್ವಿಕರು (೨) ಯಾವುವು ಭಗವತ್ಸಂಬಂಧಿಯಾದ ವರ್ಣಗಳಿವೆಯೋ ಅವುಗಳ ಭೇದವು ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟಿತು ಪುಲಸನಾದಾಗ್ಯೂ ಭಗವದ್ಭಕ್ತನಾದರೆ ಈತನು ರಾಜಸರಲ್ಲಿಯೂ ಹೆಚ್ಚು ಸತ್ವಗುಣಗಳುಳ್ಳವನೇ (೩) (ರಾಜಸ ಸಾತ್ವಿಕರನ್ನು ಹೇಳಿ ರಾಜಸರಾಜಸಾದಿಗಳನ್ನು ಹೇಳುತ್ತಾರೆ–) ಯಾರು ಮೂರು ವೇದಗಳಲ್ಲಿ ಹೇಳಿದ ಕರ್ಮಾದಿಗಳನ್ನು ಮಾಡುತ್ತಿರುವವರೋ, ಶ್ರೀ ವಿಷ್ಣುವು ಸರ್ವೋತ್ತಮನೆಂಬುವಲ್ಲಿ ಸಂಶಯ ಗ್ರಸ್ತರೋ, ಲಕ್ಷ್ಮೀಪತಿಯಾದ ಶ್ರೀ ಪರಮಾತ್ಮನಿಗಿಂತ ಬ್ರಹ್ಮರುದ್ರಾದಿಗಳಿಗೆ ಆಧಿಕ್ಯವನ್ನು ತಿಳಿಯುವುದಿಲ್ಲವೋ, ಅಂತಹವರು ರಾಜಸ ರಾಜಸರು. ಯಾರು ವಿಷ್ಣುವು ಸರ್ವೋತ್ತಮನೆಂದು ತಿಳಿಯುವುದಿಲ್ಲವೋ ಶ್ರೀ ವಿಷ್ಣುವಿನಲ್ಲಿ ದ್ವೇಷವನ್ನು ಮಾಡುವುದಿಲ್ಲವೋ, ಅವರೆಲ್ಲರೂ ರಾಜಸ ತಾಮಸರು (೪) (1) ಸಾತ್ವಿಕರು, (2) ರಾಜಸರು, (3) ತಾಮಸರು, ಎಂದು ಜೀವರು ಮೂರು ವಿಧರೆಂದು ಹೇಳಿದೆ. ಅದರಲ್ಲಿ ಸಾತ್ವಿಕ ಪ್ರಭೇದವನ್ನು ಹೇಳುತ್ತಾರೆ-) ಪಿತೃಗಂಧರ್ವ ಮೊದಲಾದವರು ಸಾತ್ವಿಕತಾಮಸರು (ಅಂದರೆ ಮನುಷ್ಯೋತ್ತಮರನ್ನಾರಂಭಿಸಿ ಮನುಷ್ಯಗಂಧರ್ವ ಪರ್ಯಂತರಾದವರು ರಾಜಸಸಾತ್ವಿಕರು ದೇವಗಂಧರ್ವರು ಸಾತ್ವಿಕತಾಮಸರು ಚಿರಪಿತೃಗಳು ಸಾತ್ವಿಕತಾಮಸರಾಜಸರು. ಆಜಾನಜ ದೇವತೆಗಳು ಸಾತ್ವಿಕತಾಮಸಸಾತ್ವಿಕರು) ಚ್ಯವನ ಮೊದಲಾದ ಋಷಿಗಳೂ, (ಅವರಿಗೆ ಸಮರಾದ ಬಲಿಚಕ್ರವರ್ತಿ ಮೊದಲಾದರೂ ಪ್ರಿಯವ್ರತಾದಿಗಳೂ) ಸಾತ್ವಿಕರಾಜಸರು. ಕರ್ಮಜದೇವತೆಗಳಿಂದ ಶತಾಧಿಕರಾದ ತತ್ವಾಭಿಮಾನಿದೇವತೆಗಳು ಸಾತ್ವಿಕ ಸಾತ್ವಿಕರು. ಹೀಗೆ ಸಾತ್ವಿಕರು ಮೂರು ವಿಧರು. ಅದರಲ್ಲಿ ಮೇಲು ಮೇಲಿನವರು ಶ್ರೇಷ್ಠರೇ.

(೫) (ಸಾತ್ವಿಕ ಸಾತ್ವಿಕರೆಂದು ಹೇಳಿದ ತತ್ವಾಭಿಮಾನಿ ದೇವತೆಗಳನ್ನು ವಿಭಾಗಮಾಡಿ ಹೇಳುತ್ತಾರೆ—) ಸಾತ್ವಿಕಸಾತ್ವಿಕರಲ್ಲಿ ಇಂದ್ರನಿಗಿಂದ ೧೦೦ ಗುಣ ಕಡಿಮೆಯವರಾದ ಬೃಹಸ್ಪತಿ ಮೊದಲಾದವರು ತಾಮಸರು. ಅವರಿಗಿಂತ ೧೦೦ ಗುಣ ಹೆಚ್ಚು ಇರುವ ಇಂದ್ರನು ರಾಜಸನು ಚತುರ್ಮುಖ ಬ್ರಹ್ಮನನ್ನಾರಂಭಿಸಿ ರುದ್ರ ಪರ್ಯಂತರಾದವರು ಸಾತ್ವಿಕರೆನ್ನಿಸುತ್ತಾರೆ. (ವಿರಿಂಚಾದಿಗಳನ್ನು ವಿಭಾಗಮಾಡಿ ಹೇಳುತ್ತಾರೆ—) ರುದ್ರನು ಸರಸ್ವತಿಯು ಚತುರ್ಮುಖನು ಮೇಲು ಮೇಲಿನವರು ಶ್ರೇಷ್ಠರು. (ಅಂದರೆ ಸಾತ್ವಿಕ ಸಾತ್ವಿಕರಲ್ಲಿ ರುದ್ರನು ತಾಮಸನು. ಸರಸ್ವತಿಯು ರಾಜಸಳು ಬ್ರಹ್ಮನು ಸಾತ್ವಿಕನು) (೯) (ಹೀಗಾದರೆ—ವಿರಿಂಚನು ಏನೆನ್ನಿಸುತ್ತಾನೆಂದರೆ—) ಹಿಂದೆ ಹೇಳಿದ ಪ್ರಕಾರ ಚತುರ್ಮುಖನು ಸತ್ತ್ವ ಸತ್ತ್ವ ಮಹಾ ಸತ್ತ್ವ ಸೂಕ್ಷ್ಮಸತ್ವಗುಣವುಳ್ಳವನು. (ಅಂತೂ ಪಿತೃಗಂಧರ್ವ ಮೊದಲಾದವರೂ ಮುನಿಗಳೂ ದೇವತೆಗಳೂ ಸಾತ್ತ್ವಿಕರೆನಿಸುತ್ತಾರೆ ಅವರ ಮಧ್ಯದಲ್ಲಿ ಸತ್ತ್ವಗುಣವು ಹೆಚ್ಚು ಇದ್ದುದರಿಂದ ದೇವತೆಗಳೆನಿಸಿದ ಸಾತ್ತ್ವಿಕರು ಸತ್ತ್ವ ಸತ್ತ್ವರೆನಿಸುತ್ತಾರೆ ಅವರಲ್ಲಿಯೂ ಸತ್ತ್ವಗುಣವು ಹೆಚ್ಚು ಇದ್ದುದರಿಂದ ಚತುರ್ಮುಖಾದಿಗಳು ಸತ್ತ್ವ ಸತ್ತ್ವ ಮಹಾ ಸತ್ತ್ವರೆನಿಸುತ್ತಾರೆ. ಅವರ ಮಧ್ಯದಲ್ಲಿಯೂ ಚತುರ್ಮುಖನು ಹೆಚ್ಚು ಸತ್ತ್ವಗುಣಗಳುಳ್ಳವನು, ಎಂದು ಹೇಳಿದ ಪ್ರಕಾರ ಸತ್ತ್ವ ಸತ್ತ್ವ ಮಹಾಸತ್ತ್ವ ಸೂಕ್ಷ್ಮಸತ್ತ್ವ ಗುಣವುಳ್ಳವನೆನಿಸುತ್ತಾನೆ) ಆದಕಾರಣ ಗುಣನಿಮಿತ್ತಕವಾದ ಕ್ರಮವು ಮುಕ್ತಿಯಾಗುವ ಪರ್ಯಂತವಿರುವುದು. ಮೋಕ್ಷದಲ್ಲಿ ಸತ್ತ್ವಾದಿಗುಣಗಳಿಲ್ಲದಿದ್ದರೂ ಪಿತೃ ಗಂಧರ್ವ ಮೊದಲಾದವರನ್ನು ಆರಂಭಿಸಿ ಚತುರ್ಮುಖ ಪರ್ಯಂತರಾದವರಲ್ಲಿ ತಾಮಸರಿಗಿಂತ ರಾಜಸರಿಗೂ, ರಾಜಸರಿಗಿಂತ ಸಾತ್ತ್ವಿಕರಿಗೂ ಆಧಿಕ್ಯವಿದೆ, ಎಂದು ಹೇಳಿದ ಪ್ರಕಾರದಿಂದಲೇ ಮೊದಲು ತಾಮಸರೆಂದು ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟವರಿಗಿಂತ ರಾಜಸರೆಂದು ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟವರಿಗೆ ಮುಕ್ತಿಯಲ್ಲಿ ಸುಖವಿಶೇಷವಿದೆ ಇವರಲ್ಲಿ ಅಧಮರಿಗಿಂತ ಉತ್ತಮರಿಗೆ ನೂರುನೂರು ಪಾಲು ಸುಖವು ಹೆಚ್ಚು ಅವರಿಗಿಂತ ಸಾತ್ತ್ವಿಕರೆಂದು ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟವರಿಗೆ ನೂರು ಪಾಲು ಸುಖವು ಹೆಚ್ಚು. ಹೀಗೆ ಸುಖಕ್ರಮವನ್ನು ತಿಳಿಯಬೇಕು ಇಂತಹ ಸುಖಕ್ರಮದಿಂದಲೇ ತಾರತಮ್ಯವು ಕೂಡುತ್ತದೆ ॥೪॥

ಪೀ—ತಾಮಸರಲ್ಲಿ ನರಾಧಮರು ಸಾತ್ತ್ವಿಕರೆಂದು ಉಕ್ತವಾಗಿದೆ ಅವರು ಎಂತವರೆಂದರೆ **ನರಾಧಮಾಸ್ತಾಮಸೇಷು ಸಾತ್ವಿಕಾಃ** ಎಂಬುವ ಪ್ರಮಾಣವಾಕ್ಯವನ್ನು ವಿವರಿಸುತ್ತಾರೆ—

ತಾ ॥ (೧) ವಿಷ್ಣೌ ಕಿಂಚಿತ್ಪ್ರೀ(ದಪ್ರೀ)ತಿಯುಕ್ತಾಸ್ತಾಮಸಮಧ್ಯೇ ಸಾತ್ವಿಕಾ ನರಾಧಮಾ ಇತ್ಯರ್ಥಃ ॥ (೨) ರಾಜಸಾನಾಂ ಮಧ್ಯೇ ಸಾತ್ವಿಕಾ ಏವ ಭಾಗವತಾ ವಿಪ್ರಾದಯಃ ॥ (೩) ರಾಜಸಸ್ಥಸಾತ್ವಿಕೇಷ್ವೇವ ಶುದ್ಧಸಾತ್ವಿಕಾಃ ಕಿಂಚಿದ್ರಜೋಯುಕ್ತಸ್ಸಾತ್ವಿಕಾಃ ಸಮರಜೋಯುಕ್ತಸಾತ್ವಿಕಾಃ ಸತ್ವಾತ್ಕಿಂಚಿದೂನತಮೋಯುಕ್ತಸಾತ್ವಿಕಾ ಇತಿ ವರ್ಣಭೇದಃ ॥ (೪) ಸತ್ವಪ್ರಧಾನತ್ವಾದೇ(ವ)ತಾನಾರಭ್ಯೋತ್ತರೋತ್ತರಂ ಸರ್ವೇಽಪಿ ಮೋಕ್ಷಯೋಗ್ಯಾಃ ॥ (೫) ಸತ್ವಾತ್ಸಂಜಾಯತೇ ಜ್ಞಾನಮಿತ್ಯಾದೇಃ । ಸತ್ವಾಧಿಕೋ ಮೋಕ್ಷಯೋಗ್ಯೋ ಯೋಗ್ಯೋಽಂಧತಮಸಸ್ತಥಾ । ತಮಉತ್ತರೋ ರಜೋ ಭೂಯಾತ್ಸಮೋ ವಾ ಸೃತಿಪಾತ್ರಕ ಇತಿ ॥ ೫ ॥ ॥ ೪೧ ॥

ಅ ॥ (೧) ತಾಮಸರ ಮಧ್ಯದಲ್ಲಿ ನರಾಧಮರು ಸಾತ್ತ್ವಿಕರು. ಅವರು ಶ್ರೀವಿಷ್ಣುವಿನಲ್ಲಿ ತಾಮಸರಾಜರಿಗಿಂತ ಅಲ್ಪದ್ವೇಷವುಳ್ಳವರು (೨) (**ರಾಜಸಾಸ್ತು ನರಾಸ್ತತ್ರ ವಿಪ್ರಾ ರಾಜಸ ಸಾತ್ವಿಕಾಃ** ಎಂದು ಹೇಳಿದೆ. ಅದರಲ್ಲಿ **ಯೇ ತು ಭಾಗವತಾ ವರ್ಣಾಃ** ಎಂಬುವ ಪ್ರಮಾಣಬಲದಿಂದ ರಾಜಸ ಸಾತ್ವಿಕರನ್ನು ಭಗವದ್ಭಕ್ತರೆಂದು ತೆಗೆದಕೊಳ್ಳಬೇಕೆಂದು ಸೂಚಿಸುತ್ತಾ, ಭಗವದ್ಭಕ್ತರಾದ ಬ್ರಾಹ್ಮಣರಿಗೆ ರಾಜಸ

ಸಾತ್ವಿಕತ್ವವೇ ಎಂಬೀ ಅನ್ಯಥಾಪ್ರತೀತಿಯನ್ನು ಹೋಗಲಾಡಿಸುತ್ತಾರೆ-) ರಾಜಸರ ಮಧ್ಯದಲ್ಲಿ ಭಗವದ್ಭಕ್ತರಾದ ಬ್ರಾಹ್ಮಣಾದಿಗಳು ಸಾತ್ವಿಕರೇ (೩) (ವಿಪ್ರಾ ರಾಜಸಸಾತ್ವಿಕಾಃ, ಸಾತ್ವಿಕಾಃ ಸ್ವಲ್ಪರಜಸಃ ಇದುಮೊದಲಾದ ಎರಡು ವಾಕ್ಯಗಳಲ್ಲಿ ಹೇಳಿದ ವರ್ಣಭೇದವನ್ನು ಬುದ್ಧಿಯಲ್ಲಿ ಆರೂಢವಾಗುವುದಕ್ಕಾಗಿ ಒಟ್ಟುಮಾಡಿ ತೋರಿಸುತ್ತಾರೆ-) ರಾಜಸಸ್ಥ ಸಾತ್ವಿಕರಲ್ಲಿಯೇ ಶುದ್ಧಸಾತ್ವಿಕರು, ಕಿಂಚಿದ್ರಜೋಗುಣದಿಂದ ಕೂಡಿದ ಸಾತ್ವಿಕರು, ಸತ್ವಗುಣಕ್ಕೆ ಸಮವಾದ ರಜೋಗುಣದಿಂದ ಕೂಡಿದ ಸಾತ್ವಿಕರು, ಸತ್ವಗುಣಕ್ಕಿಂತ ಸ್ವಲ್ಪಕಡಿಮೆಯಾದ ತಮೋಗುಣದಿಂದಕೂಡಿದ ಸಾತ್ವಿಕರು, ಹೀಗೆ ವರ್ಣಭೇದವು. (೪) (ರಾಜಸ ಸಾತ್ವಿಕರು ಸಾಧಾರಣ ಬ್ರಾಹ್ಮಣಾದಿಗಳಲ್ಲ ಮತ್ತೆ ಭಗವದ್ಭಕ್ತರೇ ಎಂಬುವ ವಾಕ್ಯಾಂತರವನ್ನನು ಸರಿಸಿ ಹೇಳಿದ ಹೇತ್ವಂತರವನು ಹೇಳುತ್ತಾರೆ) ಸತ್ವಗುಣವೇ ಪ್ರಧಾನವಾಗಿ ಉಳ್ಳವರಾದುದರಿಂದ ರಾಜಸ ಸಾತ್ವಿಕರನ್ನಾರಂಭಿಸಿ ಚತುರ್ಮುಖ ಪರ್ಯಂತರಾದವರೆಲ್ಲರೂ ಮೋಕ್ಷಯೋಗ್ಯರು (ಬೇರೆ ಗುಣಗಳಿಗಿಂತ ಇವರಲ್ಲಿ ಸತ್ವಗುಣವು ಹೆಚ್ಚು ಇದುದರಿಂದ ಭಗವದ್ಭಕ್ತರಿಗೇನೇ ಮೋಕ್ಷಯೋಗ್ಯತೆಯು ಆದಕಾರಣ ರಾಜಸಸಾತ್ವಿಕಾದಿಗಳೆಲ್ಲರೂ ಭಗವದ್ಭಕ್ತರೇ.) (ಸತ್ವಗುಣವು ಹೆಚ್ಚು ಇದ್ದರೂ ಮೋಕ್ಷ ಯೋಗ್ಯತೆಯು ಇದೆ, ಎಂಬುವುದು ಹೇಗೆ? ಎಂದರೆ-) ಸತ್ವಗುಣದಿಂದ ಜ್ಞಾನವು ಹುಟ್ಟುತ್ತದೆ, ಇತ್ಯಾದಿ ಪ್ರಮಾಣದಿಂದ (ಅಂದರೆ ರಜಸ್ತಮಶ್ಚಾಭಿಭೂಯ ಸತ್ತ್ವಂ ಭವತಿ ಎಂಬುವುದರಿಂದ ಹೆಚ್ಚು ಇರತಕ್ಕ ಗುಣವು ಬೇರೆ ಗುಣಗಳನ್ನು ತಿರಸ್ಕರಿಸಿ ತನ್ನ ಫಲವನ್ನು ಕೊಡುತ್ತದೆಂದು ಹೇಳಿದಿಂದ ಸತ್ವಗುಣವು ಹೆಚ್ಚು ಇದ್ದರೆ ಅದು ರಜೋಗುಣ ತಮೋಗುಣಗಳನು ತಿರಸ್ಕರಿಸುತ್ತದೆ ಅದರಿಂದ ಮೋಕ್ಷಸಾಧನ ಜ್ಞಾನವು ಹುಟ್ಟುತ್ತದೆ ಆದಕಾರಣ ಸತ್ವಗುಣವು ಹೆಚ್ಚು ಇದ್ದರೆ ಮೋಕ್ಷವಾಗುತ್ತದೆ.) (೫) (ಈ ವಿಷಯದಲ್ಲಿ ಸ್ಪಷ್ಟಾರ್ಥವುಳ್ಳ ವಾಕ್ಯಾಂತರವನ್ನು ಹೇಳುತ್ತಾರೆ-) ಸತ್ವಗುಣವು ಹೆಚ್ಚುಉಳ್ಳ ರಾಜಸ ಸಾತ್ವಿಕಾದಿಗಳು ಮೋಕ್ಷಯೋಗ್ಯರು ತಮೋಗುಣವು ಹೆಚ್ಚುಉಳ್ಳ ನರಾಧಮಾದಿಗಳು ಅಂಧಂತ ಮನಸ್ಸಿಗೆ ಯೋಗ್ಯರು. ರಜೋಗುಣ ಹೆಚ್ಚುಉಳ್ಳ, ತ್ರೈವಿಧ್ಯನು, ಅಥವಾ ಒಂದೇ ಪ್ರಕಾರ ಮೂರು ಗುಣಗಳುಳ್ಳವನು ಅಜ್ಞನು ಸಂಸಾರದಲ್ಲಿರುವವನು ॥ ೫ ॥ ॥ ೪೧ ॥

ಪೀ—ಬ್ರಾಹ್ಮಣರಿಗೆ ವಿಹಿತಗಳಾದ ಕರ್ಮಗಳನ್ನು ಹೇಳುತ್ತಾರೆ—

ಗೀ ॥ ಶಮೋ ದಮಸ್ತಪಃ ಶೌಚಂ ಕ್ಷಾಂತಿರಾರ್ಜವಮೇವ ಚ ।
ಜ್ಞಾನಂ ವಿಜ್ಞಾನಮಾಸ್ತಿಕ್ಯಂ ಬ್ರಹ್ಮಕರ್ಮ ಸ್ವಭಾವಜಂ ॥ ೪೨ ॥

ಅ ॥ ಶಮಃ= ಶ್ರೀ ಭಗವಂತನಲ್ಲಿ ಆಸಕ್ತವಾದ ಬುದ್ಧಿಯು, ದಮಃ= ಇಂದ್ರಿಯನಿಗ್ರಹವು, ತಪಃ= ಬ್ರಹ್ಮಚರ್ಯ ಮೊದಲಾದ ಕಾಯಿಕ ವಾಚಿಕ ಮಾನಸಿಕ ತಪಸ್ಸು. ಶೌಚಂ=ಬಾಹ್ಯಶುದ್ಧಿಯು, ಆಭ್ಯಂತರ ಶುದ್ಧಿಯು, ಕ್ಷಾಂತಿಃ= ಕೋಪ ಹುಟ್ಟದಿರುವುದು, ಚ= ಮತ್ತು, ಆರ್ಜವಂ= ಮನಸ್ಸು ವಚನ ದೇಹ ಕರ್ಮ ಇವುಗಳಲ್ಲಿ ವ್ಯತ್ಯಾಸವಿಲ್ಲದೆ ಒಂದೇ ರೀತಿಯಾಗಿ ಇರುವಿಕೆ, ಜ್ಞಾನಂ= ಸಾಮಾನ್ಯ ಜ್ಞಾನವು, ವಿಜ್ಞಾನಂ= ವಿಶೇಷ ಜ್ಞಾನವು, ಆಸ್ತಿಕ್ಯಮೇವ ಚ= ಧರ್ಮಾದಿಗಳನ್ನು ಅನುಷ್ಠಾನ ಮಾಡಿದರೆ ಪರಮಾತ್ಮನಿಗೆ ಪ್ರೀತಿಯಾಗಿ ಪರಲೋಕದಲ್ಲಿ ಸುಖಾದಿರೂಪವಾದ ಪ್ರಯೋಜನವಿದೆ ಎಂಬೀ ಭಾವನೆಯೂ, ಇದುಮೊದಲಾದ ಕರ್ಮಸಮುದಾಯವು, ಸ್ವಭಾವಜಂ= ಸಹಜವಾದ, ಬ್ರಾಹ್ಮಂ ಕರ್ಮ= ಬ್ರಾಹ್ಮಣರ ಸಂಬಂಧಿಯಾದ ಕರ್ಮವು. ॥ ೪೨ ॥

ಪೀ—ಕ್ಷತ್ರಿಯರಿಗೆ ಸ್ವಾಭಾವಿಕ ಧರ್ಮಗಳನ್ನು ಹೇಳುತ್ತಾರೆ—

ಗೀ ॥ ಶೌರ್ಯಂ ತೇಜೋ ಧೃತಿರ್ದಾಕ್ಷ್ಯಂ ಯುದ್ಧೇ ಚಾಪ್ಯಪಲಾಯನಂ ।
ದಾನಮೀಶ್ವರಭಾವಶ್ಚ ಕ್ಷಾತ್ರಂ ಕರ್ಮ ಸ್ವಭಾವಜಂ ॥ ೪೩ ॥

ಅ ॥ ಶೌರ್ಯಂ=ಶೂರತನವು ಅಂದರೆ ಹೆದರದಿರುವುದು, ತೇಜಃ=ಶರೀರದಲ್ಲಿರುವ ಕಾಂತಿ ವಿಶೇಷವು, ಧೃತಿಃ=ಧೈರ್ಯವು ದಾಕ್ಷ್ಯಂ ಚ=ಪಟುತ್ವವೂ, ಯುದ್ಧೇ ಅಪಲಾಯನಮಪಿ=ಯುದ್ಧದಲ್ಲಿ ಹೆದರಿ ಓಡಿಹೋಗದಿರುವುದು, ದಾನಂ=ಗೋವು ಭೂಮಿ, ತಿಲ ಹಿರಣ್ಯ ಮೊದಲಾದವುಗಳನ್ನು ಸತ್ಪಾತ್ರದಲ್ಲಿ ದಾನಮಾಡುವುದು, ಈಶ್ವರಭಾವಶ್ಚ=ದುಷ್ಟನಿಗ್ರಹ ಶಿಷ್ಟಪರಿಪಾಲನ ಮಾಡುವ ಶಕ್ತಿಯು, (ಇದುಮೊದಲಾದ ಕರ್ಮಸಮುದಾಯವು) ಸ್ವಭಾವಜಂ=ಸಹಜವಾದ, ಕ್ಷಾತ್ರಂ ಕರ್ಮ=ಕ್ಷತ್ರಿಯಸಂಬಂಧಿಯಾದ ಕರ್ಮವು

ವಿ ॥ (1) ಬ್ರಾಹ್ಮಣರ ಧರ್ಮಗಳಾದ ಶಮದಮಾದಿಗಳೂ ಕೂಡ ಬ್ರಾಹ್ಮಣರಿಗಿಂತ ಸ್ವಲ್ಪ ಕಡಿಮೆಯಾಗಿ ಕ್ಷತ್ರಿಯರಿಗೂ ಧರ್ಮಗಳೆಂದು ತಿಳಿಯಬೇಕು (2) ಕ್ಷತ್ರಿಯರ ಧರ್ಮಗಳೂ ಕೂಡ ಬ್ರಾಹ್ಮಣಾದಿಗಳಲ್ಲಿ ಕ್ರಮದಿಂದ ಕಡಿಮೆಗಳಾಗಿಯೆಂದು ತಿಳಿಯಬೇಕು ॥ ೪೩ ॥

ಪೀ—ವೈಶ್ಯ ಮತ್ತು ಶೂದ್ರರ ಸ್ವಾಭಾವಿಕ ಧರ್ಮಗಳನ್ನು ಹೇಳುತ್ತಾರೆ—

ಗೀ ॥ ಕೃಷಿಗೋರಕ್ಷವಾಣಿಜ್ಯಂ ವೈಶ್ಯಕರ್ಮ ಸ್ವಭಾವಜಂ ।
ಪರಿಚರ್ಯಾತ್ಮಕಂ ಕರ್ಮ ಶೂದ್ರಸ್ಯಾಪಿ ಸ್ವಭಾವಜಂ ॥ ೪೪ ॥

ಅ ॥ ಕೃಷಿಗೋರಕ್ಷವಾಣಿಜ್ಯಂ=ವ್ಯವಸಾಯವೂ, ಗೋವುಗಳನ್ನು ರಕ್ಷಿಸುವುದು, ವ್ಯಾಪಾರವೂ (ಇದು ಮೊದಲಾದ ಕರ್ಮಸಮುದಾಯವು) ಸ್ವಭಾವಜಂ=ಸ್ವಭಾವಸಿದ್ಧವಾದ, ವೈಶ್ಯಂ ಕರ್ಮ=ವೈಶ್ಯರ ಸಂಬಂಧಿಯಾದ ಕರ್ಮವು, ಅಪಿ=ಮತ್ತು, ಪರಿಚರ್ಯಾತ್ಮಕಂ ಕರ್ಮ=ಬ್ರಾಹ್ಮಣ ಕ್ಷತ್ರಿಯ ವೈಶ್ಯರ ಸೇವಾರೂಪವಾದ ಕರ್ಮವು ಶೂದ್ರಸ್ಯ=ಶೂದ್ರರಿಗೆ, ಸ್ವಭಾವಜಂ=ಸ್ವಭಾವಸಿದ್ಧವಾದುದು ॥ ೪೪ ॥

ಪೀ—ಬ್ರಾಹ್ಮಣಾದಿ ವರ್ಣಭೇದದಿಂದ ಕರ್ಮಭೇದಗಳನ್ನು ಹೇಳಿ ಫಲವನ್ನು ಹೇಳುತ್ತಾನೆ—

ಗೀ ॥ ಸ್ವೇ ಸ್ವೇ ಕರ್ಮಣ್ಯಭಿರತಃ ಸಂಸಿದ್ಧಿಂ ಲಭತೇ ನರಃ ।
ಸ್ವಕರ್ಮನಿರತಃ ಸಿದ್ಧಿಂ ಯಥಾ ವಿಂದತಿ ತಚ್ಛೃಣು ॥ ೪೫ ॥

ಅ ॥ ಸ್ವೇಸ್ವೇ ಕರ್ಮಣಿ=ತಂತಮ್ಮ ವರ್ಣಾಶ್ರಮಗಳಿಗೆ ಉಚಿತವಾದ, ಕರ್ಮದಲ್ಲಿ, ಅಭಿರತಃ=ಆಸಕ್ತನಾದ (ಅಂದರೆ ತಂತಮ್ಮ ಕರ್ಮಗಳಿಂದ ಶ್ರೀಪರಮಾತ್ಮನ ಆರಾಧನೆಯನ್ನು ಮಾಡತಕ್ಕ) ನರಃ=ಮನುಷ್ಯನು, (ಜ್ಞಾನವನ್ನು ಸಂಪಾದಿಸಿತದ್ವಾರಾ) ಸಂಸಿದ್ಧಿಂ=ಮೋಕ್ಷವನ್ನು, ಲಭತೇ=ಹೊಂದುತ್ತಾನೆ, ಸ್ವಕರ್ಮನಿರತಃ=ತಮ್ಮತಮ್ಮ ವರ್ಣಾಶ್ರಮಗಳಿಗೆ ವಿಹಿತಗಳಾದ ಕರ್ಮಗಳಲ್ಲಿ ಆಸಕ್ತನಾದ ಮನುಷ್ಯನು, ಸಿದ್ಧಿಂ=ಮೋಕ್ಷವನ್ನು, ಯಥಾ ವಿಂದತಿ=ಹೇಗೆ ತಿಳಿಯುತ್ತಾನೋ, ತತ್=ಆ ಪ್ರಕಾರವನ್ನು, ಶೃಣು=ಕೇಳು ॥ ೪೫ ॥

ಗೀ ॥ ಯತಃ ಪ್ರವೃತ್ತಿರ್ಭೂತಾನಾಂ ಯೇನ ಸರ್ವಮಿದಂ ತತಂ ।
ಸ್ವಕರ್ಮಣಾ ತಮಭ್ಯರ್ಚ್ಯ ಸಿದ್ಧಿಂ ವಿಂದತಿ ಮಾನವಃ ॥ ೪೬ ॥

ಅ || ಯತಃ= ಯಾವ ಭಗವಂತನಿಂದ, ಭೂತಾನಾಂ= ಸಮಸ್ತ ಪ್ರಾಣಿಗಳ, ಪ್ರವೃತ್ತಿಃ= ವ್ಯಾಪಾರವು(ನಡೆಯುತ್ತದೋ) ಯೇನ=ಯಾವ ಭಗವಂತನಿಂದ, ಇದಂ ಸರ್ವಂ=ಈ ಚೇತನಾಚೇತನಾತ್ಮಕವಾದ ಸಮಸ್ತ ಜಗತ್ತು, ತತಂ= ವ್ಯಾಪ್ತವಾಗಿಯದೆಯೋ, ತಂ= ಅಂತಹ ಶ್ರೀ ಪರಮಾತ್ಮನನ್ನು, ಮಾನವಃ= ಬ್ರಾಹ್ಮಣ ಮೊದಲಾದವರು, ಸ್ವಕರ್ಮಣಾ= ತಮ್ಮ ತಮ್ಮ ವರ್ಣಾಶ್ರಮಗಳಿಗೆ ವಿಹಿತಗಳಾದ ಹಿಂದೆ ಹೇಳಿದ ಶಮದಮಾದಿ ಕರ್ಮಾದಿಗಳಿಂದ ಅಭ್ಯರ್ಚ್ಯ= ಭಕ್ತಿಪೂರ್ವಕವಾಗಿ ಚೆನ್ನಾಗಿ ಪೂಜಿಸಿ, ಸಿದ್ಧಿಂ= ಮೋಕ್ಷವನ್ನು, ವಿಂದತೀ= ಹೊಂದುತ್ತಾನೆ || ೪೬ ||

ಪೀ—ಪ್ರತಿಯೊಬ್ಬರೂ ತಮ್ಮತಮ್ಮ ಧರ್ಮಗಳಲ್ಲಿ ಆಸಕ್ತರಾಗಿ ಅವಶ್ಯವಾಗಿ ತಮ್ಮ ಧರ್ಮಗಳನ್ನು ಮಾಡುತ್ತಾ ಇರಬೇಕೆಂದು ಹೇಳುತ್ತಾರೆ—

ಗೀ || ಶ್ರೇಯಾನ್ಸ್ವಧರ್ಮೋ ವಿಗುಣಃ ಪರಧರ್ಮಾತ್ಸ್ವನುಷ್ಠಿತಾತ್ |
ಸ್ವಭಾವನಿಯತಂ ಕರ್ಮ ಕುರ್ವನ್ನಾಪ್ನೋತಿ ಕಿಲ್ಬಿಷಂ || ೪೭ ||

ಅ || ಸ್ವಧರ್ಮಃ= ತಮ್ಮತಮ್ಮ ವರ್ಣಾಶ್ರಮಗಳಿಗೆ ವಿಹಿತವಾದ ಧರ್ಮವು, ವಿಗುಣಃ= ಕೆಲವು ಅಂಗ ವೈಕಲ್ಯವುಳ್ಳದ್ದಾದರೂ, ಸ್ವನುಷ್ಠಿತಾತ್= ಯಾವ ವಿಧವಾದ ವೈಕಲ್ಯವೂ ಇಲ್ಲದೆ ಸಮಸ್ತ ಅಂಗಗಳಿಂದ ಕೂಡಿ ಮಾಡಲ್ಪಟ್ಟ, ಪರಧರ್ಮಾತ್= ತಮ್ಮತಮ್ಮ ವರ್ಣಾಶ್ರಮಗಳಿಗೆ ವಿಹಿತವಾಗದೆ ಇದ್ದು ಇತರರ ವರ್ಣಾಶ್ರಮಗಳಿಗೆ ವಿಹಿತವಾದ ಧರ್ಮಕ್ಕಿಂತ, ಶ್ರೇಯಾನ್= ಶ್ರೇಷ್ಠವು. ಪುರುಷಾರ್ಥ ಸಾಧನವು, ಸ್ವಭಾವನಿಯತಂ= ತಮ್ಮತಮ್ಮ ವರ್ಣಾಶ್ರಮಗಳಿಗೆ ವಿಹಿತವಾದ, ಕರ್ಮ= ಕರ್ಮವನ್ನು ಕುರ್ವನ್ = ಮಾಡುವವನು, ಕಿಲ್ಬಿಷಂ= ಅಂಗವೈಕಲ್ಯದಿಂದುಂಟಾಗುವ ದೋಷವನ್ನು, ನಾಪ್ನೋತಿ= ಹೊಂದುವುದಿಲ್ಲ.(ಅಂದರೆ ಕರ್ಮಗಳಿಗೆ ಅಂಗವೈಕಲ್ಯವು ಬರುತ್ತದೆಂಬ ಶಂಕೆಯಿಂದ ತಮ್ಮ ಧರ್ಮಗಳನ್ನು ಬಿಡಕೂಡದು.) || ೪೭ ||

ಪೀ—ಯಾರಿಗೂ ಯಾವುದೊಂದು ಕರ್ಮವನ್ನೂ ಅಂಗವೈಕಲ್ಯವಿಲ್ಲದೆ ಮಾಡಲು ಸಾಧ್ಯವೇ ಇಲ್ಲ. ಆದಕಾರಣ ಸಮಸ್ತ ಕರ್ಮಗಳೂ ಅಂಗವೈಕಲ್ಯರೂಪ ದೋಷವುಳ್ಳವುಗಳೇ ಆದರೂ ಅಂತಹ ದೋಷವು ಬರುತ್ತದೆ ಎಂಬುವ ಭಯದಿಂದ ತಂತಮ್ಮ ವರ್ಣಾಶ್ರಮಗಳಿಗೆ ವಿಹಿತಗಳಾದ ಕರ್ಮಗಳನ್ನು ಸರ್ವಥಾ ಬಿಡಕೂಡದೆಂದು ಹೇಳುತ್ತಾರೆ—

ಗೀ || ಸಹಜಂ ಕರ್ಮ ಕೌಂತೇಯ ಸದೋಷಮಪಿ ನ ತ್ಯಜೇತ್ |
ಸರ್ವಾರಂಭಾ ಹಿ ದೋಷೇಣ ಧೂಮೇನಾಗ್ನಿರಿವಾವೃತಾಃ || ೪೮ ||

ಅ || ಹಿ= ಯಾವ ಕಾರಣದಿಂದ, ಧೂಮೇನ ಅಗ್ನಿರಿವ= ಬೆಂಕಿಯು ಹೊಗೆಯಿಂದ ಮುಚ್ಚಲ್ಪಟ್ಟಂತೆಯೋ, ಸರ್ವಾರಂಭಾಃ= ಮಾಡುವ ಸಮಸ್ತ ಕರ್ಮಗಳೂ, ದೋಷೇಣ= ಅಂಗವೈಕಲ್ಯರೂಪವಾದ ದೋಷದಿಂದ, ಆವೃತಾಃ= ಕೂಡಿದವುಗಳೇ ಆಗಿವೆಯೋ (ಆದಕಾರಣ ವೈಗುಣ್ಯವು ಸರ್ವತ್ರ ತಪ್ಪದಿದ್ದರೂ) ಕೌಂತೇಯ= ಕುಂತೀಪುತ್ರನೇ, ಸದೋಷಮಪಿ= ದುಃಖಾದಿ ದೋಷಗಳಿಂದ ಕೂಡಿದ್ದರೂ, ಸಹಜಂ ಕರ್ಮ= ತಮ್ಮತಮ್ಮ ವರ್ಣಾಶ್ರಮಗಳಿಗೆ ವಿಹಿತವಾದ ಕರ್ಮವನ್ನು, ನ ತ್ಯಜೇತ್= ಬಿಡಕೂಡದು. || ೪೮ ||

ಟೀ—ಯಯಾ ಧರ್ಮಮಧರ್ಮಂ ಚ ಎಂಬುವುದರಿಂದ ಧರ್ಮಾದಿವಿಷಯಕವಾದ ರಾಜಸ ಬುದ್ಧಿಯು ಅಯಥಾರ್ಥಜ್ಞಾನಕ್ಕೆ ಕಾರಣವೆಂದು ಹೇಳಲ್ಪಡುತ್ತದೆ, ಎಂಬೀ ಅನ್ಯಥಾಪ್ರತೀತಿಯನ್ನು ಹೋಗಲಾಡಿಸುತ್ತಾರೆ—

ಭಾ ॥ ಯಥಾರ್ಥತ್ವನಿಯಮಾಭಾವೇ ರಾಜಸ್ಯಾಃ । ಅನ್ಯಥಾ ತಾಮಸ್ಯಾ ಭೇದಾಭಾವಾತ್ ॥ ೩೧—೪೮ ॥

ಅ ॥ ರಜೋಗುಣಯುಕ್ತವಾದ ಅಂತಃಕರಣಕ್ಕೆ ಯಥಾರ್ಥಜ್ಞಾನವನ್ನೇ ಹುಟ್ಟಿಸುತ್ತದೆ, ಎಂಬುವ ನಿಯಮವಿಲ್ಲವೆಂಬುವಲ್ಲಿ ತಾತ್ಪರ್ಯವು (ಅಂದರೆ ಅಯಥಾವತ್ಪ್ರಜಾನಾತಿ (ಶ್ಲೋ. ೩೧) ಎಂದು ಹೇಳಿದ್ದಕ್ಕೆ ಯಥಾರ್ಥಜ್ಞಾನ ಜನನ ನಿಯಮವಿಲ್ಲವೆಂಬುವಲ್ಲಿ ತಾತ್ಪರ್ಯವು. ಅಲ್ಲದೆ ಧರ್ಮಾದಿವಿಷಯಕವಾದ ರಾಜಸಬುದ್ಧಿಯು ಅಯಥಾರ್ಥಜ್ಞಾನಕ್ಕೆ ಕಾರಣವಾಗುತ್ತದೆ, ಎಂದರ್ಥವಲ್ಲ.) ಹೀಗೆ ಅರ್ಥ ಮಾಡದಿದ್ದರೆ ರಜೋಗುಣಯುಕ್ತವಾದ ಬುದ್ಧಿಗೆ ತಮೋಗುಣಯುಕ್ತವಾದ ಬುದ್ಧಿಗಿಂತ ಭೇದವು ಇಲ್ಲವೆಂದಾಗಬೇಕಾಗುವುದು. ॥ ೩೧-೪೮ ॥

ಟೀ—ಬ್ರಾಹ್ಮಣಕ್ಷತ್ರಿಯವಿಶಾಂ ಎಂಬೀ ೪೧ನೇ ಶ್ಲೋಕದಲ್ಲಿ ಹೇಳಿದ್ದನ್ನು ವಿವರಿಸುತ್ತಾರೆ—ಅದರಲಿ ಶಮದಮಾದಿಗಳು ಬ್ರಾಹ್ಮಣರದ್ದೇ ಧರ್ಮಗಳು, ಎಂಬೀ ಅನ್ಯಥಾಪ್ರತೀತಿಯನ್ನು ಹೋಗಲಾಡಿಸುವುದಕ್ಕಾಗಿ ಪ್ರಮಾಣಾಂತರದಿಂದ ವ್ಯಾಖ್ಯಾನಮಾಡುತ್ತಾರೆ—

ತಾ ॥ (೧) ಶಮೋ ದಮಸ್ತಪಃ ಶೌಚಂ ಕ್ಷಾಂತಿರಾರ್ಜವಮೇವ ಚ । ಜ್ಞಾನಂ ವಿಜ್ಞಾನಮಾಸ್ತಿಕ್ಯಂ ವಿಪ್ರ(ಬ್ರಹ್ಮ)ಕರ್ಮ ಸ್ವಭಾವಜಂ । ಏತೇ ಗುಣಾಃ ಕಿಂಚಿದೂನಾ ವಿಪ್ರಾತ್ ಕ್ಷತ್ರಿಯ ಏವ ಚ ॥ (೨) ಅಧಿಕಾ ವಾ ಬ್ರಾಹ್ಮಣೇಭ್ಯಃ ಕೇಷುಚಿಚ್ಚಕ್ರವರ್ತಿಷು । ಋಷಯಸ್ತ್ವೇವ ವಿಜ್ಞೇಯಾ ಕಾರ್ತವೀರ್ಯಾದಯೋ ನೃಪಾಃ ॥ (೩) ಶೌರ್ಯಂ ತೇಜೋ ಧೃತಿರ್ದಾಕ್ಷ್ಯಂ ಯುದ್ಧೇ ಚಾಪ್ಯಪಲಾಯನಂ । ದಾನಮೀಶ್ವರಭಾವಶ್ಚ ಕ್ಷತ್ರಿಯೇಭ್ಯೋ ಗುಣಾ ಅಪಿ ॥ (೪) ಕ್ಷತ್ರಿಯೋನಬ್ರಹ್ಮಗುಣೋ ವೈಶ್ಯಃ ಕೃಷ್ಯಾದಿಜೀವನಃ । ತತ ಊನಃ ಶಮಾದ್ಯೈರ್ಯಃ ಶುಶ್ರೂಷುಃ ಶೂದ್ರ ಉಚ್ಯತೇ ॥ (೫) ಅಧಿಕಾಶ್ಚೇದ್ಗುಣಾಃ ಶೂದ್ರೇ ಬ್ರಾಹ್ಮಣಾದಿಃ ಸ ಉಚ್ಯತೇ । ಬ್ರಾಹ್ಮಣೋಽಪ್ಯಲ್ಪಗುಣಕಃ ಶೂದ್ರ ಏವೇತಿ ಕೀರ್ತಿತಃ ॥ (೬) ನರೋಽಪಿ ಯೋ ದೇವಗುಣೋ ಜ್ಞೇಯೋ ದೇವೋ ನೃತಾಂ ಗತ ಇತಿ ಚ ॥ ೧ ॥

ಅ ॥ (೧) ಶಮದಮಾದಿಗಳು ಸ್ವಾಭಾವಿಕವಾಗಿ ಬ್ರಾಹ್ಮಣರ ಧರ್ಮವು ಈ ಎಲ್ಲಾ ಗುಣಗಳು ಕ್ಷತ್ರಿಯರಲ್ಲಿಯೂ ಬ್ರಾಹ್ಮಣರಿಗಿಂತ ಸ್ವಲ್ಪ ಕಡಿಮೆಯಾಗಿ ಇರುತ್ತವೆ (೨) (ಕಾರ್ತವೀರ್ಯ ಮೊದಲಾದ ಕ್ಷತ್ರಿಯರಲ್ಲಿ ಬ್ರಾಹ್ಮಣರಿಗಿಂತಲೂ ಶಮದಮಾದಿಗಳು ಹೆಚ್ಚು ಇದ್ದುದರಿಂದ ಬ್ರಾಹ್ಮಣರಿಗಿಂತ ಸ್ವಲ್ಪ ಕಡಿಮೆ ಎಂದು ಹೇಳಿದ್ದು ಹೇಗೆ ಕೂಡುತ್ತದೆ? ಎಂದರೆ—) ಈ ಶಮದಮಾದಿಗಳು ಕಾರ್ತವೀರ್ಯ ಮೊದಲಾದ ಕೆಲವು ಚಕ್ರವರ್ತಿಗಳಲ್ಲಿ ಬ್ರಾಹ್ಮಣರಿಗಿಂತ ಅಧಿಕವಾಗಿರುತ್ತವೆ (೩) ಕಾರ್ತವೀರ್ಯ ಮೊದಲಾದ ರಾಜರೂ ಋಷಿಗಳೆಂದೇ ತಿಳಿಯಬೇಕು (ಅಂದರೆ ಕಾರ್ತವೀರ್ಯ ಮೊದಲಾದ ಕೆಲವು ಕ್ಷತ್ರಿಯರು ಋಷಿತುಲ್ಯರಾದುದರಿಂದ ಅವರಲ್ಲಿ ಬ್ರಾಹ್ಮಣರಿಗಿಂತಲೂ ಹೆಚ್ಚು ಶಮದಮಾದಿಗಳು ಇವೆ ಎಂಬುವುದು ಯುಕ್ತವೇ ಆದರೂ ಅವರಿಗಿಂತ ಇತರರಾದ ಸಾಧಾರಣ ಕ್ಷತ್ರಿಯರಲ್ಲಿ ಬ್ರಾಹ್ಮಣರಿಗಿಂತ

ಶಮದಮಾದಿಗಳು ಕಡಿಮೆ ಎಂದು ಹೇಳಿದ್ದು. ಆದಕಾರಣ ವಿರೋಧವಿಲ್ಲ.) (೩) ಹೆದರದಿರುವುದು, ಶರೀರದಲ್ಲಿರುವ ವರ್ಚಸ್ಸು, ಧೈರ್ಯವು, ಪಟುತ್ವವು, ಯುದ್ಧದಲ್ಲಿ ಹಿಂತಿರಳದಿರುವುದು, ಸತ್ಪಾತ್ರದಲ್ಲಿ ದ್ರವ್ಯಾದಿದಾನವು, ದುಷ್ಟನಿಗ್ರಹ ಶಿಷ್ಟಪರಿಪಾಲನೆಯು, ಇನ್ನು ಇತರರ ಗುಣಗಳೂ ಕ್ಷತ್ರಿಯರಲ್ಲಿರುತ್ತವೆ. (೪) ವೈಶ್ಯರು ಕ್ಷತ್ರಿಯರಿಗಿಂತ ಕಡಿಮೆಯಾದ, ಶಮದಮ ಮೊದಲಾದ ಬ್ರಾಹ್ಮಣರ ಗುಣಗಳುಳ್ಳವರು. ಕೃಷಿ ಮೊದಲಾದವುಗಳಿಂದ ಜೀವಿಸಿಕೊಂಡಿರುವವರು ತ್ರೈವರ್ಣಿಕರ ಸೇವೆಯಿಂದ ಜೀವಿಸಿಕೊಂಡಿರುವ ಶೂದ್ರನು ವೈಶ್ಯರಲ್ಲಿರುವ ಶಮದಮಾದಿ ಗುಣಗಳಿಂದಲೂ ಕಡಿಮೆಯಾದ ಶಮದಮಾದಿ ಗುಣಗಳುಳ್ಳವನು. (೫) (ಕೆಲವು ಶೂದ್ರರಲ್ಲಿಯೂ ಶಮದಮಾದಿ ಗುಣಗಳು ಹೆಚ್ಚು ಕಂಡಿವೆ ಬ್ರಾಹ್ಮಣರಲ್ಲಿಯೂ ಶಮದಮಾದಿಗಳು ಕಡಿಮೆ ಕಂಡಿವೆ ಆದಕಾರಣ ಈ ನಿಯಮವು ಯುಕ್ತವಲ್ಲ, ಎಂದರೆ—) ಶೂದ್ರರಲ್ಲಿಯೂ ಶಮದಮಾದಿಗುಣಗಳು ಹೆಚ್ಚು ಇದ್ದರೆ ಅಂತಹ ಶೂದ್ರನು ಬ್ರಾಹ್ಮಣರಿಗೆ ಸಮಾನನೆಂದು ತಿಳಿಯಬೇಕು. ಅಂದರೆ ಬ್ರಾಹ್ಮಣರಿಗೆ ಸಮಗಳಾದ ಶಮದಮಾದಿ ಗುಣಗಳುಳ್ಳವನು ಬ್ರಾಹ್ಮಣನೂ ಅಲ್ಪ ಶಮಾದಿಗುಣಗಳುಳ್ಳವನಾದರೆ ಶೂದ್ರರಿಗೆ ಸಮಾನನು. (ಅಂದರೆ ಶೂದ್ರರಿಗೆ ಸಮಗಳಾದ ಗುಣಗಳುಳ್ಳವನೆಂದು ತಿಳಿಯಬೇಕು) (೬) (ಜಾತಿಯನ್ನಪೇಕ್ಷಿಸದೆ ಕೇವಲ ಗುಣಗಳಿಂದ ಬ್ರಾಹ್ಮಣತ್ವಾದಿಗಳನ್ನು ಕಲ್ಪಿಸುವುದು ಹೇಗೆಂದರೆ—) ಮನುಷ್ಯನು ಕೂಡ ಯಾವನು ದೇವತೆಗಳ ಗುಣಗಳುಳ್ಳವನೋ, ಆತನು ದೇವತೆಯೋ ಮನುಷ್ಯತ್ವವನ್ನು ಹೊಂದಿದವನೆಂದು ತಿಳಿಯಬೇಕು, ಎಂದೂ ಹೇಳಿದೆ ॥ ೧ ॥

ಪೀ— ಹೀಗೆ ಪ್ರಮಾಣಾಂತರದಿಂದ ಕ್ಷತ್ರಿಯಾದಿಗಳಲ್ಲಿಯೂ ಶಮದಮಾದಿಗುಣಗಳಿವೆಂದು ಹೇಳಿ ಬೇರೆ ವಾಕ್ಯಬಲದಿಂದಲೂ ಇದನ್ನು ಹೇಳುತ್ತಾರೆ—

ತಾ ॥ (೧) ಸ್ವಕರ್ಮಣಾ ತಮಭ್ಯರ್ಚ್ಯೇತಿ ವಚನಾಚ್ಚ ಕ್ಷತ್ರಿಯಾದಿಷ್ವಪಿ ಶಮಾದ್ಯನುವೃತ್ತಿರ್ಜ್ಞಾಯತೇ ॥ (೨) ನ ಹಿ ಶಮಾದಿಕಂ ವಿನಾ ತಸ್ಯಾಭಿಮತೋಽರ್ಚನಂ ಭವತಿ । ಸಮ್ಯಕ್ ಶಮಾದಿಭಿರರ್ಚನಂ ಹ್ಯಭ್ಯರ್ಚನಂ ॥ (೩) ನ ಚ ಶಮಾದೀನ್ವಿನಾ ಸಿದ್ಧಿಂ ವಿಂದತಿ । ಯಜ್ಞದಾನತಪಃಕರ್ಮ ನ ತ್ಯಾಜ್ಯಮಿತ್ಯುಕ್ತತ್ವಾಚ್ಚ ॥ (೪) ಶಮೋ ಮನ್ನಿಷ್ಠತಾ ಬುದ್ಧೇರ್ದಮ ಇಂದ್ರಿಯನಿಗ್ರಹ ಇತಿ ಹಿ ಭಾಗವತೇ ॥ (೫) ನ ಚ ಕ್ಷತ್ರಿಯಾದಿಭಿರಪಿ ಶೌಚತಪಃಶ(ಕ್ಷ)ಮಾದಿಭಿರ್ಹೀನೈರ್ಭವಿತ(ಭಾವ)ವ್ಯಮಿತಿ ತತ್ತದ್ಧರ್ಮೇಷೂಚ್ಯತೇ ॥ ೨ ॥

ಅ ॥ (೧) ಸ್ವಕರ್ಮಣಾ ತಮಭ್ಯರ್ಚ್ಯ (ಶ್ಲೋ ೪೬) ಎಂಬುವುದರಿಂದ ಕ್ಷತ್ರಿಯಾದಿಗಳಲ್ಲಿಯೂ ಶಮದಮಾದಿಗಳು ಇವೆ, ಎಂದು ತಿಳಿಯುತ್ತದೆ (೨) (ಇಲ್ಲಿ ಸರ್ವರೂ ಪರಮಾತ್ಮನನ್ನು ಪೂಜಿಸಬೇಕೆಂದೇ ಹೇಳುತ್ತದೆ ಶಮಾದಿಗಳು ಬೇಕೆಂದು ಹೇಳುವುದಿಲ್ಲ ಎಂದರೆ—) (ಶಮದಮಾದಿ ಗುಣಗಳಿಲ್ಲದೆ ಶ್ರೀ ಪರಮಾತ್ಮನ ಅಭ್ಯರ್ಚನವೇ ಆಗುವುದಿಲ್ಲ (ಏಕೆಂದರೆ) ಚೆನ್ನಾಗಿ ಶಮದಮಾದಿಗುಣಗಳಿಂದ ಶ್ರೀ ಪರಮಾತ್ಮನನ್ನು ಪೂಜಿಸುವುದೇ ಅಭ್ಯರ್ಚನವೆನಿಸುತ್ತದೆ (ಅಂದರೆ ಶಮದಮಾದಿಗಳಿಂದ ಚೆನ್ನಾಗಿ ಪೂಜಿಸುವುದೇ ಅಭ್ಯರ್ಚನವು. ಶಮಾದಿಗಳಲ್ಲದೆ ಅಭ್ಯರ್ಚನವು ಕೂಡದಿರುವುದರಿಂದ ಸರ್ವರೂ ಶ್ರೀಪರಮಾತ್ಮನನ್ನು ಚೆನ್ನಾಗಿ ಪೂಜಿಸಬೇಕೆಂದು ಹೇಳಿದಾಗ ಎಲ್ಲವರಲ್ಲಿಯೂ ಶಮದಮಾದಿಗಳು ಇರಬೇಕೆಂದು ಹೇಳಿದಂತೆ ಆಯಿತು)(೩)ಮತ್ತು ಶಮದಮಾದಿಗಳು ಇಲ್ಲದೆ ಮೋಕ್ಷವನ್ನು ಯಾರೂ ಹೊಂದುವುದಿಲ್ಲ (ಅಂದರೆ ಶಮಾದಿಗಳಿಂದ ಅರ್ಚನವೇ ಅಭ್ಯರ್ಚನವು ಶಮಾದಿಗಳು ಇಲ್ಲದೆ ಬೇರೆ ಅರ್ಚನವಿಲ್ಲ ಹೀಗೆ ಪೂಜಿಸಿದ್ದರಿಂದ ಮೋಕ್ಷವಾಗುತ್ತದೆಂದು ಹೇಳಿಯದೆ ಶಮಾದಿಗಳು ಇಲ್ಲದೆ ಮೋಕ್ಷವಾಗಲಾರದು) ಯಜ್ಞಾದಿಗಳನ್ನು

ಸರ್ವಥಾ ಬಿಡಕೂಡದೆಂದ ಮೊದಲು ಹೇಳಿದ್ದರಿಂದಲೂ (ಕ್ಷತ್ರಿಯಾದಿಗಳಲ್ಲಿಯೂ ಬ್ರಾಹ್ಮಣರ ಧರ್ಮಗಳಾದ ಶಮಾದಿಗಳು ಬೇಕೆಂದು ತಿಳಿಯುತ್ತದೆ.) (೪) (ಶಮಾದಿಗಳು ಇಲ್ಲವಾದರೆ ಮೋಕ್ಷವು ಆಗಲಾರದೆಂಬುವುದು ಹೇಗೆ ಎಂದರೆ—) ಶ್ರೀಪರಮಾತ್ಮನಲ್ಲಿ ಆಸಕ್ತವಾದ ಬುದ್ಧ್ಯಾದಿಗಳು ಶಮವೆನ್ನಿಸುತ್ತದೆ. ಸರ್ವೇಂದ್ರಿಯಗಳನ್ನು ತನ್ನ ವಶದಲ್ಲಿ ಇಟ್ಟುಕೊಳ್ಳುವುದು ದಮವೆನಿಸುತ್ತದೆ (ಭಗವದ್ಭಕ್ತ್ಯಾದಿಗಳು ಇಲ್ಲವಾದರೆ ಮೋಕ್ಷವು ಸಿಗಲಾರದೆಂಬುವುದು ಸುಪ್ರಸಿದ್ಧವು) ಎಂದು ಭಾಗವತದಲ್ಲಿ ಹೇಳಿದೆ. (೫) ಕ್ಷತ್ರಿಯಾದಿಗಳು ಶೌಚ ತಪಸ್ಸು ಕ್ಷಮಾ ಮೊದಲಾದ ಗುಣಹೀನರು ಆಗಬೇಕು, ಎಂದು ಕ್ಷತ್ರಿಯಾದಿಗಳ ಧರ್ಮಗಳನ್ನು ಹೇಳುವಾಗ ಹೇಳುವುದಿಲ್ಲ. (ಆದಕಾರಣ ನಿಷೇಧವಿಲ್ಲದಿರುವುದರಿಂದಲೂ ಕ್ಷತ್ರಿಯಾದಿಗಳಲ್ಲಿ ಶಮದಮಾದಿಗಳು ಇವೆ ಎಂದು ಅಂಗೀಕರಿಸಲೇಬೇಕು) ॥ ೨ ॥

ಪೀ— ಹೇತ್ವಂತರದಿಂದಲೂ ಕ್ಷತ್ರಿಯಾದಿಗಳಲ್ಲಿ ಶಮಾದಿ ಗುಣಗಳನ್ನು ಅಂಗೀಕರಿಸಲೇಬೇಕೆನ್ನುತ್ತಾರೆ —

ತಾ ॥ (೧) ಯುಕ್ತಾ ಹ್ಯೇತೈಸ್ಸರ್ವೈರ್ಗುಣೈರ್ಜನಕತುಲಾಧಾರಾದಯಃ ॥ (೨) ಅತೋ ಯುದ್ಧೇಽಪಲಾಯನಮೈಶ್ವರ್ಯಂ ಚ ಕ್ಷತ್ರಿಯಸ್ಯ ವಿಶೇಷಗುಣೌ ॥ (೩) ತಾ ಚ ಕೃಷ್ಯಾದಯೋ ಜೀವನಾರ್ಥಂ ಶುಶ್ರೂಷಾ ಯಾಜನಂ ಜೀವನಾರ್ಥಂ ಪ್ರತಿ- ಗ್ರಹಶ್ಚೇತ್ಯೇತ ಏವಾನ್ಯೇಷಾಂ ಪರಧರ್ಮಾಃ ॥ (೪) ಶೌರ್ಯಂ ತೇಜೋ ಧೃತಿ- ರ್ದಾಕ್ಷ್ಯಂ ದಾನಂ ಚ ಕ್ಷತ್ರಿಯೇಽಧಿಕಾಃ ॥ (೫) ತದ್ವಿನಾ ಬ್ರಾಹ್ಮಣೇ ತಸ್ಮಾದ್ವೈಶ್ಯೇ ಶೂದ್ರೇ ತತೋಽಲ್ಪಕಾಃ । ಅಧ್ಯಾಪನಂ ಚ ಶುಶ್ರೂಷಾ ಜೀವನಾರ್ಥಮೃತೇ ಸತಾಂ (ಸದಾ) । ವಿಪ್ರಾದಿಷು ಕ್ರಮಾಜ್ಜ್ಞೇಯಾಃ ಶೂದ್ರಸ್ಯಾಧ್ಯಾಪನಂ ವಿನಾ । ತಸ್ಮಾ- ಚ್ಛೂದ್ರೋಽಲ್ಪಶುಶ್ರೂಷುಃ ಸ್ವಭಾವಾಜ್ಜೀವನಂ ವಿನಾ ॥ ೩ ॥

ಅ ॥ (೧) ಜನಕರಾಜ, ತುಲಾಧಾರನೆಂಬುವ ವೈಶ್ಯ ದಂಡಧಾರ ಮೊದಲಾದ ಶೂದ್ರ ಮೊದಲಾದವರು ಶಮದಮ ಮೊದಲಾದ ಈ ಎಲ್ಲಾ ಗುಣಗಳಿಂದ ಕೂಡಿರುತ್ತಾರೆಂಬೀ ವಿಷಯವು ಭಾರತಾದಿಗಳಲ್ಲಿ ಪ್ರಸಿದ್ಧವಾಗಿದೆ (೨) (ಶಮದಮಾದಿಗಳು ಎಲ್ಲರಿಗೂ ಧರ್ಮವಾದರೆ ಇದು ಸ್ವಧರ್ಮವು, ಇದು ಪರಧರ್ಮವು ಎಂದು ವಿವೇಕವು ಹೇಗೆಂದರೆ—) ಹಿಂದೆ ಹೇಳಿದ ನ್ಯಾಯದಿಂದ ಶಮಾದಿಗಳು ಕ್ಷತ್ರಿಯಾದಿಗಳಲ್ಲಿಯೂ ಸಾಧಾರಣವಾಗಿರುವುದಾದರೂ, ಯುದ್ಧದಲ್ಲಿ ಹಿಂತೆರಳದಿರುವುದು, ದುಷ್ಟನಿಗ್ರಹ, ಶಿಷ್ಟಪರಿಪಾಲನವೆಂಬೀ ಐಶ್ವರ್ಯವು ಇವೆರಡು ಕ್ಷತ್ರಿಯರಿಗೆ ವಿಶೇಷಗುಣಗಳು (೩) (೧) ಕ್ಷತ್ರಿಯರಿಗೆ ವಿಶೇಷಗುಣಗಳೆಂದು ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟ ಅಪಲಾಯನ, ಐಶ್ವರ್ಯಾಖ್ಯ ಗುಣಗಳು ಬ್ರಾಹ್ಮಣಾದಿಗಳಿಗೆ ಪರಧರ್ಮಗಳು ವೈಶ್ಯರಿಗೆ ವಿಶೇಷಗುಣಗಳೆಂದು ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟ ಕೃಷಿ, ವಾಣಿಜ್ಯ, ಗೋರಕ್ಷ, ಕುಸೀದ ಎಂಬೀ ಗುಣಗಳು ಬ್ರಾಹ್ಮಣಾದಿಗಳಿಗೆ ಪರಧರ್ಮಗಳು ಜೀವನಕ್ಕಾಗಿ ಸಚ್ಛೂದ್ರನಿಗೆ ವಿಶೇಷಗುಣವೆಂದು ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟ ತ್ರೈವರ್ಣಿಕರ ಸೇವೆಯೂ, ಬ್ರಾಹ್ಮಣಾದಿಗಳಿಗೆ ಪರಧರ್ಮಗಳು. ಜೀವನಕ್ಕಾಗಿ ಬ್ರಾಹ್ಮಣರಿಗೆ ವಿಶೇಷಗುಣಗಳೆಂದು ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟ ಯಾಜನ ಅಧ್ಯಾಪನ ಪ್ರತಿಗ್ರಹ ಈ ಗುಣಗಳೇ ಕ್ಷತ್ರಿಯಾದಿಗಳಿಗೆ ಪರಧರ್ಮಗಳಾಗುತ್ತವೆ (೪) (ಬ್ರಾಹ್ಮಣರ ಧರ್ಮಗಳೆಂದು ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟ ಶಮದಮಾದಿಗಳು ಸರ್ವಸಾಧಾರಣಗಳಾದಾಗ್ಯೂ ಕ್ಷತ್ರಿಯರಿಗೆ ಶೌರ್ಯವೊದಲಾದವುಗಳೆಲ್ಲವೂ ವಿಶೇಷಧರ್ಮಗಳೆಂದು ಏಕೆ ಆಗಲಾರವು? ಬ್ರಾಹ್ಮಣನಿಗೆ ಅಧ್ಯಾಪನ ಮೊದಲಾದುದು ಮಾತ್ರವೂ ಶೂದ್ರನಿಗೆ ಶುಶ್ರೂಷಾ ಮಾತ್ರವೂ ಸ್ವಧರ್ಮವು ಎಂದ ಏಕೆ ಆಗಲಾರದು, ಎಂದರೆ—ಶೌರ್ಯಾದಿಗಳು ಸರ್ವಸಾಧಾರಣ ಧರ್ಮ

ಗಳೆಂದು ಪ್ರಮಾಣದಿಂದ ತೋರಿಸುತ್ತಾರೆ—) ಶೂರತನ, ಶಾಂತಿ, ಧೈರ್ಯ, ಪಟುತ್ವ, ದಾನ, ಇವು ಕ್ಷತ್ರಿಯರಲ್ಲಿ ಇತರರಿಗಿಂತ ಹೆಚ್ಚು ಇವೆ. (ಇವು ಸ್ವಾಭಾವಿಕಗಳು) (ಅ) (೧) ಈ ಶೌರ್ಯಾದಿಗುಣಗಳು ಬ್ರಾಹ್ಮಣರಲ್ಲಿ ಕ್ಷತ್ರಿಯರಿಗಿಂತ ಅಲ್ಪಗಳೂ ಅಸ್ವಾಭಾವಿಕಗಳೂ ಆಗಿವೆ. ಮತ್ತು ವೈಶ್ಯರಲ್ಲಿ ಬ್ರಾಹ್ಮಣರಿಗಿಂತ ಕಡಿಮೆ ಶೂದ್ರರಲ್ಲಿ ವೈಶ್ಯರಿಗಿಂತ ಕಡಿಮೆ. ಜೀವನಕ್ಕಾಗಿ ಅಲ್ಲದೆ ಸಜ್ಜನರಿಗೆ (ಯಾವಾಗಲೂ) ಅಧ್ಯಯನಮಾಡಿಸುವುದು ಸೇವೆಯೂ ಕೂಡ ಬ್ರಾಹ್ಮಣಾದಿಗಳಲ್ಲಿ ಕ್ರಮವಾಗಿ ತಿಳಿದುಕೊಳ್ಳಬೇಕು ಅಂದರೆ ಬ್ರಾಹ್ಮಣರಲ್ಲಿ ಈ ಧರ್ಮಗಳು ಎಲ್ಲರಿಗಿಂತ ಹೆಚ್ಚು ಕ್ಷತ್ರಿಯರಲ್ಲಿ ಬ್ರಾಹ್ಮಣರಿಗಿಂತ ಕಡಿಮೆ. ವೈಶ್ಯರಲ್ಲಿ ಕ್ಷತ್ರಿಯರಿಗಿಂತ ಕಡಿಮೆ ಶೂದ್ರರಿಗೆ ಸರ್ವಥಾ ಅಧ್ಯಾಪನ ಹೊರತು. ಅಂದರೆ ಜೀವನಕ್ಕಾಗಿ ಅಧ್ಯಯನ ಮಾಡಿಸುವುದು ಹೊರತು ಸೇವೆಯೇ ಮುಖ್ಯವಾದುದು. ಆದುದರಿಂದ ಸೇವೆಯು ಸರ್ವರ ಧರ್ಮವಾಗದಿರುವುದಾದರೂ ಶೂದ್ರರು ಜೀವನರೂಪವಾದ ಉಪಾಧಿ ಹೊರತು ಸ್ವಾಭಾವಿಕವಾಗಿಯೇ ಸಜ್ಜನರನ್ನು ಅಲ್ಪವಾಗಿ ಸೇವಿಸಿಕೊಂಡಿರುವವರು (೨) ಶೂದ್ರನೂ ಜೀವನಕ್ಕಾಗಿ ಬಹಳ ಸೇವೆಯನ್ನು ಮಾಡಬಹುದು ॥ ೩ ॥

ಪೀ—ಶೌರ್ಯಾದಿಗಳು ಸರ್ವಸಾಧಾರಣಗಳಾದರೆ ಕ್ಷತ್ರಿಯಾದಿಗಳಿಗೆ ವಿಶೇಷಗುಣಗಳು ಯಾವುವು? ಎಂದರೆ—

ತಾ ॥ (೧) ಏತೇ ನೈಸರ್ಗಿಕಾ ಭಾವಾಃ ಸ್ಯಾದ್ವ್ಯಾವೋಽನ್ಯೋಽಪಿ ಕುತ್ರಚಿತ್ । ಬಲಾದ್ವಿರುದ್ಧಭಾವಸ್ತು ಹೇಯಃ ಸ್ವಾಭಾವಿಕೋಽಪಿ ಯಃ ।' (೨) ಅನಿಸರ್ಗೋಽಪಿ ಹಿ ಶುಭೋ ವರ್ಧನೀಯಃ ಪ್ರಯತ್ನತಃ ॥ (೩) ಯಾಜನೈಶ್ವರ್ಯಪೂರ್ವಾಸ್ತು ನಾನ್ಯೈಃ ಕಾರ್ಯಾ ಶುಭಾ ಅಪಿ ॥ (೪) ಅಪಲಾಯನಂ ಚ ಶೂದ್ರಾಣಾಂ ಬ್ರಹ್ಮಕ್ಷತ್ರಾರ್ಥಮಿಷ್ಯತ ಇತಿ ಚ ॥ ೪ ॥

ಅ ॥ (೧) ಸರ್ವಸಾಧಾರಣವಾಗಿ ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟ ಶೌರ್ಯಾದಿಗುಣಗಳಿಂದ ಇತರಗಳಾದ, ಯುದ್ಧದಲ್ಲಿ ಅಪಲಾಯನ, ದುಷ್ಟನಿಗ್ರಹ ಶಿಷ್ಟಪರಿಪಾಲನಗಳು ಕ್ಷತ್ರಿಯರಿಗೆ ಸ್ವಾಭಾವಿಕ ಧರ್ಮಗಳು ಕೃಷ್ಯಾದಿಗಳು ವೈಶ್ಯರಿಗೆ ಸ್ವಾಭಾವಿಕ ಧರ್ಮಗಳು. ಜೀವನಕ್ಕಾಗಿ ಶುಶ್ರೂಷಾ ಶೂದ್ರನಿಗೆ ಸ್ವಾಭಾವಿಕ ಧರ್ಮವು. ಯಾಜನ, ಜೀವನಕ್ಕಾಗಿ ಪ್ರತಿಗ್ರಹ, ಇವುಗಳು ಬ್ರಾಹ್ಮಣರಿಗೆ ಸ್ವಾಭಾವಿಕ ಅಸಾಧಾರಣ ಧರ್ಮಗಳು (ಯುದ್ಧಾದಿ ಧರ್ಮಗಳು ಕ್ಷತ್ರಿಯಾದಿಗಳಿಗೆ ನಿಯತಗಳೇ ಆಗುತ್ತವೋ ಎಂದರೆ—) ಹಿಂದೆ ಹೇಳಿದ್ದಕ್ಕಿಂತ ವ್ಯತ್ಯಾಸವಾಗಿ ಬ್ರಾಹ್ಮಣನಿಗೆ ಯುದ್ಧಾದಿಗಳೂ ಕ್ಷತ್ರಿಯನಿಗೆ ಕೃಷ್ಯಾದಿಗಳೂ ಇದು ಮೊದಲಾದ ಧರ್ಮವೂ ಕ್ವಚಿತ್ ಉಂಟಾಗುವುದು. (ಬ್ರಾಹ್ಮಣನಿಗೆ ಜೀವನಕ್ಕಾಗಿ ಯಾಜನ ಮೊದಲಾದುದು ಸ್ವಾಭಾವಿಕವಾದುದಾಗ್ಯೂ ಅದು ಕದಾಚಿತ್ತ್ಯಾಜ್ಯವೂ ಆಗುವುದು ಪ್ರಯತ್ನದಿಂದ ಯುದ್ಧ ಮೊದಲಾದ ವಿರುದ್ಧ ಧರ್ಮವೂ ಬರುವುದು (೨) (ಅಧ್ಯಾಪನ ಮೊದಲಾದ ಕೆಲವು ಗುಣಗಳು ಬ್ರಾಹ್ಮಣನಿಗೆ ಅಸಾಧಾರಣ ಧರ್ಮಗಳಾಗಿರುವುದರಿಂದ ಕ್ಷತ್ರಿಯನಿಗೆ ಆತ್ಮೀಯಗಳಾಗದಿದ್ದರೂ ತ್ಯಾಜ್ಯಗಳೆಂದು ತಿಳಿದುಕೊಳ್ಳಕೂಡದು, ಎನ್ನುತ್ತಾರೆ—) ಕ್ಷತ್ರಿಯನಿಗೆ ಅಧ್ಯಾಪನ ಮೊದಲಾದುದು ಸ್ವಾಭಾವಿಕವಾಗದಿದ್ದರೂ ಶುಭವಾದುದನ್ನು ಪ್ರಯತ್ನಪೂರ್ವಕವಾಗಿ ಅಭಿವರ್ಧಿಸಿಕೊಳ್ಳತಕ್ಕದು. (೩) ಯಾಜನ, ಐಶ್ವರ್ಯ, ಯುದ್ಧದಲ್ಲಿ ಓಡದಿರುವುದು, ಅಧ್ಯಾಪನ, ಪ್ರತಿಗ್ರಹಾದಿಗಳು ಶುಭಧರ್ಮಗಳಾದಾಗ್ಯೂ ಅವುಗಳನ್ನು ಇತರರು ಸರ್ವಥಾ ಮಾಡಕೂಡದು. (ಅಂದರೆ ಯಾಜನವನ್ನು ಕ್ಷತ್ರಿಯನು ಮಾಡಿಸ

ಲಾರನು ಬ್ರಾಹ್ಮಣನು ದುಷ್ಟನಿಗ್ರಹ ಶಿಷ್ಟಪರಿಪಾಲನ ಇತ್ಯಾದಿಗಳನ್ನು ಮಾಡಕೂಡದು, ಇತ್ಯಾದಿ ಪ್ರಕಾರ ಇಟ್ಟುಕೊಳ್ಳಬೇಕು.) (೪) ಬ್ರಾಹ್ಮಣರಿಗಾಗಿಯೂ ಕ್ಷತ್ರಿಯರಿಗಾಗಿಯೂ ಕಾರಣಾಂತರದಿಂದ ಯುದ್ಧಕ್ಕೆ ಸನ್ನದ್ಧರಾಗಿ ನಿಂತಿರುವ ಶೂದ್ರರು ಯುದ್ಧದಲ್ಲಿ ಓಡಬಾರದು. ಹೀಗೆ ಓಡದಿರುವುದು ಧರ್ಮವು. ॥ ೪ ॥

ತಾ ॥ (೧) ಪ್ರಸಹ್ಯ ವಿತ್ತಾಹರಣಂ ಶಾರೀರೋ ದಂಡ ಏವ ಚ । ಅಶಿಷ್ಯಾಣಾಂ ಶಾಸನಂ ಚ ತಥೈವಾರ್ಥವಿನಾಶನಂ । ಏಷ ಈಶ್ವರಭಾವಃ ಸ್ಯಾನ್ನ ಕಾರ್ಯಃ ಕ್ಷತ್ರಿಯೇತರೈಃ॥ (೨) ಸರ್ವೇ ವಿಧರ್ಮಿಣಃ ಶಾಸ್ಯಾಃ ಕ್ಷತ್ರಿಯೈರ್ಯತ್ನತಃ ಸದಾ । ಅಂಗಾದ್ಯಹಾನಿಕೃದ್ದಂಡಃ ಶಿಷ್ಯೇಷು ಬ್ರಾಹ್ಮಣಾದಿಭಿಃ । ಕಾರ್ಯೋ ದೇಹೇಽಪಿ ಶಿಷ್ಯಶ್ಚ ಸ್ವಾಮಿನಾ ಸ್ವೇನ ವಾರ್ಪಿತಃ ॥ (೩) ಪುತ್ರಾನುಜಾದಯಃ ಸರ್ವೇ ಶಿಷ್ಯಾ ಏವ ನಿಸರ್ಗತಃ । ಗುರವಶ್ಚೈವ ಮಿತ್ರಾಣಿ ಸಖಿಸಬ್ರಹ್ಮಚಾರಿಣಃ । ಸಂಬಂಧಿನಶ್ಚ ಸರ್ವೇಽಪಿ ತತ್ತದ್ಯೋಗ್ಯತಯಾಖಿಲೈಃ । ಶಿಕ್ಷಣೀಯೇಷು ಭಾವೇಷು ಶಿಕ್ಷಣೀಯಾಃ ಪ್ರಯತ್ನತಃ ॥ (೪) ಉನ್ಮಾದೇ ಬಂಧನಾದ್ಯೈರ್ವಾ ತಾಡನಂ ನ ಗುರೋಃ ಕ್ವಚಿತ್ । ಪಾಪಂ ಚರಂತಸ್ತ್ವನ್ಯೇಽಪಿ ಸರ್ವೇ ದೃಷ್ಟಿಪಥಂ ಗತಾಃ । ಶಕ್ತಿತೋ ವಾರಣೀಯಾಃ ಸ್ಯುರ್ದೇಶಕಾಲಾನುಸಾರತಃ ॥ (೫) ತದುತ್ತಮವಿರೋಧಾದ್ರಃ ಸಂತ್ಯಾಜ್ಯಾ ಗುರವೋಽಪಿ ತು । ಯಥಾಶಕ್ತ್ಯನುಶಾಸ್ಯೈವ ಕಾಲತೋಽಪಿ ನ ಚೇಚ್ಛುಭಾಃ ॥ (೬) ವಿಷ್ಣೌ ಪರಮಭಕ್ತಾಸ್ತು ನ ತ್ಯಾಜ್ಯಾಃ ಶಾಸ್ಯ ಏವ ಚ । ಶಿಕ್ಷಯಂಶ್ಚ ಗುರೂಂಚ್ಛಿಷ್ಯೋ ಗುರುವನ್ನೈವ ಶಿಕ್ಷಯೇತ್ ॥ (೭) ಮಹಾಂತೋ ನಾನುಶಾಸ್ಯಾಶ್ಚ ವಿರುದ್ಧಾಚರಿತಾ ಅಪಿ । ಯದಿ ಚ ಸ್ವಾಧಿಕಾ(ನ ಸ್ವೋತ್ತಮಾ)ನಾಂ ತೇ ವಿರೋಧಂ ನೈವ ಕುರ್ವತೇ ಇತ್ಯಾದಿ ಚ ॥ ೫ ॥

ಅ ॥ (೧) ಬಲಾತ್ಕಾರದಿಂದ ದ್ರವ್ಯವನ್ನು ಅಪಹರಿಸುವುದು, ದೇಹಕ್ಕೆ ತಾಡನ ಮೊದಲಾದುದನ್ನು ಮಾಡುವುದು, ಶಿಷ್ಯರಾಗದವರನ್ನು ಶಾಸನಮಾಡುವುದು ಹಾಗೆಯೇ ದ್ರವ್ಯವನ್ನು ವಿನಾಶಗೊಳಿಸುವುದು, ಈ ರೀತಿಯಾದ ಐಶ್ವರ್ಯವು ಕ್ಷತ್ರಿಯರಿಗೆ ಧರ್ಮವು. ಇತರರಿಗೆ ಧರ್ಮವಲ್ಲ (೨) ಧರ್ಮಭ್ರಷ್ಟರೆಲ್ಲರನ್ನು ಕ್ಷತ್ರಿಯರು ಸದಾ ಪ್ರಯತ್ನಪೂರ್ವಕವಾಗಿ ಶಾಸನಮಾಡಲೇಬೇಕು. ಬ್ರಾಹ್ಮಣಾದಿಗಳು ಕೂಡ ಅಂಗಾದಿಗಳಿಗೆ ಹಾನಿಕರವಾಗದಿರುವ ದಂಡವನ್ನು ಶಿಷ್ಯರು, ಮಕ್ಕಳು ಇತ್ಯಾದಿಗಳಿಗೆ ದೇಹಕ್ಕೆ ಮಾಡಬೇಕು. ತಾನಾಗಿಯೇ ಬಂದವನು ಅಥವಾ ಅವನ ಸ್ವಾಮಿಯಿಂದ ಕೊಡಲ್ಪಟ್ಟವನೂ ಶಿಷ್ಯನೆನ್ನಿಸುತ್ತಾನೆ (೩) ಮಕ್ಕಳು ತಮ್ಮಂದಿಯರು ಮೊದಲಾದವರೆಲ್ಲರೂ ಸ್ವಭಾವತಃ ಶಿಷ್ಯರೇ ಆಗಿರುತ್ತಾರೆ. ಗುರುಗಳು, ಮಿತ್ರರು, ಸಖಿಗಳು, ಸತೀರ್ಥ್ಯರು, ಸಂಬಂಧಿಕರು ಎಲ್ಲರೂ ಅವರವರ ಯೋಗ್ಯತಾನುಸಾರವಾಗಿ ಎಲ್ಲರೂ ಶಿಕ್ಷಿಸಲಿಕ್ಕೆ ಯೋಗ್ಯವಾದ ಅರ್ಥವಿಷಯದಲ್ಲಿ ಪ್ರಯತ್ನಪೂರ್ವಕವಾಗಿ ಶಿಕ್ಷಿಸಲ್ಪಡಬೇಕು (೪) ಗುರುಗಳಿಗೆ ಹುಚ್ಚು ಹಿಡಿದರೆ ಕೈಕಾಲುಗಳನ್ನು ಕಟ್ಟಿಹಾಕುವುದು, ಬೆದರಿಸುವುದು, ಇತ್ಯಾದಿಗಳಿಂದ ಶಾಸನ ಮಾಡಬಹುದು. ಸರ್ವಥಾ ಹೊಡೆಯಬಾರದು ಇತರರೂ ಕೂಡ ಪಾಪವನ್ನು ಮಾಡುವವರು ದೃಷ್ಟಿ ವಿಷಯರಾದರೆ ದೇಶಕಾಲಾನುಸಾರವಾಗಿ, ಶಕ್ತ್ಯನುಸಾರವಾಗಿ ಶಿಕ್ಷಾರ್ಹರಾಗುತ್ತಾರೆ. (೫) ಗುರುಗಳೇ ಆದರೂ ಅವರು ತಮಗಿಂತ ಉತ್ತಮರಿಗೆ ವಿರೋಧರೂಪ ಮಹಾ ಪಾಪವನ್ನು ಮಾಡಿದರೆ ಅಂತಹವರನ್ನು ಶಕ್ತ್ಯನುಸಾರ ಅನುಶಾಸನಮಾಡಿದರೂ ಅವರು ಧರ್ಮಮಾರ್ಗಕ್ಕೆ ಬಾರದಿದ್ದರೆ, (ಶುಭರಾಗದಿದ್ದರೆ,)

ಅವರನ್ನು ಬಿಡಲೇಬೇಕು. (೬) ಗುರುಗಳು ಶ್ರೀವಿಷ್ಣುವಿನಲ್ಲಿ ಪರಮಭಕ್ತರಾಗಿದ್ದರೆ ಅವರು ತಮಗಿಂತ ಉತ್ತಮರಾದವರ ವಿರೋಧವನ್ನು ಮಾಡಿದರೂ ಅಂತಹವರನ್ನು ಬಿಡಕೂಡದು ಶಾಸನವಾಡಲೇ ಬೇಕು. ಗುರುಗಳನ್ನು ಶಿಕ್ಷಿಸತಕ್ಕ ಶಿಷ್ಯನು ಗುರುಗಳು ಶಿಷ್ಯನನ್ನು ಶಿಕ್ಷಿಸುವಂತೆ ತಾಡನಾದಿಗಳಿಂದ ಗುರುಗಳನ್ನು ಶಿಕ್ಷಿಸಕೂಡದು. (೭) ಮಹಾನುಭಾವರು ತಮ್ಮಕ್ಕಿಂತ ಉತ್ತಮರಾದವರ ವಿರೋಧವನ್ನು ಮಾಡದೆ ಬೇರೆ ಪಾಪಗಳನ್ನು ಮಾಡಿದರೂ (ಶಾಸ್ತ್ರವಿರುದ್ಧಾಚಾರವುಳ್ಳವರಾದರೂ) ಅವರನ್ನು ಶಿಕ್ಷಿಸಕೂಡದು. ಇತ್ಯಾದಿಪ್ರಮೇಯವು ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟಿದೆ ॥ ೫ ॥

ಪೀ—ಬ್ರಾಹ್ಮಣಾದಿಗಳ ಆಪದ್ಧರ್ಮಗಳನ್ನು ಸ್ಮೃತಿಪ್ರಮಾಣವನ್ನು ಹೇಳಿ ತೋರಿಸುತ್ತಾರೆ—

ತಾ ॥ (೧) ಆಪತ್ಸು ವಿಪ್ರಃ ಕ್ಷಾತ್ರಂ ತು ವಿಶಾಂ ವಾ ಧರ್ಮಮಾಚರೇತ್ । ಕ್ಷಾತ್ರಾಸಿದ್ಧೌ ನ ಶೂದ್ರಸ್ತು ವಿಪ್ರಕ್ಷತ್ರಿಯಯೋಃ ಕ್ವಚಿತ್ ॥ (೨) ಕ್ಷತ್ರಿಯೋ ಬ್ರಾಹ್ಮಮಾಪತ್ಸು ತದಾಪತ್ಸು ವಿಶಾಮಪಿ । ಕ್ಷತ್ರಿಯೋ ವಿಪ್ರಧರ್ಮೋಽಪಿ ನೈವ ಭೈಕ್ಷ್ಯಪ್ರತಿಗ್ರಹೀ ॥ (೩) ವೈಶ್ಯ ಆಪತ್ಸು ಶೌದ್ರಂ ತು ಧರ್ಮಮೇಕಂ ನ ಚಾಪರಂ ॥ (೪) ಶೂದ್ರ ಆಪತ್ಸು ವಿಡ್ಧರ್ಮಾ ತದಾಪತ್ಸು ಚ ಕಾರುಕಃ । ಶೂದ್ರಸ್ತು ವೈಶ್ಯಧರ್ಮಾಽಪಿ ನೈವ ವೇದಾ-ಕ್ಷರೋ ಭವೇತ್ । ಅತ್ಯಾಪದಿ ಕ್ಷತ್ರಿಯೋಽಪಿ ಪಾದಶುಶ್ರೂಷಣಂ ವಿನಾ । ಶೌದ್ರ-ಧರ್ಮಂ ಚರನ್ವಿಪ್ರಕ್ಷತ್ರಿಯೇಷು ನ ದುಷ್ಯತಿ ॥ (೫) ಯೇಷು ಕರ್ಮಸು ಯಾಚ್ಯಃ ಸ್ಯಾತ್ಸ್ವಾಮಿನಾಽಪಿ ನ ಯಾಚಿತಾ । ಶೌದ್ರಾಣ್ಯಪಿ ಸ್ವಧರ್ಮತ್ವೇ ಕ್ಷತ್ರಿಯಸ್ಯಾಪ-ದೋ ಯದಿ । ಆತ್ಮನಶ್ಚೇದ್ಬಲಾಧಿಕ್ಯಂ ಸಾನುಬಂಧಾದಪಿ ಪ್ರಭೋಃ । ಧರ್ಮಾರ್ಥಂ ಸೇವತೋಽರ್ಥಾರ್ಥಂ ವಿಪ್ರಧರ್ಮಾದಿಕಾದ್ವರಃ । ಪ್ರಭುಣಾ ಯಾಚ್ಯವೃತ್ತಿಸ್ತು ವಿಶೇಷೇಣಾಪಿ ಧರ್ಮಭಾಕ್ ॥ (೬) ಬಾಹ್ವೋರ್ಬಲಾಧಿಕೋ ಯಃ ಸ್ಯಾತ್ ಕ್ಷತ್ರಿ-ಯೋ ವಿದ್ಯಯಾಽಧಿಕಃ । ವಿಪ್ರೋ ಭಾಗವತೌ ಚೈತೌ ಸೇಶಾ ಲೋಕಾಸ್ತಯೋ-ರಿಮ ಇತ್ಯಾದಿ(೭) ವ್ಯಾಸಸ್ಮೃತೌ ॥ ೬ ॥ ॥ ೪೮ ॥

ಅ ॥ (೧) ಬ್ರಾಹ್ಮಣನು ಆಪತ್ಕಾಲದಲ್ಲಿ ಕ್ಷತ್ರಿಯರ ಧರ್ಮವನ್ನು ಮಾಡಬಹುದು ಅದು ಸಿಗದಿದ್ದರೆ (ಅದರಿಂದ ಜೀವನವಾಗದಿದ್ದರೆ) ವೈಶ್ಯರ ಧರ್ಮವನ್ನು ಮಾಡಬಹುದು ಶೂದ್ರನು ಯಾವಾಗಲೂ ಎಂತಹ ಆಪತ್ತಿನಲ್ಲಿಯೂ ಬ್ರಾಹ್ಮಣ ಕ್ಷತ್ರಿಯರ ಧರ್ಮವನ್ನು ಮಾಡಬಾರದು. (೨) ಕ್ಷತ್ರಿಯನು ಆಪತ್ಕಾಲದಲ್ಲಿ ಬ್ರಾಹ್ಮಣರ ಧರ್ಮವನ್ನು ಮಾಡಬಹುದು. ಅದೂ ಸಿಗದಿದ್ದರೆ—ವೈಶ್ಯರ ಧರ್ಮವನ್ನು ಮಾಡಬಹುದು ಕ್ಷತ್ರಿಯನು ಬ್ರಾಹ್ಮಣರ ಧರ್ಮವುಳ್ಳವನಾದಾಗ್ಯೂ ಭಿಕ್ಷಾನ್ನವನ್ನು ಬೇಡುವವನಾಗಬಾರದು (೩) ವೈಶ್ಯನು ಆಪತ್ಕಾಲದಲ್ಲಿ ಶೂದ್ರಧರ್ಮವೊಂದನ್ನೇ ಮಾಡಬೇಕು ಬ್ರಾಹ್ಮಣ ಕ್ಷತ್ರಿಯರ ಧರ್ಮವನು ಮಾಡಬಾರದು ಶೂದ್ರನು ಆಪತ್ಕಾಲದಲ್ಲಿ ವೈಶ್ಯಧರ್ಮವುಳ್ಳನಾಗಬಹುದು ಇದರಿಂದಲೂ ಜೀವನವಾಗದಿದ್ದರೆ ಕಮ್ಮಾರ ತಕ್ಷಕ ಮೊದಲಾದ ಕರ್ಮವುಳ್ಳವನಾಗಬಹುದು (೪) ಶೂದ್ರನು ವೈಶ್ಯರ ಧರ್ಮವುಳ್ಳವನಾದಾಗ್ಯೂ ವೇದಾಕ್ಷರಾದಿಗಳ ಶ್ರವಣಾದಿಗಳುಳ್ಳವನಾಗಬಾರದು ಅತ್ಯಾಪತ್ಕಾಲದಲ್ಲಿ ಕ್ಷತ್ರಿಯನಾದರೂ ಬ್ರಾಹ್ಮಣ ಕ್ಷತ್ರಿಯರ ವಿಷಯದಲ್ಲಿ ಶೂದ್ರರ ಸಹಜ ಧರ್ಮವಾದ ಸೇವೆಯನ್ನು ಮಾಡುವವನಾದರೂ ಪಾದಸೇವೆ ಹೊರತು ಬೇರೆ ಸೇವೆ ಮಾಡಿದರೆ ದುಷ್ಟನಾಗುವುದಿಲ್ಲ (೫) (ಕ್ಷತ್ರಿಯನು ಶೂದ್ರಧರ್ಮವನ್ನು ಮಾಡಿದರೆ ದುಷ್ಟನಾಗುವುದಿಲ್ಲವೆಂದೇ ಅಲ್ಲ ಮತ್ತೆ) ಕ್ಷತ್ರಿಯನಿಗೆ ತನ್ನ ಧರ್ಮವನ್ನು ಮಾಡಲಿಕ್ಕೆ ಅನುಕೂಲ

ವಾಗದಿದ್ದರೆ ಆತನಿಗೆ ಸಪರಿವಾರನಾದ ಪ್ರಭುವಿನಿಂದ ಬಲವು ಜಾಸ್ತಿ ಇದ್ದರೂ ಧರ್ಮವು ಲಭಿಸುವುದಕ್ಕಾಗಿ ಆತನನ್ನು ತಿರಸ್ಕರಿಸದೆ ಪ್ರಭುವಿನಿಂದಲೂ ಯಾವ ಕರ್ಮಗಳಲ್ಲಿ ಪ್ರೇರಿತನಾಗುತ್ತಾನೋ, ಆ ಕರ್ಮವು ಶೂದ್ರಕರ್ಮವಾದರೂ ಅದನ್ನು ಮಾಡಬಹುದು ತಾನಾಗಿ ಕರ್ಮಕ್ಕಾಗಿ ಯಾಚನೆಮಾಡಬಾರದು. ಅಜ್ಞಾತವಾಸ ಮೊದಲಾದ ಪ್ರಯೋಜನವು ಸಿಗುವುದಕ್ಕಾಗಿ ಸೇವಿಸುವ ಭೀಮಾದಿಗಳಿಗೆ ಬ್ರಾಹ್ಮಣಾದಿಗಳ ಧರ್ಮವನ್ನು ಸೇವಿಸುವುದಕ್ಕಿಂತಲೂ ಅದು ಶ್ರೇಷ್ಠವಾದ ಧರ್ಮವಾಗುತ್ತದೆ ಪ್ರಭುವಿನಿಂದ ಪ್ರಾರ್ಥ್ಯವಾದ ಕರ್ಮವನ್ನು ಮಾಡುವವನು ವಿಶೇಷವಾಗಿಯೂ ಧರ್ಮವನ್ನು ಮಾಡುವವನೇ ಆಗುತ್ತಾನೆ (೬) ಯಾವ ಕ್ಷತ್ರಿಯನು ಬಾಹುಗಳ ಬಲವಿಷಯದಲ್ಲಿ ಇತರರಿಂದ ಅಧಿಕನಾಗುತ್ತಾನೋ, ಯಾವ ಬ್ರಾಹ್ಮಣನು ವಿದ್ಯೆಯಿಂದ ಅಧಿಕನಾಗುತ್ತಾನೋ ಇವರಿಬ್ಬರು ಭಗವದ್ಭಕ್ತರಾದರೆ ನಿಯಾಮಕರಿಂದ ಸಹಿತವಾದ ಸಂಪೂರ್ಣ ಜಗತ್ತು ಅವರಿಬ್ಬರ ಅಧೀನಗಳು ಎಂದೇ ತಿಳಿಯಬೇಕು ಇತ್ಯಾದಿ ಪ್ರಮೇಯವು ವ್ಯಾಸಸ್ಮೃತಿಯಲ್ಲಿದೆ ॥ ೬ ॥ ॥ ೪೮ ॥

ಪೀ—ಪೂರ್ವದಲ್ಲಿ ತನ್ಮಾತ್ರವನ್ನು ಕರ್ಮಗಳಲ್ಲಿ ಆಸಕ್ತನಾದವನು ಮುಕ್ತನಾಗುತ್ತಾನೆಂದು ಹೇಳಿದಕ್ಕೆ ಅವಶ್ಯಕ ಬೇರೆ ಧರ್ಮಗಳನ್ನು ಹೇಳುತ್ತಾರೆ—

ಗೀ ॥ ಅಸಕ್ತಬುದ್ಧಿಃ ಸರ್ವತ್ರ ಜಿತಾತ್ಮಾ ವಿಗತಸ್ಪೃಹಃ ।
ನೈಷ್ಕರ್ಮ್ಯಸಿದ್ಧಿಂ ಪರಮಾಂ ಸನ್ನ್ಯಾಸೇನಾಧಿಗಚ್ಛತಿ ॥ ೪೯ ॥

ಅ ॥ ಸರ್ವತ್ರ = ಶಬ ಮೊದಲಾದ ಎಲ್ಲಾ ವಿಷಯಗಳಲ್ಲಿ ಅಸಕ್ತಬುದ್ಧಿಃ = ಇಚ್ಛೆಇಲ್ಲದಬುದ್ಧಿಯುಳ್ಳ ಜಿತಾತ್ಮಾ = ಮನಸ್ಸನ್ನು ತನ ವಶಪಡಿಸಿಕೊಂಡಿರುವ, ವಿಗತಸ್ಪೃಹ = ವಿಷಯಗಳಿಂದುಂಟಾಗುವ ಐಹಿಕ ಸುಖದಲ್ಲಿಯೂ ಕ್ಷುದ್ರವಾದ ಸ್ವರ್ಗಾದಿ ಸುಖದಲ್ಲಿಯೂ ಇಚ್ಛೆ ಇಲ್ಲದ ಮನುಷ್ಯನು, ಪರಮಾಂ = ಸಂಪೂರ್ಣವಾದ, ನೈಷ್ಕರ್ಮ್ಯಸಿದ್ಧಿಂ = ಮೋಕ್ಷೋಪಯುಕ್ತ ಸಿದ್ಧಿಯನ್ನು ಅಥವಾ ಪ್ರಾರಬ್ಧಕರ್ಮದಿಂದ ಇತರವಾದ ಸರ್ವಾನಿಷ್ಟಕರ್ಮನಾಶಾಖ್ಯ ಸಿದ್ಧಿಯನ್ನು. ಸನ್ನ್ಯಾಸೇನ = ಕಾಮ್ಯಕರ್ಮಪರಿತ್ಯಾಗದಿಂದ ಅಥವಾ ಸಮಸ್ತಕರ್ಮಗಳನ್ನು ಶ್ರೀಪರಮಾತ್ಮನಲ್ಲಿ ಸಮರ್ಪಣದಿಂದ, ಅಧಿಗಚ್ಛತಿ = ಹೊಂದುತ್ತಾನೆ. ॥ ೪೯ ॥

ಪೀ—ನೈಷ್ಕರ್ಮ್ಯಸಿದ್ಧಿಂ = ಮೋಕ್ಷವನ್ನು ಎಂದು ಕೆಲವರು ಅರ್ಥವನ್ನು ಹೇಳುತ್ತಾರೆ. ಅದು ಅಯುಕ್ತವೆನ್ನುತ್ತಾರೆ —

ಭಾ ॥ ನೈಷ್ಕರ್ಮ್ಯಸಿದ್ಧಿಂ ನೈಷ್ಕರ್ಮ್ಯಫಲಾಂ ಯೋಗಸಿದ್ಧಿಂ ॥ ೪೯ ॥

ಅ ॥ ನೈಷ್ಕರ್ಮ್ಯಸಿದ್ಧಿಂ = ಮೋಕ್ಷವೇ ಫಲವಾಗಿ ಉಳ್ಳ, ಕರ್ಮಸಮಾಧಿರೂಪವಾದ ಯೋಗಕ್ಕೆ ಫಲಭೂತವಾದ ಅಪರೋಕ್ಷಜ್ಞಾನವನ್ನು, ಎಂದರ್ಥವು ॥ ೪೯ ॥

ಪೀ—ನೈಷ್ಕರ್ಮ್ಯಸಿದ್ಧಿಂ ಎಂಬುವ ಪದದ ಅರ್ಥವನ್ನು ಹೇಳುತ್ತಾರೆ—

ತಾ ॥ ನೈಷ್ಕರ್ಮ್ಯಸಿದ್ಧಿಂ ಅನಿಷ್ಟಸರ್ವಕರ್ಮನಾಶಾಖ್ಯಸಿದ್ಧಿಂ ॥ ೪೯ ॥

ಅ ॥ ನೈಷ್ಕರ್ಮ್ಯಸಿದ್ಧಿಂ = ಅಪ್ರಾರಬ್ಧವಾದ, ಅನಿಷ್ಟವಾದ, ಸರ್ವಕರ್ಮದ ನಾಶಾಖ್ಯಸಿದ್ಧಿಯನ್ನು ಎಂದರ್ಥವು. ॥ ೪೯ ॥

ಪೀ—ನೈಷ್ಕರ್ಮ್ಯಸಿದ್ಧಿಸಾಧನವನ್ನು ವಿವರಿಸುತ್ತಾ ಆ ಮೇಲೆ ಆಗುವ ಫಲವನ್ನು ಹೇಳುತ್ತಾನೆ—

ಗೀ || ಸಿದ್ಧಿಂ ಪ್ರಾಪ್ತೋ ಯಥಾ ಬ್ರಹ್ಮ ತಥಾಽಽಪ್ನೋತಿ ನಿಬೋಧ ಮೇ |
ಸಮಾಸೇನೈವ ಕೌಂತೇಯ ನಿಷ್ಠಾ ಜ್ಞಾನಸ್ಯ ಯಾ ಪರಾ || ೫೦ ||

ಅ || ಕೌಂತೇಯ=ಅರ್ಜುನನೇ, ಯಾ=ಯಾವ ನೈಷ್ಕರ್ಮ್ಯಸಿದ್ಧಿಯು, ಜ್ಞಾನಸ್ಯ=ಜ್ಞಾನದ, ಪರಾ ನಿಷ್ಠಾ=ಕೊನೆಯದಾದ ಮೋಕ್ಷಸಾಧನಾವಸ್ಥೆಯೋ, (ತಾಂ) ಸಿದ್ಧಿಂ=ಅಂತಹ ಮೋಕ್ಷೋಪಾಯ ಸಿದ್ಧಿಯನ್ನು (ಮನುಷ್ಯನು) ಯಥಾ ಪ್ರಾಪ್ತಃ=ಯಾವಪ್ರಕಾರ ಹೊಂದಿದವನಾಗಿ, ಬ್ರಹ್ಮ=ಅಪರಬ್ರಹ್ಮ ಎನಿಸಿದ ಲಕ್ಷ್ಮೀದೇವಿಯನ್ನು, ಆಪ್ನೋತಿ=ಹೊಂದುತ್ತಾನೋ, ತಥಾ=ಆ ಪ್ರಕಾರವನ್ನು, ಸಮಾಸೇನೈವ=ಸಂಕ್ಷೇಪದಿಂದಲೇ, ಮೇ=ನನ್ನಿಂದ ನಿಬೋಧ=ತಿಳಿದುಕೊಳ್ಳು || ೫೦ ||

ಪೀ—ಪ್ರತಿಜ್ಞಾತಗಳಾದ ಧರ್ಮಾಂತರಗಳನ್ನು ಹೇಳುತ್ತಾರೆ—

ಗೀ || ಬುದ್ಧ್ಯಾ ವಿಶುದ್ಧಯಾ ಯುಕ್ತೋ ಧೃತ್ಯಾಽಽತ್ಮಾನಂ ನಿಯಮ್ಯ ಚ |
ಶಬ್ದಾದೀನ್ವಿಷಯಾಂಸ್ತ್ಯಕ್ತ್ವಾ ರಾಗದ್ವೇಷೌ ವ್ಯುದಸ್ಯ ಚ || ೫೧ ||
ವಿವಿಕ್ತಸೇವೀ ಲಘ್ವಾಶೀ ಯತವಾಕ್ಕಾಯಮಾನಸಃ |
ಧ್ಯಾನಯೋಗಪರೋ ನಿತ್ಯಂ ವೈರಾಗ್ಯಂ ಸಮುಪಾಶ್ರಿತಃ || ೫೨ ||

ಅ || ವಿಶುದ್ಧಯಾ=ನಿರ್ಮಲವಾದ, ಬುದ್ಧ್ಯಾ=ಬುದ್ಧಿಯಿಂದ, (ಅಂದರೆ ವಿಷಯಗಳಲ್ಲಿ ಆಸಕ್ತಿಯಿಲ್ಲದ ಅಂತಃಕರಣದಿಂದ) ಯುಕ್ತಃ=ಕೂಡಿದ ಮನುಷ್ಯನು, ಧೃತ್ಯಾ=ಧೈರ್ಯದಿಂದ (ಸ್ತಂಭನ ಶಕ್ತಿಯಿಂದ) ಆತ್ಮಾನಂ=ಮನಸ್ಸನ್ನು, ನಿಯಮ್ಯ ಚ=ವಿಷಯಗಳ ಕಡೆಗೆ ಹೋಗದಂತೆ ಮಾಡಿ ಶಬ್ದಾದೀನ್ ವಿಷಯಾನ್=ಶಬ್ದ ಮೊದಲಾದ ವಿಷಯಗಳನ್ನು, ತ್ಯಕ್ತ್ವಾ=ಬಿಟ್ಟು, (ಅಂದರೆ ಶಬ್ದಾದಿವಿಷಯಗಳನ್ನು ಅನುಭವಿಸಬೇಕೆಂಬುವ ಇಚ್ಛೆಯನ್ನು ಬಿಟ್ಟು) ರಾಗದ್ವೇಷೌ=(ಎಲ್ಲಾ ವಸ್ತುಗಳಲ್ಲಿಯೂ ರಾಗದ್ವೇಷಗಳನ್ನು, ವ್ಯುದಸ್ಯ ಚ=ಬಿಟ್ಟು, ವಿವಿಕ್ತಸೇವೀ=ದುಷ್ಟಜನರ ಸಮ್ಪರ್ಕ ಇಲ್ಲದಿರುವ ಪ್ರದೇಶದಲ್ಲಿ ಆವಾಸಮಾಡುವವನಾಗಿ, ಲಘ್ವಾಶೀ=ನಿಯತವಾದ ಅಲ್ಪಾಹಾರವುಳ್ಳವನಾಗಿ ಯತವಾಕ್ಕಾಯಮಾನಸಃ=ವಚನ, ದೇಹ, ಮನಸ್ಸು ಇವುಗಳನ್ನು ಸದ್ವಿಷಯಗಳಲ್ಲಿಯೇ ಹೋಗುವಂತೆ ಮಾಡುವವನಾಗಿ, ನಿತ್ಯಂ ಧ್ಯಾನಯೋಗಪರಃ=ನಿತ್ಯದಲ್ಲಿಯೂ ಧ್ಯಾನರೂಪವಾದ ಉಪಾಯದಲ್ಲಿ ಆಸಕ್ತನಾಗಿ, ವೈರಾಗ್ಯಂ=ವಿರಕ್ತಿಯನ್ನು, ಸಮುಪಾಶ್ರಿತಃ=ಆಶ್ರಯಿಸಿದವನಾಗಿ (ಧ್ಯಾನದಲ್ಲಿ ಆಸಕ್ತನಾಗುತ್ತಾನೆ) || ೫೧, ೫೨ ||

ಪೀ—ಸಿದ್ಧಿಂ ಪ್ರಾಪ್ತಃ (೫೦) ಎಂಬುವುದರಿಂದ ಯೋಗಸಿದ್ಧಿಯು ಪ್ರಾಪ್ತಿಯಾದ ಮೇಲೆ ಬ್ರಹ್ಮಪ್ರಾಪ್ತಿಯಲ್ಲಿ ಉಪಾಯಾಂತರವನ್ನು ಹೇಳುತ್ತಾರೆ ಎಂಬೀ ಅನ್ಯಥಾಪ್ರತೀತಿಯನ್ನು ಹೋಗಲಾಡಿಸುತ್ತಾರೆ—

ಭಾ || ಯಥಾ ಯೇನೋಪಾಯೇನ ಸಿದ್ಧಿಂ ಪ್ರಾಪ್ತೋ ಬ್ರಹ್ಮಾಽಽಪ್ನೋತಿ ತಥಾ ನಿಬೋಧ |
ಯಾ ಸಿದ್ಧಿರ್ಜ್ಞಾನಸ್ಯ ಪರಾ ನಿಷ್ಠಾ || ೫೦, ೫೧, ೫೨ ||

ಅ || ಯಥಾ=ಯಾವ ಉಪಾಯದಿಂದ, ಸಿದ್ಧಿಯನ್ನು ಹೊಂದಿದವನಾಗಿ, ಲಕ್ಷ್ಮೀದೇವಿಯನ್ನು ಹೊಂದುತ್ತಾನೋ, ಅಂತಹ ಅಪರೋಕ್ಷ ಜ್ಞಾನೋಪಾಯವನ್ನು ತಿಳಿದುಕೋ. ಯಾವ ಸಿದ್ಧಿಯು ಜ್ಞಾನದ ಕೊನೆಯದಾದ ಮೋಕ್ಷ ಸಾಧನಾವಸ್ಥೆಯೋ || ೫೦, ೫೧, ೫೨ ||

ಗೀ || ಅಹಂಕಾರಂ ಬಲಂ ದರ್ಪಂ ಕಾಮಂ ಕ್ರೋಧಂ ಪರಿಗ್ರಹಂ ||
ವಿಮುಚ್ಯ ನಿರ್ಮಮಃ ಶಾಂತೋ ಬ್ರಹ್ಮಭೂಯಾಯ ಕಲ್ಪತೇ || ೫೩ ||

ಅ || ಅಹಂಕಾರಂ = ತಾನೇ ಕರ್ತನೆಂಬುವ ಅಭಿಮಾನವನ್ನು, ಬಲಂ = ತಾನೇ ಸರ್ವಸಮರ್ಥನೆಂಬುವ ಅಭಿಮಾನವನ್ನು, ದರ್ಪಂ = ಭಯಕಾರಣವನ್ನು ತೋರಿಸದಿರುವುದನ್ನು, ಕಾಮಂ = ವಿಷಯಾಭಿಲಾಷೆಯನ್ನೂ, ಕ್ರೋಧಂ = ಕೋಪವನ್ನೂ. ಪರಿಗ್ರಹಂ = ಅಯೋಗ್ಯರಿಂದ ಅನ್ನವಸ್ತ್ರಾದಿಗಳ ಸಂಗ್ರಹವನ್ನು, ವಿಮುಚ್ಯ = ಬಿಟ್ಟು, ನಿರ್ಮಮಃ=ಕರ್ಮದಲ್ಲಿ ತನ್ನದೆಂಬುವ ಮಮತೆಯಿಲ್ಲದವನಾಗಿ, ಶಾಂತಃ= ಕೋಪಕಾರಣಗಳು ಒದಗಿದರೂ ಕೋಪವಮಾಡದಿದ್ದವನಾಗಿ ಬ್ರಹ್ಮಭೂಯಾಯ = ಸರ್ವದಾ ಪರಬ್ರಹ್ಮನಲ್ಲಿ ಇರುವುದಕ್ಕಾಗಿ (ಅಂದರೆ ಸರ್ವದಾ ಪರಬ್ರಹ್ಮನಲ್ಲಿಯೇ ಮನಸ್ಸನ್ನು ಇಡುವುದಕ್ಕಾಗಿ) ಕಲ್ಪತೇ = ಸಮರ್ಥನಾಗುತ್ತಾನೆ || ೫೩ ||

ಪೀ — ಮುಂದೆ ಆಗುವ ಫಲವನ್ನು ಹೇಳುತ್ತಾರೆ—

ಗೀ || ಬ್ರಹ್ಮಭೂತಃ ಪ್ರಸನ್ನಾತ್ಮಾ ನ ಶೋಚತಿ ನ ಕಾಂಕ್ಷತಿ |
ಸಮಃ ಸರ್ವೇಷು ಭೂತೇಷು ಮದ್ಭಕ್ತಿಂ ಲಭತೇ ಪರಾಂ || ೫೪ ||

ಅ || ಬ್ರಹ್ಮಭೂತಃ = ಪರಬ್ರಹ್ಮನಲ್ಲಿಯೇ ಮನಸ್ಸನ್ನು ಇಡುತ್ತಾ ಲಕ್ಷ್ಮೀದೇವಿಯನ್ನು ಹೊಂದಿದವನು, ಪ್ರಸನ್ನಾತ್ಮಾ — ಸ್ವತಏವ ವಿಷಯಗಳಲ್ಲಿ ಹೋಗದಿರುವ ಮನಸ್ಸುಳ್ಳವನಾಗಿ (ವಿಷಯೇಚ್ಛೆ ಇಲ್ಲದವನಾಗಿ) ನ ಶೋಚತಿ = ವಿಷಯಾಪ್ರಾಪ್ತಿಪ್ರಯುಕ್ತ ದುಃಖಪಡುವುದಿಲ್ಲ ನ ಕಾಂಕ್ಷತಿ = ವಿಷಯಗಳನ್ನು ಹೊಂದುವುದಿಲ್ಲ ಸರ್ವೇಷು ಭೂತೇಷು = ಸಮಸ್ತಪ್ರಾಣಿಗಳಲ್ಲಿ, ಸಮಃ = ಸರ್ವ ನಿಯಾಮಕನಾದ ಶ್ರೀಹರಿಯು ಲಕ್ಷ್ಮೀಸಮೇತನಾಗಿ ಇದ್ದಾನೆಂದು ತಿಳಿಯುವವನು, ಪರಾಂ — ಉತ್ಕೃಷ್ಟವಾದ, ಮದ್ಭಕ್ತಿಂ= ನನ್ನಲ್ಲಿ ಭಕ್ತಿಯನ್ನು, ಲಭತೇ = ಹೊಂದುತ್ತಾನೆ || ೫೪ ||

ಪೀ — ಮುಂದೆ ಆಗುವ ಫಲವನ್ನು ಹೇಳುತ್ತಾನೆ—

ಗೀ || ಭಕ್ತ್ಯಾ ಮಾಮಭಿಜಾನಾತಿ ಯಾವಾನ್ಯಶ್ಚಾಸ್ಮಿ ತತ್ತ್ವತಃ |
ತತೋ ಮಾಂ ತತ್ತ್ವತೋ ಜ್ಞಾತ್ವಾ ವಿಶತೇ ತದನಂತರಂ || ೫೫ ||

ಅ || ಯಾವಾನ್ = ನಾನು ದೇಶ ಕಾಲ ಗುಣಗಳಿಂದ ಎಷ್ಟು ವ್ಯಾಪಿಸಿರುತ್ತೇನೋ, ಯಶ್ಚಾಸ್ಮಿ = ಯಾವ ಹೆಸರುಳ್ಳವನಾಗಿ ಯಾವ ರೂಪವುಳ್ಳವನಾಗಿ ಇರುತ್ತೇನೋ. ಮಾಂ=ಅಂತಹ ನನ್ನನ್ನು, ಭಕ್ತ್ಯಾ = ಹಿಂದೆ ಹೇಳಿದ ಪರಮಭಕ್ತಿಯಿಂದ, ತತ್ವತಃ = ಯಥಾರ್ಥವಾಗಿ, ಅಭಿ = ತನ್ನ ಯೋಗ್ಯತಾನುಸಾರವಾಗಿ, ಜಾನಾತಿ = (ಯಾವನು) ತಿಳಿದುಕೊಳ್ಳುತ್ತಾನೋ, ತತಃ = ಭಕ್ತಿಬಲದಿಂದ, ತತ್ವತಃ = ಯಥಾರ್ಥವಾಗಿ, ಮಾಂ = ನನ್ನನ್ನು, ಜ್ಞಾತ್ವಾ = ತಿಳಿದುಕೊಂಡು, ತದನಂತರಂ=ಆಮೇಲೆ, ಮಾಂ = ನನ್ನನ್ನು, ವಿಶತೇ= ಪ್ರವೇಶಮಾಡುತ್ತಾನೆ. (ಮುಕ್ತನಾಗುತ್ತಾನೆ) || ೫೫ ||

ಪೀ — ಬ್ರಹ್ಮಭೂಯಾಯ ಎಂಬುವುದಕ್ಕೆ ಬ್ರಹ್ಮತ್ವವನ್ನು ಹೊಂದುವುದಕ್ಕಾಗಿ ಎಂಬುವ ಪ್ರತೀತಿಯನ್ನು ಹೋಗಲಾಡಿಸುತ್ತಾರೆ—

ಭಾ ॥ ಬ್ರಹ್ಮಭೂಯಾಯ ಕಲ್ಪತೇ । ಬ್ರಹ್ಮಣಿ ಭಾವೋ ಬ್ರಹ್ಮಭೂಯಂ । ಬ್ರಹ್ಮಣಿ ಸ್ಥಿತಿಃ । ಸರ್ವದಾ ತನ್ಮನಸ್ಕತೇತ್ಯರ್ಥಃ ॥ ೫೩,೫೪,೫೫ ॥

ಅ ॥ ಬ್ರಹ್ಮಭೂಯಾಯ ಕಲ್ಪತೇ ಎಂಬುವುದಕ್ಕೆ ಬ್ರಹ್ಮನಲ್ಲಿ, ಭಾವಃ=ಸರ್ವದಾ ಇರುವುದು. ಅಂದರೆ ಸರ್ವದಾ ಪರಬ್ರಹ್ಮನಲ್ಲಿಯೇ ಮನಸ್ಸನ್ನು ಇಟ್ಟಿರುವಿಕೆ, ಎಂದರ್ಥವು. ॥ ೫೩, ೫೪, ೫೫ ॥

ಪೀ—ಅಸಕ್ತಬುದ್ಧಿಃ ಇತ್ಯಾದಿಗಳಿಂದ ನೈಷ್ಕರ್ಮಸಿದ್ಧಿ ಸಾಧನ ವಿವರಣವನ್ನು ಪ್ರತಿಜ್ಞಾ ಮಾಡುತ್ತಾ **ಸಿದ್ಧಿಂ ಪ್ರಾಪ್ತಃ** ಎಂಬುವುದರಿಂದ ನೈಷ್ಕರ್ಮಸಿದ್ಧ್ಯನಂತರದಲ್ಲಿ ಆಗತಕ್ಕ ಫಲವನ್ನು ಹೇಳುತ್ತಾರೆ ಅದರಲ್ಲಿ ನೈಷ್ಕರ್ಮಸಿದ್ಧಿಯಾದ ಮೇಲೆ ಯಾವ ಉಪಾಯದಿಂದ ಪರಬ್ರಹ್ಮನನ್ನು ಹೊಂದುತ್ತಾನೋ, ಅಂತಹಪ್ರಕಾರವದ್ನು ತಿಳಿಸು, ಎಂಬೀ ಅನ್ಯಥಾಪ್ರತೀತಿಯನ್ನು ಹೋಗಲಾಡಿಸುತ್ತಾರೆ--

ತಾ ॥ (೧) ವಕ್ಷ್ಯಮಾಣಪ್ರಕಾರೇಣ ವರ್ತಮಾನಸ್ತದನಂತರಂ ನೈಷ್ಕರ್ಮ್ಯಸಿದ್ಧಿಂ ಪ್ರಾಪ್ತೋ ಭೂತ್ವಾ ಬ್ರಹ್ಮಾಖ್ಯಾಯಾ ಮಹಾಲಕ್ಷ್ಮ್ಯಾಃ ಸಕಾಶಂ ಯಥಾಽಽಪ್ನೋತಿ ತಥಾ ನಿಬೋಧ ॥ (೨) ಮಮ ಯೋನಿರ್ಮಹದ್ಬ್ರಹ್ಮ । ಬ್ರಹ್ಮಣೋ ಹಿ ಪ್ರತಿಷ್ಠಾಹಮಿತ್ಯುಕ್ತತ್ವಾತ್ ॥ (೩) ಬ್ರಹ್ಮಭೂತಃ ಪ್ರಸನ್ನಾತ್ಮೇತ್ಯುಕ್ತ್ವಾ ಮದ್ಭಕ್ತಿಂ ಲಭತೇ ಪರಾಮಿತಿ ವಕ್ಷ್ಯಮಾಣತ್ವಾಚ್ಚ ॥ (೪) ಸರ್ವಪಾಪಕ್ಷಯಾದ್ದೇಹಂ ತ್ಯಕ್ತ್ವಾ ದೇವಾನ್ ಕ್ರಮಾದ್ವ್ರಜನ್ । ಪ್ರಾಪ್ಯ ಲಕ್ಷ್ಮೀಂ ತತ್ಪ್ರಸಾದಾತ್ಪುನಃ ಸ್ಯಾದ್ಧಾ ಹರೌ ಯದಾ । ಭಕ್ತಿಸ್ತಯಾ ಪುನರ್ಜ್ಞಾನೇ ಸ್ಯಾದ್ದೇ ವಿಷ್ಣುಂ ಪ್ರಪದ್ಯತೇ ॥ (೫) ಅಪರೋಕ್ಷದೃಶೋ ವಿಷ್ಣೋಃ ಶರೀರೇಽಪಿ ಸತಃ ಪುರಾ । ತ್ಯಕ್ತದೇಹಾದಿಕಸ್ಯಾಪಿ ಯಾವದ್ವಿಷ್ಣುಂ ಪ್ರಪದ್ಯತೇ । ತಾವದ್ಗುಣಾ ವಿವರ್ಧಂತೇ ಸ್ಥಿತಾಃ ಸ್ಯುಃ ಪ್ರಾಪ್ಯ ಕೇಶವಮಿತಿ ಮಹಾವಾ(ವ)ರಾಹೇ ॥ (೬) ವಿಮುಚ್ಯ ನಿರ್ಮಮಶ್ಶಾಂತೋ ನೈಷ್ಕರ್ಮ್ಯಸಿದ್ಧಿಂ ಪ್ರಾಪ್ತೋ ಭೂತ್ವಾ ಬ್ರಹ್ಮಣಿ ಭೂಯಾಯ ಭವತೀತ್ಯರ್ಥಃ॥೫೫॥

ಅ ॥ (೧) ಯಾವ ಮುಂದೆ ಹೇಳುವ ಪ್ರಕಾರದಿಂದ ಇರುವವನು ನೈಷ್ಕರ್ಮ್ಯಸಿದ್ಧಿಯನ್ನು ಹೊಂದಿದವನಾಗಿ ಬ್ರಹ್ಮ ಎಂದು ಹೆಸರುಳ್ಳ ಮಹಾಲಕ್ಷ್ಮೀದೇವಿಯ ಸಮೀಪವನ್ನು ಹೊಂದುತ್ತಾನೋ, ಅಂತಹ ಪ್ರಕಾರವನ್ನು ತಿಳಿಸು (ಎಂದೇ ಹೇಳಲ್ಪಡುತ್ತದೆ ನೈಷ್ಕರ್ಮ್ಯಸಿದ್ಧಿಯಾದ ಮೇಲೆ ಪರಬ್ರಹ್ಮಪ್ರಾಪ್ತಿ ಸಾಧನವನ್ನು ತಿಳಿಸು, ಎಂದು ಹೇಳುವುದಿಲ್ಲ) (೨) (ಬ್ರಹ್ಮಶಬ್ದಕ್ಕೆ ಲಕ್ಷ್ಮೀದೇವಿಯೆಂದು ಅರ್ಥವು ಹೇಗೆ ಆಗುವುದೆಂದರೆ-) (1) ಮಹದ್ಬ್ರಹ್ಮ=ಲಕ್ಷ್ಮೀದೇವಿಯು, ನನ್ನ ಪತಿಯು (2) ನಾನು ಬ್ರಹ್ಮ ಎನಿಸಿದ ಲಕ್ಷ್ಮೀದೇವಿಗೆ ಆಧಾರನು. ಎಂದು ಹೇಳಿದ್ದರಿಂದ (ಈ ಬ್ರಹ್ಮಶಬ್ದಗಳಿಗೆ ಪರಬ್ರಹ್ಮವಾಚಕತ್ವವು ಸರ್ವಥಾ ಕೂಡದಿರುವುದರಿಂದ ಬ್ರಹ್ಮಶಬವು ಲಕ್ಷ್ಮೀವಾಚಕವು.) (೩) (**ಮಮ ಯೋನಿಃ ಮಹದ್ಬ್ರಹ್ಮ** ಇತ್ಯಾದಿಗಳಲ್ಲಿ ಬ್ರಹ್ಮಪದದಿಂದ ಲಕ್ಷ್ಮೀದೇವಿಯನ್ನೇ ತೆಗೆದುಕೊಳ್ಳಬೇಕೆಂದಾದರೂ **ಸಿದ್ಧಿಂ ಪ್ರಾಪ್ತೋ ಯಥಾ ಬ್ರಹ್ಮ** ಎಂಬುವಲ್ಲಿ ಬ್ರಹ್ಮಪದದಿಂದ ಪರಬ್ರಹ್ಮನನ್ನೇ ಏಕೆ ತೆಗೆದುಕೊಳ್ಳಬಾರದೆಂದರೆ-) **ಬ್ರಹ್ಮಭೂತಃ** (ಲಕ್ಷ್ಮೀದೇವಿಯನ್ನು ಹೊಂದಿದವನು) **ಪ್ರಸನ್ನಾತ್ಮಾ** ಎಂದು ಹೇಳಿ **ಮದ್ಭಕ್ತಿಂ ಲಭತೇ ಪರಾಂ** ನನ್ನಲ್ಲಿ (ಶ್ರೀಕೃಷ್ಣನಲ್ಲಿ) ಭಕ್ತಿಯನ್ನು ಹೊಂದುತ್ತಾನೆ, ಎಂದು ಮುಂದೆ ಹೇಳುವನು. (ಈ ಬ್ರಹ್ಮಪ್ರಾಪ್ತ್ಯನಂತರದಲ್ಲಿಯೂ ಭಕ್ತ್ಯಾದಿಗಳು ಸಿಗುತ್ತವೆಂದು ಶ್ರುತವಾಗುವುದರಿಂದ ಬ್ರಹ್ಮಪದದಿಂದ ಲಕ್ಷ್ಮೀತತ್ತ್ವ

ವನ್ನೇ ಇಟ್ಟುಕೊಳ್ಳಬೇಕು. ಪರಬ್ರಹ್ಮನನ್ನು ಇಟ್ಟುಕೊಳ್ಳಕೂಡದು.) (೪) ಕರ್ಮನಾಶವನ್ನು ಹೊಂದಿದವನಿಗೆ ಲಕ್ಷ್ಮೀದೇವಿಯನ್ನು ಹೊಂದಿದ ಮೇಲೆಯೂ ಭಕ್ತ್ಯಾದಿಗಳು ಹುಟ್ಟಿ ಪರಬ್ರಹ್ಮಪ್ರಾಪ್ತಿಯಾಗುತ್ತದೆ, ಎಂಬುವಲ್ಲಿ ಪ್ರಮಾಣವೇನೆಂದರೆ ಅಪ್ರಾರಬ್ಧವಾದ ಅನಿಷ್ಟವಾದ ಪುಣ್ಯ ಪಾಪರೂಪಗಳಾದ ಸಮಸ್ತಕರ್ಮಗಳ ನಾಶದಿಂದ ದೇಹವನ್ನು ಬಿಟ್ಟು ಕ್ರಮದಿಂದ ದೇವತೆಗಳನ್ನು ಹೊಂದುತ್ತಾ ಲಕ್ಷ್ಮೀದೇವಿಯನ್ನು ಹೊಂದಿ ಆ ಲಕ್ಷ್ಮೀದೇವಿಯ ಅನುಗ್ರಹದಿಂದ ಪುನಃ ಶ್ರೀಪರಮಾತ್ಮನಲ್ಲಿ ಯಾವಾಗ ಭಕ್ತಿಯು ಚೆನ್ನಾಗಿ ಅಭಿವೃದ್ಧವಾಗುತ್ತದೋ ಆ ಭಕ್ತಿಯಿಂದ ಪುನಃ ಜ್ಞಾನವು ಚೆನ್ನಾಗಿ ಅಭಿವೃದ್ಧವಾಗುತ್ತಿರಲು ಶ್ರೀವಿಷ್ಣುವನ್ನು ಹೊಂದುತ್ತಾನೆ (೫) (ಅಪರೋಕ್ಷಜ್ಞಾನಿಗೆ ನೈಷ್ಕರ್ಮ್ಯಸಿದ್ಧಿಯು ಆಗುವುದು ಆದಕಾರಣ ಆಮೇಲೆಯೂ ಜ್ಞಾನಾದಿಗಳು ಹೇಗೆಲಭಿಸುವವು? ಹಾಗೆ ಇದ್ದರೆ ಕರ್ಮಕ್ಷಯ ಉತ್ಕ್ರಾಂತಿ ಮಾರ್ಗರೂಪ ಮೂರುವಿಧ ಜ್ಞಾನಫಲವ ಲಭಿಸಿದಮೇಲೆ ಬ್ರಹ್ಮಪ್ರಾಪ್ತಿಯಾಗಿ ಭೋಗರೂಪ ಮುಕ್ತಿಯಲ್ಲಿಯೂ ಸಾಧನಗಳನ್ನು ಮಾಡಬೇಕಾಗುವುದು, ಎಂದರೆ-೧ ದೇಹತ್ಯಾಗದಿಂದ ಮೊದಲು ಶರೀರದಲ್ಲಿರುವ ಶ್ರೀವಿಷ್ಣುವನ್ನು ಅಪರೋಕ್ಷೀಕರಿಸಿರತಕ್ಕವನಿಗೂ ದೇಹಾದಿಗಳನ್ನು ಬಿಟ್ಟವನಿಗೂ ಶ್ರೀವಿಷ್ಣುವನ್ನು ಹೊಂದುವ ಪರ್ಯಂತ (ಅಂದರೆ ಶರೀರಸಂಬಂಧವಿರುವ ಪರ್ಯಂತ.) ಜ್ಞಾನಾದಿ ಗುಣಗಳು ಅಭಿವೃದ್ಧಗಳಾಗುತ್ತವೆ ಆಮೇಲೆ ಶ್ರೀಪರಮಾತ್ಮನನ್ನು ಹೊಂದಿರುತ್ತಾರೆ, ಎಂದು ಮಹಾವಾರಾಹಪುರಾಣದಲ್ಲಿದೆ (೬) (ಬ್ರಹ್ಮಭೂಯಾಯ ಕಲ್ಪತೇ ಎಂಬುವುದಕ್ಕೆ ಅನ್ಯಥಾಪ್ರತೀತಿಯನ್ನು ಹೋಗಲಾಡಿಸುತ್ತಾರೆ) ಕ್ರೋಧವನ್ನು ಬಿಟ್ಟು, ತನ್ನದೆಂಬ ಸ್ನೇಹವನ್ನು ಬಿಟ್ಟವನಾಗಿ ಶಾಂತಚಿತ್ತನಾಗಿ ನೈಷ್ಕರ್ಮ್ಯಸಿದ್ಧಿಯನ್ನು ಹೊಂದಿದವನಾಗಿ ಸರ್ವದಾ ಪರಬ್ರಹ್ಮನಲ್ಲಿಯೇ ಮನಸ್ಸನ್ನು ಇಡುವುದಕ್ಕಾಗಿ ಸಮರ್ಥನಾಗುತ್ತಾನೆ ॥ ೫೫ ॥

ಪೀ—ಸ್ವಕರ್ಮಣಾ ತಮಭ್ಯರ್ಚ್ಯ ಇತ್ಯಾದಿಗಳಿಂದ ಸಮಸ್ತ ಕರ್ಮಗಳನ್ನು ಶ್ರೀ ಪರಮಾತ್ಮನಲ್ಲಿ ಸಮರ್ಪಿಸಿ ತತ್ವಜ್ಞಾನವನ್ನು ಸಂಪಾದಿಸಿ ಅದರಿಂದ ಶ್ರೀ ಪರಮಾತ್ಮನ ಅನುಗ್ರಹವುಂಟಾಗುವುದು ಆದದಿಂದ ಮೋಕ್ಷವಾಗುತ್ತದೆಂದು ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟ ಸಮಸ್ತ ಗೀತಾಶಾಸ್ತ್ರರಹಸ್ಯವನ್ನು ಕೊನೆಗೊಳಿಸುತ್ತಾರೆ—

ಗೀ ॥ ಸರ್ವಕರ್ಮಾಣ್ಯಪಿ ಸದಾ ಕುರ್ವಾಣೋ ಮದ್ವ್ಯಪಾಶ್ರಯಃ ।
ಮತ್ಪ್ರಸಾದಾದವಾಪ್ನೋತಿ ಶಾಶ್ವತಂ ಪದಮವ್ಯಯಂ ॥ ೫೬ ॥

ಅ ॥ ಸರ್ವಕರ್ಮಾಣ್ಯಪಿ=ಶಾಸ್ತ್ರಗಳಲ್ಲಿ ವಿಹಿತಗಳಾದ ಸಮಸ್ತ ಕರ್ಮಗಳನ್ನು ಮದ್ವ್ಯಪಾಶ್ರಯಃ=ನನ್ನನ್ನೇ ಆಶ್ರಯಿಸುತ್ತಿರುವವನಾಗಿ ನನ್ನಲ್ಲಿಯೇ ಸಮರ್ಪಿಸುತ್ತಿರುವವನಾಗಿ, ಸದಾ=ಯಾವಾಗಲೂ, ಕುರ್ವಾಣಃ=ಮಾಡುವವನಾಗಿ ಮತ್ಪ್ರಸಾದಾತ್=ನನ್ನ ಅನುಗ್ರಹದಿಂದ, ಶಾಶ್ವತಂ ಅವ್ಯಯಂ=ಶಶ್ವದೇಕಪ್ರಕಾರವಾದ, ನಾಶವಿಲ್ಲದ. (ಅಂದರೆ ನಿರ್ವಿಕಾರವಾಗಿರುವುದರಿಂದ ಅಂತ್ಯಂತವಿಲ್ಲದ) ಪದಂ=ನನ್ನ ಸ್ವರೂಪವನ್ನು (ಅಂದರೆ ಮೋಕ್ಷವನ್ನು) ಅವಾಪ್ನೋತಿ=ಹೊಂದುತ್ತಾನೆ ॥ ೫೬ ॥

ಪೀ– ಯತಃ ಪ್ರವೃತ್ತಿಃ ಎಂದು ಹೇಳಿದುದನ್ನೇ ವಿವರಿಸುತ್ತಾರೆ ಅದರಲಿ ನನ್ನನ್ನೇ ಆಶ್ರಯಿಸುತ್ತಿದ್ದರೆ ಯಥೇಷ್ಟವಾಗಿ ನಿಷಿದ್ಧಗಳೂ ಅನಿಷಿದ್ಧಗಳೂ ಆದ ಸಮಸ್ತ ಕರ್ಮಗಳನ್ನು ಮಾಡುತ್ತಾ ಶಾಶ್ವತವಾದ ಸ್ಥಾನವನ್ನು ಹೊಂದುತ್ತಾನೆ ಎಂಬೀ ಅನ್ಯಥಾಪ್ರತೀಯನ್ನು ಹೋಗಲಾಡಿಸುತ್ತಾರೆ —

ತಾ ॥ (೧) ವಿಹಿತಾನಿ ಸರ್ವಕರ್ಮಾಣ್ಯಪಿ ಮದ್ವ್ಯಪಾಶ್ರಯೋ ಭೂತ್ವಾ ಸದಾ ಕುರ್ವಾಣಃ ॥ (೨) ನ ಹಿ ಯಥೇಷ್ಟಚರಣೇ ತಾತ್ಪರ್ಯಮತ್ರ । ತಥಾಸತಿ ವಿಹಿತ(ತಾ) ಕರ-

ಣೋಽಪಿ ಸಮಾಶ್ವಾತ್ ॥ (೩) ಮಾಮನುಸ್ಮರ ಯುಧ್ಯ ಚ । ತತಃ ಸ್ವಧರ್ಮಂ ಕೀರ್ತಿಂ ಚೇತ್ಯಾದಿಪ್ರಸ್ತುತವಿರೋಧಃ ॥ (೪) ಅಪಿಶಬ್ದಸ್ತ್ವೇಕಮಪಿ ಕರ್ಮಾತದಾಶ್ರಯೇಣ ನ ಕಾರ್ಯಮಿತ್ಯರ್ಥೇ ॥ ೫೬ ॥

ಅ ॥ (೧) ಶಾಸ್ತ್ರಗಳಲ್ಲಿ ವಿಹಿತಗಳಾದ ಸಮಸ್ತ ಕರ್ಮಗಳನ್ನು ನನ್ನನ್ನು ಆಶ್ರಯಿಸುತ್ತಾ ನನ್ನಲ್ಲಿಯೇ ಸಮರ್ಪಿಸುವವನಾಗಿ ಸದಾ ಮಾಡುವವನಾಗಿ ಎಂದರ್ಥವು. (೨) (ಆಪಾತತಃ ತೋರುವ ಅರ್ಥವೇ ಏಕೆ ಆಗಲಾರದು ಎಂದರೆ-) ಇಲ್ಲಿ ಯಥೇಷ್ಟವಾಗಿ ನಿಷಿದ್ಧ ಅನಿಷಿದ್ಧ ಕರ್ಮಗಳನ್ನು ಮಾಡಬೇಕೆಂಬುವಲ್ಲಿ ತಾತ್ಪರ್ಯವೆಂದು ಹೇಳಕೂಡದು. ಹಾಗಿದ್ದರೆ ನಿಷಿದ್ಧ ಕರ್ಮಗಳನ್ನು ಮಾಡಿದರೆ ನಿಷೇಧಕ ಶಾಸ್ತ್ರವನ್ನು ಅತಿಕ್ರಮಿಸಿದ್ದರಿಂದ ಪ್ರತ್ಯವಾಯವು ಬರುವುದರಂತೆ ಶಾಸ್ತ್ರಗಳಲ್ಲಿ ವಿಹಿತವಾದುದನ್ನು ಮಾಡದಿದ್ದರೂ ವಿಧಾಯಕ ಶಾಸ್ತ್ರವನ್ನು ಅತಿಕ್ರಮಿಸಿದ್ದರಿಂದ ಪ್ರತ್ಯವಾಯವು ಬರುವುದರಿಂದ ಸಮಾನವೇ ಆಗಿದೆ (೩)(ಶ್ರೀ ಪರಮಾತ್ಮನನ್ನು ಆಶ್ರಯಿಸಿದವನಿಗೆ ಶಾಸ್ತ್ರಗಳಲ್ಲಿ ವಿಹಿತವಾದುದನ್ನು ಮಾಡದಿರುವಲ್ಲಿಯೇ ತಾತ್ಪರ್ಯವು ಇರುವುದು ಎಂದರೆ—) ನನ್ನನ್ನು ಸ್ಮರಿಸು ಮತ್ತು ಯುದ್ಧ ಮಾಡು ಯುದ್ಧ ಮಾಡದಿದ್ದರೆ ತನ್ನ ಧರ್ಮವನ್ನು ಕೀರ್ತಿಯನ್ನು ಬಿಟ್ಟು ಇದು ಮೊದಲಾದ ಪ್ರಸ್ತುತ ವಾಕ್ಯದಿಂದ ವಿರೋಧವು. (ಅಂದರೆ—ಇಲ್ಲಿ ಶ್ರೀ ಪರಮಾತ್ಮನನ್ನು ಆಶ್ರಯಿಸಿದವನಿಗೆ ಶಾಸ್ತ್ರಗಳಲ್ಲಿ ವಿಹಿತವಾದುದನ್ನು ಮಾಡದಿರುವಲ್ಲಿಯೂ ತಾತ್ಪರ್ಯವು ಇದ್ದರೆ ಶ್ರೀ ಪರಮಾತ್ಮನನ್ನು ಆಶ್ರಯಿಸಿರುವ ಅರ್ಜುನನಿಗೇನೇ **ಮಾಮನುಸ್ಮರ ಯುಧ್ಯ ಚ** ಇತ್ಯಾದಿಗಳಲ್ಲಿ ವಿಹಿತವಾದ ಯುದ್ಧದ ಪರಿತ್ಯಾಗದಲ್ಲಿ **ಅಥ ಚೇತ್ತ್ವಮಿಮಂ ಧರ್ಮ್ಯಂ** ಇತ್ಯಾದಿಗಳಲ್ಲಿ **ಮೊದಲು** ಯಾವುದು ಪ್ರತ್ಯವಾಯವು ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟದೋ ಅದರಿಂದ ವಿರೋಧವು ಬರುವುದು.) (೪) (ಪ್ರತೀತವಾದ ಅರ್ಥವನ್ನು ಅಂಗೀಕರಿಸದಿದ್ದರೆ **ಸರ್ವಕರ್ಮಾಣ್ಯಪಿ** ಎಂಬುವಲ್ಲಿದ್ದ ಅಪಿಶಬ್ದವು ವ್ಯರ್ಥವೆಂದರೆ) ಒಂದನ್ನೂ ಬಿಡದೆ ಎಲ್ಲಾ ಕರ್ಮಗಳನ್ನು ನನ್ನನ್ನು ಆಶ್ರಯಿಸಿಯೇ ಮಾಡುವವನಾಗು. ಯಾವುದೊಂದು ಕರ್ಮವನ್ನು ಶ್ರೀ ಪರಮಾತ್ಮನನ್ನು ಆಶ್ರಯಿಸದೆ ಮಾಡಕೂಡದು, ಎಂಬೀ ಅರ್ಥದಲ್ಲಿ ಅಪಿಶಬ್ದವು ಇದೆ ॥ ೫೬ ॥

ಪೀ—ಶ್ರೀ ಪರಮಾತ್ಮನನ್ನು ಅಶ್ರಯಿಸಿಕೊಂಡು ವಿಹಿತ ಕರ್ಮವನ್ನು ಮಾಡುವವನಿಗೆ ಮೋಕ್ಷವಾಗುವುದಾದರೆ ಹಿಂದೆ ಹೇಳಿದ ತ್ರೈವಿದ್ಯನಿಗೂ ಮೋಕ್ಷವಾಗಲಿ, ಎಂದರೆ ವಿಹಿತ ಕರ್ಮಿಗೂ ತ್ರೈವಿದ್ಯನಿಗೂ ವಿಹಿತ ಕರ್ಮಕರಣ ಭಗವದರ್ಪಣಗಳು ಇದ್ದುದರಿಂದ ಇಬ್ಬರೂ ಶ್ರೀ ಪರಮಾತ್ಮನನ್ನು ಆಶ್ರಯಿಸಿರುತ್ತಾರೆ ಎಂದರೆ ವಿಹಿತ ಕರ್ಮಿಗೂ ತ್ರೈವಿದ್ಯನಿಗೂ ವೈಲಕ್ಷಣ್ಯವನ್ನು ತೋರಿಸುತ್ತಾ ಶಂಕಾವನ್ನು ಪರಿಹರಿಸುತ್ತಾರೆ—

ಗೀ ॥ ಚೇತಸಾ ಸರ್ವಕರ್ಮಾಣಿ ಮಯಿ ಸನ್ನ್ಯಸ್ಯ ಮತ್ಪರಃ ।
ಬುದ್ಧಿಯೋಗಮುಪಾಶ್ರಿತ್ಯ ಮಚ್ಚಿತ್ತಃ ಸತತಂ ಭವ ॥ ೫೭ ॥

ಅ ॥ ಚೇತಸಾ=ಮನಸ್ಸಿನಿಂದ, ಸರ್ವಕರ್ಮಾಣಿ=ಸಮಸ್ತಕರ್ಮಗಳನ್ನು, ಮಯಿ=ನನ್ನಲ್ಲಿ, ಸನ್ನ್ಯಸ್ಯ=ಸಮರ್ಪಿಸಿ, ಮತ್ಪರಃ=ನಾನೇ (ಶ್ರೀ ಕೃಷ್ಣನೇ) ಸರ್ವೋತ್ತಮನೆಂದು ತಿಳಿದುಕೊಂಡವನಾಗಿ, ಬುದ್ಧಿಯೋಗಂ=ಪ್ರತ್ಯಾಹಾರಾದಿರೂಪ ಜ್ಞಾನಸಾಧನವನ್ನು, ಉಪಾಶ್ರಿತ್ಯ=ಆಶ್ರಯಿಸಿಕೊಂಡು, ಮಚ್ಚಿತ್ತಃ=ನನ್ನಲ್ಲಿಯೇ ಮನೋವೃತ್ತಿಯುಳ್ಳವನಾಗಿ, ಸತತಂ=ಯಾವಾಗಲೂ, ಭವ=ಆಗು. (ತ್ರೈವಿದ್ಯನು ಇಂತಹವನಲ್ಲ. ಆದಕಾರಣ ಆತನಿಗೆ ಮುಕ್ತಿಯಿಲ್ಲ.) ॥ ೫೭ ॥

ಪೀ—ಸರ್ವದಾ ಶ್ರೀಪರಮಾತ್ಮನಲ್ಲಿಯೇ ಮನಸ್ಸನ್ನು ಇಟ್ಟವರಿಗೆ ಫಲವನ್ನು ಹೇಳುತ್ತಾರೆ—

ಗೀ || ಮಚ್ಚಿತ್ತಃ ಸರ್ವದುರ್ಗಾಣಿ ಮತ್ಪ್ರಸಾದಾತ್ತರಿಷ್ಯಸಿ ।
ಅಥ ಚೇತ್ತ್ವಮಹಂಕಾರಾನ್ನ ಶ್ರೋಷ್ಯಸಿ ವಿನಂಕ್ಷ್ಯಸಿ || ೫೮ ||

ಅ || ಮಚ್ಚಿತ್ತಃ=ನನ್ನಲ್ಲಿಯೇ (ಶ್ರೀಕೃಷ್ಣನಲ್ಲಿಯೇ) ದೃಢವಾದ ಮನಸ್ಸುಳ್ಳವನಾಗಿ, ಮತ್ಪ್ರಸಾದಾತ್=ನನ್ನ ಅನುಗ್ರಹದಿಂದ, ಸರ್ವದುರ್ಗಾಣಿ=ದುಃಖದಿಂದ ದಾಟಲು ಶಕ್ಯಗಳಾದ ಸಮಸ್ತ ಕಷ್ಟಗಳನ್ನು, ತರಿಷ್ಯಸಿ=ದಾಟುವಿ (ಹೀಗೆ ವಿಹಿತಕರ್ಮಗಳಿಗೆ ಫಲವನ್ನು ಹೇಳಿ ಕರ್ಮ ಮಾಡದಿದ್ದರೆ ಅನಿಷ್ಟಫಲವನ್ನು ಹೇಳುತ್ತಾರೆ—) ತ್ವಂ=ನೀನು, ಅಥ=ಶಾಸ್ತ್ರಗಳಲ್ಲಿ ವಿಹಿತವಾದ ಯುದ್ಧವನ್ನು ಮಾಡಬೇಕೆಂಬುವ ನನ್ನ ವಚನವನ್ನು, ಅಹಂಕಾರಾತ್=ಯುದ್ಧವನ್ನು ಮಾಡಲಿಕ್ಕೂ ಬಿಡಲಿಕ್ಕೂ ನಾನೇ ಸ್ವತಂತ್ರನೆಂಬುವ ದುರಹಂಕಾರದಿಂದ, ನ ಶ್ರೋಷ್ಯಸಿ ಚೇತ್=ಕೇಳಿಯುದ್ಧವನ್ನು ಮಾಡದಿದ್ದರೆ, ವಿನಂಕ್ಷ್ಯಸಿ=ಪುರುಷಾರ್ಥಹೀನನಾಗುವಿ || ೫೮ ||

ಪೀ—ಶ್ರೀಪರಮಾತ್ಮನನ್ನು ಆಶ್ರಯಿಸಿಕೊಂಡು ವಿಹಿತಕರ್ಮವನ್ನು ಮಾಡುವವನಿಗೆ ಮುಕ್ತಿಯಾಗುವುದಾದರೆ ತ್ರೈವಿದ್ಯನಿಗೂ ಮುಕ್ತಿಯಾಗಬೇಕಾಗುವುದು ತ್ರೈವಿದ್ಯನೂ ವಿಹಿತಕರ್ಮಗಳನ್ನು ಮಾಡಿ ಅವುಗಳನ್ನು ಶ್ರೀಪರಮಾತ್ಮನಲ್ಲಿ ಅರ್ಪಿಸುವನು ಆದಕಾರಣ ಭಗವದಾಶ್ರಿತತ್ವವಿದೆ, ಎಂಬೀ ಆಶಂಕೆಯನ್ನು ಪರಿಹರಿಸುತ್ತಾರೆ—

ತಾ || (೧) ಭಗವತ್ಸಂಶ್ರಿತಸ್ಯ ತ್ರೈವಿದ್ಯಸ್ಯ ಚ ಮನ(ಚೇತ)ಸ್ಯೈವ ವಿಶೇಷ ಇತ್ಯಾಹ । ಚೇತಸಾ ಸರ್ವಕರ್ಮಾಣೀತಿ || (೨) ಸ ಏವ ಸರ್ವಸ್ಮಾತ್ಪರಮ ಇತಿ ಭಾವೋಽಸ್ಯೇತಿ ಮ(ತ)ತ್ಪರಃ || (೩) ತತ್ರ ಚಿತ್ತವೃತ್ತಿನಿರೋಧೋಽಪಿ || (೪) ಬುದ್ಧಿಯೋಗಃ ಪ್ರತ್ಯಾಹಾರಾದಿಃ || ೫೭,೫೮ ||

ಅ || (೧) ಶ್ರೀಪರಮಾತ್ಮನನ್ನು ಆಶ್ರಯಿಸಿದವನಿಗೂ ತ್ರೈವಿದ್ಯನಿಗೂ ಮನಸ್ಸಿನಿಂದಲೇ ವಿಶೇಷವೆಂದು **ಚೇತಸಾ ಸರ್ವಕರ್ಮಾಣಿ** ಎಂಬುವುದರಿಂದ ಹೇಳುತ್ತಾರೆ (ಅಂದರೆ-ಭಗವದಾಶ್ರಿತ, ತ್ರೈವಿದ್ಯ ಇವರಿಗೆ ವಿಹಿತಕರ್ಮಕರಣಾದಿಗಳು ಸಮಗಳಾದರೂ ಭಗವದಾಶ್ರಿತನು ಮನಸ್ಸಿನಿಂದ ಪ್ರತಿಕ್ರಿಯೆಯಲ್ಲಿಯೂ ಶಾಸ್ತ್ರಗಳಲ್ಲಿ ವಿಹಿತಗಳಾದ ಎಲ್ಲಾ ಕರ್ಮಗಳನ್ನು ಶ್ರೀಪರಮಾತ್ಮನಲ್ಲಿ ಸಮರ್ಪಿಸುತ್ತಾನೆ. ತ್ರೈವಿದ್ಯನು ಹೀಗೆ ಮಾಡುವುದಿಲ್ಲ ಸಾಮಾನ್ಯವಾಗಿ ಮನಸ್ಸಿನಿಂದ ಸಮರ್ಪಿಸುತ್ತಾನೆ. ಹೀಗೆ ಮನಸ್ಸಿನಿಂದಲೇ ವಿಶೇಷವಿದ್ದಪ್ರಯುಕ್ತ ಭಗವದಾಶ್ರಿತನಿಗೆ ಮೋಕ್ಷವಾಗುತ್ತದೆಂದೂ ತ್ರೈವಿದ್ಯನಿಗೆ ಮೋಕ್ಷವಾಗುವುದಿಲ್ಲವೆಂದೂ ವಿಶೇಷವು ಯುಕ್ತವು.) (೨) (**ಮತ್ಪರಃ** ಎಂಬುವುದರಿಂದ ತ್ರೈವಿದ್ಯನಿಗಿಂತ ಭಗವದ್ಭಕ್ತನಿಗೆ ವಿಶೇಷವು ಹೇಳಲ್ಪಡುತ್ತದೆ ಭಗವದ್ಭಕ್ತನಿಗೆ ಶ್ರೀಪರಮಾತ್ಮನಲ್ಲಿ ವಿಶೇಷತಃತಾತ್ಪರ್ಯವಿದೆ, ಎಂದು ಹೇಳಿದರೆ ಅದು ತ್ರೈವಿದ್ಯನಿಗೂ ಇದೆ ಭಗವದ್ಭಕ್ತನು ಶ್ರೀಕೃಷ್ಣನು ಸರ್ವೋತ್ತಮನೆಂದು ತಿಳಿದಿರುತ್ತಾನೆ, ಎಂದರೆ ತ್ರೈವಿದ್ಯನೂ ಹಾಗೆಯೇ ತಿಳಿದಿರುತ್ತಾನೆ, ಎಂದರೆ-) ಶ್ರೀಪರಮಾತ್ಮನೇ ರಮಾಬ್ರಹ್ಮಾದಿಗಳೆಲ್ಲರಿಂದಲೂ ದೇಶತಃ ಕಾಲತಃ ಗುಣತಃ ರೂಪತಃ ಇತ್ಯಾದಿ ಸರ್ವಪ್ರಕಾರದಿಂದಲೂ ಉತ್ತಮನೆಂದು ಸರ್ವದಾ ತಿಳಿದಿರುವವನು ಭಾಗವತನು (ಇದಕ್ಕಾಗಿ ಮತ್ಪರಃ ಎಂದು ಹೇಳಿದ್ದು.) ಶ್ರೀಪರಮಾತ್ಮನು ಸರ್ವಪ್ರಕಾರದಿಂದಲೂ ಸರ್ವೋತ್ತಮನು ಎಂಬುವ ಜ್ಞಾನವು ತ್ರೈವಿದ್ಯನಿಗೆ ಇಲ್ಲವೇ ಇಲ್ಲ.

ಆದಕಾರಣ ತ್ರೈವಿದ್ಯನಿಗಿಂತ ಭಾಗವತನಿಗೆ ವಿಶೇಷವು) (೩) (ಹೀಗಾದರೆ ಮಚ್ಚಿತ್ತಃ ಎಂಬುವುದು ವ್ಯರ್ಥವೆಂದರೆ—) ಭಗವದ್ಭಕ್ತನಿಗೆ ಶ್ರೀಪರಮಾತ್ಮನಲ್ಲಿ ಮನೋವ್ಯಾಪಾರಕ್ಕೆ ನಿರೋಧವೂ ಇದೆ (ಸರ್ವಪ್ರಕಾರದಿಂದ ಸರ್ವೋತ್ತಮತ್ವಜ್ಞಾನರೂಪ ವಿಶೇಷಮಾತ್ರವಲ್ಲ. ಮತ್ತು ಮನೋವ್ಯಾಪಾರವು ಶ್ರೀಪರಮಾತ್ಮನಲ್ಲಿ ನಿಶ್ಚಂಚಲವಾಗಿಯೂ ಇರುತ್ತದೆ. ಹೀಗೆ ತ್ರೈವಿದ್ಯನಿಗಿಂತ ಭಗವದ್ಭಕ್ತನಿಗೆ ವಿಶೇಷವು.) (೪) (ಹಾಗಾದರೆ ಬುದ್ಧಿಯೋಗಃ ಎಂಬುವುದು ಏತಕ್ಕೆಂದರೆ—) ಜ್ಞಾನಕ್ಕೆ ಕಾರಣವಾದ ಪ್ರತ್ಯಾಹಾರ ಮೊದಲಾದ ಉಪಾಯವು ಬುದ್ಧಿಯೋಗಃ ಎನಿಸುತ್ತದೆ. ॥ ೫೭, ೫೮ ॥

ಪೀ—ನನ್ನ ಮಾತನ್ನು ಧಿಕ್ಕರಿಸಲಿಕ್ಕೆ ನಿನಗೆ ಸಾಧ್ಯವೇ ಇಲ್ಲ ಎನ್ನುತ್ತಾನೆ—

ಗೀ ॥ ಯದಹಂಕಾರಮಾಶ್ರಿತ್ಯ ನ ಯೋತ್ಸ್ಯ ಇತಿ ಮನ್ಯಸೇ ।
ಮಿಥ್ಯೈಷ (ವ) ವ್ಯವಸಾಯಸ್ತೇ ಪ್ರಕೃತಿಸ್ತ್ವಾಂ ನಿಯೋಕ್ಷ್ಯತಿ॥ ೫೯ ॥

ಅ ॥ ಅಹಂಕಾರಂ=ಯುದ್ಧಾದಿರೂಪ ಕರ್ಮಗಳನ್ನು ಮಾಡಲಿಕ್ಕೂ ಬಿಡಲಿಕ್ಕೂ ನನಗೇನೇ ಸಾಮರ್ಥ್ಯವು ಸ್ವಾತಂತ್ರ್ಯವು. ಎಂಬುವ ದುರಹಂಕಾರವನ್ನು, ಆಶ್ರಿತ್ಯ=ಆಶ್ರಯಿಸಿ, (ಅಹಂ=ನಾನು) ನ ಯೋತ್ಸ್ಯೇ=ಯುದ್ಧವನ್ನು ಮಾಡುವುದಿಲ್ಲ. ಇತಿ ಯನ್ಮನ್ಯಸೇ=ಹೀಗೆ ಯಾವುದನ್ನು ತಿಳಿಯುತ್ತಿಯೋ, ತೇ=ನಿನ್ನ, ಏಷಃ ವ್ಯವಸಾಯಃ=ನಿಶ್ಚಯವು, ಮಿಥ್ಯೈವ=ವ್ಯರ್ಥವೇ, ಪ್ರಕೃತಿಃ=ನನ್ನ (ಶ್ರೀ ಕೃಷ್ಣನ) ಇಚ್ಛೆಯು, ತ್ವಾಂ=ನಿನ್ನನ್ನು, ನಿಯೋಕ್ಷ್ಯತಿ=ಯುದ್ಧಕ್ಕಾಗಿ ಪ್ರವರ್ತಿಸುವಂತೆ ಪ್ರೇರೇಪಿಸುತ್ತದೆ ॥೫೯॥

ಪೀ—ಈಶ್ವರೇಚ್ಛೆಯು ಜೀವರನ್ನು ನಿಯಮಿಸಲಿಕ್ಕೆ ನಿಮಿತ್ತಕಾರಣವಾಗಿದೆ, ಇತ್ಯಾದಿಗಳನ್ನು ಬಿಡಿಸಿ ತೋರಿಸುತ್ತಾರೆ—

ಗೀ ॥ ಸ್ವಭಾವಜೇನ ಕೌಂತೇಯ ನಿಬದ್ಧಃ ಸ್ವೇನ ಕರ್ಮಣಾ ।
ಕರ್ತುಂ ನೇಚ್ಛಸಿ ಯನ್ಮೋಹಾತ್ಕರಿಷ್ಯಸ್ಯವಶೋಽಪಿ ತತ್ ॥ ೬೦ ॥

ಅ ॥ ಕೌಂತೇಯ=ಅರ್ಜುನನೇ, ಸ್ವಭಾವಜೇನ=ಪೂರ್ವಸಂಸ್ಕಾರದಿಂದ ಹುಟ್ಟಿರುವ, ಸ್ವೇನ ಕರ್ಮಣಾ=ಸ್ವಕೀಯವಾದ ಕರ್ಮದಿಂದ, ನಿಬದ್ಧಃ=ಕಟ್ಟಲ್ಪಟ್ಟ ನೀನು. ಮೋಹಾತ್=ಬಂಧುಗಳಲ್ಲಿ ಸ್ನೇಹದಿಂದುಂಟಾಗುವ ಅಜ್ಞಾನದಿಂದ, ಯತ್=ಯಾವ ಕರ್ಮವನ್ನು, ಕರ್ತುಂ=ಮಾಡಲಿಕ್ಕೆ, ನೇಚ್ಛಸಿ= ಇಚ್ಛಿಸುವುದಿಲ್ಲವೋ, ತತ್=ಆಯುದ್ಧಾಖ್ಯ ಕರ್ಮವನ್ನು, ಅವಶೋಽಪಿ=ನಿನ್ನ ಅಧೀನನಾಗದಿದ್ದರೂ, ಕೇವಲ ಶ್ರೀ ಪರಮಾತ್ಮನ ಇಚ್ಛಾಧೀನನಾಗಿಯೇ, ಕರಿಷ್ಯಸಿ ಹಿ=ಮಾಡುವಿ. ॥ ೬೦ ॥

ಪೀ—೫೯ನೇ ಶ್ಲೋಕದಲ್ಲಿದ್ದ ಪ್ರಕೃತಿಪದದಿಂದ ಸ್ವಭಾವಾದಿಗಳು ಹೇಳಲ್ಪಡುತ್ತವೆ ಎಂಬೀ ಅನ್ಯಥಾಪ್ರತೀತಿಯನ್ನು ಹೋಗಲಾಡಿಸುತ್ತಾರೆ—

ತಾ ॥ (೧) ಪ್ರಕೃತಿರೀಶ್ವರೇಚ್ಛಾ । ಪ್ರಕೃತಿರ್ವಾಸನೇತ್ಯೇವ ತವೇಚ್ಛಾಽನಂತ ಕಥ್ಯತ ಇತಿ ವಚನಾತ್ ॥ (೨) ಏಷಾ ತು ಪ್ರಕೃತ್ಯೈವ ಚ ಕರ್ಮಾಣೀತ್ಯಾದಿಷ್ವಪಿ ಯುಜ್ಯತೇ ॥ (೩) ತಸ್ಯಾ ಏವ ಹಿ ಮುಖ್ಯತೋ ನಿಯೋಕ್ತೃತ್ವಂ ॥ (೪) ಸ್ವಭಾವಕರ್ಮಾದಿಭಿರ್ಬಧ್ವಾ ॥ (೫) ತದೇವಾಹ । ಈಶ್ವರಃ ಸರ್ವಭೂತಾನಾಮಿತಿ ॥ ೫೯,೬೦ ॥

ಅ ॥ (೧) ಎಲೋ ಶ್ರೀ ಪರಮಾತ್ಮನೇ ನಿನ್ನ ಇಚ್ಛೆಯು ಪ್ರಕೃತಿಃ ವಾಸನಾ ಇತ್ಯಾದಿ ಶಬ್ದ ಗಳಿಂದ ಹೇಳಲ್ಪಡುತ್ತದೆ, ಎಂಬೀ ಪ್ರಮಾಣದಿಂದ ಪ್ರಕೃತಿ ಪದದಿಂದ ಈಶ್ವರೇಚ್ಛೆಯನ್ನು ಇಟ್ಟು ಕೊಳ್ಳಬೇಕು. (೨) ಪ್ರಕೃತಿಪದಕ್ಕೆ ಭಗವದಿಚ್ಛೆಯು ಎಂಬುವ ಅರ್ಥವೇ (1) ಪ್ರಕೃತ್ಯೈವ ಚ ಕರ್ಮಾಣಿ (2) ಪ್ರಕೃತೇಃ ಕ್ರಿಯಮಾಣಾನಿ (3) ಪ್ರಕೃತಿಂ ವಿದ್ಧಿ ಮೇ ಪರಾಂ ಇತ್ಯಾದಿಗಳಲ್ಲಿಯೂ ಹೇಳಲು ಯುಕ್ತವಾಗುತ್ತದೆ. (೩) (ಪ್ರಕೃತಿ ಪದಕ್ಕೆ ಸ್ವಭಾವಾದಿರೂಪವಾದ ಅರ್ಥವೇ ಏಕೆ ಆಗಲಾರ ದೆಂದರೆ–(ಪ್ರಕೃತಿಸ್ತ್ವಾಂ ನಿಯೋಕ್ಷ್ಯತಿ ಎಂಬುವಲ್ಲಿ ಪ್ರಕೃತಿಯು ಜೀವರಿಗೆ ಪ್ರೇರಕವೆಂದು ಹೇಳುತ್ತದೆ.) ಆ ಪ್ರೇರಕತ್ವವು ಮುಖ್ಯವಾಗಿ ಭಗವದಿಚ್ಛೆಗೇನೇ ಕೂಡುವುದರಿಂದ (ಅದನ್ನೇ ಇಟ್ಟುಕೊಳ್ಳಬೇಕು) (೪) (ಇದನ್ನು ಬಿಡಿಸಿ ಹೇಳತಕ್ಕ ಸ್ವಭಾವಜೇನ ಎಂಬೀ ಉತ್ತರ ಶ್ಲೋಕದಲ್ಲಿ ಪ್ರಕೃತಿಪದಕ್ಕೆ ಸ್ವಭಾವಾ ರ್ಥವನ್ನು ಹೇಳಿದ್ದರಿಂದ ಸ್ವಭಾವವೆಂಬುವ ಅರ್ಥವು ಕೂಡುವುದಿಲ್ಲವೆಂಬುವುದು ಹೇಗೆಂದರೆ—)ಅಂಗಭೂತ ವಾದ ಸ್ವಭಾವ ಕರ್ಮ ಮೋಹಗಳಿಂದ ಜೀವರನ್ನು ಬಂಧಿಸಿ (ಎಂದು ಹೇಳಿ ಶ್ರೀ ಭಗವಂತನ ಇಚ್ಛೆಗೇನೇ ಮುಖ್ಯತಃ ಪ್ರೇರಕತ್ವವು ಹೇಳಲ್ಪಡುತ್ತದೆ) ಏನಂದರೆ ಈ ಪ್ರಕೃತಿಯೇ ಮೇಲಿನ ಶ್ಲೋಕದಲ್ಲಿ ಸ್ವಭಾವ ಪದದಿಂದ ಹೇಳಲ್ಪಡುವುದಿಲ್ಲ. ಮತ್ತೆ ಜೀವರನು ಪ್ರೇರೇಪಿಸುವ ಭಗವದಿಚ್ಛೆಗೆ ಸಾಧನವಾಗಿ ಸ್ವಭಾವಾದಿ ಗಳನ್ನು ಉತ್ತರತ್ರ ಹೇಳುತ್ತಾರೆ) (೫) ಶ್ರೀ ಪರಮಾತ್ಮನ ಇಚ್ಛೆಯೇ ಪ್ರೇರಕವು ಎಂಬುವುದನ್ನೇ ಈಶ್ವರಸ್ಸರ್ವಭೂತಾನಾಂ ಎಂಬುವಲ್ಲಿ ಹೇಳುತ್ತಾರೆ (ಏನಂದರೆ ಇದನ್ನು ವಿವರಣ ಮಾಡತಕ್ಕ ಮೇಲಿನ ಶ್ಲೋಕದಲ್ಲಿ ಭಗವದಿಚ್ಛೆಯೇ ಸರ್ವಕ್ಕೂ ಪ್ರೇರಕವು, ಎಂದು ಹೇಳಿದ್ದರಿಂದ ಪ್ರಕೃತಿಪದಕ್ಕೆ ಈಶ್ವರೇಚ್ಛೆ ಯೆಂದೇ ಅರ್ಥವು. ॥ ೫೯, ೬೦ ॥

ಪೀ—ಶ್ರೀ ಪರಮಾತ್ಮನ ಇಚ್ಛೆಯು ಪ್ರವರ್ತಕವೆಂದಾದರೆ—ಶ್ರೀ ಪರಮಾತ್ಮನು ಪ್ರವರ್ತಕನಲ್ಲ ವೆಂದಾಗುವುದು ಎಂಬೀ ಶಂಕೆಯನ್ನು ಶ್ರೀ ಪರಮಾತ್ಮನ ಸ್ವರೂಪವನ್ನು ತೋರಿಸಿಕೊಂಡು ಪರಿಹರಿಸು ತ್ತಾರೆ—

ಗೀ ॥ ಈಶ್ವರಃ ಸರ್ವಭೂತಾನಾಂ ಹೃದ್ದೇಶೇಽರ್ಜುನ ತಿಷ್ಠತಿ ।
ಭ್ರಾಮಯನ್ಸರ್ವಭೂತಾನಿ ಯಂತ್ರಾರೂಢಾನಿ ಮಾಯಯಾ ॥೬೧॥

ಅ ॥ ಅರ್ಜುನ=ಅರ್ಜುನನೇ, ಈಶ್ವರಃ=ಸರ್ವರಿಗೂ ಪ್ರೇರೇಪಿಸುವ ಸ್ವಭಾವವುಳ್ಳ ಶ್ರೀ ಪರ ಮಾತ್ಮನು, ಯಂತ್ರಾರೂಢಾನಿ=ಶರೀರಗಳಲ್ಲಿರತಕ್ಕ, ಸರ್ವಭೂತಾನಿ=ಸಮಸ್ತ ಪ್ರಾಣಿಗಳನ್ನು, ಮಾಯಯಾ=ತನ್ನ ಸ್ವರೂಪಭೂತವಾದ ಇಚ್ಛೆಯಿಂದ ಭ್ರಾಮಯನ್=ನಾನಾವಿಧ ಕರ್ಮಗಳಲ್ಲಿ ಪ್ರವರ್ತಿ ಸುವಂತೆ ಮಾಡುವವನಾಗಿ, ಸರ್ವಭೂತಾನಾಂ=ಸಮಸ್ತಪ್ರಾಣಿಗಳ, ಹೃದ್ದೇಶೇ=ಹೃದಯಪ್ರದೇಶದಲ್ಲಿ ತಿಷ್ಠತಿ=ಇರುತ್ತಾನೆ ॥ ೬೧ ॥

ಭಾ ॥ ಪುನರಂತರಂಗಸಾಧನಾನ್ಯುಕ್ತ್ವೋಪಸಂಹರತಿ । ಸರ್ವಕರ್ಮಾಣೀತ್ಯಾದಿನಾ ॥ ॥ ೫೬–೬೧ ॥

ಅ ॥ ಸರ್ವಕರ್ಮಾಣಿ ಇತ್ಯಾದಿಗಳಿಂದ ಪುನಃ ಅಂತರಂಗ (ಜ್ಞಾನಕ್ಕೆ ಮುಖ್ಯ) ಸಾಧನಗಳನ್ನು ಹೇಳಿ ಗೀತಾಶಾಸ್ತ್ರವನ್ನು ಕೊನೆಗೊಳಿಸುತ್ತಾರೆ— ॥ ೫೬—೬೧ ॥

ಗೀ ॥ ತಮೇವ ಶರಣಂ ಗಚ್ಛ ಸರ್ವಭಾವೇನ ಭಾರತ ।
ತತ್ಪ್ರಸಾದಾತ್ಪರಾಂ ಶಾಂತಿಂ ಸ್ಥಾನಂ ಪ್ರಾಪ್ಸ್ಯಸಿ ಶಾಶ್ವತಂ ॥ ೬೨ ॥

ಅ || ಭಾರತ=ಅರ್ಜುನನೇ, ತಮೇವ=(ಯಾವಕಾರಣದಿಂದ ಶ್ರೀಪರಮಾತ್ಮನೇ ಸರ್ವಸ್ವತಂತ್ರನೋ, ಜೀವರು ಪರಮಾತ್ಮನ ಅಧೀನರೋ, ಆದಕಾರಣ ಅಹಂಕಾರವನ್ನು ಬಿಟ್ಟು) ಶ್ರೀಪರಮಾತ್ಮನನ್ನೇ ಸರ್ವಭಾವೇನ=ಸರ್ವಪ್ರಕಾರದಿಂದಲೂ, ಶರಣಂ=ಮೊರೆಯನ್ನು, ಗಚ್ಛ=ಹೊಂದು, ತತ್ಪ್ರಸಾದಾತ್= ಶ್ರೀಪರಮಾತ್ಮನ ಅನುಗ್ರಹದಿಂದ, ಪರಾಂ ಶಾಂತಿಂ=ಉತ್ಕೃಷ್ಟವಾದ ಭಗವದ್ವಿಷಯಕ ಬುದ್ಧಿಯನ್ನು, ಶಾಶ್ವತಂ ಸ್ಥಾನಂ=ವೈಕುಂಠಾದಿ ಲೋಕವನ್ನು, ಪ್ರಾಪ್ಸ್ಯಸಿ=ಹೊಂದುವಿ || ೬೨ ||

ಪೀ—ಶ್ರೀಕೃಷ್ಣನು ಅರ್ಜುನನಿಗೆ ಅತಿಗೋಪ್ಯವಾದ ತತ್ವವನ್ನುಪದೇಶಿಸಿ ಅದನ್ನು ಅನುವಾದ ಮಾಡಿಕೊಂಡು ಸುಮ್ಮನೆ ಕುಳಿತಿದ್ದ ಅರ್ಜುನನನ್ನು ಆಕ್ಷೇಪಿಸುವನು—

ಗೀ || ಇತಿ ತೇ ಜ್ಞಾನಮಾಖ್ಯಾತಂ ಗುಹ್ಯಾದ್ಗುಹ್ಯತರಂ ಮಯಾ |
ವಿಮೃಶ್ಯೈತದಶೇಷೇಣ ಯಥೇಚ್ಛಸಿ ತಥಾ ಕುರು || ೬೩ ||

ಅ || ಗುಹ್ಯಾತ್=ಗೋಪ್ಯವಾದುದಕ್ಕಿಂತಲೂ, ಗುಹ್ಯತರಂ=ಅತಿಶಯವಾಗಿ ಗೋಪ್ಯವಾದ, ಇತಿ=ಹಿಂದೆ ಹೇಳಿದ ಪ್ರಕಾರ, ಜ್ಞಾನಂ=ತಿಳಿಯಲು ಯೋಗ್ಯವಾದ ತತ್ವವು, ಮಯಾ- ನನ್ನಿಂದ, ಆಖ್ಯಾತಂ=ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟಿತು ಏತತ್=ಈ ತತ್ವವನ್ನು, ಅಶೇಷೇಣ=ಸಂಪೂರ್ಣವಾಗಿ, ವಿಮೃಶ್ಯ= ಮನಸ್ಸಿನಿಂದ ವಿಚಾರಮಾಡಿ, ಯಥೇಚ್ಛಸಿ=ಹೇಗೆ ಇಚ್ಛಿಸುತ್ತೀಯೋ, ತಥಾ=ಹಾಗೆ, ಕುರು=ಮಾಡು || ೬೩ ||

ಪೀ—ಈಶ್ವರಸ್ಸರ್ವಭೂತಾನಾಂ (೬೧) ಇತ್ಯಾದಿಗಳಲ್ಲಿ ಶ್ರೀಕೃಷ್ಣನು ಈಶ್ವರನನ್ನು ಪರೋಕ್ಷವಾಗಿ ನಿರ್ದೇಶಮಾಡಿದ್ದರಿಂದ ಈ ಈಶ್ವರನು ಶ್ರೀಕೃಷ್ಣನಿಂದ ಭಿನ್ನವೆಂದು ತೋರುತ್ತದೆ ಆ ಪ್ರತೀತಿಯನ್ನು ಹೋಗಲಾಡಿಸುತ್ತಾರೆ—

ತಾ || (೧) ನಿಶ್ಚಿತಾರ್ಥಃ ಸ ತು ಜ್ಞೇಯೋ ಯತ್ರಾತ್ಮೈವ ಪರೋಕ್ಷತಃ | ಉಚ್ಯತೇ ವಿಷ್ಣುನಾ ಯದ್ವತ್ತದ್ಬ್ರಹ್ಮೇತ್ಯಾದಿ ಕಥ್ಯತ ಇತಿ ಶಬ್ದನಿರ್ಣಯೇ || (೨) ಮನ್ಮನಾ ಇತ್ಯುಪಸಂಹಾರಾಚ್ಚ || (೩) ಶಾಶ್ವತಂ ಸ್ಥಾನಂ ವೈಕುಂಠಾದಿ | ಶ್ರೀರೇವ ಲೋಕರೂಪೇಣ ವಿಷ್ಣೋಸ್ತಿಷ್ಠತಿ ಸರ್ವದಾ | ಅತೋ ಹಿ ವೈಷ್ಣವಾ ಲೋಕಾ ನಿತ್ಯಾಸ್ತೇ ಚೇತನಾ ಅಪೀತ್ಯಾಗ್ನೇಯೇ || ೬೧,೬೨,೬೩ ||

ಅ || (೧) ಎಲ್ಲಿ ಶ್ರೀಪರಮಾತ್ಮನೇ ಪರೋಕ್ಷವಾಗಿ ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟಿರುತ್ತಾನೋ, ಅಲ್ಲಿ ನಿಶ್ಚಿತವಾದ ಅರ್ಥವುಳ್ಳದ್ದೆಂದು ತಿಳಿಯಬೇಕು. ಹೇಗೆ **ತದ್ಬ್ರಹ್ಮ ತದಮೃತಂ ಸ ಆತ್ಮಾ** ಎಂಬೀ ಛಾಂದೋಗ್ಯದಲ್ಲಿ ಹಯಗ್ರೀವದೇವರು **ತದ್ಬ್ರಹ್ಮ**ಎಂದೂ ಹಾಗೆಯೇ ಐತರೇಯದಲ್ಲಿ ಮಹಿದಾಸದೇವರು **ಏತದ್ಬ್ರಹ್ಮ ತಸ್ಮಾನ್ನ ಪ್ರಮಾದ್ಯೇತ್ತನ್ನಾತೀಯಾತ್ತಂ ಬ್ರಹ್ಮಗಿರಿರಿತ್ಯಾಚಕ್ಷತೇ** ಎಂದೂ ಹೇಳಿದ್ದಾರೋ, ಹಾಗೆಯೇ ಶ್ರೀಕೃಷ್ಣಪರಮಾತ್ಮನು **ಈಶ್ವರಃ** ಎಂದು ಪರೋಕ್ಷವಾಗಿ ನಿರ್ದೇಶಮಾಡಿರುತ್ತಾನೆ, ಎಂದು ಶಬ್ದನಿರ್ಣಯದಲ್ಲಿದೆ (೨) **ತಮೇವ ಶರಣಂ ಗಚ್ಛ** ಎಂದು ಇತರರನ್ನು ಶರಣುಹೊಂದದೆ ಶ್ರೀಪರಮಾತ್ಮನನ್ನೇ ಶರಣುಹೊಂದು ಎಂದು ಉಪದೇಶಕೊಟ್ಟು ಕೊನೆಗೆ **ಮನ್ಮನಾ ಭವ** ಇತ್ಯಾದಿಗಳಿಂದ ತನ್ನನ್ನೇ ಶರಣುಹೊಂದು ಎಂದು ಉಪದೇಶಕೊಟ್ಟ ಪ್ರಯುಕ್ತವೂ ಈ ಈಶ್ವರನು ಶ್ರೀಕೃಷ್ಣನಿಂದ ಭಿನ್ನನಲ್ಲವೆಂದು ಸಿದ್ಧವಾಗುತ್ತದೆ. (೩) (**ಸ್ಥಾನಂ ಪ್ರಾಪ್ಸ್ಯಸಿ ಶಾಶ್ವತಂ** (ಶ್ಲೋ. ೬೨) ಎಂದು ಹೇಳಿದ

ಶಾಶ್ವತ ಸ್ಥಾನವು ಯಾವುದೆಂದರೆ-)ಶಾಶ್ವತ ಸ್ಥಾನವೆಂದರೆ ವೈಕುಂಠವೊದಲಾದುದು. ಎಲ್ಲಾ(ಸ್ಥಾನಗಳಿಗೆ ಪ್ರಲಯದಲ್ಲಿ ವಿನಾಶವು ಬರುವುದರಿಂದ ವೈಕುಂಠಾದಿಗಳು ಶಾಶ್ವತ ಸ್ಥಾನವಾಗುವುದು ಹೇಗೆಂದರೆ–)ಲಕ್ಷ್ಮೀದೇವಿಯೇ ಶ್ರೀಪರಮಾತ್ಮನ ಲೋಕರೂಪದಿಂದ ಸರ್ವದಾ ಇರುತ್ತಾಳೆ. ಆದಕಾರಣ ವಿಷ್ಣುಸಂಬಂಧಿಯಾದ ವೈಕುಂಠಾದಿ ಲೋಕಗಳು ನಿತ್ಯಗಳು, ಅವುಗಳು ಲಕ್ಷ್ಮ್ಯಾತ್ಮಕ ಚೇತನಸ್ವರೂಪಗಳೂ ಆಗಿವೆ, ಎಂದು ಆಗ್ನೇಯ ಪುರಾಣದಲ್ಲಿದೆ (೪) ಯಾವ ವೈಕುಂಠಾದಿ ಲೋಕಗಳಲ್ಲಿ ರಜೋಗುಣವೂ ತಮೋಗುಣವೂ ಇಲ್ಲವೋ, ಅವುಗಳ ಮಿಶ್ರವಾದ ಸತ್ವಗುಣವೂ ಇಲ್ಲವೋ, ಇತ್ಯಾದಿಪ್ರಮೇಯವು ಉಕ್ತವಾಗಿದೆ. || ೬೧, ೬೨, ೬೩ ||

ಪೀ—ಇಷ್ಟರ ವರೆಗೆ ಉಪದಿಷ್ಟವಾದ ತತ್ವಸಾರವನ್ನು ಉಪಸಂಹಾರ ಮಾಡಿ ಸಾಧನಸಾರೋಪದೇಶವನ್ನು ಉಪಸಂಹರಿಸುವನು—

ಗೀ || ಸರ್ವಗುಹ್ಯತಮಂ ಭೂಯಃ ಶೃಣು ಮೇ ಪರಮಂ ವಚಃ |
ಇಷ್ಟೋಽಸಿ ಮೇ ದೃಢಮಿತಿ ತತೋ ವಕ್ಷ್ಯಾಮಿ ತೇ ಹಿತಂ || ೬೪ ||

ಅ || (ಅರ್ಜುನನೇ, ನೀನು,) ಮೇ= ನನಗೆ, ದೃಢಂ= ನಿಶ್ಚಯವಾಗಿಯೂ, ಇಷ್ಟಃ ಅಸಿ= ಗೆಳೆಯನಾಗಿರುತ್ತಿ, ತತಃ= ಆದಕಾರಣ, ತೇ= ನಿನಗೆ, ಹಿತಂ= ಹಿತಕರವಾದುದನ್ನು, ವಕ್ಷ್ಯಾಮಿ= ಕೊನೆಯದಾಗಿ ಹೇಳುವೆನು (ಆದಕಾರಣ) ಸರ್ವಗುಹ್ಯತಮಂ= ಸರ್ವಸಾಧನಗಳಲ್ಲಿ ಅತಿಶಯವಾಗಿ ಗೋಪ್ಯವಾದ, ಮೇ= ನನ್ನ, ಪರಮಂ= ಉತ್ತಮವಾದ, ವಚಃ= ಮಾತನ್ನು, ಭೂಯಃ= ೧೪ನೇ ಅಧ್ಯಾಯ ಮೊದಲಾದ ಅಧ್ಯಾಯಗಳಲ್ಲಿ ಸಾಧನಸಾರವನ್ನು ಹೇಳಿದ್ದರೂ ತಿರುಗಿ, ಶೃಣು= ಕೇಳು. || ೬೪ ||

ಪೀ—ಆ ರಹಸ್ಯವನ್ನೇ ಹೇಳುವನು—

ಗೀ || ಮನ್ಮನಾ ಭವ ಮದ್ಭಕ್ತೋ ಮದ್ಯಾಜೀ ಮಾಂ ನಮಸ್ಕುರು |
ಮಾಮೇವೈಷ್ಯಸಿ ಸತ್ಯಂ ತೇ ಪ್ರತಿಜಾನೇ ಪ್ರಿಯೋಽಸಿ ಮೇ || ೬೫ ||

ಅ || (ಅರ್ಜುನನೇ, ನೀನು) ಮೇ= ನನಗೆ, ಪ್ರಿಯಃ= ಪ್ರೀತಿಪಾತ್ರನು ಅಸಿ= ಆಗಿರುತ್ತಿ. (ಆದಕಾರಣ) ಮನ್ಮನಾ ಭವ= ನನ್ನಲ್ಲಿಯೇ ಮನಸ್ಸು ಇಡುವವನಾಗು, ಮದ್ಭಕ್ತಃ= ನನ್ನಲ್ಲಿಯೇ ನಿರಂತರ ಸ್ನೇಹಪ್ರವಾಹ ಉಳ್ಳವನಾಗು. ಮದ್ಯಾಜೀ= ನನ್ನ ಪ್ರೀತಿಗಾಗಿಯೇ ಯಜ್ಞ ಮಾಡುವವನಾಗು. ಮಾಂ ನಮಸ್ಕುರು= ನನ್ನನ್ನೇ ನಮಸ್ಕರಿಸು, (ನನಗಿಂತ ನೀನು ಉತ್ಕೃಷ್ಟನು, ನಿನಗಿಂತ ನಾನು ಅಪಕೃಷ್ಟನು ಎಂಬೀ ಜ್ಞಾನಪೂರ್ವಕವಾಗಿ ವಂದಿಸುವವನಾಗು.) (ಮನ್ಮನಸ್ತ್ವ ಮೊದಲಾದ ಈ ನಾಲ್ಕು ಸಾಧನಸಾರಗಳಿಂದ) ಮಾಮೇವ= ನನ್ನನ್ನೇ, ಏಷ್ಯಸಿ= ಹೊಂದುವಿ, ಇತಿ= ಹೀಗೆ, ತೇ= ನಿನಗಾಗಿ, ಸತ್ಯಂ= ಯಥಾರ್ಥವಾಗಿ, ಪ್ರತಿಜಾನೇ= ಅವಶ್ಯವಾಗಿ ನನ್ನ ಪ್ರಾಪ್ತಿಯಾಗುತ್ತದೆಂದು ಪ್ರತಿಜ್ಞಾ ಮಾಡುತ್ತೇನೆ. (ಈ ವಿಷಯದಲ್ಲಿ ಸಂದೇಹಮಾಡಕೂಡದು) || ೬೫ ||

ಪೀ— ಈಶ್ವರಸ್ಸರ್ವಭೂತಾನಾಂ ಹೃದ್ದೇಶೇಽರ್ಜುನ ತಿಷ್ಠತಿ | ತಮೇವ ಶರಣಂ ಗಚ್ಛ ತತ್ಪ್ರಸಾದಾತ್ ಇತ್ಯಾದಿರೂಪವಾದ ಪರೋಕ್ಷವಚನದಿಂದ ಶ್ರೀಕೃಷ್ಣನು ಈಶ್ವರನಲ್ಲವೆಂದು ತೋರುತ್ತದೆ. ಅದನ್ನು ನಿರಾಕರಿಸುವುದಕ್ಕಾಗಿ ಹೇಳುತ್ತಾರೆ—

ಭಾ ॥ ಪರೋಕ್ಷವಚನಂ ತು ದ್ರೋಣಂ ಪ್ರತಿ ಭೀಮವಚನವತ್ ॥ ೬೨-೬೫ ॥

ಅ ॥ ದ್ರೋಣಾಚಾರ್ಯರನ್ನು ಕುರಿತು ಭೀಮಸೇನನ ವಚನದಂತೆ ಪರೋಕ್ಷವಚನವು (ಅಂದರೆ **ದ್ರೋಣೋ ಭೀಮೇನ ಪಿತೃವನ್ಮಾನಿತೋಽಹರ್ನಿಶಂ ಸದಾ । ಅದ್ಯಾರಿಂ ಮನ್ಯತೇ ದ್ರೋಣೋ ಭೀಮಂ ತದ್ವತ್ಕರಿಷ್ಯತಿ ।** ಇತ್ಯಾದಿ. ಭೀಮಸೇನನು ದ್ರೋಣಾಚಾರ್ಯರನ್ನು ಈಗ ಶತ್ರುವಿನಂತೆ ಮಾಡುತ್ತಾನೆಂಬುವ ಅರ್ಥವು ನಿಶ್ಚಿತವಾಗಿರುವುದರಿಂದ ಭೀಮಃ ಎಂದು ಪರೋಕ್ಷ ವಚನವು ಅಲ್ಲದೆ ತನ್ನಿಂದ ಭಿನ್ನನಾದ ಇನ್ನೊಬ್ಬ ಭೀಮನಿದ್ದಾನೆಂಬುವುದಕ್ಕೆ ಜ್ಞಾಪಕವಲ್ಲವೆಂಬುವುದು ಹೇಗೋ, ಹಾಗೆಯೇ ಶ್ರೀಕೃಷ್ಣನಲ್ಲಿ ಈಶ್ವರತ್ವವು ನಿಶ್ಚಿತವಾಗಿದೆ, ಎಂಬುವ ಅಭಿಪ್ರಾಯದಿಂದ **ಈಶ್ವರಃ** ಇತ್ಯಾದಿ ಶ್ರೀಕೃಷ್ಣನ ಪರೋಕ್ಷ ವಚನವು ಕೂಡುವುದು ಹೊರತು ಶ್ರೀಕೃಷ್ಣನಿಗೆ ಅನೀಶ್ವರತ್ವವನ್ನು ತಿಳಿಸಿಕೊಡತಕ್ಕದ್ದಲ್ಲ ॥ ೬೨-೬೫ ॥

ಪೀ— **ಇದಂ ತು ತೇ ಗುಹ್ಯತಮಂ** ಎಂದು ಪ್ರತಿಜ್ಞಾ ಮಾಡಿ ಜ್ಞಾನ ವಿಜ್ಞಾನಾದಿ ಪದಗಳಿಂದ ಅತಿಗೋಪ್ಯವಾದ ತತ್ತ್ವವು ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟಿದೆ. ಅದೇವೇ ಇಲ್ಲಿ **ಸರ್ವಗುಹ್ಯತಮಂ** (ಶ್ಲೋ ೬೪) ಎಂಬುವುದರಿಂದ ಪುನಃ ಹೇಳಲ್ಪಡುತ್ತದೆ, ಎಂಬೀ ಅನ್ಯಥಾಪ್ರತೀತಿಯನ್ನು ಹೋಗಲಾಡಿಸುತ್ತಾರೆ—

ತಾ ॥ (೧) ತತ್ತ್ವಸಾರಕಥನಂ ದ್ವಾವಿಮೌ ಪುರುಷಾವಿತ್ಯತ್ರೈವೋಪಸಂಹೃತಂ ॥ (೨) ತತ್ತ್ವಪ್ರಶಂಸಾರ್ಥಮೇವ ತದ್ಬುದ್ಧಿಪ್ರಶಂಸಾ ಕೃತಾ ॥ (೩) ಅತ್ರ ತು ಸಾಧನಸಾರೋಪಸಂಹಾರಃ ಸರ್ವಗುಹ್ಯತಮಮಿತಿ ॥ (೪) ಮನ್ಮನಾ ಇತ್ಯಾದೇಃ ಪೂರ್ವಮೇವೋಕ್ತತ್ವಾತ್ ॥ (೫) ಭೂಯ ಇತ್ಯರ್ಥತಸ್ತತ್ರಾಪಿ ವಿಷ್ಣ್ವಾಧಿಕ್ಯಮೇವೋಕ್ತಂ ಭವತಿ ॥ ೬೪,೬೫ ॥

ಅ ॥ (೧) **ದ್ವಾವಿಮೌ** ಎಂಬುವಲ್ಲಿಯೇ ಜ್ಞೇಯವಾದ ತತ್ತ್ವವನ್ನು ಹೇಳಿ ಉಪಸಂಹಾರ ಮಾಡಿರುವದರಿಂದ **ಇದಂ ತು ತೇ ಗುಹ್ಯತಮಂ** (ಅಧ್ಯಾ ೯ ಶ್ಲೋ ೧) ಇತ್ಯಾದಿಗಳಿಂದ ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟ ಅತಿಗೋಪ್ಯವಾದ ಜ್ಞೇಯವು ಇಲ್ಲಿ ಹೇಳಲ್ಪಡುವುದಿಲ್ಲ (ಹಾಗಾದರೆ ಇಲ್ಲಿ ಗುಹ್ಯತಮ ತತ್ತ್ವವು ಏಕೆ ಹೇಳಲ್ಪಡುವುದು ಎಂದರೆ—) ಇಲ್ಲಿ **ಸರ್ವಗುಹ್ಯತಮಂ** ಎಂಬುವುದರಿಂದ ಸಾಧನಸಾರವನ್ನು ಉಪಸಂಹಾರ ಮಾಡಿರುತ್ತಾರೆ. (೨) (ಹಾಗಾದರೆ **ಏತದ್ಬುದ್ಧ್ವಾ ಬುದ್ಧಿಮಾನ್ ಸ್ಯಾತ್** ಎಂದು ಸಾಧನಸಾರವನ್ನು ಹೇಳಿ ಕೊನೆಗೊಳಿಸಿದ್ದರಿಂದ ಇಲ್ಲಿ ಅದನ್ನು ಹೇಳಿದ್ದಾರೆಂಬುವದು ಹೇಗೆ? ಎಂದರೆ—) ಅಲ್ಲಿ ಸಾಧನಸಾರವನ್ನು ಉಪಸಂಹಾರರೂಪದಿಂದ ಶ್ರೀ ಪರಮಾತ್ಮನು ಸರ್ವೋತ್ತಮನೆಂಬ ಜ್ಞಾನ ಪ್ರಶಂಸೆಯನ್ನು ಮಾಡಲಿಲ್ಲ. ಮತ್ತೆ ಹರಿ ಸರ್ವೋತ್ತಮತ್ವಜ್ಞಾನ ಮಾತ್ರದಿಂದ ಮೋಕವಾಗುವುದರಿಂದ ಶ್ರೀ ಪರಮಾತ್ಮನ ಮಹಿಮೆಯನ್ನು ಏನು ಹೇಳಬೇಕು, ಎಂದು ಶ್ರೀಪರಮಾತ್ಮನನ್ನು ಸ್ತುತಿಸುವುದಕ್ಕಾಗಿಯೇ ಹೇಳಿದ್ದು (೪) (ಅಲ್ಲಿ ಹೇಳಿದ ಗುಹ್ಯತಮವನ್ನು ಇಲ್ಲಿ ಹೇಳದೆ ಇದ್ದರೆ ಭೂಯಃ ಎಂಬುವುದು ವ್ಯರ್ಥವೆಂದರೆ—) **ಮನ್ಮನಾಃ** ಇತ್ಯಾದಿಗಳಿಂದ ಸಾಧನಸಾರವನ್ನು ಮೊದಲೇ ಹೇಳಿದುದರಿಂದ ಅದನ್ನು ಇಟ್ಟುಕೊಂಡು **ಭೂಯಃ** ಎಂಬುವುದು ಕೂಡುತ್ತದೆ ಹಾಗಾದರೆ ಪುನರುಕ್ತಿಯು ಬರುವುದೆಂದರೆ **ಸಾಧನಸಾರೋಪಸಂಹಾರಃ** ಹಿಂದೆ ಹೇಳಿದುದನ್ನು ಉಪಸಂಹಾರ ಮಾಡಿದುದರಿಂದ ಪುನರುಕ್ತಿ ದೋಷವಿಲ್ಲ (೫) (ಹಾಗಾದರೆ **ಮನ್ಮನಾ ಭವ** ಇತ್ಯಾದಿಗಳಿಂದ ತನ್ನನ್ನೇ ಭಜಿಸಬೇಕೆಂದು ಮಾತ್ರ ಹೇಳಿದ್ದರಿಂದ ಭಗವಂತನಿಗೆ ಸರ್ವೋತ್ತಮತ್ವವನ್ನೇ ಹೇಳದಂತೆ ಆಗುವುದರಿಂದ ಇದು ತತ್ತ್ವಸಾರಕಥನವು ಏಕೆ ಆಗುವುದಿಲ್ಲ, ಎಂದರೆ—) ಇಲ್ಲಿ ವಿಷ್ಣ್ವಾಧಿಕ್ಯವನು ಹೇಳಿದ್ದೆಂಬುವುದು ಸತ್ಯವೇ, ಆದರೂ ಇತರ ದೇವತೆಗಳನ್ನು ಭಜಿಸಬಾರದು, ತನ್ನನ್ನೇ ಭಜಿಸಬೇಕೆಂದು ಉಪದೇಶ ಮಾಡಿದ್ದರಿಂದ ಸಾಧನಸಾರವೇ ಅರ್ಥಾತ್

ಉಕ್ತವಾಯಿತು ಮುಖತಃ ತತ್ವಸಾರವು ಹೇಳಲ್ಪಡಲಿಲ್ಲ. ಆದಕಾರಣ **ಸಾಧನಸಾರೋಪಸಂಹಾರಃ** ಎಂದು ಹೇಳಿದ್ದು. || ೬೪, ೬೫ ||

ಪೀ— ರಹಸ್ಯಾರ್ಥವನ್ನೆಲ್ಲಾ ಒಂದು ಶ್ಲೋಕದಲ್ಲಿ ಹೇಳುವನು —

ಗೀ || ಸರ್ವಧರ್ಮಾನ್ಪರಿತ್ಯಜ್ಯ ಮಾಮೇಕಂ ಶರಣಂ ವ್ರಜ |
ಅಹಂ ತ್ವಾ ಸರ್ವಪಾಪೇಭ್ಯೋ ಮೋಕ್ಷಯಿಷ್ಯಾಮಿ ಮಾ ಶುಚಃ ||೬೬||

ಅ || (ಅರ್ಜುನನೇ, ನೀನು) ಸರ್ವಧರ್ಮಾನ್ = ಇತರ ದೇವತೆಗಳನ್ನುದ್ದೇಶಿಸಿ ಮಾಡುವ ಸಮಸ್ತ ಧರ್ಮಗಳನ್ನು, ಅಥವಾ ಸಮಸ್ತ ಧರ್ಮಫಲಗಳನ್ನು, ಅಥವಾ ಶ್ರೀ ವಿಷ್ಣುಪ್ರೀತಿಕಾರಗಳಾಗದ ಸಮಸ್ತ ಧರ್ಮಗಳನ್ನು, ಸ್ವರ್ಗಾದಿ ನಶ್ವರ ಫಲೋದ್ದೇಶಕಗಳಾದ ಕಾಮ್ಯಕರ್ಮಗಳನ್ನು ಪರಿತ್ಯಜ್ಯ = ಬಿಟ್ಟು, ಮಾಮೇಕಂ = ನನ್ನನ್ನೊಬ್ಬನನ್ನೇ, ಶರಣಂ = ಮೊರೆಯನ್ನು ವ್ರಜ = ಹೊಂದು (ಅನಾದಿ ಜನ್ಮಗಳಿಂದುಂಟಾದ ಪ್ರತಿಬಂಧಕವಿದ್ದುದರಿಂದ ಮಾಮೇವ ಏಷ್ಯಸಿ ಎಂಬೀ ವಚನವು ಹೇಗೆ ಕೂಡುತ್ತದೆ? ಎಂದರೆ–) ಅಹಂ = ನಾನು, ತ್ವಾ = ನಿನ್ನನ್ನು, ಸರ್ವಪಾಪೇಭ್ಯಃ = ಅನಾದಿ ಜನ್ಮಗಳಿಂದ ಮಾಡಲ್ಪಟ್ಟ ಸಮಸ್ತ ಪಾಪಗಳಿಂದ, ಮೋಕ್ಷಯಿಷ್ಯಾಮಿ = ಬಿಡುಗಡೆಮಾಡಿ ಪ್ರಾರಬ್ಧ ಕರ್ಮಾವಸಾನದಲ್ಲಿ ಮುಕ್ತನನ್ನಾಗಿ ಮಾಡುವೆನು, ಮಾ ಶುಚಃ = ಜನನ ಮರಣಾದಿರೂಪವಾದ ಸಂಸಾರಭಯದಿಂದ ನರಕಾದ್ಯನರ್ಥಪ್ರಾಪ್ತಿಯಾಗುತ್ತದೆಂದು ದುಃಖಪಡಬೇಡ. || ೬೬ ||

ಪೀ — ಇತರರ ಭಜನನಿರಾಸವನ್ನು ಇಲ್ಲಿ ಮಾಡದಿರುವುದರಿಂದ ಅರ್ಥತೋಽಪಿ ವಿಷ್ಣ್ವಾಧಿಕ್ಯವನ್ನು ಹೇಳಿದ್ದಾರೆಂಬುವುದು ಹೇಗೆ? ಎಂದರೆ—)

ತಾ || (೧) ಅನ್ಯಸರ್ವಧರ್ಮಾನ್ (ಧರ್ಮಾನ್ಸರ್ವಾನ್) ಪರಿತ್ಯಜ್ಯೇತ್ಯುಕ್ತಶೇಷತ್ವೇ ನೈವ ಸರ್ವಧರ್ಮಾನಿತಿ ವಚನಂ || (೨) ಮಾಮೇಕಂ ಶರಣಂ ವ್ರಜೇತ್ಯಪಿ | ಮನ್ಮನಾ ಇತ್ಯಾದ್ಯುಕ್ತನಿಗಮನಾತ್ಮನಾ ತದ್ವ್ಯಾಖ್ಯಾನಂ || (೩) ಸರ್ವೋತ್ತಮತ್ವವಿಜ್ಞಾನ-ಪೂರ್ವಂ ತತ್ರ ಮನಃ ಸದಾ | ಸರ್ವಾಧಿಕಪ್ರೇಮಯುಕ್ತಂ ಸರ್ವಸ್ಯಾತ್ರ ಸಮ-ರ್ಪಣಂ || (೪) ಅಖಂಡಾ (ಡ)ತ್ರಿವಿಧಾ ಪೂಜಾ ತದ್ಭೃತ್ಯೈವ ಸ್ವಭಾವತಃ | ರಕ್ಷ-ತೀತ್ಯೇವ ವಿಶ್ವಾಸಸ್ತದೀಯೋಽಹಮಿತಿ ಸ್ಮೃತಿಃ | ಶರಣಾಗತಿರೇಷಾ ಸ್ಯಾದ್ವಿಷ್ಣೌ ಮೋಕ್ಷಫಲಪ್ರದೇತಿ ಮಹಾವಿಷ್ಣುಪುರಾಣೇ || (೫) ಅನಾದಿಜನ್ಮಕೃತಸರ್ವಪಾಪೇ-ಭ್ಯಃ | ಅತ್ರ ಪ್ರಾಪ್ತ್ಯಭಾವಾತ್ | ಧರ್ಮಪರಿತ್ಯಾಗೇ ಪಾಪಪರಿತ್ಯಾಗಸ್ಯ ಕೈಮು-ತ್ಯೇನೈವ ಸಿದ್ಧತ್ವಾತ್ || ೬೬ ||

ಅ || (೧)ಇತರ ಎಲ್ಲಾ ಧರ್ಮಗಳನ್ನು ಬಿಟ್ಟು ನನ್ನಲ್ಲಿಯೇ ಮನಸ್ಸನ್ನು ಇಡುವವನಾಗು, ಎಂಬುವ ರೀತಿಯಾಗಿ **ಸರ್ವಧರ್ಮಾನ್ ಪರಿತ್ಯಜ್ಯ** ಎಂಬುವ ವಚನವು **ಮನ್ಮನಾಃ**ಇತ್ಯಾದಿಗಳನ್ನು ಹೇಳಿದ್ದಕ್ಕೆ ಶೇಷವಾಗಿಯೇ ಇರುತ್ತದೆ (ಆದಕಾರಣ ಇತರವಾದುದನ್ನು ವ್ಯಾವೃತ್ತಿಮಾಡುತ್ತಾ ಶ್ರೀ ವಿಷ್ಣುವಿನ ಭಜನವನ್ನು ಹೇಳಿದ್ದಾರೆ. ಆದಕಾರಣ ಸಾಧನಸಾರವಾಯ್ತು. (೨) **ಮಾಮೇಕಂ ಶರಣಂ ವ್ರಜ** ಎಂಬುವುದರಿಂದಲೂ **ಮನ್ಮನಾಃ** ಇತ್ಯಾದ್ಯುಕ್ತವಾದುದನ್ನೇ ವ್ಯಾಖ್ಯಾನ ಮಾಡುವುದರಿಂದ, **ಮಾಮೇಕಂ**

ಶರಣಂ ವ್ರಜ ಎಂಬುವುದಕ್ಕೆ ಸಮಸ್ತ ಧರ್ಮಗಳನ್ನು ಬಿಡಬೇಕೆಂದು ಅನ್ಯಾರ್ಥವನ್ನು ಕಲ್ಪನಮಾಡಿದರೆ **ಮನ್ಮನಸ್ತ್ವಾದಿಕಂ ಪರಿತ್ಯಜ್ಯ ಅನುತಿಷ್ಠಸ್ವ ಚ** ಎಂದು ಯುದ್ಧಾದಿ ಧರ್ಮಗಳನ್ನು ಹೇಳಿದ್ದು ವ್ಯಾಹತ ವಾಗುವುದು, (ಅಂದರೆ **ಮಾಮೇಕಂ ಶರಣಂ** ವ್ರಜ ಎಂಬುವುದರಿಂದ ಮನ್ಮನಾ ಭವ ಇತ್ಯಾದಿ ಗಳಿಂದ ಹೇಳಿದ್ದ ಸಾಧನಕ್ಕೇನೇ ನಿಗಮನರೂಪವಾಗಿ ವ್ಯಾಖ್ಯಾನವು ಮಾಡಲ್ಪಡುತ್ತದೆ,) (೩) (ಭಗವನ್ಮನ ಸ್ತ್ವಾದಿಗಳು ಶರಣಾಗತಿರೂಪವು ಹೇಗೆ ಆಗುವುದೆಂದರೆ-) ಶ್ರೀ ಹರಿಸರ್ವೋತ್ತಮತ್ವಜ್ಞಾನಪೂರ್ವಕವಾಗಿ ಶ್ರೀ ಪರಮಾತ್ಮನಲ್ಲಿ ಸಮಸ್ತ ವಸ್ತುಗಳಿಗಿಂತಲೂ ಅತ್ಯಧಿಕ ಪ್ರೇಮದಿಂದ ಕೂಡಿ ಸದಾ ಮನಸ್ಸನ್ನು ಇಡ ಬೇಕು. (ಅಂದರೆ ಮಾಹಾತ್ಮ್ಯಜ್ಞಾನಪೂರ್ವಕ ಸದೃಢ ಸ್ನೇಹರೂಪ ಭಕ್ತಿಯಿಂದ ಮನಸ್ಸು ಕೂಡಿರಬೇಕು) ಸಮಸ್ತವನ್ನು ಶ್ರೀ ಪರಮಾತ್ಮನಲ್ಲಿ ಸಮರ್ಪಿಸಬೇಕು (ಅಂದರೆ **ನಾಹಂ ಕರ್ತಾ ಹರಿಃ ಕರ್ತಾ ತತ್ಪೂಜಾ ಕರ್ಮ ಚಾಖಿಲಂ । ತಥಾಽಪಿ ಮತ್ಕೃತಾ ಪೂಜಾ ತತ್ಪ್ರಸಾದೇನ ನಾನ್ಯಥಾ । ಮದ್ಭಕ್ತಿಸ್ತತ್ಫಲಂ ಮಹ್ಯಂ ತತ್ಪ್ರಸಾದಃ ಪುನಃ ಪುನಃ (ಕರ್ಮನ್ಯಾಸೋ ಹರಾವೇವಂ** ಎಂದು ಹೇಳಿದ ಪ್ರಕಾರ ದಯಾ ಸ್ವಾತಂತ್ರ್ಯ ಜ್ಞಾನಪೂರ್ವಕವಾಗಿ ನನ್ನ ಪೂಜಾರೂಪವಾಗಿ ನನ್ನಲ್ಲಿ ಭಕ್ತಿಪ್ರಸಾದರೂಪ ಫಲವನ್ನು ದ್ದೇಶಿಸಿ ನನ್ನ ಪ್ರಸಾದದಿಂದ ಯಜ್ಞಾದಿಗಳನ್ನು ಮಾಡಿದವನು ನಾನೇ (ಶ್ರೀಕೃಷ್ಣನೇ) ಎಂಬುವ ಅಭಿ ಪ್ರಾಯದಿಂದ ಸಮಸ್ತ ಕರ್ಮಗಳನ್ನು ಶ್ರೀ ಹರಿಯಲ್ಲಿ ಸಮರ್ಪಿಸುವುದು. (೪) ಅವಿಚ್ಛಿನ್ನವಾಗಿ ನಿಚ್ಛಿದ್ರ ವಾದ ಭಗವತ್ಪೂಜೆಯು ಮನಸ್ಸು ವಚನ ಶರೀರ ಇವುಗಳಿಂದ ಹುಟ್ಟಿದ್ದು, ಎಂದು ಮೂರು ವಿಧವು. ಶ್ರೀ ಹರಿಯು ಸರ್ವರನ್ನು ರಕ್ಷಿಸುತ್ತಾನೆ, ಎಂಬುವ ವಿಶ್ವಾಸದಿಂದಲೇ ಆಗಬೇಕು ಅದು ಸ್ವಾಭಾವಿಕ ವಾದುದು. ಅಂದರೆ ಫಲಾಂತರವನ್ನು ಅಪೇಕ್ಷಿಸದೆ ಮಾಡಿದ್ದು ಶ್ರೀಪರಮಾತ್ಮನು ರಕ್ಷಿಸುತ್ತಾನೆಂದೇ ವಿಶ್ವಾಸವು ಶ್ರೀಪರಮಾತ್ಮನು ನನ್ನನ್ನು ರಕ್ಷಿಸುವವನು ನಾನು ನಿನ್ನ ದಾಸನು, ಎಂದು ಸರ್ವದಾ ಸ್ಮೃತಿಯು ಇದೇವೇ ಶ್ರೀ ವಿಷ್ಣುವಿನಲ್ಲಿ ಶರಣಾಗತಿಯು ಎನಿಸುತ್ತದೆ. ಇದು ಮೋಕ್ಷಫಲವನ್ನು ಕೊಡತಕ್ಕುದು, ಎಂದು ಮಹಾವಿಷ್ಣುಪುರಾಣದಲ್ಲಿದೆ (೫) (**ಅಹಂ ತ್ವಾ ಸರ್ವಪಾಪೇಭ್ಯೋ ಮೋಕ್ಷಯಿಷ್ಯಾಮಿ,** ಎಂಬುವಲ್ಲಿದ್ದ ಸರ್ವಪಾಪೇಭ್ಯಃ ಎಂಬುವುದಕ್ಕೆ ಯುದ್ಧನಿಮಿತ್ತಪಾಪಗಳಿಂದ ಎಂಬೀ ಅನ್ಯಥಾ ಪ್ರತೀತಿಯನ್ನು ಹೋಗಲಾಡಿಸುವುದಕ್ಕಾಗಿ ಹೇಳುತ್ತಾರೆ—) ಅನಾದಿಜನ್ಮಗಳಿಂದ ಮಾಡಲ್ಪಟ್ಟ ಸಮಸ್ತ ಪಾಪಗಳಿಂದ ಎಂದರ್ಥ. (ಅರ್ಜುನನ ದೇಹದಲ್ಲಿರತಕ್ಕ ಪಾಪಗಳೇ ವಿವಕ್ಷಿತಗಳೆಂದು ಏಕೆ ಆಗಲಾರವು ಎಂದರೆ—) ಅರ್ಜುನನದೇಹದಲ್ಲಿ ಪಾಪಗಳಿಗೆ ಪ್ರಾಪ್ತಿಯಿಲ್ಲ. (ಏಕೆ ಪಾಪಕ್ಕೆ ಪ್ರಾಪ್ತಿ ಯಿಲ್ಲ. ಮುಂದಿನ ಯುದ್ಧವೇ ಪಾಪವನ್ನು ಹೊಂದಿಸಿಕೊಡುವಂಥಾದ್ದು ಎಂದರೆ—) ಶ್ರೀಕೃಷ್ಣನು ಯಾವಾಗ ಅತಿಶುದ್ಧವಾದ ಧರ್ಮಕ್ಕಿಂತ ವಿಪರೀತವಾಗಿ ಇತರ ಧರ್ಮವನ್ನು ಬಿಡಬೇಕೆಂದು ಹೇಳು ತ್ತಾನೋ, ಆಗ ಪಾಪವನ್ನು ಬಿಡಬೇಕೆಂದು ಬೋಧಿಸುತ್ತಾನೆಂದು ಸುತರಾಂ ಸಿದ್ಧವು ಹಾಗೆಯೇ ಅರ್ಜು ನನು ಯಾವಾಗ ಅನ್ಯಧರ್ಮ ಪರಿತ್ಯಾಗವನ್ನು ಮಾಡುವನೋ, ಆಗ ಪಾಪಪರಿತ್ಯಾಗವನ್ನು ಮಾಡುವನೆಂದು ಸುತರಾಂ ಸಿದ್ಧವು. (ಶ್ರೀಕೃಷ್ಣನುಯುದ್ಧವನ್ನು ಮಾಡಬೇಕೆಂದು ಬೋಧಿಸುವುದರಿಂದಲೂ ಅರ್ಜುನನು ಯುದ್ಧವನ್ನು ಮಾಡುವುದರಿಂದಲೂ ಅಂತಹ ಪರಮ ಧರ್ಮವಾದ ಯುದ್ಧದಿಂದ ಪಾಪವು ಬರಲಿಕ್ಕೆ ಅವಕಾಶವಿಲ್ಲ) ॥ ೬೬ ॥

ಪೀ—ಗೀತಾ ಶಾಸ್ತ್ರವನ್ನು ಅನಧಿಕಾರಿಗಳಿಗೆ ಉಪದೇಶ ಮಾಡಬಾರದೆಂದು ಹೇಳುತ್ತಾ ಅಧಿಕಾರಿ ಗಳ ಸ್ವರೂಪವನ್ನು ಹೇಳುತ್ತಾರೆ—

ಗೀ ॥ ಇದಂ ತೇ ನಾತಪಸ್ಕಾಯ ನಾಭಕ್ತಾಯ ಕದಾಚನ ।
ನ ಚಾಶುಶ್ರೂಷವೇ ವಾಚ್ಯಂ ನ ಚ ಮಾಂ ಯೋಽಭ್ಯಸೂಯತಿ ॥೬೭॥

ಅ ॥ ಇದಂ = ಈ ಗೀತಾಶಾಸ್ತ್ರವು ಅತಪಸ್ಕಾಯ = ಕಾಯಿಕ, ವಾಚಿಕ, ಮಾನಸಿಕ ತಪಸ್ಸುಗಳಿಲ್ಲದವನಿಗೆ ಅಥವಾ ತಮ್ಮತಮ್ಮ ಧರ್ಮಾಚರಣಗಳಿಲ್ಲದವನಿಗೆ ಅಥವಾ ಬ್ರಹ್ಮಚರ್ಯಾದಿ ತಪಸ್ಸುಗಳಿಲ್ಲದವನಿಗೆ, ತೇ = ನಿನ್ನಿಂದ, ನ ವಾಚ್ಯಂ = ಉಪದೇಶಿಸಲ್ಪಡತಕ್ಕುದಲ್ಲ ಅಭಕ್ತಾಯ = ಶ್ರೀ ಭಗವಂತನಲ್ಲಿ ಭಕ್ತಿಯಿಲ್ಲದವನಿಗೆ, ಕದಾಚನ = ಯಾವಾಗಲೂ, ನ ವಾಚ್ಯಂ = ಉಪದೇಶಿಸಲ್ಪಡತಕ್ಕುದಲ್ಲ. ಅಶುಶ್ರೂಷವೇ = ಗುರುಗಳ ಸೇವೆಯನ್ನು ಮಾಡದವನಿಗೆ, ನ ಚ ವಾಚ್ಯಂ = ಹೇಳತಕ್ಕದ್ದಲ್ಲ ಯಃ = ಯಾವಾತನು, ಮಾಂ = ನನ್ನನ್ನು, ಅಭ್ಯಸೂಯತಿ = ದ್ವೇಷಿಸುತ್ತಾನೋ, (ಅವನಿಗೂ ಹೇಳಕೂಡದು)

ವಿ ॥ (1) ತಪಸ್ಸು ಇಲ್ಲದವನಿಗೆ ಉಪದೇಶ ಮಾಡುವುದಕ್ಕಿಂತಲೂ ಗುರುಶುಶ್ರೂಷಾರಹಿತನಿಗೆ ಉಪದೇಶವು ಮಹಾ ದೋಷಕರವು. ಮತ್ತು ಅತ್ಯಲ್ಪ ತಪಸ್ಸು ಶುಶ್ರೂಷಾ ಭಕ್ತಿಯುಳ್ಳವನಿಗೆ ಕದಾಚಿತ್ ಉಪದೇಶ ಮಾಡಿದರೂ ಭಕ್ತಿಯಿಲ್ಲದವನಿಗೆ ಉಪದೇಶ ಮಾಡಿದರೆ ಮಹಾ ದೋಷವಿದೆ, ಎಂದು ಸೂಚಿಸುವುದಕ್ಕಾಗಿ ಚಶಬ್ದವು ಮೊದಲುಮೊದಲಿನವರಿಗಿಂತ ಮೇಲುಮೇಲಿನವರು ಹೆಚ್ಚೆಚ್ಚು ಅನಧಿಕಾರಿಗಳು ತಪೋಹೀನಾದಿ ಮೂರು ಜನರಿಗೆ ಉಪದೇಶ ಮಾಡುವುದಕ್ಕಿಂತಲೂ ಶ್ರೀ ಪರಮಾತ್ಮನಲ್ಲಿ ಅಸೂಯಾ ಇದ್ದವನಿಗೆ ಉಪದೇಶಮಾಡಿದರೆ ದೋಷಾಧಿಕ್ಯವಿದೆ, ಎಂದು ತಿಳಿಸುವುದಕ್ಕಾಗಿ ಚಶಬ್ದವು. (2) ತಪಸ್ಸು, ಭಕ್ತಿ, ಶುಶ್ರೂಷಾ, ಅನಸೂಯಾ ಮೊದಲಾದ ಗುಣಗಳಿಂದ ಕೂಡಿದವನು ಅಧಿಕಾರಿಯು ಎಂದು ಸೂಚಿತವಾಯ್ತು ॥ ೬೭ ॥

ಪೀ – ಗೀತೆಯಲ್ಲಿ ಅನಧಿಕಾರಿಯನ್ನು ನಿರಾಕರಿಸುತ್ತಾ ಅಧಿಕಾರಿಯನ್ನು ಇದಂ ತೇ ಎಂಬುವುದರಿಂದ ಹೇಳುತ್ತಾರೆ. ಅದರಲ್ಲಿ ಅತಪಸ್ಕ ಮೊದಲಾದವರು ನಾಲ್ವರು ಅನಧಿಕಾರಿಗಳೂ ಸಮಾನಿಕರೋ ತಾರತಮ್ಯವುಳ್ಳವರೊ, ಎಂದರೆ, ಗೀತಾ ಪದಗಳಿಂದಲೇ ಆ ನಾಲ್ವರಿಗೆ ತಾರತಮ್ಯವನ್ನು ತೋರಿಸುತ್ತಾರೆ—

ತಾ ॥ (೧) ಅತಪಸ್ಕಾಯೈವ ನ ವಾಚ್ಯಂ । ಅಶುಶ್ರೂಷವೇ ಪುನಶ್ಚೇತಿ ದೋಷಾಧಿಕ್ಯಮಶುಶ್ರೂಷೋರ್ದರ್ಶಯಿತುಂ ಚಶಬ್ದಃ । ಏವಮಭಕ್ತಾಯ ಕದಾಽಪಿ ನ ವಾಚ್ಯಂ ॥ (೨) ಕದಾಚಿದಲ್ಪತಪಸೋಽಲ್ಪಶುಶ್ರೂಷೋರಪಿ ಭಕ್ತ್ಯಾಧಿಕ್ಯೇ ವಾಚ್ಯಂ ಭವತೀತಿ ಕದಾಚನೇತಿ ವಿಶೇಷಃ ॥ (೩) ಅಭಕ್ತಾಚ್ಚ ನ ವಾಚ್ಯಮಸೂಯೋರಿತಿ ತತ್ರಾಪಿ ಚಶಬ್ದಃ ॥ (೪) ಸಮುಚ್ಚಯೇ ತಥಾಽಽಧಿಕ್ಯೇ ನ್ಯೂನತ್ವೇ ಚಃ ಪ್ರಯುಜ್ಯತ ಇತಿ ಶಬ್ದನಿರ್ಣಯೇ ॥ (೫) ಅಭಕ್ತಾದಪಿ ಪಾಪಃ ಸ್ಯಾದಸೂಯುರ್ದೋಷದೃಗ್ಯತ ಇತಿ ಚ ಪಾದ್ಮೇ ॥ ೬೭ ॥

ಅ ॥ (೧) ಬ್ರಹ್ಮಚರ್ಯ ಮೊದಲಾದ ತಪಸ್ಸು ಇಲ್ಲದವನಿಗೇನೇ ಹೇಳಕೂಡದು. ಹೀಗೆ ಇರುತ್ತಾ ಪುನಃ ಗುರುಶುಶ್ರೂಷಾ ಇಲ್ಲದವನಿಗೆ ಸುತರಾಂ ಹೇಳಕೂಡದು ತಪೋಹೀನನಿಗಿಂತಲೂ ಗುರುಶುಶ್ರೂಷಾ ಇಲ್ಲದವನಿಗೆ ದೋಷಾಧಿಕ್ಯವಿದೆ ಎಂದು ತೋರಿಸುವುದಕ್ಕಾಗಿ ಚ ಶಬ್ದವು ಹೀಗೆ ಶ್ರೀ ಪರಮಾತ್ಮನಲ್ಲಿ ಭಕ್ತಿಯಿಲ್ಲದವನಿಗೆ ಯಾವಾಗಲೂ ಸರ್ವಥಾ ಹೇಳಕೂಡದು. (೨) ಕದಾಚಿತ್ ಅಲ್ಪ ತಪಸ್ಸುಳ್ಳವನಾಗಿದ್ದು ಅಲ್ಪವಾಗಿ ಗುರುಗಳ ಸೇವೆಯನ್ನು ಮಾಡುವವನಿಗೂ ಭಕ್ತಿಯು ಅಧಿಕವಾಗಿದ್ದರೆ ಉಪದೇಶ ಮಾಡಬಹುದು ಎಂಬುವ ಅಭಿಪ್ರಾಯದಿಂದ ಕದಾಚನ ಎಂಬುವ ವಿಶೇಷ ಶಬ್ದವನ್ನು ಹೇಳಿದ್ದು. (೩) ಅಭಕ್ತನಿಗಿಂತಲೂ ಹೆಚ್ಚಾಗಿ ಶ್ರೀ ಪರಮಾತ್ಮನಲ್ಲಿ ಅಸೂಯಾ ಇದ್ದವನಿಗೆ ಸರ್ವಥಾ ಹೇಳಬಾರದು, ಎಂದು

ಅಲ್ಲಿಯೂ ಚಶಬ್ದವು. (೪) ಚಶಬ್ದವು ದೋಷಾಧಿಕ್ಯವನ್ನು ಸೂಚಿಸುತ್ತದೆ ಎಂಬುವುದು ಹೇಗೆಂದರೆ—) ಸಮುಚ್ಚಯ, ಹಾಗೆಯೇ ಅಧಿಕ್ಯ, ನ್ಯೂನತೆ ಈ ಅರ್ಥಗಳಲ್ಲಿ ಚಶಬ್ದವು ಪ್ರಯುಕ್ತವಾಗುತ್ತದೆ, ಎಂದು ಶಬ್ದನಿರ್ಣಯದಲ್ಲಿದೆ. (೫) ಯಾವ ಕಾರಣದಿಂದ ಅಸೂಯಾ ಇದ್ದವನು ದೋಷದರ್ಶಿಯೋ, ಆದಕಾರಣ ಅಸೂಯಾ ಇದ್ದವನು ಅಭಕ್ತನಿಗಿಂತಲೂ ಪಾಪಿಷ್ಠನಾಗುವನು, ಎಂದು ಪಾದ್ಮಪುರಾಣದಲ್ಲಿದೆ. ॥ ೬೭ ॥

ಪೀ—ಅಧಿಕಾರಿಗೆ ಮಾಡುವ ಗೀತಾಶಾಸ್ತ್ರೋಪದೇಶವನ್ನು ಫಲವನ್ನು ಹೇಳಿ ಪ್ರಶಂಸಾ ಮಾಡುತ್ತಾನೆ—

ಗೀ ॥ ಯ ಇದಂ ಪರಮಂ ಗುಹ್ಯಂ ಮದ್ಭಕ್ತೇಷ್ವಭಿಧಾಸ್ಯತಿ ।
ಭಕ್ತಿಂ ಮಯಿ ಪರಾಂ ಕೃತ್ವಾ ಮಾಮೇವೈಷ್ಯತ್ಯಸಂಶಯಃ ॥ ೬೮ ॥

ಅ ॥ ಯಃ=ಯಾವಾತನು, ಪರಮಂ ಗುಹ್ಯಂ=ಅತಿಗೋಪ್ಯವಾದ, ಇದಂ=ಈ ಗೀತಾಶಾಸ್ತ್ರವನ್ನು, ಮದ್ಭಕ್ತೇಷು=ನನ್ನ ಭಕ್ತರಿಗಾಗಿ, ಅಭಿಧಾಸ್ಯತಿ=ಉಪದೇಶ ಮಾಡುತ್ತಾನೋ, (ಆತನು) ಮಯಿ=ನನ್ನಲ್ಲಿ, ಪರಾಂ=ಉತ್ತಮವಾದ, ಭಕ್ತಿಂ=ಭಕ್ತಿಯನ್ನು, ಕೃತ್ವಾ=ಮಾಡಿ (ಕ್ರಮವಾಗಿ) ಮಾಮೇವ=ನನ್ನನ್ನೇ, ಏಷ್ಯತ್ಯೇವ=ಹೊಂದಿಯೇ ಹೊಂದುವನು (ಅಂದರೆ ಮುಕ್ತನಾಗುವನು) ಅಸಂಶಯಃ=ಸಂದೇಹವಿಲ್ಲ. (ಶ್ರೀಪರಮಾತ್ಮನಿಗೆ ಭಕ್ತಿಯಿದ್ದವನಲ್ಲಿ ಪ್ರೀತಿಯಿದ್ದಷ್ಟು ಯಾರಲ್ಲಿಯೂ ಇರುವುದಿಲ್ಲ. ಆತನೇ ಪರಮ ಪ್ರೀತಿಪಾತ್ರನು.) ॥ ೬೮ ॥

ಗೀ ॥ ನ ಚ ತಸ್ಮಾನ್ಮನುಷ್ಯೇಷು ಕಶ್ಚಿನ್ಮೇ ಪ್ರಿಯಕೃತ್ತಮಃ ।
ಭವಿತಾ ನ ಚ ಮೇ ತಸ್ಮಾದನ್ಯಃ ಪ್ರಿಯತರೋ ಭುವಿ ॥ ೬೯ ॥

ಅ ॥ ತಸ್ಮಾತ್=ಗೀತಾಶಾಸ್ತ್ರವನ್ನುಪದೇಶಿಸುವವನಿಗಿಂತ, ಮೇ=ನನಗೆ, ಪ್ರಿಯಕೃತ್ತಮಃ=ವಿಶೇಷವಾಗಿ ಪ್ರೀತಿಪಾತ್ರನು, ಮನುಷ್ಯೇಷು=ಮನುಷ್ಯರ ಮಧ್ಯದಲ್ಲಿ, ಕಶ್ಚಿತ್=ಯಾವನೊಬ್ಬನೂ, ನ ಚ=ಇಲ್ಲವೇ ಇಲ್ಲ ತಸ್ಮಾತ್=ಗೀತಾಶಾಸ್ತ್ರವನ್ನುಪದೇಶಿಸುವ ಮನುಷ್ಯನಿಗಿಂತ, ಅನ್ಯಃ=ಮತ್ತೊಬ್ಬ ಮನುಷ್ಯನು, ಮೇ=ನನಗೆ, ಪ್ರಿಯತರಃ=ಅತಿಶಯವಾಗಿ ಪ್ರಿಯನು, ಭುವಿ=ಭೂಲೋಕದಲ್ಲಿ, ನ ಭವಿತಾ=ಮುಂದೆ ಕಾಲಾಂತರದಲ್ಲಿಯೂ ಆಗಲಾರನು (ಹಿಂದೆ ಇರಲಿಲ್ಲ ಈಗ ಇಲ್ಲ) (ಇಲ್ಲಿ **ಮನುಷ್ಯೇಷು** ಎಂದು ಹೇಳಿದ್ದರಿಂದ ದೇವತೆಗಳಿಗೆ ಇನ್ನು ತಾರತಮ್ಯಕ್ರಮದಿಂದ ಫಲಾಧಿಕ್ಯವಿದೆ ಎಂದು ಸೂಚಿತವಾಯ್ತು) ॥ ೬೯ ॥

ಪೀ—ಇನ್ನು ಗೀತಾಶಾಸ್ತ್ರವನ್ನು ಪಠನ ಮಾಡುವವನಿಗೆ ಫಲವನ್ನು ಹೇಳುತ್ತಾನೆ—

ಗೀ ॥ ಅಧ್ಯೇಷ್ಯತೇ ಚ ಯ ಇಮಂ ಧರ್ಮ್ಯಂ ಸಂವಾದಮಾವಯೋಃ ।
ಜ್ಞಾನಯಜ್ಞೇನ ತೇನಾಹಮಿಷ್ಟಃ ಸ್ಯಾಮಿತಿ ಮೇ ಮತಿಃ ॥ ೭೦ ॥

ಅ ॥ ಯಃ=ಯಾವಾತನು, ಆವಯೋಃ=ನಮ್ಮಿಬ್ಬರ, (ಶ್ರೀಕೃಷ್ಣಾರ್ಜುನರ) ಧರ್ಮ್ಯಂ=ಸರ್ವಧಾರಕನಾದುದರಿಂದ ಧರ್ಮನೆನಿಸಿದ ಶ್ರೀ ಪರಮಾತ್ಮನನ್ನು ಬೋಧಿಸುವ, ಅಥವಾ ಪರಧರ್ಮವನ್ನು ಬೋಧಿಸುವ, ಇಮಂ ಸಂವಾದಂ=ಪರಸ್ಪರ ಸಂಭಾಷಣರೂಪವಾದ ಈ ಗೀತಾರೂಪವಾದ

ಗ್ರಂಥವನ್ನು, ಅಧ್ಯೇಷ್ಯತೇ ಚ= ಪಠನ ಮಾಡುವನೋ, ತೇನ= ಆ ಮನುಷ್ಯನಿಂದ, ಜ್ಞಾನಯಜ್ಞೇನ= ದ್ರವ್ಯಯಜ್ಞ ಮೊದಲಾದ ಸಕಲ ಯಜ್ಞಗಳಿಂದಲೂ ಶ್ರೇಷ್ಠವಾದ ಜ್ಞಾನಾಖ್ಯ ಯಜ್ಞದಿಂದ, ಇಷ್ಟಃ ಸ್ಯಾಂ= ಪೂಜಿಸಲ್ಪಟ್ಟವನಾಗಿ ಸಂತುಷ್ಟನಾಗುವೆನು. ಇತಿ= ಹೀಗೆ, ಮೇ= ನನ್ನ, ಮತಿಃ= ಬುದ್ಧಿಯು. ॥ ೭೦ ॥

ಪೀ— ಈ ಗೀತಾಶಾಸ್ತ್ರವನ್ನು ಇತರರು ಪಾರಾಯಣಾದಿಗಳನ್ನು ಮಾಡುತ್ತಿರುವಾಗ ಕೇಳಿದವರಿಗೂ ಫಲವಿದೆ, ಎನ್ನುತ್ತಾರೆ—

ಗೀ ॥ ಶ್ರದ್ಧಾವಾನನಸೂಯಶ್ಚ ಶೃಣುಯಾದಪಿ ಯೋ ನರಃ । ಸೋಽಪಿ ಮುಕ್ತಃ ಶುಭಾನ್ಲೋಕಾನ್ಪ್ರಾಪ್ನುಯಾತ್ಪುಣ್ಯಕರ್ಮಣಾಂ೭೧

ಅ ॥ ಶ್ರದ್ಧಾವಾನ್= ಗೀತಾಶ್ರವಣಾದಿಗಳಿಂದ ನನಗೆ ಫಲವಿದೆ, ಎಂದು ಆಸ್ತಿಕ್ಯ ಬುದ್ಧಿಯುಳ್ಳ, ಮತ್ತು ಅನಸೂಯಶ್ಚ= ಅಸೂಯಾ ಮೊದಲಾದ ದೋಷಗಳಿಲ್ಲದ, ಯಃ ನರಃ= ಯಾವ ಮನುಷ್ಯನು, ಶೃಣುಯಾದಪಿ= (ನಮ್ಮಿಬ್ಬರ ಪರಸ್ಪರ ಗೀತಾರೂಪ ಸಂಭಾಷಣೆಯನ್ನು,) ಕೇಳುತ್ತಾನೋ, ಸೋಽಪಿ= ಆತನೂ ಕೂಡ, ಮುಕ್ತಃ= ಸಂಸಾರಸಾಗರದಿಂದ ಬಿಡುಗಡೆ ಹೊಂದಿದವನಾಗಿ, ಪುಣ್ಯಕರ್ಮಣಾಂ= ಪುಣ್ಯ ಕರ್ಮವನ್ನು ಮಾಡಿದವರ, ಶುಭಾನ್= ಮಂಗಲಕರಗಳಾದ, ಲೋಕಾನ್= ಲೋಕಗಳನ್ನು, ಪ್ರಾಪ್ನುಯಾತ್= ಹೊಂದುವನು.

ವಿ ॥ (1) ಗೀತಾಶಾಸ್ತ್ರವನ್ನು ಕೇಳಿದವನಿಗೂ ಮುಕ್ತಿಯಾಗುತ್ತದೆಂದು ಹೇಳುವಾಗ ಗೀತಾಧ್ಯಯನ ಮಾಡಿದವನಿಗೆ ಮುಕ್ತಿಯಾಗುತ್ತದೆಂದು ಸುತರಾಂ ಸಿದ್ಧವು (2) ಗೀತಾಶ್ರವಣವನ್ನು ಮಾಡುವವನಿಗಿಂತ ಗೀತಾಧ್ಯಯನವನ್ನು ಮಾಡಿದವನಿಗೆ ಮುಕ್ತಿಯಲ್ಲಿ ಹೆಚ್ಚು ಸುಖವು ಅವನಿಗಿಂತಲೂ ಪಾಠ ಹೇಳುವ ಮನುಷ್ಯನಿಗೆ ಹೆಚ್ಚು ಸುಖವು ಅವನಿಗಿಂತ ದೇವತೆಗಳಿಗೆ ಹೆಚ್ಚು ಸುಖವು ॥ ೭೧ ॥

ಪೀ—ಶ್ರೀಕೃಷ್ಣನು ಅರ್ಜುನನಿಗೆ ಉಪದಿಷ್ಟವಾದ ತತ್ತ್ವವು ತಿಳಿಯಿತೋ ಇಲ್ಲವೋ, ಎಂದು ವಿಚಾರ ಮಾಡುತ್ತಾ ಇನ್ನು ಅರ್ಜುನನು ಸಂಶಯಗ್ರಸ್ತನಾಗಿದ್ದರೆ ಮತ್ತೊಂದು ಬಾರಿ ಬೇಕಾದರೂ ಅರ್ಜುನನೇ ತಿಳಿಸುವೆನೆಂದು ಅತಿದಯಾಪರನಾದ ಶ್ರೀಕೃಷ್ಣನು ಅರ್ಜುನನ ಮನೋಽಭಿಪ್ರಾಯವನ್ನು ಕೇಳುತ್ತಾನೆ-

ಗೀ ॥ ಕಚ್ಚಿದೇತಚ್ಛ್ರುತಂ ಪಾರ್ಥ ತ್ವಯೈಕಾಗ್ರೇಣ ಚೇತಸಾ । ಕಚ್ಚಿದಜ್ಞಾನಸಮ್ಮೋಹಃ ಪ್ರಣಷ್ಟಸ್ತೇ ಧನಂಜಯ ॥ ೭೨ ॥

ಅ ॥ ಪಾರ್ಥ= ಅರ್ಜುನನೇ, ತ್ವಯಾ= ನಿನ್ನಿಂದ, ಏಕಾಗ್ರೇಣ ಚೇತಸಾ= ಒಂದೇಕಡೆ ಇರಿಸಲ್ಪಟ್ಟ ಮನಸ್ಸಿನಿಂದ, ಏತತ್= ನನ್ನಿಂದ ಇಷ್ಟರವರೇಗೆ ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟ ಗೀತಾಪ್ರಮೇಯವು, ಶ್ರುತಂ ಕಚ್ಚಿತ್= ಸಾವಧಾನದಿಂದ ಕೇಳಲ್ಪಟ್ಟಿತಷ್ಟೆ, ಧನಂಜಯ= ಅರ್ಜುನನೇ, ತೇ= ನಿನ್ನ ಅಜ್ಞಾನ ಸಮ್ಮೋಹಃ= ಅಜ್ಞಾನದಿಂದ ಹುಟ್ಟಿದ ಮಾನಸಿಕ ಸಂಶಯವು, ಅಥವಾ ಭ್ರಮೆಯು, ಪ್ರಣಷ್ಟಃ ಕಚ್ಚಿತ್= ನಿವೃತ್ತವಾಯಿತಷ್ಟೆ. ॥ ೭೨ ॥

ಪೀ—ಶ್ರೀಕೃಷ್ಣಪರಮಾತ್ಮನ ಪ್ರಶ್ನೆಗೆ ಅರ್ಜುನನು ತನ್ನ ಮನಸ್ಸಿನಲ್ಲಿದ್ದುದನ್ನು ವಿಜ್ಞಾಪಿಸಿಕೊಳ್ಳುತ್ತಾನೆ—

ಗೀ ॥ ॥ ಅರ್ಜುನ ಉವಾಚ ॥

ನಷ್ಟೋ ಮೋಹಃ ಸ್ಮೃತಿರ್ಲಬ್ಧಾ ತ್ವತ್ಪ್ರಸಾದಾನ್ಮಯಾಚ್ಯುತ ।
ಸ್ಥಿತೋಽಸ್ಮಿ ಗತಸಂದೇಹಃ ಕರಿಷ್ಯೇ ವಚನಂ ತವ ॥ ೭೩ ॥

ಅ ॥ ಅರ್ಜುನಃ= ಅರ್ಜುನನು, ಉವಾಚ=ಉತ್ತರ ಹೇಳುತ್ತಾನೆ ಅಚ್ಯುತ= ವಿನಾಶವಿಲ್ಲದಿರುವ ಶ್ರೀಕೃಷ್ಣನೇ, ತ್ವತ್ಪ್ರಸಾದಾತ್= ನಿನ್ನ ಅನುಗ್ರಹದಿಂದ, ಮೋಹಃ= ವಿಪರೀತ ಜ್ಞಾನರೂಪ ಮೋಹವು, ನಷ್ಟಃ= ನಾಶವಾಯಿತು. ಮಯಾ= ನನ್ನಿಂದ. ಸ್ಮೃತಿಃ= ಶ್ರೀಮನ್ನಾರಾಯಣನ ದ್ವೇಷಿಗಳ ಮತ್ತು ಅವರ ಅನುಬಂಧಿಗಳ ನಿಗ್ರಹವು ಪರಮ ಧರ್ಮವು ಅವಶ್ಯವಾಗಿ ಕಾರ್ಯವೇ, ಇತ್ಯಾದಿ ರೂಪವಾದ ಸ್ಮೃತಿಯು, ನಿನ್ನ ಅನುಗ್ರಹದಿಂದಲೇ, ಲಬ್ಧಾ= ಹೊಂದಲ್ಪಟ್ಟಿತು. ಗತಸಂದೇಹಃ= ಯುದ್ಧವನ್ನು ಮಾಡಬೇಕೋ ಬೇಡವೋ ಎಂಬುವ ಸಂದೇಹವು ನಿವೃತ್ತವಾಯ್ತು. (ಯುದ್ಧಕ್ಕಾಗಿ ಸನ್ನದ್ಧನಾಗಿ ನಿಂತಿರುವೆನು) ತವ= ನಿನ್ನ, ವಚನಂ= ಮಾತನ್ನು, ಕರಿಷ್ಯೇ= ಮಾಡುವೆನು, (ನಿನ್ನ ಮಾತನ್ನು ಶಿರಸಾ ವಹಿಸಿಕೊಂಡು ಯುದ್ಧವನ್ನು ಮಾಡುವೆನು.) ॥ ೭೩ ॥

ಹೀ—ಏಕಾಂತದಲ್ಲಿ ಶ್ರೀಕೃಷ್ಣಾರ್ಜುನರು ಸಂಭಾಷಣ ಮಾಡಿಕೊಂಡಿದ್ದದ್ದು ಸಂಜಯನಿಗೆ ಹೇಗೆ ತಿಳಿಯಿತೆಂಬುವ ಧೃತರಾಷ್ಟ್ರನ ಶಂಕೆಯನ್ನು ಮುಂದಿನ ಶ್ಲೋಕಗಳಿಂದ ಸಂಜಯನು ಪರಿಹರಿಸುತ್ತಾನೆ —

ಗೀ ॥ ॥ ಸಂಜಯ ಉವಾಚ ॥

ಇತ್ಯಹಂ ವಾಸುದೇವಸ್ಯ ಪಾರ್ಥಸ್ಯ ಚ ಮಹಾತ್ಮನಃ ।
ಸಂವಾದಮಿಮಮಶ್ರೌಷಮದ್ಭುತಂ ರೋಮಹರ್ಷಣಂ ॥ ೭೪ ॥

ಅ ॥ ಸಂಜಯಃ= ಸಂಜಯನು ಉವಾಚ= ಹೇಳುತ್ತಾನೆ, ಅಹಂ= ನಾನು, ಮಹಾತ್ಮನಃ= ಉತ್ಕೃಷ್ಟಮನಸ್ಸುಳ್ಳ, ಮಹಾನುಭಾವನಾದ, ವಾಸುದೇವಸ್ಯ= ಶ್ರೀಕೃಷ್ಣನ, ಮತ್ತು ಪಾರ್ಥಸ್ಯ ಚ= ಮಹಾನುಭಾವನಾದ ಅರ್ಜುನನ, ಇತಿ= ಪ್ರಥಮಾಧ್ಯಾಯಾದಿಗಳಲ್ಲಿ ಹೇಳಿದ ಪ್ರಕಾರ, ಅದ್ಭುತಂ= ಮೊದಲು ಎಲ್ಲಿಯೂ ಕೇಳಲ್ಪಡದಿರುವುದರಿಂದ ಅತ್ಯಾಶ್ಚರ್ಯಕರವಾದ. ರೋಮಹರ್ಷಣಂ= ರೋಮಾಂಚವನ್ನುಂಟುಮಾಡುವ, ಇಮಂ= ಈ, ಸಂವಾದಂ= ಪರಸ್ಪರ ಸಂಭಾಷಣೆಯನ್ನು (ವೇದವ್ಯಾಸರ ಅನುಗ್ರಹದಿಂದ) ಅಶ್ರೌಷಂ= ಕೇಳಿರುವೆನು. ॥ ೭೪ ॥

ಹೀ—ಧೃತರಾಷ್ಟ್ರನ ಬಳಿಯಲ್ಲಿ ಕುಳಿತಿದ್ದ ಸಂಜಯನಿಗೆ ಕುರುಕ್ಷೇತ್ರದಲ್ಲಿ ನಡೆದ ವೃತ್ತಾಂತವು ಹೇಗೆ ತಿಳಿಯಿತೆಂದರೆ —

ಗೀ ॥ ವ್ಯಾಸಪ್ರಸಾದಾಚ್ಛ್ರುತವಾನೇತದ್ಗುಹ್ಯಮಹಂ ಪರಂ ।
ಯೋಗಂ ಯೋಗೇಶ್ವರಾತ್ಕೃಷ್ಣಾತ್ಸಾಕ್ಷಾತ್ಕಥಯತಃ ಸ್ವಯಂ ॥೭೫॥

ಅ ॥ ಅಹಂ= ನಾನು ವ್ಯಾಸಪ್ರಸಾದಾತ್= ವೇದವ್ಯಾಸರ ಅನುಗ್ರಹದಿಂದ (ಅಂದರೆ ವೇದವ್ಯಾಸದೇವರು ಸಂಜಯನಿಗೆ ಕುರುಕ್ಷೇತ್ರದಲ್ಲಿ ಯುದ್ಧ ಪರಿಸಮಾಪ್ತಿಯಾಗುವ ಪರ್ಯಂತ ಅಲ್ಲಿ ನಡೆಯುವುವುದೆಲ್ಲವೂ ನಿನ್ನ ಕಣ್ಣಿಗೆ ಕಾಣಲಿ, ಕಿವಿಗೆ ಕೇಳಲಿ, ಅಂತೂ ಸರ್ವವೂ ತಿಳಿಯಲಿ ಎಂದು ದಯಪಾಲಿಸಿದ

ಪರಮಾನುಗ್ರಹದಿಂದ) ಏತತ್ = ಈ, ಗುಹ್ಯಂ = ಅತಿಗೋಪ್ಯವಾದ, ಪರಂ = ಅತ್ಯುತ್ತಮವಾದ, ಯೋಗಂ = ಪುರುಷಾರ್ಥೋಪಾಯವನ್ನು, ಯೋಗೇಶ್ವರಾತ್ = ಸಮಸ್ತ ಉಪಾಯಗಳಿಗೂ ನಿಯಾಮಕನಾದ, ಸ್ವಯಂ ಕಥಯತಃ = ತಾನಾಗಿಯೇ ಸಾಕ್ಷಾತ್ತಾಗಿ ಹೇಳುವ, ಕೃಷ್ಣಾತ್ = ಶ್ರೀಕೃಷ್ಣನಿಂದ, ಸಾಕ್ಷಾತ್ = ಮತ್ತೊಬ್ಬನ ಮೂಲಕವಲ್ಲದೇನೇ, ಶ್ರುತವಾನ್ = ಕೇಳಿದೆನು. || ೭೫ ||

ಪೀ—ಕೃಷ್ಣಾರ್ಜುನರ ಸಂಭಾಷಣವನ್ನು ಕೇಳಿದ್ದರಿಂದ ತನಗೆ (ಸಂಜಯನಿಗೆ) ಉಂಟಾದ ತಾತ್ಕಾಲಿಕ ಫಲವನ್ನು ಧೃತರಾಷ್ಟ್ರನೊಡನೆ ಸಂಜಯನು ಹೇಳುತ್ತಾನೆ—

ಗೀ || ರಾಜನ್ಸಂಸ್ಮೃತ್ಯ ಸಂಸ್ಮೃತ್ಯ ಸಂವಾದಮಿಮಮದ್ಭುತಂ |
ಕೇಶವಾರ್ಜುನಯೋಃ ಪುಣ್ಯಂ ಹೃಷ್ಯಾಮಿ ಚ ಮುಹುರ್ಮುಹುಃ ೭೬

ಅ || ರಾಜನ್ = ಧೃತರಾಷ್ಟ್ರ ಮಹಾರಾಜನೇ, ಇಮಂ = ಈ, ಅದ್ಭುತಂ = ಆಶ್ಚರ್ಯಕರವಾದ, ಪುಣ್ಯಂ = ಪುಣ್ಯಕರವಾದ, (ಪಾರತ್ರಿಕ ಸುಖಕ್ಕೆ ಕಾರಣವಾದ ಅದೃಷ್ಟವನ್ನುಂಟುಮಾಡುವ) ಕೇಶವಾರ್ಜುನಯೋಃ = ಶ್ರೀಕೃಷ್ಣಾರ್ಜುನರ, ಸಂವಾದಂ = ಸಂಭಾಷಣೆಯನ್ನು, ಸಂಸ್ಮೃತ್ಯ ಸಂಸ್ಮೃತ್ಯ = ಮತ್ತೂ ಮತ್ತೂ ಸ್ಮರಣೆ ಮಾಡಿಕೊಂಡು, ಮುಹುಃ ಮುಹುಃ = ಮತ್ತು ಮತ್ತು, ಹೃಷ್ಯಾಮಿ = ಸಂತೋಷಪಡುತ್ತೇನೆ ||೭೬||

ಗೀ || ತಚ್ಚ ಸಂಸ್ಮೃತ್ಯ ಸಂಸ್ಮೃತ್ಯ ರೂಪಮತ್ಯದ್ಭುತಂ ಹರೇಃ |
ವಿಸ್ಮಯೋ ಮೇ ಮಹಾನ್ರಾಜನ್ ಹೃಷ್ಯಾಮಿ ಚ ಪುನಃಪುನಃ || ೭೭ ||

ಅ || ರಾಜನ್ = ಧೃತರಾಷ್ಟ್ರ ಮಹಾರಾಜನೇ, ಹರೇಃ = ಶ್ರೀಕೃಷ್ಣಪರಮಾತ್ಮನ, ಅತ್ಯದ್ಭುತಂ = ಅತ್ಯಾಶ್ಚರ್ಯಕರವಾದ, ತತ್ ರೂಪಂ = ಆ ವಿಶ್ವರೂಪವನ್ನು ಸಂಸ್ಮೃತ್ಯಸಂಸ್ಮೃತ್ಯ = ಮತ್ತುಮತ್ತು ಸ್ಮರಣೆಮಾಡಿಕೊಂಡು, ಮೇ = ನನಗೆ ಮಹಾನ್ ವಿಸ್ಮಯಃ = ಅತ್ಯಾಶ್ಚರ್ಯವು, (ಆಗುತ್ತದೆ) ಪುನಃ ಪುನಃ = ಮತ್ತುಮತ್ತು, ಹೃಷ್ಯಾಮಿ ಚ = ಸಂತೋಷಪಡುವೆನು (ಅಂದರೆ ಆ ರೂಪವನ್ನು ನೆನಸಿಕೊಂಡು ಆನಂದಾತಿಶಯದಿಂದ ರೋಮಾಂಚಿತನಾಗುತ್ತಾ ಇದೆ) || ೭೭ ||

ಪೀ—ಪಾಂಡವರಿಗೆ ಜಯವೋ, ತನ್ನ ಮಕ್ಕಳಿಗೆ ಜಯವೋ ಎಂದು ಸಂಶಯಗ್ರಸ್ತನಾದ ಧೃತರಾಷ್ಟ್ರನಿಗೆ ಸಂಜಯನು ಸರ್ವೇಶ್ವರನಾದ ಶ್ರೀಕೃಷ್ಣನ ಪಕ್ಷವನ್ನು ಹೊಂದಿರುವ ಪಾಂಡವರಿಗೇನೇ ವಿಜಯಾದಿಗಳು ಬರುವುದಲ್ಲದೆ ನಿನ್ನ ಮಕ್ಕಳಿಗೆ ಜಯವು ಬರಲಾರದು ಎಂದು ತನ್ನ ಅಭಿಪ್ರಾಯವನ್ನು ತಿಳಿಸುತ್ತಾನೆ--

ಗೀ || ಯತ್ರ ಯೋಗೇ(ಗೀ)ಶ್ವರಃ ಕೃಷ್ಣೋ ಯತ್ರ ಪಾರ್ಥೋ ಧನುರ್ಧರಃ |
ತತ್ರ ಶ್ರೀರ್ವಿಜಯೋ ಭೂತಿರ್ಧ್ರುವಾ ನೀತಿರ್ಮತಿರ್ಮಮ || ೭೮ ||

ಅ || ಯತ್ರ = ಯಾವ ಸೇನೆಯಲ್ಲಿ, ಯೋಗೀಶ್ವರಃ = ಸಮಸ್ತ ಉಪಾಯವುಳ್ಳವರಿಗೆ ಸ್ವಾಮಿಯಾದ, ಕೃಷ್ಣಃ = ಶ್ರೀಕೃಷ್ಣನು, (ಇರುತ್ತಾನೋ) ಯತ್ರ = ಯಾವ ಸೇನೆಯಲ್ಲಿ, ಧನುರ್ಧರಃ = ಧನುರ್ಧಾರಿಯಾದ. ಪಾರ್ಥಃ = ಅರ್ಜುನನು, (ಇದ್ದಾನೋ) ತತ್ರ = ಆ ಸೇನೆಯಲ್ಲಿ, ಶ್ರೀಃ = ರಾಜ್ಯಲಕ್ಷ್ಮಿಯು, ವಿಜಯಃ = ಜಯವು, ಭೂತಿಃ = ಸಂಪತ್ತು, ನೀತಿಃ = ನ್ಯಾಯವು, (ಇವುಗಳು) ಧ್ರುವಾ = ಅಚಂಚಲ (ಸ್ಥಿರ)ಗಳಾಗಿರುವವು ಎಂದು, ಮಮ ಮತಿಃ = ನನ್ನ ನಿಶ್ಚಯವು || ೭೮ ||

ಗೀ ॥ ಓಂ ತತ್ಸದಿತಿ ಶ್ರೀಮದ್ಭಗವದ್ಗೀತಾಸೂಪನಿಷತ್ಸು ಬ್ರಹ್ಮವಿದ್ಯಾಯಾಂ ಯೋಗಶಾಸ್ತ್ರೇ ಶ್ರೀಕೃಷ್ಣಾರ್ಜುನಸಂವಾದೇ ಶ್ರೀಮನ್ಮಹಾಭಾರತೇ ಶತಸಹಸ್ರಸಂಹಿತಾಯಾಂ ವೈಯಾಸಿಕ್ಯಾಂ ಭೀಷ್ಮಪರ್ವಣಿ ಸರ್ವೋಪನಿಷದರ್ಥಪ್ರತಿಪಾದಕಸಕಲಶಾಸ್ತ್ರನಿರ್ಣಯಯೋಗೋ ನಾಮ (ಪುಮರ್ಥಹೇತುಜ್ಞಾನಸಾಧನಸ್ಯ ಗುಣಕಾರ್ಯಸ್ಯ ಸನ್ನ್ಯಾಸಸ್ಯ ಯೋಗಸ್ಯ ಚ ನಿರೂಪಣಂ ನಾಮ) ಅಷ್ಟಾದಶೋಽಧ್ಯಾಯಃ ॥ ೧೮ ॥

ಅ ॥ ಹೀಗೆ ಶ್ರೀಮದ್ಭಗವದ್ಗೀತೋಪನಿಷತ್ತುಗಳಲ್ಲಿ ಬ್ರಹ್ಮವಿದ್ಯೆಯಲ್ಲಿ ಯೋಗಶಾಸ್ತ್ರದಲ್ಲಿ ಶ್ರೀಕೃಷ್ಣಾರ್ಜುನರ ಸಂವಾದದಲ್ಲಿ ಸರ್ವೋಪನಿಷದರ್ಥಪ್ರತಿಪಾದಕ ಸಕಲಶಾಸ್ತ್ರನಿರ್ಣಯಕಯೋಗವೆಂಬ ಹದಿನೆಂಟನೇ ಅಧ್ಯಾಯವು ಮುಗಿಯಿತು. ॥ ೧೮ ॥

ಪೀ—ಸರ್ವಧರ್ಮಾನ್ ಪರಿತ್ಯಜ್ಯ (ಶ್ಲೋ. ೬೬) ಎಂಬುವಲ್ಲಿ ವರ್ಣಾಶ್ರಮಗಳಿಗೆ ವಿಹಿತಗಳಾದ ಸಮಸ್ತಧರ್ಮಗಳ ಪರಿತ್ಯಾಗವು ವಿಹಿತವಾಗುತ್ತದೆ, ಎಂಬೀ ಅನ್ಯಥಾಪ್ರತೀತಿಯನ್ನು ಹೋಗಲಾಡಿಸುತ್ತಾರೆ --

ಭಾ ॥ (೧) ಧರ್ಮತ್ಯಾಗಃ ಫಲತ್ಯಾಗಃ ॥ (೨) ಕಥಮನ್ಯಥಾ ಯುದ್ಧವಿಧಿಃ । ಯಸ್ತು ಕರ್ಮಫಲತ್ಯಾಗೀ ಸ ತ್ಯಾಗೀತ್ಯಭಿಧೀಯತ ಇತಿ ಚೋಕ್ತಂ ॥ ೬೬,೬೮ ॥

ಅ ॥ (೧) ಧರ್ಮತ್ಯಾಗಃ= ಎಂದರೆ ಫಲೇಚ್ಛಾತ್ಯಾಗವು, (೨) (ಆಪಾತತಃತೋರುವ ಧರ್ಮಪರಿತ್ಯಾಗರೂಪ ಅರ್ಥವೇ ಏಕೆ ಆಗಲಾರದೆಂದರೆ–) ಹೀಗೆ ಅರ್ಥವಲ್ಲವಾದರೆ ಈ ಗೀತಾಶಾಸ್ತ್ರದಲ್ಲಿ ಯುದ್ಧ ಮಾಡಬೇಕೆಂದು ಕ್ಷತ್ರಿಯಧರ್ಮಕ್ಕೆ ವಿಧಾನವು ಹೇಗೆ ಕೂಡುತ್ತದೆ? ಯಾವನು ಕರ್ಮಫಲವನ್ನು ಬಿಟ್ಟವನೋ ಆತನು ತ್ಯಾಗೀ ಎನಿಸುತ್ತಾನೆ ಎಂದು ಧರ್ಮತ್ಯಾಗವೆಂದರೆ ಧರ್ಮಫಲತ್ಯಾಗವೇ ಎಂಬೀ ಅರ್ಥದಲ್ಲಿ ಪ್ರಮಾಣವು ಉಕ್ತವಾಗಿದೆ. ॥ ೬೬–೬೮ ॥

ಪೀ—ಗೀತೆಯ ವ್ಯಾಖ್ಯಾನಾದಿಗಳನ್ನು ಮಾಡಿದ್ದಕ್ಕೆ ಫಲವನ್ನು ಹೇಳಿ ಸ್ತುತಿಸುತ್ತಾರೆ, ಯ ಇದಂ (ಶ್ಲೋ. ೬೮.) ಎಂಬುವುದರಿಂದ ಅದನ್ನು ವ್ಯಾಖ್ಯಾನಾದಿಗಳನ್ನು ಮಾಡಿದವರಿಗೆ ಹೇಳಿದ ಮೋಕ್ಷವು ಏಕಪ್ರಕಾರವೋ ಎಂದರೆ ಗೀತಾ ವಾಕ್ಯಗಳಿಂದಲೇ ಮುಕ್ತರಾದ ವ್ಯಾಖ್ಯಾತ್ರಾದಿಗಳಲ್ಲಿ ತಾರತಮ್ಯವನ್ನು ಹೇಳುತ್ತಾರೆ—

ತಾ ॥ (೧) ಸೋಽಪಿ ಮುಕ್ತಃ । ನ ಚ ತಸ್ಮಾನ್ಮನುಷ್ಯೇಷ್ವಿತ್ಯುಕ್ತೇಶ್ಚ ಮುಕ್ತಾನಾಂ ಮಹತ್ತಾರತಮ್ಯಂ ಜ್ಞಾಯತೇ । ಮನುಷ್ಯೇಷ್ವಿತಿ ವಿಶೇಷಣಾತ್ತತ್ರಾಪಿ ದೇವಾನಾಮಾಧಿಕ್ಯಂ ಚ ॥ (೨) ಮುಕ್ತಿಜ್ಞಾನತ್ವಾಽಪಿ ವಿಷ್ಣುಂ ಸ್ವ್ಯಾಚ್ಛಾಸ್ತ್ರಂ ಶ್ರುತ್ವಾ ತತೋಽಧಿಕಂ । ಮುಕ್ತೌ ಸುಖಂ ತತ್ಪ್ರತತಸ್ತತೋಽಪ್ಯಧಿಕಮಿಷ್ಯತೇ । ವ್ಯಾಖ್ಯಾತುಸ್ತು ಸಮಂ ಮುಕ್ತೌ ಸುಖಂ ನಾನ್ಯಸ್ಯ ಕಸ್ಯಚಿತ್ । ತತೋಽಧಿಕಂ ತು ದೇವಾನಾಂ ಮುಖ್ಯವ್ಯಾಖ್ಯಾಕೃತೋ ಯತ ಇತಿ (ಚ) ॥ (೩) ಯಥೇಚ್ಛಸಿ ತಥಾ ಕುರ್ವಿತ್ಯಾಕ್ಷೇಪಪರಿಹಾರಾಯ ಕರಿಷ್ಯೇ ವಚನಂ ತವೇತ್ಯನುಸರತಿ ಭಗವಂತಂ ॥ ೬೮–೭೮ ॥

ಅ || (೧) **ಸೋಽಪಿ ಮುಕ್ತಃ, ನಚ ತಸ್ಮಾನ್ಮನುಷ್ಯೇಷು** (೬೯) ಎಂದು ಹೇಳಿದ್ದರಿಂದ ಮುಕ್ತರಾದ ವ್ಯಾಖ್ಯಾತೃಗಳಿಗೆ ಮಹಾತಾರತಮ್ಯವಿದೆ ಎಂದು ತಿಳಿಯುತ್ತದೆ. **ಮನುಷ್ಯೇಷು** (೬೯) ಎಂದು ವಿಶೇಷಣವಿದ್ದ ಪ್ರಯುಕ್ತ ಮುಕ್ತರಲ್ಲಿಯೂ ದೇವತೆಗಳಿಗೆ ಆಧಿಕ್ಯವಿದೆ ಎಂದು ತಿಳಿಯುತ್ತದೆ. (೨) (ಇದನ್ನೇ ಪ್ರಮಾಣಾಂತರದಿಂದ ದೃಢೀಕರಿಸುತ್ತಾರೆ) ಶಾಸ್ತ್ರಶ್ರವಣಮಾಡಿ ವಿಷ್ಣು ಸರ್ವೋತ್ತಮನೆಂದು ತಿಳಿದೇ ಮುಕ್ತಿಯಾಗುವುದು. ಅದರಿಂದ ಮುಕ್ತಿಯಲ್ಲಿ ಅಧಿಕ ಸುಖಾತಿಶಯವುಂಟಾಗುವುದು ಅದನ್ನು ಪಠನಮಾಡುವವನಿಗೆ ಅದಕ್ಕಿಂತಲೂ ಹೆಚ್ಚು ಸುಖವುಂಟಾಗುತ್ತದೆ ಪಾಠಪ್ರವಚನಮಾಡುವವರಿಗೆ ಆಗುವ ಸುಖಕ್ಕೆ ಸಮಾನವಾದ ಸುಖವು ಇತರ ಯಾರಿಗೂ ಉಂಟಾಗುವುದೇ ಇಲ್ಲ. ಅವರಿಗಿಂತಲೂ ಅಧಿಕ ಸುಖವು ದೇವತೆಗಳಿಗೆ ಆಗುವುದು. ಹೇಗೆಂದರೆ ಅವರೇ ಮುಖ್ಯವಾಗಿ ಪಾಠಪ್ರವಚನಮಾಡುವವರು (೩) (ಶ್ರೀಕೃಷ್ಣನು ಹೇಳಿದುದನ್ನು ಅರ್ಜುನನು ಈಗಲೂ ಅಂಗೀಕರಿಸಲಿಲ್ಲ, ಆದಕಾರಣ ಶ್ರೀಕೃಷ್ಣನು ಬೋಧಿಸುವುದನ್ನು ಸಮಾಪಿಸುವುದು ಹೇಗೆ ಎಂದರೆ **ಯಥೇಚ್ಛಸಿ ತಥಾ ಕುರು**ಎಂದು ಯಥೇಷ್ಟಾಚರಣವು ಹೇಳಲ್ಪಡುತ್ತದೆ, ಎಂಬುವ ಅನ್ಯಥಾಪ್ರತೀತಿಯನ್ನು ಹೋಗಲಾಡಿಸುತ್ತಾರೆ—) **ಯಥೇಚ್ಛಸಿ ತಥಾ ಕುರು** (೬೩) ಎಂಬೀ ಆಕ್ಷೇಪವನ್ನು ಪರಿಹರಿಸುವುದಕ್ಕಾಗಿ, **ಕರಿಷ್ಯೇ ವಚನಂ ತವ** (೭೩) ಎಂದು ಶ್ರೀಕೃಷ್ಣನನ್ನು ಅರ್ಜುನನು ಅನುಸರಿಸುತ್ತಾನೆ (ಅಂದರೆ ವಿನಯದಿಂದ ಪ್ರಾರ್ಥಿಸಿಕೊಳ್ಳುತ್ತಾನೆ.) || ೬೮-೭೮ ||

ಪೀ—ಈಗ ಶ್ರೀಮದಾಚಾರ್ಯರು ಭಾಷ್ಯವನ್ನು ಸಮಾಪಿಸಿ ಭಾಷ್ಯನಿರ್ಮಾಣಕ್ಕೆ ಭಗವತ್ಪ್ರೀತಿರೂಪ ಫಲವೇ ತನಗೆ ಸದಾ ಆಗಬೇಕೆಂದು ಪ್ರಾರ್ಥಿಸುತ್ತಾರೆ –

ಭಾ || ಪೂರ್ಣಾದೋಷಮಹಾವಿಷ್ಣೋರ್ಗೀತಾಮಾಶ್ರಿತ್ಯ ಲೇಶತಃ | ನಿರೂಪಣಂ ಕೃತಂ ತೇನ ಪ್ರೀಯತಾಂ ಮೇ ಸದಾ ವಿಭುಃ ||

ಅ || ಸರ್ವಗುಣಪರಿಪೂರ್ಣನೂ ದೋಷಲೇಶರಹಿತನೂ ಸರ್ವೋತ್ತಮನೂ ಆದ ಶ್ರೀವಿಷ್ಣುವನ್ನು ಪ್ರತಿಪಾದಿಸುವ, ಮತ್ತು ಶ್ರೀವಿಷ್ಣುವಿನ ಅವತಾರಭೂತನಾದ ಶ್ರೀಕೃಷ್ಣನಿಂದ ಅರ್ಜುನನಿಗೆ ಉಪದಿಷ್ಟವಾದ ಶ್ರೀಮದ್ಭಗವದ್ಗೀತೆಯೆಂಬುವ ಗ್ರಂಥವನ್ನು ಆಶ್ರಯಿಸಿ ಈ ಗೀತಾರ್ಥವು ಲೇಶತಃ ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟಿತು. ಈ ಗೀತಾರ್ಥವನ್ನು ಹೇಳಿದುದರಿಂದ ಸರ್ವಸಮರ್ಥನೂ ಸರ್ವನಿಯಾಮಕನೂ ಆದ ಶ್ರೀ ಪರಮಾತ್ಮನು ಸರ್ವದಾ ಪ್ರೀತನಾಗಲಿ ||

ಭಾ || ಇತಿ ಶ್ರೀಮದಾನಂದತೀರ್ಥಭಗವತ್ಪಾದಾಚಾರ್ಯವಿರಚಿತೇ ಶ್ರೀಮದ್ಭಗವದ್ಗೀತಾಭಾಷ್ಯೇ ಅಷ್ಟಾದಶೋಽಧ್ಯಾಯಃ || ೧೮ ||

ಅ || ಹೀಗೆ ಶ್ರೀಮದಾನಂದತೀರ್ಥ ಭಗವತ್ಪಾದಾಚಾರ್ಯರಿಂದ ಮಾಡಲ್ಪಟ್ಟ ಭಗವದ್ಗೀತಾಭಾಷ್ಯದಲ್ಲಿ ಹದಿನೆಂಟನೇ ಅಧ್ಯಾಯವು ಮುಗಿಯಿತು || ೧೮ ||

ಕರತಲಕಲಿತಾಮಲಕಮಿವ ಪ್ರಭುಣಾ ಯೇನೇದಮುಪಗತಂ ವಿಶ್ವಂ |
ಸ ಜಯತಿ ಜನಕಸುತಾಯಾಃ ಕಾಂತಃ ಶ್ರೀರಘುನಂದನೋ ದೇವಃ || ೧ ||
ನಮಾಮಿ ವ್ಯಾಸದಾಸಸ್ಯ ಪೂರ್ಣಬುದ್ಧೇಃ ಪದಾಂಬುಜೇ |
ನತಾಮರಶಿರೋರತ್ನರಾಜಿನೀರಾಜಿತೇ ಸದಾ || ೨ ||

ಪೀ—ಶ್ರೀಮದಾಚಾರ್ಯರು ಗ್ರಂಥವನ್ನು ಸಮಾಪಿಸಿ ತಾನು ಇಷ್ಟರ ವರೆಗೆ ಹೇಳಿದ ಪ್ರಕಾರ ಶ್ರೀ ಪರಮಾತ್ಮನು ಸರ್ವಗುಣಪರಿಪೂರ್ಣನು ದೋಷಲೇಶರಹಿತನು ಸರ್ವೋತ್ತಮನು ಇದು ಮೊದಲಾದ ಧರ್ಮಗಳಿಂದ ವಿಶಿಷ್ಟನೇ ಆದ ಶ್ರೀಕೃಷ್ಣನನ್ನು ನಮಸ್ಕರಿಸುತ್ತಾರೆ—

ತಾ ॥ (೧) ನಮಸ್ತೇ ವಾಸುದೇವಾಯ ಪ್ರೇಯಸಾಂ ಮೇ ಪ್ರಿಯೋತ್ತಮ । ಸಮಸ್ತಗುಣ ಸಂಪೂರ್ಣನಿರ್ದೋಷಾನಂದದಾಯಿನೇ ॥ (೨) ಯಸ್ಯ ತ್ರೀಣ್ಯುದಿತಾನಿ ವೇದವಚನೇ ರೂಪಾಣಿ ದಿವ್ಯಾನ್ಯಲಂ ಬಟ್ತದ್ದರ್ಶತಮಿತ್ಥಮೇವ ನಿಹಿತಂ ದೇವಸ್ಯ ಭರ್ಗೋ ಮಹತ್ । ವಾಯೋ ರಾಮವಚೋನಯಂ ಪ್ರಥಮಕಂ ಪೃಕ್ಷೋ ದ್ವಿತೀಯಂ ವಪುರ್ಮಧ್ವೋ ಯತ್ತು ತೃತೀಯಮೇತದಮುನಾ ಗ್ರಂಥಃ ಕೃತಃ (ಷ ಹಿ ಕೃತೋ ಗ್ರಂಥೋಽಮುನಾ) ಕೇಶವೇ ॥ (೩) ನಿಶ್ಶೇಷದೋಷರಹಿತಕಲ್ಯಾಣಾಶೇಷ(ಖಿಲ)ಸದ್ಗುಣ । ಭೂತಿಸ್ವಯಂಭುಶರ್ವಾದಿವಂದ್ಯಂ ತ್ವಾಂ ನೌಮಿ ಮೇ ಪ್ರಿಯಂ ॥

ಅ ॥ (೧) ನನಗೆ ಅತ್ಯಂತ ಪ್ರಿಯರ ಮಧ್ಯದಲ್ಲಿ ಪ್ರಿಯರಾದವರು ಯಾರೋ, ಅವರಲ್ಲಿ ಉತ್ತಮನಾದ ಶ್ರೀ ಪರಮಾತ್ಮನೇ, ಸರ್ವಗುಣಪರಿಪೂರ್ಣನೂ, ದೋಷಲೇಶರಹಿತನೂ, ಆನಂದವನ್ನು ಕೊಡುವವನೂ ಆದ, ವಾಸುದೇವನೆನಿಸಿದ ನಿನಗೋಸ್ಕರ ನಮಸ್ಕಾರವು (೨) (ಹೇಗೆ ಶ್ರೀಪರಮಾತ್ಮನ ಸ್ವರೂಪಜ್ಞಾನವು ಮೋಕ್ಷಸಾಧನವೋ ಹಾಗೆಯೇ ಅಧಿಕಾರಿಗಳಲ್ಲಿ ಉತ್ತಮರಾದ ವಾಯುದೇವರ ಅವತಾರಭೂತನಾದ ತನ್ನ ಸ್ವರೂಪಜ್ಞಾನವೂ ಮೋಕ್ಷಾದಿ ಪುರುಷಾರ್ಥಕ್ಕೆ ಅವಶ್ಯಕವೆಂಬುವ ಅಭಿಪ್ರಾಯದಿಂದ ತನ್ನ ಸ್ವರೂಪವನ್ನು ಹೇಳುತ್ತಾ ತಾನು ಮಾಡಿದ ಗ್ರಂಥನಿರ್ಮಾಣರೂಪ ಸೇವೆಯನ್ನು ಶ್ರೀ ಹರಿಯಲ್ಲಿ ಸಮರ್ಪಿಸುತ್ತಾರೆ—) **ಬಳಿತ್ಥಾತದ್ವಪುಷೇ** ಇತ್ಯಾದಿ ವೇದವಚನಗಳಲ್ಲಿ ಯಾವ ವಾಯುದೇವರ ಕ್ರೀಡಾದಿಗುಣವಿಶಿಷ್ಟಗಳಾದ ಮೂರು ರೂಪಗಳು ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟವೆಯೋ, ಆ ವಾಯುದೇವರ ಮೂಲರೂಪವು, ಅತ್ಯಂತವಾಗಿ ಬಲಾತ್ಮಕ ವಾದುದು. ಜ್ಞಾನರೂಪವಾದುದು ಜಗತ್ತನ್ನು ಪೋಷಿಸುವುದು. ಜಗತ್ತಿಗೆ ಜ್ಞಾನದಾಯಕವು. ಸರ್ವ ಪೂಜ್ಯವು. ಮತ್ತು ಹನುಮದ್ಭೀಮ ಮಧ್ವಾಖ್ಯ ಅವತಾರಗಳನ್ನು ಮಾಡುವುದಕ್ಕಾಗಿ ಶ್ರೀ ಪರಮಾತ್ಮನಿಂದ ಪ್ರೇರಿಸಲ್ಪಟ್ಟದ್ದು. ಪ್ರೇರಣಾನುಸಾರ ಅವತಾರ ಮಾಡಿರುತ್ತದೆ ಅದರಲ್ಲಿ ಒಂದನೇ ಹನುಮದಾಖ್ಯರೂಪವು ಶ್ರೀ ರಾಮಚಂದ್ರದೇವರ ಮೂಲರಾಮಾಯಣರೂಪ ವಚನಗಳನ್ನು ಶಿಷ್ಯರಿಗೆ ಉಪದೇಶಿಸಿದ್ದು. ಅಥವಾ ಶ್ರೀ ರಾಮದೇವರ ಆಜ್ಞೆಯನ್ನು ಸೀತಾದೇವಿಯ ಸಮೀಪಕ್ಕೆ ಒಯಿದದ್ದು. ಅಥವಾ ಶ್ರೀ ರಾಮಚಂದ್ರ ದೇವರ ಸಮೀಪಕ್ಕೆ ಸೀತಾದೇವಿಯ ಪ್ರಾರ್ಥನೆಯನ್ನು ಒಯಿದದ್ದು ಎರಡನೇ ಭೀಮ ರೂಪವು ಕುರುಗಳ ಸೈನ್ಯವನ್ನು ನಾಶಗೊಳಿಸಿರುವುದು. ಮೂರನೇ ಅವತಾರವು ಆನಂದರೂಪಿಯಾದ ಶ್ರೀ ಪರಮಾತ್ಮನನ್ನೇ ಪ್ರತಿಪಾದಿಸುವ ಶಾಸ್ತ್ರವನ್ನು ನಿರ್ಮಾಣಮಾಡಿರುವುದರಿಂದ ಮಧ್ವ ಎಂದು ಹೆಸರುಳ್ಳದ್ದು, ಈ ಮಧ್ವಾಚಾರ್ಯರಿಂದ ಶ್ರೀ ಪರಮಾತ್ಮನ ಪ್ರೀತಿಗಾಗಿ ಈ ಗ್ರಂಥವು ಮಾಡಲ್ಪಟ್ಟಿತು. (೩) (ಪೂರ್ವದಲ್ಲಿ ಹೇಳಿದ ಪ್ರಕಾರವೇ ಅನಂತಾನಂತ ಗುಣಪರಿಪೂರ್ಣನೂ ದೋಷವಿದೂರನೂ ಆದ ಶ್ರೀ ಪರಮಾತ್ಮನನ್ನೇ ಆದರ ವಿಶೇಷದಿಂದ ತಿರುಗಿ ಸ್ತುತಿಸುತ್ತಾರೆ–) ದೋಷಲೇಶರಹಿತನೂ ಮಂಗಲಕರಗಳಾದ ಪರಿಪೂರ್ಣಗುಣಗಳು ಸದ್ಗುಣಗಳುಳ್ಳವನೂ ಆದ ಶ್ರೀ ಪರಮಾತ್ಮನೇ, ಮಹಾಲಕ್ಷ್ಮೀದೇವಿಯೂ, ಬ್ರಹ್ಮನೂ, ರುದ್ರನೂ ಇವರೇ ಮೊದಲಾದವರಿಂದ ನಮಸ್ಕರಿಸಲ್ಪಡತಕ್ಕವನೂ, ನನಗೆ ಅತ್ಯಂತ ಪ್ರಿಯನೂ ಆದ ನಿನ್ನನ್ನು ಸದಾ ನಮಸ್ಕರಿಸುತ್ತೇನೆ.

ಇತಿ ಶ್ರೀಮದಾನಂದತೀರ್ಥಭಗವತ್ಪಾದಾಚಾರ್ಯವಿರಚಿತೇ ಶ್ರೀಮದ್ಭಗವದ್ಗೀತಾ ತಾತ್ಪರ್ಯನಿರ್ಣಯೇ ಅಷ್ಟಾದಶೋಽಧ್ಯಾಯಃ ॥ ೧೮ ॥

ಅ || ಹೀಗೆ ಶ್ರೀಮದಾನಂದತೀರ್ಥ ಭಗವತ್ಪಾದಾಚಾರ್ಯರಿಂದ ಮಾಡಲ್ಪಟ್ಟ ಭಗವದ್ಗೀತಾ ತಾತ್ಪರ್ಯನಿರ್ಣಯದಲ್ಲಿ ಹದಿನೆಂಟನೇ ಅಧ್ಯಾಯವು ಮುಗಿಯಿತು. || ೧೮ ||

ಶ್ರೀಮದಾನಂದತೀರ್ಥಾರ್ಯಹೃದಯಾಮಲಮಂದಿರಃ ।
ಇಂದಿರಾರಮಣಃ ಪ್ರೀತಿಂ ಯಾತು ದೀನದಯಾಪರಃ || ೧ ||

ಅಶೇಷಗುಣಪೂರ್ಣಾಯ ದೋಷದೂರಾಯ ವಿಷ್ಣವೇ ।
ನಮಃ ಶ್ರೀಪ್ರಾಣನಾಥಾಯ ಭಕ್ತಾಭೀಷ್ಟಪ್ರದಾಯಿನೇ || ೨ ||

ಶ್ರೀಕೃಷ್ಣಸ್ಯ ತಥಾ ಮಧ್ವಗುರೋಶ್ಚಾನುಗ್ರಹಾದ್ವರಾತ್ ।
ಗೀತಾಯಾ ಮಾಧ್ವಭಾಷ್ಯಸ್ಯ ವಿವೃತ್ಯರ್ಥಾನುಸಾರತಃ || ೩ ||

ಶ್ರೀಭಾವರತ್ನಕೋಶಸ್ಯ ತಾತ್ಪರ್ಯಮನುಸೃತ್ಯ ಚ ।
ಪ್ರಮೇಯದೀಪಿಕಾಖ್ಯಾತಟೀಕಾಂ ತಟ್ಟಿಪ್ಪಣೀಮಪಿ || ೪ ||

ಭಾವಪ್ರಕಾಶಿಕಾಖ್ಯಾಂ ತಾಮನುಸೃತ್ಯ ಯಥಾಮತಿ ।
ಗೀತಾತಾತ್ಪರ್ಯನಿರ್ಣೀತಿಭಾವಂ ಚ ನ್ಯಾಯದೀಪಿಕಾಂ || ೫ ||

ತಟ್ಟೀಕಾಂ ಟಿಪ್ಪಣೀಂ ನ್ಯಾಯಸುದೀಪಕಿರಣಾವಲೀಂ ।
ಅನುಸೃತ್ಯ ಸುಕರ್ಣಾಟಭಾಷಯಾಽನ್ವಯರೀತಿತಃ || ೬ ||

ವಿಶೇಷಾಂಶೇನ ಸಹಿತಾಂ ಟೀಕಾಂ ರಚಿತವಾನಹಂ ।
ತಂತ್ರಿನಾರಾಯಣೋ ವಿದ್ವಾನ್ ಶಿರೋಮಣಿರಿಹಾನಯಾ || ೭ ||

ಹರೇರ್ಗುರೋಶ್ಚ ತುಷ್ಟಿಃ ಸ್ಯಾತ್ಸತಾಂ ಚೋಪಕೃತಿರ್ಭವೇತ್ ।
ವಚೋಭಿರ್ವೈಷ್ಣವೀಯೈರ್ಮೇ ಪ್ರೀಯಂತಾಂ ಸತತಂ ಬುಧಾಃ || ೮ ||

ಪ್ರಕಾಶಕಂ ಮತ್ಕೃತೀನಾಂ ಶ್ರೀಮಾಧ್ವಮುನಿವೃಂದಕಂ ।
ಚಿರಂ ಜಯತು ಸತ್ಕೀರ್ತಿಸ್ತಂಭಸ್ಥಾಪಕಮಂಜಸಾ || ೯ ||

ಕರೋತು ಮಮ ಕಲ್ಯಾಣಂ ಹರಿರ್ಹಯಮುಖಾಭಿಧಃ ।
ಗುರುಶ್ಚ ಮಧ್ವನಾಮಾ ಮೇ ವರದೋಽಸ್ತು ನಿರಂತರಂ || ೧೦ ||

|| ಶ್ರೀಕೃಷ್ಣಾರ್ಪಣಮಸ್ತು ||

ಶ್ರೀ ಮಧ್ವಮುನಿ ಸೇವಾ ಸಂಘದ ಪೋಷಕರು

1 ಶ್ರೀ ವಿಷ್ಣುಪದಂಗತ ಅದಮಾರುಮಠದ ವಿಬುಧಪ್ರಿಯತೀರ್ಥ ಶ್ರೀಪಾದಂಗಳವರು.
2 ಶ್ರೀ ಪುತ್ತಿಗಾಮಠದ ಸುಧೀಂದ್ರತೀರ್ಥ ಶ್ರೀಪಾದಂಗಳವರು.
3 ಶ್ರೀ ವಿಷ್ಣುಪದಂಗತ ಕೃಷ್ಣಾಪುರಮಠದ ವಿದ್ಯಾಪೂರ್ಣತೀರ್ಥ ಶ್ರೀಪಾದಂಗಳವರು.
4 ಶ್ರೀ ವಿಷ್ಣುಪದಂಗತ ಸೋದಾಮಠದ ವಿಶ್ವೇಂದ್ರತೀರ್ಥ ಶ್ರೀಪಾದಂಗಳವರು.
5 ಶ್ರೀ ಸೋದಾಮಠದ ವಿಶ್ವೋತ್ತಮತೀರ್ಥ ಶ್ರೀಪಾದಂಗಳವರು.
6 ಶ್ರೀ ಕಾಣೂರುಮಠದ ವಿದ್ಯಾಸಮುದ್ರತೀರ್ಥ ಶ್ರೀಪಾದಂಗಳವರು.
7 ಶ್ರೀ ವಿಷ್ಣುಪದಂಗತ ಫಲಿಮಾರುಮಠದ ರಘುಮಾನ್ಯತೀರ್ಥ ಶ್ರೀಪಾದಂಗಳವರು.
8 ಶ್ರೀ ಶೀರೂರುಮಠದ ಲಕ್ಷ್ಮೀಂದ್ರತೀರ್ಥ ಶ್ರೀಪಾದಂಗಳವರು.
9 ಶ್ರೀ ವಿಷ್ಣುಪದಂಗತ ಪೇಜಾವರಮಠದ ವಿಶ್ವಮಾನ್ಯತೀರ್ಥ ಶ್ರೀಪಾದಂಗಳವರು.
10 ಶ್ರೀ ವಿಷ್ಣುಪದಂಗತ ಉತ್ತರಾದಿಮಠದ ಸತ್ಯಧ್ಯಾನತೀರ್ಥ ಶ್ರೀಪಾದಂಗಳವರು.
11 ಶ್ರೀ ಸೋಸಲೆ ವ್ಯಾಸರಾಯಮಠದ ವಿದ್ಯಾಪ್ರಸನ್ನತೀರ್ಥ ಶ್ರೀಪಾದಂಗಳವರು.
12 ಶ್ರೀ ಸಂಪುಟನರಸಿಂಹಸ್ವಾಮಿಮಠದ ವಿದ್ಯಾಸಿಂಧುತೀರ್ಥ ಶ್ರೀಪಾದಂಗಳವರು.
13 ಶ್ರೀ ವಿಷ್ಣುಪದಂಗತ ಕಾಶೀಮಠದ ಸುಕೃತೀಂದ್ರತೀರ್ಥ ಶ್ರೀಪಾದಂಗಳವರು.
14 ಶ್ರೀ ಕಾಶೀಮಠದ ಸುಧೀಂದ್ರತೀರ್ಥ ಶ್ರೀಪಾದಂಗಳವರು.
15 ಶ್ರೀ ಗೋಕರ್ಣ ಪರ್ತಗಾಳಿಮಠದ ದ್ವಾರಕಾನಾಥತೀರ್ಥ ಶ್ರೀಪಾದಂಗಳವರು.

16 ಕೀರ್ತಿಶೇಷ ರಾಜಸಭಾಭೂಷಣ ಕರ್ಪೂರ ಶ್ರೀನಿವಾಸರಾಯರು ಬೆಂಗಳೂರು.
17 ಕೀರ್ತಿಶೇಷ ಡಾಕ್ಟರ್ ಉಡುಪಿ ರಾಮರಾಯರು. ಮದ್ರಾಸ್.
18 ಕೀರ್ತಿಶೇಷ ಮಣೆಲ್ ಕೃಷ್ಣನಾಯಕ್ ಮತ್ತು ಸನ್ಸ್. ಮಂಗಳೂರು.
19 ಕೀರ್ತಿಶೇಷ ಶ್ರೀ ತಾಲೂರು ಶ್ಯಾಮರಾಯರು. ಬಳ್ಳಾರಿ.
20 ಶ್ರೀಯುತ ಡಾಕ್ಟರ್ ಇಡ್ಯ ವೆಂಕಟರಾಯರು. ಉಳ್ಳಾಳ.
21 ಕೀರ್ತಿಶೇಷ ಶ್ರೀ ಹರಿವಾಣಂ ಹನುಮಂತಾಚಾರ್ಯರು. ಬಳ್ಳಾರಿ.
22 ಕೀರ್ತಿಶೇಷ ಶ್ರೀ ಕಲ್ಮಂಜೆ ವ್ಯಾಸಾಚಾರ್ಯರು. ಉಡುಪಿ.
23 ಶ್ರೀಯುತ ಡಾಕ್ಟರ್ ಉಡುಪಿ ಲಕ್ಷ್ಮೀನಾರಾಯಣರಾಯರು. ಮದ್ರಾಸ್.
24 ಶ್ರೀಯುತ ಡಾಕ್ಟರ್ ಜಮ್ಮಿ ವಿ. ಬದರಿನಾರಾಯಣಾ. ಮದ್ರಾಸ್.
25 ಶ್ರೀಯುತ ಕೆ. ಎನ್. ರಂಗರಾಯರು. ಕಲ್ಕತ್ತಾ.
26 ಶ್ರೀಯುತ ಉಡುಪಿ ರಾಘವೇಂದ್ರಾಚಾರ್ಯರು. ಡಿಲ್ಲಿ.
27 ಶ್ರೀಯುತ ಎ. ವಿ. ಕೃಷ್ಣಮೂರ್ತಿರಾಯರು. ಬೆಂಗಳೂರು.
28 ಶ್ರೀಯುತ ಗುಪ್ತ ಅಪ್ಪರು.
29 ಶ್ರೀಯುತ ಕೆ. ಸೀತಾರಾಮರಾಯರು. ಮದ್ರಾಸ್.
30 ಶ್ರೀಯುತ ಡಿ. ಕೆ. ರಾಮರಾಯರು ನಿವೃತ್ತ ಮೈಸೂರುಹೈಕೋರ್ಟು ಜಡ್ಜರು, ಮೈಸೂರು.
31 ಶ್ರೀಯುತ ರಾಜಸೇವಾಪ್ರಸಕ್ತ ವೈ. ಕೆ. ರಾಮಚಂದ್ರರಾವ್, ಮೈಸೂರು.
32 ಶ್ರೀಯುತ ಕಲ್ಸಂಕ ವೆಂಕಟ್ರಾಯ ಪೈ ಮತ್ತು ಸನ್ಸ್, ರಥಬೀದಿ, ಉಡುಪಿ.